ڕووناکی (رَبُّ الْعالَمِینْ)

ڕوونکردنەوەی

منهاج الطالبين

للإمام النواوي

لە تێگەیشتنی بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام
لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی (الشافعي) رضي الله عنه

دانانی
عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

دار المعرفة
بيروت - لبنان

ڕووناكی (رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونكردنەوەی

﴿مِنْهَاجِ الطَّالِبِين﴾

للإمام النواوي

له تێگەیشتنی بڕیارەكانی شەریعەتی ئیسلام

له سەر ڕاڕەوی ئیمامی (الشافعی) رضي الله عنه

بەرگی یەكەم

دانانی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی پوختەكراو

دانەر بەخۆی پیدا چۆتەوەو چەند مەسەلەیەكی تێدا زیاد كردون

محرم (١٤٣٠)ی كۆچی

بەفرانبار (٢٧٠٨)ی كوردی

كانونی دووەم (٢٠٠٩)ی زایینی

ژمارەی سپاردنی (١٩٤) ساڵی (٢٠٠١)ز، له كتێبخانەی گشتی هەولێر، دراوەتێ

ناسنامە:

ناوی کیتاب: ڕووناکی (رب العالمین) ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین).
بابەت: شەریعەتی ئیسلام.
دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.
نۆبەتی چاپ: دوایین چاپی پوختەکراو و زێدەکراو.
بڵاوکراوەی: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.
چاپخانە: دار المعرفة بەیروت

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشیخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.
* رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.
* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان ڕوون کراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

١ -(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).
٢ -(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهیتمي).
٣ -(نهایةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).
٤ -(مغنیالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطیب الشربیني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

١- پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

٢- بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستای ئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

(پێشەکی ڕوونکەرەوە)

اَلْحَمْدُ لِلّــه نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغفِرُهُ وَنَعُوذُ بِه مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنا، مَنْ يَهْــدِاللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَن لآإِلَهَ إِلآاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُه، اَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلى سَيِّدنا مُحَــمَّــد عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَعَلــى آلــه وَأَصْحابِه كَما صَلَّيْتَ عَلى إِبْراهِيمَ وَعَلى آلِ إِبْراهِيمَ فِيْالْعالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

ئەی موسڵمانی بەڕێز، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا ئەفـەرموێ: ﴿وَما خَلَقْتُ الْجِــنَّ وَالانْس إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ﴾ من جنۆکەو ئادەمیزادم بۆ هیچ دروست نـەکردون، تـەنها بـۆ ئـەوە نەبێ: تا بمپەرستن. واتە: تەنها من بە داندەرو پەروەردەگاری خۆیان بناسن.

لێـرەدا مەبەسـت ئەوەیـە: واجبـە گشـت کاروبـارێکی خواپەرسـتیو ڕامیـاریو...هتـد، بـەگوێرەی ئـەو یاسـا پـیرۆزە بـێ: کـە لـە لای خوایگـەورەو کارلـەجێ بـۆ پێغەمبـەری ڕێزدارمـانﷺ هـاتوەو ئـەویش بـە فـەرمانی خوایگـەورە بـە ئێمـەی ڕاگەیانـدوە، کـە ئەفەرموێ: ﴿ياأَيُّهَاالرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّــكَ﴾ ئـەی پێغەمبـەرﷺ بـە خـەڵکی ڕابگەێنە: ئەو قورئانەی لە لای خوای خۆتەوە بۆت ناردراوەتە خوارەوە.

ئینجا هـەر وەکو پێغەمبـەرﷺ فـەرمانی ڕاگەیانـدنی پێکراوە، ئێمـەش-ئۆممـەتی ئـەم پێغەمبەرەﷺ- فەرمانی وەرگرتنمان پێکراوە، هەروەك خـوا ئەفـەرموێ: ﴿وَمَا آتــاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ هەر فەرمانێکی پێغەمبەرﷺ دایە ئێـوە، ئێـوەش وەریبگرن، هەرشتێکی لێقەدەغە کردن، مەیکەن.

جیاوازی نیە ئەم فەرمانو قەدەغەیە: واتەو ووشەی لە لای خوایگەورەوە هـاتبێ: وەکو قورئانیپیرۆز، یان تەنها واتەی لە لای خواوە هاتبێو پێغەمبەرﷺ ووشەکەی فەرموویێ، وەکو حەدیس، هەروەك خوای گـەورە ئەفـەرموێ: ﴿وَما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ الاَّ وَحْيٌ يُوحَى﴾ پێغەمبەرﷺ بە هەواو هەوەس- لـە کاروبـاری ئـایین- هـیچ نـاڵێ، بـەڵکو گشـت فەرموودەیەکی ئایینی لە لایخواوە بە (وَحْي) بۆی هاتوە.

ئینجا کە بۆمان ئاشکرا بوو: سەرچاوەی ئایینیئیسلام قورئانو حەدیسـە، ئـەبێ بـزانین: یەکـەڵکترین بەرهــەمی قورئــانو حــەدیس- لـە دوای یەکخواناسـین- تێگەیشـتنە لــە (شەریعەتیئیسـلام)-کـە پـێی ئـەگوترێ: (فِقْـه)- هـەروەکو پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿مَنْ يُرِدِاللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِيْالدِّينِ﴾ رواه البخاري ومسلم، هـەر کەسـێك خـوای گـەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتیئیسلام) تێی ئەگەێنێ.

بەڵێ، هەر بە تێگەیشتنی (شەریعەتی ئیسلام) مرۆڤ ئەزانێ خواو پێغەمبەرﷺ کام یاسایان داناوە بۆ خواپەرستیو مامەڵەکردنو میراتگرتنو ژن هێنانو تەڵاقدانو خێزانداریو سزای تاوانەکانو جەنگکردنو دادکردنو کێ شیاوی جێنشینی پێغەمبەرەﷺ بۆ چەسپاندنی ئەم یاسایە، چونکە ئەگەر ئەو کردارانە گشتی بەگوێرەی (شەریعەتی ئیسلام) نەبێ، خوای گەورە پێی ڕازی نابێ، هەروەك بەگەورەیی خۆی ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ هەر کەسێك جگە لە ئیسلام یاسایەکیتری بوێ، لێی وەرناگیرێو ئەو کەسە لە ڕۆژی قیامەتدا لە زەرەرمەندەکانە.

ئینجا هەر بۆ ڕازیبوونی خوایگەورە، زانایانی ئیسلام- لە هەر چوار مەزهەبەکان- کتێبی جۆراوجۆرو بەنرخیان داناوە، بۆ شارەزاکردنی موسڵمانان لە (شەریعەتی ئیسلام)، خوا پاداشتی چاکەیان بداتەوە، آمین.

ئینجا یەکێك لە پوختەترینو بەکەڵکترین کتێبەکانی (شەریعەتی ئیسلام) لە مەزهەبی ئیمامی (شافعی)دا کتێبی (مِنْهاج الطّالِبِين)ە، کە زانای دونیا نەویستی بە ناوبانگ: ئیمامی (النواوی) دایناوە، خوا پاداشتی چاکەی بداتەوەو بە بەهەشتی شاد بکا، آمین.

جا بە نرخی (مِنْهاج الطّالِبِين) لە وەدایە: کە ئیمامی(النواوی) لە کتێبی (اَلْمُحَرَّر)ی دانراوی ئیمامی(الرافعي)ی کورت کردۆتەوە، ئەم ئیمامەش (اَلْمُحَرَّر)ی لە کتێبی (اَلْوَجِيز) کورت کردۆتەوە، (اَلْوَجِيز)ش لە کتێبی(اَلْوَسِيط)و ئەمەش لە کتێبی(اَلْبَسِيط) کورت کراوەتەوە-کە هەر سێکیان دانراوی ئیمامی(اَلْغَزالِي)ن- (اَلْبَسِيط)ش لە کتێبی (النِّهايَة)ی دانراوی (إمام الْحَرَمَيْن) کورت کراوەتەوە-کە شەرحی (مُخْتَصَرالْمُزَنِي)یە- ئەمەشیان لە کتێبی (اَلْأُمّ)ی دانراوی ئیمامی(الشافعيرضي الله عنه) کورت کراوەتەوە، هەروەك لە (بُجَيْرِمِي)دا وەهای فەرمووە.

جا زنجیرەی زانستی ئیمامی(الشافعي)ش لە ڕێگەی (ابن عباس)رضي الله عنهما دەگاتەوە پێغەمبەرﷺ، هەروەك لە پێناسەکەیدا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

جا لە بەر ئەوە، منیش بەندەی پێویست بە ڕەحمەتی خوای گەورە: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)-غفرالله لي ولوالديّ- بۆ ڕازیبوونی خوایگەورە، ویستم خزمەتێك پێشکەش بە گەلی کوردی موسڵمان بکەم، تاکو تەختێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا بن، ناوی خوام هێناو دەستم کرد بە ڕوونکردنەوەی ئەم (منهاج الطالبین)ە بە سودەی ئیمامی(النواوی)، بە زمانی کوردیو، ناوم لە ڕوونکردنەوەکەم نا:

﴿ ڕووناکی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونکردنەوەی (مِنْهاج الطّالِبِين)﴾.

لە خوای گەورە ئەپاڕێمەوەو ئەڵێم: خوایە یارمەتیم بدە بۆ تەواوکردنیو بیکە بە دەفتەرێکی بە سودو ڕۆشنکەرەوە، آمین.

ئینجا بۆ ئەم ڕوونکردنەوەیە-إن شاء الله تعالی- سود لەم سەرچاوانە وەردەگرم:

١- (اَلْمَجْمُوع: شَرْح الْمُهَذَّب) دانراوی (الأمام النواوی)، مطبعة التضامن الاخوی، تادەگاتە سەرەتای (ربا)، لەوێ بەو لاوە تەنها (اَلْمُهَذَّب) سەرچاوەیە.

٢- (تُحْفَةالْمُحْتاج: شَرْح الْمِنْهاج) دانراوی ئیمام (ابن حَجَرالْهَیْتَمی)، هەروەها هەردوو (حاشیة)ی (ابن قاسم)و (الشروانی): کە لەگەڵیدا چاپ کراون.

٣- (مُغْنیالْمُحْتاج: شَرْح الْمِنْهاج) دانراوی ئیمام (محمدالخطیب الشربینی) .

٤- (نِهایَةالْمُحْتاج: شَرْح الْمِنهاج) دانراوی ئیمام (محمدالرملي)، هەروەها هەردوو (حاشیة)ی (عَلِي الشُبْرامَلْسِی)و (الرشیدی): کە لەگەڵیدا چاپ کراون.

ئینجا هەر کاتێك مەسەلەیەك لە هەر چواریان بهێنم، دەڵێم: (هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوهایە).

بەلام ئەگەر لە هەرچواریان نەیهێنم، بەڵکو لە زۆریەیان بیهێنم، دەڵێم: (هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا ئەوهایە). ئەگەر نا: ناوی سەرچاوەکە دەڵێم.

هەروەها: جگە لە وانەش چەند سەرچاوەیەکیتریش هەنە: لە شوێنیخۆیاندا ناویان دەهێنم، ان شاء الله تعالی.

هەروەها هەر کاتێك لە دوای حەدیسی پێغەمبەرﷺ گوتم: (رواه الشیخان). مەبەستم ئیمامی(البخاري)و ئیمامی(مسلم)ن، وە ئەگەر گوتم: (رواه اصحاب السنن). مەبەستم ئیمام (ابوداود)و ئیمامی(النسائي)و ئیمامی(الترمذی)ن.

ئیتر ئەی موسڵمانی بەڕێز، هەر کاتێك لەم ڕوونکردنەوەیەدا گومانێکت لێپەیدا بوو، بگەڕێوە بۆ ئەو سەرچاوانەی ناوم هێناون، تاکو دڵنیابیو گومانت نەمێنێ، هەڵەکانیشم بۆ ڕاست بکەوەو چاوپۆشی لە کەموکوڕیەکانم بکە.

خوای گەورە لە منو لە تۆو لە دایكو باوکمانو لە خۆشەویستانمان خۆش بێو بە بەهەشت شادمان بکا، آمین، وحسبناالله ونعم الوکیل نعم المولی ونعم النصیر.

﴿ پێناسەی ئیمامی (الشّافعي) ﷺ ﴾

ئیمامی(الشّافِعي) ناوی (محمد) کوڕی (إدریس) کوڕی (العباس) کوڕی (عثمان) کوڕی (شافع) کوڕی (السائب) کوڕی (عبید) کوڕی (عبد یزید) کوڕی (هاشم) کوڕی (المطّلب) کوڕی (عبدمناف)ە، کەوابو: ئیمامی (الشافعي) لە هۆزی قورەیشییە: کە هۆزە بەڕێزەکەی پێغەمبەرەوﷺ لە باپیرەیئۆیەمیدا ئەژادی ئەگاتەوە پێغەمبەرﷺ، چونکە

(عبـدمناف) باپیرەیسـێیەمی پێغەمبـەرەﷺ، بـەڵام لـەو هـەموو باپیرانـە، ئیمـامی (الشافعي) تەنها نیسبەت ئەدرێتە لای (شافع)-کە باپیری سێیەمیەتی- چونکە (شـافع) خۆیو (السائب)ی باوکی هەردووکیان سەحابەی پێغەمبەرﷺ بون.

جا بە هۆی ئـەم نـەژادە پـیرۆزە، ئیمـامی(الشـافعي) بووەتـە جێگـەی متمانـەی زانایـانی (سَلَف)و (خَلَف)، چونکە ئەو قورێانە پیرۆزەی بە زمانی(قورەیش) هاتۆتە خوارەوەو ئەو حەدیسانەی لە دەمی پیرۆزی پێغەمبەرێکی(قورەیشی)یەوەﷺ هاتونە دەرەوە، بێگومان زانایەکی (قورەیشی)ی وەکو ئیمامی(الشافعي)ش باشتر لێیان تێئـەگاو جـوانتر ئـەتوانێ بـۆ خـەڵکی ڕوون بکاتـەوە، کـەوابو: ئیمـامی(الشـافعي) بەڵگـەو سوارچـاکی ڕێزمانی(عربي)یە.

ئیمامی(الشافعي) لە مانگی(رجب) ساڵی(١٥٠) سـەدوپەنجای کۆچـی، لـە شـاری (غَـزَّة)ی خاکی (فَلَسْطِين) لە دایك بووە، ئینجا لە تەمەنی (٢) دوو ساڵیدا بردیانـەوە بـۆ (مكـة)ی پیرۆز، هەر لە (مكة)دا لە تەمەنی (٧) حەفت ساڵیدا هەموو قورێانی پیرۆزی لە بەر کرد، ئینجا لە تەمەنی (١٠) دە ساڵیدا (مُوَطَّأ)ی لە بەر کرد.

جا چونکە ئیمامی(الشافعي) یەتیمو هەژار بوو و پارەی نەبو کاغەز بکڕێ، دەرسی خـۆی لە ئێسقان ئەنووسیەوە.

ئینجـا لـە تەمـەنی (١٥) پـانزە سـاڵیدا (إجـازَة)-بڕوانامـەی (فتـوا)دانـی درایـێ لـە لای مامۆستایخۆی: (مُفْتِي) شاری(مكة) ئیمام (مُسْلِم بن خالِد الزَّنْجِي) کـە دەرسـی (فِقْـه)ی لە لا خوێندبو، ئینجا لە تەمەنی (١٥) پانزە ساڵیدا بۆ خوێندن چووە (مَدینـة)ی پـیرۆز، لەوێش لە لای ئیمام (مالك) خوێندیو (إجازة)-بڕوانامەی لەم بەڕێزەش وەرگرت.

ئینجا لە ساڵی(١٩٥) سەدو نەوەدو پێنج چـووە (بغـداد)و زانایـانی وەك ئیمـام (أحمـد)و (أبوثور)و (الزعفراني)و (الكرابیسي) دەرسیان لە لا خوێندو (المَـذْهَب القَـدِيم)-مەزهـەبی کۆنی لەوێ داناو کتێبی (الرِّسالة)ی لە (أصُول الفِقْه) دانا، واتە: ئیمامی(الشافعي) یەکـەم کەسە: کە گفتوگۆی لە (أصول الفِقْه) کردوە.

ئینجا گەڕاوە بۆ (مكة)ی پیرۆز، ئینجا هاتەوە (بغداد)و لە دوای دوو مانگ چووە (مصـر) لەوێش زانایانی وەك ئیمامی(المُزَنِي)و (البُوَيْطِي)و (الرَّبيع)و (حَرْمَلَة)و چەندانیتر لە لایان خوێنـدو (المَـذْهَب الجَدیـد)-مەزهـەبی نـوێی لـەوێ دانـاو ژیـانیخۆی لـە (مصـر)دا بـە خواپەرستیو بڵاوکردنەوەی زانست دەبردە سەر، بە جۆرێکی وەها: سـێیەکێکی شـەوێ هەر شەونوێژی ئەکردو سێیەکێکیتریش بە زانست خەریك بوو و سێیەکێکیش دەنوست، لە شەو و ڕۆژێکدا ختمێکی قورێانی ئەکرد، بەڵام لە مـانگی ڕەمـەزان لـە شـەو و ڕۆژێکـدا دوو ختمی دەکردن.

ئینجا بزانە: زنجیرەیزانستی ئیمامی(الشافعي) لە ڕێگەی حەزرەتی(عبدالله بن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنهُ دەگاتەوە پێغەمبەرﷺ، چونکە ئیمامی(الشافعي) لە لای (مسلم بن خالدالزنجي)ی خوێندوە، ئەویش لەلای (عِكْرِمَة)و (مُجاهِد)، ئەوانیش لە لای حەزرەتی (ابن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنهُ: کە هەم (صحابة)و هەم کوڕە مامی پێغەمبەرەﷺ.

ئیمامی(الشافعي) لە تەمەنی (٥٤) پەنجاوچوار ساڵیدا لە شەوی هەینی کۆتایی مانگی (رجب) ساڵی(٢٠٤) دووسەدوچواری کۆچی، لە (مصر)دا وەفاتی کرد، هەر لەوێش بە خاك سپێردراوە.

کەوابو: ئیمامی(الشافعي) یەکێکە لە زانا بەرزو بەرێزەکانی (السلف الصالح)، چونکە لە سەدەی دووەمو سێیەمی کۆچیدا ژیاوەو حەدیسی سێ سەدەیەکە ئەیگرێتەوە، کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ﴾ رواه البخاري ومسلم، باشترینی ئوممەتم ئەم سەدەیەی خۆمە، ئینجا سەدەی دوای ئەوان، ئینجا سەدەی دوای ئەوان.

کەواتە: ووشەی (خَيْرُ أُمَّتِي) بەرزترین شاهیدییە بۆ زانستو پیاو چاکیی زانایانی ئەو سێسەد ساڵە، خوای گەورە لە ئیمامی (الشافعي)و سەرجەم زانایانیتری ئاینی ئیسلامو لە ئێمەش ڕازی بێ، ئەوانو ئێمەش بە بەهەشت شاد بکا، آمین.

﴿ پێناسەی ئیمامی (النَّواوِي) رحمه الله تعالی﴾

ئیمام (النَّواوِي) ناوی (يَحْيَى) کوڕی (شرف) کوڕی (مُرّی) کوڕی (حسن) کوڕی (حسین) کوڕی (محمد) کوڕی (جمعة) کوڕی (حزام)ە، لە مانگی(محرم) ساڵی(٦٣١) شەشسەدو سیو یەکی کۆچی، لە گوندی (نَوَی) لە ناوچەی جۆلانی سەر بە (دمشق) لە دایك بووە، هەر لە گوندی (نَوَی) لە تەمەنی منداڵیدا قورئانی پیرۆزی لەبەر کردوە.

ئینجا لە تەمەنی(١٩)نۆزدە ساڵیدا باوکیخۆی بردی بۆ (دمشق) لە خوێندنگەی (الرواحية) بۆ خوێندن دایمەزراند، ئەم بەڕێزە لە لای چەند مامۆستایەکی پایە بەرز هەموو ڕۆژێك دوانزە دەرسی دەخوێندن –کە یەکێك لە مامۆستایەکانی ناوی (الشیخ سالار)ی کوردی بوو، یەکێکیتریش ناوی(الشیخ عزالدین)ی هەولێری بوو– تا بە ماوەیەکی کەم ئەم کتێبانەی هەموو خوێندنو لەبەری کردن:

(صحيح البخاري، صحيح مسلم، سنن أبيداود، سنن الترمذي، سنن النسائي، سنن إبن ماجه، موطأ الامام مالك، مسند الامام الشافعي، مسند الامام احمد، سنن الدارمي، مسند أبييعلى، سنن الدارقطني، سنن البيهقي، شرح السنة للبغوي، تفسير معالم التنزيل، عمل اليوم والليلة لابن السنّي، الأنساب للزبير بن بكار)و چەند کتێبیکیتریش، تا ئەوەندە

زانستەی وەدەست هێنا: بووە سەر کردە لە زانینی مەزهەبی ئیمامی(الشافعي)و بووە مامۆستای خوێندنگەی (دارالحديث)، لە وێ بە دەرس و کتێب دانان خەریك بوو.
ئیمامی (النواوي) ئەم کتێبە بەنرخانەی داناون: (شرح صحيح مسلم، الأذكار، رياض الصالحين، الأربعين، التبيان، منهاج الطالبين، روضة الطالبين، الايضاح في مناسك الحج، تهذيب الأسماء واللغات، المجموع بشرح المهذب)و چەند کتێبێکی تریش.
ئیمامی(النواوي) زانایەکی ئەوەندە بەرێزە، بووەتە جێگەی متمانەی زانایانی هەر چوار مەزهەب، گشت زانایان باوەڕیان بە فەرموودەکانی هەیە، چونکە هەم لە (حدیث)و هەم لە (فقه) دەستێکی بالای هەبوە، کەوابو: بە سەیری مەزانە، کە ئیمامی (السُبْكي) لە دوای وەفاتی ئیمامی(النواوي)، چووە (دمشق) لە ڕێگەدا گوێی لە پیاوێك بوو، ئەیگوت: (من خۆم ئەم پرسیارەم لە ئیمامی(النواوي) کردوە). جا ئیمام (السُبكي) کە ئەمەی بیست، یەکسەر لە وولاغەکەی دابەزیو سوێندی لە پیاوەکە خواردو فەرمووی: من سواری وولاغ نابم لە کاتێکدا چاوێك ئیمامی(النواوي)ی دیتبێ‌و بە پیادەیی بڕوا، ئینجا پیاوەکەی تا ناو شاری (دمشق) سواری وولاغەکەیخۆی کرد.
ئینجا کە ئیمام (السبكي) گەیشتە خوێندنگەی (دارالحديث) بەم لاو بەولایدا ئەسوڕایەوەو ڕووی خۆی بە بەرماڵەکەی ئیمامی(النواوي) دائەهێنا-کە کاتیخۆی بۆدەرس گوتنەوە لە سەری دانیشتبو- جا ئەیگوت: تکام وایە ڕووی من بەو شوێنە بکەوێ: کە ئیمامی (النواوي) پێی خۆی لێداناوە.
ئیمامی (النواوي) لە تەمەنی(٤٥)چل‌و پێنج ساڵو نیودا، لە مانگی(رجب) ساڵی(٦٧٦) شەشسەدو حەفتاو شەشی کۆچی لە گوندی (نَوَی) وەفاتی کرد، ڕەحمەتی خوا بڕژێ بە سەر گۆڕیدا، خوای گەورە ئەویش‌و ئێمەش بە بەهەشت شاد بکا، آمین.

﴿ بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام ﴾

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلَّهِ أَمَرَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ بڕیاردان تەنها مافی خوایە، خوا فەرمانیداوە: جگە لەوی کەسیتر مەپەرستن‌و بە دادوەری مەزانن، ئەوە ئایینی ڕاست‌و تەواوە.
ئینجا بزانە: بڕیارەکانی خوایگەورە-کە شەریعەتی ئیسلام باسیان لێئەکا- حەفتن:
١-(واجِب)-(فَرْض)-(لازِم)، واتە: پێویست، ئەوەیە: بە کردنی پاداشتی بدرێتێ لە لای خوای گەورەو لە سەر نەکردنی سزا بدرێ لە لایخوای گەورە.
ئینجا بزانە: (واجِب) دوو جۆرە، یەکەمیان: (فَرْضُ الْعَيْن)، واتە: پێویستە گشت مرۆڤێکی داوالێکراو بۆ خۆی بیکاو پاداش‌و سزاش هەر بۆ خۆیەتی: وەکو نوێژو ڕۆژوو...هتد.

دووه‌میـان: (فَرضُ الْكِفايَةِ)، واته‌: ئه‌گه‌ر یه‌كێك، یان كۆمه‌ڵێك له‌ داواڵێكراوان واجبه‌كه‌ به‌ ته‌واوی ئـه‌نجام بـدا، خێره‌كـه‌ بـۆ خۆیـه‌تی‌و سـزای نه‌كردنیشـی لـه‌ سـه‌ر موسـڵمانانی‌تر لائه‌چێ، ئه‌گه‌ر نا: گشتیان تاوانبار ئه‌بن: وه‌كو شۆردن‌و كفن‌و نوێژو ناشتنی مردوو.

٢-(سُنَّة)-(مَنْدُوب)-(مُستَحَبّ)، واته‌: خێر، ئه‌وه‌یه‌: بـه‌ كردنـی پاداشـتی بـدرێتێ لـه‌ لای خوای‌گه‌وره‌و له‌ سه‌ر نه‌كردنی سزا نه‌درێ: وه‌كو سیواك كردن.

٣-(حَرام)-(مَحْظُور)، واتـه‌: قه‌ده‌غـه‌كراو، ئه‌وه‌یـه‌: بـه‌ تـاوانی‌كردنی سـزا بـدرێ‌و بـه‌ وازلێهێنانی پاداشتی بدرێتێ له‌ لای خوای گه‌وره‌: وه‌كو دزی‌و زیناو...هتد.

٤-(مَكْرُوه)، واته‌: ناپه‌سند=نارێك، ئه‌وه‌یه‌: له‌ سه‌ر كردنی سـزا نـه‌درێ، بـه‌ڵكو گلـه‌یی لێبكرێ‌و ئه‌گه‌ر بۆ گوێڕایه‌ڵی شه‌رع وازی لێبێنێ پاداشتی بدرێتێ لـه‌ لای خـوای گـه‌وره‌: وه‌كو خواردن، یان خواردنه‌وه‌ به‌ ده‌ستی چه‌په‌.

٥-(حَـلال)-(جـائِز)-(مُبـاح)، واتـه‌: دروسـت=ڕێگـه‌دراو، ئه‌وه‌یـه‌: كـردن‌و نـه‌كردنی یه‌كسان بێ، واته‌: نه‌ پاداشتی پێ بدرێتی‌و نه‌ له‌ سه‌ری سزا بدرێ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر به‌ نیازی خواپه‌رستی بیكا خێری ئه‌گاتێ: وه‌كو نوستن‌و خواردن.

٦-(صَحِيح)-(مُجْزِئ)-(مُنْعَقِد)، واته‌: دروست=دامه‌زراو، ئه‌وه‌یه‌: به‌گوێره‌ی داواكاری شه‌رعی خوای‌گه‌وره‌ ئه‌نجام بدرێ، واته‌: به‌ ته‌واوی بكرێ‌و مه‌رجه‌كانیشـی لێبێنـه‌ جـێ: وه‌كو نوێژكردن به‌ ده‌ستنوێژه‌وه‌.

٧-(باطِـل)-(فاسِـد)-(غَيْرُمُنْعَقِـد)، واتـه‌: ناتـه‌واو=نادروسـت=دانه‌مـه‌زراو، ئه‌وه‌یـه‌: به‌گوێره‌ی داواكاری شه‌رعی‌خوا ئه‌نجام نه‌درێ، جیـاوازی نیـه‌: بـه‌ ناتـه‌واوی بكـرێ، یـان ته‌واو بێ‌و مه‌رجێكی شه‌رعی لێنێته‌ جێ: وه‌كو نوێژ به‌ بێ(ركوع)، یان به‌ بێ‌ده‌ستنوێژ.

جا ئه‌وه‌ش بزانه‌: چه‌ند زانایه‌ك ده‌فه‌رموون: (باطِل)=ناته‌واو، ئه‌وه‌یه‌: ناته‌واوی له‌ (رُكْن) =به‌شه‌كانی‌دا بێ، (فاسد)=نادروست، ئه‌وه‌یه‌: ناته‌واوی له‌ (شَرْط)=مه‌رجه‌كانی‌دا بێ.

﴿ پێناسه‌ی چه‌ند زاراوه‌یه‌كی شه‌ریعه‌تی ئیسلام ﴾

١-(رُكْن)، واته‌: به‌ش، ئه‌وه‌یه‌: به‌شێك بێ له‌ خودی‌كرداره‌كه‌و كردنیشی (واجب) بێ، به‌ نه‌كردنیشی كرداره‌كه‌ (باطل)=ناته‌واو بێ: وه‌كو (فاتحة)و (ركوع)و (سجود) له‌ نوێژدا.

٢-(شَـرْط)، واتـه‌: مـه‌رج، ئه‌وه‌یـه‌: به‌شـێك نـه‌بێ لـه‌ خودی‌كرداره‌كـه‌، بـه‌ڵام هـه‌بوونی (واجب) بێ، چونكه‌ مه‌رجه‌ بۆ دروستبوونی‌كرداره‌كه‌و به‌ نه‌بوونیشی كرداره‌كه‌ (فاسِـد)= نادروست ده‌بێ: وه‌كو ده‌ستنوێژو ڕوو له‌ قیبله‌كردن له‌ نوێژدا.

٣-(أداء)، واته‌: كردنی (عبادة)=خواپه‌رستی له‌ كاتی دیاركراوی خۆی‌دا: وه‌كـو بـه‌ڕۆژوو بوونی ڕه‌مه‌زان له‌ مانگی‌ڕه‌مه‌زاندا، نوێژكردن له‌ كاتی‌خۆی‌دا.

٤-(قَضاء)، واته: قەزا کردنەوە=گێڕانەوە، ئەوەیە: (عبادة)=خواپەرستی لە کاتی دیارکراوی خۆیدا نەکرابێ‌و لە دوای بەسەرچوونی کاتیخۆیدا بکرێ: وەکو بەڕۆژوو بوونی ڕەمەزان لە مانگێکی تردا، کردنی نوێژینیوەڕۆ لە دوایهاتنی کاتیعەسر.
٥-(إعادَة)، واتە: دووبارەکردنەوەی (عبادة)=خوا پەرستی، لە کاتی دیارکراوی خۆیدا، بۆ پاداشتی زیاتر، یان لە بەر ناتەواویو نادروستی خواپەرستیەکە لە جارییەکەمدا.

﴿ سەرچاوەکانی بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام ﴾

لەو ئایەتە پیرۆزەی ڕابردوودا بۆمان دەرکەوت: کە دادوەرو بڕیاردەر تەنها خوای گەورەیەو هاوبەشی نیە، هەروەك خۆی ئەفەرموێ: ﴿وَلا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَداً﴾ خوای گەورە هیچ کەسێك ناکاتە هاوبەش لە بڕیاری خۆیدا.
ئینجا بزانە: ئەو بڕیارانەی خوای گەورە-کە بوونەتە شەریعەتیئیسلام-: یان لە (قُرآن)، یان لە (حَدیث)، یان لە (إجْماع)، یان لە (قِیاس) وەر ئەگیرێن‌و ئەزاندرێن.

﴿ بەڵگەی یەکەم: قورئانی پیرۆز ﴾

(قُرْآن)ی پیرۆز: فەرموودەی خوایگەورەیە، حەزرەتی(جُبْرائیل) ووشەو واتەی بە (وَحْي) لە لای خواوە بۆ پێغەمبەرﷺ هێناوە، تاکو ببێتە (مُعْجِزَة)ی بەردەوامی پێغەمبەروﷺ یاسایەکی بەردەوام بۆ دانیشتووانی سەر زەمین، خوێندنەوەشی ببێتە خواپەرستی.
ئینجا بزانە: ئەم قورئانە پیرۆزە، پێغەمبەرﷺ بە (صَحابَة)کانی ڕاگەیاندووەو لە وانیشەوە چین بە چین ڕاگەیاندراوە، تا بە بێگۆڕانکاری گەشتۆتە ئێمە، تا دونیاش وێران ئەبێ هەر وەك خۆی ئەمێنێتەوە، زانایانی(مُجْتَهِد)، واتە: ئەو زانا ئایینیانەی گەیشتۆنەتە پلەی (اِجْتِهاد)-بە تایبەتی لە چینی(سَلَف)- بڕیارەکانی خوایگەورەیان لە قورئان دەرهێناوەو لە کتێبە بەنرخەکانی شەریعەتیئیسلامدا تۆماریان کردوەو بۆ ئەم خەڵکەیان ڕوون کردۆتەوە، خوایگەورە پاداشتی چاکەیان بداتەوە.

﴿ بەڵگەی دووەم: حەدیسی پێغەمبەرﷺ ﴾

٢-(حَدیث)ی پێغەمبەرﷺ: یان فەرموودەیپێغەمبەرەﷺ، یان کرداریپێغەمبەرەﷺ، یان ڕازیبوونی پێغەمبەرەﷺ: بە کرداری، یان بە گوفتاری کەسێکیتر.
ئینجا بزانە: هەروەك واجبە موسڵمان ڕەفتار بە قورئانیپیرۆز بکا، ئەوهاش واجبە ڕەفتار بە (حَدیث)ی پێغەمبەرﷺ بکا، چونکە (حَدیث)ش وەکو (قُرآن) بە (وَحْي) لە لای خوای گەورەوە هاتوە، بەڵام پێغەمبەرﷺ بە زمانە شیرنەکەی خۆی ووشەی بۆ داناوە، هەروەك خوایگەورە ئەفەرموێ: ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى﴾ پێغەمبەرﷺ بە هەواو هەوەس هیچ ناڵێ، هەرفەرموودەیەك-دەربارەی ئایین- بڵێ، هەر لە لای خوای گەورەوە بە (وَحْي) بۆی هاتوە.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسانەی بڕیارەکانی شەریعەتیئیسلامیان لێوەرئەگیرێ، پێویستە: یان (صَحیح) بن، یان (حَسَن) بن، جیاوازی نیە: حەدیسەکە (حَسَنٌ لِذاتِه) بێ، یان (حَسَنٌ لِغَیْرِه) بێ:

*(حَسَنٌ لِذاتِه) ئەو جۆرە حەدیسەیە: نە لە (سَنَد)و نە لە (مَتْن)ی حەدیسەکەدا هیچ نیشانەی (ضُعْف)-بێهێزی نەبێ.

*(حَسَنٌ لِغَیْرِه) ئەو جۆرە حەدیسەیە: (سَنَد)ی (ضَعیف) بێ، بەڵام: یان لە زۆر ڕێگەی ترەوە ئەم حەدیسە هاتبێ، یان (مَتْن)ی حەدیسەکە، لەگەڵ واتەی حەدیسێکیتری (صَحیح) تێك بکاتەوە، ئینجا بە بەشییەکەم ئەگوترێ: (حَسَنٌ بِکَثْرَةِ طُرُقِه)و بە بەشی دووەم ئەگوترێ: (حَسَنٌ بِشَواهِدِه).

هەروەها بزانە: ئەگەر مرۆڤ لە زانستی (حَدیث)دا لەو پلەیە نەبو: حەدیسی (صَحیح)و (حَسَن)و (ضَعیف) لێك جیا بکاتەوە، واجبە: تەماشا بکا: ئەگەر دیتی ئیمامێکی (حدیث)زان حەدیسێکی بە (صحیح)، یان بە (حسن) دانابو، بۆی دروستە: بە مەزهەبی ئەم ئیمامە ڕەفتار بکا، بەو مەرجەی بزانێ مەزهەبەکەی ڕاستە، هەروەك (ابن حجر الهیتمی) وەهای فەرمووە لە (فتح المبین)دا ل(١٩٤)و لە (تحفة)دا ب(١٠) ل(١٠٨)

*دەربارەی (حدیث)ی (ضعیف)-بێهێز، ئیمامی (النواوی) لە پێشەکیەکانی (المجموع)و (الاذکار)و (الاربعین)دا دەفەرموێ: (زانایانی (حدیث)و (شەرع) هاودەنگن و دەفەرموون: دروستەو سوننەتە: ڕەفتار بە (حدیث)ی(ضعیف) بکرێ بۆ کاروباری چاکەو بۆ هاندان و ترساندن، بەو مەرجەی (مَوْضُوع) نەبێ).

*(المدابغي) لە ئیمامی(الشافعي ﷺ) دەگێڕێتەوە: (ئەگەر خەڵك -واتە: زانایانیئایین- بە حەدیسێکی (ضَعیف) ڕازی بون و قبوڵیان کرد، ئەوە دەبێتە بەڵگەیەکی شەرعی و بۆ بڕیارەکانی شەریعەت و شتیتر ڕەفتاری پێدەکرێ).

هەروەها لە ئیمام (أحمد ﷺ) دەگێڕێتەوە: (ڕەفتار بە حەدیسی(ضَعیف) دەکرێ بەو مەرجەی حەدیسێکیتر لەم بابەتەدا نەبێ و دژیشی نەبێ-واتە: نە لە (قُرآن)و نە لە (حدیث)-لە ڕیوایەتێکیتردا دەفەرموێ: حەدیسی(ضعیف) لە لایئیمە خۆشەویستترە لە ڕای زاناو لە (قیاس)، بەو مەرجەی حەدیسێکیتر لەم بابەتەدا نەبێ).(حاشیةالمدابغی) ل(٣٢).

﴿ ئاگاداری ﴾: ئیمامی(الشافعي ﷺ) فەرموویەتی: (إذا صَحَّ الْحَدیثُ فَهُوَ مَذْهَبِی) رواه الامام النواوی فیالمجموع، هەر کاتێك حەدیسێکی (صحیح) هەبو، ئەوە مەزهەبی منە. واتە: بە حەدیسەکە ڕەفتار بکەن.

جا ئیمامی (النـواوی) ئەفـەرموێ: ئـەم فەرموودەیـەی ئیمـامی(الشـافعی) مانـای وانیـە: هەرکەسێك حەدیسێکی (صَحیح)ی بینـی بڵـێ: ئەمـە مەزهـەبی (شـافعی)یـەو بـە واتـەی ئاشکرای حەدیسـەکە ڕەفتـار بکـا، بـەڵکو ئەمـە بـۆ ئـەو زانایەیـە: پلـەی (اِجْتِهـاد)ی لـە مەزهەبی(شافعی)دا هەبێو بەو مەرجەش: قەناعەتی بەهێز بێ: کە ئیمامی(شـافعی) ئـەو حەدیسەی پێنەگەیشتوە، یان بە (صَحیح)ی نەزانیوە، ئەم زانستەش دەست ناکەوێ تـا تەماشـای گشـت کتێبـەکانیتری زانایـانی مەزهـەبی(شـافعی) ئـەکا، ئەمـەش مـەرجێکی سەختەو کەم کەس وەدەستی دێنێ. بڕوانە: (المجموع بشرح المذهب) ب(١) ل(٦٤).

﴿ بەڵگەی سێیەم: (اِجْماع)ی زانایانی ئیسلام ﴾

(اِجْماع): ڕێککەوتنی گشت زانا (مُجْتَهِد)ەکـانی ئیسـلامە، لـە سـەر بڕیـارێکی شـەریعەتی ئیسلام –کە لە قورئان، یان لە حەدیس دەریان هێناوە– دەربارەی ڕوداوێك لە کاتێکدا لە کاتەکانی دوای وەفاتی پێغەمبەرﷺ.

جا ئەگـەر هـاتو (اِجْمـاع) لـە سـەر بڕیـارێکی شـەریعەتی ئیسـلام بەسـترا، واجبـە گشـت موسڵمانێك ڕەفتـاری پێبکـاو هـیچ زانایـەکی (مُجْتَهِـد)ش بـۆی دروسـت نیـە دەسـتکاری (اجماع) بکاو (فتوا) بە پێچەوانەی (اجمـاع) دەربکـا، کەواتـە: شـوێنکەوتنی ئـەم جـۆرە زانایە گومڕابوونو سەرلێشێوانە، چونکە خوای گەورە هەڕەشە ئـەکاو ئەفـەرموێ: ﴿وَمَنْ يُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ماتَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِين نُوَلِّه ماتَوَلَّى وَنُصْلِه جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً﴾ هەر کەسێك دژایەتی ڕێبازی پێغەمبەرﷺ بکا پاش ئەوەی ڕێگای ڕاستی بۆ ڕوون بۆوەو جگە لە ڕێگـەی ئیمانداران شوێن ڕێگەیـەکیتر بکـەوێ، ئێمـە دەیدەینـە دەست ڕێبازەکەی خۆیو دەیبەینە دۆزەخ کە خراپترین شوێنە.

ئیمامی(الشافعي) بەم ئایەتە بەڵگەی هێناوەتەوە لـە سـەر (اجمـاع). بڕوانـە (تفسیرالآیة (١١٥) سورةالنساء) لە تەفسیری (القرطبي)و (الفخرالرازي)و (الآلوسي).

جـا لـە بـەر ئـەوەی خوایگـەورە لـەو ئایەتـەدا، سـزای دژایەتیپێغەمبـەروﷺ دژایـەتی (اجماع)ی بە یەك جۆر داناوە، پێغەمبـەرﷺ ئەفـەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بالْجَماعَة وَإيّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ فَإنَّ الشَّيْطانَ مَعَ الْواحِدِ وَهُوَ مِنَ الإِثْنَيْنِ أَبْعَدُ، مَنْ أَرادَ بَحْبُوحَةَالْجَنَّة فَلْيَلْزَمِ الْجَمَاعَـةَ﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، واتە: پێویستە ئێوە هەر لەگەڵ کۆمەڵدا بن، ئاگاداری خۆتان بن لـە پەرتەوازەو تاکڕەوی، چونکە شەیتان لەگەڵ یەك کەسدایەو لـە دووکەسـان دوورتـرە، هـەر کەسێك ناوەندی بەهەشتی ئەوێ، پێویستە هەر لەگەڵ کۆمەڵدا بێ.

ئینجا بزانە: (اجماع)ی ئەم چوار مەزهەبەی(أَهْلِ السُّنَّة) بەڵگەیـەکی شەریعەتیئیسـلامە، کەوابو: دروست نیە لەم چوار مەزهەبە لابدەین، چونکە ئەم چوار مەزهەبە لە سـەدەکانی

(السَّلف الصَّالح)دا دامەزراون‌و بە (اجماع)ی زانایانی(السَّلف) متمانەیان پێکراوە، پێغەمبەریش ﷺ شاهیدی‌ی بۆ داون‌و ئەفەرمویٚ: ﴿خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ﴾ رواه البخاري ومسلم، واتە: چاکترینی ئوممەتم سەدەی خۆمە، ئینجا سەدەی دوای ئەوان، ئینجا سەدەی دوای ئەوان.

ئیمام (ابن الصلاح) دەفەرمویٚ: (بە (إجماع)ی زانایانی‌ئیسلام دروست نیە مرۆڤ (تَقلید)ی هیچ کەسێك بکا-جگە لەم چوار ئیمامەی سەر مەزهەب-: نە بۆ دادکردن‌و نە بۆ (فتوا)دان).

هەروەها ئیمامی(السُّبكي) ئەفەرمویٚ: (دژایەتی ئەم چوار مەزهەبە وەك دژایەتی (إجماع) وایە). بڕوانە (بغیةالمسترشدین) ل(٨)و (تحفةالمحتاج)ب(١٠) ل(١٤٤-١٤).

﴿ ئاگاداری ﴾: ئیمامی (النواوي) دەفەرمویٚ: (مَتَى خالَفَ خَبَرُالآحادِ نَصَّ القُرآنِ أَوْ إجْماعاً وَجَبَ تَرْكُ ظاهِرِه) هەرکاتێك حەدیسی(آحاد) دژایەتی لەگەڵ دەققی قورئان، یان لەگەڵ (إجماع) هەبو، واجبە واز لە واتەی ئاشکرای حەدیسەکە بهێنرێ. (واتە: واجبە: واتەی حەدیسی(صحیح) لەگەڵ (قرآن)و (اجماع)دا بگونجێندرێ). بڕوانە: (المجموع شرح المذهب)ب(٤) ل(٣٤٢) .

﴿بەڵگەی چوارەم: (قیاس) ﴾

(قیاس) ئەوەیە: ڕوداوێك-کە بڕیاری شەرعی لە سەر نەبێ- ببردرێتە سەر ڕوداوێك کە بڕیاری شەرعی‌ی لە سەر هەبێ، تاکو ئەویش هەمان بڕیار وەربگرێ، چونکە هەردوو ڕووداوەکان یەکسانن لە هۆکاری بڕیارەکەدا.

بۆ نموونە: خوای‌گەورە خواردنی ماڵی (یَتیم)ی بە حەرام دانـاوەو دەفەرمویٚ: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ﴾ ماڵی یەتیمان مەخۆن. کەوابو: سووتاندنی ماڵی (یَتیم))ش (قیاس) ئەکرێتە سەر خواردن‌و هەمان بڕیاری حەرامی‌ی بۆ دائەندرێ، چونکە خواردن‌و سووتاندن هەردووکیان یەکسانن بۆ زیان لێدان‌و لە ناوبردنی ماڵی (یَتیم).

(قیاس) بەڵگەی چوارەمی شەریعەتی ئیسلامە، چونکە پێغەمبەر ﷺ لە چەند ڕووداوێکدا (قیاس)ی کردوە، بۆ نموونە: ﴿جاءَ رَجُلٌ إِلى النَّبِيِّ ﷺ فَقال: إنَّ أُمِّي ماتَتْ وَعَلَيْها صَوْمُ شَهْرٍ أَفَأَقْضيه عَنْها؟ فَقالَ ﷺ: لَوْ كانَ عَلى أُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قاضيه عَنْها؟ قال نَعَمْ، قال ﷺ: فَدَيْنُ الله أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى﴾ رواه البخاري و مسلم، پیاوێك بە پێغەمبەری ﷺ گوت: دایکم مردوەو ڕۆژووی مانگێکی لەسەرن، ئایا بۆی قەزا بکەمەوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر قەرزێك لەسەر دایکت هەبایە بۆت دەدایەوە؟ گوتی: بەڵێ. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: کەوابو: قەرزی خوای گەورە ئەبێ باشتر بدرێتەوە.

واتە: پێغەمبەرﷺ، خواپەرستنێکی نەکراوی -کە ڕۆژووە- (قیاس) کردە سەر قەرزی ئادەمیزاد: کە واجبە بدرێتەوە، هەروەها لە (حج)ی نەکراو و لە چەند ڕووداوێکی تردا پێغەمبەرﷺ (قیاس) ی کردوە.

﴿ چۆنیەتی (فَتوا)و (تَقْلید)کردن ﴾

ئەی موسوڵمانی ڕێزدار، دوای ئەوەی سەرچاوەکانی شەریعەتی ئیسلامت بۆ ڕوون کرانەوە، پێویستە بزانی چۆنیەتی دەرهێنانی بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام لە قورئان و حەدیس، هەروەها زانینی (إجماع)و (قیاس) تەنها لە دەسەڵاتی زانایانی (مُجْتَهِد)دایەو هیچ لە دەسەڵاتی ئێمەدا نیە -إن شاء الله- لە (کتاب القضاء)دا مەرجەکانی (مُجْتَهِد) ڕوون ئەکەینەوە.

کەوابو: واجبی سەر شانی ئێمە (تَقْلید)ە، واتە: شوێنکەوتنی زانایەکانی (مُجْتَهِد)و باوەڕ پێکراو، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ﴾ پرسیار لە زانایانی ئایینی بکەن ئەگەر بەخۆتان نازانن.

ئینجا ئەو زانا ئایینیانەی متمانەیان پێدەکرێ و جێگەی باوەڕن بۆ (فتوا)و زانست لێوەرگرتن: زانا شوێنکەوتووەکانی هەر چوار مەزهەبی (أهل السُّنَّة)ن، چونکە ئەو چوار مەزهەبە لەو سێسەد ساڵەدا دامەزراون: کە پێغەمبەرﷺ بە حەدیسەکەی﴿خَيْرُ أُمَّتِي﴾ی ڕابردوو شاهیدی‌ی بۆ داون و ئەو زانا باوەڕ پێکراوانەش بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلامیان لەو چوار سەرچاوانەی ڕابردوو وەرگرتووەو لە کتێبە بەنرخەکانی خۆیاندا نووسیتیانەوە، ئینجا شوێنکەوتووانی ئەوانیش ڕوونیان کردونەوە.

کەوابو: هەر کەسێك شارەزای ئەو کتێبە بە نرخانە نەبێ دروست نیە: نە (فتوا) بداو نە (فتوا)شی لێوەربگیرێ؟ چونکە نەزانەو خەڵکیش گومڕا دەکا، هەروەك پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ إِنْتِزاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَماءِ حَتَّى إِذا لَمْ يَبْقَ عالِمٌ إِتَّخَذَ النّاسُ رُؤُوساً جُهّالاً فَسُئِلُوا فَأَفْتَوا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا﴾ رواه البخاري ومسلم، خوای‌گەورە ئەم زانستەی ئایین وەها وەرناگرێتەوەو لەناوی نابا: کە لە سینەی بەندەکانی دەریهێنێ، بەڵکو بە هۆی مراندنی زانایانی ئایینی زانستەکە وەردەگرێتەوە، تا وای لێدێ زانای ئایینی نامێنێ و خەڵك چەند سەرکردەو ئەمیری نەزان بۆ خۆیان دەگرن و پرسیاری ئایینیان لێدەکرێ، ئەوانیش بە بێ‌زانست فتوا دەدەن و وەڵام دەدەنەوەو خۆیان گومڕا دەبن و خەڵکەکەش گومڕا دەکەن.

ئینجا بزانە: (فتوا)دان خەبەردانە لە جیاتی خواو پێغەمبەرﷺ لەو بڕیارە شەرعیەدا، کەوابو: ئەم خەبەرە لە مرۆڤی نەزان و درۆزن وەرناگیرێ، هەروەك ئیمام (محمد بن سيرين) دەفەرموێ: (إِنَّ هَذَاالْعِلْمَ دِينٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ) رواه مسلم في

مقدمة صحيحه، ئەم زانستەی‌ئیسلام، ئایینی‌ئیسلامه، کەوابو: تەماشا بکەن ئایینی خۆتان لە کێ وەردەگرن؟.

کەوابو: ئەو کەسەی ئەو بارەی پێ‌هەڵناگیرێ، دروست نیە بێتە مەیدانی (فتوا)و ئەو ئەرکە گرانە بخاتە ئەستۆی‌و خۆی تووشی باری تاوان بکا، چونکە ئیمامی (النـواوی) دەفـەرموێ: (فتوا)دان شـەرەفێکی گەورەیـەو رێـزی زۆرە، چـونکە (فتـوا)دەر میراتگری پێغەمبەرانـەو -صلوات الله وسلامه علیهم- بە جێبەجێکردنی (فَرْضُ الْكِفايَة) هەڵدەستێ، بەڵام لەوانەیـە تووشـی هەڵە ببێ، بۆیێ فەرموویانە: (فتوا)دەر لەجیاتی خوای‌گەورە ئیمزا دەکا.

*(ابـن المنکـدر) دەفــەرموێ: (زانای‌ئـایینی لـە نێـوان خوای‌گـەورەو لـە نێـوان بەندەکانی خوای‌گەورەدایە، کەوابو: ئەبێ چاك بیر بکاتـەوەو تەماشا بکا: چۆن دەچێتە نێوان خواو بەندەکانی‌خوا). واتە: دەبێ لە (فتوا)دان بترسێ.

*(عبـدالرحمن ابـن ابی‌لیلـی) دەفــەرموێ: (گەیشـتمە سەدوبیسـت (صَـحابة)ی پێغەمبـەرﷺ، یـەکێکیان پرسـیارێکی لێدەکـرا، ئـەویش دەینـاردە لای (صَـحابة)یـەکی‌تر، ئەمـەش دەینـاردە لای ئـەوی‌تر، تـا دەگـەڕاوە لای یەکەمەکەیان). واتە: لە (فتوا)دان دەترسان.

*(ابن مسعود)و (ابن عباس)ﭭ -کە دوو (صحابة)ی پێغەمبـەرنﷺ- دەفـەرموون: (ئەو کەسەی هەر پرسیارێکی لێبکرێ (فتوا) بدا، ئەوە شێتە).

*ئیمام (مالك) دەفەرموێ: (من (فتوا)م نەدەدا، تا حەفتا زانای‌ئایینی شاهیدییان بۆ دام: کە من بە کەڵکی (فتوا)دان دێم).

ئینجا ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ:((تَساهُل)، واتە: نەرمی‌و ئاسانی لـە (فتـوا)دانـدا حەرامـە، هـەر کەسێکیش بـە نـەرم‌و ئاسـانی‌(فتـوا) ناسـراو بـێ، ئـەوە حەرامـە داوای (فتـوا)ی لێبکـرێ، بەشێکی‌(تَسـاهُل) ئەوەیـە: بـە بێ‌لێکۆڵینـەوە، بـە پەلـە (فتوا) بدا، هەروەها مەبەستە نادروستەکانی وای‌لێبکەن: کە بە شوێن فروفێڵە حەرامەکانـدا، یـان ناپەسـندەکاندا بگـەڕێ‌و دەسـت بـە فـەرموودە بێ‌هێـزو ناتەواوەکانـەوە بگـرێ، تـاکو رێگـە بـۆ کەسـێك ئاسـان بکا: کـە بیـەوێ سـودی پێبگەیێنێ‌و لە دژی کەسێك توند بکا: کە بیـەوێ زیانی لێبدا). بڕوانـە (المجموع بشرح المهذب)ب(١) ل(٤٠ و ٤٦).

*ئیمـام (ابـن الصـلاح) دەفـەرموێ: (بـە (إجمـاع)ی زانایانی‌ئـایین: (تَقْلِیـد)، واتـە: شوێنکەوتنی هیچ کەسێك دروست نیە: نە بۆ (فتـوا)دان‌و نـە بـۆ دادکـردن، جگـە لە شوێنکەوتنی ئەم چوار پێشەوایەی سەر مەزهەب).

*ئیمامی(السُبْكي) دەفەرموێ: (لادان لەو چوار مەزهەبە، وەكو لادانە: لە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام).
*ئیمام (ابن حجرالهیتمي) دەفەرموێ: (تَقْلید) واتە: شوێنكەوتنی هەر یەكێك لەو چوار پێشەوایەی سەر مەزهەب دروستە، هەروەها دروستە: (تَقْلید)كردنی زانایانیتریش: كە مەزهەبیان پارێزراو بێو تۆمار كرابێ، جا ئەو (تَقْلید)كردنەش تەنها بۆ كاری تایبەت بەخۆی دروستە، نەك بۆ (فتوا)دانو دادكردن، چونكە لە (فتوا)دانو دادكردندا جگە لەو چوار پێشەوایانە (تَقْلید)كردنی كەسیتر دروست نیە بە (اجماع)ی زانایانی ئیسلام.
(مەبەستی ئەوەیە: زانای(لامذهبي)=بێمەزهەبو هەم ئەو زانایەی مەزهەبی تۆمار نەكراوە، متمانە بە زانستیان ناكرێو بە هیچ جۆرێك (تَقْلید)كردنیان دروست نیە،وَاللهُ أعْلَم).
*ئیمامی(السبكي) دەفەرموێ: ئەگەر (فتوا)دەر بەرژەوەندی ئایینی مەبەست بوو، دروستە: بە مەزهەبێكیتر، یان بە فەرموودەی زانایەك (فتوا) بدا، بەڵام واجبە ناوی مەزهەبەكە، یان زانایەكە بۆ ئەو كەسەی بڵێ كە پرسیاری لێكردوە. (بەم جۆرە (فتوا)یە دەگوترێ: (إرْشادي) واتە: ڕێنمونیكردن) .
*دیسان ئیمامی(السبكي) دەفەرموێ: دروستە: ڕەفتار بە فەرموودە بێهێزەكانی مەزهەب بكا: بۆ كاری تایبەت بەخۆی، (واتە نەك بۆ (فتوا)و دادكردن)، چونكە هەر بە خۆی دەفەرموێ: دادكردن بە فەرموودەی بێهێز، دادكردنە بە پێچەوانەی قورئان، هەروەهاش ئیمامی(القرافي)و ئیمام (ابن الصلاح) دەفەرموون: (اجماع) لە سەر ئەوە بەستراوە: كە دادكردن بە فەرموودە بێهێزەكانی مەزهەب دروست نیە.
*ئیمام (ابن حجرالهیتمي) دەفەرموێ: بۆ دروستبوونی (تَقْلید) بە مەرج داندراوە: نابێ بڕیاری قازی هەڵبوە شێنێتەوە، ئینجا دەفەرموێ: هەروەها بە مەرج داندراوە: نابێ بە شوێن فەرموودە ئاسانەكاندا بگەڕێ، بەو جۆرەی: لە هەر مەزهەبێك ئاسانترەكە وەربگرێ، چونكە بەم ئاسانگەڕیە پەتی داواكردنیخوای لە ئەستۆ هەڵدەوەشێتەوە، كەوابو: مرۆڤ بەم ئاسانگەڕیە (فاسِق) دەبێ.
ئینجا دەفەرموێ: هەروەها بە مەرج داندراوە: نابێ (تَلْفیقْ) بكا، واتە: نابێ دوو فەرموودە لێك بداو شتێكی سێیەم لە نێوانیاندا دەربچێ: كە یەكێك لەو دوو ئیمامە، ئەو سێیەمەیان لە لا دروست نەبێ: وەكو لە سەر مەزهەبی ئیمامی(الشافعي) بەشێكی سەری خۆی (مسح) بكاو لە سەر مەزهەبی ئیمام(مالك) دەست لە سەگ بدا، ئینجا بەم جۆرە نوێژێك بكا، ئەمە دروست نیە؟ چونكە لە لای(شافعي) لەشی گڵاوە، لە لای (مالكي)ش دەستنوێژی ناتەواوە. بۆ ئەم باسە بڕوانە (تحفةالمحتاج)و (حاشيةالشرواني) ب(١٠) ل(١٠٩ و ١١٠ و ١١٢ و ١٤٤ و ١٤٥).

ئینجا بزانە: تاکو لە فەرموودە بەهێزەکانی مەزهەبی(الشافعی) شارەزا ببی، (ابـن حجـر) دەفـەرمویٚ: فـەرموودەی بـەهێز ئەوەیـە: کـە ئیمـامی (الرافعـی)و ئیمـامی (النـواوی) لـە سەری رێك کەوتبن-ئەم دوو بە رێزە لە مەزهەبی(شافعی)دا بە (اَلشَّیْخان) نـاو ئـەبرێن- ئینجـا ئەگـەر فـەرموودەی ئـەم دووانـە لێـك جیـاواز بـوو، ئـەوە فەرموودەکـەی ئیمـامی (النواوی) بەهێزترە.

بەڵام ئەگەر زانایانی مەزهەب لایەنگری ئیمامی (الرافعی) بون، ئەو کاتـە فـەرموودەی وی بەهێز ترە. بڕوانە (تحفةالمحتاج) ب(١) ل(٣٩) .

(الشیخ سعیدالمکی) دەفەرمویٚ: (فتوا)دان یەکەمجار بە (تحفة)ی(ابن حجر)و بە (نهایة)ی (الرملی) دەبیٚ، ئەگەر ئەم دووانە لێك جیاواز بون، ئەوە دروستە: بە هەر کامەیان (فتوا) بدریٚ، ئینجا بە کتێبەکانی (الشیخ زکریاالأنصاری)، ئینجا کتێبـەکانی (الخطیـب)، ئینجا حاشیەکانی (الزیادی)و (ابن قاسم)و (الشُّبراملسی)و (الحلبی)و (الشَّوْبری)و ئـەوانیتریش، ئەمە بۆ (فتوا)، بەڵام بۆ کرداری تایبەت بە خۆی، رەفتار بەم کتێبانەو بە وانیتریش هەر دروستە. بڕوانە (إعانةالطالبین) ب(١) ل(١٩)و (جواهرالفتاوی) ب(١) ل(١٤) .

ئینجا منیش بەندەی تاوانبارو بیٚدەسەلاٚت: (عبـدالله عبـدالعزیز هەرتـەلی)، لـە خوایگـەورە دەپاڕێمـەوە: یارمـەتیم بـدا بـۆ ڕوونکردنـەوەی ئـەم کتێبـە: (منهـاج الطـالبین)ی دانـراوی ئیمـامی(النـواوی)، لـە سـەر مەزهـەبی ئیمـامی(الشـافعی ﷺ)، تـاکو خوێنـدەواری کـوردی موسڵمان دڵنیا ببیٚو بزانیٚ چۆن ئیمامی(الشافعی) بڕیارەکانی شەریعەتیئیسلامی لەو چـوار بەڵگەیە وەرگرتوە، کە لە بنچینەدا گشتیان سەرچاوەیان ئەگەڕێتەوە لای خوای گەورە.

وَعَلَى اللهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرِ وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَـى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ، وَلاحَوْلَ وَلاقُـوَّةَ إِلاَّ بِـاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

هەولێر-کوردستان.

(٢٧)ی (شعبان)ی (١٤١٨) کۆچی.

بسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيمِ

اَلْحَمْدُ للّٰه الْبَرِّ الْجَواد الَّذى جَلَّتْ نِعَمُهُ عَنِ الْإِحْصاءِ بِالْأَعْداد اَلْمانِّ بِاللُّطْف وَالْإِرْشَادِ اَلْهادى إِلى سَبِيلِ الرَّشَادِ اَلْمُوَفِّقِ لِلتَّفَقُّهِ فِي الدِّينِ مَنْ لَطَفَ بِه وَاخْتارَهُ مِنَ الْعِبادِ، أَحْمَدُهُ أَبْلَغَ حَمْدٍ وَأَكْمَلَهُ وَأَزْكاهُ وَأَشْمَلَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَإِلٰهَ إِلاَّاللّٰهُ الْواحِدُ الْغَفَّارُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسولُهُ الْمُصْطَفَى الْمُخْتارُ صَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَزادَهُ فَضْلاً وَشَرَفاً لَدَيْه.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ الْأِشْتِغالَ بِالْعِلْمِ مِنْ أَفْضَلِ الطَّاعاتِ وَأَوْلَى مَا أُنْفِقَتْ فيه نَفَائِسُ الْأَوْقاتِ،

﴿ پێشەکیی (منهاج)ی ئیمامی (النّواوي) رحمه الله تعالى ﴾

(بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان دەست بە دانانی ئەم کتێبە ئەکەم (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْبَرِّ الْجَوادِ) سوپاس بۆ خوای چاکەکارو زۆر بەخش (الَّذِي جَلَّتْ نِعَمُهُ عَنِ الْإِحْصاءِ بِالْأَعْدادِ) ئەو خودایەی چاکەی زۆر لەوە گەورەترن: کە سەرژمێر بکرێن بە ژماردن (اَلْمانِّ بِاللُّطْفِ وَالْإِرْشادِ) چاکەکارە: بە دورستکردنی هێزی خواپەرستی‌و بە گەیاندنە رێگەی راست (اَلْهادِي إِلى سَبِيلِ الرَّشادِ) شارەزاکەرە بۆ رێگەی بەختەوەری (اَلْمُوَفِّقِ لِلتَّفَقُّهِ فِي الدِّينِ) توانابەخشە بۆ تێگەیشتنی ئایین (مَنْ لَطَفَ بِهِ وَاخْتارَهُ مِنَ الْعِبادِ) توانین ئەداتە ئەو کەسانەی بیەوێ چاکەیان بداتێ‌و هەڵیبژاردون لە بەندەکانی‌خۆی (أَحْمَدُهُ أَبْلَغَ حَمْدٍ وَأَكْمَلَهُ وَأَزْكاهُ وَأَشْمَلَهُ) سوپاسی خوا ئەکەم: بە بەهێزترین‌و تەواوترین‌و زێدەترین‌و گشتترین سوپاس.

(وَأَشْهَدُ أَنْ لاإِلٰهَ إِلاَّاللّٰهُ الْواحِدُالْغَفَّارُ) شایەدی دەدەم کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو خودایەی ناوی (الله)یەو تاك‌و تەنیایەو داپۆشەری گوناهەکانە.

(وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسولُهُ الْمُصْطَفَى الْمُخْتارُ صَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَزادَهُ فَضْلاً وَشَرَفاً لَدَيْهِ) هەروەها شایەدی دەدەم کە (محمد)ﷺ بەندەو پێغەمبەرێکی پوختەو بژاردەی خوای‌گەورەیە.

(أَمَّا بَعْدُ) ئینجا لە دوای سوپاس بۆ خواو سەلەوات لە سەر پێغەمبەرﷺ، بزانە: (فَإِنَّ الْأِشْتِغالَ بِالْعِلْمِ) خەریکبوون بە زانستی‌ئایین (مِنْ أَفْضَلِ الطَّاعاتِ) لە گەورەترینی خواپەرستنەکانە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَضْلُ الْعالِمِ عَلَى الْعابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْناكُمْ﴾ رواه الترمذي، ئەندازەی گەورەیی‌زانا لە سەر خواپەرست وەکو گەورەیی منە لە سەر بچووکترین (صحابة).

(وَأَوْلَى مَا أُنْفِقَتْ فِيهِ نَفَائِسُ الْأَوْقاتِ) لە شیاوترین‌و لە پێشترین ئەو کارانەیە: کە کاتە بەنرخەکانیان پێ تەواو ئەکرێ.

وَقَدْ أَكْثَرَ أَصْحابُنَا-رَحِمَهُمُ اللهُ تَعالى- مِنَ التَّصْنيفِ مِنَ الْمَبْسُوطاتِ وَالْمُخْتَصَراتِ، وَأَتْقَنُ مُخْتَصَرٍ (اَلْمُحَرَّرُ) للإمَامِ أَبِي الْقَاسِمِ الرَّافِعيِّ-رَحِمَهُ اللهُ تَعالى- ذِي التَّحْقيقَاتِ، وَهُوَ كَثيرُ الْفَوَائِد عُمْدَةٌ فِي تَحْقيقِ الْمَذْهَبِ مُعْتَمَدٌ لِلْمُفْتِي وَغَيْرِه مِنْ أُولِي الرَّغَبَاتِ، وَقَد الْتَزَمَ مُصَنِّفُهُ-رَحِمَهُ اللهُ- أَنْ يَنُصَّ عَلَى مَاصَحَّحَهُ مُعْظَمُ الأَصْحَابِ وَوَفَى بِمَاالْتَزَمَهُ وَهُوَ مِنْ أَهَمِّ أَوْ أَهَمُّ الْمَطْلُوبَاتِ، لكِنْ فِي حَجْمِه كِبَرٌ يَعْجِزُ عَنْ حِفْظِهِ أَكْثَرُ أَهْلِ الْعَصْرِ إلاَّ بَعْضَ أَهْلِ الْعِنايَاتِ، فَرَأَيْتُ اخْتِصَارَهُ فِي نَحْوِ نِصْفِ حَجْمِه

(وَقَدْ أَكْثَرَ أَصْحابُنَا-رَحِمَهُمُ اللهُ تَعالى- مِنَ التَّصْنيفِ) بە ڕاستی زانایەکانی مەزهەبی(شافعي)مان -خوا ڕەحمیان پێ بکا- زۆر کتێبیان دانابو (مِنَ الْمَبْسُوطاتِ وَالْمُخْتَصَراتِ) لە جۆری کتێبە درێژەکانو کورتەکان (وَأَتْقَنُ مُخْتَصَرٍ) وە باشترینو لە جێترینی کتێبە کورتەکان (اَلْمُحَرَّرُ) بوو (للإمَامِ أَبِي الْقَاسِمِ الرَّافِعيِّ-رَحِمَهُ اللهُ تَعالى-) کە دانراوی ئیمامی(الرافعي)یە:

ئەم بەڕێزە ناوی (عبدالكريم بن محمد)ە، خەڵکی شاری (قەزوینە)و لە نەژادی حەزرەتی(رافع بن خديج)ی (صحابة)ی پێغەمبەرە ﷺ، لە تەمەنی(٦٦)شەستوشەش ساڵیدا، ساڵی(٦٢٣)شەشسەدو بیستو سێی کۆچی لە شاری(قَزْوين) وەفاتی کردوە (ذِي التَّحْقيقَاتِ) ئیمامی(الرافعي) خاوەنی ڕوونکردنەوەکانی زانست بووە بە بەڵگەوە.

(وَهُوَ) کتێبی(الْمُحَرَّر)، (كَثيرُ الْفَوَائِد) سودەکانی زۆرنو (عُمْدَةٌ فِي تَحْقيقِ الْمَذْهَبِ) پاڵپشتە لە ڕوونکردنەوەی مەزهەبی ئیمامی(شافعي)دا (مُعْتَمَدٌ لِلْمُفْتِي وَغَيْرِه مِنْ أُولِي الرَّغَبَاتِ) پاڵپشتە بۆ فتوادەرو خەڵکیتریش: کە بە شوێن وەدەستهێنانی چاکەدا ئەگەڕێن (وَقَد الْتَزَمَ مُصَنِّفُهُ-رَحِمَهُ اللهُ-) دانەری (المحرر) بە ئەرکی سەر شانی خۆی داناوە (أَنْ يَنُصَّ عَلَى مَاصَحَّحَهُ مُعْظَمُ الأَصْحَابِ) دەقی ئەو فەرموودەیە بڵێ کە زۆرترینی زانایان بە ڕاستیان داناوە (وَوَفَى بِمَاالْتَزَمَهُ) ئەو ئەرکەشی گەیاندە جێ (وَهُوَ) ئەو ئەرکە (مِنْ أَهَمِّ أَوْ أَهَمُّ الْمَطْلُوبَاتِ) گرنگترینی داواکاریەکانی شەرعزانانە: بۆ فتوادانو دادکردنو دەرس گوتنەوە، چونکە دادکردنو فتوادان بەفەرموودە بێهێزەکانیمەزهەب دروست نیە، هەروەك لە پێشەکیدا ڕوونمان کردەوە.

(لكِنْ فِي حَجْمِه كِبَرٌ) جا هەرچەندە (اَلْمُحَرَّر) ئەوەندە کتێبێکی باش بوو، بەڵام قەبارەی زۆر گەورە بوو (يَعْجِزُ عَنْ حِفْظِهِ أَكْثَرُ أَهْلِ الْعَصْرِ) زۆربەی خوێندەوارانی چەرخی ئێمە ناتوانن لەبەری بکەن (إلاَّ بَعْضَ أَهْلِ الْعِنايَاتِ) تەنها چەند کەسێك نەبێ: کە زۆر بایەخی پێئەدەن، واتە: کەم کەس دەیتوانی (اَلْمُحَرَّر) لەبەر بکا.

(فَرَأَيْتُ) جا لە بەر ئەوەی (اَلْمُحَرَّر) بەم شێوەیە بوو، وام پێ باش بوو (اخْتِصَارَهُ فِي نَحْوِ نِصْفِ حَجْمِه) کورتی بکەمەوە لە وێنەی نیوە قەبارەیدا

لِيَسْهُلَ حفْظُهُ مَعَ مَاأَضُمُّهُ إِلَيْه إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى مِنَ النَّفَائس الْمُسْتَجَادَات: منْهَا التَّنبيهُ عَلَى قُيُود في بَعْض الْمَسَائل هيَ منَ الأَصْلِ مَحْذُوفاتٌ، وَمنْهَا مَوَاضعُ يَسيرَةٌ ذَكَرَهَا في المُحرَّرِ عَلَى خلافِ الْمُخْتَارِ في الْمَذْهَب كما سَتَرَاهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى وَاضحات، وَمنها إِبْدَالُ مَا كَانَ منْ أَلفَاظه غَريباً أَوْ مُوهماً خلافَ الصَّوَاب بأَوْضَحَ وَأَخْصَرَ منْهُ بعبَارَات جَليّات، وَمنْهَا بَيَانُ الْقَوْلَيْنِ وَالْوَجْهَيْنِ وَالطَّرِيقَيْنِ وَالنَّصِّ وَمَرَاتِب الْخِلاَف في جَميع الحَالات،

(لِيَسْهُلَ حفْظُهُ) تاكو لەبەركردنی ئاسان بێ (مَعَ مَاأَضُمُّهُ إِلَيْه إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى مِنَ النَّفَائسِ الْمُسْتَجَادَاتِ) لەگەڵ ئەو مەسەلە بەنرخ و جوانانەی من لەگەڵ کورتکردنەوەکەدا دەینووسم:

(منْها) بەشێك لەو مەسەلە بەنرخانە (اَلتَّنْبِيهُ عَلَى قُيُودٍ فِي بَعْضِ الْمَسَائِلِ) ئاگادارکردنە: لە سەر چەند ناتۆرێکی جیاکەرەوە لە چەند مەسەلەیەکدا (هِيَ) ئەو چەند ناتۆرە (مِنَ الأَصْلِ) لە (اَلْمُحَرَّرِ)دا (مَحْذُوفاتٌ) نەگوتراون.

(وَمِنْهَا مَوَاضِعُ يَسِيرَةٌ) بەشێکیتر لەو مەسەلە بەنرخانە ئەوەیە: چەند شوێنێکی کەم هەنە: نزیکی پەنجا مەسەلەیە (ذَكَرَهَا فِي الْمُحَرَّرِ عَلَى خِلاَفِ الْمُخْتَارِ فِي الْمَذْهَبِ) ئیمامی(الرَّافعي) لە (اَلْمُحَرَّرِ)دا بە پێچەوانەی فەرموودە بەهێزەکەی مەزهەبی(شافعي) باسی کردون، منیش بەگوێرەی فەرموودە بەهێزەکە دەیانڵێم (كَمَا سَتَرَاهَا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى وَاضِحَاتٍ) هەروەکو لەمەودوا دەیانبینی بە ئاشکرایی، ان شاء الله تعالى.

(وَمنْها إِبْدَالُ مَا كَانَ مِنْ أَلْفَاظِه غَرِيباً) بە شێکیتر لەو مەسەلە بە نرخانە: گۆڕینی ئەو ووشە نامۆیانەیە: کە لە (اَلْمُحَرَّرِ)دا هەنە (أَوْ مُوهِماً خِلاَفَ الصَّوَابِ) یان ووشەکان هەڵە ئەخەنە بیری خوێنەر (بِأَوْضَحَ وَأَخْصَرَ مِنْهُ بِعِبَارَاتٍ جَلِيَّاتٍ) دەیانگۆڕمەوە بە چەند ووشەیەکی ئاشکراتر و کورتتر بە نووسینێکی ڕۆشن.

(وَمِنْهاَ بَيَانُ الْقَوْلَيْنِ) بە شێکیتر ڕوونکردنەوەی فەرموودەکانی ئیمامی(شافعي)یە: ئایا کامەیان بەهێزە؟ (وَالْوَجْهَيْنِ) هەروەها ڕوونکردنەوەی فەرموودەکانی زانایانی مەزهەبی (شافعي)یە: ئایا کامەیان ڕاستە؟ (وَالطَّرِيقَيْنِ) ڕوونکردنەوەی ڕێگایەکانی گێڕانەوەی مەزهەبی (شافعي)یە: ئایا کامەیان مەزهەبی ڕاستەقینەیە؟

(وَالنَّصِّ) هەروەها ڕوونکردنەوەی دەقی فەرموودەی ئیمامی (شافعي)یە (وَمَرَاتِبِ الْخِلاَفِ فِي جَمِيعِ الْحَالاَتِ) هەروەها ڕوونکردنەوەی پلەی جیاوازییە لە نێوان ئەو فەرموودانەدا: ئایا کامەیان بەهێزە، یان بەهێزترە، یان لاوازە:

فَحَيْثُ أَقُولُ: فِي الأَظْهَرِ أَوْ اَلْمَشْهُورِ فَمِنَ الْقَوْلَيْنِ أَوِ الأَقْوالِ، فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ، وَإِلاَّ فَالْمَشْهُورُ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلأَصَحُّ أَوْ اَلصَّحِيحُ فَمِنَ الْوَجْهَيْنِ أَوِ الأَوْجُهِ، فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ قُلْتُ: اَلأَصَحُّ وَإِلاَّ فَالصَّحِيحُ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلْمَذْهَبُ فَمِنَ الطَّرِيقَيْنِ أَوِ الطُّرُقِ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلنَّصُّ فَهُوَ نَصُّ الشَّافِعِيِّ -رَحِمَهُ اللهُ تعالى-

---

(فَحَيْثُ أَقُولُ) کەوابو: لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا من بڵێم: (فِي الأَظْهَرِ أَوْ اَلْمَشْهُورِ) واتە: ئەگەر یەکێکم لەم دوو وشەیە گوت، ئەوە (فَمِنَ الْقَوْلَيْنِ أَوِ الأَقْوالِ) مەبەستم فەرموودە بەهێزەکەی گشت فەرموودەکانی ئیمامی(شافعي)یە ﷺ.

(فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ) جا ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی ئیمامی(شافعي)ﷺ بەڵگەی بەهێز بوو (قُلْتُ) دەڵێم: (اَلأَظْهَرُ)- ئاشکراتر، واتە: ئەم وشەیە بەکار دێنم، چونکە فەرموودە بەهێزترەکە بەڵگەی ئاشکراترە، فەرموودەکەی بەرامبەریشی(ظاهر)-ئاشکرایە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی ئیمامی(شافعي)ﷺ بەڵگەی بەهێز نەبو (فَالْمَشْهُورُ) بۆ بەهێزەکە ئەم وشەیە بەکار دێنم، واتە: ناسراو، چونکە بێهێزەکەی بەرامبەری نەناسراوەو ڕەفتاری پێناکرێ.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وە لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا بڵێم: (اَلأَصَحُّ أَوْ اَلصَّحِيحُ) واتە: یەکێك لەم دوو وشەیە بەکار بێنم، ئەوە (فَمِنَ الْوَجْهَيْنِ أَوِ الأَوْجُهِ) مەبەستم فەرموودە بەهێزەکەی گشت فەرموودەکانی زانایانی مەزهەبی(شافعي)یە.

(فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ) جا ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی زانایانیمەزهەب بەڵگەی بەهێز بوو (قُلْتُ) دەڵێم: (اَلأَصَحُّ)-ڕاستتر، واتە: ئەم وشەیە بەکار دێنم، چونکە فەرموودە بەهێزترەکە بەڵگەی ڕاستترەو فەرموودەکەی بەرامبەریشی (صحيح)-ڕاستە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی زانایان بەڵگەی بەهێز نەبو (فَالصَّحِيحُ) بۆ بەهێزەکە ئەم وشەیە بەکار دێنم، واتە: ڕاست، چونکە بێهێزەکەی بەرامبەری ڕاست نیەو ڕەفتاری پێناکرێ.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا بڵێم: (اَلْمَذْهَبُ)، واتە: ئەم وشەیە بەکار بێنم، ئەوە (فَمِنَ الطَّرِيقَيْنِ أَوِ الطُّرُقِ) مەبەستم گێڕانەوە بەهێزەکەی ئەو زانایانەیە: کە مەزهەبی (الشَّافِعِي) دەگێڕنەوە، واتە: لە مەزهەبی (شافعی)دا تەنها فەرموودەکانی بەهێزو گێڕانەوەکانی بەهێز بۆ دادکردنو (فتوا)دان بەکاردێن، هەروەك لە پێشەکیەکەدا ڕوونمان کردۆتەوە.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وە لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا بڵێم: (اَلنَّصُّ)، واتە: ئەم وشەیە بەکار بێنم (فَهُوَ) ئەوە مەبەستم (نَصُّ الشَّافِعِيِّ -رَحِمَهُ اللهُ تعالى-) دەقی فەرموودەی ئیمامی

وَيَكُونُ هُنَاكَ وَجْهٌ ضَعِيفٌ أَوْ قَوْلٌ مُخَرَّجٌ، وَحَيْثُ أَقُولُ: الْجَدِيدُ فَالْقَدِيمُ خِلافُهُ، أَوِ الْقَدِيمُ أَوْ فِي قَوْلٍ قَدِيمٍ فَالْجَدِيدُ خِلافُه، وَحَيْثُ أَقُولُ: وَقِيلَ كَذَا فَهُو وَجْهٌ ضَعِيفٌ وَالصَّحِيحُ أَوِ الأَصَحُّ خِلافُهُ،

(شافعي)يە ﷺ (وَيَكُونُ هُنَاكَ وَجْهٌ ضَعِيفٌ) وا دەبێ: لە بەرامبەر فەرمودەی ئیمامی(شافعي)ش فەرموودەیەكی بێهێزی زانایەك هەیە، بەلام ڕەفتاری پێناكرێ (أَوْ قَوْلٌ مُخَرَّجٌ) یان فەرموودەیەكیوەرگیراو-لە فەرموودەی(شافعي)- هەیە بەلام بێهێزەو ڕەفتاری پێناكرێ.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وە لە هەر شوێنێكی ئەم كتێبەدا بڵێم: (الْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعي)ﷺ ئەوهایە (فَالْقَدِيمُ خِلافُهُ) ئەوە فەرموودەی كۆنی ئیمامی(شافعي) بە پێچەوانەی نوێیەكەیە (أَوِ الْقَدِيمُ أَوْ فِي قَوْلٍ قَدِيمٍ) یان ئەگەر بڵێم: فەرموودەیكۆن، یان لە فەرموودەیەكی كۆنی ئیمامی(شافعي)دا ئەو هایە (فَالْجَدِيدُ خِلافُه) ئەوە فەرموودەكەی نوێ بە پێچەوانەیەتی، بەلام ڕەفتاریش هەر بە فەرموودەكەی نوێی ئیمامی(شافعي) دەكرێ، تەنها لە چەند شوێنێكدا نەبێ: كە لە (منهاج)دا زۆربەیان باس ئەكرێن،ان شاء الله تعالى.

(**پێناسە**): فەرموودەیكۆن=(الْقَدِيم) ئەو فەرموودەیە: كە ئیمامی(شافعي) لە (عێراق)دا پێش چوونە (مصر) فەرموویەتی، ئیمام (احمد بن حنبل)و (الزعفراني)و (الكرابيسي)و (أبوثور) گێڕاویەتیانەوە، بەلام ئیمامی(شافعي) لە فەرموودەی كۆن=(الْقَدِيم) پەشیمان بووەتەوە. فەرموودەی نوێ=(الْجَدِيد) ئەو فەرموودەیە: كە ئیمامی(شافعي) لە دوای چوونی بۆ (مصر) فەرموویەتی، ئیمامی(البويطي)و (المزني)و (الربيع المرادي)و (حرملة)و چەند زانایەكیتر گێڕاویەتیانەوە.

ئیمامی (النواوي) لە (المجموع)دا دەفەرموێ: لە هەر مەسەلەیەكدا دوو فەرموودەی كۆنو نوێی ئیمامی(شافعي) هەبن، ئەوە نوێیەكە ڕاستەو ڕەفتاری پێدەكرێ، چونكە لە فەرموودەكەی كۆن پەشیمان بووەتەوە، ئینجا دەفەرموێ: بەلام ئەگەر فەرموودەیەكی كۆنی ئیمامی(شافعي) حەدیسێكی(صحيح) -بێ ڕووبەڕووبوونەوە- پشتی بگرێ، ئەوە مەزهەبی(شافعي)یە ئەگەر مەرجە ڕابردووەكانی فەرموودەكەی (إِذا صَحَّ الْحَدِيثُ فَهُوَ مَذْهَبِي)ی لێبێنە جێ.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وە لە هەر شوێنێكی ئەم كتێبەدا بڵێم: (وَقِيلَ كَذا) ئەوها گوتراوە، واتە ووشەی (قِيلَ)م بەكار هێنا (فَهُو وَجْهٌ ضَعِيفٌ) ئەوە نیشانەیە: كە فەرموودەیەكی بێهێزە (وَالصَّحِيحُ أَوِ الأَصَحُّ خِلافُهُ) فەرموودەی بەهێزی، یان بەهێزتری زانایانی مەزهەب بە پێچەوانەیەتی.

وَحَيْثُ أَقُولُ: وَفِي قَوْلٍ كَذا، فَالرّاجِحُ خلافُهُ. وَمِنْها مَسائِلُ نَفِيسَةٌ أَضُمُّها إِلَيْه يَنْبَغِي أَنْ لاَ يُخْلَى الْكِتابُ مِنْها، وَأَقُولُ فِي أَوَّلِها: قُلْتُ، وَفِي آخرِها: وَاللهُ أَعْلَمُ، وَما وَجَدْتَهُ مِنْ زِيادَةِ لَفْظَةٍ وَنَحْوِها عَلى ما فِي الْمُحَرَّرِ فَاعْتَمِدْها فَلابُدَّ مِنْها، وَكَذلِكَ ما وَجَدْتَهُ مِنَ الأَذْكارِ مُخالِفاً لِما فِي الْمُحَرَّرِ وَغَيْرِه مِنْ كُتُبِ الْفِقْه فاعْتَمِدْهُ فَإِنِّي حَقَّقْتُهُ مِنْ كُتُبِ الْحَدِيثِ الْمُعْتَمَدَةِ، وَقَدْ أُقَدِّمُ بَعْضَ مَسائِلِ الْفَصْلِ لِمُناسَبَةٍ أَوْ اخْتِصارٍ وَرُبَّما قَدَّمْتُ فَصْلاً لِلْمُناسَبَةِ، وَأَرْجُو إِنْ تَمَّ هَذاالْمُخْتَصَرُ أَنْ يَكُونَ فِي مَعْنَى الشَّرْحِ لِلْمُحَرَّرِ، فَإِنِّي لاَأَحْذِفُ مِنْهُ شَيْئاً

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وه له هه‌ر شوێنێكدا بڵێم: (وَفِي قَوْلٍ كَذا) له فه‌رمووده‌یه‌كدا ئه‌وهایه (فَالرّاجِحُ خِلافُهُ) ئه‌وه فه‌رمووده‌كه‌ی به‌هێزی ئیمامی(شافعي) به پێچه‌وانه‌یه‌تی.

(وَمِنْها) هه‌ندێكیتر له‌و مه‌سه‌لانه‌ی من زیادم كردون: (مَسائِلُ نَفِيسَةٌ) چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌كی به‌نرخن (أَضُمُّها إِلَيْه) ده‌یانهێنمه ناو (مِنْهاج)، چونكه له (الْمُحَرَّر)دا نه‌گوتراون‌و (يَنْبَغِي أَنْ لاَ يُخْلَى الْكِتابُ مِنْها) پێویسته ئه‌م كتێبه لێیان چۆڵ نه‌كرێ (وَأَقُولُ فِي أَوَّلِها: قُلْتُ) له سه‌ره‌تای ئه‌و مه‌سه‌لانه‌دا، ده‌ڵێم: من گوتومه، واته: ڕسته‌ی(قُلْتُ) به‌كار دێنم-ئێمه‌ش له وته‌كه‌یدا ده‌ڵێین: ئیمامی(النواوی) ده‌فه‌رموێ- (وَفِي آخرِها: وَاللهُ أَعْلَم) وه له كۆتاییشدا ڕسته‌ی (وَاللهُ أَعْلَم) به كاردێنم، واته: خوا زاناتره.

(وَما وَجَدْتَهُ) هه‌رچی له (مِنْهاج)دا دیتت (مِنْ زِيادَةِ لَفْظَةٍ وَنَحْوِها) ده‌رباره‌ی ووشه‌یه‌كی، یان پیتێكی زیادكراو (عَلى ما فِي الْمُحَرَّر) له سه‌ر كتێبی (المحرر)، (فَاعْتَمِدْها فَلابُدَّ مِنْها) پشتی پێ ببه‌سته چونكه ئه‌م زێده‌یه پێویسته (وَكَذلِكَ ما وَجَدْتَهُ مِنَ الأَذْكارِ) هه‌روه‌ها هه‌ر زیكرێكت بینی (مُخالِفاً لِما فِي الْمُحَرَّرِ وَغَيْرِه مِنْ كُتُبِ الْفِقْه) جیاواز بوو له گه‌ڵ ئه‌و زیكرانه‌ی له (المحرر)و كتێبه شه‌رعیه‌كانیتردا گوتراون (فاعْتَمِدْهُ) پشتی پێ ببه‌سته (فَإِنِّي حَقَّقْتُهُ مِنْ كُتُبِ الْحَدِيثِ الْمُعْتَمَدَةِ) چونكه من له كتێبه باوه‌ڕپێكراوه‌كانی حه‌دیس وه‌رم گرتوه (وَقَدْ أُقَدِّمُ بَعْضَ مَسائِلِ الْفَصْلِ لِمُناسَبَةٍ أَوْ اخْتِصارٍ) جاری وا هه‌یه: هه‌ندێك مه‌سه‌له‌ی به‌شێك به پێش دێخم: یان له به‌ر وێكچون، یان بۆ كورتی (وَرُبَّما قَدَّمْتُ فَصْلاً لِلْمُناسَبَةِ) هه‌ندێ جار به‌شێك به ته‌واوی به پێش دێخم له به‌ر وێكچون.

(وَأَرْجُو إِنْ تَمَّ هَذاالْمُخْتَصَرُ) تكام وایه: ئه‌گه‌ر ئه‌م كتێبه كورتكراوه‌یه ته‌واو ببێ (أَنْ يَكُونَ فِي مَعْنَى الشَّرْحِ لِلْمُحَرَّرِ) ببێته شێوه‌ی ڕوونكردنه‌وه بۆ (المحرر)-ئێمه‌ش ده‌ڵێین: (الْحَمْدُ لِلَّه) كتێبه‌كه ته‌واو بوو و ناویشی لێناوه: (الْمنهاج)، خودا یارمه‌تی ئێمه‌ش بدا بۆ ڕوونكردنه‌وه‌ی، آمین- (فَإِنِّي لاَأَحْذِفُ مِنْهُ شَيْئاً) چونكه من هیچ له (المحرر) لانابه‌م

مِنَ الْأَحْكَامِ أَصْلاً وَلاَ مِنَ الْخِلاَفِ وَلَوْ كَانَ وَاهِياً مَعَ مَا أَشَرْتُ إِلَيْهِ مِنَ النَّفَائِسِ، وَقَدْ شَرَعْتُ فِي جَمْعِ جُزْءٍ لَطِيفٍ عَلَى صُورَةِ الشَّرْحِ لِدَقَائِقِ هذَاالْمُخْتَصَرِ ومَقْصُودِي بِهِ التَّنْبِيهُ عَلَىالْحِكْمَةِ فِيالْعُدُولِ عَنْ عِبارَةِالْمُحَرَّرِ وَفِيإِلْحَاقِ قَيْدٍ أَوْ حَرْفٍ أَوْ شَرْطٍ لِلْمَسْئَلَةِ وَنَحْوِ ذلِكَ وَأَكْثَرُ ذلِكَ مِنَ الضَّرُورِيَّاتِ الَّتِي لاَبُدَّ مِنْهَا، وَعَلَىاللهِ الْكَرِيمِ اعْتِمادِي وَإِلَيْهِ تَفْوِيضِي وَاسْتِنَادِي وَأَسْأَلُهُ النَّفْعَ بِهِ لِي وَلِسَائِرِالْمُسْلِمِينَ وَرِضْوَانَهُ عَنِّي وَعَنْ أَحِبَّائِي وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ.

(مِنَ الْأَحْكَامِ أَصْلاً) نه له بڕیارەکانو (وَلاَ مِنَ الْخِلاَفِ وَلَوْ كَانَ وَاهِياً) نـه لـه فـەرمووده جیاوازەکان هەر چەند جیاوازیەکەش زۆر بێهێـز بـێ (مَعَ مَا أَشَرْتُ إِلَيْهِ مِنَ النَّفَائِسِ) گشتی دەڵێم له گەڵ ئەو مەسەله بەنرخانەی باسمان کردن.

(وَقَدْ شَرَعْتُ فِي جَمْعِ جُزْءٍ لَطِيفٍ) هـەر لەگـەڵ دەسـت پێکردنـی(المنهاج)دا دەسـتم بـه کۆکردنـەوەی پـەڕتووکێکی بچـکۆلەش کـرد (عَلَـى صُـورَةِ الشَّـرْحِ) لـه سـەر شـێوەی ڕوونکردنەوە (لِدَقَائِقِ هذَاالْمُخْتَصَرِ) بۆ وورده‌کاری ئەم کورتکراوەیـە: کـه (منهـاج)ی پـێ دەگوترێ، کتێبە بچکۆلەکەش پیێ دەگوترێ: (دَقَائِقُ الْمِنْهَاجِ).

(ومَقْصُودِي بِهِ) وە مەبەستم بەم پەڕتووکەی(دقائق)، (التَّنْبِيهُ عَلَى الْحِكْمَةِ فِيالْعُدُولِ عَنْ عِبارَةِالْمُحَرَّرِ) ئاگادارکردنەوەیە: له هۆی لادانم لـه نووسـینی (المحـرر) بـۆ نووسـینێکیتر (وَفِي إِلْحَاقِ قَيْدٍ أَوْ حَرْفٍ أَوْ شَرْطٍ لِلْمَسْئَلَةِ) هـەروەها: ئاگادارکردنەوەیـە: لـه هۆیـەکانی زیادکردنی ئاتۆرێکی جیاکەرەوە، یان پیتێـك، یـان مـەرجێك بـۆ مەسـەلەکە (وَنَحْـوِ ذلِـكَ) چەند شـتێکیتری لـەم بابەتـەش (وَأَكْثَـرُ ذلِـكَ مِـنَ الضَّـرُورِيَّاتِ الَّتِـي لاَبُـدَّ مِنْهَا) زۆربـەی ئەوانەی باسمان کردن لەو ناچاریانەن: کە پێویسته بگوترێن.

(وَعَلَىاللهِ الْكَرِيمِ اعْتِمادِي) پشت بەستنم تەنها بە خـوای زێـدە بەخشـە (وَإِلَيْـهِ تَفْوِيضِـي) کاری خۆم تەنها بە خوا دەسپێرم (وَاسْتِنَادِي) پشتی خۆم تـەنها بـە خـوا بـەهێز دەکـەم (وَأَسْأَلُهُ النَّفْعَ بِهِ لِي) داوای سودی ئەم کتێبە لە خوا دەکەم: بۆ خۆمو (وَلِسَائِرِالْمُسْلِمِينَ) بۆ سەرجەم موسڵمانان (وَرِضْوَانَهُ عَنِّي وَعَنْ أَحِبَّائِي وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ) داوای ڕازیبوون لە خوا دەکەم: له خۆمو له خۆشەویستانمو له گشـت ئیمانـداران. بێگومـان ئێمەیهـەزاریش ئیمانداریـنو دوعایەکە ئێمەش دەگرێتەوە، آمین.

لێرەدا پێشـەکیەکەی (مِنْهـاج)ی ئیمـامی (النـواوي) تـەواو بـوو، ئینجـا دەسـت بـە ناوەڕۆکی (منهاج) دەکاو دەفەرموێ:

(كتابُ الطَّهارَة)

قال اللهُ تَعالى: وَأَنْزَلْنا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً. يُشْتَرَطُ لِرَفْعِ الْحَدَثِ وَالنَّجَسِ مَاءٌ مُطْلَقٌ وَهُوَ ما يَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ مَاء بلاَ قَيْد،

﴿ كتابُ الطَّهارَة: ئەم پەڕتووكە باسی پاككردنەوە دەكا ﴾

واتە: لابردنی پیسیو بێدەستنوێژی گەورەو بچوك.

(قَالَ اللهُ تَعَالَى) خوایگەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً﴾ ئێمە لە ئاسمانەوە ئاوێكی پاككەرەوەمان دابەزاندۆتە خوارەوە.

(يُشْتَرَطُ) لە شەریعەتیئیسلامدا بە مەرج دادەنرێ (لِرَفْعِ الْحَدَث) بۆ لابردنی بێدەستنوێژیی گەورەو بچوك (وَالنَّجَسِ) هەروەها بۆ لابردنی پیسی (مَاءٌ مُطْلَقٌ) دەبی ئاوێكی ڕووت بە كار بهێندرێ ﴿عن أبيهريرة ﷺ: بالَ أعْرابِيٌّ فِيالْمَسْجِدِ فَتَناوَلَهُ النّاسُ، فَقالَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ: دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك میزی لە ناو مزگەوتدا كردو خەڵكیش لێیان قیراند، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: وازی لێبێننو دۆلچەیەكی ئاو بڕژێننە سەر میزەكەی.

(وَهُوَ) ئاوی ڕووت (مايَقَعُ عَلَيْهِ اسْمُ ماءٍ بِلاقَيْدٍ) ئەو ئاوەیە: ناوی ئاوی بۆ بگوترێ بە بێناتۆرەی پێویست، واتە: ئەگەر (قَيْد)-ناتۆرەكە پێویست نەبو لە گەڵ ئاوەكەدا بگوترێ، ئەوە هەر بە ئاوی ڕووت ناو ئەبرێ، وەكو یەكێك لەم حەفت ئاوانە، یان دڵۆپەی هەڵمی یەكێك لەم حەفتانە: كە سێیان ئاوی ئاسمانن: وەكو ئاوی بارانو بەفرو تەزرە، بە بەڵگەی ئایەتەكەیڕابردوو و دوعای پێغەمبەر ﷺ: ﴿اَللّهُمَّ اغْسِلْ خَطاياي بِالْماءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ﴾ رواه الشيخان، خوایە تاوانەكانم بشۆرێنە بە ئاو و بەفرو تەزرە.

چوارەكەیتریش ئاوی زەمینن: وەكو ئاوی ڕوبارو سەرچاوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهراً بِبابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ مِنْهُ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرّاتٍ، هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ شَيْءٌ؟﴾ الحديث رواه الشيخان، پێم بڵێن ئەگەر ڕوبارێك لە بەر دەرگەی یەكێكتان بێو هەموو ڕۆژێك پێنج جار خۆی لێبشۆرێ، ئایا هیچ چڵكی پێوە دەمێنێ؟.

هەروەها ئاویدەریا، پێغەمبەر ﷺ دەرهەقی دەریا دەفەرموێ: ﴿هُوَالطَّهُورُ ماؤُهُ اَلْحِلُّ مَيْتَتُهُ﴾ رواهأصحاب السنن بسندصحيح، ئاوی دەریا پاككەرەوەیەو مردووەكەشی حەڵاڵە.

هەروەها ئاوی بیر، پێغەمبەر ﷺ دەرهەقی بیری (بُضاعَة) دەفەرموێ: ﴿إنَّ الْماءَ طَهُورٌ لايُنَجِّسُهُ شَيْءٌ﴾ صححه الامام احمد، ئاوی ئەم بیرە پاككەرەوەیەو هیچ شتێك پیسی ناكا. واتە: چونكە لە (قُلَّتَيْن) زۆرترە.

فَالْمُتَغَيِّرُ بِمُسْتَغْنًى عَنْهُ كَزَعْفَرَانٍ تَغَيُّراً يَمْنَعُ إِطْلَاقَ اسْمِ الْماءِ غَيْرُ طَهُورٍ، وَلَايَضُرُّ تَغَيُّرٌ لَايَمْنَعُ الاسْمَ،

بەلام ئەگەر ناتۆرەکە پێویست بوو: وەکو ماستاو، ئەوە بە ئاوی ڕووت ناو نابرێو پاککەرەوە نیە، هەروەك دەفەرموێ: (فَالْمُتَغَيِّرُ) کەوابو: هەر ئاوێك -زۆر بێ، یان کەم بێ- ڕەنگ، یان تام، یان بۆنی بگۆڕێ (بِمُسْتَغْنًى عَنْهُ) بە شتێکی پاك، کە تێکەڵی ئاو ببێو ئاویش پێویستی پێی نەبێ (كَزَعْفَرانٍ) وەکو زەعفەرانو نەفتو دیتۆڵو خۆڵی چیاییو ماستو چایەو بەری درەختو هەر جۆرە دەرمانێكو...هتد (تَغَيُّراً) بە ئەندازەیەکی وەها زۆر بگۆڕێ: کە (يَمْنَعُ إِطْلاقَ اسْمِ الْماءِ) قەدەغە بکا پێی بگوترێ: ئاو (غَيْرُ طَهُورٍ) ئەم ئاوە گۆڕاوە -هەرچەند پاکە- بەلام پاککەرەوە نیەو پێی ناگوترێ: ئاوی ڕووت، کەواتە: بۆ دەستنوێژو لابردنی پیسی بەکار نایێ.

ئینجا بزانە: جگە لە ئاوی‌ڕووت، هیچ شلەیەکی‌تر -وەکو سرکەو ئاوی میوەو ئاوی درەختو گوڵاو و نەفتو بەنزینو دیتۆڵو...هتد: ئەم جۆرە شلانە -نە دەستنوێژیان پێ دەشۆرێو نە پیسییان پێ پاك دەبێتەوە، چونکە خوای‌گەورە دەربارەی‌دەستنوێژ دەفەرموێ: ﴿فَلَمْ تَجِدوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت تەیەممومم بکەن.

هەروەها پێغەمبەرﷺ لە بارەی میزی پیاوەکەی‌ڕابردوو فەرمووی: ﴿هَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، دۆلچەیەکی ئاو بڕژێننە سەر میزەکەی.

هەروەها دەربارەی خوێنی‌حەیز فەرمووی: ﴿تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْماءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ﴾ رواه الشيخان، خوێن لە جلەکەی دەڕنێ، ئینجا لە گەڵ ئاودا هەڵیدەگوشێ، ئینجا بە ئاو دەیشۆرێ، ئینجا نوێژی پێوە دەکا.

واتە: لە ئایەتەکەدا فەرمان بە تەیەمموم کراوەو لە حەدیسەکانیشدا فەرمان بە شۆرینی بە ئاو کراوە، کەوابو: هەر کەسێك لە شۆریندا، یان لە دەستنوێژدا، شلەیەکی جگە لە ئاو بە کار بێنێ، ئەوە فەرمانی خواو پێغەمبەریﷺ جێ‌بەجێ نەکردوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَلا يَضُرُّ) زەرەر لە ئاوی پاککەرەوە نادا (تَغَيُّرٌ) گۆڕانێکی‌کەم، بە شتێکی‌پاك: کە (لا يَمْنَعُ الإِسْمَ) ناوی ئاو قەدەغە نەکا: وەکو کەمێك ماست، یان شتێکی‌تری پاك بکەوێتە ناو ئاو و کەمێك بیگۆڕێ ﴿عن أُمِ هانِئٍ رَضِيَ اللهُ عَنها: أَنَّهُﷺ اغْتَسَلَ هُوَ وَمَيْمُونَةُ مِنْ قَصْعَةٍ فِيها أَثَرُ الْعَجِينِ﴾ إسناده على شرط الصحيح رواه ابن ماجه والنسائي، پێغەمبەرﷺ (میمونة)رَضِيَ اللهُ عَنها لە ئاوی تەشتێك -کە ئاسەواری هەویری پێوە بوو- خۆیان شۆرد.

وَلاَ مُتَغَيِّرٌ بِمُكْثٍ وَطِينٍ وَطُحْلُبٍ وَمَا فِي مَقَرِّهِ وَمَمَرِّهِ، وَكَذَا مُتَغَيِّرٌ بِمُجَاوِرٍ كَعُودٍ وَدُهْنٍ أَوْ بِتُرَابٍ طُرِحَ فِيهِ فِي الأَظْهَرِ،

(وَلا مُتَغَيِّرٌ) هەروەها زەرەری نیە گۆڕانی ئاوێك، كە (بِمُكْثٍ) گۆڕانەكەی بە هۆی زۆر وەستانەوە بێ، هەرچەند ڕەنگو تامو بۆنیشی زۆر گۆڕابێ (وَطِينٍ) هەروەها زیانی نیە كە بە هۆی قوڕ گۆڕابێ (وَطُحْلُبٍ) هەروەها زیانی نیە كە بە هۆی قەوزە سەوزەكەی ئاو گۆڕابێ، یان بە هۆی گەڵای درەخت گۆڕابێ، بەو مەرجەی بە خۆی بكەوێتە ناو ئاوەكە، هەر چەند درەختەكەش لە ئاوەكە دوور بێو گەڵایەكەشی لە ناو ئاوەكەدا ڕزیبێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا گوتراوە.

(وَمَا فِي مَقَرِّهِ) هەروەها زەرەری نیە گۆڕانی ئاو بە شتێكی پاك: كە لە شوێنی وەستانی ئاوەكەدا بێ: وەكو ئەو ئاوەی بگۆڕێ بە هۆی كوندەیەك كە بە جەفت خۆش كرابێ، یان بە هۆی مەشكەیەك كە ماستی لێ بەتاڵ كرابێ، یان بەهۆی بەرمیلێك، یان تەنكەرێك كە نەفتو بەنزینو ڕونی لێ بەتاڵ كرابێ.

(وَمَمَرِّهِ) هەروەها زەرەری نیە گۆڕانی ئاو بە هۆی شتێكی پاك: كە لە جۆگەی ئاوەكەدا بێ: وەكو كانگەی گۆگردو نەفتو خوێی‌چیایی‌و ئەو جۆرە شتانەی دەكەونە ڕێگەی ئاو، چونكە پاراستنی ئاو لەو جۆرە گۆڕانانەی‌ڕابردوو، زەحمەتە.

(وكذا مُتَغَيِّرٌ) هەروەها زەرەری پێ‌ناكەوێ: ئاوێك كە گۆڕابێ (بِمُجاوِرٍ) بە هۆی شتێكی پاك، كە تێكەڵی ئاو نەبێ‌—هەروەك لە (المهذب)دا وەهای فەرمووە— (كَعُودٍ وَدُهْنٍ) وەكو دارو ڕون، هەرچەند بۆنیشیان هەبێو گۆڕانەكەش زۆر بێ، یان وەكو دانەوێڵەو ئەو جۆرە شتانەی هیچ بەشێكیان لێ جیا نابێتەوەو تێكەڵی ئاو نابێ.

بەڵام ئەگەر دانەوێڵەكە بە هۆی كوڵاندن تێكەڵی ئاو بوو و گۆڕاندی، یان هەر بە خۆی بەشێكی لێ جیا بۆوەو تێكەڵی ئاو بوو و گۆڕاندی: وەكو مێوژو قەیسی‌و ئەو جۆرە شتانە، ئەوە ئەگەر گۆڕانەكە زۆر بوو، زەرەری هەیە، ئەگەر نا: زەرەری نیە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا وەهایان ڕوون كردۆتەوە.

(أَوْ بِتُرابٍ طُرِحَ فِيهِ) یان گۆڕانەكەی بە هۆی گڵێكی‌پاك بێ، هەر چەند گڵەكەش بە دەست فڕێ بدرێتە ناو ئاوەكەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودە بەهێزترەكەی ئیمامی (شافعي)دا زەرەری نیە، چونكە گڵیش وەكو ئاو پاككەرەوەیە، هەروەها خوێی ئاوی— وەكو گڵ— زەرەری نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر هاتو: شلەیەكی پاكی هاوچەشنی‌ئاو، تێكەڵی ئاو بوو: وەكو ئاوی درەختو ئاوی‌گوڵ كە بۆنی نەمابێ، ئاوەكە پیس نابێ، بەڵام سوننەتە شلەكە وەك

دژێکی ناوەنجی ئەندازەی بۆدابندریّ، واتـە: دەڵێین: ئەگـەر بـە ئەنـدازەی ئـەم شـلەیە، ئاوی هەنار، یان ئاوی تریّ، یان گیای بۆژانە تێکەڵی ئـەم ئـاوە بکریّ، ئایا ڕەنـگ، یـان تام، یان بۆنی دەگۆڕیّ، یـان نـا؟ ئەگـەر داماننـا: زۆر دەیگـۆڕی، ئـەوە ئاوەکـە لـە کـار دەکەویّ، ئەگەر نەیدەگۆڕی، یان گۆڕانەکەی کەم بوو، ئەوە زەرەری نیە.

ئینجا بزانە: ئاوی (مُسْتَعْمَل)، واتـە: بـەکارهاتوو، هـەمان بڕیـاری بـۆ دەدریّ، بـەڵام بـەو مەرجەی بکەوێتە ناو ئاوێکی کەمتر لە (قُلَّتَيْن)و هەردووکیان بە یەکەوە نەگەنە (قُلَّتين)، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و (شرواني)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە بەکارهێنانی ئاوی (الْمُشَمَّسُ) واتە: ئەو ئاوەی بە گـەرمایی تیشـکی ڕۆژ لە قاپێکی ئاسن، یان مس، یان سفردا گەرم بوبیّ، لە وڵاتێکی وەهادا: کە پلەی گـەرمیی زۆر بەهێز بیّ، ئینجا بزانە: بەکارهێنانی ئەم ئاوە، تەنها بۆ لاشەی مرۆڤ لە کاتی گـەرمیدا ناپەسندە، چونکە مەترسی بەڵەکبوونی لێدەکریّ-هەروەك ئیمامی(عمرﷺ) فەرموویـەتی- کەواتە: ئەگەر لە ناو گۆزە، یان حەوز، یان کوندە، یان نایلۆنـدا گـەرم بـوو، یـان بـە ئـاگرو هیتەریکارەبا لە ناو ئاسنو سـفردا گـەرم کـرا، یـان پلـەی گـەرمی شـوێنەکە بـەهێز نـەبو، بەکارهێنانی ئەوانە هیچیان ناپەسند نیە.

﴿ ئاوی (مُسْتَعْمَل): بەکارهاتوو ﴾

(وَالْمُسْتَعْمَلُ) ئـاوی بـەکارهاتوو-کـە لـە (قُلَّتَيْن) کـەمتر بـیّ- و (فِـي فَـرْضِ الطَّهَـارَةِ) لـە پاککردنەوەیەکی واجبدا بەکار هاتبیّ: وەك جاری یەکەمی دەستنوێژی واجب، یان غوسـلی واجـب (قِيـلَ) لـە فەرموودەیـەکی بیّهێـزدا گـوتراوە: (وَنَفْلِهـا) ئـەو ئـاوەی لـە سـوننەتی دەستنوێژو غوسلیش بەکار هاتوە، هەر یەکێك لەم دوو جۆرە ئاوە پاکە، بەڵام (غَيْرُ طَهُورٍ) هیچێك لەم دووانە پاککەرەوە نیە (فِي الْجَدِيدِ) لە فـەرموودەی نـوێی ئیمـامی (شـافعي)دا، واتە: هەر چەند پاکە، بەڵام بۆ دەستنوێژو غوسلێکیتر بە کار نایی‌و پیسیشی پیّ لاناچـیّ، ئیمامی (النواوي) لە (المجموع)دا بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە:

﴿پێغەمبەرﷺ (صحابة)کانﷺ لـە سـەفەرە زۆرەکانیانـدا پێویسـتیان بـە ئـاو دەبـو، ئاوی (مُستعمَل)- بەکارهاتوویان کۆ نەدەکردەوەو جارێکیتر بـە کاریـان نـەدەهێنا﴾.

واتە: تەیەمومیان دەکرد، هەروەك لە (المَحلِي)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزینوێدا: تەنها ئەو ئاوەی لـە پاککردنەوەیـەکی واجبـدا بەکار هاتبیّ بـە (مُسْتَعْمل) دادەنـدریّ، کەواتـە: ئـاوی بـەکارهاتوو لـە پاککردنەوەیـەکی

سوننەتدا: وەكو ئاوی دەستنوێژی‌نوێكراوەو غوسلی‌سوننەت‌و ئاوی جاری دووەم‌و سێ‌یەمی غوسل‌و دەستنوێژ، (مُسْتَعْمَل) نیە، بەڵكو پاكەو پاككەرەوەشە، هەروەك لە (المَحلِّي)و (مغني)دا فەرموویانە.

(فَإِنْ جُمِعَ) جا ئەگەر ئاوی (مُسْتعمل)=بەكارهاتوو كۆ كراوە لە ناو بەرمیلێك، یان لە ناو حەوزێكدا (فَبَلَغَ قُلَّتَيْنِ) جا ئەوەندە زۆر بوو، تا گەیشتە قوللەتێن (فَطَهُورٌ) ئاوەكە دەبێتە پاككەرەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، واتە: بۆ دەستنوێژو غوسل‌و لابردنی پیسی بەكار دێ، هەر چەند لە مەودواش بە هۆی هەڵێنجان كەم ببێتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: هەر كاتێك ئاو لە ئەندامە شۆراوەكە جیا بۆوە دەبێتە (مُسْتَعْمَل)، كەوابو: ئەگەر بە ئاوێكی كەمتر لە (قُلَّتَيْن) غوسلی كرد، یان دەستنوێژی گرت، واجبە: ئاگادار بێ: پرۆشكەكانی ئاوشۆرەكە نەكەونە ناو ئاوەكە، چونكە ئەگەر پرۆشكەكان زۆر بن، ئاوەكە لە كار دێخن، بەڵام پیسی ناكەن، هەروەك لە ئاگاداریەكەی‌ڕابردوودا باسمان كرد.

هەروەها لە دوای نیەتی غوسل‌و لە دوای كۆتایی چاوشۆردن لە دەستنوێژدا واجبە بە نیەتی ئاودەرهێنان دەستی‌خۆی بخاتە ناو ئاوە كەمەكەو ئاو دەربێنێ‌و بەكاری بێنێ، نەوەكو ببێتە (مُستَعمل)و بۆ ئەندامەكانی‌تری لە كار بكەوێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوە ﴿عن أبي‌هريرة‌ﷺ: قال رَسُولُ اللهِﷺ: لايَغْتَسِلْ أَحَدُكُمْ فِي الْماءِ الدّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ، فَقال: كَيْفَ يَفْعَلُ يا أباهُرَيْرَة؟ قال: يَتَناوَلُهُ تَناوُلاً﴾ رواه‌مسلم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: كەستان لە ناو ئاوی وەستاودا غوسلی (جنابة) نەكا-(واتە: چونكە ئەگەر ئاوەكە لە (قُلَّتَيْن) كەمتر بێ لە كار دەكەوێ)- بە (أبی‌هريرة)یان گوت: ئەی چۆن خۆی بشۆرێ؟ فەرمووی: بە دەست ئاوەكە دەربێنێ.

ئینجا بزانە: لە (المجموع)دا دەفەرموێ: لاشەی جەنابەتدار بە یەك ئەندام دادەندرێ، كەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: ئەگەر هاتو لە ناو ئاوێكی كەمتر لە (قُلَّتَيْنْ)دا دەستنوێژی گرت، یان غوسلی كرد، ئەگەر لە دوای خۆ نقومكردن نیەتی هێنا، ئەوە دەستنوێژو غوسلی‌دروستن‌و ئاوەكەش دەبێتە (مُسْتَعْمَل).

هەروەها: ئەگەر تا ئەژنۆی چووە ناو ئاوەكە، ئینجا نیەتی هێنا، ئینجا بە تەواوی خۆی نقوم كرد، دیسان دەستنوێژو غوسلی دروستن‌و ئاوەكەش دەبێتە (مُسْتَعمل)، بەڵام ئەگەر بە تەواوی خۆی نقوم نەكرد بەڵكو هاتە دەرەوە، ئەوە تەنها ئەو بەشەی كەوتۆتە ناو ئاوەكە غوسلی دەردەچێ، واتە: چونكە بە هۆی هاتنەدەرەوە ئاوەكە لە بەشە نوقومكراوەكە جیا بۆتەوەو بووەتە (مُسْتَعْمَل)، كەوابو: نە بۆ ئەندامەكانی‌تری‌و نە بۆ

کەسێکیتر بەکار نایێ، بەڵام ئەگەر ئاوەکە (قُلَّتَیْن)ی تەواو بوو، ئەوە نابێتە (مستعمل)، هەروەك لە (شرح مسلم)و لە (نهایة)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا ئیمامی (الرافعي) لە (فتح العزیز)دا دەربارەی ئەم مەسەلەیە دەفەرموێ: یەکسانە ئاوەکە بە سەر لاشەکەدا بێ، یان لاشەکە بە سەر ئاوەکەدا بێ. واتە: ئەگەر جەنابەتدار یەك جار ئاوی بە سەریخۆی داکردو بە لاشەیدا چووە خوارەوە تا بەری پێ‌ی، ئەوە غوسلی دەردەچێو ئاوەکەش دەبێتە (مُسْتَعمل).

کەوابو: پێویست ناکا یەکە یەکە ئاو بە ئەندامەکانیدا بکا، چونکە گشت لاشەی جەنابەتدار بە یەك ئەندام دادەندرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەبەستی ئاو خواردنەوە، یان تاقیکردنەوە، دەستی خۆی بخاتە ناو ئاوەکە: ئایا گەرمە، یان ساردە؟ ئەوە نابێتە (مُسْتَعْمل)، هەر چەندە بێدەستنوێژو جەنابەتداریش بێ، هەروەك لە (تحفة)دا ئاماژەی بۆ کردوە.

دیسان بزانە: ئیمامی (شافعي) کە دەفەرموێ: ئاوی (مستعمل) پیس نیە، بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە: (کە پێغەمبەرﷺ (صحابە)کانﷺ دەستنوێژیان دەگرتو ئاوەکەش دەچکاوە سەر جلکەکانیانو نەیاندەشۆرد). هەروەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە.

ئینجا ئاگاداریە: ئاوی بەکارهاتوو لە لابردنیپیسیدا، لە (باب النجاسة)دا ڕوون ئەکەینەوە،ان شاء الله تعالی.

﴿ ئاوی پیس ﴾

(وَلا تَنْجُسُ قُلَّتاالْماءِ) قوڵەتێنیئاو پیس نابێ (بِمُلاقاةِ نَجِسٍ) بە تێکەوتنی شتێکی پیس، بەو مەرجەی نەیگۆڕێ، جیاوازی نیە: پیسەکە ووشك بێ، یان شل بێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا کانَ الْماءُ قُلَّتَیْن لَمْ یَحْمِلِ الْخَبَثْ﴾ وفیروایة: ﴿لَمْ یَنْجُسْ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحیح، هەر کاتێك ئاو بووە قوڵەتێن پیس نابێ.

لە (نهایة)دا دەفەرموێ: ئەگەر قشپلێك —واتە: یان پیسێکیتر— فڕێدرا ناو دەریا —واتە: ئاوێکی قوڵەتێن— جا بە هۆی ئەمە دڵۆپە ئاوێك کەوتە سەر شتێك، ئەوە پیسی ناکا.

(فَإنْ غَیَّرَهُ) بەڵام ئەگەر پیسە تێکەوتووەکە ئاوە قوڵەتێنەکەی گۆڕی (فَنَجِسٌ) ئەوە ئاوەکە پیسە بە (اجماع)ی زانایانی ئایین، هەروەك سەرچاوەکانمان بەڵگەیان پێ هێناوەتەوە.

ئینجا جیاوازی نیە گۆڕانەکە: زۆر بێ، یان کەم بێ، ڕەنگ، یان تام، یان بۆنی گۆڕا بێ، پیسەکە تێکەڵی ئاو ببێ، یان تێکەڵی نەبێ.

فَإنْ زَالَ تَغَيُّرُهُ بِنَفْسِهِ أَوْ بِمَاءٍ طَهَرَ، أَوْ بِمِسْكٍ وَزَعْفَرَانٍ فَلاَ وَكَــذا تُــرَابٌ وَجِــصٌّ فِيْ الأَظْهَرِ، وَدوُنَهُماَ يَنْجُسُ بِالْمُلاَقاةِ،

جا ئەگەر هاتو: بەشێکی قوللەتێنەکە گۆڕاو بەشەکەیتری نەگۆڕا، ئەوە تەماشای ئەکرێ: ئەگەر بەشە نەگۆڕاوەکەش بە تەنها دەگەیشتە قوللەتێن، ئەوە پیس نابێ، ئەگەر نا: پیس دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(فَإنْ زَالَ تَغَيُّرُهُ) جا ئەگەر قوللەتێنە پیسبووەکە، گۆڕانەکەی نەما (بِنَفْسِهِ) هەر لەخۆیەوە بێ ئەوەی هیچی تێبکرێ: وەك زۆر مانەوە، یان پێکەوتنی ڕۆژ، یان با (أَوْ بِماءٍ) یان بە هۆی تێکردنی ئاوێکیتر هەرچەند ئەویش پیس بێ، یان بە هۆی دەرهێنانی بەشێکی ئاوەکە گۆڕانی نەما، بەو مەرجەی ئەو بەشەی ماوەتەوە قوللەتێنی تەواو بێ، ئەوە لەو حاڵەتانەدا (طَهَرَ) ئاوە پیسەکە پاك دەبێتەوەو شتیتریش پاك دەکاتەوە، هەروەك لە (بجیرمی)دا فەرموویەتی، چونکە قوللەتێنەو هۆی پیسبوونەکەش لاچووە.

(أَوْ بِمِسْكٍ وَزَعْفَرانٍ) یان بە هۆی میسكو زەعفەرانو گوڵاو و ئەم جۆرە شتانە گۆڕانەکەی نەما (فَلا) ئاوەکە پاك نابێتەوە، چونکە نازانین: گۆڕانەکە لاچووە، یان بەو شتانە داپۆشراوە.

(وكَذا تُرابٌ وَجِصٌّ) هەروەها ئەگەر بە هۆی گڵ، یان گەچ گۆڕانەکەی نەما، هەر پاك نابێتەوە (فِيْ الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام ئەگەر ئاوەکە ڕوون بووەوەو لێڵاییی نەماو گۆڕانەکەی پێشوویشی نەما، ئەوە گڵەکەو ئاوەکەش پاك دەبنەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرمویانە.

هەر لەم دووانەشدا دەفەرموون: ئەگەر شلەیەکی پیسی هاوچەشنیئاو تێکەڵی ئاوی قوللەتێن بوو: وەکو ئاوی پیسو میزی بێبۆن، ئەوە سوننەتە:—هەروەك لە (شرواني)دا دەفەرموێ— وەك دژێکیبەهێزتر ئەندازەی بۆ دابنرێ، واتە: ئەگەر بە ئەندازەی ئەم شلەپیسە، مەرەکەب، یان سرکە، یان میسك، بکەوێتە ناو ئەو ئاوە، ئایا دەیگۆڕێ، یان نا؟ ئەگەر دامانا: دەیگۆڕێ، ئەوە پیس دەبێ، ئەگەر نا: نا.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئاوەکە لە قوللەتێن کەمتر بوو، ئەوە یەکسەر پیس دەبێو ئەو ئەندازە دڵنانەی ناوێ، هەروەك ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَدُونَهُما) ئاوی کەمتر لە قوللەتێن (يَنْجُسُ بِالْمُلاقاةِ) پیس دەبێ بە هۆی تێکەوتنی شتی پیس، جیاوازی نیە: بگۆڕێ، یان نا، پیسەکەی تێکەڵ ببێ، یان نا، هەستی پێ بکرێ، یان نا، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرموویی: ﴿إذا كانَ الْماءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَنْجُسْ﴾ هەر کاتێك ئاو بووە قوللەتێن پیس نابێ. واتە: ئەگەر قوللەتێن نەبو پیس دەبێ.

فَإِنْ بَلَغَهُماَ بِماَءٍ وَلاَ تَغَيُّرَ بِهِ فَطَهُورٌ، فَلَوْ كُوثِرَ بِإِيرَادِ طَهُورٍ فَلَمْ يَبْلُغْهُماَ لَمْ يَطْهُرْ، وَقِيلَ طَاهِرٌ لاَطَهُورٌ،

(فَإِنْ بَلَغَهُما) جا ئەگەر ئاوە كەمە پیسبووەكە گەیشتە قوللەتێن (بِماءٍ) بە هۆی تێكردنی ئاوێكیتر، هەرچەند پیسیش بێ، یان (مُستَعْمَل)ش بێ (وَلا تَغَیُّرَ بِهِ) هیچ گۆڕانێكی پێوە نەما (فَطَهُورٌ) ئاوەكە دەبێتە پاككەرەوە، بە بەڵگەی حەدیسەكەی ڕابردوو، واتە: چونكە بووەتە قوللەتێنو گۆڕانەكەشی نەماوە، كەواتە: ئەگەر لەمەودوا بەش بەشیش بكرێ زیانی نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَلَوْ كُوثِرَ) ئەگەرئاوە كەمە پیسبووەكە زۆر كرا (بِإِيرادِ طَهُورٍ) بە هۆی تێكردنی ئاوێكی پاككەرەوەی لە خۆی زیاتر (فَلَمْ يَبْلُغْهُما) بەڵام نەگەیشتە قوللەتێن (لَمْ يَطْهُرْ) هەر پاك نابێتەوە، بە بەڵگەی حەدیسەكەی ڕابردوو، چونكە نەبوەتە قوللەتێن (وَقِيلَ طاهِرٌ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: ئەم ئاوە پاكە (لاطَهُورٌ) پاككەرەوە نیە، بەڵام فەرموودەی بەهێزتر ئەوەیە: ئەم ئاوە هەر پیسەو پاك نەبوەتەوە، كەوابو: ئەگەر ئاوێكی كەمتر لە قوللەتێن پیس بوو، ئینجا لە خۆیەوە گۆڕانەكەی لاچوو، پاك نابێتەوە، هەروەك لە (نهاية)و (بجيرمی)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر سەگ دەمی بنێتە ناو ئاوێكی قوللەتێنو لە قوللەتێنیش كەمی نەكاتەوە، ئەوە نە ئاوەكەو نە شوێنی ئاوەكە هیچیان پیس نابن، بەو مەرجەی دەمی سەگەكە بە تەڕی بە شوێنە چۆلەكان نەكەوێ، بەڵام ئەگەر لە قوللەتێن كەمتر بوو، ئەوە ئاوەكەو شوێنەكە هەردووكیان گڵاو دەبن، ئینجا ئەگەر ئاوەكە زۆر كرا تا گەیشتە قوللەتێن، ئەوە تەنها ئاوەكە پاك دەبێتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، بەڵام لە (مغنی)دا دەفەرموێ: (امام الحرمين) ئەو فەرموودەی بە ڕاست داناوە: كە شوێنەكەش پاك دەبێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر سەگێك سەری خۆی بخاتە ناو قاپێك كە ئاوێكیكەم، یان شلەی تێدا بێ، ئینجا سەری دەرهێناو نەزاندرا: دەمی لێداوە، یان نا؟ ئەوە هەر پاكەو پیس نابێ، هەرچەند دەمیشی تەڕ بێ–لە فەرموودەی ڕاستتردا– چونكە دەگونجێ: تەڕیەكە لیكاوی خۆی بێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی) لە (باب النجاسة)دا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: ئەگەر ئاوی بیرێك لە قوللەتێن كەمتر بوو، ئینجا پیس بوو، ئەوە بە هەڵێنجان پاك نابێتەوە، چونكە قووڵایی بیرەكەو تەنیشتەكانیشی پیس بوینە، بەڵكو پێویستە بە ئاو تێكردن، یان بە ڕاگرتن زۆر بكرێ تا دەگاتە قوللەتێن، تاكو پاك ببێتەوە، ئینجا ئەگەر زۆر كراو پیسەكەی تێدا وردو بڵاو بوو: وەك تووكی مشكو پشیلەو...هتد،

ئەوە پێویستە گشت ئاوەکە دەربدرێ، تا قەناعەتمان بێ: مووەکان نەماون، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

هەر لەم دووانەدا دەفەرموون: ئەگەر ئاوەکە تەنها قوللەتێن بوو و زیاتر نەبو، پیسیەکی ووشکی تێدا بوو بەڵام نەیگۆڕی، ئینجا بە دۆلچەیەك ئاویان لێدەرهێنا، ئەوە تەنها ئاوی ناو دۆلچەکە پاکە، ئەوەندەی ماوەتەوە یەکسەر پیس دەبێ، چونکە لە قوللەتێن کەمتر بووەو پیسە پەیتەکەشی تێدا ماوەتەوە، کەوابو: لای دەرەوەی دۆلچەکەش پیس دەبێ، بەڵام ئەگەر پیسەکە لە گەڵ ئاوەکە هێندرا دەرەوە: ئەوە بە پێچەوانەوە، تەنها ژوورەوەی دۆلچەکەو ئاوی ناو دۆلچەکە پیسەو ئاوەکەی ماوەتەوە پاکە.

﴿ ئاگاداریەکی‌تر ﴾: ئەوەی‌ڕابردوو دەربارەی ئاو بوو، چونکە گشت شلەیەك–جگە لە ئاو– بە تێکەوتنی پیسی یەکسەر پیس دەبێ، هەرچەند شلەکەش لە قوللەتێن زیاتر بێ‌و پیسەکەش کەم بێ، هەروەك لە (المجموع)و سەرچاوەکانی‌تردا فەرموویانە.

بەڵام (وَيُسْتَثْنَى) جیا دەکرێتەوە لەو پیسانەی ئاوی‌کەم‌و شلە پیس دەکەن (مَيْتَةٌ) مرداربووێکی وەها (لاَدَمَ لَهَا سَائِلٌ) کە خوێنی لە بەر نەڕوا ئەگەر بە زیندووەتی برینندار بکرێ: وەکو مێش‌و پێشولەو قالۆچەو سیسرکەو هەنگو زەنگەسۆرەو زەرگەتەو دووپشك‌و مارمیلۆکەو قێچ‌و ئەسپێ‌و...هتد (فَلاَ تُنَجِّسُ مَائِعاً) ئەو جۆرە شتانە هیچ شلەیەك پیس ناکەن، هەروەها ئاوی کەمیش پیس ناکەن (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی بەهێزی مەزهەب، جیاوازی نیە: بە زیندووەتی بکەوێتە ناو شلەو ئاوەکەو تێیدا بمرێ، یان بە مردووەتی، بەو مەرجەی بە دەست فڕێنەدرێتە ناو شتەکە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي شَرَابِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ كُلَّهُ، ثُمَّ لِيَطْرَحْهُ فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ شِفَاءً وَفِي الآخَرِ دَاءً﴾ رواه البخاری، هەر کاتێك مێش کەوتە ناو خواردنەوەی یەکێکتان، با هەمووی نقوم بکاتە ناو خواردنەوەکە، ئینجا فڕێی بداتە دەرەوە، چونکە لە باڵێکیدا شیفا هەیەو لە باڵەکەی‌تریدا دەرد هەیە.

ولتە: وا دەبێ مێشەکە بە هۆی نقومکردنی لە ناو شلەکەدا دەمرێ، بەڵام چونکە فەرمانی پێغەمبەرﷺ بۆیێ شلەکە پیس ناکا، ئەوانەی‌تریش (قیاس) کراونەتە سەر مێش، بەڵام جگە لە مێش نقومکردنی ئەوانی‌تر سوننەت نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو کرمەی لە ناو میوەو شلەو خواردندا دروست دەبێ: وەکو کرمی هەنجیرو سێو و پەنیرو سرکەو...هتد، ئەوە ئەگەر تێیدا بمرێ پیسی ناکا، ئەگەر لەگەڵ

وَكَذَا فِي قَوْلٍ نَجِسٌ لايُدْرِكُهُ طَرْفٌ، قُلْتُ: ذَاالْقَوْلُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ، وَالْجَارِي كَرَاكِدٍ، وَفِي الْقَدِيمِ لاَيَنْجُسُ بِلاَ تَغَيُّرٍ،

بخوریّ دروسته، ئەگەر لەگەڵ میوەشدا بگوشریّ زیانی نیە، شلەیترو ئاویش پیس ناکا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَكذا فِي قَوْلٍ) هەروەها جیا دەکرێتەوە لە فەرموودەیەکدا (نَجِسٌ) پیسیەکی ئەوەندە کەم: کە لە بەر کەمی (لا يُدْرِكُهُ طَرْفٌ) چاو نەیبینیّ: وەکو پرۆشکێکی میز، یان شەراب، یان ئەو پیسیەی بە قاچی مێشەوەیە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرمویّ: (ذاالْقَوْلُ) ئەم فەرموودەیەی کە دەڵیّ: ئەو پیسیەی چاو نەیبینیّ شت پیس ناکا (أَظْهَرُ) بە هێزترە لە فەرموودەکەیتر کە دەڵیّ: پیس دەکا (وَاللهُ أَعْلَم) کەوابو: نە ئاو و نە شلەو نە لاشەو نە بەرگ پیس ناکا، هەروەك لە (المجموع)و (المحلی)دا فەرموویانە.

﴿ ئاوی ڕەوان ﴾

(وَالْجارِي) ئاوی ڕەوان، واتە: ئەو ئاوەی دەڕواو لە هیچ شوێنێکدا نەپنگاوە (كَراكِدٍ) وەکو ئاوی وەستاوە لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا، کەواتە: ئەگەر هەر شەپۆلێکی ئاوەکە قوللەتێنی تەواو بوو، ئەوە ئەگەر بە هۆی پیسەکە نەگۆڕیّ پیس نابیّ، بەڵام ئەگەر شەپۆلەکە لە قوللەتێن کەمتر بوو و پیسەکەش لە گەڵ شەپۆلەکەدا دەڕۆیشت، ئەوە ئەو شەپۆلەو شوێنی شەپۆلەکە پیس دەبیّ، شوێنەکەش بە شەپۆلی دواوە پاك دەبێتەوەو شەپۆلەکانیڕابردوو: کە پیسەکەیان نەگەیشتوەتیّو شەپۆلەکانیداهاتوو: کە نەگەیشتونە پیسەکە، گشتیان پاککەرەوەنە، هەروەك لە (المهذب)و سەرچاوەکانیتردا ڕوون کراوەتەوە.

(وَفِيالْقَدِيم) لە فەرموودەی کۆنی ئیمامی(شافعي)دا (لاَيَنْجُسُ) ئاوی ڕەوان پیس نابیّ (بِلا تَغَيُّرٍ) بە بیّگۆڕان، واتە: ئەگەر پیسی بکەوێتیّو نەگۆڕیّ، پیس نابیّ، هەرچەند لە قوللەتێنیش کەمتر بیّ، (امام الحرمین)و (الامام الغزالی)و چەندانیتر ئەم فەرموودە کۆنەیان هەڵبژاردووەو لە (المجموع)دا ئەم هەڵبژاردنەی بە بەهێز داناوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر پیسیەکی ووشك دەکەوتە سەر ڕێگەی ئاوێکی کەمو لە گەڵ ئاوەکەشدا نەدەڕۆیشت، ئەوە شوێنی پیسیەکەو هەر شەپۆلێکی بە سەریدا دەڕوا پیس دەبیّ، هەر چەند نەشگۆڕیّ، مەگەر لەو لاوە لە حەوزێکدا کۆ ببێتەوە تا دەبێتە قوللەتێن، هەروەك لە (نهایة)و (فتح العزیز)دا، فەرموویانە، واتە: لە ویّدا دەبێتە پاککەرەوە، بەو مەرجەی گۆڕانی نەبیّ.

وَالْقُلَّتَان خَمْسُمِأَة رِطْلٍ بَغْدَادِيٌّ تَقْرِيباً فِي الْأَصَحّ، وَالتَّغَيُّرُ الْمُؤَثِّرُ بِطَاهِرٍ أَوْ نَجِسٍ طَعْمٌ أَوْ لَوْنٌ أَوْ رِيحٌ، وَلَوِ اشْتَبَهَ مَاءٌ طَاهِرٌ بِنَجِسٍ

كەوابو: ئەو شوێنانەی ئاوی جۆگەکانیان کەمەو پیسایی ئادەمیزادو جیقنەی باڵندەو ڕیخی ئاژەڵو لاشەی مرداربوو دەکەوێتە ناو جۆگەکانو ڕەنگو تامو بۆنی ئاوەکەش ناگۆڕێ، پێویستە ڕەفتار بە فەرموودەی کۆنی ئیمامی (شافعي) بکەن: بۆ دەستنوێژو غوسلو خواردنەوەو لابردنی پیسی، هەروەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

بەڵکو لە (تحفة)دا دەفەرموێ: زۆر لە زانایانی مەزهەبی(شافعي) مەزهەبی ئیمام(مالك)یان هەڵبژاردوە: کە لە لای ئەوی هیچ جۆرە ئاوێك پیس نابێ، تا نە گۆڕێ، جا کەم بێ، یان زۆر بێ، ڕەوان بێ، یان وەستاو بێ.

ئینجا بزانە، ئاوی پنگاو هەر بە ئاوی وەستاو دادەندرێ لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

﴿ ئەندازەی قوڵلەتێن ﴾

(وَالْقُلَّتَانِ) ئەندازەی قوڵلەتێن بە کێشانە (خَمْسُمِأَةِ رِطْلٍ بَغْدَادِيٍّ تَقْرِيباً) نزیکەی پێنج سەد ڕیتڵیبەغدایییە: کە بە پێوانەیڕەیی دەکاتە (١٩٢) سەدونەوەدو دوو (لیتر)، واتە: نزیکەی بەرمیلێکینەفتی دوانزە تەنەکەیی (فِي الْأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها بە پێوانەیزەمینی لە حەوزی چوار گۆشەدا: قووڵایی گەزێكو چوارێکە گەزێکە، هەروەهاش بەرینیو هەروەهاش درێژایی، بەڵام لە حەوزی بازنەییدا: دوو گەزو نیو قووڵاییو یەك گەز بەرینی لە هەموو لایەکەوە، ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست گەزی دەستی ئادەمیزادە: کە درێژایی (٥٠) پەنجا سنتیمترە.

(وَالتَّغَيُّرُ الْمُؤَثِّرُ) ئەو گۆڕانەی کار لە ئاو دەکا (بِطاهِرٍ) جا گۆڕانەکە بە شتێکی پاك بێو ئاوەکە لەکار بێخێ (أَوْ نَجِسٍ) یان گۆڕانەکە بە شتێکی پیس بێو ئاوەکە پیس بکا (طَعْمٌ) ئەوەیە: یان تامی ئاوەکە بگۆڕێ (أَوْ لَوْنٌ) یان ڕەنگی بگۆڕێ (أَوْ رِيحٌ) یان بۆنی بگۆڕێ، واتە: ئەگەر یەکێك لەم سێ سیفەتەی ئاو بگۆڕێ: ئەگەر بە شتێکی پیس بێ، ئاوەکەش پیس دەبێ، ئەگەر بە شتێکی پاك بێو گۆڕانەکەش زۆر بێ، ئاوەکە لە کار دەکەوێ، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

﴿ دوو دڵی لە پاكو پیسیدا ﴾

(وَلَوْ اشْتَبَهَ ماءٌ طاهِرٌ) ئەگەر کەسێك لێی شێواو کەوتە دوو دڵی دەربارەی گڵێ، یان ئاوێکی پاك، یان پاککەرەوە (بِنَجِسٍ) لە گەڵ گڵێ، یان ئاوێکیتری پیسبوو، یان بەکارهاتوو، واتە: نەیزانی لەم دوو ئاوە کامەیان پیسەو کامەیان پاکە، یان کامەیان

اجْتَهَدَ وَتَطَهَّرَ بِماَ ظَنَّ طَهارَتَهُ، وَقِيلَ إِنْ قَدَرَ عَلَى طَاهِرٍ بِيَقِينٍ فَلاَ، وَاْلأَعْمَى كَبَصِيرٍ فِي اْلأَظْهَرِ، أَوْ مَاءٌ وَبَوْلٌ لَمْ يَجْتَهِدْ عَلَى الصَّحِيحِ بَلْ يُخْلَطَانِ ثُمَّ يَتَيَمَّمُ،

به كار هاتوه، كامەيان بەكار نەهاتوه (اجْتَهَدَ) واجبە (اجْتِهاد) بكا ئەگەر بۆ نويْژ ئاويْكىترى دەست نەكەويْ، واتە: هەولْ بدا تا دلّى بۆ ئاويْك لەم دوو ئاوە دەچيْ (وتَطَهَّرَ بما) ئينجا ئەو ئاوە بەكار دينىْ بۆ دەستنويْژو غوسلو لابردنى پيسى: كە (ظَنَّ طَهارَتَهُ) دلّى بۆ چووە پاككەرەوەيە: وەك بە هۆى رِەنگ، يان بۆن، يان تامكردنى يەكيْكيان –نەك هەردووكيان– دلّى بە لاى ئاويْكدا بروا، يان ئاسەوارى سەگيْك لە نزيك يەكيْكيان ببينىْ، يان ئاو لە دەرەوەى يەكيْكيان رِژابىْ...هتد.

بەلاّم تامكردنى هەردووكيان دروست نيە، چونكە گومان نيە يەكيْكيان پيسە، هەروەها ئەگەر بە بىْ(اجْتِهاد) يەكيْكيانى بەكار هيْنا، ئەوە نويْژەكەى دروست نيەو شتەكەشى پاك نابيْتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا رِوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: سەر ليْشوان: دەربارەى جل و بەرگى پاك و پيس، يان جل و بەرگىخۆى لە گەلْ هى كەسيْكىتر، يان خواردەمەنىى پاك و پيس، هەمان برِيارى (اجتهاد)ى بۆ دەدرىْ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموويانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەيەكى بىْهيْزدا (إِنْ قَدَرَ عَلَى طاهِرٍ بِيَقِينٍ) ئەگەر تواناى هەبو ئاويْكىبيْگومانى پاك، يان پاككەرەوە وەدەست بيْنىْ (فَلا) دروست نيە (اجتهاد) بكا (وَالأَعْمَى كَبَصِيرٍ) مرۆڤى كويْر لەم (اجتهاد)كردنەدا، وەكو چاوساغ وايە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەى بەهيْزتردا، چونكە كويْريش بە هۆى گوىْليْبوونو دەست ليْدانو بۆنكردنو تامكردنىيەكيْكيان دەتوانىْ بگاتە مەبەست.

(أَوْ ماءٌ وَبَوْلٌ) يان لىْ شيْوا دەربارەى ئاو و ميزيْكى بىْبۆن (لَمْ يَجْتَهِدْ) دروست نيە (اِجْتِهاد) بكا لەم دووانەدا بۆ غوسلو دەستنويْژو شۆردن (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەى راست، چونكە ميز هەر لە بنچينەىدا پاك نيەو پاكيش نابيْتەوە (بَلْ يُخْلَطانِ) بەلْكو هەردووكيان تيْكەلْ دەكريْن، يان دەرِژيْندريْن (ثُمَّ يَتَيَمَّمُ) ئينجا تەيەمموم ئەكاو نويْژ ئەكاو دووبارەكردنەوەىنويْژەكەشى ناوىْ–هەروەك لە (نهاية)دا فەرموويەتى– چونكە لەو حالّەتەدا ئاويْكىپاك نيە، كەوابو، ئەگەر پيْش تيْكەلّكردنيان، يان پيْش رِژاندنيان تەيەممومى كرد، ئەوە دروست نيە، چونكە لەو حالّەتەدا بيْگومان ئاويْكىپاك هەيە، هەرەوك لە (تحفة)دا فەرموويەتى.

أَوْ وَمَاءُ وَرْدٍ تَوَضَّأَ بِكُلٍّ مَرَّةً وَقِيلَ لَهُ الاجْتِهَادُ، وَإِذَا اسْتَعْمَلَ مَا ظَنَّهُ أَرَاقَ الآخَرَ، فَإِنْ تَرَكَهُ وَتَغَيَّرَ ظَنُّهُ لَمْ يَعْمَلْ بِالثَّانِي عَلَى النَّصِّ بَلْ يَتَيَمَّمُ بِلاَ إِعَادَةٍ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ أَخْبَرَهُ بِتَنَجُّسِهِ مَقْبُولُ الرِّوَايَةِ وَبَيَّنَ السَّبَبَ أَوْ كَانَ فَقِيهاً مُوَافِقاً اعْتَمَدَهُ.

(أَوْ وَمَاءُ وَرْدٍ) یان لێی شێوا دەربارەی ئاو و ئاوی گوڵ: کە بۆنی نەمابێ‌و پاك بێ (تَوَضَّأَ بِكُلٍّ مَرَّةً) بە هەر یەکێکیان جارێك دەستنوێژ دەگرێ تاکو بێگومان دەستنوێژی بگیرێ، کەوابو: (اجتهاد) لەم دووەشدا دروست نیە، چونکە ئاوی گوڵ هەر لە بنچینەیدا پاککەرەوە نیە (وَقِيلَ لَهُ الاجْتِهَادُ) لە فەرمودەیەکی بێهێزدا دروستە: (اجتهاد) بکا بەڵام ئەم فەرموودەیە ڕەد کراوەتەوە.

(وَإِذا اسْتَعْمَلَ ماظَنَّهُ) هەر کاتێك ئەو ئاوەی بەکار هێنا: کە دڵی بۆ چووە پاکە (أراقَ الآخَرَ) سوننەتە ئاوەکەیتریش برژێنێ، ئەوەك بیری بگۆڕێ‌و تووشی دوو دڵی ببێتەوە، بەڵام ئەگەر پێویستی بە ئاوە پیسەکە هەبو: بۆ ئاودانی ئاژەڵ، یان بۆ خۆی لە کاتی مەترسی مردندا، ئەوە با ئاوەکە هەڵبگرێ، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

(فَإِنْ تركَهُ) جا ئەگەر ئاوەکەی هێشتەوەو نەیڕژاند (وَتَغَيَّرَ ظَنُّهُ) دڵی گۆڕاوە: کە ئەو ئاوەی ماوەتەوە پاکە (لَمْ يعْمَلْ بِالثَّانِي) ڕەفتار بە دڵ بۆچوونەکەیدووەم ناکا (عَلى النَّصِّ) لە سەر دەقی فەرموودەی ئیمامی (شافعي) (بَلْ يَتَيَمَّمُ بِلا إِعادَةٍ) بەڵکو تەیمموم ئەکاو دووبارەکردنەوەی نوێژی ناوێ، چونکە ئاوێکی‌بێگومان نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ أَخْبَرَهُ) ئەگەر لە دوای بەکارهێنان، یان لە پێش بەکارهێنانی ئاوەکە، یەکێك پێی ڕاگەیاند: کە (بِتَنَجُّسِهِ) ئەم ئاوە پیس بوە، یان بەکار هاتوە (مَقْبُولُ الرِّوايَةِ) ڕاگەێنەرەکەش باوەڕپێکراو بوو (وَبَيَّنَ السَّبَبَ) هۆی پیسبوون، یان بەکارهاتنیشی ئاشکرا کرد (أَوْ كانَ فَقِيهاً) یان ڕاگەێنەرەکە شەرعزان بوو (مُوافِقاً) هاومەزهەبی وی بوو (إِعْتَمَدَهُ) واجبە باوەڕی پێبکاو ئاوەکە بە کار نەهێنێ.

جا ئەگەر ئاوە پیسەکەی بە کار هێنابو، ئینجا هەواڵی پیسی پێ ڕاگەیاندرا، یان هەر لەخۆیەوە زانی ئاوە پیسەکەی بە کار هێناوە، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا ئەو ئەندام‌و شوێنانەی ئاوە پیسەکەیان پێ کەوتوە، واجبە بیانشۆرێ‌و دەستنوێژەکە بگرێتەوەو نوێژەکەش دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ **پاشکۆ** ﴾ یەکەم: ئەگەر هاتو ئاوێکی کەم، یان شلەیەکیتری لە دوو مەنجەڵەوە بە جامێك دەرهێناو کردیە ناو مەنجەڵێکیتر، جا کە تەماشای کرد: مشکێکی مردووی تێدا

بوو و نەیزانی لە کام مەنجەڵدا بووە، واجبە (اجْتِهاد) بکا، جا ئەگەر قەناعەتی وابوو: لە مەنجەڵی یەکەمدا بووەو هەر بە یەك جامیش دەری هێنابو، ئەوە هەردووکیان بڕیاری پیسییان بۆ دەدرێ، بەڵام ئەگەر قەناعەتی وابو: لە مەنجەڵی دووەمدا بووە، ئەوە مەنجەڵیدووەم بە پیس دادەنرێ، هەر وەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە، کەوابو: مەنجەڵیسێیەم –لە هەردوو مەسەلەکەدا– بڕیاری پیسیی بۆ دەدرێ.

دووەم: ئەگەر بێگومان دەیزانی لە سەربانێکدا پیسیەکی ووشکی وەها هەیە: بە ئاوی باران لاناچێ، ئەوە سولاوکەو چۆڕاوکەی ئەو بەشە بانە بە پیس دادەنرێ، جا ئەگەر سولاوکەکەو چۆڕاوکەکان بەم پیسیە نەگۆڕابون، ئەوە دروستە: بە فەرموودەی کۆنی ئیمامی (شافعي) ڕەفتار بکرێ کە دەفەرموێ: ئاوی ڕەوان–ئەگەر نەگۆڕێ– پیس نابێ، کەوابو: دەتوانێ بۆ دەستنوێژو لابردنی پیسی، ئاوی ئەم بانە بەکار بێنێ، هەر وەك لە باسی ئاوی ڕەواندا ڕوونمان کردەوە.

بەڵام ئەگەر گومان لە پیسی سولاوکەکەدا هەبو، ئەوە لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەگەر بە تەواوی نەیدەزانی پیسە، یان پاکە، ئەم ئاوە هەر بە پاك دادەنرێ، چونکە ئەگەر پیسیش لەوێ هەبێ، بە ئاوەکە دەشۆرێتەوە، هەروەها دڵۆپەو چۆڕاوکەی سەربان–کە گومان لە پیسیو پاکیدا هەیە– هەمان بڕیاری پاکیی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (الجمل) لە (شروط الصلاة)دا، فەرموویەتی.

هەروەها ئەو ئاوشۆرەی لە سەر خانووی ماڵەکانەوە دەڕژێندرێتە خوارەوە–یان ئەو ئاوەی لە سولاوکەی سەرشۆرگەی ماڵەکان دێتە خوارەوە– ئەویش هەر بڕیاری پاکیی بۆ دەدرێو لێکۆڵینەوە لەم ئاوشۆرە سەر لێشێوانە، هەر وەك (ابن العماد) فەرموویەتی.

سێیەم: ئارەقەو چڵمو فرمێسكو لیکاو و تەڕایەتی دەمی گشت گیانلەبەرێك پاکە، جا گۆشتی بخورێ، یان نا–جگە لە سەگو بەراز– هەروەك لە (فتح العزیز)و (المجموع)دا فەرمویانە، هەرچەند کاوێژیش بکا، هەر وەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی ﴿عن عمرو بن خارجةﷺ: خَطَبَنا رَسُولُ اللهِﷺ بِمِنىً وَهُوَ عَلى راحِلَتِه وَلُعابُها يَسِيلُ عَلى كَتِفِي﴾ رواه احمد والترمذي وصححه، پێغەمبەرﷺ لە سەر پشتی ووشترەکەی لە (منی) ووتاری بۆ داین، لیکاوی ووشترەکەی بە سەر شانمدا دەچکاوە خوارەوە.

کەوابو: بەرماوەی گشت گیانلەبەرێك–جگە لە سەگو بەراز– پاکەو ئەگەر بەرماوەکە ئاوێکی کەمیش بێ، لە کار ناکەوێ ﴿عن كَبْشة: دَخَلَ أبوقَتادَة فَسَكَبْتُ لَهُ وَضُوءً، فَجاءَتْ هِرَّةٌ

وَيَحلُّ اسْتِعْمَالُ كُلِّ إناء طَاهِرِ إلاَّ ذَهَباً وَفِضَّةً فَيَحْرُمُ،

فَأَصْغَى لَها الإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ، فَرَآني أَنْظُرُ إِلَيْه، فَقالَ: أَتَعْجَبِينَ يا بِنْتَ أَخِي؟ إنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قال: إِنَّها لَيْسَتْ بِنَجِسٍ إِنَّها مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ وَالطَّوَّافَاتِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، (ابوقتادة) هاته لامان، منيش ئاوىدەستنوێژم بۆ دانا، كتكيك=پشيلەيەك هات لە ئاوەكەى خواردەوە، ئەويش قاپەكەى بۆ خوار كردەوە تا تێرى خواردەوە، كە ديتى تەماشاى ئەكەم، گوتى: برازام ئەوە پێت سەيرە وادەكەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرموويەتى: پشيلە پيس نيە، چونكە ئەويش لە گەڕيدەكانى سەر ئێوەيە لە ماڵەوەدا.

چوارەم: چاوپۆشى دەكرێ لەو قشپلانەى لە كاتى دۆشيندا دەكەونە ناو شير، بەو مەرجەى پاراستنى زەحمەت بێ-هەروەك لە (نهاية)دا فەرموويەتى- بەڵام لە تێكەوتنى ميزو ريخىشل چاوپۆشى ناكرێ، چونكە تێكەڵى شيرەكە دەبن‌و ناهێندرێنە دەرەوە، هەروەها چاوپۆشى دەكرێ لەو پۆلك‌و تۆزەى ئاگردان كە لە كاتى شير كوڵاندندا دەكەوێتە ناو شيرەكە.

هەروەها چاوپۆشى دەكرێ لە دەمى شێت‌و منداڵ‌و ليكاوى دەمى منداڵ دەربارەى مەمكى دايكى‌خۆى‌و كەسانى‌تريش، بە تايبەتى ئەوانەى لەگەڵ منداڵەكە تێكەڵن، هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسى)دا فەرموويانە.

بەڵكو لە (المجموع)دا دەفەرموێ: تفى دەمى منداڵ بە پاك دادەندرێ، هەرچەند بە ڕۆريش پيسايى بخاتە ناو دەمى خۆى، هەروەها بەرماوەى منداڵ هەرچەند شليش بێ، هەر بە پاك دادەندرێ‌و دروستە: خواردنيان لە گەڵدا بخورێ، چونكە لە (بخارى ومسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ لەگەڵ منداڵێكدا شتێكى‌كوڵاوى خواردوە﴾.

هەروەها ئەندامەكان‌و جلى منداڵيش هەر بە پاك دادەندرێ، كەوابو: نوێژيشى پێ بەتاڵ نابێ، هەروەك (الشبراملسى) فەرموويەتى ﴿عن أبي‌قتادةﷺ: كانَ رَسُولُ اللهِﷺ يُصَلِّي وَهُوَ حامِلٌ أُمامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ‌رضي‌الله‌عنهما﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ نوێژى دەكردو (أُمامَة)ى كيژى (زَيْنَب)ى كيژى‌خۆى لە باوەشدا هەڵگرتبو، كە كيژۆڵەيەكى بچكۆڵە بوو.

ئيتر لە (باب النجاسة)داو لە مەرجەكانى نوێژدا زياتر باسى چاوپۆشى لەپيسى، ڕوون ئەكەينەوە، ان شاء الله تعالى.

﴿ باسى قاپ‌و كەلوپەلى چێشت‌و ئاو ﴾

(ويَحِلُّ) دروستە: (إِسْتِعْمالُ كُلِّ إناءٍ طاهِرٍ) بەكارهێنانى گشت قاپێكى پاك: بۆ چێشت‌و خواردنەوەو دەستنوێژو...هتد، جا قاپەكە دار بێ، بەرد بێ، پيستە بێ، ئاسن بێ، شوشە بێ (إلاَّذَهَباً وفِضَّةً) تەنها بەكارهێنانى قاپى زێڕو زيو نەبێ (فَيَحْرُمُ) بەكارهێنانى

وَكَذَا اتِّخَاذُهُ فِي الْأَصَحِّ، وَيَحِلُّ الْمُمَوَّهُ فِي الْأَصَحِّ، وَالنَّفِيسُ كَيَاقُوتٍ فِي الْأَظْهَرِ، وَمَا ضُبِّبَ بِذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ ضَبَّةً كَبِيرَةً لِزِينَةٍ حَرُمَ، أَوْ صَغِيرَةً بِقَدْرِ الْحَاجَةِ فَلَا، أَوْ صَغِيرَةً لِزِينَةٍ أَوْ كَبِيرَةً لِحَاجَةٍ جَازَ فِي الْأَصَحِّ، وَضَبَّةُ مَوْضِعِ الإِسْتِعْمَالِ كَغَيْرِهِ فِي الْأَصَحِّ،

قاپی زێڕو زیو حەڕامە بۆ پیاو و بۆ ئافرەت: وەك تەشتو مەنجەڵ و کەوچکو...هتد، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلا تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهِما فَإِنَّها لَهُمْ فِي الدُّنْيا وَلَكُمْ فِي الآخِرَةِ﴾ رواه الشيخان، لە جامەی زێڕو زیودا مەخۆنەوەو لە قاپی زێڕو زیودا مەخۆن، چونکە قاپی زێڕو زیو لە دونیادا بۆ کافرانەو لە قیامەتیشدا بۆ ئێوەی موسڵمانە.

(وكَذا إتِّخاذُهُ) هەروەها هەڵگرتنیشیان بۆ پیاو و بۆ ئافرەت هەر حەڕامە، هەر چەند بەکاریشیان نەهێنن (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: ئەو پیاڵەو چادانو کەوچکو قاپەی لە زێڕ، یان لە زیو دروست دەکرێنو بۆ جوانی لە ناو جامخانەو تاقو دیوار دادەندرێن، گشتی حەڕامە: بۆ پیاو و بۆ ئافرەت.

(وَيَحِلُّ الْمُمَوَّهُ فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا دروستە: بەکارهێنانی ئەو قاپەی ئاوزێڕ کراوە، یان ئاوزیو کراوە، بەو مەرجەی کەم بێ، واتە: بە هۆی ئاگر هیچ زێڕ، یان زیوی لێوەدەست نەیێ، هەروەها ئاوزێڕکردنی ئەنگوستیلەو کەلوپەلی جەنگیش بەو مەرجە دروستە، هەروەك لە (مغني)دا فەرموویەتی.

(وَالنَّفِيسُ) هەروەها بەکارهێنانی قاپی زۆر بە نرخیش دروستە: (كَياقُوتٍ) وەکو قاپی دروستکراو لە یاقوتو مەرجانو... هتد (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَماضُبِّبَ) هەر قاپێك پینە کرابێ (بِذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ) بە پینەی زێڕ، یان زیو (ضَبَّةً كَبِيرَةً) پینەکەش گەورە بوو: وەك دوگمە، یان پولەکەیەکی گەورەی زێڕ، یان زیو (لِزِينَةٍ) بۆ جوانی پینەکە لێدرابو، نەك بۆ چاککردنەوەی کونو دەرەزی قاپەکە (حَرُمَ) هەڵگرتنو بەکارهێنانی ئەم قاپە پینەکراوە حەڕامە (أَوْ صَغِيرَةً) یان پینەکە بچوك بوو (بِقَدْرِالْحاجَةِ) بە ئەندازەی پێویست بوو، واتە: بۆ چاککردنەوە بوو و بە ئەندازەی شوێنە کونبووەکە بوو (فَلا) حەڕام نیە (أَوْ صَغِيرَةً لِزِينَةٍ) یان پینەکە بچوك بوو و بۆ جوانی لێدرابو: وەکو دوگمەو پوولەکەی بچوکی زێڕو زیو (أَوْ كَبِيرَةً لِحاجَةٍ) یان پینەیەکی گەورە بوو بۆ چاککردنەوەی قاپەکە، ئەوە (جازَ فِي الأَصَحِّ) دروستە لە فەرموودەیڕاستتردا.

(وَضَبَّةُ مَوْضِعِ الإِسْتِعْمالِ) پینەی شوێنی بەکارهێنانی قاپەکە: وەکو لولەو شوێنی ئاو پێ خواردنەوە (كَغَيْرِهِ) وەك شوێنەکانیتری قاپەکە وایە: لە حەڕامیو حەڵاڵیدا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەو گوێرەی باسمان کرد.

قُلْتُ: اَلْمَذْهَبُ تَحْرِيمُ ضَبَّةِ الذَّهَبِ مُطْلَقاً وَاللهُ أَعْلَمُ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرمویّ (اَلْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی بەهێزی مەزهەبی(شافعي): (تَحْرِيم ضَبَّةِ الذَّهَبِ مُطْلَقاً وَاللهُ أَعْلَم) پینەی زێڕ بە هەموو جۆرێکیەوە حەرامە، جیاوازی بچوك و گەورەش نیە ﴿عَنْ عَليٍّ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَخَذَ حَرِيراً وَذَهَباً فقال: إِنَّ هَذَيْنِ حَرامٌ عَلى ذُكُورِ أُمَّتِي﴾ وفي‌رواية: ﴿حِلٌّ لإِناثِها﴾ رواه اصحاب السنن بسندصحيح، پێغەمبەرﷺ ئاوریشم و زێڕی بە دەستەوە گرت و فەرمووی: ئەم دووانە لە سەر نێرینەی ئوممەتم حەرامن و بۆ ئافرەتەکانی ئوممەتم حەلاَڵن.

بەلاَم پینەی زیو بۆ چاککردنەوە دروستە ﴿عن أنس ﷺ: أَنَّ قَدْحَ النَّبِيِّ ﷺ انْصَدَعَ فَسَلْسَلَهُ بِفِضَّةٍ﴾ رواه البخاري، پەرداغەکەی پێغەمبەرﷺ دەرەزی کەوتیّ، جا بە زیو چاکی کردەوە. ئینجا بزانە: باسی زێڕ و زیو لە (کتاب الزكاة)دا زیاتر ڕوون ئەکەینەوە،ان شاء الله تعالى.

﴿پاشکۆ﴾: حەرام نیە بەلاَم ناپەسندە: بە کارهێنانی قاپ و کەلوپەلی خواردن و خواردنەوەی کافران و دەبەرکردنی جل و بەرگیان، هەر چەند ڕەفتاری ئایینەکەشیان بەکارهێنانی پیسی بێ، جیاوازی جولەکەو گاور و کافرەکانی‌تر نیە ﴿عن أبي ثعلبة ﷺ: أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ إِنَّا نُجاوِرُ أَهْلَ الْكِتابِ وَهُم يَطْبُخُونَ فِي قُدُورِهِمُ الْخِنْزِيرَ وَيَشْرَبُونَ فِي آنِيَتِهِمُ الْخَمْرَ؟ فَقال: إِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَها فَكُلُوا فِيها وَاشْرَبُوا، وَإِنْ لَمْ تَجِدُوا غَيْرَها فَارْحَضُوها بِالْماءِ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ رواه الشيخان، (ابوثعلبة) پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد: ئێمە دراوسێی کافرەکانی خاوەن (کتاب)ین، ئەوانیش گۆشتی بەراز لە مەنجەڵەکانیاندا دەکوڵێنن و لە جامەکانیاندا شەراب دەخۆنەوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر جگە لە قاپەکانی ئەو کافرانە قاپی‌ترتان دەست کەوت، ئەوە لەو قاپەدا بخۆن و بخۆنەوە، ئەگەر جگە لە قاپەکانی ئەوان هیچی‌ترتان دەست نەکەوت، ئەوە قاپەکانیان بە ئاو بشۆن و تێیاندا بخۆن و بخۆنەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرمویّ: ﴿إِذا كانَ جُنْحُ اللَّيْلِ أَوْ أَمْسَيْتُمْ فَكُفُّوا صِبْيانَكُمْ فَإِنَّ الشَّيْطانَ يَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ فَإِذا ذَهَبَ ساعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَخَلُّوهُمْ، وَأَغْلِقوا الأَبْوابَ واذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فَإِنَّ الشَّيْطانَ لايَفْتَحُ باباً مُغْلَقاً، وَأَوْكِئُوا قِرَبَكُمْ واذْكُرُوا اسْمَ اللهِ، وخَمِّرُوا آنِيَتَكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ وَلَوْ أَنْ تَعْرُضُوا عَلَيْها شَيْئاً، وأَطْفِئُوا مَصابِيحَكُمْ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك بووە ئێوارەو تاریك داهات ڕێگە مەدەن منداڵەکانتان لە ماڵ و بچنە دەرەوە.

لە ڕیوایەتێکی‌تردا دەفەرمویّ: ڕێگە مەدەنە ئاژەڵەکانیشتان، چونکە شەیتان لەو کاتدا دەست بە گەڕان دەکا، ئینجا کە سەعاتێك لە شەو ڕۆیشت ڕێگەیان بدەن، دەرگەکانتان کلیل بدەن و بڵێن: (بسم الله). چونکە شەیتان دەرگەی کلیلدراو ناکاتەوە، دەمی

(بابُ أَسْبَابِ الْحَدَثِ)

هِـيَ أَرْبَعَـةٌ، أَحَـدُهَـا: خُـرُوجُ شَـيْءٍ مِـنْ قُـبُلِـهِ أَوْ دُبُرِهِ إِلاّ الْـمَـنِيَّ،

كوندەكانتان ببەستن‌و بلێن: (بسم الله). قاپەكانتان داپۆشن‌و بلێن: (بسم الله). ئەگەر هەر نەبێ دارێك لە سەر قاپەكانتان دابنێن، چرایەكانتان بكوژێننەوە.

لە حەدیسێكی‌تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هذهِ النّارَ إنّما هِيَ عَدوٌّ لَكُمْ فَإذا نُمْتُمْ فَأَطْفِئُوها عَنْكُمْ﴾ رواه مسلم، ئەو ئاگرە دوژمنی ئێوەیە، جا هەر كاتێك خەوتن، لە ماڵەكانتاندا بیكوژێننەوە.

﴿ بابُ أَسْبابِ الْحَدَثِ: باسی هۆیەكانی بێ دەستنوێژی ﴾

واتـە: بێدەسـتنوێژیی بچـوك (هِـيَ) هۆیـەكانی بێدەسـتنوێژی (أَرْبَعَـةٌ) چـوارن: (أَحَدُهَا) یەكێك لەو چوارە: (خُرُوجُ شيْءٍ) هاتنەدەرەوەی شتێكە (مِنْ قُبُلِهِ) لە پێشەوەی مرۆڤ، واتە: لە ئەندامی میزكردن (أَوْ دُبُرِهِ) یان لە پشتەوە، واتە: لە كونی پیسایی كردن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنكُمْ مِنَ الْغائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا مـاءً فَتَيَمَّمُوا﴾ الآیة، واتـە: یـان یـەكێك لـە ئێـوە لـە پیسـاییكردن هاتـەوە، یـان دەسـتتان لـە ئافرەتان دا، جا ئاوتان دەست نەكەوت، تەیەمموم بكەن.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لا وُضُوءَ إِلاّ مِنْ صَـوْتٍ أَوْ رِيـحٍ﴾ رواه الترمذي وصححه، دەستنوێژ واجب نابێ تەنها لە ترو فس نەبێ.

ئینجا بزانە: لەو شتەی كە لە كونی پێشەوە، یان لە كونی پشتەوە دێتە دەرەوە، جیاوازی پیاو و ئافرەت نیە، هەروەها جیاوازی نیە: شتەكە كەم بێ، یان زۆر بێ، میزو پیسایی بێ، یان كێم، یان خوێن، یان كرم، یان بەرد، یان با، یـان هـەر شـتێكی‌تر بـێ، هـەروەها بزانـە: دەگونجێ پیاوی قۆڕ لە ئەندامی میزكردندا بای لێبێتـە دەرەوە، هـەر وەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی، كەوابو: دەگونجێ ئافرەتیش لە منداڵدانەوە بای لێبێتە دەرەوە.

هـەروەها (مَـذْي)و (وَدْي)ش دەسـتنوێژ دەشـكێنن، هـەر وەك لـە (بـاب الغسـل)دا، بـە بەڵگەوە باسیان دەكـەین، ان شاء الله تعالى (إِلاّ الْمَنـيَّ) تـەنها هاتنـە دەرەوەی (مَنـی)ی خـۆی دەسنوێژ ناشكێنێ، چونكە شتێكی گەورەتر واجب دەكا: كە غوسل كردنە؟ وەك بە هۆی تەماشاكردنی ئافرەت، یان پیاو، یان بیركردنەوە، (مَنی)ی بێتە دەرەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر هاتو دەرمـان، یـان شـتێكی‌تری خسـتە نـاو كونی پێشـەوە، یـان پشتەوە، ئەوە ئەگەر لێیبێتە دەرەوە دەستنوێژی دەشكێ، ئەگەر نا: نـا، هـەر وەك لـە (المجموع) وەردەگیرێ.

وَلَوْ انْسَدَّ مَخْرَجُهُ وَانْفَتَحَ تَحْتَ مَعِدَتِهِ فَخَرَجَ الْمُعْتَادُ نَقَضَ، وَكَذا نَادِرٌ كَـدُودٍ فـي الأَظْهَرِ، أَوْ فَوْقَهَا وَهُوَ مُنْسَدٌّ أَوْ تَحْتَهَا وَهُوَ مُنْفَتِحٌ فَلاَ فِي الأَظْهَرِ. الثَّانِي: زَوَالُ الْعَقْلِ

(وَلَوْ انْسَدَّ مَخْرَجُهُ) ئەگەر كەسێك كونی پێشەوە، یان پشتەوەی گیرا (وَانْفَتَحَ تَحْتَ مَعِدَتِهِ) لە لای خوارەوەی ناوكی كونێكیتر بۆوە (فَخَرَجَ الْمُعْتَادُ) ئینجا میز، یان پیسایی، یان هەر دووكیان لەو كونەوە هاتنە دەرەوە (نَقَضَ) دەستنوێژی دەشكێنێ، چونكە مرۆڤ پێویستە: ئەو دوو شتانەی لێبێنە دەرەوە (وَكَذا نَادِرٌ) هەروەها ئەو شتەی كەم جارەش دێتە دەرەوە (كَدُودٍ) وەكو كرمو كێمو خوێنو با (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا: ئەوانەش دەستنوێژ دەشكێنن، چونكە ئەم كونە لە جیاتی یەكێك، یان هەردوو كونەكەیترە، بەلام تەنها بۆ دەستنوێژ شكان نەبێ، واتە: بە دەست لێدانی دەستنوێژ ناشكێو تارەتكردنیشی بە بەرد دروست نیە، هەروەك (المجموع)و (نهایة)دا فەرموویانە.

(أَوْفَوْقَهَا) یان كونەكە لە سەرەوەی ناوك، یان هەر لە ناوكدا بۆوە (وَهُوَ مُنْسَدٌّ) لە كاتێكدا كونی خوارەوە گیرابو، ئەوە دەستنوێژی ناشكێ، چونكە بە ڕشانەوە دەچێ (أَوْتَحْتَهَا) یان كونەكە لە خوارەوەی ناوكدا بۆوە (وَهُوَ مُنْفَتِحٌ) كونیخوارەوەش كرابۆوە (فَلا فِيالأَظْهَرِ) دەستنوێژی ناشكێ، لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونكە هیچ پێویست بەو كونە نیە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەم ڕوونكردنەوەیە دەربارەی ئەو كەسە بوو: كە كونێكی، یان هەردوو كونی خوارەوەی بە هۆیەك بگیرێ، بەلام ئەگەر لە زگماكدا–واتە: هەر كە لە دایك بوو– كونێك، یان هەردوو كونی خوارەوەی نەبو، بەڵكو لە شوێنێكیتر كونێكی هەبو، یان پزیشك كونێكی بۆ كردەوە، ئەم كونە لە هەر شوێنێكدا بێو هەر شتێكی لێبێتە دەرەوە، دەستنوێژی پێدەشكێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوونیان كردۆتەوە.

هەروەها بزانە: بە هۆی ڕشانەوەو لووت دارِسانو خوێن هاتنە دەرەوە: لە هەر كونێكیتر، یان لە دەمار، یان لە برین: بە هیچیان دەستنوێژ ناشكێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(الثَّانِي) دووەم لەو شتانەی دەستنوێژ دەشكێنن: (زَوَالُ الْعَقْلِ) لاچوونی هۆشە: بە هۆی نوستن، یان سەرخۆشی، یان نەخۆشی، یان بوورانەوە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْعَيْنان وِكاءُ السَّهِ فَمَنْ نامَ فَلْيَتَوَضَّأْ﴾ رواه ابوداود و ابن ماجه، وحسنه النووي في المجموع، واتە: چاو زاربێنی كونیپشتەوەیە، كەوابو: هەر كەسێك نوست دەبێ دەستنوێژ بگرێتەوە. كەواتە: جیاوازی خەوتنی كەمو زۆر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

إِلاَّ نَوْمَ مُمَكِّنٍ مَقْعَدَهُ. اَلثَّالِثُ: اَلْتِقَاءُ بَشَرَتَيِ الرَّجُلِ وَالْمَـــرْأَةِ

(إلاّ نَوْمَ مُمَكِّنٍ مَقْعَدَهُ) تەنها نوستنی ئەو کەسەی کونی پشتەوەی لە شوێنی دانیشتنی گیر کردبێ دەستنوێژ ناشکێنێ: وەك قاچیخۆی، یان شتێکیتری بە دانیشتوویی لە بن خۆی دانابێو بۆشایش لە نێواندا نەبێ، جا زیانی نیە ئەگەر پاڵیش بداتە شتێك، چونکە دڵنیا دەبێ کە هیچی لێنایێتە دەرەوە ﴿عن أنس‌ﷺ: كَانَ أَصْـــحابُ رَسُــولِ اللّهِﷺ عَلىعَهْـــدِهِ يَنْتَظِرُونَ الْعِشاءَ حَتَّى تَخْفِقَ رُؤُوسُهُمْ ثُمَّ يُصَـــلُّون وَلا يَتَوَضَّـــأُونَ﴾ رواه ابوداود وصححه الدارقطني، لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ (صَحابَة)کان چاوەڕوانی نوێـژی عیشـایان دەکـرد، تـا بـە هـۆی نوسـتن سـەریان بـە لادا دەچـو، ئینجـا نوێـژیان دەکـردو دەسـتنوێژیان نەدەگرتەوە، واتە: چونکە بە دانیشتوویی خەوتبون.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بەو شێوەیە بە دانیشتوویی خەوتبو، تەماشا دەکـا: ئەگـەر پـێش هەشیار بوونەوە لە سەر شتەکە لاچوبو، ئـەوە دەسـتنوێژی دەشـکێ، ئەگـەر لـە گـەڵ هەشیاربوونەوەدا لاچو، یان لـە دوایـیدا، یـان نـەیزانی کامـەیان لـە پێشـدا بـووە، ئـەوە دەستنوێژی ناشکێ، هەروەك لـە (المجمـوع)دا ڕوونـی کردۆتـەوە، بـەڵام ئەگـەر لـە سـەر پشت، یان لە سەر تەنیشت بخەوێ، دەستنوێژی دەشکێ، هەرچەند کونەکەشی گیر بکا، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بە هۆی بۆرژان دەسـتنوێژی ناشـکێ، چـونکە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذا صَلَّى وَهُوَ نَـــاعِسٌ لا يَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان بۆرژاو نوێژی دەکرد، با لە دوای نوێژەکە بخەوێ، تا خەو وازی لێدێنێ، چـونکە کاتێـك بـە بۆرژانـەوە نوێـژ بکـا، نازانێ لەوانەیە بیەوێ دوعای لێخۆشبوون بۆ خۆی بکا، لەجیاتی ئـەوە لـە دژیخـۆی دوعـا دەکا. واتە: ئەگـەر بـە بـۆرژان دەسـتنوێژ بشـکێ، فـەرمانی دەسـتنوێژگرتنەوەی دەکرد، هەروەها بزانە: یەکێك لە نیشانەکانیبۆرژان ئەوەیە: گـوێی لـە دەنگـی دەوروبـەری خـۆی بیێ هەر چەندەش لێی تێنەگا، نیشانەی خەوتنیش خەون دیتنە.

(اَلثَّالِـثُ) سـێیەم لـەو شـتانەی دەسـنوێژ دەشـکێنن: (اِلْتِقـاءُ بَشَـرَتَيِ الرَّجُـلِ وَالْمَـرْأَةِ) بـە یەکگەیشـتنی پیسـتی پیـاو و ئـافرەتی نامەحرەمـە، بـە بێپـەردە، هـەر چـەند بـە ویسـتی خۆیشـیان نـەبێو لـە بیریشـان نـەبێ کـە دەسـتنوێژیان هەیـە، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ الآية، یان ئەگەر دەسستتان لە ئافرەتـان دا، جا ئاوتان دەست نەکەوت، تەیەمموم بکەن.

لاَ مَحْرَماً فِي‌الأَظْهَرِ، وَالْمَلْمُوسُ كَلامسٍ فِي‌الأَظْهَرِ،

﴿عن ابن عُمَرَرَضِيَ‌اللهُ عَنْهُما: قُبْلَةُ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ أَوْ جَسُّها بِيَدِهِ مِنَ الْمُلامَسَةِ، فَمَنْ قَبَّلَ امْرَأَتَهُ أَوْ جَسَّها بِيَدِهِ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ﴾ رواه الامامان: مالك والشافعي، وقال النواوي في‌المجموع: هذا إسناد في نهاية من الصحة، واته: پیاو ئافرەتی خۆی ماچ بکا، یان دەستی‌خۆی لێبدا، هەردووکیان لەو پێککەوتنەیە: کە لە ئایەتەکەدا هاتوە، جا هەر کەسێك ژنی‌خۆی ماچ بکا، یان دەستی لێبدا دەستنوێژی دەکەوێتە سەر.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە حەدیسێکدا–لە چەند ڕێگەوە– هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ ژنێکی خۆی ماچ کرد، ئینجا نوێژی کردو دەستنوێژیشی نەگرتەوە﴾. ئیمامی(البخاری)و زانایانی‌تری حەدیس ئەم حەدیسەیان بە بێ‌هێز داناوە، هەروەك ئیمامی (الترمذی) فەرموویەتی.

هەروەها لە حەدیسێکی‌تردا حەزرەتی(عائشة)رَضِيَ‌اللهُ عَنها دەفەرموێ: ﴿لە پێش پێغەمبەرﷺ خەوتبوم، کاتێ سوجدەی دەبرد پێیەکانی دەگرتم﴾. هەروەها دەفەرموێ: ﴿پێغەمبەرﷺ نوێژی دەکردو دەستم بە پێی کەوت﴾. ئەم دوو حەدیسانە (صحیح)ن، بەلام دەگونجێ: پێیەکانیان ڕووت نەبوبن، بۆیێ نەکراونە بەڵگەی دەستنوێژ نەشکان، ئیمامی (النواوی)ش لە (المجموع)دا ئەم سێ حەدیسانەی ڕوون کردونەوە.

(لاَ مَحْرَماً) تەنها ئافرەتی‌مەحرەم، یان پیاوی‌مەحرەم دەستنوێژی لێناشکێ، چونکە گومانی دەمارهەڵسانی لێناکرێ (فِي‌الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

جا مەبەست بە مەحرەم: ئەو پیاو و ئافرەتەیە: مارەییان لە یەکتری نەبێ بە یەکجاری، واتە: تەماشاکردنی یەکتریشیان حەڵاڵ بێ، جا بە هۆی نەژاد، یان بە هۆی شیرخواردن، یان زاواو خەزورایەتی: وەکو دایك‌و خوشك‌و کیژو داپیرەو برازاو خوشکەزاو نەوەو خەسوو و کیژە ژنی گواستراوەو ژنی‌باوك‌و ژنی‌کوڕو...هتد: ئەوانەی لە کتاب (النکاح)دا باسیان ئەکەین، ان شاء الله تعالی.

بەلام ئەگەر ئێستا مارەیی لە پیاوەکە دەهات: وەکو ژنی‌خۆی، یان لە مەودوا: وەکو خوشکی‌ژن‌و پلکی‌ژن، یان‌وەکو خاڵۆژن‌و مامۆژن‌و براژن‌و گشت ئافرەتی‌تری بێگانەش، ئەوانە مەحرەم نین، کەواتە: گشتیان دەستنوێژیان لێدەشکێ‌و تەماشاکردنی گشتیان –جگە لە ژنی‌خۆی– حەرامە. ئیتر جیاوازی نیە لەم پێکەوتنەدا: ئەندامەکە دەست بێ، یان ئەندامێکی‌تر بێ، هەردووکیان زیندوو بن، یان یەکێکیان مردوو بێ، بەلام دەستنوێژی مردووەکە ناشکێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە.

(وَالْمَلْمُوسُ) دەست لێدراو–واتە: ئەوەی دەستی لێدراو– جا پیاو بێ، یان ئافرەت (كَلامسٍ) وەکو دەست لێدەرەکەیە، واتە دەستنوێژی هەردووکیان دەشکێ (فِي‌الأَظْهَرِ)

له فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی نیە: دەماریان هەڵبستێ، یان نا، هەرچەند یەکێکیان پیرەمێرد، یان پیرەژن بێ، هەروەك له (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها له وێدا دەفەرموێ: ئەگەر له پاڵەپەستەی پیاو و ئافرەتدا، بە بێپەردە دەستی بە پیستەی یەکێك کەوت، بەڵام نەیزانی پیستەی پیاو بوو، یان هی ئافرەت بوو، یان نەیزانی پیستەی مەحرەم بوو، یان هی نامەحرەم بوو، یان لایەنێك نێرەموك بوو، واتە: ئەژن نەپیاو بوو، ئەوە لەو مەسەلانەدا دەستنوێژی هیچ لایەك ناشکێ، هەروەها ئەگەر پەردەش له نێواندا هەبێ دەستنوێژ ناشکێ، هەرچەند پەردەکەش تەنك بێ.

(ولاتَنْقُضُ صَغِيرَةٌ) کیژۆڵەی بچووکو کوڕی بچووك دەشتنوێژ ناشکێنن و دەستنوێژی خۆیشیان ناشکێ، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی، مەبەست بە بچووك ئەوەیە: نەگەیشتبێتە سنورێکی وەها: حەزی لێبکرێ و دەماری لێهەڵبستێ.

(وَشَعَرٌ) هەروەها دەست لێدانی موو دەستنوێژی پێناشکێ، جا ئەگەر دەستی بە شتێك کەوت و نەیزانی موو بوو، یان پیستە بوو، ئەوە دەستنوێژی ناشکێ (وسِنٌّ) ددان دەستنوێژی پێناشکێ (وَظُفْرٌ) نینۆك و ئێسقان دەستنوێژیان پێناشکێ (فِي الأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها ئەگەر ئەندامێکی ئافرەت، یان پیاو -جگە له ئەندامی میزکردن- له لاشە جیا کراوە، دەستنوێژ ناشکێنێ، بەڵام ئەگەر پیاو، یان ئافرەت دوو لەت کرا: ئەوە پارچەکەی گەورەتر دەستنوێژ دەشکێنێ و پارچەکەی بچوکتریش: ئەگەر ناوی نێر، یان مێی بۆ دەگوترا، ئەویش دەستنوێژ دەشکێنێ، ئەگەرنا: نا، هەروەك له (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(اَلرَّابِعُ) چوارەم لەو شتانەی دەستنوێژ دەشکێنن: (مَسُّ قُبُلِ الآدَمِيِّ) دەست لێدانی ئەندامی میزکردنی ئادەمیزادە، جا نێر بێ، یان مێ، جیاوازی مەحرەم و نامەحرەم نیە (بِبَطْنِ الْكَفِّ) دەست لێدانەکەش بە بەری دەست بێ و بە بێپەردە بێ، جا ئەندامەکەش: هی خۆی بێ، یان نا، هەر بە لاشەوە بێ، یان لێی جیا کرابێتەوە، بە ویستی خۆی بێ، یان نا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أَفْضَى أَحَدُكُمْ بِيَدِهِ إلى فَرْجِهِ وَلَيْسَ بَيْنَهُما سِتْرٌ وَلا حائِلٌ فَلْيَتَوَضَّأْ﴾ رواه الامامان: الشافعي واحمد وصححه الحاكم، هەر کاتێك یەکێکتان بەرەدەستی خۆی گەیاندە ئەندامی میزکردنی، پەردەش له نێوان دەست و ئەندامەکەدا نەبو، با دەستنوێژی بگرێتەوە.

وَكَذا فِي الْجَدِيد حَلْقَةُ دُبُره، لا فَرْجُ بَهِيمَة، وَيَنْقُضُ فَرْجُ الْمَيِّت وَالصَّغِيرِ وَمَحَلُّ الْجَبِّ وَالذَّكَرُ الأَشَلُّ، وَباليَدِ الشَّلاّءِ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ يَنْقُضُ رَأسُ الأَصابِعِ وَمَا بَيْنَهَا. وَيَحْرُمُ بِالْحَدَث: اَلصَّلاةُ،

(وكَذا فِي الْجَدِيدِ حَلْقَةُ دُبُرِه) هەروەها بازنەی کونیپشتەوەش دەستنوێژ دەشکێنێ، لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعي)دا بە (قیاس) لە سەر ئەندامی پێشەوە، کەوابو: جیاوازی هی خۆیو کەسێکیتر نیە.

(لافَرْجُ بَهِيمَةٍ) بەڵام ئەندامی میزکردنی ئاژەڵو کونی پشتەوەی ئاژەڵو باڵندە دەستنوێژ ناشکێنێ، چونکە جێی دەمارهەڵسان نیەو تەماشاکردنیشی حەرام نیە.

(وَيَنْقُضُ فَرْجُ الْمَيِّتِ) ئەندامیمیزکردنی ئادەمیزادیمردوو، دەستنوێژ دەشکێنێ (وَالصَّغِيرِ) هەروەهاش هی منداڵیبچووک دەستنوێژ دەشکێنێ، هەرچەند تەمەنیشی یەك ڕۆژ بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (وَمَحَلُّ الْجَبِّ) ئەو شوێنەش کە ئەندامەکەی لێ جیا کراوەتەوە، ئەوێش دەستنوێژ دەشکێنێ (وَالذَّكَرُالأَشَلُّ) هەم ئەندامینێرینە کە شەلەپەتە بووە دەستنوێژ دەشکێنێ (وَبِاليَدِالشَّلاّءِ) هەروەها بە بەرە دەستی شەلەپەتەش، واتە: لەکارکەوتوو، کە بەئەندامەکە بکەوێ دەستنوێژ دەشکێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام جگە لە بەرەدەست، بە هیچ ئەندامێکیتر دەستنوێژ ناشکێ.

(وَلا يَنْقُضُ رُؤُوسُ الأَصابِعِ) پێکەوتنی سەرە پەنجەکان دەستنوێژ ناشکێنێ (وَما بَيْنَهُما) هەروەها نێوان پەنجەکانیش دەستنوێژ ناشکێنێ، واتە: هەرکاتێك هەردوو بەرە دەستەکانی تۆزێك بە هێزەوە خستنە سەر یەکتری، ئەوەی پەنهان ببێ بە بەرەدەست دادەندرێ.

ئینجا بزانە: گونو بەری ئافرەتو بەری پیاو و نەرمە ڕانی پێشەوەو پشتەوەو دەوروبەری کونی پشتەوە، هیچیان دەستنوێژ ناشکێنن، هەروەها ئەوەی دەستی لە ئەندامەکە دراوە، دەستنوێژی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: بەو مەرجەی لایەنێك ئافرەتی نامەحرەم نەبێ، هەروەك ڕوون کراوە.

﴿ ئەو شتانەی بە بێدەستنوێژی حەرامن ﴾

(وَيَحْرُمُ بِالْحَدَثِ) حەرامە بە بێدەستنوێژیەوە: سێ شت، ئەگەر ناچار نەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، یەکەم: (اَلصَّلاةُ) نوێژکردن: جا سوننەت بێ، یان واجب بێ، هەروەها نوێژی(جَنازَة)و سوجدەی (شُكْر)و(تِلاوَة)و ووتاری(جُمُعَة)ش وەکو نوێژکردن حەرامن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَقْبَلُ اللهُ صلاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ﴾ رواه مسلم، خوای گەورە هیچ نوێژێك قبوڵ ناکا بە بێدەستنوێژی.

وَالطَّوَافُ وَحَمْلُ الْمُصْحَفِ وَمَسُّ وَرَقِهِ -وَكَذا جِلْـدُهُ عَلَى الصَّـحِيحِ- وَخَرِيطَـةٌ وَصُنْدوقٌ فِيهِما مُصْحَفٌ وَمَا كُتِبَ لِدَرْسِ قُرْآنٍ كَلَوْحٍ فِي الأَصَحِّ،

دووهم: (وَالطَّوافُ) هەروەها تەواف کردنی (كَعْبَة)ی ماڵیخوا، بە بێدەستنوێژی حەرامە، جا سوننەت بێ، یان واجب ﴿عن ابن عباس رضي الله عنهما: اَلطَّوافُ حَولَ الْبَيْتِ مِثلُ الصَّلاة...﴾ صحح الحاكم رفعه، وصحح النواوي وقفه على ابن عباس، واتە: تەواف کردنی ماڵیخوا وەکو نوێژە: بە بێدەستنوێژی دروست نیە.

سێیەم: (وَحَمْلُ الْمُصْحَفِ) هەڵگرتنی قورئان و (وَمَسُّ وَرَقِهِ) دەست لێدانی پەڕی قورئان هەردووکی حەرامن، لە مەزهەبی ئێمەو لە فەرموودەی هەرسێك ئیمامەکەیتری سەر مەزهەبدا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (وَكَذا جِلْدُهُ) هەروەها دەست لێدانی بەرگی قورئانیش حەرامە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە فەرموودەی ڕاستدا، هەرچەند لە قورئانیش جیا کرابێتەوە، هەروەك لە (مغني)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لاَيَمَسُّهُ إلاَّالْمُطَهَّرُونَ﴾ دەست لە قورئان نادەن تەنها بە دەستنوێژەکان نەبێ. واتە: جگە لەوان نابێ کەسیتر دەستی لێبدا، ئاشکرایە: هەڵگرتن گرنگترە لە دەست لێدان.

جا ئەگەر هاتو ئەگونجا دەستنوێژ بگرێ، یان تەیەمموم بکاو مەترسیش هەبو قورئانەکە لە ناو بچێ، یان پیس ببێ، یان سوکایەتی پێبکرێ، ئەوە واجبە ڕزگاری بکا، هەر چەند بە بێدەستنوێژیش هەڵیبگرێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَخَرِيطَـةٌ) دەست لێدانی کیسەیەك و (وَصُنْدُوقٌ) دەست لێدانی سوندوقێك (فِيهِما مُصْحَفٌ) کە قورئانیان لە ناودا بێ حەرامە، هەروەها دەست لێدانی ئەو کورسیەی قورئانی لە سەر داندراوە ئەویش حەرامە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَما كُتِبَ لِدَرْسِ قُرْآنٍ) هەروەها حەرامە دەست لەو شتەش بدرێ: کە بۆ دەرس خوێندن قورئانی لێنووسراوەتەوە (كَلَوْحٍ) وەکو تەختەی قوتابیان، یان دەفتەر (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر بۆ دەرس خوێندن نەنووسرابو: وەکو نووسینی سەر دیرهەم و دینارو نامەو ئەنگوستیلەو دیوارو جل و بەرگو شتی وەها، ئەوە دەست لێدان و هەڵگرتنی حەرام نیە.

هەروەها دروستە: بە بێدەستنوێژ، یان بە جەنابەتەوە قورئان بنووسێتەوە، بەو مەرجەی لە کاتی نووسینەوەدا دەست لە نووسراوەکە نەداو هەڵیشی نەگرێ، ئەگەر نا: حەرامە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەبەستی (تَبَرُّك) ئایەتی قورئانی لێنووسرابێتەوە: وەکو نوشتە، ئەوەش دەست لێدان و هەڵگرتنی حەرام نیە، بەڵام هەڵگرتنی هەموو قورئان بە مەبەستی (تَبَرُّك) بە هەر جۆرێك بێ حەرامە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالأَصَحُ حِلُّ حَمْلِهِ فِي أَمْتِعَةٍ وَتَفْسِيرٍ وَدَنَانِيرَ، لاَ قَلْبُ وَرَقِهِ بِعُودٍ، وَأَنَّ الصَّبِيَّ الْمُحْدِثَ لاَ يُمْنَعُ، قُلْتُ: اَلأَصَحُ حِلُّ قَلْبِ وَرَقِهِ بِعُودٍ وَبِهِ قَطَعَ الْعِرَاقِيُّونَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ تَيَقَّنَ طُهْراً أَوْ حَدَثَاً وَشَكَّ فِي ضِدِّهِ عَمِلَ بِيَقِينِهِ،

(وَالأَصَحُ) فەرموودەیڕاستتر (حِلُّ حَمْلِهِ فِي أَمْتِعَةٍ) حەڵاڵە بە بێدەستنوێژی قورئان هەڵبگیرێ کە قورئانەکە لە ناو کەلوپەلێکدا بێ: وەکو جلو بەرگو ئەو جۆرە شتانە، بەو مەرجەی مەبەستی تەنها هەڵگرتنی قورئان نەبێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.
ئەوەش وا دەگەیەنێ: ئەگەر موبایلو کومپیوتەرو سیدی هەموو قورئانیشیان تێدا تۆمار کرابێ، دروستە بە بێدەستنوێژی هەڵبگیرێن، والله أعلم.
(وَتَفْسِيرٍ) هەروەها دەست لێدانو هەڵگرتنی ئەو قورئانەی لە گەڵ تەفسیردا نووسراوەتەوە بە بێدەستنوێژی حەڵاڵە، بەو مەرجەی تەفسیرەکە زۆرتر بێ (وَدَنَانِيرَ) هەروەها دەست لێدانو هەڵگرتنی ئەو دینارو دیرهەمانەی قورئانی لە سەر نووسراوە دروست-هەروەك باسمان کرد- چونکە مەبەست هەڵگرتنی قورئان نیە (لاَقَلْبُ وَرَقِهِ بِعُودٍ) بەڵام وەرگێڕانی پەڕی قورئان بە داروچکە دروست نیە.
(وَأَنَّ الصَّبِيَّ الْمُحْدِثَ) بە فەرموودەی ڕاستتر: منداڵی بێدەستنوێژ (لاَيُمْنَعُ) واجب نیە قەدەغە بکرێ لە دەست لێدانو هەڵگرتنی قورئانو تەختەی دەرس خوێندن: بۆ پێویستەکانی دەرسو دەورکردنەوەو هێنانی بۆ مامۆستای خۆی.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلأَصَحُ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: (حِلُّ قَلْبِ وَرَقِهِ بِعُودٍ) حەڵاڵە وەرگێڕانی پەڕی قورئان بە داروچکەو پێنووسو ئەو جۆرە شتانە، هەرچەند دەستنوێژیشی نەبێ (وَبِهِ قَطَعَ الْعِرَاقِيُّونَ وَاللهُ أَعْلَم) بەم فەرموودەیە زانایانی عێراق بڕیارەکەیان بڕاندۆتەوە، چونکە نە هەڵیگرتوەو نە دەستی لێداوە، زانایانی ئیسلامیش یەك دەنگن: کە قورئانخوێندن بە بێدەستنوێژی دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ گومانو بێگومانی لە دەستنوێژدا ﴾

(وَمَنْ تَيَقَّنَ طُهْراً) هەر کەسێك بێگومان بوو: کە دەستنوێژی هەیە (أَوْحَدَثَاً) یان بێگومان بوو: کە بێدەستنوێژە (وَشَكَّ فِي ضِدِّهِ) بەڵام لە دژی یەکێك لەو دووانە کەوتە گومان: ئایا دەستنوێژی ماوە، یان نا، ئایا دەستنوێژی گرتۆتەوە، یان نا (عَمِلَ بِيَقِينِهِ) دەبی بە بێگومانیەکەیخۆی ڕەفتار بکاو گوێ نەداتە گومانەکە، کەواتە: لە مەسەلەیەکەمدا دەستنوێژی ماوەو لە مەسەلەیدووەمدا هەر بێدەستنوێژە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا وَجَدَ أَحَدُكُمْ فِي بَطْنِهِ شَيْئاً فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ: أَخَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ أَمْ لاَ؟

فَلَوْ تَيَقَّنَهُما وَجَهِلَ السَّابِقَ فَضِدُّ مَاقَبْلَهُمَا فِي الأَصَحِّ.

فَلا يَخرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِدِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَو يَجِـدَ رِيحـاً﴾ رواه الشيخان، هـەر كاتێك هەوایەك لە ناو زگی یـەكێكتان پەیدا بـوو، ئینجا كەوتـە گومـان: ئایا هیچی لێهاتوتـە دەرەوە، یان نا؟ ئەوە با لە مزگەوت نەچێتە دەرەوە بۆ دەسـتنوێژگرتن، تـا گـوێی لـە دەنگێك دەبێ، یان بۆنێكی بۆ دێ، واتە: تڕ، یان فس.

جا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسـە زانایانیئـایین بنچینەیەكی (أُصُولُ الْفِقْـه)یـان دانـاوەو دەفـەرموون: (الْـيَقِينُ لايَـزُولُ بِالشَّكِّ) بێگومـانی بـە گومـان لاناچـێ. واتـە: وەك دوو مەسەلەكەیڕابردوو.

(فَلَـوْ تَيَقَّنَهُمَـا) جـا ئەگـەر بێگومـان دەیزانـی لـە مـەوپێش دەسـتنوێژی هـەبوەو بێدەستنوێژیشی هەبوە (وَجَهِلَ السَّابِقَ) بەڵام نەیزانی كامەیان لەم دووانە لە پێشدا بـووە، ئەوە (فَضِدُّ ماقَبْلَهُما فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە دژی پێش هەردووكیان ڕەفتار دەكا، واتە: ئەگەر بێگومان دەیزانی لە دوای ڕۆژهەڵات دەستنوێژی هەبوەو دەستنوێژیشی شكاوە، بەڵام نەیزانی كامەیان لە پێشدا بووە، واجبە بیر بكاتـەوە: ئەگـەر لـە پـێش كـاتی ئەم دووانـەدا بێدەسـتنوێژ بوبـێ، ئـەوە ئێسـتا دەسـتنوێژی هەیـە، ئەگـەر لـە پـێش ئـەم دووانەدا دەسـتنوێژی هـەبوبێو لەوانـەش نـەبێ دەسـتنوێژی نـوێ بكاتـەوە، ئـەوە ئێسـتا بێدەستنوێژە، بەڵام لـە (المجموع)دا دەفـەرموێ: لـە گشـت حاڵەتێكدا واجبـە دەسـتنوێژ بگرێتەوە، ئەمە فەرموودەی بەهێزترو هەڵبژاردراوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی قورئانی پیرۆز ﴾

بزانە: خێری قورئانخوێندن گەورەترە: لە (تَسْبِيحات)و (لاإِلـهَ إِلاَّالله)و گشـت زیكرێكـیتـر، تەنها لەو زیكرانە نەبێ: كە بەڵگـەی كـاتو شـوێنی دیاركراویـان لـە سـەرە، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.

پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَيَقُولُ: يارَبِّ حَـلِّه فَيُلْـبَسُ تـاجَ الْكَرامَةِ، ثُمَّ يَقُولُ: يارَبِّ زِدْهُ فَيُلْبَسُ حُلَّةَ الْكَرامَةِ، ثُمَّ يَقُولُ: يارَبِّ ارْضَ عَنْهُ فَيَرْضَى عَنْهُ، فَيُقالُ لَهُ: اقْرَأْ وَارْقَ وَتُزادُ بِكُلِّ آيَةٍ حَسَنَةً﴾ رواه الترمذی بسند صحیح، لە ڕۆژی قیامەتدا قورئانی پیرۆز دێتو بۆ قورئانخوێنەكـەی دەپاڕێتـەوەو دەڵـێ: خوایـە ئـەم قورئانخوێنـە جوان بكە. ئینجا تاجی ڕێزداریی لە سەر دەنـدرێ، ئینجا دەڵـێ: خوایـە زیـاتری بـدێ. ئینجـا خشـڵی ڕێـزداریی دەبـەر دەكـرێ، ئینجـا دەڵـێ: خوایـە لێی ڕازی ببـە. خـوای گەورەش لێی ڕازی دەبێو جا پێیدەگوترێ: قورئان بخوێنـەوە–واتـە: وەك لـە دونیـادا دەتخوێندو– لە نهۆمەكانی بەهەشت سەركەوەو بە خوێندنی هەر ئایەتێكیش چاكەیەكت بۆ زیاد دەكرێ.

له حەدیسێکیتردا دەفەرموێ: ﴿مامِنْ رَجُلٍ يُعَلِّمُ وَلَدَهُ الْقُرْآنَ إلاّ تُوِّجَ يَوْمَ الْقِيامَةِ بِتاجٍ فِي الْجَنَّةِ﴾ اخرجه الطبراني، هەر کەسێك منداڵیخوی فێره قورئان خوێندن بکا، ڕۆژی قیامەت له بەهەشتدا تاجێکی له سەر دەندرێ.

ئینجا بزانه: له (المجموع)و (الاتقان)دا دەفەرموون: گەورەترین کات بۆ قورئانخوێندن: لەو نوێژە، ئینجا شەو، ئینجا نیوەی دووەمی شەوێ، له ڕۆژیشدا له دوای نوێژی بەیانی، هەروەها دەفەرموون: قورئانخوێندن بە چاولێکردنیقورئان خێری زیاتره له خوێندنی بێچاولێکردن، چونکه تەماشاکردنی قورئان (عِبادَة)ێکیتره، مەگەر کەسێك به لەبەر خوێندن چاکتر لێی ورد بێتەوه، ئەو کاته به لەبەر خوێندن خێری زیاتره.

هەروەها دەفەرموون: قورئانخوێندن به دەمی پیس ناپەسنده، هەروەها سوننەته دەمی خۆی به سیواك پاك بکاتەوەو ڕوو له قیبله بە هێمنیو ڕێزو ترسەوه له شوێنێکیپاك بنیشێ، بەڵام قورئانخوێندن له گەرماو و له ڕێگەدا ناپەسند نیه.

ئینجا به دەنگ بڵێ: (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ)، چونکه خوای گەوره دەفەرموێ: ﴿فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ﴾ هەر کاتێك ویستت قورئان بخوێنی، خۆت به خوا بپارێزه له شەیتانیتێهەڵدراو.

ئینجا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ) له سەرەتای گشت سورەتێك-جگه له (بَراءة)- هەم له ناو هەر سورەتێکدا: که لێیەوه دەست به خوێندن بکا، هەروەك له (الاتقان)دا فەرموویەتی.

ئینجا که خوێندنەکەی کۆتایی هات، سوننەته بڵێ: (صَدَقَ اللهُ الْعَظِيم وَبَلَّغَ رَسُولُهُ ﷺ وَأَنَا عَلى ذلِكَ مِنَ الشّاهِدِينَ). هەروەك ئیمامی(القرطبي) له پێشەکی تەفسیرەکەیدا ئاماژەی بۆ کردوه، واته: چونکه خوای گەوره دەفەرموێ: ﴿قُلْ صَدَقَ اللهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْراهِيمَ حَنِيفاً﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ بڵێ: خوا ڕاست دەکا، کەوابو: ئێوه شوێن ئایینی إبراهیم پێغەمبەرﷺ بکەون که ئایینی ئیسلامه.

هەروەها له (المجموع)و (الاتقان)دا دەفەرموون: سوننەته به دەنگێکی خۆشو به (تجويد) قورئان بخوێنێ، چونکه پەلەکردن ناپەسنده، خوایگەوره دەفەرموێ: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ به ڕوونو لەسەرخۆ قورئان بخوێنەوه، واته: گشت پیتێك مافی خۆی بدرێتێو ئاشکرا بکرێ. هەم سوننەته له کاتی خوێندنی ئایەتیسوجدەدا سوجده ببا، بەو شێوەی له سوجدەی(تلاوة)دا ڕوونی ئەکەینەوه ان شاء الله تعالى.

هەروەها سوننەته هەر ئایەتێکی له باسیڕەحمەت خوێند له خوا بپاڕێتەوه ڕەحمی پێبکا، هەر ئایەتێکی له باسیعەزاب خوێند له خوا بپاڕێتەوه له عەزاب بیپارێزێ، هەر ئایەتێکی

تەسبیحی خوێند بڵێ: (سُبْحانَ اللهِ). لە ئایەتی (أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقادِرٍ عَلى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى)و لە ئایەتی (أَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ) بڵێ: (بَلَى وَأَنَا عَلى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ). لە ئایەتی (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ) بڵێ: (آمَنَّا بِاللهِ). هەروەك لە (الإتقان)دا بەڵگەی بۆ هێناون.

هەروەها پێویستە: خۆی لە پێکەنینو خۆ مەشغولکردن بپارێزێ، سوننەتە دەنگ هەڵێنێ، مەگەر لە (رياء) بترسێ، یان نوێژکەران ئازار بدا، لەو کاتانەدا بە بێدەنگ هەڵێنان سوننەتە ﴿عن أبي‌سعيد: إعْتَكَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ في الْمَسجد فَسَمِعَهُمْ يَجْهَرُونَ بِالْقِراءَةِ فَكَشَفَ السِّتْرَ وَقالَ: أَلا إِنَّ كُلَّكُمْ مُناجٍ لِرَبِّهِ فَلايُؤْذِيَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَلايَرفَعْ بَعْضُكُمْ عَلى بَعْضٍ فِي الْقِراءَةِ﴾ رواه ابوداود بسند صحيح، پێغەمبەر ﷺ لە مزگەوتدا (اعتكاف)ی کرد، گوێی لێبو (صحابة)کان بە دەنگ هەڵێنان قورئانیان دەخوێند، ئەویش پەردەی لاداو فەرمووی: ئاگادارین هەر هەمووتان (مُناجاة)ی خوای خۆی دەکا، کەوابو: یەکتری ئازار مەدەنو دەنگ بە سەر یەکتریدا بەرز مەکەنەوە.

هەروەها ئەگەر پژمی، بڵێ: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ). ئەگەر کەسێکیتریش پژمی پێی بڵێ: (يَرحَمُكَ الله). ئەگەر گوێی لە دەنگی بانگ و ئیقامەت بوو با واز لە قورئانخوێندن بێنێو وەڵام بداتەوە، هەروەها ئەگەر سەلامی لێکرا دەبی وەڵامی سەلامیش بداتەوە.

ئینجا بزانە: کە یەکەمجار قورئانی ختم کرد، سوننەتە زیافەتێك بکا بە نیەتی قورئان ختم کردن، کە پێی دەگوترێ: (اَلْحِذاق). هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ عُمَرَ: أَنَّهُ لَمَّا حَفِظَ سُورةَ الْبَقَرَةِ نَحَرَ جَزُوراً شُكْراً لِلّٰهِ تَعالى﴾ رواه القرطبي في مقدمة تفسيره، واتە: کە ئیمامی(عمر) سورەتی(البقرة)ی لەبەر کرد: ووشترێکی سەر بڕی تاکو ببێتە شوکریخوای گەورە. کەوابو: ئەگەر منداڵیش قورئانی ختم کرد، سوننەتە ئەم زیافەتەی بۆ بکرێ.

هەروەها لە (الاذكار)دا دەفەرموێ: هەر جارێك قورئانی ختم کرد، سوننەتە زۆر زۆر دوعا بکا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أُبَيٍّ)یداهاتوو، هەم: ﴿عن الحكم بن عُتيبة عن مجاهد وَعبدة قالا: اَلدُّعاءُ مُسْتَجابٌ عِنْدَ خَتْمِ الْقُرْآنِ﴾ وفي رواية: ﴿إِنَّ الرَّحْمَةَ تَنْزِلُ عِنْدَ خَتْمِ الْقُرْآنِ﴾ رواه ابن ابي‌داود بسندصحيح، لە کاتی قورئان ختم کردندا دوعا قبوڵەو لە کاتی قورئان ختم کردندا رەحمەت دێتە خوارەوە. هەروەها سوننەتە لە رۆژی ختم کردندا بەرۆژوو بێو خزمو دۆستەکانی خۆی کۆ بکاتەوە، هەروەك لە (الاذكار)و (الاتقان)دا فەرموویانە.

جا سوننەتە ئەوانیش بێدەنگ بنو گوێ لە قورئان رابگرن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ هەر کاتێك قورئان خوێندرا گوێی لێرابگرنو بێدەنگ بن، بەڵکی خودا رەحمتان پێ بکا.

جا دەربارەی ئەو قورئانخوێنەی لە سەرو بۆرو ژێری قورئاندا هەڵە دەکا، لە (الاتقان)دا فەرموویەتی: ئەوە قورئانخوێندن نیەو خێری ناگاتێ، بەڵام ئیمامی(القرطبی) لە پێشەکی تەفسیرەکەیدا حەدیسێکی هێناوە: لێی وەردەگیرێ: کە خێری بۆ دەنووسرێ،والله أعلم.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اِقْرَؤُوا القُرآنَ ماائْتَلَفَتْ عَلَيْه قُلُوبُكُم فَإذا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ﴾ رواه الشیخان، ئێوە قورئان بخوێنن، تا دڵتان یەك رایە لە سەریەو دڵتان بە خوێندنی خۆش دەبێ، ئینجا هەر کاتێك جیاوازی بیرو راتان بوو، یان لە خوێندنی ماندوو بون، یەکسەر هەڵسن ململانە مەکەن‌و مەیخوێنن. واتە: نەوەك تووشی هەڵە ببن.

هەروەها لە(الاذکار)و لە(الاتقان)دا دەفەرموون: هەر کاتێك ختمێکی تەواو کرد، سوننەتە یەکسەر دەست بە ختمێکیتر بکا ﴿عن أُبَيِّ بن كَعب‌ﷺ: أنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ إذا قَرأَ (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَاسِ)، إفْتَتَحَ مِنْ (ألْحَمْدُ) ثُمَّ قَرَأَ مِنَ الْبَقَرَةِ إلى (وَأُولئكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)، ثُمَّ دَعا بِدُعاءِ الْخَتْمة ثُمَّ قامَ﴾ اخرجه الدارمی، قال السیوطی: بسند حسن، پێغەمبەرﷺ کە ختمی تەواو دەکردو (قُل أعوذُ بِرَبِّ النَّاسِ)ی دەخوێند، دەستی بە سورەتی فاتیحە= (اَلحَمْدُ) دەکرد، ئینجا پێنج ئایەتی لە سەرەتای سورەتی(الْبَقَرَة) دەخوێندن، واتە: تا (المُفْلحُونَ)، ئینجا دوعای (ختم)ی دەکرد، ئینجا هەڵدەستا.

هەروەها: وا باشترە بەگوێرەی ریزی سورەتەکانیقورئان، واتە: لە لای (فاتحة)و (البقرة)وە بخوێنێتەوە، بەڵام بۆ دەرس پێگوتنی منداڵان ئەگەر لە لای (قُلْ أعُوذُ)ەکانیشەوە بەرەو سەرەوە بێ، زیانی نیە، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

هەروەها: وا باشە: لایەنیکەم ساڵێ دوو جار قورئان ختم بکا ﴿عن أبي‌حنيفةَﷺ: مَنْ قَرأَ القُرآنَ في كُلِّ سَنَةٍ مَرَّتَيْنِ فَقَدْ أدَّى حَقَّهُ لأنَّ النَّبِيَّﷺ عَرَضَ عَلىٰ جِبْرِيلَ فِي السَّنَةِ الَّتِي قُبِضَ فِيها مَرَّتَيْن﴾ نقله فی‌الاتقان، والحدیث رواه البخاری فی فضائل القرآن عن ابی‌هریرة، واتە: ئیمام (ابوحنیفة) دەفەرموێ: هەر کەسێك ساڵێ دوو جار قورئان ختم بکا، ئەوە مافی قورئانی داوە، چونکە پێغەمبەرﷺ لەو ساڵەی تێیدا وەفاتی کرد، دوو جار قورئانی لە لای حەزرەتی(جبرائیل) دەور کردەوە.

ئینجا ئەگەر توانای هەبێ، وا جوانە: لە هەر سێ رۆژێکدا ختمێك بکا، هەروەك لە (الاتقان)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَمْ يَفْقَهْ مَنْ قَرَأَالقُرآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلاثٍ﴾ رواه الترمذی وصححه، لە واجبی سەر شانی خۆی تێنەگەیشتوە، ئەو کەسەی لە کەمتر لە سێ شەواندا قورئان ختم بکا. هەروەها سوننەتە لە سەرەتای رۆژێدا، یان لە سەرەتای شەوێدا ختم تەواو بکا، هەروەك لە (الاذکار)و (الاتقان)دا فەرموویانە.

له (المجموع)دا دەفەرموێ: (اجْماع)ی ئۆممەت لە سەر ئەوەیە: واجبە رێز لە قورئان بگیرێ، هەر کەسێك سوکایەتی بە قورئان، یان بە بەشێکی قورئان بکا، یان فڕێی بداتە ناو پیسایی، یان باوەڕی بە بەشێکی قورئان نەبێ ئەوە کافرە.
هەروەها دەفەرموێ: حەرامە بە دەستی پیس دەست لە قورئان بدرێ، حەرامە قورئان لە سەر شتێکی پیس دابندرێ، یان بە شتێکی پیس بنووسرێتەوە، حەرامە پاڵی وێبدرێ، هەروەها دەفەرموێ: کڕین و فرۆشتنی قورئان لە مەزهەبی ئێمەدا دروستە.
جا ئەگەر خواردەمەنیەك قورئانی لە سەر نووسرابێ، دروستە: بخورێ و ئەگەر نووسراوەکەش بە ئاو بشۆرێتەوە دروستە: ئاوشۆرەکە بخورێتەوە، واتە: بەڵام خواردنی ئەو کاغەزەی قورئانی لێنووسراوە دروست نیە، لە (تحفة)و(نهایة)دا دەفەرموون: ئەگەر قورئان پیس بوو، بە پیسێکی وەها: چاوپۆشی لێنەدەکرا، واجبە بشۆرێ، هەرچەند قورئانەکەش تێك بچێ و ملکی یەتیمیش بێ، واتە: ئەگەر پیسەکە بە نووسراوەکەی قورئان کەوتبێ.
لە (الاتقان)دا دەفەرموێ: ناپەسندە قورئان لە سەر دیوارو بان بنووسرێ، لە سەرچاوەکانماندا دەفەرموون: ناپەسندە قورئان لە سەر (قَبْر)=گۆڕ بنووسرێ، بەڵام ئیمامی (الاذرعی) دەفەرموێ: حەرامە، هەروەك لە باسی مردوودا ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالی.
هەروەها لە (الاتقان)دا دەفەرموێ: لەبیر چوونەوەی قورئان گوناهێکی گەورەیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَنْباً أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيَهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا﴾ حَسن بشواهده رواه ابوداود والترمذی، گوناهەکانی ئۆممەتم هێندرا بەر چاوم، لەو گوناهە گەورەترم نەبینی کە مرۆڤ سورەتێك، یان ئایەتێکی قورئان فێر بوبێ، ئینجا لەبیر خۆی بباتەوە.
هەر لە (الاتقان)دا دەفەرموێ: سوننەتە قورئان ماچ بکرێ چونکە (عِكْرِمة) ماچی دەکرد، هەروەها سوننەتە بۆنخۆش بکرێ، جا ئەگەر پێویستی بە پەڕی قورئان نەما-لە بەر هەر هۆیەك- ئەوە دروست نیە بخرێتە ناو کونە دیوار، دروستیش نیە پارچە پارچە بکرێ، بەڵکو دەبێ بە ئاو بیشواتەوە، یان بە ئاگر بیسوتێنێ، بە بەڵگەی ﴿ئیمامی(عثمان) چەند پارچە قورئانێکی سوتاند﴾ هەروەها حەرامە قاچ بەرەولای قورئان درێژ بکرێ.
هەروەها سوننەتە بۆ ڕێزلێنان لە بەر قورئان هەڵبستێ، هەروەك لە (التبیان)دا فەرمویەتی، هەم ﴿وَصَحَّ أَنَّهُﷺ قامَ لِلتَّوْراة﴾ نَقَلَهُ ابن حجر فی التحفة، واتە: لە حەدیسی (صحیح)دا هاتوە: پێغەمبەرﷺ لە بەر (تَوْراة) هەڵساوە. جا لە (تحفة)دا دەفەرموێ: لەوانەیە: دەیزانی ئەو (تَوْراة)ە دەستکاری نەکراوە.

هەر لە (تحفة)و (الشرواني)دا دەفەرموون: حەرامە قاچی بنێتە سەر شتێك كە قورئان، یان ناوی خوایگەورەی لێنووسرابێ، هەم حەرامە پارە لە ناو شتێك دابندرێ، كە قورئانی نووسراوە، هەروەها ئەگەر پارچە كاغەزێك: قورئان، یان ناوی خوایگەورەی نووسرابێو لە سەر زەمین فڕێدرابێ، واتە: یان لە سەر شتێكی پیس داندرابێ، حەرامە وازی لێبێنێ، بەڵكو واجبە هەڵیبگرێتەوە، هەر وەها حەرامە شتێك لە سەر قورئان دابنێ.

جا ئەو ڕێزلێنانەی بۆ قورئان داندراوە-جگە لە دەست لێدانو هەڵگرتن- گشتی بۆ كتێبەكانی ئاینیش ڕەفتاری پێدەكرێ، هەر وەك لە (الجمل)دا ڕوونی كردۆتەوە.

هەروەها سوننەتە لە بەر زانایئاینی هەڵسێ، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتیو سوننەتە ڕێز لە قورئانخوێن بندرێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ مِنْ إجْلالِ اللهِ-تعالى-إكْـرامَ ذِي الشَّيْبَةِالْمُسْلِمِ، وَحامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغالِيفِيهِ وَالْجافِيعَنْهُ، وإكْرَامَ ذِيالسُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ﴾ رواه ابوداود بسندصحيح، بە ڕاستی بەشێك لە ڕێزلێنانو بە گەورە ناسینیخوای گەورە ئەوەیە: ڕێز لە پیش سپیی موسڵمان بندرێ، ڕێز لەو قورئانخوێنە بندرێ: كە لە قورئاندا زیادەڕۆیی ناكاو لێیشی دوور ناكەوێ، ڕێز لە كاربەدەستیدادپەروەر بندرێ.

جگە لەو ڕەووشتانەش چەندیتر ماوە: لە (المجموع)و (الانكار)ی ئیمامی(النـوَوي)و (الاتقـان)ی ئیمامی(السيوطي)دا-كە سەرچاوەی سەرەكی ئەم پاشكۆیە بون- بە درێژی باسیان كراوە، هەندێكیتریش لە باسی فاتیحەو سورەتی دوای فاتیحەدا باسی دەكەین، ان شاء الله تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چوونە ئاودەستخانە ﴾

(يُقَدِّمُ داخِلُ الْخَلاءِ) ئەو كەسەی دەچێتە ئاودەستخانە، واتە: شوێنی میزكردنو پیسایی كردن، سوننەتە بە پێش بێخی (يَسـارَهُ) قاچی چەپەی، واتـە: قاچی چەپە لە پێشدا بیبەتە ژوورەوە (وَالْخارِجُ يَمينَهُ) ئەو كەسەی لە ئاودەستخانەش دێتە دەرەوە، سوننەتە قاچی ڕاستەی لە پێشدا بێنێتە دەرەوە.

جا لە (المجموع)دا دەفەرموێ: زانایان فەرموویانە: سوننەتە ڕاستە بە پێش بێخرێ لە گشت كارێكی بۆ ڕێزلێنان بكرێ: وەكو دەستنوێژو غوسلو دەبەركردنیبەرگو پێڵاو و گۆرەویو دەرپێو چوونە مزگەوتو سیواكو كل لە چاوكردنو نینۆك كردنو سمێڵ كردنو بن هەنگڵ پاككردنەوەو سەر تاشینو سەلامدانەوەینوێژو هاتنەدەرەوە لە ئاودەستخانەو خواردنو خواردنەوەو تۆقەكردنو دەست لێدانی(الْحَجَرُالاسْوَد)و وەرگرتنو بەخشینو... هتد: ئەم جۆرە شتانە ﴿عن عائشة رضي الله عنها: كانَ رَسُـولُ اللهِﷺ يُعْجِبُـهُ التَّيَمُّنُ فِي طُهُورِهِ وَتَرَجُّلِهِ وَتَنَعُّلِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ پێی خۆش

بوو له ڕاستەوە دەست پێبکا: له دەستنوێژو سەر شانەکردن‌و پێڵاو دەبەرکردن‌و گشت کارەکانی. واتە: ئەوانەی بۆ ڕێزلێنان‌و جوانی دەیکردن.

هــەروەها دەفــەرموێ: ســوننەتە چــەپە پــێش بێخــرێ لــە دژی ئەوانــەدا: وەکــو لــووت پاککردن‌و تارەتکردن‌و چوونە ئاودەسخانەو هاتنـە دەرەوە لـە مزگـەوت‌و بـەرگـو پـێڵاو داکەناندن‌و هەر کارێکی چڵکنی تێدابێ ﴿عن عائشة رضي الله عنها: كَانَتْ يَــدُ رَسُــولِ اللهِ ﷺ اَلْيُمْنَى لِطُهُورِهِ وَطَعامِهِ، وَكانَتِ الْيُسْرَى لِخَلائِهِ وَما كانَ مِنْ أَذىً﴾ رواه ابـوداود باسـناد صـحيح، دەسـتی ڕاسـتەی پێغەمبـەرﷺ بـۆ دەسـتنوێژو خـواردن بـوو، چەپەشـی بـۆ ئاودەسخانەو کاری چڵکنی بوو.

(وَلا يَحْمِلُ ذِكْرَاللهِ تعالى) نابێ، واتە: ناپەسندە لە شوێنی میزو پیسایی کردندا شتێکی وەها هەڵبگرێ: کە فەرموودەی خوای گەورەی لێنووسرابێ ﴿عن أنس رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كــانَ إذا دَخَلَ الْخَلاءِ وَضَعَ خاتَمَهُ﴾ رواه الترمذي وحسّنه، پێغەمبەرﷺ کاتێ دەچووە ئاودەسـخانە ئەنگوستیلەکەی دادەنا. واتە: چونکە لێی نووسرابو (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ)ﷺ.

هــەروەها هــەڵگرتنی نــاوی خــواو پێغەمبــەران‌و (ملائکـة)ش ناپەسـندە، بـەڵام ئەگـەر ئـەو فەرموودەیە بە مەبەستی ڕێزلێنان نەنووسرابو: وەکو ناوی سەر ناسنامە، یان بە مەبەستی (تَبَـرُّك) نووسـرابو: وەکـو نووشـتە، ئـەوە هـەڵگرتنی ناپەسـند نیـە، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام لە (المجموع)دا دەفەرموێ: هەڵگرتنی نوشتە بـەو مەرجـە ناپەسند نیە: ئەگەر لە ناو شەمێ، یان لە ناو شتێکیتر دابندرێ.

ئینجا بزانە: هەڵگرتنی قورئـان، یـان ئایـەتێکی قورئـان، لـە ڕووێکیـترەوە حەرامـە، کـە بێدەستنوێژییە، هەروەك (الشبراملسي)و (الشـرواني) ڕوونیـان کردۆتـەوەو بـە درێـژیش باسمان کرد.

(وَيَعْتَمِدُ جالِساً يَسارَهُ) لە کاتی دانیشتن بۆ پیسـاییکردن، سـوننەتە گرانـایی خـۆی بخاتـە سـەر لای چـەپەی‌و قاچـی ڕاستەشـی لـە سـەر پەنجـەکانی دابچـەقێنێ، تـاکو بـە ئاسـانی پیسەکەی لێدەربێ.

(وَلا يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ) نابێ ڕوو لە قیبلە پیسایی‌و میز بکا (وَلا يَسْتَدْبِرُها) نابێ پشت لە قیبلـە پیسایی بکا، بەڵام ئەگەر ئاودەسخانەکە ڕوو لە قیبلە، یان پشت لە قیبلە دانـدرابو، حـەرام نیە ﴿عن ابن عمر رضي الله عنهما: اِرْتَقَيْتُ فَوْقَ بَيْتِ حَفْصَةَ رضي الله عنها فَرَأَيْتُ رَسُــولَ اللهِ ﷺ يَقْضِــي حاجَتَهُ مُسْتَدْبِرَالْقِبْلَةِ﴾ رواه الشيخان، لە سـەر ژوورەکـەی (حفصـة)وە پێغەمبـەرمﷺ بینـی پشت لە قیبلە لە ئاودەسخانە دانیشتبو.

وَيَحْرُمَان بالصَّحْرَاء، وَيَبْعُدُ، وَيَسْتَتِرُ، وَلاَيَبُولُ فِي مَاءٍ رَاكِدٍ وَجُحْرٍ وَمَهَبِّ رِيحٍ وَمُتَحَدَّثٍ

(ويَحْرُمانِ بِالصَّحْراء) ڕوو لە قیبلەکردنو پشت تێکردنی لە کاتیپیسایی‌کردندا لە بیاباندا حەڕامن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أتى أحَدُكُمُ الغائطَ فَلا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلايُوَلّهــا ظَهْرَهُ، شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان ڕۆیشتە پیسایی‌کردن، نابێ ڕوو لە قیبلە بکاو نابێ پشتی تێبکا لە کاتی میزو پیسایی‌کردندا، بەڵکو بەرەو ڕۆژهەڵات، یان ڕۆژئاوا دانیشن.

جا ئەگەر هاتو دامێنی جلەکەی خۆی شۆڕ کردەوەو کردیە پەردە لە نێوان خۆیو قیبلە، یان شتێکیبەرزی بە قەد چل (سنتیمتر)ی خستە پێشە خۆیو نێوانیان لە سێ گەز زیاتر نەبو، ئەوە دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها ڕوو لە ڕۆژو مانگ کردن—نەك پشت تێکردنیان— لە کاتی میزو پیسایی‌کردندا ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَبْعُدُ) سوننەتە لە بیاباندا لە خەڵکی دوور کەوێتەوە بە ئەندازەیەکی وەها: گوێیان لە دەنگی دەرچوونی پیسایی نەبێو بۆنیشیان بۆ نەیێ ﴿عن المغيرةﷺ: كانَ النَّبــيُّﷺ إذا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ أَبْعَــدَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ کە دەچووە پیسایی‌کردن، دوور دەکەوتەوە.

(ويَسْتَتِرُ) سوننەتە خۆی داپۆشێ بە شێوەیەکی وەها: عەورەتی نەبینرێ، وەك لە پەنای گرد، یان ووڵاغ، یان دیوار، یان دامێنیخۆی بە دەوروبەری خۆیدا شۆڕ بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَتَى الْغائِطَ فَلْيَسْــتَتِرْ...﴾ رواه احمد بسند حسن، هەر کەسێك چووە پیسایی‌کردن، دەبی خۆی داپۆشێ. جا ئەگەر کەسێك تەماشای دەکرد، ئەو کاتە واجبە خۆی داپۆشێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلايَبُولُ في ماءٍ راكِدٍ) نابێ، واتە: ناپەسندە میز، یان پیسایی لە ناو ئاوی وەستاودا بکا ﴿عن جابرﷺ: نَهَى رَسُولُ اللهِﷺ أَنْ يُبالَ فِي الْماءِ الرّاكِدِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: میز لە ناو ئاویوەستاودا بکرێ.

(وَجُحْرٍ) ناپەسندە میز، یان پیسایی لە ناو کونو قلێشایی زەمین بکا؟ نەوەك ئاژەڵێکی بێهێزی تێدا بمرێ، یان ئاژەڵێك بێتە دەرەوەو ئازاری بدا ﴿عن عبدالله بن سَرْجِسﷺ: نَهى رسولُ اللهِﷺ أَنْ يُبالَ فِي الْجُحْرِ﴾ رواه احمد باسناد صحيح، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە میز لە ناو کونی زەمین بکرێ.

(ومَهَبِّ رِيحٍ) ناپەسندە بەرەو ئەو لایەی بای لێدێ میز، یان پیسایی بکا، نەوەك پرۆشکی پێبکەوێتەوە (وَمُتَحَدَّثٍ) نابێ لەو شوێنەدا میز، یان پیسایی بکا: کە خەڵك لێی کۆ دەبێتەوە، جا سێبەری هاوینان بێ، یان بەر ڕۆژی زستانان، یان شوێنێکیتر.

(وَطَرِيقٍ) نابێ له ڕێگەدا میز، یان پیسایی بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اتَّقُوا الْمَلاعِنَ الثَّلاثَةَ: اَلْبَرازَ فِي الْمَوارِدِ وَقارِعَةِ الطَّرِيقِ وَالظِّلِّ﴾ رواه ابوداود باسناد جيد، خۆتان بپارێزن لەو سێ شوێنانەی دەبنە هۆی لەعنەت لێکردنتان: پیسایی‌کردن لە ڕێگەی هاتوچۆی ئاو و لە سەر ڕێگەو لە سێبەر. لە (المجموع)دا دەفەرموێ: پێویستە پیسایی‌کردن لەو سێ شوێنانەدا بە حەڕام دابندرێ.

(وَتَحْتَ مُثْمِرَةٍ) ناپەسندە میز، یان پیسایی لە بن داری بەردەر بکا، نەوەك بەرەکەی پیس ببێ، یان خەڵك دڵی بۆ نەچێ، جیاوازی نیە: دارەکە هی خۆی بێ، یان نا، بەڵام ئەگەر دارەکە هی کەسێکی‌تر بوو و گومانی لەوەدا هەبو: ئایا ڕازی‌یە بچێتە ناو مڵکەکەی، یان نا؟ ئەوە حەڕامە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە بێ‌عوزر ناپەسندە میز بە پێوە بکا، نەوەك پڕوشکی‌میزەکەی پێ بکەوێ ﴿عن عائشة رضي الله عنها: منْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ يَبُولُ قائماً فَلا تُصَدِّقُوهُ، ما كانَ يَبُولُ إلاَّ قاعِداً﴾ رواه احمد والترمذي باسناد جيد، هەر کەسێك پێی گوتن: پێغەمبەرﷺ میزی بە پێوە دەکرد، باوەڕی پێ مەکەن، پێغەمبەرﷺ میزی نەدەکرد تەنها بە دانیشتنەوە نەبێ.

بەڵام ئەگەر ئەژنۆ، یان پشتی دەهێشا، یان نەدەگونجا دابنیشێ، ئەوە لەو کاتانەدا ناپەسند نیە ﴿عن حذيفةﷺ:أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَتَى سُباطَةَ قَوْمٍ فَبالَ قائماً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هاتە سەر گوفەکی ماڵێكو میزی بە پێوە کرد. ئیمامی(الخطابي)و ئیمامی(البيهقي) دەفەرموون: وا تێدەگەین: پێغەمبەرﷺ لەو کاتەدا پشتی دەهێشا. هەروەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە.

(وَلا يَتَكَلَّمُ) نابێ، واتە: ناپەسندە قسە بکا لە کاتی میز، یان پیسایی‌کردندا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَخْرُجِ الرَّجُلانِ يَضْرِبانِ الْغائِطَ كاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِما يَتَحَدَّثانِ فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَمْقُتُ عَلى ذلِكَ﴾ رواه احمد وغيره باسناد حسن، نابێ دوو مرۆڤ بچنە پیسایی‌کردنو عەوڕەتی خۆیان بە دەر بێخنو گفتوگۆ بکەن، چونکە خوای گەورە زۆر لەم ڕەفتارە تووڕە دەبێ. کەواتە: لە کاتی میز، یان پیسایی کردندا وەڵامی سەلامیش ناداتەوەو هیچ زیکرێکیش ناکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلا يَسْتَنْجِي بِماءٍ فِي مَجْلِسِهِ) نابێ، واتە: ناپەسندە تارەت بە ئاو بکا لەو شوێنەی بۆ پیسایی‌کردن لێی دانیشتوە، نەوەك پڕوشکە پیسەکانی پێ‌بکەونەوە، کەواتە: دەبی

وَيَسْتَبْرِئُ مِنَ الْبَوْلِ، وَيَقُولُ عِنْدَ دُخُوله: بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبائِث. وَعِنْدَ خُرُوجه: غُفْرانَكَ اَلْحَمْدُ لِلَّه الَّذِى أَذْهَبَ عَنِّى الأَذَى وَعَافَانِي. وَيَجِبُ الإِسْتِنْجَاءُ بِماءٍ أَوْ حَجَرٍ، وَجَمْعُهُماَ أَفْضَلُ،

نەختێك بەولاتر بڕوا، وە ئەگەر لە ئاودەستخانەدا بوو، یان تارەتی بە بەرد دەكرد، ئەوە هەر لە شوێنی‌خۆی بمێنێتەوە.

(وَيَسْتَبْرِئُ مِنَ الْبَوْلِ) سوننەتە بە تەواوی میز لە ئەندامەكەی دەربێنێ: بە هۆی كۆكەو دەست پێداهێنانی ئەندامەكەو دەوروبەری، بێ‌ئازاردانی‌و بێ‌گوشینی‌توند، نەوەك دڵۆپە میزێك لە دوایی‌دا بێتە دەرەوە.

ئینجا بزانە: ناپەسندە لۆكە، یان شتێكی‌تر بنێتە ناو كونی ئەندامەكەی‌و ناپەسندە زۆر لە سەر پیسایی‌كردن بمێنێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيَقُولُ عِنْدَ دُخولِهِ) هەر كاتێك ویستی بڕواتە شوێنی پیسایی‌كردن، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾ رواه احمد وحسنه، ئینجا ئەم دوعایەش بكا: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبائِثِ﴾ رواه الشيخان، واتە: خوایە خۆم دەپارێزم بە تۆ: لە شەیتانە نێرەكان‌و مێیەكان.

(وَعِنْدَ خُرُوجِهِ) هەر كاتێك لە شوێنی پیسایی‌كردن لاچوو، سوننەتە بڵێ: ﴿غُفْرانَكَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، واتە: خوایە تكای لێخۆشبوون لە تۆ دەكەم، ئینجا سوپاسی خوا بكاو بڵێ: ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى أَذْهَبَ عَنِّىالأَذَى وَعافانِي﴾ قال الامام النواوي: حديث ضعيف رواه النسائي، واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی ئەم پیسیەی لێڕۆیاندم‌و بێ‌بەڵای كردم. جا بزانە: بۆیێ لە پێشدا داوای لێخۆشبوون لە خوا دەكا، چونكە بە تەواوی سوپاسی ئەو نیعمەتەی پێ ناكرێ: كە خوا ئەم خواردنە خۆشەی داوەتی‌و ئەم پیسیە ناخۆشەشی لە كۆڵ كردۆتەوە.

﴿ باسی تارەتكردن ﴾

(وَيَجِبُ الإِسْتِنْجاءُ) تارەتكردن واجبە، واتە: پاككردنەوەی زاركی هەردوو كونەكەی میزو پیسایی (بِماءٍ) تارەتەكە بە ئاو بكا ﴿عن أنسﷺ: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدْخُلُ الْخَلاءَ فَأَحْمِلُ أَنَا وَغُلامٌ نَحْوِي إِداوَةً مِنْ ماءٍ وَعَنَزَةً فَيَسْتَنْجِي بِالْماءِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ دەچووە ئاودەسخانە، جا منو منداڵێكی وەك خۆم جامە ئاوێك‌و دارعەسایەكی بچوكمان هەڵدەگرت، ئینجا تارەتی بە ئاوەكە دەكرد.

(أَوْ حَجَرٍ) یان تارەتەكە بە بەرد بكا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلْيَسْتَنْجِ بِثَلاثَةِ أَحْجارٍ﴾ رواه الشافعي وغيره باسناد صحيح، دەبی بە سێ بەرد تارەت بكا. (وَجَمْعُهُما أَفْضَلُ)

کۆکردنەوەی ئاو و بەرد خێری گەورەترە، واتە: لە پێشدا بە سێ بەرد تارەت بکا، ئینجا بە ئاو، تاکو بەرد پیسایی لاببا و ئاویش ئاسەواری پیسیەکە لاببا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: تارەتکردن لەو کاتەدا واجبە، کە بیەوێ خواپەرستیەکی وەها بکا، کە بە پیسیەوە دروست نەبێ: وەکو نوێژو تەواف‌و سوجدەی(تلاوة)و (شُکر).

بەڵام ئەم ئاگاداریەش گرنگە: ئەگەر پیاوێك، یان ئافرەتێك میزی کردو تارەتی بە ئاو نەکردو (مَنی)ی لێهاتە دەرەوە، ئەو (مَنی)یە پیس دەبێ، هەر چەند تارەتیشی بە بەرد کردبێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکان لە (باب النجاسة)دا فەرموویانە، واتە: هەر شوێنێکیش ئەو (مَنی)یەی پێبکەوێ پیس دەبێو واجبە بشۆرێ، کەوابو: ئەگەر ژن‌و مێرد، یان هەر یەکێکیان میزی کردو تارەتی بە ئاو نەکرد، حەرامە جیماع بکەن، هەر چەند تارەتیشیان بە بەرد کردبێ، چونکە (مَنی)یەکە بە پیسبوویی دەچێتە ناو منداڵدانەکە، هەروەك لە (النهاية)و (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَفِي مَعْنَى الْحَجَرِ) وەکو بەرد وایە: بۆ تارەتکردن (كُلُّ جامِدٍ) هەر شتێك ووشك بێو (طاهِرٍ) پاك بێو (قالِعٍ) هەڵکەن بێ، واتە: پیسەکە لاببا و (غَيْرِ مُحْتَرَمٍ) ڕێزدار نەبێ، واتە: ئەگەر مەرجێك لەو مەرجانە نەبو: تارەتەکە دروست نیەو شوێنەکە پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن أبي هريرة ﷺ: اتَّبَعْتُ النَّبِيَّ ﷺ فقال: ابْغِ لِي أَحْجاراً أَسْتَنْفِضْ بِها وَلا تَأْتِنِي بِعَظْمٍ وَلا رَوْثٍ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ فەرموویە (ابوهريرة): سێ بەردم بۆ بێنە بۆ تارەتکردن، بەڵام نە ئێسقان‌و نە ڕیخم بۆ مەهێنە.

جا لێرەدا دوو بەڵگەمان مەبەستن، یەکەم: ئەگەر -جگە لە بەرد- بە شتی‌تریش دروست نەبوایە، دەیفەرموو: جگە لە بەرد هیچی‌ترم بۆ مەهێنە. دووەم: بۆیێ بە ئێسقان دروست نیە، چونکە ڕێزدارە؟ کە خواردەمەنی‌ی جنۆکەیە، ڕیخیش پاك نیەو پیسە.

کەوابو: گشت خواردەمەنیەکی ئادەمیزادو گشت ئەندامێکی‌ئادەمیزاد: هی‌خۆی بێ، یان هی‌کەسێکی‌تر، هەم گشت نووسراوێکی‌زانستی‌ئایینی، یان ناوێکی‌خواو پێغەمبەران‌وعلیهم الصلاة والسلام (ملائكة) ڕێزدارن‌و وەکو ئێسقان تارەتیان پێ‌دروست نیە.

هەروەها گشت قشیل‌و جیقنەو تەرس‌و بەردو ئاوی پیسبوو و مردراو...هتد، هەمان بڕیاری ڕیخی بۆ دەدرێ‌و تارەتی پێ‌دروست نیە، هەروەهاش -جگە لە ئاو- بە هیچ شلەیەکی‌تر تارەت دروست نیە، چونکە پاککەرەوە نیە، هەروەها بە شوشەو بە قامیشی‌لوس‌و بە گڵی ورد دروست نیە، چونکە هەڵکەن نین، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو چوار مەرجە بە درێژی ڕوون کراونەوە.

وَجِلْد دُبِغَ دُونَ غَيْرِه فِي الأَظْهَر، وَشَرْطُ الْحَجَر: أَنْ لاَ يَجِفَّ النَّجِسُ وَلاَ يَنْتَقِلَ وَلاَ يَطْرَأَ أَجْنَبِيٌّ، وَلَوْ نَدَرَ أَوِ انْتَشَرَ فَوْقَ الْعَادَةِ وَلَمْ يُجاوِزْ صَفْحَتَهُ وَحَشَفَتَهُ جَازَ الْحَجَرُ فِي الأَظْهَر،

(وَجِلدٍ دُبِغَ) هەروەها تارەتکردن بە گشت پیستەیەکی دەباغ کرابێ دروستە (دُونَ غَيْرِهِ فِي الأَظْهَرِ) بەڵام بە پیستەی دەباغ نەکراو دروست نیە، چونکە ئەگەر پاك بێ، خواردنێکی ڕێزدارە، ئەگەر مردار بێ، پیسە.

(وَشَرْطُ الْحَجَرِ) مەرجی دروستبوونی تارەت: بە بەردو ووشکەکانیتر (أَلاَّ يَجِفَّ النَّجِسُ) ئەوەیە: میزو پیسیەکە–بە کونەکانەوە– ووشك نەبێتەوە، واتە: ئەگەر بە کونەکانەوە ووشك بونەوە، واجبە تارەتەکە بە ئاو بکرێ، بەڵام ئەگەر لە دوای ووشکبوونەوە تارەتی نەکردو دووبارە میز، یان پیسایی کردو بە ئەندازەی پێشوش کونەکانی تەڕ بونەوە، دروستە: تارەت بە بەرد بکا، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلاَيَنْتَقِلَ) مەرجێکیتر ئەوەیە: نابێ میزو پیسیەکە لە شوێنی هاتنە دەرەوەیان بگواسترێنەوە شوێنێکیتر، واتە: ئەگەر میز، یان پیسیەکە لە شوێنی خۆیان جیا بونەوە بۆ شوێنێکیتر، واجبە بە ئاو بشۆرێ، وەکو پیسبووەکانیتر.

هەروەها مەرجێکیتر ئەوەیە: نابێ لە شوێنی پیساییکردن هەڵسێتەوە پێوە، چونکە ئەگەر هەڵسێ، لێوەکانی قینگی دەگەنەوە یەکترو پیسیەکە لەم لا بۆ ئەو لا دەگواسرێتەوە، ئەو کاتە واجبە تارەت بە ئاو بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلاَيَطْرأَ أَجْنَبِيٌّ) مەرجێکیتر ئەوەیە: شتێکی بێگانە نەپەڕێتە سەر کونەکان: وەکو دڵۆپە ئاوی پیس، یان پاك، یان میز، واتە: ئەگەر ئەو شتانە پەڕینە سەر کونەکان واجبە تارەت بە ئاو بکا، هەروەها ئەگەر بە بەردێکی تەڕبوو، یان بە هەر شتێکی دیکەی تەڕبوو، یان بە هەر شتێکی دیکەیتەڕ تارەتی کرد، ئەوە دروست نیەو واجبە بە ئاو تارەتەکە بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ نَدَرَ) ئەگەر ئەو پیسیەی لەو دوو کونەوە دێتە دەرەوە، لەو جۆرە شتانە بوو: کە کەم جار دێنە دەرەوە: وەکو خوێنو کێمو (مَذْي)و (وَدْي)، ئەوە تارەتکردن لەو شتانەش واجبە، جا ئەگەر بە ئاو تارەتی کرد، ئەوە باشترە، ئەگەر نا: ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا دروستە: بە بەرد تارەت لەو جۆرە شتانەش بکا، هەروەك لە (المجموع)شدا ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ انْتَشَرَ فَوْقَ الْعادَةِ) یان ئەگەر هاتو میزو پیسیەکە لە عادەتی خەڵکی زیاتر بڵاو بوو (وَلَمْ يُجاوِزْ صَفْحَتَهُ) بەڵام پیسیەکە لە ڕووی ژوورەوەی لێوەکانی قینگی تێپەڕ نەبو (وَحَشَفَتَهُ) میزەکەش لە گۆیەکەی ئەندامی میزکردن تێپەڕ نەبو (جازَ الْحَجَرُ فِي الأَظْهَرِ) لەو دووحاڵەتەشدا تارەتکردن بە بەرد دروستە، لە فەرموودەیبەهێزتردا.

وَيَجِبُ ثَلاَثُ مَسَحَاتٍ وَلَوْ بِأَطْرَافِ حَجَرٍ، فَإِنْ لَمْ يُنْقِ وَجَبَ الْإِنْقَاءُ، وَسُنَّ الْإِيتَارُ وَكُلُّ حَجَرٍ لِكُلِّ مَحَلِّهِ، وَقِيلَ يُوَزَّعْنَ لِجَانِبَيْهِ وَالْوَسَطِ، وَيُسَنُّ الْإِسْتِنْجَاءُ بِيَسَارِهِ، وَلاَ اسْتِنْجَاءَ لِدُودٍ وَبَعَرٍ بِلاَ لَوْثٍ فِي الْأَظْهَرِ.

(وَيَجِبُ) واجبه له تارەتكردن به بەرد (ثَلاَثُ مَسَحَاتٍ) سێ جار بەرد بە سەر كونی میزو سێ جار به سەر كونی پیسایی‌دا بهێندرێ (وَلَوْ بِأَطْرَافِ حَجَرٍ) هەرچەند سێ جارەكەش بە سێ لای بەردێك بێ ﴿عن سلمانَ: نَهانا رسولُ الله أنْ نَسْتَنْجِيَ بأقَلَّ مِنْ ثَلاثَةِ أحْجارٍ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ لێی قەدەغەكردین: به كەمتر له سێ بەرد تارەت بكەین.

(فَإِنْ لَمْ يُنْقِ) جا ئەگەر شوێنەكە به سێ بەرد پاك نەبۆوە (وَجَبَ الْإِنْقَاءُ) واجبە پاك بكرێتەوە به بەردی زیاتر.

(وَسُنَّ الإِيتارُ) سوننەتە ژمارەی بەردە زیادەكانیش بكاتە تاك، واتە: یان پێنج، یان حەفت، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك تارەتی كرد، بابیكاتە تاك.

(وكُلُّ حَجَرٍ) سوننەتە هەر بەردێك (لِكُلِّ مَحَلِّهِ) بۆ هەموو شوێنی پیسیەكە تەرخان بكا، واتە: هەر بەردێك له لای ڕاستەوە بە سەر كونەكەدا بسوڕێنێ تا ئەهێنێتەوە شوێنەكەی خۆی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يُوَزَّعْنَ) بەردەكان دابەش دەكرێن (لِجانِبَيْهِ) دووانیان بۆ هەردوو تەنیشتی ڕاستەو چەپەی كونەكە (وَالْوَسَطِ) سێیەمیان بۆ ناوەندی كونەكە.

(وَيُسَنُّ الإسْتِنْجاءُ بِيَسارِهِ) تارەتكردن بە دەستی چەپە سوننەتە، كەواتە: بە دەستی ڕاستە ناپەسندە ﴿عن سلمانَ: نَهانا رسولُ الله أنْ نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ لێی قەدەغە كردین: بە دەستی ڕاستە تارەت بكەین.

ئینجا بزانە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا بالَ أحَدُكُمْ فَلا يَأْخُذَنَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك یەكێكتان میزی كرد، نابێ ئەندامی‌میزكردنی بە دەستی‌ڕاستە بگرێ. كەواتە: ئەوەش ناپەسندە.

(وَلا اسْتِنْجاءَ) تارەتكردن‌واجب نیە (لِدُودٍ) بە هۆی هاتنەدەرەوەی كرمو بەردو ئەو شتانەی تەڕایەتییان له گەڵدا نیە (وَبَعَرٍ) هەروەها بە هۆی هاتنە دەرەوەی قشپلیش واجب نیە (بِلا لَوْثٍ) كە تەڕایەتی لە گەڵدا نەبێ (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها ناپەسندە بە هۆی تڕ و فس تارەت بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ بابُ الْوُضُوءِ: باسی دەستنوێژگرتن ﴾

دەستنوێژگرتن: بەکارهێنانی ئاوە -بە نیەتەوە- لەم چوار ئەندامانەی خوای گەورە باسی کردون و دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَاالَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ هۆ ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، هەر کاتێك ویستتان هەڵسن بۆ نوێژکردن، ڕوخسارتان بشۆن و دەستەکانتان لە گەڵ ئەنیشکەکان بشۆن و سەرتان مەسح بکەن و پێیەکانتان لە گەڵ هەردوو گوزینگەکان بشۆن.

ئینجا بزانە: دەستنوێژگرتن بە بێدەستنوێژی و لە گەڵ ویستنی نوێژکردندا واجب دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر دەستنوێژی هەبو، هەرچەندی نوێژی پێبکا هەر دروستە تا بێدەستنوێژ دەبێ ﴿عن أنس ﷺ: كانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلاةٍ، قُلْتُ: كَيفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قالَ: يُجْزِئُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مالَمْ يُحْدِثْ﴾ رواه البخاری واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ بۆ هەر نوێژێکی واجب دەستنوێژی دەگرت، بەڵام ئێمەی (صحابة) بۆ گشت نوێژەکان دەستنوێژێکمان دروست بوو تا بێدەستنوێژ دەبوین. ﴿وعَن بُرَيْدَة ﷺ: صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الصَّلَواتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوُضُوءٍ واحِدٍ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ لە (فتح)ی (مكة)دا هەر پێنج نوێژەکانی بە یەك دەستنوێژ کردن.

﴿ ئاگاداری ﴾: چەند مەرجێکی دەستنوێژو غوسل ئەمانەن: یەکەم: دەبی دەستنوێژگرو غوسلکەر موسڵمان بن و جیاوازی نێوان چاکەو خراپەش بکەن، کەوابو: دەستنوێژو غوسلی کافرو شێت و منداڵی نەفام دروست نیە، واتە: ئەگەر کافر موسڵمان بوو و شێت چاك بۆوەو منداڵیش فاماندی، واجبە: غوسل و دەستنوێژ دووبارە بکەنەوە، بەڵام غوسل و دەستنوێژی منداڵی فامیدە دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم مەسەلە ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: واجبە ئاوی ڕووت بەکار بێنێ، هەروەك باسمان کرد.

سێیەم: شتێکی وەها لە سەر ئەندام و مووەکان نەبێ: کە ئاوەکە بگۆڕێ و لە کاری بێخی.

چوارەم: شتێکی وەها لە سەر ئەندام و مووەکان نەبێ: کە ڕێگەی ئاو بگرێ و نەگاتە پیستەو مووەکان: وەك ماڵحەم و ڕونی پەیت و چڵکی ژێر نینۆك و سبوغ و بۆیاغ و ئەو جۆرە شتانە، بەڵام ڕەنگی مەرەکەب و خەنەو چەورایەتی زیانی نیە.

پێنجەم: دەبی ئاوەکە بە سەر ئەندامەکاندا بڕوا نەك تەنها بە ئاو تەڕیان بکا.

شەشەم: ئەگەر پیسیەکی وەها لە سەر ئەندامەکە هەبو: لە گەڵ شەپۆلی یەکەمدا نەدەڕۆیشت، واجبە لە پێشدا بیشۆرێ ئینجا دەستنوێژی بگرێ، یان غوسل بکا، جگە لەو مەرجانەش چەندی‌تر ماوە، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەوە.

فَرْضُهُ ستَّة، أَحَدُهَا: نِيَّةُ رَفْعِ حَدَث أَوْ اسْتِبَاحَة مُفْتَقِرٍ إلى طُهْرٍ أَوْ أداء فَرْضِ الْوُضُوءِ، وَمَنْ دَامَ حَدَثُهُ-كمُسْتَحاضَة- كَفَاهُ نِيَّةُ الإِسْتِبَاحَةِ دُونَ الرَّفْعِ عَلَى الصَّحيحِ فِيهِمَا، وَمَنْ نَوَى تَبَرُّداً مَعَ نِيَّة مُعْتَبَرَة

(فَرضُهُ) پێویستیەکانی دەستنوێژ، واتە: ڕوکنەکانی (ستَّة) شەشن، چواریان لە ئایەتەکەیڕابردوداو دووانیش لە حەدیسدا باسیان کراوە:

(أحَدها: نيَّةُ رَفعِ حَدَثٍ) یەکێکیان: نیەتهێنانی لابردنی بێدەستنوێژیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّما الأعْمالُ بالنِّيّات وإنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ ما نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتهێنانەوە نەبێ دانامەزرێ، گشت مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەیەی هەیە: کە نیەتی بۆ هێناوە.

کەواتە: پێویستە لە نیەتەکەیدا خواپەرستیەکە دیاری بکرێ، وەك بڵێ: (نَوَيْتُ رَفْعَ الْحَدَث) نیەتم وەیە ئەم بێدەستنوێژیەم لادەبەم (أوْ اسْتِباحَةِ مُفْتَقِرٍ إلى طُهْرٍ) یان نیەتی حەڵاڵکردنی شتێك بێنێ: کە پێویستی بە دەستنوێژ هەیە، وەك بڵێ: نیەتم وەیە نوێژ لە خۆم حەڵاڵ دەکەم، یان (طواف)، یان دەست لێدانی قورئان (أوْ أداءِ فَرْضِ الْوُضُوءِ) یان نیەتی بە جێهێنانی فەرزی دەستنوێژ بێنێ، یان بڵێ: (نَوَيْتُ الْوُضُوءَ) نیەتی دەستنوێژم هێنا، واتە: لە نیەتی دەستنوێژدا مەرج نیە: ناوی فەرز بێنێ چونکە دەستنوێژ تەنها دەبێتە خواپەرستن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ دامَ حَدَثُه) هەر کەسێك بێدەستنوێژیەکەی بەردەوام بوو (كمُسْتَحاضَةٍ) وەکو ئەو ئافرەتەی خوێنچرکەی هەبێ، یان ئەو مرۆڤەی چۆڕمیزکەی هەبێ (كَفاهُ نيَّةُ الأسْتِباحَةِ) نیەتی حەڵاڵکردنەکەیڕابردووی-بە تەنها- بۆ دروستەو بەسیەتی، هەروەهاش نیەتی فەرزی دەستنوێژیشی بۆ دروستە (دُونَ الرَّفْعِ) بەڵام نیەتی لابردنی بێدەستنوێژی-بە تەنها- بۆی دروست نیە، چونکە بێدەستنوێژیەکەی لا ناچێ (عَلَى الصَّحيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (فيهِما) لە هەردوو مەسەلەکەدا: کە نیەتەکە دروست بوو و دروست نەبو.

ئینجا بزانە: بۆ گشت کردارێکی خواپەرستی-واجب بێ، یان سوننەت بێ- واجبە: نیەتهێنان لە ناو دڵدا بێ، زمان هیچ پەیوەندی بە دروستبوونیەوە نیە، واتە: بە دڵ بیەوێ ئەم خواپەرستنە بکا، بەڵام سوننەتە بە زمانیش نیەتەکە بڵێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: تاکو زمانیش یارمەتی دڵ بدا، هەروەك لە نیەتی نوێژدا بەڵگەشی بۆ دێنین ان شاء الله تعالی.

(وَمَنْ نَوى تَبَرُّداً) هەر کەسێك بە دەستنوێژەکەی مەبەستی فێنکبوونەوە، یان پاکبوونەوە بوو و (مَعَ نِيَّةٍ مُعْتَبَرَةٍ) لە گەڵ ئەم مەبەستەشدا نیەتی دەستنوێژیشی، یان لابردنی

جَازَ عَلَى الصَّحِيحِ، أَوْ مَا يُنْدَبُ لَهُ وُضُوءٌ كَقِرَاءَةٍ فَلاَ فِي الأَصَحِّ، وَيَجِبُ قَرْنُهَا بِأَوَّلِ الْوَجْهِ، وَقِيلَ يَكْفِي بِسُنَّةٍ قَبْلَهُ، وَلَهُ تَفْرِيقُهَا عَلَى أَعْضَائِهِ فِي الأَصَحِّ.

بێدەستنوێژیشی هێنا (جاز) دەستنوێژە کەی دروستە (عَلى‌الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە ئەگەر مەبەستیشی نەبێ، فێنکبوونەوە، یان پاکبوونەوەکە هەر دەبێ، کەوابو: ئەو مەبەستە نابێتە هاوبەش دانان، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ ما يُندَبُ لَهُ وُضُوءٌ) یان نیەتی دەستنوێژی بۆ ئەو کردارە هێنا: کە بە دەستنوێژەوە سوننەتەو بە بێدەستنوێژیش دروستە (كَقِراءَةٍ) وەکو خوێندنی قورئان: بە بێ دەست لێدانی قورئان‌و خوێندنی حەدیس‌و چونە مزگەوت‌و بانگدان‌و دەرس گوتنەوە (فَلا) ئەو دەستنوێژە دروست نیە، واتە: بێدەستنوێژیەکەی لا ناچێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو کردەوانە بە بێدەستنوێژیش دورستن، کەواتە: ئەو مەبەستە لابردنی بێدەستنوێژی ناگرێتەوە.

(ويَجِبُ قَرْنُها) واجبە: نیەتی دەستنوێژ بەرامبەر بێ (بِأَوَّلِ الْوَجْهِ) لە گەڵ سەرەتای شۆردنی ڕوخسار، واتە: کاتی نیەتهێنانی دەستنوێژ، واجبە: لە سەرەتای شۆردنی ڕوخساردا بێ، جا ئەگەر تا کۆتایی دەستنوێژ بەردەوام بێ، ئەوە سوننەتەو خێری زیاترە، کەوابو: ئەگەر لە سەرەتای شۆردنی ڕوخساردا نیەتی هێنا، بەڵام تا کۆتایی دەستنوێژ بەردەوام نیەتەکەی لە بیردا نەبو، دەستنوێژەکەی دروستە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە سەرەتای شۆردنی‌ڕوخساردا نیەتی نەهێناو بەشێکی ڕووی شۆراند، ئینجا نیەتی هێنا، واجبە: ئەو بەشەی لە پێش نیەتەکەدا شۆراوە، دووبارە بیشۆرێتەوە، ئینجا دەست بە شۆردنی‌دەستەکانی بکا، بەڵام لەم مەسەلەدا پێویست نیە نیەتەکەی دووبارە بکاتەوە، ئەو مەسەلانە لە (المجموع)دا ڕوون کراونەوە.

هەروەها بزانە: ئەگەر لە کاتی باسك شۆردندا نیەتی هێنا، ئەمەش هەر دروست نیەو واجبە دووبارە–بە نیەتەوە– ڕوخساری بشۆرێتەوە، ئینجا باسکەکانی، هەروەك لە (شرح المحلى)و (شرح المنهج)و (مغنی)دا فەرموویانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَكْفِي بِسُنَّةٍ قَبْلَهُ) دروستە: نیەتەکە لە گەڵ سوننەتێکی پێش ڕوخساردا بهێنێ، وەك دەست شۆردن‌و ئاو لە دەم وەرکردن، بەڵام لە بەر بێهێزی ڕەفتار بەم فەرموودەیە ناکرێ (وَلَهُ) بۆ دەستنوێژگرەکە دروستە (تَفْرِيقُها عَلىٰ‌أَعْضائِهِ) نیەتەکە دابەش بکاتە سەر ئەندامەکانی، واتە: لە گەڵ شۆردنی هەر ئەندامێك بڵێ: نیەتمە بێدەستنوێژی لەم ئەندامە لاببەم (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

اَلثَّانِي: غَسْلُ وَجْهِهِ، وَهُوَ مَا بَيْنَ مَنَابِتِ رَأْسِهِ غَالِبَاً وَمُنْتَهَى لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ أُذُنَيْهِ، فَمِنْهُ مَوْضِعُ الْغَمَمِ وَكَذَاالتَّحْذِيفُ فِي الأَصَحِّ، لاَ النَّزَعَتَانِ وَهُمَا بَيَاضَانِ يَكْتَنِفَانِ النَّاصِيَةَ، قُلْتُ: صَحَّحَ الْجُمْهُورُ أَنَّ مَوْضِعَ التَّحْذِيفِ مِنَ الرَّأْسِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَجِبُ غَسْلُ كُلِّ هُدْبٍ وَحَاجِبٍ وَعِذَارٍ

(اَلثَّانِي) دووەم لە ڕوكنەكانی دەستنوێژ: (غَسْلُ وَجْهِهِ) شۆردنی دەرەوەی ڕوخساری خۆیەتی، بە بەڵگەی ئایەتەكە (وَهُوَ) ئەندازەی ڕوخسار بە درێژی (مَا بَيْنَ مَنَابِتِ رَأْسِهِ غَالِبَاً) نێوان پێشە سەرە: كە بە زۆری مووی لێدەڕوێ و (وَمُنْتَهَى لَحْيَيْهِ) لای بنەوەی كۆتایی هەردوو شەویلیەتی، كە پێی دەگوترێ: چەناكە، واتە: ئەو دوو ئێسقانەی ددانەكانی خوارەوەیان لە سەر دەڕوێ (وَمَا بَيْنَ أُذُنَيْهِ) بە پانیش لە نێوان هەردوو گوێیەتی، واتە: مێخەگوێیەكانی بە ڕوو دانادرێن.

(فَمِنْهُ) بەشێكە لە ڕوخسار (مَوْضِعُ الْغَمَمِ) ئەو شوێنەی مووی پێشە سەری بە سەردا شۆڕ دەبێتەوە، كە پێی دەڵێن: تەختی تەوێڵە، كەواتە: واجبە بشۆرێ (وكذا التَّحْذِيفُ) هەروەهاش شوێنی جوانكردن، واتە: هەردوو شوێنی ئەو مووە وردیلانەی لە نێوان زولفو قۆچەكانی سەردانە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لا النَّزَعَتَانِ) بەڵام قۆچەكانیسەر بەشێك نینە لە ڕوخسار (وهُما) هەردوو قۆچەكان (بَيَاضَانِ) دوو شوێنی بێمووە (يَكْتَنِفَانِ النَّاصِيَةَ) دەورە لە پێشە سەر دەدەن، واتە: واجب نیە بشۆرێن.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوي) دەفەرموێ (صَحَّحَ الْجُمْهُورُ) كۆمەڵە زۆرەكەی زانایان ئەو فەرموودەیان بە ڕاست داناوە: كە (أَنَّ مَوْضِعَ التَّحْذِيفِ مِنَ الرَّأْسِ) شوێنی جوانكردن بەشێكە لە سەر، چونكە مووەكان پەیوەندییان بە سەرەوە هەیە، بەڵام خەڵك بۆ جوانی لایاندەبەن تاكو ڕوخساریان بەرین بێ، كەواتە: شۆردنی واجب نیە (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: شۆردنی سۆرایی هەردوو لێوەكان واجبە، هەروەها شۆردنی هەر دوو قونكە چاویش واجبەو ئەگەر جیقنەی چاویشیان لە سەر بوو واجبە لابدرێ ئینجا بشۆرێن، هەروەها ئەگەر ناو دەمو ناو لووتو ناو چاو پیس بون واجبە بشۆرێن، بەڵام ئەگەر پیس نەبون ئەوە شۆردنی ناو دەم و لووت سوننەتەو شۆردنی ناو چاویش سوننەت نیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

(ويجبُ غَسْل كُلِّ هُدْبٍ) واجبە شۆردنی گشت برژانگە چاوەكان (وَحاجِبٍ) واجبە: شۆردنی برۆ و (وَعِذارٍ) واجبە: شۆردنی گێسوو، واتە: ئەو دوو بەستە مووەی لە بەرامبەر مێخی گوێیەكانو بەرەو خوارەوەترن تا دەگاتە ڕوومەتەكان، چونكە بەشێكن لە ڕوخسار، بەڵام هەردوو زولفەكان، واتە: ئەو دوو بەستە مووەی لە مێخیگوێیەكان بەرەو سەرەوەترنو

وَشَارِب وَخَدّ وَعَنْفَقَة شَعَراً وَبَشَراً، وَقِيلَ لاَ يَجبُ بَاطِنُ عَنْفَقَة كَثِيفَـةٍ، وَاللِّحْيَـةُ إنْ خَفَّتْ كَهُدْبٍ وَإلاَّ فَلْيَغْسلْ ظَاهِرَهَا، وَفِي قَوْلٍ لاَيَجِبُ غَسْلُ خَـارِجٍ عَـنِ الْوَجْـهِ. الثَّالِثُ: غَسْلُ يَدَيْهِ مَعَ مِرْفَقَيْه،

چینێکی کوردەواری پێیان دەڵێن: بسك، بەشكێن لـه سـەر، هـەروەك لـه (تحفة)دا ڕوونـی كردۆتەوە، كەواتە: شۆردنی زولفەكان واجب نیە، بەڵكو سوننەتە؟ چونكە چەند زانایەك بـه واجبی داناوە، هەروەك له (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَشارِبٍ) واجبە: شۆردنی سمێڵ‌و (وَخَدٍّ) كوڵمـەو (وَعَنفَقَـةٍ) مـووی سـەر لێـوی خـوارەوە (شَعراً وبَشَراً) گشتیان بە موو و پیستەوە واجبە بشۆرێن، واتـه: لـه برژانگـەوە تـا ئێـرە، هەر چەند مووی ئەو شوێنانەش زۆر درێـژو پـڕیش بـن، هـەر واجبـه بشـۆرێن (وَقِيـلَ) لـه فەرموودەیەكی بێهێزدا (لاَيَجِبُ باطِنُ عَنْفَقَةٍ كَثِيفَةٍ) واجـب نیـه شـۆردنی موەكـانی سـەر لێوی خوارەوە ئەگەر پڕ بن.

(واللِّحْيَةُ) ڕیشی پیـاو، واتـه: مـووی سـەر چـەناكەو ڕوومـەت (إنْ خَفَّتْ) ئەگەرتـەنك بـوو (كَهُدْبٍ) وەكـو بـرژانگ واجبـه دەرەوەو نـاوەوەی بشـۆرێ (وَإلاَّ) بـەڵام ئەگـەر پـڕ بـوو: پیستەی ڕووی لە پەنادا نەدەدیترا لە دانیشتنی گفتوگۆدا (فَلْيَغْسِـلْ ظاهِرَهـا) واجبـه لای دەرەوەی بشۆرێ، بەڵام واجب نیە پیستەو لایناوەوەی بشـۆرێ ﴿عن ابن عبـاس رضي الله عنهما: أنَّهُ أخذَ غُرْفَةً مِنْ ماء فَغَسَلَ بِها وَجْهَهُ...ثُمَّ قال: هكَذا رأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَتَوَضَّـأُ﴾ رواه البخـاری، (ابـن عبـاس) بـه كوڵمـە ئاوێـك ڕوویخـۆی شـۆراند، ئینجـا فـەرمووی: پێغەمبەرم ﷺ بینی ئەوها دەستنوێژی گرت. واتە: ڕیشە پیرۆزەكەی پێغەمبەر ﷺ زۆر پڕ بوو، بە كوڵمەئاوێك لایناوەوەی تەڕ نەدەبو.

ئینجا بزانە: ئەوە دەربـارەی پیـاو بـوو، بـەڵام ڕیشـیئافرەت واجبـه دەرەوەو نـاوەوەی بشۆرێ، هەر چەند زۆریش پڕ بێ، چونكە بۆ ئافرەت سـوننەتە ڕیشـیخۆی بتاشـێ، یـان هەڵیكەنێ، واتە: لە بەر ئەوەی ڕیش بۆ ئافرەت بە هەتكو ناشـیرنی دادەنـدرێ، هـەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَفِي قَوْلٍ) لەفەرموودەیەكی بێهێزدا (لاَيَجِبُ غَسْلُ خارِجٍ عنِ الْوَجْهِ) واجب نیە: شۆردنی مووی ڕیش‌و شوێنەكانیتری ڕوخسار: كە لە سنوری ڕوخسار دەرچونە لە درێژی، یان لـه بەرینی، بـەڵام لـه فەرموودەیڕاسـتدا واجـب بـوو و لـه پێشـدا ڕوونمـان كـردەوە، ئینجـا سوننەتە لە لای سەرەوەدا دەست بە شۆردنی ڕوخسار بكاو لە هـەردوو دەستیشـیدا بـه یەكەوە ئاو پڕ بكاو بە ڕوخساری دابكا.

(الثَّالِثُ) سێیەم لە ڕوكنەكانیدەستنوێژ: (غَسْلُ يَدَيْهِ) شۆردنی هەردوو دەستیەتی (مـعَ مِرْفَقَيْـهِ) لەگـەڵ هـەردوو ئەنیشـكەكانی، بـه بەڵگـەی ئایەتەكـە، كـەوابو: واجبـه بـن

فَإِنْ قُطِعَ بَعْضُهُ وَجَبَ غَسْلُ مَا بَقِيَ، أَوْ مِنْ مِرفَقَيْهِ فَرَأْسُ عَظْمِ الْعَضُدِ عَلَى الْمَشْهُورِ، أَوْ فَوْقَهُ نُدِبَ بَاقِي عَضُدِهِ. الرَّابِعُ: مُسَمَّى مَسْحٍ لِبَشَرَةِ رَأْسِهِ أَوْ شَعْرٍ فِي حَدِّهِ، وَالْأَصَحُّ جَوَازُ غَسْلِهِ وَوَضْعُ الْيَدِ بِلاَ مَدّ.

نینۆکەکانی بشۆرێ‌و چاوپۆشی لە چڵکی بن نینۆک ناکرێ‌و واجبە لابدرێ ئەگەر ڕێگەی ئاو بگرێ، هەروەك لە (تحفة)و (المجموع)دا فەرموویانە، کەواتە: چاوپۆشی لە سبوغی سەر نینۆکەکانیش ناکرێ‌و واجبە بۆ دەستنوێژو غوسل لابدرێ.

(فَإِن قُطِعَ بَعْضُهُ) جا ئەگەر بەشێکی دەستی لێکراوە (وَجَبَ غَسْلُ مابَقِيَ) واجبە ئەوەندەی ماوە بشۆرێ (أَوْ مِنْ مِرفَقَيْهِ) یان ئەگەر لە هەردوو ئەنیشکەوە لێکراوە (فَرَأْسُ عَظْمِ الْعَضُدِ عَلَى الْمَشْهُورِ) واجبە سەری ئێسقانەکەی‌قۆڵی بشۆرێ، لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب (أَوْ فَوْقَهُ) یان ئەگەر لە سەرەوەی ئەنیشکدا لێکراوە (نُدِبَ باقِيعَضُدِهِ) سوننەتە ئەوەندە قۆڵەی ماوە بشۆرێ تاکو ئەندامەکەی بێ‌دەستنوێژ نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر یەکێك هەردوو دەستی نەبو و نەیتوانی دەستنوێژ بگرێ، واجبە: بە یارمەتی‌کەسێکی‌تر دەستنوێژ بگرێ بە خۆڕایی، یان بە کرێی هاووێنە، جائەگەر کەسی دەست نەکەوت بەڵام تەیەمومی پێ‌دەکرا، واجبە: تەیەموم بکاو نوێژەکەش بە دەستنوێژ دووبارە بکاتەوە، جا ئەگەر تەیەمومیشی پێ‌نەکرا، واجبە: بە بێ‌دەستنوێژی نوێژ بکا، ئینجا کە دەستنوێژی گرت، واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم مەسەلەی ڕوون کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەسینە، یان بەلوعە دەستنوێژی گرت، واجبە ئاگاداری پشتە دەستەکانی بێ تاکو تەواو بشۆرێن.

(اَلرَّابِعُ) چوارەم لە ڕوکنەکانی‌دەستنوێژ: (مُسَمَّىمَسْحٍ) ناوی مەسح=تەڕکردنێکە بە ئاوێکی بەکارنەهاتوو (لِبَشَرَةِ رَأْسِهِ) بۆ بەشێکی پیستەی سەری، هەر چەند کەمیش بێ (أَوْ شَعَرٍ) یان تەڕکردنی مووی سەرە (فِي حَدِّهِ) لە سنوری سەردا، واتە: ئەگەر مووەکە ئەوەندە درێژ بوو لە سنوری سەر دەردەچو، ئەوە مەسحکردنی ئەم جۆرە مووە دروست نیە: نە لە دەرەوەی سەرو نە لە سنوری سەردا، بەڵکو واجبە، لایەنەوەی مووەکە–کە لە سنور دەرنەچوە– مەسح بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ جَوازُ غَسْلِهِ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: دروستە سەری بشۆرێ‌و بە بەر مەسحکردن دەکەوێ (وَوَضْعُ الْيَدِ بِلامَدٍّ) دروستیشە دەستی‌تەڕ لە سەر سەری دابنێ بە بێ‌ڕاگرتن، چونکە مەبەست تەڕکردنی سەرە، جا بە هۆی دەست بێ، یان شتێکی‌تر، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

اَلْخامِسُ: غَسْلُ رِجْلَيْهِ مَعَ كَعْبَيْه.

(اَلْخامِسُ) پێنجەم لە ڕوکنەکانی‌دەستنوێژ: (غَسْلُ رِجْلَيْهِ) شۆردنی هەردوو پێیەکانیەتی (مَعَ كَعْبَيْهِ) لەگەڵ هەردوو گۆزینگەکەی، بە بەڵگەی ئایەتەکە، جا ئەگەر لە گۆزینگەوە پێی لێبۆوە، واجبە سەر ئێسقانەکە بیشۆرێ، ئەگەر لە سەرەوەی گۆزینگ لێبۆوە، ئەوە واجب نیە، بەڵکو سوننەتە بیشۆرێ، هەروەك سەرچاوەکان ڕوونیان کردۆتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە شۆردنی ڕوخسارو دەستو پێدا، واجبە لە ئەندازەی‌واجب نەختێك زیاتر بشۆرێ، تاکو دڵنیا ببێ: کە ئەندازەی‌واجب بە تەواوی شۆراوە، چونکە (قاعدة)یەکی شەرعی‌یە: (ما لايَتِمُّ الْواجِبُ إلاّ بِهِ فَهُوَ واجِبٌ) هەر کارێك واجب تەنها بەوییەوە تەواو ببێ، ئەو کارەش واجبە.

هەروەها بزانە: ئەگەر دڕکێك–واتە: یان پارچە دارێك، یان پارچە ئاسنێك– بچەقێتە ناو ئەندامێکی مرۆڤ، ئەوە تەماشا دەکەین: ئەگەر بەو ئەندازەیە بوو: لە دوای هێنانەدەر شوێنەکەی بە بۆشی دەماوەو یەکتری نەدەگرتەوە، ئەوە دەرهێنانی واجبەو تا بمێنێ دەستنوێژی ناگیرێ–واتە: غوسلی ئەو شوێنەش دەرناچێ– بەڵام ئەگەر بەو ئەندازەیە نەبو، بەڵکو لە دوای هێنانەدەر شوێنەکەی یەکتری دەگرتەوە، ئەوە هێنانەدەری واجب نیەو دەستنوێژەکەش دروستە، جا ئەگەر ئەو شتە لە ناو ئەندامەکەدا داپۆشرا بوو و هیچی بە دەرەوە نەبو، ئەوە هێنانەدەری واجب نیەو دەستنوێژەکەشی دروستە، هەروەك لە (بجيرمي)و (الشبراملسي)دا ڕوون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: لە دەستنوێژو لە غوسلدا، ناو پسانەوەو ناو قلێشاییو ناو کونو ناوەوەو هەردوو لای‌کونی دوودەر –وەك کونی خەزێمی لووت– گشتیان واجبە بشۆرێن، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها ئەو دەرمانەی لە ناویاندایە، یان لە سەر ئەندامەکانی‌ترە: وەکو خەنەوماڵحەمو ڕونی پەیتو سبوغو ئەو جۆرە شتانە گشتی واجبە لابدرێ: بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل، بەڵام ڕەنگی خەنەو مەرەکەبو چەورایی ماڵحەمو ڕونو نەفتو ئەو جۆرە شتانە زیانی نیە، هەرچەند تەڕایەتی ئاوەکەش لە سەر ئەندامەکە نەمێنێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، جا ئەگەر هاتو: نەگونجا ئەو جۆرە شتانە لابدرێن چونکە بۆ برینەکە، یان بۆ ئەندامەکە زیانی هەبو، ئەوە واجبە تەیەمموم بکا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتیو لە باسی (تیمم)دا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.

هەروەها ئەگەر شوێنێکی بریندار بوو و قەتماغی گرتەوە، یان لەت بوو و یەکتری گرتەوە، یان پیستەی لێهەڵبو، ئینجا لەگەڵ گۆشتدا یەکتری گرتەوە، ئەوە تەنها لای

اَلسَّادِسُ: تَرْتِيبُهُ هكَذَا. وَلَوْ اِغْتَسَلَ مُحْدِثٌ فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ أَمْكَنَ تَقْدِيرُ تَرْتِيبٍ بِأَنْ غَطَسَ وَمَكَثَ

سەرەوەی واجبە بشۆرێ‌و حەرامە لێك بكرێتەوە، بەڵام ئەگەر یەكتری نەگرتبو، یان لێك بۆوە، یان پیستەكەی لێهەڵبۆوە، ئەوە بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل واجبە سەرەوەو بنەوەی بشۆرێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

(اَلسَّادِسُ) شەشەم لە ڕوكنەكانی‌دەستنوێژ: (تَرْتِيبُهُ) ڕیزكردنی شۆردنی ئەندامەكانی دەستنوێژە (هكَذَا) وەك ئەو ڕیزەی لە ئایەتەكەدا هاتوە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە:

﴿عن عثمانﷺ أَنَّهُ دَعَا بِوَضُوءٍ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ الْيُسْرَى مِثْلَ ذلِكَ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجلَهُ الْيُمْنى إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثَلاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ الْيُسْرى مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ قَالَ: رَأَيتُ رَسُولَ اللهِﷺ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هذا﴾ رواه الشيخان، ئیمامی(عثمان) دەستنوێژی گرت‌و لە كۆتایی دەستنوێژەكەی‌دا فەرمووی: پێغەمبەرمﷺ دیت بەم شێوەیەی من دەستنوێژی گرت: لە سەرەتادا هەردوو لەپە دەستەكانی سێ جار شۆردن، ئینجا ئاوی لە دەمی وەركردو ئاوی لە لووتی وەركردو ئاوەكەی فڕێ‌دا دەرەوە، ئینجا ڕوخساری سێ جار شۆرد، ئینجا دەستی ڕاستەی لەگەڵ ئەنیشكدا سێ جار شۆرد، ئینجا دەستی چەپەشی وەكو ڕاستە لەگەڵ ئەنیشكدا سێ جار شۆرد، ئینجا سەری مەسح كرد، ئینجا پێ‌ی ڕاستەی لەگەڵ گۆزینگەكاندا سێ جار شۆرد، ئینجا پێ‌ی چەپەشی وەكو ڕاستە لەگەڵ گۆزینگەكاندا سێ جار شۆرد.

كەوابو: ئەگەر بە پێچەوانەی ئەم ڕیزە دەستنوێژی گرت: وەك پێ‌ی پێشی دەستەكان بشۆرێ، یان یەكێك لەم دووانە پێش ڕوخساری بشۆرێ، یان ئەندامێك بە تەواوی نەشۆرێ‌و دەست بە ئەندامی دوای‌وی بكا، ئەوە دەستنوێژەكەی دروست نیە، هەروەك لە (نهاية)و (الرشيدى)دا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە جاری یەكەمدا ئەندامەكەی تەواو نەشۆردو پارچەیەكی هێشتەوە، ئینجا لە جاری دووەم، یان سێ‌یەمدا شۆرا، ئەوە بێ‌دەستنوێژی ئەم ئەندامە لادەچێ، واتە: دروستە دەست بە ئەندامی دوای‌وی بكا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ اِغْتَسَلَ مُحْدِثٌ) ئەگەر مرۆڤی بێ‌دەستنوێژ –لە جیاتی‌دەستنوێژگرتن– غوسلی كرد، واتە: هەموو لاشەی‌خۆی شوشت‌و نیەتێكی‌دەستنوێژیشی هێنا، ئەوە (فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ أَمْكَنَ تَقْدِيرُ تَرْتِيبٍ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: ئەگەر دەگونجا ئەندازە بۆ ڕیزی‌ئەندامەكان دابندرێ (بِأَنْ غَطَسَ) بەو جۆرەی: خۆی نقوم كردە ناو ئاو (وَمَكَثَ) بە

صَحَّ، وَإِلاَّ فَلاَ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ اَلصِّحَّةُ بِلاَ مُكْثٍ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَسُنَنُهُ: اَلسِّوَاكُ عَرْضاً بِكُلِّ خَشِنٍ لاَ أُصْبُعِه فِي الأَصَحِّ،

ئەندازەی ڕیزدانانەکەش لە ناو ئاودا مایەوە (صَحَّ) دەستنوێژکەی دروستە (وَإِلاَّ) ئەگەر نەماوەو یەکسەر هاتە دەرەوە (فَلاَ) دروست نیە، بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: (اَلصِّحَّةُ) دەستنوێژەکەی دروستە (بِلاَمُكْثٍ وَاللهُ أَعْلَم) بە بێمانەوە لە ناو ئاوەکەدا، چونکە غوسل کردن جەنابەت لادەبا -کە بێدەستنوێژیەکی گەورەیە- کەوابو: چاکتر ئەم بێدەستنوێژیە بچوکە لادەبا.

ئینجا بزانە: ئەو دروستبوونە بە هۆی خۆ نقومکردنە ناو ئاو بوو، بەڵام ئەگەر بە جامە، یان بە مەسینە ئاو بەخۆیدا بکا، ئەو ڕیزکردنەی ڕابردوو واجبە، ئەگەر نا: دەستنوێژی دروست نیە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە، هەروەها بزانە: ئەگەر بێدەستنوێژ بوو و جەنابەتیشی لە سەر بوو: ئەوە بەغوسلکردنی جەنابەت -بە هەر جۆرێك بێ- هەردووکی لە سەر لادەچن، هەروەك لە کۆتایی (غسل)دا ڕوونی ئەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.

﴿ باسی سیواك و سوننەتەکانی دەستنوێژ ﴾

(وَسُنَنُهُ) یەکێك لە سوننەتەکانی دەستنوێژ: (اَلسِّوَاكُ) سیواك کردنە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَوْلا أَنْ أَشُقَّ عَلى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ وُضُـوءٍ﴾ رواه مالك وابن خزيمة وصححه، ئەگەر لە بەر ماندووکردنی ئۆممەتم نەبوایە، فەرمانم ئەدانێ: لەگەڵ گشت دەستنوێژگرتنێکدا سیواك بکەن.

(عَرْضاً) سوننەتە: سیواك کردن لە پانایی ددانەکان و درێژایی دەمەوە بێ، واتە: لە لای ڕاستەی دەمیەوە دەست پێ بکاو بە سەر ئەم دیوەو ئەو دیوی ددانەکانیدا بێنێ تادەگاتە ناوەندی دەمی، ئینجا لە چەپەوە بەم شێوەیە -هەروەك لە (نهایة) و (مغنی) و (حاشیةالعوض)دا ڕوون کراوەتەوە- بەڵام سیواك کردنی زوبان سوننەتە: لە درێژاییدا بێ، واتە: لە سەر بانی دەم و گەروویەوە بۆ سەری زوبانی، هەروەك لە (الشروانی) و (الشبراملسی) وەردەگیرێ.

(بِكُلِّ خَشِنٍ) سیواك کردن بە گشت شتێکی زبر دروستە: کە پاك بێ و چڵك و ڕەنگی سەر ددانەکان لاببا، هەر چەند پەڕۆکیش بێ، چونکە مەبەستی سیواك کردن -کە پاککردنەوەیە- دێتەجێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلسِّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلـرَّبِّ﴾ رواه النسائی باسناد صحیح، سیواك کردن پاککەرەوەی دەمەو هۆی ڕازیکردنی خودایە.

(لا أُصْبُعِهِ) بەڵام سیواك بە پەنجەی خۆی نابێ، واتە سوننەتی سیواك کردنی دەست ناکەوێ، هەر چەند پەنجەکەشی زبر بێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو

وَيُسَنُّ لِلصَّلاَةِ وَتَغَيُّرِ الْفَمِ، وَلاَ يُكْرَهُ إِلاَّ لِلصَّائِمِ بَعْدَ الزَّوَالِ.

حەدیسەی دەفەرموێ: ﴿پەنجە بە بەر سیواك دەكەوێ﴾. ئیمامی (البیهقی) بە بێهێزی داناوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: سیواك كردن بە دەستی ڕاستە سوننەتە، هەروەها سوننەتە سیواك لە داری (الأراك) بێ‌و پێش سیواك كردن بە ئاو نەرمی بكاو لە دوای سیواك كردن بیشوّرێ، بەڵام ناپەسندە سیواك لە بستێك درێژتر بێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(ویُسَّن) سیواك كردن سوننەتە (للصَّلاة) لەو كاتەی دەیەوێ نوێژ بكا، جا نوێژەكە سوننەت بێ، یان واجب، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَوْلا أَنْ أَشُقَّ عَلى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّواكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاةٍ﴾ رواه الشيخان، ئەگەر لە بەر ماندووكردنی ئوممەتم نەبوایە، فەرمانم ئەدانێ: لە كاتی گشت نوێژكردنێكدا سیواك بكەن.

كەوابو: ئەگەر زۆر سوننەتی دەكردن، لە بۆ گشت دوو ڕەكعەتێك سیواك كردن سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وتَغَيُّرِ الفَمِ) هەروەها سیواك كردن سوننەتە: لەو كاتەی تام، یان بۆن، یان ڕەنگی دەم دەگۆڕێ: بە هۆی خەوتن، یان بێدەنگبوون، یان خواردنی شتێكی بۆن ناخۆش ﴿عن حذيفةﷺ: كانَ النَّبِيُّﷺ إذا قامَ لِيَتَهَجَّدَ يَشُوصُ فاهُ بِالسِّواكِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ كە لە خەو هەڵدەستا بۆ شەونوێژ، سیواكی بە دەمی خۆیدا ئەهێنا. هەروەها حەدیسەكەی ﴿اَلسِّواكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ﴾ی ڕابردوو بەڵگەیە بۆ ئێرەش.

(ولَا يُكرَهُ) لە هیچ كاتێكدا سیواك كردن ناپەسند نیە، واتە: لە گشت كاتێكدا سوننەتە (إلاَّ للصَّائِمِ بَعْدَالزَّوالِ) تەنها بۆ مرۆڤی بەڕۆژوو نەبێ لە دوای هاتنی كاتی نوێژی‌نیوەڕۆ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَاللهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ﴾ رواه الشيخان، بۆنی دەمی مرۆڤی‌بەڕۆژوو لە لای خوایگەورە لە بۆنی میسك خۆشترە. واتە: چونكە بە هۆی سیواك كردن ئەم بۆنە دەڕوا، بەڵام لە پێش نیوەڕۆ و لە دوای بەربانگ ناپەسند نیە، جا لە (المجموع)دا ئەو فەرموودەی هەڵبژاردوە: كە هیچ كاتێك بۆ مرۆڤی بەڕۆژووش سیواك كردن ناپەسند نیە.

هەروەها سیواك كردن سوننەتە: بۆ چوونە ناو مزگەوتو چوونە ماڵەوەو بۆ خوێندنی قورئان‌و حەدیس‌و دەرسی ئایینی‌و بۆ زیكری خواو بۆ سوجدەی شوكرو تیلاوەو بۆ نوێژی (جنازة)و بۆ تەوافی ماڵی‌خواو بۆ خەوتن‌و بۆ نەخۆش لە كاتی ئامادەبوونی گیان دەرچوونی.

ئینجا بزانە: پاككردنەوەی نێوان ددانەكان لە پاشماوەی‌خواردن، سوننەتێكی گرنگە، بەڵام پاككردنەوەیان بە ئاسن ناپەسندە، جا ئەو خواردنەی بە دارۆچكە دەیهێنێتە

وَالتَّسْمِيَةُ أَوَّلَهُ فَإِنْ تَرَكَ فَفِي أَثْنائِه. وَغَسْلُ كَفَّيْه فَإِنْ لَمْ يَتَيَقَّنْ طُهْرَهُما كُـرِهَ غَمْسُـهُما فِي الإِنَاءِ قَبْلَ غَسْلِهِمَا. وَالْمَضْمَضَةُ وَالإِسْتِنْشَاقُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ فَصْلَهُمَا أَفْضَلُ، ثُمَّ الأَصَحُّ

دەرەوە ناپەسندە بیخوا، بەڵام ئەگەر بە زوبان هێنایە دەرەوە زیانی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالتَّسمِيَةُ أَوَّلَهُ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: (بِسْمِ الله)كردنە، لە سەرەتای دەستنوێژدا، واتە: بڵێ (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم)، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿تَوَضَّئُوا بِاسْـمِ اللهِ﴾ رواه البيهقي باسناد جيد، دەستنوێژ بگرن بە ناوی خوای گەورە.

(فَإِنْ تَرَكَ) جا ئەگەر لە سەرەتای دەستنوێژدا بە ویستی خۆی (بِسْم الله) نەكرد، یان لەبیری چوو (فَفِي أَثْنائِه) با لە ناو دەستنوێژگرتندا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ)، واتە: بە (قیاس) لە سەر خواردن، كە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَذْكُرِاسْـمَ اللهِ، وَإِنْ نَسِيَ أَنْ يَذْكُرَ اسْمَ اللهِ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ﴾ رواه الترمذی بسند صحیح، هەر كاتێك یەكێكتان ویستی شتێك بخوا، دەبێ (بسم الله) بكا، ئەگەر لە سەرەتادا لە بیری چوو، با بڵێ: (بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ) بە ناویخوا لە سەرەتاو لە كۆتاییدا.

(وَغَسْلُ كَفَّيْهِ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: شۆردنی هەردوو لەپە دەستیەتی، تا جومگەی دەستی، لەگەڵ (بسم الله)كردندا، هەرچەند دەستیشی پاك بێ، یان بە مەسینە، یان بەلوعە دەستنوێژ بگرێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردووی ئیمامی(عثمان).

(فَإِنْ لَمْ يَتَيَقَّنْ طُهْرَهُما) جا ئەگەر بێگومان نەبو: كە لەپەدەستەكانی پاكە (كُرِهَ غَمْسُهُما فِي الأَناءِ) ناپەسندە لەپەدەستەكانی بنێتە ناو قاپێكی وەها: كە ئاوێكی لە قوللەتێن كەمتر، یان شلەیەكی تێدابێ (قَبْلَ غَسْلِهِما) پێش شۆردنیان سێ جار، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذااسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الاناءِ حَتَّى يَغْسِلَها فَإِنَّهُ لايَدْرِي أَيْنَ باتَتْ يَدُهُ﴾ رواه الشیخان، هەر كاتێك یەكێكتان لە خەو هەڵسا، دەستی نەخاتە ناو قاپ، تا دەیشۆرێ، چونكە نازانێ لە كاتیخەوتندا دەستی لە كام شوێن داندراوە.

ئینجا بزانە: لە دوای شۆردنی لەپەدەست، كاتی سیواك كردن دێ، جا ئەگەر لەم كاتەدا نەیكرد، با لە ناو دەستنوێژگرتندا بیكا، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَالْمَضْمَضَةُ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: ئاو لەدەم وەركردنە، لە دوای لەپەدەست شۆردنو سیواك كردن (وَالأَسْتِنْشاقُ) سوننەتێكیتریش: ئاو لە لووت وەركردنە، لە دوای ئاو لەدەم وەركردن، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردووی ئیمامی(عثمان).

(وَالأَظْهَرُ أَنَّ فَصْلَهُما أَفْضَلُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: لێك جیاكردنەوەی ئاو تێوەركردنی دەمو لـووت خێـری زیـاترە (ثُـمَّ الاصَـحُّ) ئینجـا فـەرموودەی ڕاسـتتر:

يَتَمَضْمَضُ بِغُرْفَةٍ ثَلاثاً ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ بِأُخْرَى ثَلاثاً، وَيُبَالِغُ فِيهِمَا غَيْرُ الصَّائِمِ، قُلْتُ: الأَظْهَرُ تَفْضِيلُ الْجَمْعِ بِثَلاثِ غُرَفٍ: يَتَمَضْمَضُ مِنْ كُلٍّ ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَتَثْلِيثُ الْغَسْلِ وَالْمَسْحِ وَيَأْخُذُ الشَّاكُّ بِالْيَقِينِ.

(يَتَمَضْمَضُ بِغُرْفَةٍ ثَلاثاً) به گۆلمه ئاوێك سێ جار ئاو له دهمی وهردهكا (ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ بِأُخْرَى ثَلاثاً) ئینجا به گۆلمهیهكیتریش سێ جار ئاو له لووتی وهردهكا.

(وَيُبَالِغُ فِيهِما غَيْرُالصَّائِمِ)–جگه له مرۆڤی بهڕۆژوو– له ئهندازه بهدهر ئاو لهدهمو لووتی وهر بكا تا ئاوهكه دهگاته سهر گهروو و گشت تهنیشتهكانی دهمی، تا دهگاته لای ژێری لووتی ئاو ههڵمژێ، پێغهمبهرﷺ به پیاوێكی فهرموو: ﴿بالِغْ فِي‌الأسْتِنْشاقِ إِلاّ أَنْ تَكُونَ صائماً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، له ئهندازه بهدهر ئاو له لووتت وهربكه، تهنها ئهگهر بهڕۆژوو بووی وا مهكه.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دهفهرموێ (اَلأَظْهَرُ) فهرموودهی بههێزتر به لایمنهوه ئهوهیه: (تَفْضِيلُ الْجَمْعِ) كۆكردنهوهی دهمو لووت خێری زیاتره (بِثَلاثِ غُرَفٍ) به سێ گۆلمه ئاو، بهم شێوهیه: (يَتَمَضْمَضُ مِن كُلٍّ) به بهشێكی ههر گۆلمهیهك ئاو له دهمی وهربكا (ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ) ئینجا به بهشهكهیتریش ئاو له لووتی وهربكا، ئینجا گۆلمهی دووهمیش، ئینجا گۆلمهی سێیهمیش بهو جۆره (وَاللهُ أَعْلَم)، ئینجا بزانه: به ههر شێوهیهك لهو دوو شێوهیه ڕهفتار بكا، خێرهكهی ههر دهست دهكهوێ، بهڵام ئهم شێوهیه خێرتره، چونكه حهدیسهكانی ڕاستن، ههروهك له سهرچاوهكاندا فهرموویانه.

﴿ئاگاداری﴾: پێغهمبهرﷺ دهفهرموێ: ﴿إذااسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنامِهِ فَلْيَسْتَنْثِر ثَلاثاً فَإِنَّ الشَّيْطانَ يَبِيتُ عَلى‌خَيْشُومِهِ﴾ رواه الشيخان، ههر كاتێك یهكێكتان له خهو ههڵسا، با سێ جار ئاو له لووتی وهربكا، چونكه شهیتان له سهر لای ژێری لووتی له كاتی خهوتندا دهمێنێتهوه.

(وَتَثْلِيثُ الْغَسْلِ وَالْمَسْحِ) سوننهتێكیتری دهستنوێژ: سێجار سێجار شۆردنی ئهندامهكانی دهستنوێژهو سێ جار مهسحكردنیسهره، به بهڵگهی حهدیسهكهیڕابردووی ئیمامی (عثمان)و حهدیسهكهیداهاتوو (وَيأْخُذُ الشّاكُّ بِالْيَقِينِ) مرۆڤیگوماندار لایدڵنیایی لێدهگرێ، واته: ئهگهر كهوته گومان: ئایا دوو جار ئهندامهكهی شۆردوه، یان سێ جار؟ ئهوه لایكهم لێدهگرێ: كه دووهو لێی دڵنیایه، واته: جارێكیتریش ئهندامهكه دهشۆرێ.

ئینجا بزانه: زیاتر له سێ جار به نیهتیدهستنوێژ، ههروهها: كهمتر له سێ جار به بێعوزر، ههردوو لا دروستن، بهڵام ههردووكیش ناپهسندن، ههروهك له سهرچاوهكاندا فهرموویانه ﴿عَنْ عمرو بن شعيب عن أبيه عن جَدِّهِ‌ﷺ تَوَضَّأَالنَّبِيُّﷺ ثَلاثاً ثَلاثاً ثُمَّ قالَ: هكَذا الْوُضُوءُ

وَمَسْحُ كُلِّ رَأْسِهِ ثُمَّ أُذُنَيْهِ، فَإِنْ عَسُرَ رَفْعُ الْعِمامَةِ كَمَّلَ بِالْمَسْحِ عَلَيْها. وَتَخْلِيلُ اللِّحْيَةِ الْكَثَّةِ

فَمَنْ زادَ عَلى هذا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ أَساءَ وَظَلَمَ﴾ رواه أبوداود وغيره باسنادصحيح، پێغەمبەرﷺ سێ جار سێ جار دەستنوێژی گرت، ئینجا فەرمووی: دەستنوێژ ئەوهایە، جا هەر کەسێك زیاتر، یان کەمتر بکا، ئەوە خراپەو ستەمی کردوە.

کەواتە: بە یەك جاریش دەستنوێژ دەگیرێ، بەو مەرجەی بە تەواوی ئەندامەکە بشۆرێ ﴿عن ابن عباس رضي الله عنهما: تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ مَرَّةً مَرَّةً﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ یەك جار، یەك جار دەستنوێژی گرت. هەروەها: دوو جاریش لە (بخاری)و (مسلم)دا هاتوە.

(وَمَسْحُ كُلِّ رَأْسِهِ) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: مەسحکردنی هەموو سەریەتی ﴿عَنْ عبدالله بن زيد رضي الله عنه فِي صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّ ﷺ: مَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأَدْبَرَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ سەریخۆی مەسح کردو هەردوو دەستەکانی بە سەر سەریدا هێنا تا پشتەوە، ئینجا هێنانیەوە سەر پێشە سەر.

(ثُمَّ أُذُنَيْهِ) ئینجا لە دوای مەسحی سەر، سوننەتە هەردوو گوێیەکانی مەسح بکا: دەرەوەو ناوەوەیان بە ئاوێکی بەکار نەهاتوو، واتە: هەردوو پەنجەکانی شادە بخاتە دیوی ناوەوەی گوێیەکانو هەردوو پەنجە گەورەکەش بخاتە سەر پشتی گوێیەکان، ئینجا بیانگەڕێنێتە ئەم لاو ئەو لا ﴿عن عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما: فِي صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّ ﷺ: وَأَدْخَلَ إِصْبُعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ فِي أُذُنَيْهِ وَمَسَحَ بِإِبْهامَيْهِ ظاهِرَ أُذُنَيْهِ﴾ رواه ابوداود بسندحسن، لە دەستنوێژدا پێغەمبەرﷺ هەردوو پەنجەی شادەی خستنە ناو گوێیەکانیو بە هەردوو پەنجە گەورەکانیشی دەرەوەی گوێیەکانی مەسح کرد.

(فَإِنْ عَسُرَ رَفْعُ الْعِمامَةِ) جا ئەگەر زەحمەت بوو مێزەرەکەی لاببا، یان هەر شتێکیتر: کە سەری پێداپۆشراوە (كَمَّلَ بِالْمَسْحِ عَلَيْها) با مەسحی تەواویسەری –لە دوای واجبەکە– لە سەر ئەو داپۆشەرە تەواو بکا، واتە: واجبە بەشێکی سەری بە ڕووتی مەسح بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن المغيرة رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِناصِيَتِهِ وَعَلى الْعِمامَةِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ دەستنوێژی گرتو مەسحی پێشەسەری کردو لە سەر مێزەرەکەش مەسحی کرد.

ئینجا بزانە: مەسحکردنی ئەستۆ سوننەت نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَتَخْلِيلُ اللِّحْيَةِ الْكَثَّةِ) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: پەنجە تێوەردانی ڕیشێکی پڕە، ئینجا وەهاش سوننەتە: بە ئاوێکی تایبەت بێ ﴿عن أنس رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كانَ إِذا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِنْ ماءٍ فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ وَقالَ: هكذا أَمَرَنِي رَبِّي﴾ رواه ابوداود باسناد

صحيح، کە پێغەمبەرﷺ دەستنوێژی دەگرت، گۆلمە ئاوێکی دەبردە ژێر مەلاشوویەو ریشی پێ تێکوەردەداو فەرمووی: ئەوها خوایخۆم فەرمانی پێکردوم.

(وَأصابعه) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: پەنجە تێوەردانی نێوان پەنجەکانی دەستو پێیەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا تَوَضَّأْتَ فَخلّلْ بَيْنَ أصابعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، هەر کاتێك دەستنوێژت گرت، پەنجە لە نێوان پەنجەکانی دەستو پێیەکانت وەردە. جا ئەگەر هاتو: پەنجەکان پاڵیان دابوە یەکتری، ئەو کاتە ئاو بردنە ناویان واجبە، بەڵام ئەگەر یەکتریان گرتبو، حەرامە لێکیان بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەگەر ئەنگوستیلەی لە پەنجەدا بوو و ئاوی نەدەچووە ژێرەوە، واجبە ئاوی بگەینیتێ بە جولاندنی، یان بە داکەندنی، بەڵام ئەگەر ئاوی دەگەیشتە ژێرەوە، ئەو کاتە جولاندنی سوننەتە ﴿عن علي وابن عمرﷺ: أَنَّهُما إذا تَوَضّآ حَرَّكا الْخـاتَمَ﴾ رواه البيهقي، ئەم دوو (صحابة)یە کە دەستنوێژیان دەگرت، ئەنگوستیلەیان دەجولاند.

هەروەها دەست بە سەرداهێنانی ئەندامەکانی دەستنوێژ سوننەتە ﴿عـن عبـدالله بـن زيدﷺ: أنَّهُﷺ جَعَلَ يَدْلُكُ ذِراعَيْه﴾ صححه ابن خزيمە، پێغەمبەرﷺ لە دەستنوێژدا دەستی بە سەر هەردوو باسکەکەیخۆیدا ئەهێنا. واتە: تا باش تەڕ ببێ.

کەوابو: دەبی پاشنەیپێ زیاتر بایەخی پێبدرێ بە تایبەتی لە زستاندا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَيْلٌ لِلأَعْقابِ مِنَ النَّارِ﴾ رواه الشيخان، سەرشۆڕی لە ئاگری دۆزەخ بۆ ئەوانەی کەمترغەمی ئەکەن لە شۆردنی پاشنەیپێدا. هەروەها سوننەتە ڕوو لە قیبلەو بێقسەکردن دەستنوێژ بگرێ.

(وَتَقْدِيمُ الْيُمْنَى) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: پێشخستنی شۆردنی ئەندامی ڕاستەیە، لە سەر چەپە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا تَوَضَّأْتُمْ فَابْـدَءُوا بِمَيـامِنِكُمْ﴾ صححه ابن خزيمة، هەر کاتێك دەستنوێژتان گرت، دەست بە ڕاستەکانتان بکەن.

(وَإطالَةُ غُرَّته) سوننەتێکیتریدەستنوێژ: زیاتر شۆردنە لە ئەندازەی واجبی ڕوخساری تا پێشەسەرێو گوێیەکانیو گەردەنی (وَتَحْجِيلـه) هەروەها زیاتر شۆردنە: لە ئەندازەی واجبی دەستو پێیەکانی تا بەشێکی قۆڵیو بەشێکی لولە قاچی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ أُمَّتي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيامَةِ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ آثارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ﴾ رواه الشيخان، ئوممەتی من لە ڕۆژی قیامەت بانگ دەکرێن بە

وَالْمُوَالاةُ وَأَوْجَبَهاالْقَدِيمُ. وَتَرْكُ الإِسْتِعَانَةِ وَالنَّفضِ وَكَذاالتَّنْشِيفُ فِيالأَصَحِّ. وَيَقُولُ بَعْدَهُ: أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، اَللّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ، سُبْحانَكَ اللّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ڕوخساری سپیو بە دەستو پێی سپیەوە، جا هەر کەسێك لە ئێوە دەتوانێ لە ئەندازەی واجب زیاتر بشۆرێ لە دەستنوێژدا، با وا بکا.

(وَالْمُوالاةُ) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: شۆردنی ئەندامەکانی دەستنوێژە بە دوای یەکتردا، بە جۆرێکی وەها: یەکەمیان ووشك نەبێتەوە کە دەست بە ئەندامەکەیتر دەکا (وَأَوْجَبَها الْقَدِيمُ) فەرموودەی کۆنی ئیمامی(شافعی) شۆردنی بە دوایەکتردای بە واجب داناوە.

(وَتَرْكُ الإِسْتِعانَةِ) سوننەتە بۆدەستنوێژگرتن داوای یارمەتیدان بۆ ئاو پێداکردن لە کەس نەکا، مەگەر نەخۆش بێ، یان عوزرێکیتری هەبێ (وَالنَّفْضِ) سوننەتە ئاو لە دەستەکانی دلنەوەشێنێ لە دوای دەستنوێژ، بەڵام لە (المجموع)دا دەفەرموێ: حەڵاڵە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو (وكَذا التَّنْشِيفُ) هەروەها سوننەتە ئەندامەکانی ووشك نەکاتەوە بە پەڕۆ ئەو جۆرە شتانە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا ﴿عن ميمونةرضي الله عنها: وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّﷺ ماءً لِلْغُسْلِ...فَأَتَيْتُه بِخِرْقَةٍ فَلَمْ يُرِدْها فَجَعَلَ يَنْفُضُ الْماءَ بِيَدِهِ﴾ رواه الشيخان، ئاوی غوسل کردنم بۆ پێغەمبەرﷺ داناو لە دوای غوسل پەڕۆیەکم بۆ هێنا خۆی پێ ووشك بکاتەوە، ئەویش پەڕۆیەکەی نەویستو بە دەستیخۆی ئاوی دادەوەشاند.

ئینجا بزانە: ئەگەر پێویستی بە ووشککردنەوە هەبو ناپەسند نیە، بەڵکو لە (شرح مسلم)دا ئەو ڕایەی هەڵبژاردوە: کە کردنو نەکردنی یەکسانە.

(وَيَقُولُ بَعْدَهُ) سوننەتە کە دەستنوێژی تەواو کرد، قسە نەکاو ڕوو لە قیبلە دەست بەرز بکاتەوەو بڵێ: ﴿أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ الاَّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ﴾ رواه مسلم والترمذي وزاد: ﴿اَللّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوّابِين وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾. ئینجا سوننەتە بڵێ: ﴿سُبْحانَكَ اللّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ الَيْكَ﴾ رواه النسائي مرفوعاً وموقوفا، قال ابن حجرالعسقلاني فيالتلخيص: واما الموقوف فلا شك في صحته.

ئینجا بزانە: لە دوای دەستنوێژگرتن ئەم دوعایەش سوننەتە: ﴿اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَوَسِّعْ لِي فِي دارِي وَبارِكْ لِي فِي رِزْقِي﴾ رواه النسائي باسناد صحيح في عمل اليوم والليلة، ئینجا سەلەواتیش لە دوای ئەو زیکرانەیڕابردوو سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَحَذَفْتُ دُعاءَ الْأَعضَاء إِذْ لاَ أَصْلَ لَهُ.

(وَحَذَفْتُ دُعَاء الاعْضَاءِ) ئـەو دوعايانـەى لـە گـەڵ شـۆردنى ئەندامـەكانى دەسـتنوێژدا دەگـوترێن، مـن نەمنووسـين (إِذْ لا أصْـلَ لَـهُ) چـونكە لـە كتێبـەكانى حەديسـدا هـيچ بنچينەيەكى وەهايان نيە پشتى پىٚ ببەسترىٚ.

هەروەها لە دواى دەستنوێژگرتن سوننەتە: دوو ڕەكعەت بكا بـە نيـەتى (سُنَّةُالْوُضُـوءِ)= سوننەتىدەستنوێژ، جا لە گشت كاتێكدا ئەو سوننەتە دروستەو هـەم بـە نوێـژێكىتريش ئەو سوننەتە پێك دێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموويـەتى ﴿عَنْ عثمانﷺ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهﷺ يَقُولُ: لاَيَتَوَضَّأُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ فَيُصَلِّي صَلاَةً إلاّ غَفَرَاللهُ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلاَةِ الَّتِي تَلِيهَا﴾ رواه الشيخان، هەر مرۆڤێكى موسڵمان دەسـتنوێژێكى پوختـەو تـەواو بگـرىٚ، ئينجـا نوێـژێك بكـا، خواىگـەورە دەيبـورىٚ: لـە تاوانـە بچـوكەكانى نێـوان دەستنوێژەكەو نوێژێكىتر: كە لە دواى ئەو نوێژە دادىٚ.

﴿ پاشكۆ: لە باسى چەند ڕەووشتێكى پێغەمبەران عليهم الصلاة والسلام ﴾

پێغەمبەرﷺ دەفەرموىٚ: ﴿عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفاءُ اللِّحْيَـةِ، وَالسِّـواكُ، وَاسْتِنْشاقُ الْماءِ، وَقَصُّ الأَظْفارِ، وَغَسْلُ الْبَراجِمِ، وَنَتْفُ الإِبْطِ، وَحَلْقُ الْعانَـةِ، وَانْتِقـاصُ الْماءِ، قال مُصعَب: وَنَسِيتُ الْعاشِرَةَ: إلاَّ أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ﴾ رواه مسلم، دە ڕەووشـتى پاك لە ڕێبازىپێغەمبەرانن عليهم الصلاة والسلام: سمێڵ كـورتكردن، ڕيـش هێشـتنەوە، سـيواك كردن، ئاو لە لووت وەركـردن، نينـۆك قرتانـدن، شـۆردنى لۆچـى پەنجـەكان، دەرهێنـانى مووى بن هەنگڵ، بەر تاشين، تـارەتكردن بـە ئـاو، (مصـعب) دەفـەرموىٚ: دەيـەمم لـەبير چۆتەوە، مەگەر ئاو لە دەم وەركردن بـىٚ. لـە (شـرح مسـلم)دا دەفـەرموىٚ: دەشـگونجىٚ سوننەتكردن بىٚ.

ئينجا بزانە: سيواكو ئاو لە دەمو لووت وەركردنو تارەتكردن، گشتيان لە مەوپێش ڕوون كرانەوە–والحمد لله تعـالى–، سـوننەتكردن لـە (كتـاب الصِّـيال)دا، ئەوانـەىتريش لێـرەدا ڕوون دەكەينەوە، ان شاء الله تعالى.

*نينـۆك قرتانـدن: لـەم سـوننەتەدا پيـاو و ئـافرەت يەكسـانن، ئيمـامى(الشـافعى) فەرموويەتى: نينۆك قرتاندنو ئەو موو لابردنە، لە ڕۆژى هەينىدا سوننەتن، هـەروەك لـە (المجموع)دا ڕوونى كردۆتەوە.

هـەروەها لـە (المجمـوع)و (شـرح مسـلم)دا فەرموويـەتى: سـوننەتە لـە پەنجـەى شـادەى دەستى ڕاستەيەوە دەست پىٚبكاو بەرەو لاى قليچە (واتە پەنجەى هەرە بچكۆڵە)، ئينجا بێتەوە سەر پەنجە گەورەكە، ئينجا دەست بە قليچەى دەسـتى چـەپە بكـا تـا كۆتـايى،

....

ئینجا قلیجەی پێی ڕاستەی تا کۆتایی، ئینجا پەنجە گەورەکەی قاچی چەپە تا کۆتایی، ئینجا پێویستە یەکسەر شوێنی نینۆکە قرتاوەکان بشۆری، چونکە ئەگەر خۆی پێبخورێنێ مەترسی بەڵەکبوونی لێدەکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

*دەرهێنانی مووی بن هەنگڵ: لەم سوننەتەشدا پیاو و ئافرەت یەکسانن‌و سوننەتە لە ڕاستەوە دەست پێبکرێ‌و مووەکان دەربهێنن، بەڵام ئەگەر بیتاشن، یان بە دەرمان لایببەن، سوننەتەکە هەر دەست دەکەوێ، هەروەك لە (شرح مسلم) و (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

*بەر تاشین: لەم سوننەتەدا پیاو و ئافرەت یەکسانن، بەڵام ئەگەر مێرد داوا لە ژنەکەی بکا مووی بەری لاببا، ئەو کاتە لە سەر ژنەکە واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، ئینجا سوننەتە پیاو مووی بەری‌خۆی بتاشێ‌و ئافرەتیش دەری‌بهێنێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە، جا ئەگەر بە هەر ڕێگایەکی‌تر پیاو و ئافرەت مووەکانی‌بەریان لاببەن هەر دروستە، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی، بەڵام حەرامیشە مرۆڤ بە کەسێکی‌تر بەری خۆی پاك بکاتەوە، مەگەر ژنی‌خۆی بێ، ئەو کاتە حەرام نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

*شۆردنی لۆچی پەنجەکان: پاککردنەوەی لۆچی پەنجەو کەلێنەکانی دەورەی نینۆك لە چڵك‌و چەوری، سوننەتێکی سەربەخۆیە بۆ پیاو و ئافرەت، تایبەت نیە بە دەستنوێژگرتن، هەروەك لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویانە.

*سمێڵ کورتکردن: سوننەتێکی زۆر گرنگە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ لَمْ يأْخُذْ مِنْ شارِبه فَلَيْسَ مِنّا﴾ رواه الترمذي وقال حسن صحيح، هەر کەسێك سمێڵی‌خۆی کورت نەکا، لە ئێمە نیە، واتە: لە سەر ڕەووشتی ئێمە نیە. ئینجا بزانە: لە (المجموع)دا دەفەرموێ: سوننەتە ئەوەندە سمێڵەکانی کورت بکا: تا ڕۆخی لێوی دەردەکەوێ. ئیمام (مالك) دەفەرموێ: سمێڵ تاشین بیدعەیەکە لە ناوخەڵکی‌دا پەیدا بووە.

ئینجا بزانە: (أنس)ﷺ دەفەرموێ: ﴿وُقِّتَ لَنا في قَصِّ الشّارِبِ وَتَقْليمِ الأَظْفارِ وَنَتْفِ الإِبْطِ وَحَلْقِ العانَة: أَلاّ نَتْرُكَ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعينَ لَيْلَةً﴾ رواه مسلم، لە پێغەمبەرەوەﷺ کاتمان بۆ داندراوە: بۆ سمێڵ کورتکردن‌و نینۆك قرتاندن‌و بن هەنگڵ پاککردنەوەو بەر تاشین، لە چل شەو تێنەپەڕێ. کەواتە: لە چل ڕۆژ کەمتریش هەر کاتێك ئەوانە درێژ بون دەبێ لایانببەین، ئینجا سوننەتە: نینۆك و مووەکان لە ژێرخاکدا بشاردرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

....

*ریش هێشتنەوە سوننەتەو ڕەووشتی پێغەمبەرانە علیهم الصلاة والسلام، دەرهێنانو تاشینی ناپەسندە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، بەڵام دەققی فەرموودەی ئیمامی(شافعی) ئەوەیە: (تاشینی ڕیش حەرامە). هەروەك لە (الشروانی)و (إعانة)دا گێڕاویەتیانەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿خالِفُوا الْمُشْرِكِينَ: وَفِّرُوااللِّحى وَأَحْفُواالشَّوارِبَ﴾ رواه الشیخان، خۆتان لە کافران جیا بکەنەوە: ڕیشتان بهێڵنەوەو سمێڵەکانتان کورت بکەن.

جا بزانە: ناپەسندە لە کاتی سەر تاشیندا مووی بسکەکانی بهێڵێتەوە تاکو ڕیشی زیاد ببێ، ناپەسندە مووی گێسووەکانی لەگەڵ سەرتاشیندا بتاشێ، ناپەسندە تەنیشتەکانی مووی لێویخوارەوە هەڵبکەنێ، جگە لەمانەش-واتە: وەك موەکانی سەر کوڵمەکان- بەڵام ئیمام (احمد) دەفەرموێ: لابردنی موەکانی لایگەرووی ناپەسند نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: سەر تاشین حەڵاڵە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر چڵکن بوو و پێی خزمەت نەدەکرا، ئەو کاتە سوننەتە بیتاشێ، هەروەك لە (تحفة)و(مغنی)دا فەرموویانە، بە تایبەتیش ئەگەر چڵکنیەکە بە هۆی ماتەمینی بێ ﴿عن عبدالله بن جعفر رضی الله عنهما: أنَّ النَّبيَّﷺ أمْهَلَ آلَ جَعْفَرَ ثَلاثاً، ثُمَّ أتاهُمْ فَقالَ: لاتَبْكُوا عَلىأخِي بَعْدَالْيَوْمِ، ثُمَّ قال: اُدْعُوا لِي بَنِيأَخِي، فَجِيءَ بِنا، فَقالَ: اُدْعُوا لِيالْحَلاّقَ، فَأَمَرَهُ فَحَلَّقَ رُؤُوسَنا﴾ رواه أبوداود باسناد صحیح، لە دوای شەهیدبوونی حەزرەتی(جعفر)، پێغەمبەرﷺ چووە لای منداڵەکانیو فەرمووی: لەم ڕۆ بەو لاوە هیچیتر لە سەر برام-(جعفر)- مەگریێن، ئینجا فەرمووی: کوڕەکانی برامم بۆ بانگ بکەن، جا ئێمەیان هێنا، ئینجا فەرمووی: سەرتاشم بۆ بانگ بکەن، ئینجا فەرمانی پێکرد سەری ئێمەی تاشی. واتە: چونکە منداڵەکان بە هۆی ماتەمینیباوکیان تۆزاویو داماو بوون.

بەڵام (الْقَزَع) واتە: تاشینیبەشێکیسەرو هێشتنەوەیبەشێك ناپەسندە، چونکە پێغەمبەرﷺ منداڵێکی بینی بەشێکیسەری تاشراوەو بەشێکیش نا، جا فەرمووی: ﴿احْلِقُوهُ كُلَّهُ أوِ اتْرُكُوهُ كُلَّهُ﴾ رواه ابوداود بسند صحیح، یان هەموو سەری بتاشن، یان هیچی مەتاشن.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: سەرتاشین بۆ ئافرەت-بە بێعوزر- حەرامە، هەروەك لە (ارشاد الساری)دا فەرموویەتی، بەڵام لە فەرموودە ڕاسترەکەی سەرچاوەکانماندا بە ناپەسند داندراوە، تەنها بۆ پێویستیەکی وەك دەرمانکردن نەبێ.

ئینجا بزانە: دروستە ئافرەت مووی سەری‌خۆی کورت بکاتەوە، تاکو ئەرکی سووك ببێ ﴿عن أبي‌سلمة ﷺ قال: كانَ أَزْواجُ النَّبيِّ ﷺ يَأخُذْنَ مِنْ رُؤُوسِهِنَّ حَتَّى تَكُونَ كَالْوَفْرَةِ﴾ رواه مسلم، ژنەکانی پێغەمبەر ﷺ مووی سەری‌خۆیان دەبڕی تا دەگەیشتە ئاستی گوێیەکانیان، یان لە شانیانی دەدا. لە (شرح مسلم)دا دەفەرموێ: لەمەدا بەڵگە هەیە کە دروستە: مووی سەری ئافرەت سووك بکرێ.

دووەم: حەرامە درێژکردنی مووی سەری ئافرەت، بە هۆی پێوەلکاندنی مووی ئافرەتێکی‌تر ﴿عن عائشة رضي الله عنها: أَنَّ جارِيَةً مِنَ الأَنْصارِ تَزَوَّجَتْ وَأَنَّها مَرِضَتْ فَتَمَعَّطَ شَعَرُها، فَأَرادُوا أَنْ يَصِلُوها، فَسَأَلُوا النَّبيَّ ﷺ؟ فَقالَ: لَعَنَ اللهُ الْواصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ﴾ رواه الشيخان، کیژێکی (انصار)یەکان شووی کردو نەخۆش کەوت، جا بە هۆی نەخۆشیەکە مووی سەری هەڵوەری‌و ویستیان مووی ئافرەتێکی‌تری بە سەریەوە بنێن‌و لە پێغەمبەریان ﷺ پرسی؟ ئەویش فەرمووی: لەعنەتی خوا لەو ئافرەتە بێ: کە مووی ئافرەتێك بە سەری ئافرەتێکی‌ترەوە دەنێ‌و لەعنەتیش لەو ئافرەتە بێ: کە داوا دەکا مووی ئافرەتێکی‌تری بە سەریەوە بندرێ.

سێیەم: باریککردنی برۆ حەرامە ﴿عن عبدالله ﷺ لَعَنَ اللهُ الْواشِماتِ والْمُسْتَوْشِماتِ والنّامِصاتِ وَالْمُتَنَمِّصاتِ والْمُتَفَلِّجاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيِّراتِ لِخَلْقِ اللهِ، وقال: مَالِيَ لا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ﴾ رواه الشيخان، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە خاڵ لە ئەندامی‌خەڵکی دروست دەکەن، لەعنەتیش لەو ئافرەتانە بێ: کە داوای ئەو کارە دەکەن، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە مووی برۆ و دەورەی ڕوخسار دەردێنن، لەعنەت لەو ئافرەتانەش بێ: کە داوای ئەو کارە دەکەن، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە بۆ جوانی نێوان ددانەکانیان دەڕنن‌و دروستکراوی خوا دەگۆڕن، ئینجا فەرمووی: چۆن لەعنەت لەوکەسانە نەکەم: کە پێغەمبەر ﷺ لەعنەتی لێکردوون.

جا ئەگەر هاتو: ددان ڕنین بۆ جوانی نەبو، بەڵکو بۆ چارەسەری ددانەکان بوو، ئەو کاتە دروستە، هەروەها ئەگەر ئافرەت ڕیش، یان سمێڵی هەبو، سوننەتە بیانتاشێ، هەروەك لە (شرح مسلم)و سەرچاوەکانمادا فەرموویانە، هەروەها دروستە: ژن –بۆ مێردی‌خۆی– بە ئیزنی مێردەکەی برۆی خۆی‌و ڕوخساری جوان بکا، هەر وەك لە (نهایة)و (مغني) لە مەرجەکانی نوێژدا ڕوونیان کردۆتەوە. جا بزانە: دروستکردنی خاڵ، لە (مەرجەکانی نوێژ)دا ڕوون دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ كانَ لَهُ شَعَرٌ فَلْيُكْرِمْهُ﴾ رواه ابوداود باسناد حسن، هەر کەسێك مووی هەبو، دەبی رێز لە مووەکانی بنێ. کەواتە: جار جارە سوننەتە مووەکانی شانە بکاو چەوریان بکا ﴿عن عبدالله بن مغفلﷺ: نَهى رَسولُ اللهﷺ عَنِ التَّرَجُّلِ إلاّغِبّاً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: موو شانە بکرێ تەنها جار جارە نەبێ.

هەروەها بۆ پیاو و ئافرەت سوننەتە مووی سپی ڕەنگ بکەن: بە سوور، یان بە زەرد، بەو مەرجەی لەو جۆرە سبوغە نەبێ: ڕێگەی ئاو بگرێ، ئەگینا: دەستنوێژو غوسل دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا بەمەرج داندراوەو لە مەرجەکانی دەستنوێژو غوسلدا ڕوونمان کردەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ أَحْسَنَ ما غُيِّرَ بِهِ هذاالشَّيْبُ اَلْحِنّاءُ وَاْلكَتَمُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، جوانترین ڕەنگ: کە ئەو مووە سپیەی پێ بگۆڕدرێ: خەنەو کەتەمە. واتە: کە تێکەڵ کران ڕەنگی قاوەیی دەدەن.

بەلام ڕەنگکردنی موو بە ڕەنگی ڕەش بۆ پیاو و بۆ ئافرەت حەرامە، تەنها بۆ (جهاد)کردن نەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)و سەر چاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن جابرﷺ: أُتِيَ بأَبِي قُحافَةَ والد أَبِي بكر رَضِيَ اللهُ عَنهُما يَوْمَ الْفَتْحِ وَرَأْسُهُ وَلِحْيَتُهُ كَالثُّغامَةِ بَياضاً فَقال النَّبِيُّﷺ: غَيِّرُوا هَذا وَاجْتَنِبُواالسَّوادَ﴾ رواه مسلم، لە (فتح)ی (مکّة)دا باوکی ئیمامی (ابوبکر)یان هێنا سەرو ڕیشی وەکو کڵۆکی سپی بوو، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەم مووە سپیانە بە ڕەنگێك بگۆڕن و خۆتان لە ڕەنگی ڕەش بپارێزن.

بەلام دروستە: ژن بە ئیزنی مێردەکەی مووی خۆی بە ڕەنگی ڕەش ڕنگ بکا، هەروەك ئیمامی (الرملی) لە (شرح الزبد)دا فەرموویەتی.

هەروەها دەست و پێ ڕەنگکردن بە خەنە، بۆ پیاوان حەرامە تەنها بۆ دەرمانکردن نەبێ، بەلام بۆ ئافرەتان سوننەتە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن عائشةرَضِيَ اللهُ عَنها: أَوْ مَأَتْ امْرَأَةٌ من وَراءِ سِتْرٍ بِيَدِها كتابٌ إلى النَّبِيِّﷺ فَقَبَضَ يَدَهُ فَقال: ما أَدْرِي أَيَدُ رَجُلٍ أَمْ يَدُ امْرَأَةٍ؟ قالَتْ: بَلْ يَدُ امْرَأَةٍ، قالَ: لَوْ كُنْتِ امْرَأَةً لَغَيَّرْتِ أَظْفارَكِ بِالْحِنّاءِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، ئافرەتێك نووسراوێکی لە دەست بوو، لە پشت پەردەوە دەستی درێژ کرد بیداتە پێغەمبەرﷺ، پێغەمبەریش دەستی خۆی نوقاندو وەرینەگرت و فەرمووی: نازانم ئایا دەستی پیاوە، یان هی ئافرەتە؟ ئافرەتەکەش گوتی: بەڵکو دەستی ئافرەتە. پێغەمبەریشﷺ فەرمووی: ئەگەر ئافرەت بی، دەبوایە ڕەنگی نینۆکەکانت بە خەنە بگۆڕی. بەلام جگە لە خەنە سبوغکردنی نینۆك دروست نیە؟ چونکە ڕێگەی ئاو دەگرێ و غوسل و دەستنوێژی دروست نابێ.

(بابُ مَسْحِ الْخُفِّ)

يَجُوزُ فِي الْوُضُوءِ لِلْمُقِيمِ يَوْماً وَلَيْلَةً وَلِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةً بِلَيَالِيهَا مِنَ الْحَدَثِ بَعْدَ لُبْسٍ، فَإِنْ مَسَحَ حَضَراً ثُمَّ سَافَرَ أَوْ عَكَسَ لَمْ يَسْتَوْفِ مُدَّةَ سَفَرٍ،

﴿ بابُ مَسْحِ الْخُفِّ: باسی مەسحكردنی خوف ﴾

پێناسەی خوف: جووتە گۆرەوییەكە لە چەرم، یان لە شتێكیتر دروست دەكرێو ئاوی تێناچێ. (يَجُوزُ) دروستە: مەسحكردنی خوف لە جیاتی پێ شۆردن (فِي الْوُضُوءِ) لە دەستنوێژدا، واتە: لە غوسل كردندا دروست نیە (لِلْمُقِيمِ) بۆ نیشتەجێ، واتە: ئەو كەسەی لە ماڵەوەیە، یان لە سەفەرێكی وەهایە: كە (قَصْر)-كورتكردنەوەی‌نوێژی بۆ دروست نیە (يَوْماً وَلَيْلَةً) ڕۆژێكو شەوێكی بۆ دروستە: مەسحی خوف بكا.

(وَلِلْمُسَافِرِ) بۆ ئەو ڕێبوارەش: كە (قَصْر)ی بۆ دروستە (ثَلاَثَةً بِلَيَالِيهَا) سێ ڕۆژو سێ شەوی بە دوایەكدا بۆی دروستە: مەسحی خوف بكا، واتە: بەو مەرجەی لە سەفەرەكەیدا نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان نەهێنێ-هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی- دووریەكەشی لە (٨٠) هەشتا كیلۆمەتر كەمتر نەبێو سەفەری تاوانكاریش نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عن عَلِيٍّ ﷺ -وَقَدْ سُئِلَ عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ- فَقَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيَوْماً وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ﴾ رواه مسلم، ئیمامی(علی) دەربارەی مەسحی‌خوف، فەرمووی: پێغەمبەرﷺ سێ ڕۆژو سێ شەوی بۆ ڕێبوار داناوەو بۆ نیشتەجێ‌ش ڕۆژێكو شەوێكی داناوە.

(مِنَ الْحَدَثِ) ماوەی مەسحكردن-لە ماڵەوەو لە سەفەر- لە بێ‌دەستنوێژیەوە دەست پێ دەكا (بَعْدَ لُبْسٍ) ئەو بێ‌دەستنوێژیەی لە دوای دەبەركردنی‌خوفەكان ڕوو دەدا، واتە: ئەگەر لە كاتژمێری‌چوار دەستنوێژی گرتو خوفەكانی دەبەر كردن، ئینجا لە كاتژمێری‌یازدە بێ‌دەستنوێژ بوو، ئەوە ماوەكەی لە كاتژمێر یازدەوە دەست پێ‌دەكا، واتە: ئەگەر مەسحیش نەكا ماوەكەی هەر لێ‌دەڕوا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(فَإِنْ مَسَحَ حَضَراً) جا ئەگەر لە دوای بێ‌دەستنوێژی مەسحی‌خوفەكانی لە ماڵەوە كرد (ثُمَّ سافَرَ) ئینجا بۆ سەفەر ڕۆیشت (أَوْ عَكَسَ) یان بە پێچەوانەوە: لە سەفەردا مەسحی خوفی كرد، ئینجا گەیشتەوە ماڵی‌خۆی، یان هەر لە سەفەردا نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژی هێنا -هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی- ئەوە (لَمْ يَسْتَوْفِ مُدَّةَ سَفَرٍ) لەو دوو مەسەلەدا نابێ ماوەی سەفەر تەواو بكا، بەڵكو تەنها شەو و ڕۆژێكی بۆ دروستە.

هەروەها ئەگەر سەفەرەكەش سەفەری تاوانكاری بوو: وەك بۆ دزی، یان ڕێگریو ئەو جۆرە شتانە بە سەفەر بچێ، یان سەفەرەكەی لە (٨٠)كیلۆمەتر كەمتر بێ، ئەوەش تەنها

وَشَرْطُهُ أَنْ يُلْبَسَ بَعْدَ كَمَالِ طُهْرٍ سَاتِراً مَحَلَّ فَرْضِهِ طَاهِراً يُمْكِنُ تِبَاعُ الْمَشْيِ فِيهِ لِتَرَدُّدِ مُسَافِرٍ لِحَاجَاتِهِ، قِيلَ وَحَلالاً، وَلاَيُجْزِئُ مَنْسُوجٌ لاَيَمْنَعُ مَاءً فِي الأَصَحِّ،

شەو و ڕۆژێکی بۆ دروستەو ماوەی سەفەری بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە. ئینجا بزانە: لە دەستنوێژدا پێ شۆردن خێری زیاترە لە مەسحی‌خوف، چونکە پێغەمبەرﷺ لە زۆربەی کاتەکانی‌دا پێی شۆردوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: جار جارە مەسحی‌خوفی کردوە.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی مەسح لە سەر خوف، ئەمانەن: یەکەم: (أَنْ يُلْبَسَ بَعْدَ كَمَالِ طُهْرٍ) جووتە خوفەکە دەبەر بکرێن لە دوای تەواوبوونی دەستنوێژو غوسل، واتە: ئەگەر پێیەکی شۆردو خوفەکەی دەبەر کرد، ئینجا پێیەکەی‌تریشی شۆرد، ئەوە مەسحکردنیان دروست نیە، بەڵکو واجبە هەردوو پێیەکان بشۆرێن ئینجا خوفەکان دەبەر بکرێن، هەروەها ئەگەر لە غوسل کردنیشدا ئەندامێکی نەشۆرابێ، هەر دروست نیە خوفەکان بۆ مەسحکردن دەبەر بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿...إِذَا تَطَهَّرَ فَلَبِسَ خُفَّيْهِ أَنْ يَمْسَحَ عَلَيْهِمَا﴾ صححه ابن خزيمة والخطابي، هەر کاتێك دەستنوێژی گرت، ئینجا جووتە خوفەکەی دەبەر کردن، دروستە: مەسحیان بکا.

دووەم: (سَاتِراً مَحَلَّ فَرْضِهِ) جووتە خوفەکە داپۆشەری شوێنی واجبی‌دەستنوێژ بن، واتە: پێیەکان بە گوزینگەوە داپۆشن. سێیەم: (طَاهِراً) خوفەکان پاك بن، واتە پیس نەبوبن‌و لە شتێکی پیسیش دروست نەکرابن: وەك پێستەی مرداری دەباغنەکراو.

چوارەم: (يُمْكِنُ تِبَاعُ الْمَشْيِ فِيهِ) بگونجێ: بە بێ‌پێڵاوی بە دوای‌یەکدا لە سەریان بڕوا (لِتَرَدُّدِ مُسَافِرٍ) بۆ هاتوچۆی ڕێبوار (لِحَاجَاتِهِ) بۆ پێویستیەکانی خۆی لە کاتی دابەزین‌و بارکردندا (قِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا، بە مەرج داندراوە: (وَحَلالاً) خوفەکان حەڵاڵ بن، واتە: دزراو و داگیرکراو و زێڕو زیو و ئارموش نەبن.

ئینجا بزانە: مەرجێکی‌تریش ئەوەیە: هەردوو پێیەکان خوفیان دەبەر بکرێ، واتە: دروست نیە پێیەکی بشورێ‌و پێیەکەی‌تریش لە سەر خوف مەسح بکا، بەڵام ئەگەر تەنها یەك پێی هەبو، ئەو کاتە مەسحی بۆ دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلَا يُجْزِئُ مَنْسُوجٌ) مەسحکردن لە سەر خوفێکی چنراو دروست نیە (لا يَمْنَعُ مَاءً) کە لەو جۆرە بێ: ڕێگەی ئاو نەگرێ، واتە: کە ئاوی بە سەردا بکرێ، ئاوەکەی تێبچێتە سەر پێیەکانی (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: ئەگەر ئاوی تێ‌نەدەچو: وەك موشەممای خێمەو چادر، ئەوە مەسحکردنی دروستە، هەروەك لە (تحفة) وەردەگیرێ.

هەروەهاش ئەگەر لە شوێنی دروماندا ئاوی تێ‌دەچو زیانی نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ جُرْمُوقَان فِي الأَظْهَرِ، وَيَجُوزُ مَشْقُوقُ قَدَمٍ شُدَّ فِي الأَصَحِّ، وَيُسَنُّ مَسْحُ أَعْلاهُ وَأَسْفَلِهِ خُطُوطاً، وَيَكْفِي مُسَمَّى مَسْحٍ يُحَاذِي الْفَرْضَ إِلاَّ أَسْفَلَ الرِّجْلِ وَعَقِبَهَا فَلاَ عَلَى الْمَذْهَبِ،

بەلام ئەگەر ئەوەندە تەنك بوو: تەڕایەتی مەسحكردن دەگەیشتە پێ، ئەوە هەر دروست نیە، هەروەك لە (شرح المَحلِّي)دا فەرمویەتی.

ئینجا بزانە: لێرەدا بۆمان دەركەوت مەرجی دروستبوونی مەسح لە سەر گۆرەوی–لەگەڵ مەرجەكانی ڕابردووش– ئەوەیە: ئەوەندە ئەستوور بێ: ئەگەر ئاوی بە سەردا بكرێ، نگوەكە نەچێتە خوارەوە بۆ سەر پێیەكانی، هەروەك لە (المجموع)شدا ڕوونی كردۆتەوە ﴿عن المغيرة ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ﴾ رواه اصحاب لسنن وصححه الترمذي ﴿وقال سفيان الثوري وابن المبارك والشافعي وأحمد وإسحاق: يَمْسَحُ عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ إِذَا كانا ثَخِينَيْنِ﴾ رواه الترمذي، پێغەمبەر ﷺ دەستنوێژی گرت و لە سەر گۆرەوییەكەو نەعلەكانی مەسحی كرد لە جیاتی پێ شۆردن، واتە: نەعلەكانی ىلنەكەناندن، چونكە پشتەپێیەكانی بە دەرەوە بوو.

ئەو پێنج ئیمامانەش دەفەرموون: بەو مەرجە مەسح لە سەر جووتە گۆرەوی دروستە: ئەگەر ئەستوور بن. واتە: گۆرەویەكانی پێغەمبەر ﷺ ئەستوور بون و ئاویان تێنەدەچو، چونكە یان لە تووكی ووشتر، یان مووی بزن، یان خوریی مەڕ دروست دەكران، والله أعلم.

(وَلا جُرْمُوقانِ) مەسحكردن لە سەر ئەو خوفەی لە سەر خوفێكیترە دروست نیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، كەواتە: دەبێ خوفی لای‌بنەوە مەسح بكرێ (وَيَجُوزُ مَشْقُوقُ قَدَمٍ) دروستە: مەسحكردن لە سەر خوفی‌قڵێشاو، بەو مەرجەی (شُدَّ) قڵێشەكە ێك درابێتەوە بە هۆی قەیتان، یان داوێكیتر، بە جۆرێكیوەها: پێی لە ناودا دەرنەكەوێ لە كاتی ڕۆیشتندا (فِي الأَصَحِّ) لەفەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە: خوفی دورلیەوەش بەو مەرجە دروستە.

(وَيُسَنُّ مَسْحُ أَعْلاهُ وَأَسْفَلِهِ) سوننەتە: لای پشتەپێو لای بەرەپێی خوفەكان مەسح بكرێ (خُطُوطاً) بە چەند خەتێكی پەنجەكانی، واتە: بەرەدەستی چەپەی لە ژێر پاشنەی دابنێو هی ڕاستەش لە سەر پشتی پەنجەكانی، ئینجا پەنجەی دەستەكانیشی لێك بكاتەوەو دەستە ڕاستەكەی بەرەو لولە قاچی بهێنێو چەپەكەشی بەرەو پەنجەكانی.

(وَيَكْفِي مُسَمَّى مَسْحٍ) بۆ دروستبوونی مەسح، ئەوەندە مەسحكردنە بەسە: كە (يُحاذِي الْفَرْضَ) لە لای دەرەوە بێو بەرامبەر ئەو بەشە پێیە بێ، كە واجبە لە دەستنوێژدا بشۆرێ (إِلاَّ أَسْفَلَ الرِّجْلِ وَعَقِبَها) تەنها بنەوەی پێو پاشنەی‌پێ نەبێ (فَلا عَلَى الْمَذْهَبِ) ئەو دوو بەشە بە تەنها بەس نیە، لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب.

قُــلْتُ: حَرْفُهُ كَأَسْفَلِه وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلاَ مَــسْحَ لشَاكٍّ فِي بَقَاءِ الْمُدَّةِ، فَإِنْ أَجْنَبَ وَجَبَ تَجْدِيدُ لُبْسٍ، وَمَنْ نَزَعَ وَهُوَ بِطُهْرِالْمَسْحِ غَسَلَ قَدَمَيْهِ وَفِي قَوْلٍ يَتَوَضَّأُ.

(قُلْتُ) ئيمامى (النواوى) دهفهرمويّ (حَرْفُهُ كَأَسْفَلِهِ وَاللهُ أَعْلَم) تهنيشتى پىّ وهكو بنـهوهى پىّيه، ئهويش به تهنها بهس نيه، بهڵكو واجبهكه تهنها به پشته پىّ پێك دێو بهشهكانىتر سوننهتنو جێگهى واجب پـڕ ناكهنـهوه ﴿عَنْ عَلِيٍّ ﷺ: لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَــانَ أَسْــفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلاهُ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفَّيْــهِ﴾ اخرجه ابوداود باسناد حسن، ئهگـهر ئـايين بـه بـيرو بۆچوون بووايه، دهبـوا لـه مهسـحكردندا لاى بنهوهى خوف لهپێشتر بايه له لاى سهرهوهى– واته: چونكه زۆرتر چڵكن دهبێ– بهراستى من پێغهمبهرم ﷺ بينى پشته پىّى ههردوو خوفهكانى مهسح دهكرد.

ئينجا بزانه: شۆردنى خوف –لهجياتى مهسحكردن– دروسته، بهڵام ناپهسـنده، هـهروهك له سهرچاوهكاندا فهرموويانه.

(وَلا مَسْحَ) مهسحكردن دروست نيه (لِشاكٍّ فِي بَقاءِ الْمُدَّة) بۆ ئـهو كهسـهى گومانـداره لـه ماوهى خوفهكاندا: ئايا ماوهى ماوه، يان نا؟ كهواتـه: دهبـى لـه دهسـتنوێژدا پىّيـهكانى بشۆرى، ئينجا خوفهكان دهبهر بكاتهوه (فَإِنْ أَجْنَبَ) ئهگـهر مرۆڤ جهنابـهتى بـه سـهردا هات، يان ئافرهت حهيز، يان زهيسانى تووش بوو (وَجَبَ تَجْدِيدُ لُبْسٍ) واجبـه: بـۆ غوسـل كردن خوفهكانى دابكهنێ، ئينجا له دواى غوسل دهبهريان بكاتهوه، ئهگـهر بيهوێ مهسح بكا ﴿عن صفوان بن عسال ﷺ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَأْمُرُنا إِذا كُنّا سَفْراً أَلاّ نَنْزِعَ خِفافَنا ثَلاثَةَ أَيّامٍ وَلَيالِيَهُنَّ إِلاّ مِنْ جَنابَــةٍ﴾ حـديث صـحيح رواه الترمـذى وغـيره، پێغهمبـهر ﷺ فـهرمانى پىّدهكردين: لهو كاتهى له سهفهر بين، سىّ شـهو و سـىّ ڕۆژان خۆفـهكانمان دانهكـهنێنن تهنها به هۆى جهنابهت نهبێ. واته: مهسحكردنى خوف لـه غوسـل كردنـدا دروسـت نيـه، بۆيێ فهرمانى به داكهناندن كردوه.

(وَمَنْ نَزَعَ) ههركهسێك ههردوو خوفهكانى، يان ههر خوفێكى داكهناند، يان بـه بێويسـتى خۆى داكهنێندرا، يان كون بوو و پىّى تێدا دهركهوت، يـان قـهيتانى بڕوه، يـان مـاوهى تـهواو بـوو، يـان لـه پـىّى دابـهزيو بهشـێكى پـىّى دهركـهوت، بـه هـهر يـهكێك لهواتـه مهسحهكهى بهتاڵ دهبێتهوه (وَهُوَ) جا لهو كاتـهى مهسـحى بـهتاڵ بـڕوه (بِطُهْرِ الْمَسْحِ) دهستنوێژهكهى دهستنوێژى مهسحكردن بوو (غَسَلَ قَدَمَيْه) واجبـه: هـهردوو پىّيـهكانى بشۆرێتهوه، ئينجا خوف دهبهر بكاتهوه (وَفِي قَوْلٍ يَتَوَضَّأُ) له فهرموودهيـهكى بىّهێـزدا: دهبى دهستنوێژ بگرێتهوه، ئينجا بزانه: ئهگهر دهستنوێژهكهى دهستنوێژىمهسح نـهبو، بهڵكو دهستنوێژى پىّ شۆردن بوو، واته: له دواى پىّ شۆردن دهستنوێژهكهى نهشكابو، بـهڵام خوفهكـهى داكهنانـد، ئـهوه پێويسـت ناكـا پىّيـهكانى بشـۆرێتهوه، هـهروهك لـه سهرچاوهكاندا فهرموويانه.

(بابُ الْغُسْلِ)

مُوجِبُهُ: مَوْتٌ، وَحَيْضٌ، وَنِفَاسٌ وَكَذا وِلادَةٌ بِلاَ بَلَلٍ فِي الأَصَحِّ، وَجَنَابَةٌ بِدُخُولِ حَشَفَةٍ أَوْ قَدْرِهاَ فَرْجاً،

﴿ بابُ الْغُسْلِ: باسی غوسل کردن ﴾

غوسل کردن: شۆردنی هەموو لەشە لە گەڵ نیەتهێنان (مُوجِبُهُ) ئەو شتانەی غوسل واجب دەکەن پێنجن، یەکەم: (مَوْتٌ) مردنی مرۆڤی موسڵمانە–جگە لە شەهید– هەروەك لە باسی مردوودا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

دووەم: (وَحَيْضٌ) پاکبوونەوەی ئافرەتە لە خوێنی حەیز. سێیەم: (وَنِفَاسٌ) پاکبوونەوەی ئافرەتە لە خوێنی پاش منداڵبوون، کە پێی دەگوترێ: زەیسانی، هەروەك لە باسی حەیز و نیفاسدا بە بەڵگەوە ڕوونیان دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(وَكَذا) هەروەها چوارەمیش کە غوسل واجب دەکا: (وِلادَةٌ) منداڵ لێبوونە (بِلا بَلَلٍ) بە بێ تەڕایەتی، واتە: هەرچەند خوێنیشی لە گەڵ نێتە دەرەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە منداڵ لە (مَني)–تۆو دروست دەکرێ و بە هاتنەدەرەوەی غوسل واجب دەبێ.

ئینجا بزانە: لەم منداڵ لێبوونەدا جیاوازی نیە: لە کاتی تەواوبوونیدا منداڵەکەی لێببێ، یان لە بەری هەڵگەنێ و پێش تەواوبوونی لێ ببێتە دەرەوە: جا زیندوو بێ، یان مردوو بێ، وێنەکراو بێ، یان لە کاتی پارچە خوێنی و پارچە گۆشتیدا بێتە دەرەوە، هەروەها جیاوازی نیە: لە کونی دامێنیەوە منداڵەکەی لێببێ، یان زگی هەڵبدرێ و لێ ببێتە دەرەوە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: (وَجَنابَةٌ) جەنابەت بوونە، واتە: لەش پیسبوونی پیاو، یان ئافرەت، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا﴾ ئەگەر بە جەنابەت بون خۆتان بشۆن.

ئینجا بزانە: جەنابەت= لەش پیسبوونی پیاو و ئافرەت بە یەکێك لەم دوو هۆیانەیە:

یەکەم: جیماع کردن (بِدُخُولِ حَشَفَةٍ) بە بردنە ژوورەوەی گۆی ئەندامی میزکردنی نێرینە (أَوْ قَدْرِها) یان ئەندازەی گۆیەکە–ئەگەر گۆیەکەی نەمابێ، یان نەیبێ– (فَرْجاً) بۆ ناو کونی پێشەوەی مێینە، یان کونی پشتەوەی نێرینە، یان مێینە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِها الأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَها فَقَد وَجَبَ الْغُسْلُ وَإِنْ لَمْ يُنْزِلْ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك پیاو لە نێوان هەر چوار لێوی ئافرەت دانیشت و سەری هێنەکەی بردە ژوورەوە، غوسل لە سەر هەردووکیان واجب دەبێ، هەر چەند (مَني)ش نێتە دەرەوە.

وَبِخُرُوجِ مَنِيٍّ مِنْ طَرِيقِهِ الْمُعْتَادِ وَغَيْرِهِ،

ئینجا بزانە: لەم غوسل واجببوونەدا، جیاوازی نیە ئەندامی نێرینەکە هی ئادەمیزاد بێ: جا منداڵ بێ، یان شێت بێ، یان هی ئاژەڵ بێ، دەماری هەڵساو بێ، یان پووچ و شەلەپەتە بێ، هی مردوو بێ، یان هی زیندوو بێ، ئەندامەکە بە ڕووتی تێبندرێ، یان شتێکی تێوەربگیرێ، بە ویستی خۆی بێ، یان نا، هەروەها کونی تێندراویش جیاوازی نیە: حەڵاڵ بێ، یان حەرام بێ، کونی پێشەوە بێ، یان کونی پشتەوە بێ، هی ئاژەڵ بێ، یان هی ئادەمیزاد بێ، گەورە بێ، یان منداڵ بێ، یان شێت بێ، مردوو بێ، یان زیندوو بێ، بە ویستی خۆی بێ، یان زۆرلێکراو، یان خەوتوو بێ، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا غوسل کردنی ئاژەڵەکەو مردووەکە واجب نابێ، منداڵەکەش بە جەنابەت دەبێ، واتە: سەرپەرشتکارەکەی فەرمانی غوسلکردنی پێدەکا، شێتەکەش هەر کاتێك هۆشی بوو، غوسل دەکا، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ئەم دوو حاڵەتەی ڕوون کردونەوە.

ئینجا بزانە: جگە لە تێنانی ئەندامی میزکردنی نێرینە، بە تێنانی هیچ شتێکیتر-دەناو کونی پیاو، یان ئافرەت- غوسل واجب نابێ، واتە: وەکو پەنجەو ئامێری دەرمانکردن و ئەو جۆرە شتانە، هەروەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

دووەم: (وَبِخُرُوجِ مَنِيٍّ) بە هاتنە دەرەوەی (مَنی)ی خۆی-واتە: عاشقاوی پیاو، یان ئافرەت- غوسل واجب دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَاالْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ﴾ رواه مسلم وغیره، غوسل کردن بە هۆی هاتنە دەرەوەی ئاو=(مَنی) واجب دەبێ. ئینجا جیاوازی نیە-(مَنی) کە هاتە دەرەوە- (مِنْ طَرِيقِهِ الْمُعْتَادِ) لە ڕێگەی عادەتیخۆی بێتە دەرەوە، واتە: بگاتە دەرەوەی ئەندامەکەی پیاو و دەرەوەی ئەندامەکەی کچ، یان ناو ئەندامەکەی بێوەژن: کە لە کاتی دانیشتنی لە سەر پێ بەدەر دەکەوێ، جیاوازی نیە، بە هۆی نەخۆشی بێتە دەرەوە، یان نا (وَغَيْرِهِ) یان لە کونێکیتری جگە لە ئەندامەکە بێتە دەرەوە: وەك کونێك لە ژێر پشتی پیاو، یان سینگی ئافرەت، بەو مەرجەش کونی ئەندامەکە گیراو بێ و بە هۆی نەخۆشیش نەیەتە دەرەوە، ئەگینا: غوسل واجب ناکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەم غوسل واجببوونەدا جیاوازی نیە هاتنە دەرەوەی (مَنی): بە ویستی خۆی بێ، یان نا، لە خەودا بێ، یان هەشیار بێ، بە دەستی خۆی بێ، یان بە دەستی کەسێکیتر بێ، بە دەستبازی بێ، یان بە تەماشاکردن و بیرکردنەوە بێ، ئەندامەکەی هەڵساو بێ، یان پووچ بێ، زۆر بێ، یان کەم بێ، هەر چەند نیو دڵۆپەش بێ، شێت بێ، یان عاقڵ بێ، هەرەوەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

وَيُعْرَفُ بِتَدَفُّقِه أَوْ لَذَّة بخُرُوجه أَوْ رِيحِ عَجِينٍ رَطْباً أَوْ بَيَاضِ بَيْضٍ جَافّاً، فَإِنْ فُقِـدَتِ الصِّفَاتُ فَلاَ غُسْلَ، وَالْمَرْأَةُ كَرَجُلٍ.

(وَيُعْرَفُ) به یەكێك لەم نیشانانه (مَني)ی پیاو و ئافرەت دەناسرێ: یەكەم: (بِتَدَفُّقِه) بە نەتر بێتە دەرەوە، واتە: جار لـه دوای جـار، هەرچـەند ڕحـەتیش نـەبێ. دووەم: (أَوْ لَذَّةٍ بخُرُوجِه) یان بە هاتنە دەرەوەی ڕحەت ببێ، واتـە: دڵخۆش ببێ ئینجا خـاو ببێتـەوە. سێیەم: (أَوْ رِيحِ عَجِينٍ) یان بۆنی هەویری لێبێ (رَطْباً) له كاتی تەڕیدا (أَوْ بَيَاضِ بَيْضٍ) یان بۆنی سپیلكی هێلكەی لێبێ (جافّاً) لـه كـاتی ووشـكیدا، واتـه: ئەگـەر یـەكێك لـەو نیشانانه هەبو غوسل واجب دەبێ، هەر چەند (مَني)ش بـە ڕەنگـی خـوێن بێتـە دەرەوە، هەروەك له (تحفة)و (ونهاية)دا فەرموویانە (فَإِنْ فُقِدَتِ الصِّفَاتُ) جـا ئەگـەر ئـەو نیشـانانە هیچیان نەبون (فَلا غُسْلَ) غوسل واجب نابێ.

(وَالْمَرْأَةُ كَرَجُلٍ) ئافرەتیش وەكو پیـاوە: بـە یـەكێك لـەو دوو هۆیانـەی ڕابـردوو جەنابـەتی دەبێو ئاوەكەشی بەو نیشانانه دەناسرێ ﴿عن أُمِّ سَلَمَة رَضِيَ اللهُ عَنها: أَنَّ أُمَّ سُـلَيْم قالَـتْ: يارَسُولَ الله هَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلٍ إِذا احْتَلَمَتْ؟ فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ نَعَمْ إِذا رَأَتِ الْمـاءَ﴾ رواه الشيخان، (أُمِّ سُلَيْم) گوتی: ئەی پێغەمبەریخوا ئەگەر ئافرەت لە خەوندا (إحتلام)ی بوو، واتە: جیماع كردنی له خەوندا دی، ئایا غوسـلی لـه سـەر واجبـه؟ پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: بەڵێ، هەر كاتێك دیتی ئـاوی هاتۆتـه دەرەوە، واجبـە غوسـل بكـا. كەواتـە: ئـەم حەدیسـە بەڵگەشە: ئەگەر پیاو، یـان ئـافرەت جیمـاع كردنـی لـه خەونـدا دیـت، بـەڵام ئـاوی نەهاتـە دەرەوە، غوسلی له سەر واجب نابێ، هەروەك له (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانـه: (امـام الحـرمين)و(الامـام الغـزالي) دەفـەرموون: (مَـني)ی ئـافرەت تـەنها بـە ڕحەتبوونو خاوبوونەوە دەناسرێ، ئیمامی(الرويـانی)ش دەفـەرموێ: بـۆنی وەكـو بـۆنی (مني)ی پیاوە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە،

ئینجا بزانە: له شـەرعدا حـەیزو نیفـاسو جەنابـەت، بـە (بێدەستنوێژیگەورە)ش نـاو دەبرێن.

﴿ ئاگـاداری ﴾ یەكـەم: ئەگـەر لـه دوای غوسـل كـردن، بەشـێكیتری (مَـني)ی لێهاتـە دەرەوە، واجبە غوسلەكەی دووبارە بكاتەوە، جیاوازی نیـه: لـه دوای میزكـردن (مـني)ی بێته دەرەوە، یان لە پێشدا بە بەڵگـەی حەدیسـەكەی ﴿إِنَّما الْماءُ مِنَ الْمـاءِ﴾ی ڕابـردوو، كەوابو: وا باشـه لـه پـێش غوسـل كردنـدا میـز بكـا، تـاكو (مـني)ی نـاو بۆڕیەكـەی بێتـه دەرەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

دووەم: ئەگەر پیاوێك جیماعی لە گەڵ ژنێکدا کردو هەردووکیان ڕەحەت بون، ئینجا لە دوای غوسل کردن (مَني)ی پیاوەکە لە پێشەوەی ژنەکە هاتە دەرەوە، واجبە ژنەکە غوسلی خۆی دووبارە بکاتەوە، چونکە ئەو گومانە بەهێز دەبێ: کە ئاوەکەی خۆی تێکەڵی ئاوی پیاوەکە بووەو تازە دێتە دەرەوە، وەك ئاو هاتنی بە خەون–کە لە حەدیسەکەی (امّ سُلَيم)دا باسمان کرد– بەڵام ئەگەر ئافرەتەکە ڕەحەت نەبوبو، ئەوە نایەوێ غوسلەکەی دووبارە بکاتەوە، چونکە (مَني)یخۆی نیە، بەڵام دەستنوێژی دەشکێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: لە کاتی دەستبازی، یان دەمارهەڵسان، یان بیرکردنەوە، چەند دڵۆپە ئاوێکی لیچو پەیتی سپی، یان زەرد، دێتە دەرەوە، پێی ڕەحەت نابێو خاویش نابێتەوە، پێی دەگوترێ: (مَذْي)، زیاتر ئافرەتان ئەم ئاوەیان دێ؟ ئەم ئاوە غوسل واجب ناکا، بەڵام وەکو میز پیسەو دەستنوێژ دەشکێنێو بە هەر شوێنێکیش بکەوێ، واجبە ئەو شوێنەش بشۆرێ ﴿عَنْ عَلِيٍّ ﷺ كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَأَمَرْتُ الْمِقْدَادَ فَسَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ؟ فَقالَ: يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ﴾ رواه الشيخان، ئیمامی(علی) دەفەرموێ: من زۆر (مَذْي)م دەهات، بە (مقداد)م گوتو پرسیاری بۆم لە پێغەمبەر ﷺ کرد؟ ئەویش فەرمووی: با ئەندامەکەی میزکردنی بشۆرێو دەستنوێژیش بگرێتەوە.

هەروەها ئاوێکی لیڵو سپی وەك (مَني) لە کاتی میزکردن، یان هەڵگرتنی شتێکی گران دێتە دەرەوە، پێی دەگوترێ: (وَدْي) ئەویش وەکو (مَذْي) پیسەو غوسل واجب ناکا، بە بەڵگەی (اجماع)، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

چوارەم: ئەگەر دیتی نوێن، یان جلەکەی (مَني)ی پێوەیەو نەشدەگونجا ئەو (مني)یە هی کەسێکیتر بێ، واجبە غوسل بکاو هەر نوێژێکیشی لە دوای ئەو (مني)هاتنە کردبێ، واجبە قەزای بکاتەوە، هەروەها ئەگەر کەوتە گومان: ئایا ئەوەی لێیهاتوتە دەرەوە، (مَني)یە، یان (مَذي)یە، یان (وَدي)یە؟ ئەوە لێرەدا سەرپشکە: ئەگەر ویستی بە (مَني)ی دابنێو غوسل بکا، یان بە (مَذي)، یان بە (وَدي) دابنێو ئەو شوێنەی پێیکەوتوە بیشۆرێو دەستنوێژ بگرێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ئەم دوومەسەلەیە ڕوون کراونەوە.

﴿ ئەو شتانەی بە هۆی جەنابەت حەرامن ﴾

(وَيَحْرُمُ بِها) حەرامە بە هۆی جەنابەت، پێنج شت: (ماحَرُمَ بِالْحَدَثِ) ئەو سێ شتانەی بە هۆی بێدەستنوێژی بچوك حەرام بونو بە بەڵگەوە ڕوونمان کردنەوە: وەك نوێژو تەوافو هەڵگرتنو دەست لێدانی قورئان، چونکە جەنابەتیش بێدەستنوێژیەکی گەورەیەو بەهێزتریشە.

وَالْمُكْثُ بِالْمَسْجِدِ لاَ عُبُورُهُ، وَالقُرآنُ وَتَحِلُّ أذْكارُهُ لا بِقَصْدِ قُرْآن.

چوارەم: (وَالْمُكْثُ فِي‌الْمَسْجِدِ) مانەوە لە مزگەوتدا حەرامە لە سەر جەنابەتدار، جیاوازی نیە: بە پێوە بێ، یان دابنیشێ، یان هاتوچۆ بکا (لاعُبُورُهُ) بەڵام تێپەڕبوون بە مزگەوتدا حەرام نیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلا جُنُباً إلاّ عـابِرِی سَـبِيلٍ﴾ بە جەنابەتەوە مەچونە مزگەوت، تەنها بە تێپەڕبوونی ڕێگە نەبێ. هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنّی لا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحائِضٍ وَلا جُنُـبٍ﴾ رواه ابوداود وصححه ابن خزيمة، چوونە مزگەوت حەڵاڵ ناکەم: نە بۆ حەیزدارو نە بۆ جەنابەتدار.

ئینجا بزانە: مانەوە لە هەیوانو سەربانی مزگەوت وەکو مزگەوت حەرامە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، جا ئەگەر لە مزگەوتدا جەنابەتی بوو، واجبە: یەکسەر بڕواتە دەرەوە، ئەگەر نەگونجا بڕواتە دەرەوە: بە هۆیترسێکی گیانی، یان ماڵیخۆی، یان دەرگە داخرابو، ئەو کاتە دروستە: بمێنێتەوە، بەڵام واجبە تەیەمموم بکا، نەك بە خۆڵێ مزگەوت- بەڵکو بەو تۆزەی هاتۆتە مزگەوت- هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: (وَالْقُرآنُ) حەرامە لە سەر جەنابەتدار قورئانخوێندن، هەرچەند کەمیش بێ: وەك ووشەیەکی ئایەتێك ﴿عَنْ عَلِيٍّ: كانَ رسولُ اللهﷺ يُقْرِئُنا الْقُرْآنَ مالَمْ يَكُنْ جُنُبـاً﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ لە هەموو کاتێکدا قورئانی فێر دەکردین، تەنها لە کاتی جەنابەتدا نەبێ. ئینجا بزانە: خوێندنی قورئان تەنها بە زوبان حەرامە، بەو جۆرەی گوێی لە دەنگیخۆی ببێ، بەڵام بە دڵو بیرلێکردنەوەو بە تەماشاکردن حەرام نیە، هەروەك لەسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَحِلُّ أذْكارُهُ) حەڵاڵە بۆ جەنابەتدار: دوعاو زیکرەکانی قورئان بڵێ، بە نیەتی دوعاو زیکر (لا بِقَصْدِ قُرآنٍ) نەك بە مەبەستی قورئانخوێندن: وەك لە کاتی خواردنو خواردنەوەدا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ). یان لە کاتی سواربوونی وولاغ، یان ئۆتۆمبیل، یان فڕۆکەدا بڵێ: (سُبْحانَ الّذی سَخَّرَ لَنا هذا وَماكُنّا لَهُ مُقْرِنِينَ). یان لە کاتی بەڵا بڵێ: (إنّا لِلّهِ وَإنّا إلَيْهِ راجِعُونَ). یان دوعایەکانیتری قورئان ﴿عن عائشةرضي الله عنها: كانَ رَسُولُ اللهﷺ يَذْكُرُاللهَ عَلى كُلِّ أحْيانِه﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە هەموو کاتێکیدا زیکری خوای دەکرد. واتە: تەنها قورئانخوێندن نەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، تاکو ئەم حەدیسە دژایەتی نەکا لە گەڵ حەدیسەکەیڕابردوو.

ئینجا بزانە: ئامۆژگاریو چیرۆکەکانی قورئان-ئەگەر بە مەبەستی قورئانخوێندن نەبێ- دروستە: بگوترێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئافرەتی زەیسانیو حەیزدارو منداڵلێبوو، لە حەرامیی ئەو پێنج شتانەدا لە گەڵ جەنابەتدار یەکسانن‌و بەڵگەکانی جەنابەت بەڵگەی ئەوانەشە؟ چونکە

....

ئەوانەش بێدەستنوێژیی گەورەنەو لە جەنابەتیش بەهێزترن، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە. بەڵام لەمەزهەبی (حنفی)دا ئیمامی(الطحاوی)و ئیمامی(الکَرْخی) ڕێگەیان داوە: ئافرەتی حەیزدار دەرسی قورئان–وشە لە دوای وشە– بە قوتابی بڵێ، واتە: وشەیەك بڵێ، ئینجا بوەستێ، یان قوتابی بە دوایدا بڵێتەوە، ئینجا دەست بە وشەیەکیتر بکا، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: بۆ جەنابەتدارو حەیزدار وەها سوننەتە: نینۆكو موو و خوێنو هیچ بەشێکیتری لاشەیان لانەبەن، تا غوسل ئەکەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

سێیەم: ئەگەر کافرێك موسڵمان بوو و لە کاتی کافریدا جەنابەت، یان حەیز، یان زەیسانی، یان منداڵبوونی بە سەردا هاتبو، ئەوە واجبە غوسل بکا، جا ئەگەر لە کاتی کافریدا غوسلیشی کردبێ، هەر واجبە دووبارەی بکاتەوە، چونکە غوسلەکەی دروست نەبوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوەو، لە مەرجەکانی دەستنوێژیشدا باسمان کرد.

چوارەم: هەر کاتێکی مرۆڤی جەنابەتدار ویستی پێش غوسل کردن بخەوێ، یان شتێك بخوا، یان بخواتەوە، سوننەتە ئەندامەکەیمیزکردنی بشۆریو دەستنوێژیش بگرێ ﴿عَنْ عائشة رضي الله عنها: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذا كانَ جُنُباً فأرادَ أنْ يأكُلَ أوْ يَنامَ تَوَضَّأَ وُضُوئَهُ للصَّلاةِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ هەر کاتێك بە جەنابەت دەبو و ویستبای شتێك بخوا، یان بخەوێ، دەستنوێژێکی وەکو دەستنوێژی نوێژکردنی دەگرت.

ئینجا بزانە: ئەم شۆردنو ئەم دەستنوێژە بۆ ئافرەتی زەیسانیو حەیزداریش بۆ خەو و خواردنی پێش غوسل کردن سوننەتە، بەو مەرجەی کۆتایی خوێنیان هاتبێ، بەڵام ئەگەر خوێنەکەیان بەردەوام بوو، ئەو کاتە سوننەت نیە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: هەر کاتێك پیاوی جەنابەتدار ویستی جیماع بکا: لە گەڵ ژنی یەکەمجاریدا، یان لەگەڵ ژنێکیدیکەیدا، سوننەتە ئەندامەکەی بشۆریو دەستنوێژیش بگرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أتى أحَدُكُمْ أهْلَهُ ثُمَّ أرادَ أنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُما وُضُوءً﴾ رواه مسلم، زاد البيهقي: ﴿فَإنَّهُ أنْشَطُ لِلْعَوْدِ﴾. هەر کاتێك یەکێکتان جیماعی کردو ویستی جیماعێکیتریش بکا، با دەستنوێژێك لە نێوانیاندا بگرێ، چونکە بەم دەستنوێژە گورجو گۆڵتر دەبێ.

ئینجا بزانە: لە ئاگاداریی چوارەمو پێنجەمدا بنچینەی سوننەتەکە بە شۆردنی ئەندامیمیزکردن پێك دێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: چونکە لە حەدیسی (بخاری)و (مسلم)دا فەرمانی پێکراوە.

وَأَقَلُّهُ نِيَّةُ رَفْعِ جَنَابَةٍ أَوِ اسْتِبَاحَةِ مُفْتَقِرٍ إِلَيْهِ أَوْ أَدَاءِ فَرْضِ الْغُسْلِ، مَقْرُونَةً بِأَوَّلِ فَــرْضٍ، وَتَعْمِيمُ شَعَرِهِ

هەروەها ئەو حەدیسانەش بەڵگەنە: کە غوسل کردن یەکسەر واجب نیە، بەڵکو کە کاتی نوێژ هات لە سەری واجب دەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ چۆنیەتی غوسل کردن ﴾

(وَأَقَلُّهُ) لای کەمی غوسلیواجب-بە جەنابەتو حەیزو زەیسانیو منداڵلێبوون- دوو شتن: یەکەم: (نِيَّةُ رَفْعِ جَنَابَةٍ) نیەتهێنانی لابردنی جەنابەتە بەدڵ، وەك بڵێ: (نَوَيْتُ رَفْعَ الْجَنَابَةِ) نیەتم وەیە ئەم جەنابەتەم لادەبەم. جا ئەمەیان بۆ ئەو پیاوە، یان ئەو ئافرەتەیە: کە جەنابەتی لە سەر بێ، بەڵام ئەگەر غوسلی حەیز، یان زەیسانی بوو، واجبە بڵێ: نیەتم وەیە بێدەستنوێژی حەیز، یان زەیسانی لادەبەم. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خوا پەرستی بێ، بە نیەتەوە نەبێ دانامەزرێ.

(أَوْ اسْتِبَاحَةِ مُفْتَقِرٍ إِلَيْهِ) یان نیەتی حەڵاڵکردنی شتێك بێنێ: کە پێویستی بە غوسل کردن هەبێ، وەك بڵێ: نیەتم وەیە نوێژ لە خۆم حەڵاڵ بکەم (أَوْ أَداءِ فَرْضِ الْغُسْلِ) یان بڵێ: نیەتم وەیە فەرزی غوسل جێبەجێ دەکەم. یان نیەتم وەیە غوسلی واجب بەجێدێنم. یان نیەتم وەیە ئەم لەش پیسیەم لادەبەم، یان نیەتم وەیە ئەم بێنوێژیەم لادەبەم.

ئینجا بزانە: لە نیەتی حەڵاڵکردن بەم لایەوە: بۆ جەنابەتی پیاو و ئافرەتو بۆ حەیزو زەیسانیو منداڵلێبوون، هەر یەکێکیان بگۆترێ دروستە، هەروەها ئەگەر پیاو هەردوو جۆرە جەنابەتی لە سەر بون، یان ئافرەت جەنابەتو حەیز، یان جەنابەتو زەیسانی لە سەر بون، ئەوە بۆ گشتیان تەنها یەك غوسلو یەك نیەت لەو نیەتانەیڕابردوو دروستەو بەسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(مَقْرُونَةً بِأَوَّلِ فَرْضٍ) واجبە نیەتەکە لە گەڵ سەرەتای شۆردنی لەشدا بەرامبەر بێ، واتە: هەر بەشێکی لە پێش نیەتهێنانـدا شۆرابێ دروست نیەو واجبە دووبارە بیشۆرێتەوە، ئینجا بزانە: ئەگەر لە غوسل کردن لە جاری یەکەمدا پەڵەیەکی لاشەی نەشۆرا، بەڵام لە جاری دووەم، یان سێیەمدا شۆرا، ئەوە غوسلەکەی دروستە، هەروەها ئەگەر لە دوای غوسل کردنیش ئەو پەڵەیە بە نیەتی غوسل-بە تەنهاش- بشۆرێتەوە، دیسان غوسلەکەی دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا لە باسی دەستنوێژ ڕوونی کردۆتەوە، واتە: چونکە لە غوسل کردندا ڕیز دانەندراوە.

دووەم: (وَتَعْمِيمُ شَعَرِهِ) ئاو پێداکردنی دەرەوەو ناوەوەی گشت مووەکانیەتی، هەرچەند زۆریش پڕ بن ﴿عن عليّ: عَنِ النَّبِيِّﷺ مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعَرَةٍ مِنْ جَنابَةٍ لَمْ يَغْسِلْها فُعِلَ

وَبَشَرِه، وَلاَ تَجِبُ مَضْمَضَةٌ وَاسْتِنْشَاقٌ. وَأَكْمَلُهُ

به كَذا وَكَذا مِنَ النّارِ﴾ صححه القرطبي والحافظ ابن حجرالعسقلاني فيالتلخيص، لكن قيل: الصواب وقفه على عليّ‌ﷺ، هەر كەسێك شوێنی یەك دانە موو، لە جەنابەتدا نەشۆرێ، وەهاو وەهای لێدەكرێ لە ئاگری دۆزەخ.

كەوابو: ئەگەر پەلكە -واتە: كەزیەكانی ئافرەت- ئەوەندە توند بون: ئاو نەدەچووە ناوەوەیان، واجبە: بۆ غوسل كردن هەڵبوەشێندرێنەوە، بەلاّم ئەگەر شل بونو ئاویان دەگەیشتێ هەڵوەشاندنەوەیان واجب نیە، هەروەك لە سەر چاوەكاندا فەرموویانە ﴿عن أُمّ سَلَمَةَ رضي الله عنها قُلْتُ: يارَسُولَ الله إنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي، أَفَأَنْقُضُهُ لِلْحَيْضَةِ وَالْجَنابَةِ؟ قال: لا، إنّما يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِيَ عَلَى رَأْسِكِ ثَلاثَ حَثَياتٍ ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْماءَ فَتَطْهُرِينَ﴾ رواه مسلم، (أُم سَلَمَة) فەرمووی: ئەی پێغەمبەریخوا‌ﷺ من كەزیی سەری خۆم دەونم، ئایا بۆ غوسلی حەیزو جەنابەت هەڵیانبوەشێنم؟ پێغەمبەر‌ﷺ فەرمووی: نا، ئەوەندە بەسە: سێ مستە ئاو بە سەرت دا بكە، ئینجا ئاو بە سەر هەموو لەشت دا بكە لە بێ نوێژی پاك دەبیەوە. واتە: چونكە كەزیەكانی (ام سلمة) شل بونو ئاو دەچووە ناوەوەیان، هەروەك لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویەتی.

(وَبَشَرِه) هەروەها ئاو پێداكردنی هەموو پیستەی لەشیەتی، هەرچەند مووی زۆر پرپشی پێوە بێ، یان كونی دوودەری تێدا بێ: وەك خەزێمی لووتو كونی گوارەی گوێ، ئەوانە گشتی واجبە بشۆرێن.

هەروەها واجبە ئاوەكە بگاتە ژێر نینۆكو ژێر چەرمی گۆی ئەندامی میزكردن -ئەگەر سوننەت نەكراو بێ-، هەروەها ناو كونە گوێ: كە لە دەرەوەڕا دیارەو بن ئەنگوستیلەی بەو جۆرەی باسمان كرد لە دەستنوێژدا، هەروەها ناو پسانەوەو قلّێشایی پێستەو بن هەنگڵو ناو كەلێنی قینگو ئەندامی میزكردنی ئافرەت: كە لە كاتی دانیشتنی لە سەر پێ بەدەردەكەوێو ناو لۆچەكانیتری لەش، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا ڕوونیان كردۆتەوە، واتە: بە بەڵگەی حەدیسەكەیداهاتوو.

(وَلاتَجِبُ مَضْمَضَةٌ وَاسْتِنْشاقٌ) واجب نیە لە غوسل كردندا ئاو لەدەمو لووتی وەر بكا، بەڵكو سوننەتە، پێغەمبەر‌ﷺ دەربارەی غوسلی جەنابەت فەرمووی: ﴿أَمّا أَنا فَيَكْفِينِي أَنْ أَصُبَّ عَلى رَأْسِي ثَلاثاً ثُمَّ أُفِيضَ بَعْدَ ذَلِكَ عَلَى سائِرِ جَسَدِي﴾ رواه الامام احمد باسناده الصحيح، من لە غوسلی جەنابەتدا سێ جار ئاو بەسەرم دا دەكەم، ئینجا بە هەموو لاشەم دا دەكەمو ئەوەندەم بەسە. كەواتە: ئەوەیڕابردوو، لای كەمی غوسل بوو.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی غوسل بە سوننەتەوە، ئەوەیە بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيمِ)و نیەت بێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

إزالَةُ الْقَذَر ثُمَّ الْوُضُوءُ –وَفي قَوْلٍ يُؤَخِّرُ غَسْلَ قَدَمَيْه– ثُمَّ تَعَهُّدُ مَعَاطفه ثُمَّ يُفيضُ الْمَاءَ عَلَى رَأْسه وَيُخَلِّلُهُ ثُمَّ شقِّه الأيْمَنِ ثُمَّ الأيْسَرِ، وَيَدْلُكُ وَيُثَلِّثُ، وَتُتْبِعُ لِحَيْضٍ أَثَرِهِ مِسْكاً وَإِلاَّ فَنَحْوَهُ،

ئینجا (ازالَةُ القَذَرِ) لادانی چڵکی سەر لاشەیەتی: جا پاك بێ، یان پیس، جا ئەگەر ئاوەکەی دەگۆڕی، یان بە یەکەمجار لانەدەچوو، ئەو کاتە واجبە لە پێشدا لای ببا، ئینجا غوسل بکا، هەروەك لە (تحفة)و (المجموع)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(ثُمَّ الْوُضُوءُ) ئینجا دەستنوێژگرتن بە تەواوی وەکو دەستنوێژی‌نوێژ (وَفي قَوْلٍ يُؤَخِّرُ غَسْلَ قَدَمَيْه) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: شۆردنی پێیەکانی لە دەستنوێژی‌غوسلدا دوا دیخی تا غوسلی تەواو دەبێ، ئەو کاتە دەیانشۆری (ثُمَّ تَعَهُّدُ مَعَاطفه) ئینجا ئاو پێداکردنی لۆچ‌و کەلێنی لەشی: وەکو ناوك‌و قونکەچاو و کونە گوێ‌و لۆچی زگ‌و عەورەتی‌و ئەو شوێنانەی بە زەحمەت ئاویان دەگاتێ (ثُمَّ يُفيضُ الْماءَ عَلى رَأْسه) ئینجا ئاو بە سەر سەری دا دەکا (وَيُخَلِّلُهُ) پەنجەکانی لە ناو مووی سەری وەردەدا (ثُمَّ شقِّه الأيْمَنِ) ئینجا لای ڕاستەی دەشۆری (ثُمَّ الأيْسَرِ) ئینجا لای چەپەی دەشۆری‌و (وَيَدْلُكُ) دەستی‌تەڕ بە سەر لاشەی‌دا دەهێنێ تاکو باش تەڕ ببێ (وَيُثَلِّثُ) سێ جار سێ جار ئاو بە خۆی دادەکا:

﴿عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذا اغْتَسَلَ منَ الْجَنابَة يَبْدَأُ فَيَغْسلُ يَدَيْه، ثُمَّ يُفْرِغُ بِيَمينه عَلى شماله فَيَغْسلُ فَرْجَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوئَهُ للصَّلاة، ثُمَّ يَأْخُذُ الْماءَ فَيُدْخلُ أَصابعَهُ فِي أُصُول الشَّعَر حَتّى إذا رَأَى قَدْاسْتَبْرَأَ حَفَنَ عَلى رَأْسه ثَلاثَ حَفَنات، ثُمَّ أَفاضَ عَلى سائِرِ جَسَده ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْه﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك پێغەمبەر ﷺ غوسلی جەنابەتی کردبا، یەکەمجار لەپە دەستەکانی دەشۆرد، ئینجا بە دەستی ڕاستەی ئاوی بە دەستی چەپەی‌دا دەکردو تارەتی دەکرد، ئینجا دەستنوێژی تەواوی دەگرت وەکو دەستنوێژی‌نوێژ، ئینجا ئاوی هەڵدەگرت‌و پەنجەکانی دەخستە ناو مووەکانی تا دەیزانی لە گەڵ پێستەدا ئاوی گەیشتۆتێ، ئینجا سێ مستە ئاوی بە سەری خۆی‌دا دەکرد، ئینجا ئاوی بە هەموو لاشەی خۆی‌دا دەکرد، ئینجا پێیەکانی دەشۆردن.

(وَتُتْبِعُ لِحَيْضٍ) سوننەتە: لە دوای غوسلی پاکبوونەوە لە حەیز، یان لە زەیسانی، ئافرەت دابنێتە (أَثَرِهِ) ناو کونی ئەندامی حەیز، هەر چەند بێ‌مێردیش بێ (مِسْكاً) پارچە لۆکەیەك، یان پارچە پەڕۆیەك: کە میسکی لە ناو داندرابێ (وَإِلاَّ) ئەگەر میسك نەگونجا (فَنَحْوَهُ) شتێکی‌تری بۆنخۆش بەو جۆرە دابنێتە ناو کونەکە، تاکو بۆنی خوێنەکە نەمێنێ، جا ئەگەر بۆنخۆشیش نەکا، با بە ئاو پوختە پاکی بکاتەوە، بەلام ئەگەر

وَلا يُسَنُّ تَجْدِيدُهُ بخلاَف الْوُضوء، وَيُسَنُّ أن لاَ يَنقُصَ مَاءُ الْوُضُوء عَنْ مُدّ وَالْغُسْـلِ عَنْ صَاعٍ، وَلاَ حَدَّ لَهُ، وَمَنْ بِهِ نَجَسٌ يَغْسِلُهُ ثُمَّ يَغْتَسِلُ وَلاَ تَكْفِي لَهُمَا غَسْلَةٌ، وَكَـذا فِي الْوُضُوء، قُلْتُ:

ئافرەتەکە کچ بوو، پێویستە ئاگاداری پەردەیکچینیخۆی بێ؟ نەوەك لە کاتی بە جێهێنانی ئەم سوننەتەدا ببچڕێ ﴿عَن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنهـا: أَنَّ امْرأَةً سَأَلَت النَّبِـيَّ ﷺ عَـنِ الْغُسْلِ مِنَ الْحَيْضِ؟ فَقال: ...تَصُبُّ عَلَيْها الْماءَ، ثُمَّ تَأخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَطَهَّرُ بِها، فَقالَتْ عائشَةُ: تَتَّبعينَ أَثَرَالدَّمِ﴾ رواه الشيخان، ئافرەتێك دەربارەی غوسلیحەیز پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد؟ ئەویش فەرمووی: ئاو بە سەرخۆیدا دەکا، ئینجا لە دوای غوسل پارچە پەمۆیەکی بە میسککراو دادەنێتە ناو کونیحەیز. ئینجا بزانە: ئەو ئافرەتەی لە ژێر ئیحرامی حەج، یان عومرەدایە، ئەم بۆنخۆشکردنەی لێحەرامە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە فیدیەی دەکەوێتە سەر.

(وَلا يُسَنُّ تَجْدِيدُهُ) سوننەت نیە نوێکردنەوەی غوسل (بِخِلافِ الْوُضُوءِ) بەلام نوێکردنەوەی دەستنوێژ سوننەتە، واتە: دەستنوێژەکەی نەشکێو دەستنوێژێکیتر بگرێتەوە، بەلام بەو مەرجەی نوێژێکی واجب، یان سوننەتی بە دەستنوێژەکەیتر کردبێ، ئەگەر نا: نوێکردنەوەی ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا لەم نوێکردنەوەیەدا نیەتێك لە نیەتەکانیدەستنوێژ دێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَيُسَنُّ ألاّ يَنْقُصَ ماءُ الْوُضُوءِ عَنْ مُدٍّ) سوننەتە: ئاوی دەستنوێژگرتن لە مستێك کەمتر نەبێ (وَالْغُسْلِ عَنْ صاعٍ) سوننەتە ئاوی غوسلیش لە ساعێك کەمتر نەبێ، واتە: چوار مست (وَلا حَدَّ لَهُ) هیچ سنورێكو ئەندازەیەکی دیارکراو دانەندراوە: بۆ ئاوی غوسلو دەستنوێژ، بەڵکو تەنها ئەوە بە مەرج داندراوە: ئاو بە سەر گشت لاشەو ئەندامەکاندا بە تەواوی بڕوا، زانایانیش یەکڕانە: کە ناپەسندە: زۆر ئاو سەرف بکا، بە نیەتی غوسل، یان دەستنوێژ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّهُ سَيَكُونُ فِي هذهِ الأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعاءِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، لە مەودوا لەم ئوممەتەی مندا کەسانێك دەبن: زیادەڕۆیی دەکەن لە غوسلو دەستنوێژو لە دوعاکردندا.

(وَمَنْ بِهِ نَجَسٌ) هەر کەسێك پیسیەکی بە شوێنێکی لاشەیەوە بوو (يَغْسِلُهُ) دەبی لە پێشدا بیشوا (ثُمَّ يَغْتَسِلُ) ئینجا غوسل بکا (وَلا تَكْفِي لَهُما غَسْلَةٌ) تەنها یەك جار شۆردن بۆ هەردووکیان بەس نیە (وَكذا فِي الْوُضُوءِ) هەروەها لە دەستنوێژیشدا بەو شێوەیەیە، هەروەك لە شەشەم مەرجەکانی دەستنوێژدا باسمان کرد (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی)

اَلأَصَحُّ تَكْفِيهِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ اغْتَسَلَ لِجَنَابَةٍ وَجُمُعَةٍ حَصَلاَ، أَوْ لأَحَـدِهِما حَصَلَ فَقَط، قُلْتُ: وَلَوْ أَحْدَثَ ثُمَّ أَجْنَبَ أَوْ عَكْسُهُ كَفَى الْغُسْلُ عَلَى الْمَذْهَبِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ تَكْفِيهِ) لە فەرموودەی ڕاستتردا تەنها یەك جار شۆردن بۆ هەردووكیان بەسە (وَاللهُ أَعْلَم) بەو مەرجەی پیسییەكە لە گەڵ شەپۆلییەكەمدا لا بچێو ئاوەكەش نەگۆڕێو بشگاتە پێستەی ئەو شوێنەی پیسییەكەی لە سەر بووە، ئەگەر نا: غوسلی دروست نیەو شوێنەكەش پاك نابێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر شتێكی پاكی بە سەر شوێنێكی لاشەیەوە بوو و ڕێگەی ئاوی دەگرت بگاتە پێستە: وەكو سبوغو خەنەو ماڵحەمو ڕونیپەیتو هەویرو سبوغی سەر نینۆكو چڵكی بن نینۆكو ئەو جۆرە شتانە، ئەوە واجبە لایببا ئینجا غوسل بكا، ئەگەر نا: غوسلی دروست نیە، بەڵام ڕەنگی خەنەو مەرەكەبو چەورایی نەفتو ڕون زیانی نیە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەم مەسەلانە ڕوون كراونەوەو، لە ڕوكنی پێنجەمی دەستنوێژیشدا بە درێژتر باسمان كردن.

(وَمَنْ اغْتَسَلَ لِجَنابَةٍ وَجُمُعَةٍ) هەر كەسێك بە نیەتیجەنابەتو بە نیەتیجومعە، یەك غوسل بكا (حَصَلا) هەردووكی بۆ دەبن، واتە: جەنابەتی لادەچێو خێری غوسلی جومعەشی بۆ دەنووسرێ، بەڵام باشتر ئەوەیە: بە جیا جیا بیانكا (أَوْ لأَحَدِهما) یان تەنها نیەتی یەكێكیانی هێنا (حَصَلَ فَقَطْ) ئەوە ئەو غوسلەی نیەتی بۆ هێناوە، تەنها ئەوی بۆ دەبێو ئەوەیتر نابێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَلَوْ أَحْدَثَ ثُمَّ أَجْنَبَ) ئەگەر كەسێك بێدەستنوێژ بوو، ئینجا بە جەنابەت بوو (أَوْ عَكْسُهُ) یان بە پێچەوانەوە: بە جەنابەت بوو، ئینجا بێدەستنوێژ بوو (كَفَى الْغُسْلُ عَلَى الْمَذْهَب) ئەوە بۆ لاچوونی جەنابەتو بێدەستنوێژی تەنها غوسل بەسە، هەر چەند نیەتیدەستنوێژیش نەهێنێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونكە هەردووكیان دوو پاكژی بچوكو گەورەنەو بچوكەكە لە ناو گەورەكەدا دێتە جێ، هەروەك لە گشت سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە غوسل كردندا ڕیز بۆ شۆردنی لەش دانەندراوە، چونكە لاشەی جەنابەتدار بە یەك ئەندام دادەندرێ، بەڵام سوننەتە لە لایسەریەوە دەست بە غوسل كردن بكا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، كەواتە: بە هەر جۆرێك غوسل بكا، غوسلو دەستنوێژ دروست دەبن، بەڵام ئەوەی گرنگە: ئەگەر بە مەسینە، یان بە بەلوعە غوسلی دەكرد–بۆ پاراستنی دەستنوێژ– پێویستە لە پێش غوسل كردندا تارەت بكاو نیەتی لابردنیجەنابەتیش لە گەڵ تارەتكردندا بێنێ، تاكو لە پاش دەست پێكردنی

غوسل پێویست بە شۆردنی پیسایی شوێنی تارەت نەکا، چونکە ئەگەر بە دەستی ڕووت بیشۆرێ، دەستنوێژی دەشکێ-ئەگەر لە پێش غوسلدا دەستنوێژی گرتبێ- ئەگەر نا: دەستنوێژی ئەو ئەندامەی دەشکێ کە لە غوسلدا شۆراوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: لە هەردوو حاڵەتدا پێویستە بۆ نوێژکردن دەستنوێژ بگریتەوە، بەلام لە هیچ حاڵەتێکدا دەستنوێژ شکان زیان لە غوسلەکەی نادا، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە، جا ئەگەر دەستنوێژی نەشکا، ئەوە پێویست ناکا دەستنوێژێکی‌تر بگریتەوە ﴿عن عائشة رضي الله عنها: كانَ رسولُ اللهِﷺ لايَتَوَضّأُ بَعْدَ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنابَةِ﴾ رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، پێغەمبەرﷺ لە دوای غوسلی جەنابەت دەستنوێژی نەدەگرت.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی گەرماوی گشتی ﴾

خۆشۆردن لە (حمام)دا-واتە: گەرماوی گشتی- بۆ پیاوان دروستە، بەو مەرجەی عەورەتی خۆیان داپۆشن‌و تەماشای عەورەتی خەڵکیش نەکەن، چونکە خۆشۆردن بە ڕووتی لە بەر چاوی‌خەڵك دروست نیەو دروستیش نیە هیچ کەس دەست لە عەورەتی بدا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿احْفَظْ عَوْرَتَكَ إلاّ مِنْ زَوْجَتِكَ أوْ مامَلَكَتْ يَمينُكَ...﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، عەورەتی خۆت بپارێزە: تاکو کەس نەیبینێ‌و دەستی لێنەدا جگە لەژنی خۆت‌و (جارية)کەی خۆت.

بەلام خۆ شۆردن لە گەرماوی گشتی‌دا بۆ ئافرەتان ناپەسندە، تەنها لە بەر نەخۆشی‌و زەیسانی نەبێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ما مِنْ امْرأةٍ تَخْلَعُ ثِيابَها في‌غَيْرِ بَيْتِها إلاّ هَتَكَتْ مابَيْنَها وَبَيْنَ اللهِ تَعالى﴾ رواه الترمذي وقال حديث حسن، هەر ئافرەتێك جلی خۆی دابکەنێ-جگە لە ماڵی خۆی‌دا نەبێ- ئەوە پەردەی شەرمی لە نێوان خۆی‌و خوای خۆی‌دا دەپچڕێنێ.

ئینجا بزانە: دروست نیە ئافرەتانی موسڵمان‌و ئافرەتانی کافر بە یەکەوە بچنە گەرماو، جیاوازی نیە کافرەکە: جولەکە بێ، یان گاور، یان بتپەرست، چونکە ئیمامی(عمرﷺ) قەدەغەی کردوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی) لە باسی (نَظَر)دا فەرموویانە، بە بەڵگەی ئایەتی ﴿وَلايُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إلاّ لِبُعُولَتِهِنَّ﴾ تا ﴿أوْ نِسائِهِنَّ﴾ واتە: بە ئافرەتانی موسڵمان بڵێ: جوانی خۆیان بۆ هیچ کەسێك دیار نەخەن، تەنها بۆ مێردی خۆیان نەبێ‌و ...بۆ ئافرەتانی‌موسڵمان نەبێ.

هەروەها بزانە: لێرەدا مەبەست بە عەورەتی پیاو: نێوان ناوك‌و ئەژنۆیەتی، عەورەتی ئافرەت: هەموو لاشەیەتی، هەروەك لە باسی (نَظَر)دا ڕوونی دەکەینەوەان شاء الله تعالى.

(بابُ النَّجاسَة)

هِـــــيَ كُــــلُّ مُـــسْـكِـــرٍ مَـــائـِعٍ، وَكَـــلْــــبٌ وَخِــــنْــزِيــرٌ

ئینجا بزانە: غوسل کردن بە ڕووتی لە شوێنی تەنهادا-کە هیچ کەس نەیبینێ- دروستە، هەروەها غوسل کردنی مێرد لە بەر چاوی ژنیخۆیو غوسلیژن لە بەر چاوی مێردی خۆی دروستە، بە بەڵگەی حەدیسەکەییەکەم، هەروەها دروستە: ژنو مێرد یەکتری بشۆنو دروستیشە لە یەك شوێندا بە یەکەوە غوسل بکەن ﴿عَنْ عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ ﷺ مِنْ إناءٍ واحِدٍ﴾ رواه الشيخان، حەزرەتی (عائشة) دەفەرموێ: منو پێغەمبەرﷺ لە یەك قاپەوە غوسلمان دەکرد.

﴿ بابُ النَّجاسَة: باسی پیسیو لابردنی پیسی ﴾

(هِيَ) پیسی لە شەرعدا: چڵکنێکە نوێژی پێوە دروست نەبێ ئەگەر شەرع چاو پۆشیی لێنەکا، کەواتە: ئەگەر شەرع چاو پۆشیی لە جۆرە پیسیەك کرد، ئەو کاتە نوێژی پێوە دروستە، هەروەك لە باسی ئاوەکاندا چەند جۆرێکمان ڕوون کردنەوە، لێرەو لە مەرجەکانی نوێژیشدا چەند جۆرێکیتر ڕوون دەکەینەوە ان شاء الله تعالی.

ئینجا بزانە: هەر شتێك پیس بێ، خواردنیشی حەرامە، تەنها لە ترسی مردن دروستە: مردار بخورێ، هەروەك لە باسی خواردەمەنیەکاندا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە ان شاءالله تعالی، هەروەها بۆ پێویستیش دروستە: دەرمانی پیس بخورێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(كُلُّ مُسْكِرٍ مائِعٍ) هەر شتێکی مرۆڤ سەر خۆش بکاو شلیش بێ، پیسە: وەکو شەراب، واتە: مەیو بیرەو ویسکیو...هتد، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ياأَيُّهاالَّذِينَ آمَنُـوا إِنَّمـا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنْصابُ وَالأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، شەرابو قومارو ڕێزلێنانی بەردو فالگرتنەوەی بە تیرەکان، گشتی پیسەو لە کردەوەیشەیتانە، کەواتە: خۆتان لە هەموویان بپارێزن تاکو بەختەوەر ببن.

کەواتە: دروست نیە شەراب بۆ دەرمانکردنیش بەکار بێ، هەروەك لە باسی سزای شەرابخۆردا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوەان شاء الله تعالی.

(وَكَلْبٌ) هەروەها سەگیش پیسە، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە گڵاوکردنەوەی کردوە، هەروەك لە باسی لابردنیپیسیدا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە ان شاء الله تعالی، ئینجا بزانە: تولەو تاژیش هەر بە سەگ دادەندرێنو گڵاون.

(وَخِنْزِيرٍ) هەروەها بەرازیش پیسە، چونکە لە سەگ خراپترە، خوای گەورەش لە قورئاندا خواردنی بەرازی حەرام کردوە.

وَفَرْعِهِمَا، وَمَيْتَةِ غَيْرِ الآدَمِيِّ وَالسَّمَكِ وَالْجَرَادِ،

(وَفَرْعِهِما) هەروەها وەچەی سەگو بەرازیش گڵاون هەر چەند تەنها باوك، یان دایكی سەگ، یان بەراز بێو لایەنەكەیتریش لە ئاژەڵێكی پاك بێ.

ئینجا بزانە:-جگە لە سەگ و بەرازو وەچەی یەكێك لەو دووانە- گشت باڵندەو گشت ئاژەڵێك لە كاتی زیندووەتیدا پاكن، هەر چەند گۆشتیشی نەخورێ، واتە: بە مردووەتیش مردار بێ ﴿عن أبي قتادةﷺ: قال النَّبِيُّﷺ فِي الْهِرَّةِ: إِنَّها لَيْسَتْ بِنَجِسٍ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: پشیلە پیس نیە. واتە: هەرچەند درندەشەو گۆشتیشی ناخورێ.

هەروەها بزانە: ئەگەر كارێك، یان بەرخێك بە شیری سەگو بەراز گەورە كرابێ، ئەویش گۆشتەكەی پاكە، هەروەك لە(المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام گڵاوكردنەوەی دەمی شیرخۆرەكە واجبە، هەروەك لە ئاگاداریەكەی گڵاوكرنەوەدا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

(وَمَيْتَةِ) هەروەها مرداریووش پیسە، هەر چەند مێشو كرمیش بێ (غَيْرِالآدَمِيِّ وَالسَّمَكِ وَالْجَرادِ) جگە لە ئامیزادو ماسیو كلۆ، واتە: مردووی ئەم سێیانە پاكە، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنا بَنِي آدَمَ﴾ بەڕاستی ئێمە ڕێزمان لەئادەمیزاد ناوە. واتە: لە بەر ڕێزداری بە مردوویش پیس نابێ، جا كە لە دوای مردنیش دەشۆرێ، هەر بۆ زێدە ڕێزداریە نەك لە بەر پیسبوون، جیاوازی موسڵمانو كافریش نیە، كەواتە: كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّما الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ كافرەكان پیسن. مەبەست پیسی بیرو باوەڕە، نەك پیسی لاشە، هەروەك لە سەر چاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها دەربارەی مردووی كلۆو ماسی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أُحِلَّتْ لَنا مَيْتَتانِ وَدَمانِ: اَلسَّمَكُ وَالْجَرادُ، وَالْكَبِدُ وَالطِّحالُ﴾ رواه الامام أحمد مرفوعاً ورجح البيهقي الموقوف وصححه، دوو مردوو و دوو خوێنمان بۆ حەڵاڵ كراون: ماسیو كلۆ، جەرگو سپڵە، واتە: پاتەڕەشە. هەروەها دەربارەی مرداریش خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ﴾ حەرام كراوە لە سەر ئێوە: مردارو خوێن. واتە: چونكە پیسن.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر بە بەڵگەی ئەو ئایەتە: ئێسقانو پێستەو پەڕو كوڵكو خوریو موو و گشت بەشێكیتری مرداریش پیسە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، بەڵام لە مەزهەبی ئیمام (ابوحنیفة)و ئیمام(مالك)و ئیمام(احمد)دا: كوڵكو خوریو مووی ئاژەڵی مردار پیس نیە، هەروەك لە (المجموع)و كتێبەكانیخۆیاندا فەرموویانە، كەوابو: ئەگەر مرۆڤێكی گەداو هەژار پێویستی هەبو، بۆی دروستە: بە مەزهەبی ئەو سێ ئیمامانە ڕەفتار بكا: خوریو مووی ئاژەڵی مرداریوو لێبكاتەوەو بیشۆریو بە كاری بێنێ،والله أعلم.

ئینجا بزانە: مەبەست بە مردار: مردووی ئاژەڵێك، یان باڵدارێکە بە بێسەربڕینیشەرعی گیانی دەرچووبێ: وەك مردووی کەرو پڵینگو داڵەشو...هتد ئەو شتانەی گۆشتیان ناخورێ، بە سەربڕاویش هەر مردارن، چونکە سەربڕینیان ناشەرعییە، یان وەك مردووی مەڕو بزنو مریشك کە بە بێسەربڕین، یان بە سەربڕینێکی دژ بە شەرع گیانیان دەرچووبێ: کە لە باسی سەربڕیندا ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالى.

(وَدَمٍ) هەروەها خوێنیش پیسە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو، واتە: جگە لە جەرگو سپڵە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَقَيْحٍ) هەروەها کێمو خیزاویش پیسن، چونکە ئەوانیش خوێننو گەنیونو گۆڕاون.

ئینجا بزانە: چڵمو لیکاو و ئارەقەو فرمێسکی گشت گیانلەبەرێك پاکە، تەنها هی سەگو بەرازو وەچەی یەکێك لەو دووانە نەبێ، هەروەك لە پاشکۆی ئاوەکاندا ڕوونمان کردۆتەوە.

(وَقَيْءٍ) هەروەها ڕشانەوەش پیسە، چونکە ئەویش پیسایی نێو گەدەیە بە لای دەمیدا هاتۆتە دەرەوە، کەواتە: جیاوازی ئاو و خواردەمەنی نیە، ئینجا بزانە: ئەو ئاوەی لە دەمی مرۆڤیخەوتوو دێتە دەرەوە، ئەگەر لە گەدەوە بێتە دەرەوە، واتە: زەردو بۆگەنیو بێ، ئەوە پیسە، ئەگەر نا: پاکە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَرَوْثٍ) هەروەها پیسایی ئادەمیزادو تەرسی وڵاغو ڕیخو قشپلیئاژەڵیترو جیقنەی باڵندە گشتی پیسە، جیاوازی نیە: گۆشتی بخورێ، یان نا، هەر چەند خوێنیشی لە بەر نەڕوا: وەکو مێشو کلۆ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن ابن مسعودﷺ: أَتَيْتُ النَّبِيَّﷺ بِحَجَرَيْنِ وَرَوْثَةٍ-أَيْ لِيَسْتَنْجِيَ بِهِ- فَأَخَذَهُما وَأَلْقَى الرَّوْثَةَ وَقالَ: إِنَّها رِكْسٌ﴾ رواه البخاري، واتە: دوو بەردو پارچە ڕیخێکم بۆ پێغەمبەرﷺ هێنا تاکو تارەتی پێبکا، ئەویش بەردەکانی وەرگرتو ڕیخەکەشی فڕێداو فەرمووی: ئەمە پیسە.

(وَبَوْلٍ) هەروەها میزیش پیسە، جا میزی ئادەمیزاد بێ، یان ئاژەڵ بێ، گۆشتی بخورێ، یان نا ﴿عن أنسﷺ: بالَ أَعْرابِيٌّ فِي الْمَسْجِدِ...فَقالَ النَّبِيُّﷺ: هَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك میزی لە ناو مزگەوتدا کرد، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دۆلچەیەکی ئاو بڕژێننە سەر میزەکەی.

ئینجا بزانە: چاوپۆشی دەکرێ لەو میزو ڕیخەی لە کاتی گێرەدا، ئاژەڵەکانیگێرە دەیکەنە سەر کاو دانی گێرەکراو، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَذْيٍ) هەروەها مەزیش پیسە (وَوَدْيٍ) هەروەها وەدیش پیسە، هەروەك لە باسی غوسلدا ڕوونمان کردنەوە (وَكَذا مَنِيُّ غَيْرِالآدَمِيِّ) هەروەها (مَنِی)ش-کە پێی دەگوترێ: عشقاو،

فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: الاَصَحُّ طَهَارَةُ مَنِيِّ غَيْرِالْكَلْبِ وَالْخِنْزِيرِ وَفَرْعِ أَحَدِهِمَا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَبَنُ مَالاَ يُؤْكَلُ غَيْرَالآدَمِيِّ، وَالْجُزْءُ الْمُنْفَصِلُ مِنَ الْحَيِّ كَمَيْتَتِهِ

واتە: تۆوی دروستبوونی گیانلەبەر–جگە لە ئادەمیزاد پیسە، بەڵام (مَنی)ی ئادەمیزاد پاکە (فی الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا ﴿عن عائشةرضیالله عنها: كُنْتُ أَفْرُكُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَوْبِ رَسولِ اللهِﷺ فَرْكاً فَيُصَلِّي فِيهِ﴾ رواه مسلم، حەزرەتی(عائشة) دەفەرموێ: من بە نینۆکی خۆم (مَنی)م لە جلەکانی پێغەمبەرﷺ دەڕنیو نوێژی پێوە دەکرد.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، لە سەر چاوەکاندا دەفەرموون: سوننەتە (مَنی) بشۆری ﴿عَن عائشة رضیالله عنها: أَنَّها كانَتْ تَغْسِلُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللهِﷺ﴾ رواه الشیخان، حەزرەتی (عائشة) رضیالله عنها (مَنی)ی لە جلەکانی پێغەمبەرﷺ دەشۆرد.

(قُلْتُ) ئیمامی(نەواوی) دەفەرموێ (اَلأصَحُّ طَهارَةُ مَنِيِّ غَيْرِالْكَلْبِ وَالْخِنْزِيرِ وَفَرْعِ أَحَدِهِما) بە فەرموودەیڕاستتر (مَنی)ی گشت گیانلەبەرێك–جگە لە سەگو بەرازو وەچەی یەکێکیان– پاکە، چونکە ئەویش وەکو (مَنی)ی ئادەمیزاد تۆوی ئاژەڵێکی پاکە (وَاللهُ أعْلَم).

ئینجا بزانە: هێلکەی ئەو گیانلەبەرەی گۆشتی ناخورێ، پاکەو دروستە: بخورێ، بەو مەرجەی زیانی نەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، هەروەها هێلکەی گیانلەبەری مرداربوو کە توێکڵەکەی ڕەق بوبێ ئەویش دروستە بخورێ، بەڵام ئەگەر ڕەق نەبوبێ پیسەو حەرامە، هەروەها ئەگەر هێلکە لە ناوەوەدا بووە خوێن، ئەویش پاکەو دروستە: بخورێ بەو مەرجەی تێك نەچوبێو بگونجێ فەرخەی لێدروست ببێ، ئەگەر نا: پیسەو حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەو هێلکەی بە بێپێدافسینی نێرینە دروست دەبێ، ئەگەر بووە خوێن، پیسەو حەرامە، چونکە فەرخەی لێدروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشبراملسی)دا فەرموویانە.

(وَلَبَنُ مالا يُؤْكَلُ) هەروەها شیری ئەو گیانلەبەرەی گۆشتی ناخورێ ئەویش پیسە، هەروەك گۆشتەکەشی پیسە (غَيْرِالآدَمِيِّ) جگە لە شیری ئادەمیزاد، واتە: شیری وی بە زیندوویی‌و بە مردوویی پاکە، چونکە ڕێزدارە، هەروەها شیری ئەو ئاژەڵەش کە گۆشتی بخورێ بە زیندوویی‌و بە سەربڕاوی پاکە، بەو مەرجەی مردار نەبێ، ئەگەر نا: پیسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْجُزْءُ الْمُنْفَصِلُ) هەر پارچەیەکی جیا ببێتەوە (مِنَ الْحَيِّ) لە گیانلەبەریزیندوو (كَمَيْتَتِهِ) وەکو مردووەکەی وایە، واتە: ئەگەر مردووەکەی پاك بێ پارچەکەش پاکە، ئەگەر مردووەکەی مردار بێ پارچەکەشی مردارە، کەوابو: دەستو پێو گشت

إلاّ شَعَرَ الْمأكول فطَاهِرٌ، وَلَيْسَتِ الْعَلَقَةُ وَالْمُضْغَةُ وَرُطُوبَةُالْفَرْجِ بِنَجَسٍ فِيالأَصَحِّ،

ئەندامەکانی‌تری ئادەمیزادی زیندوو لە دوای لێکردنەوەشی پاکن، گشت پارچەیەکی ماسی‌ی زیندوو لە دوای لێکردنەوەش پاکەو دروستە بشخورێ.

بەلام پارچەی هەر ئاژەڵێکی زیندوو لە دوای لێکردنەوەی پیسەو حەرامە، هەر چەند گۆشتیشی بخورێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَن أبي واقدالليثي﴾: قَدِمَ النَّبيُّ ﷺ الْمَدينَةَ وَهُمْ يَجُبُّونَ أَسْنِمَةَ الإِبِلِ وَيَقْطَعُونَ أَلْيَاتِ الْغَنَمِ، فَقالﷺ: مَا قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ وَهِيَ حَيَّةٌ فَهُوَ مَيْتَــةٌ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، پێغەمبەرﷺ هاتە (مدينة)، خەلکی (مدينة) قەپۆزی ووشترو دونگی مەڕەکانیان لێدەکردەوە، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هەر پارچەیەك لە کاتی‌زیندوویی‌دا لە ئاژەڵ بکرێتەوە، پارچەکە مردارە. واتە: چونکە لە پێش سەربڕیندا لێی‌کراوەتەوە.

(إلاّ شَعَرَالْمأكولِ) تەنها موو و کوڵکو خوریو پەڕی ئەو گیانلەبەرە نەبێ: کە گۆشتی بخورێ (فَطاهِرٌ) گشتی پاکە بە بەلگەی (اجماع)، جیاوازی نیە: بە زیندوویی، یان بە سەربڕاوی لێی‌بکرێتەوە، بەلام موو و خوریو کوڵکو پەڕی ئەو گیانلەبەرەی گۆشتی ناخورێ، بە زیندوویی‌و بە مردوویی پیسە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و باسمان کرد.

ئینجا بزانە: مووی وولاغی سواری-کە گۆشتی ناخورێ- هەر چەند پیسە، بەلام دەریارەی سوار وولاغەکە لێبوردن هەیە، هەروەك لە (تحفة) لە باسی‌ئاوەکاندا فەرموویەتی، هەروەها چاوپۆشی لە ئارەقەشی دەکرێ، هەر چەند لە شوێنی پیسیشدا دەگەوزێ، لە (المجموع)دا بەلگەی بەوە هێناوەتەوە: ﴿کە پێغەمبەروﷺ (صحابة)کان بە سواری کەرو هێستر دەچوونە سەفەرو جلەکانیشیان نەدەگۆڕی‌و نوێژیان پێوە دەکرد﴾.

(وَلَيْسَتِ الْعَلَقَةُ) ئەو پارچە خوێنە مەیی‌یەی لە ناو منداڵدانەدا لە (مَنی)یەوە بووەتە خوێن، پیس نیە (وَالْمُضْغَةُ) ئەو پاچە گۆشتەش کە لە ناو منداڵدانەدا لە خوێنەکەوە بووەتە گۆشت، پیس نیە؟ چونکە بنچینەی هەردووکیان دەچێتەوە سەر (مَنی)و (مَنی)ش پاکە (وَرُطُوبَةُ الْفَرْجِ بِنَجَسٍ) تەڕایەتی ئەندامی (جماع)ی مێینەش پیس نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا لەو سێیانەدا، کەواتە: منداڵو هێلکە-کە هاتنە دەرەوە- واجب نیە بشۆرێن‌و ئەندامی (جماع)کردنی پیاویش بە تەڕایەتی ئەندامەکەی ژن پیس نابێ، واتە: کە پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە شۆردنی کردوە، فەرمانی سوننەتە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: مەبەست بەو تەڕایەتی‌یە: ئاوێکی سپی‌یە پێ‌دەچێ: یان ئارەقە بێ، یان مەزی بێ، لە ناوەوەی ئەندامەکەی ئافرەت پەیدا دەبێ، بەلام ئەو ئاوەی لە لای ژێری

وَلاَ يَطْهُرُ نَجِسُ الْعَيْنِ إِلاَّ خَمْرٌ تَخَلَّلَتْ وَكَذا إِنْ نُقِلَتْ مِنْ شَمْسٍ إِلى ظِلٍّ وَعَكْسِهِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ خُلِّلَتْ بِطَرْحِ شَيْءٍ فَلاَ،

ئەندامەکەی دێتە دەرەوە پیسە، هەروەها ئەو ئاوەی لە پێش منداڵ لێبوون، یان لە گەڵ منداڵبووندا دێتە دەرەوە ئەویش پیسە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ جۆرەکانی پیسی ﴾

پیسی دوو جۆرە، یەکەم: (نَجِسُ الْعَيْنِ) پیسیبنچینەیی، واتە: خودی شتەکە لە بنچینەیدا پیس بێ: وەکو ئەو پیسیانەی ژماردنمان. دووەم: (مُتَنَجِّس) پیسبوو، واتە: خودیشتەکە لە بنچینەیدا پاك بێو بە هۆی وێکەوتنی پیسێك پیس بوبێ.

ئینجا هەر یەکێکیش لەو دووانە سێ پلەیە، یەکەم: (النجاسةالمغلظة) پیسیئەستوور: وەکو سەگو بەراز، کە لە کوردەواریدا پێی دەگوترێ: گڵاوبوو. دووەم: (النجاسةالمخففة) پیسیسووك: وەکو میزی کوڕیشیرخۆر. سێیەم: (النجاسةالمتوسطة) پیسیناوەنجی: وەکو پیسیەکانیتری جگە لەو دووانە.

ئینجا بزانە: لە پاککردنەوەی پیسیدا نیەتهێنان مەرج نیە، مەرجیش نیە بە کرداری (مُکلَف)ێك لابربرێ، بەڵکو ئەگەر منداڵ، یان شێت، یان باران، یان ئاوەڕۆیەك پیسیەکەی شۆراند، یان با فڕێیدا ناو ئاوێکیزۆر-جگە لە وانەش- ئەگەر پیسیەکەی شۆراند، ئەوە پاك دەبێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ پاککردنەوەی (نَجِسُ الْعَيْنِ) پیسی بنچینەیی ﴾

(وَلاَيَطْهُرُ) پاك نابێتەوە (نَجِسُ الْعَيْنِ) پیسیبنچینەیی بە هیچ جۆرێك: نە بە شۆردنو نە بە سوتاندنو نە بە هیچ گۆڕانکاریەکیتر (إِلاَّ) تەنها دوو پیسی ناوەنجی نەبێ:

یەکەم: (خَمْرٌ) مەی، واتە: شەڕاب (تَخَلَّلَتْ) کە بە خۆی ببێتە سرکە (وَكَذا) هەروەها (إِنْ نُقِلَتْ مِنْ شَمْسٍ إِلى ظِلٍّ) ئەگەر شەڕابەکە گواستراوە لە بەر هەتاو بۆ سێبەر (وَعَكْسِهِ) یان لە بەر سێبەر بۆ هەتاو، ئەوجا بووە سرکە هەر پاك دەبێتەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە هۆی پیسیو حەرامیی شەڕاب سەرخۆشکردنە، هۆیەکەشی نەما، کەوابو: پاك دەبێتەوە (فَإِنْ خُلِّلَتْ) بەلام ئەگەر شەڕاب بووە سرکە (بِطَرْحِ شَيْءٍ) بە تێهاویشتنی شتێك: وەکو خوێ، یان پیاز، یان هەرشتێکیتر، هەرچەند شتەکەش بە خۆی بکەوێتە ناو شەڕابەکە (فَلا) پاك نابێتەوە ﴿عن أنس ﷺ سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ: عَنِ الْخَمرِ تُتَّخَذُ خَلاًّ؟ فقالَ: لا﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ پرسیاری لێکرا: ئایا دروستە: شەڕاب بە دەستکاری بکرێتە سرکە؟ فەرمووی: نا. واتە: پاك نابێتەوەو حەڵاڵیش نابێ.

وَجِلْدٌ نَجُسَ بِالْمَوْتِ فَيَطْهُرُ بِدَبْغِهِ ظَاهِرُهُ وَكَذا بَاطِنُهُ عَلَىالْمَشْهُورِ، وَالـدَّبْغُ نَـزْعُ فُضُولِه بِحرِّيفٍ

﴿ دەباغكردنی پيستەی‌مردار ﴾

دووەم: لەو پيسە بنچينەييانەی پاك دەبنەوە (وَجِلْدٌ) پيستەيەكە (نَجُسَ بِالْمَوْتِ) بە هۆی مردن پيس بوبێ، واتە: گلاَّو نەبێ بەڵكو مردار بێ، جياوازی نيە: گيانلەبەرەكە گۆشتی بخورێ، يان نا: وەكو پيستەی كەرو هێسترو گورگو پڵينگو...هتد (فَيَطْهُرُ) پيستەی‌مردار پاك دەبێتەوە (بِدَبْغِه) بە هۆی دەباغكردنی (ظَاهِرُهُ) هەر دوو ڕووی دەرەوەی پشتو زگی–كە دەباغی گەيشتوتێ– پاك دەبێتەوە (وَكَذا بَاطِنُهُ) هەروەها ناوەو ئەو ڕووەش كە دەباغيان پێنەكەوتوە، پاك دەبنەوە (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی بەهێزی ناسراوی‌مەزهەب، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا دُبِغَ الإهابُ فَقَدْ طَهَرَ﴾ رواه مسلم، هەر كاتێك پيستەی‌مردار دەباغ كرا پاك دەبێتەوە.

ئينجا بزانە: جگە لە پيستەی‌مردار، هيچ ئەندامێكی‌تری‌مردار پاك نابێتەوە، كەوابو: ئەو موانەی بە سەر پيستەكەوەنە، ئەويش پيسن‌و بە دەباغ پاك نابنەوە، بەڵام چاوپۆشی دەكرێ: لەو مووە كەمانەی لە دوای دەباغكردن بە سەر پيستەوە دەمێننەوە، هەر وەك لە سەرچاوەكاندا ڕوونيان كردۆتەوە.

ديسان بزانە: پيستەی سەگو بەرازو وەچەی يەكێك لەو دووانە بە دەباغيش پاك نابێتەوە، چونكە بە زيندوويش گلاَّون، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

ئينجا بزانە: بە (اجماع)ی زانايانی‌ئيسلام: حەرامە ئادەميزاد بگروێندرێ‌و حەرامە پيستەكەی بەكار بێ، چونكە لە قورئاندا ڕێزی لێندراوە، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموويەتی.

(وَالدَّبْغُ) مەبەست بە دەباغكردن: (نَزْعُ فُضُولِهِ) لابردنی زێدەگۆشتو خوێن‌و تەڕايەتی پيستەيە، بە جۆرێكی وەها: خۆش ببێ‌و ئەگەر نقومی ناو ئاو بكرێ، ڕەق‌و بۆگەن نەبێ (بِحرِّيفٍ) ئەو لابردنە مەرجە بە شتێكی تفتو تاڵ بێ: وەكو گلوان‌و مازوو و توێكڵی هەنارو...هتد، هەر چەند پيسيش بێ: وەكو جيقنەی باڵندە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە ﴿عن ميمونةرضي‌الله‌عنها: مَرَّ رَسُولُ اللهِﷺ بِشاةٍ يَجُرُّونَها فَقال: لَوْ أَخَذْتُمْ إهابَها؟ فَقالُوا: إنَّها مَيْتَةٌ، فَقالَ يُطَهِّرُهاالْماءُ وَالْقَرَظُ﴾ حديث حسن رواه ابوداود والنسائي، مەڕێكی مرداربوويان ڕادەكێشا فڕێی بدەن، پێغەمبەريشﷺ بە لايدا ڕابردو فەرمووی: دەبوا پيستەكەی بۆ خۆتان لێبگرنەوە؟ گوتيان: مەڕەكە مرداربووە، فەرمووی: بە ئاو و گەڵای (سَلَم) پاك دەبێتەوە. واتە: چونكە تفتو تاڵە.

لاَ شَمْسٍ وَتُرَاب، وَلاَ يَجبُ الْمَاءُ فِي أَثْنَائه فِيالأَصَحِّ، وَالْمَدْبُوغُ كَثَوْبٍ نَجُس، وَمَـا نَجُسَ بِمُلاقَاة شَيْءٍ مِنْ كَلْب

(لاشَمْسٌ وَتُرابٌ) بەڵام بە تیشكی ڕۆژو بە گڵو بە خوێو بە هەر شتێكیتری زێدەگۆشتو خوێن لانەبا، دەباغكردن نابێ، چونكە خۆش نابێو بە كەوتنە ئاو بۆگەن دەبێ.

(وَلا يَجِبُ الماءُ فِيأَثْنائِه) واجب نیە لە كاتی دەباغكردندا ئاو بەكار بهێندرێ، واتە: دەرمانەكانی دەباغ بە ئاو تێكەڵ بكرێن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بە بەڵگەی حەدیسەكەییەكەم، كەواتە: كە لە حەدیسەكەی دووەمدا باسی ئاوی كردوە، مەبەست پاككردنەوەی تەواوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: دەباغكردن تەنها (نَجاسَةُ العَيْن)=پیسیبنچینەیی پاك دەكاتەوەو پیسبوونەكەیدەباغ هەر دەمێنێ، جا هەر كاتێك بە ئاو شۆرا، بە تەواوی پاك دەبێتەوە، هەروەك دەفەرموێ:

(وَالْمَدْبُوغُ) پیستەی دەباغكراو (كَثَوْبٍ نَجُسٍ) وەكو جلێكە پیس بوبێ، هەرچەند بە شتێكی پاكیش دەباغ كرابێ، كەوابو: بۆ نوێژ لە سەركردنو نوێژ پێوەكردنو بۆ بەكارهێنان لە شتیتەڕدا، واجبە بشۆرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا وەردەگیرێ، واتە: ئەگەر نوێژی پێوە نەكا، یان لە شتیووشكدا بەكاری بێنێ، واجب نیە بشۆرێ.

ئینجا بزانە: جگە لە شەڕابو پیستە، هیچ پیسێكیتریبنچینەیی بە هیچ جۆرێك پاك نابێتەوە، كەواتە: ئەگەر سەگ، یان ڕیخ، یان مردار بە ئاگر سوتێندراو بووە خۆڵەمێش، یان میز كوڵێندرا، یان كرا سەهۆڵ، یان بە هەر دەستكاریەكیتر گۆڕدرا، یان بە خۆی گۆڕا، ئەوە پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

﴿ پاككردنەوەی (مُتَنَجِّس) پیسبوو ﴾

واتە: پیسبووی ئەستوورو سوكو ناوەنجی. ئینجا بزانە: لە پیسبوونی شتیپاكدا مەرجە: یان دەبێ پیسەكە تەڕ بێ، یان شتە پاكەكە تەڕ بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: ئەگەر هەردوو لا ووشك بون، ئەو كاتە پیسەكە كار ناكاتە سەر شتە پاكەكەو پیسی ناكا، هەروەها بزانە: پەلەكردن لە لابردنی پیسیدا سوننەتە، بەڵام ئەگەر بە خۆپیسكردنەكە تاوانبار بوبێ؟ چونكە بە بێعوزر خۆی پیس كردبو، ئەو كاتە پەلەكردن واجبە، هەروەها بۆ نوێژكردنیش پەلەكردن لە لابردنیپیسیدا واجبە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

١-﴿ پاككردنەوەی پیسبووی ئەستوور-گلاوبوو ﴾

(وَما نَجُسَ) هەر شتێكی پاك كە پیس بوبێ (بِمُلاقاةِ شَيْءٍ مِنْ كَلْبٍ) بە وێكەوتنی شتێكی سەگ: وەكو مرۆڤێك، یان ئاژەڵێكی بە ددان گرتبێ، یان دەمو میزو گو و لیكاو و ئارەقەو

غُسِلَ سَبْعاً إِحْدَاهُنَّ بِتُرَابٍ، وَالأَظْهَرُ تَعَيُّنُ التُّرَابِ وَأَنَّ الْخِنْزِيرَ كَكَلْبٍ، وَلاَ يَكْفِي تُرَابٌ نَجِسٌ

خوێن‌و موو و هەر ئەندامێکی‌تری سەگ بە تەڕی بە شتێکی‌تەڕ، یان ووشك بکەوێ، یان بە ووشکی بە شتێکی‌تەڕ بکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئەوە (غُسِلَ سَبْعاً) واجبە حەفت جار بشۆرێ (إحداهُنَّ بِتُرابٍ) یەکێك لەو حەفت جارە ولجبە بە گڵێکی‌پاك بێ: کە تێکەڵی ئاوێکی پاك کرابێ بە جۆرێکی‌وەها: ئاوەکە لێل بکاو بە هۆی ئاوەکە بگاتە گشت شوێنە پیسبووەکان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿طَهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاهُنَّ بِالتُّرابِ﴾ رواه مسلم، پاکبوونەوەی قاپی هەر یەکێکتان کاتێك سەگ دەمی تێوەنا، ئەوەیە: حەفت جار بیشۆرێ، جاری‌یەکەمیان بە گڵ. واتە: گڵەکە تێکەڵی ئاو ببێ، چونکە بە پێوەرکردنی گڵی ووشك بە بێ‌ئاو پاك نابێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا دەردەکەوێ، بۆیێ بەم پاککردنەوەیە دەگوترێ: (گڵاوکردنەوە).

ئینجا بزانە: واجبە خودی پیسیەکە لابردرێ، ئینجا حەفت جار بشۆرێ، کەواتە: ئەگەر بە شەش جار خودی‌پیسیەکە لاچو، ئەوە هەر بە یەك جار دەژمێردرێ‌و شەشی‌تریش واجبن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها بزانە: ئەم گڵاوکردنەوەیە دەربارەی شتی ووشك بوو، چونکە شتی شل بە هیچ جۆرێك پاك نابێتەوە، بەڵام ئەگەر شتی تەڕی‌پەیت: وەکو قوڕو ڕۆن‌و هەویرو...ئەو جۆرە شتانە سەگ پیسی کردن، ئەوە تەنها شوێنە پیسبووەکەو دەوروبەری فڕێدەدرێ‌و ئەوەی‌تریش پاکە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە باسی شلی پیسبوودا بەڵگەی بۆ دێنینەوە،ان شاء الله تعالى.

(وَالأَظْهَرُ تَعَيُّنُ التُّرابِ) بە فەرموودەی بەهێزتر: تەنها گڵ دیاری کراوە بۆ پاککردنەوەی شتی گڵاوبوو، واتە:—جگە لە گڵ—گەچ‌و سابوون‌و هیچ دەرمانێك گڵاوی‌سەگ لانابا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّ الْخِنْزِيرَ كَكَلْبٍ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: بەرازیش وەکو سەگ وایە، واتە: شت گڵاو دەکاو واجبە حەفت جار بشۆرێ: بەو جۆرەی گوتمان، چونکە بەراز لە سەگ خراپترەو لە قورئانیش خواردنی حەڕام کراوە، هەروەها وەچەی یەکێکیش لە سەگ، یان لە بەراز وەکو سەگ وایە، هەروەها ئەگەر شتێکی گڵاوبوو لە پێش حەفت جار شۆریندا بە شتێکی‌تەڕ کەوت، یان بە تەڕی وە شتێکی‌تر کەوت، ئەویش گڵاو دەبێ‌و واجبە حەفت جار بشۆرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلا يَكْفِي ترابٌ نَجِسٌ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: گڵی پیس بۆ پاککردنەوەی گڵاوبوو نابێ، بەڵکو واجبە گڵەکە پاك بێ، ئیتر جیاوازی گڵی ڕەش‌و سوورو زەرد نیە.

وَلاَ مَمزُوجٌ بِمَائِعٍ فِيالأَصَحِّ، وَمَا تَنجَّسَ بِبَوْلِ صَبِيٍّ لَمْ يَطْعَمْ غَيْرَ لَبَنٍ نُضِحَ،

(وَلا مَمْـزُوجٌ بِمـائِعٍ) هـەروەها گڵـی تێکـەڵکراو بـە شتێکیشـلیش دروسـت نیـەو نـابێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ئاگاداری﴾: ١- ئەگەر خۆڵ، یان قوڕ بە هۆی سەگو بەراز پیس بوو، پێویست بـە گـڵ ناکا، بەڵکو تەنها بە ئاو حەفت جار واجبە بشۆرێ.

٢- لە گڵاوکردنەوەدا سوننەتە: گڵەکە لە جارییەکەمدا بەکار بهێنـدرێ، واتـە: لـە جـاری حەفتەمو جارەکانیتریشدا دروستە، چونکە گشتیان حەدیسیان دەربارە هاتوە.

٣- ئەگەر لە کـاتی گڵاوکردنـەوەدا پرۆشـکە ئاوەکـان بـە شـوێنێك کـەوتن، ئـەوە تێبینـی دەکـرێ: ئەگـەر پرۆشـکەکان لێڵاویجارییەکـەم بـون، ئـەوە شـەش جـاریتر شـوێنەکە دەشۆرێ، ئەگەر هی جاریدووەم بون پێنج جاریتر دەشۆرێ...هتد بەو جۆرە، جـا ئەگـەر پرۆشکەکان لێڵاو نەبون، واجبە جارێك لەو جارانەی ماون لێڵاوی تێدا بەکار بێ.

٤- ئەگـەر گۆشـتی سـەگو بـەرازی خـوارد، یـان میزەکـەیانی خـواردەوە، یـان شـتێکی گڵاوبـووی خـوارد، یـان خواردیـەوە، ئـەوە تـەنها گڵاوکردنـەوەی دەمو ئـەو شـوێنانەی پیسەکەیان پێکەوتوە واجبە، واتە: هەردوو کونەکەی خـوارەوە گڵاوکردنـەوەیان نـاوێ، بەڵکو تەنها تارەتکردنیان واجبە، بەڵام ئەگەر ڕشاوەو گۆشتەکە بە ساغی هاتە دەرەوە، دووبارە گڵاوکردنەوەیدەمی واجبە.

٥- ئەگەر دوو سەگ، یان سەگێكو بەرازێك شتێکیان پیس کرد، ئەوە بۆ هەموویان تەنها حەفت جارەکە واجبە.

٦- ئەگەر لە ناو ڕووبارێکی لێڵدا حەفت جار شتە پیسبووەکەی جولاند، ئـەوە بـە حـەفت جار دەژمێردرێو پاك دەبێتەوە.

٧- لە ئاگاداریەکەی ئاویپیسدا چەند نمونەیەکی گرنگمان باس کردن بۆ ئێرەش گرنگن، ئینجا بزانە: ئەو ئاگاداریانەمان لە گشت، یان لە زۆربەی سەرچاوەکان هێناون.

٢-﴿ پاككردنەوەی پیسبووی سوك ﴾

(وَما تَنَجَّسَ) هەرشتێك پیس بوبێ (بِبَوْلِ صَبِيٍّ) بە میزیکوڕێکی وەها: کە (لَمْ يَطْعَمْ غَيْرَ لَبَنٍ) جگە لە شیر هیچیتری نەخواردبێو نەخواردبێتەوە بۆ پێژیـان، تەمەنیشـی لـە دوو سـاڵ زیـاتر نـەبێ (نُضِحَ) ئـەو شتە پیسـبووە بـە میـزی ئـەم کـوڕە، ئـاوی بـە سـەردا دەپرژێنـدرێ، واتـە: تـەواوی شـوێنەکە بـە ئـاو تـەڕ دەکـرێو پێویسـت ناکـا ئاوەکـەی لێجیاببێتـەوە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الْجارِيَةِ وَيُرَشُّ مِنْ بَوْلِ الْغُلامِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، میزی کیژۆڵەیشیرخۆر دەشۆرێو میـزی کوڕیشـیرخۆر ئاوی بە سەردا دەپرژێندرێ.

وَمَا تَنَجَّسَ بِغَيْرِهِمَا إِنْ لَمْ تَكُنْ عَيْنٌ كَفَى جَرْيُ الْمَاءِ، وَإِنْ كانَتْ وَجَبَ إِزالَةُ الطَّعْمِ،

ئینجا بزانە: لە شیرخواردندا جیاوازی شیری ئادەمیزادو گیاو ئاژەڵ نیە، جا ئەگەر کوڕەکە تەمەنی لە دوو ساڵ زیاتر بوو، یان کەمتر بوو بەڵام لە گەڵ شیرخواردندا شتیتریشی دەخوارد، یان دەخواردەوە تاکو پێی بژێ، ئەو کاتە واجبە میزەکەی وەکو میزی گەوران بشۆرێ، بەڵام ئەگەر-جگە لە شیر- شتیتری بۆ دەرمانبوون، یان کرپوونەوە لە گریان دەخوارد، ئەوە زیانی نیە، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە روون کراونەوە.

٣-﴿ پاککردنەوەی پیسبووی ناوەنجی ﴾

(وَما تَنَجَّسَ بِغَيْرِهِما) هەر شتێك پیس بوبێ بە پیسیەکیناوەنجیی جگە لە ئەستوورو سووك (إِنْ لَمْ تَكُنْ عَيْنٌ) ئەگەر پیسیەکە لاشەی نەبو، واتە: هەست بە ڕەنگو تامو بۆنی نەدەکرا، وەکو میزێك، یان ئاوێکیپیس کە ووشك بوبنەوە (كَفَى جَرْيُ الْماءِ) ئەوەندە بەسە: یەك جار ئاوەکە بە سەر شوێنە پیسبووەکەدا بڕواو لێی جیاببێتەوە، بەڵام سێ جار خێرترە.

ئینجا بزانە: ئەگەر شتێکی وەکو زەمین بە شلێکی وەکو میز پیس بوو و هەڵیمژی ئەوەندە بەسە: ئاوێکی وەهای بە سەردا بکرێ: کە پیسیەکە وەبنەخۆی بگرێو لە ناوی ببا، ئیتر مەرج نیە ئاوەکە بە شوێنەکەدا ڕوبچێتە خوارەوە، مەرجیش نیە شوێنە پیسبووەکە ووشك ببێتەوە، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

بەڵام ئەگەر خودی میزەکە مابۆوەو هەڵنەمژرابو، ئەو کاتە پاك نابێتەوە، چونکە بە هۆی تێکەڵبوون کێشی ئاوشۆرەکە زیاد دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن أبيهريرةﷺ: بالَ أَعْرابِيٌّ فِيالْمَسْجِدِ...فَقالَ النَّبِيُّﷺ: هَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك میزی لە ناو مزگەوتدا کرد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دۆلچەیەکی ئاو بڕژێننە سەر میزەکەی. ئینجا بزانە: ئەگەر پیسەکە گڵاو بو: وەکو میزی سەگ، ئەوە واجبە: حەفت جار ئاوی بە سەردا بکرێ، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

هەروەها ئەگەر گۆشت بە ئاوێکیپیس، یان بە میز کوڵێندرا، ئەوە دەرەوەو ناوەوەی بە شۆردن پاك دەبێتەوەو پێویست بە کوڵاندنەوەو هەڵگوشین ناکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنْ كانَتْ) بەڵام ئەگەر پیسیەکە لاشەی هەبو: وەکو جیقنەو ڕیخو خوێن، واتە: پیسیەکە ڕەنگ، یان تام، یان بۆنی هەبو (وَجَبَ) واجبە لاشەی پیسیەکە لابدرێ، ئینجا (إِزالَةُ الطَّعْمِ) تامی پیسیەکەش واجبە لابدرێ، هەرچەند زەحمەتیش بێ، چونکە مانەوەی

وَلاَ يَضُرُّ بَقَاءُ لَوْنٍ أَوْ رِيحٍ عَسُرَ زَوَالُهُ، وَفِي الرِّيحِ قَوْلٌ، قُلْتُ: فَإِنْ بَقِيَا مَعاً ضَرَّا عَلَى الصَّحِيحِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُشْتَرَطُ وُرُودُ الْمَاءِ

تام نیشانەی مانەوەی خودی پیسیەکەیە ﴿عن أسماء رضي الله عنها: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فِي دَمِ الْحَيْضِ: تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْماءِ ثَمَ تَنضَحُه ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ﴾ رواه الشيخان، خوێن لە جلەکەی دەڕنێ‌و ئینجا بە ئاو هەڵیدەگوشێ‌و ئینجا دەیشۆرێ، ئینجا نوێژی پێوە دەکا.

(وَلا يَضُرُّ بَقاءُ لَوْنٍ) زیانی نیە ڕەنگی پیسیەکە بە تەنها بمێنێتەوە (أَوْ رِيحٍ) زیانی نیە بۆنی پیسیەکە بە تەنها بمێنێتەوە (عَسُرَ زَوالُهُ) کە لاچوونی زەحمەت بێ، واتە: بە هەلگوشین‌و بە سابوون لانەچێ، یان سابوونی دەست نەکەوێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە (وَفِي الرِّيحِ قَوْلٌ) دەربارەی بۆن فەرموودەیەك هەیە: کە مانەوەی بە تەنهاش زەرەری هەیە (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفـەموی (فَإِنْ بَقِيا مَعاً) ئەگەر ڕەنگو بۆنی پیسیەکە بە یەکەوە مانەوە (ضَرَّا) زەرەری هەیەو شتەکە پاك نابێتەوە (عَلى الصَّحِيحِ) لەسەر فەرموودەی ڕاست (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: ئەگەر شتێك بە ڕەنگێکی‌پیس ڕەنگی گرت، ئەوە تا لاشەی پیسیەکە لادەچێ واجبە بشۆرێ‌و تا ڕەنگەکەش بە هۆی ئاو لێی جیا ببێتەوە هەر واجبە بشۆرێ، ئیتر تەنها مانەوەی ڕەنگ زیانی نیە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە، بەڵام ئەگەر پیسیەکە تێکەڵی خۆڵ بوو و نەگونجا جیا بکرێتەوەو لابردرێ: وەکو وورده زبڵ‌و کێم‌و خوێنی گۆڕستان، ئەوە بە هیچ جۆرێك ئەو خۆڵە پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا مەرجە بۆ پاکبوونەوەی شتە پیسبووەکە: (وُرُودُ الْماءِ) ئاوەکە بێتە سەر شوێنە پیسبووەکە ئەگەر ئاوەکە کەم بێ، چونکە ئەگەر شتە پیسبووەکە دابندرێتە ناو ئاوە کەمەکە، پیسی دەکاو شتەکەش پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە ئاوی پیسیشدا ڕوونمان کردەوە.

جا ئەم (قاعدة)یە: کە (جیاوازی هاتنەسەرو کەوتنە ناو دەکا)، لەم فەرموودەی پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە: ﴿إذااسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الإناءِ حَتّى يَغْسِلَها ثَلاثًا فَإِنَّهُ لايَدْرِي أَيْنَ باتَتْ يَدُهُ﴾ رواه الشيخان واللفظ لمسلم، هەر کاتێك یەکێکتان لە خەو هەڵسا، نابێ دەستی بخاتە ناو قاپی‌ئاو تا سێ جار دەیشۆرێ، چونکە نازانێ لە کاتی خەوتندا دەستی لە کام شوێندا داندراوە. واتە: ئەگەر دەستی پیس بێ‌و بیخاتە ناو ئاوێکی کەم، ئاوەکە پیس دەبێ، بەڵام ئەگەر ئاوە کەمەکە بە سەر دەستە پیسەکەدا بکرێ، پاکی دەکاتەوە، چونکە لە کاتی بە سەرداکردندا ئاو هێزی هەیە.

لاَ الْعَصْرُ فِي الأَصَحِّ، وَالأَظْهَرُ طَهَارَةُ غُسَالَةٍ تَنفَصِلُ بِلاَ تَغَيُّرٍ وَقَدْ طَهَرَ الْمَحَلُّ، وَلَوْ تَنَجَّسَ مَائِعٌ تَعَذَّرَ تَطْهِيرُهُ،

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسە بەڵگەشە: کە سوننەتە شتیپیسبوو سێ جار بشۆری، حەدیسی پیاوەکەش -کە میزی لە مزگەوت کرد- بەڵگەیە: کە شتیپیسبوو، بە یەك جار شۆرین پاك دەبێتەوە، کەوابو: ئەگەر قاپێك، یان دەمی پیس بوو، جارێك ئاویان تێوەر بکا پاك دەبێتەوە، بەو مەرجەی گشت تەنیشتەکانیان ئاویان بگاتێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(لاالْعَصْرُ) بەڵام گوشینی شتە شۆراوەکە لە دوای شۆرین واجب نیە، بەڵکو سوننەتە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە ئەو تەڕیەتیەی بە شتە شۆراوەکەوە دەمێنێتەوە، بەشێکی ئاوشۆرەکەیە، ئاوشۆریش پاکە، هەروەك دەفەرموێ:

(وَالأَظْهَرُ طَهارَةُ غُسالَةٍ) لە فەرموودەیبەهێزتردا: ئەو ئاوشۆرەی جارییەکەم -کە پیسیی پێشۆراوە- پاکە، بەڵام پاککەرەوە نیە، بەو مەرجەی (تَنْفَصِلُ) کە لە شتە شۆراوەکە جیا دەبێتەوە (بِلاتَغَیُّرٍ) هیچ گۆڕانێکی ڕەنگو تامو بۆنی نەبێو کێشیئاوەکەش زیاد نەبێ (وَقَدْ طَهَرَالْمَحَلُّ) شوێنە پیسبووەکەش پاك بوبێتەوە، جا ئەگەر ئاوەکە بە گۆڕاوی لە شتە شۆرلوەکە جیا بۆوە، یان شوێنەکە پاك نەبۆوە، ئەو کاتە ئاوشۆرەکەش پیسە.

هەروەها ئەگەر قاپێك پیسێکی شلی تێدا بوو، جا پێش ئەوەی بیڕژێنێ ئاوی بە سەردا کرد، ئەو قاپەش پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (نهایة)دا فەرموویانە.

واتە: ئاوەکەش پیسە، چونکە کێشی زیاد بووە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِناءِ أَحَدِكُمْ فَلْيُرِقْهُ ثُمَّ لْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مِرارٍ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك سەگ دەمی نا ناو قاپی یەکێکتان، دەبی ئەو شتەی تێدایە بیڕژێنێ، ئینج دەبی حەفت جار بیشۆرێ.

ئینجا بزانە: بۆیێ ئاوشۆرەکەی جارییەکەم پاککەرەوە نیە، چونکە لە لابردنیپیسیدا بەکار هاتوە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

بەڵام ئاوشۆرەکەی جاری دووەمو سێیەم -کە پیسیی پێشۆراوە- هەردووکیان پاکو پاککەرەوەنە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ تَنَجَّسَ مائِعٌ) ئەگەر شتێکی شل پیس بوو (تَعَذَّرَ تَطْهِيرُهُ) بە هیچ جۆرێك پاك نابێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا وَقَعَتِ الْفَأْرَةُ فِي السَّمْنِ فَإِنْ كانَ جامداً فَأَلْقُوها وَماحَوْلَها، وَإِنْ كانَ مائعاً فَلا تَقْرَبُوهُ﴾ رواه اصحاب السنن بسندصحیح، هەر کاتێك مشك کەوتە ناو ڕون، ئەگەر ڕونەکە پەیت بوو، مشکە مردووەکە فڕێدەنە دەرەوەو دەوروبەری شوێنی مشکەکەش فڕێ بدەن، بەڵام ئەگەر ڕونەکە شل بوو، لێی نزیك مەبنەوە. واتە: چونکە پاك نابێتەوە.

وَقِيلَ يَطْهُرُ الدُّهْنُ بِغَسْلِهِ

(بابُ التَّيَمُّم)

يَتَيَمَّمُ الْمُحْدِثُ وَالْجُنُبُ لأَسْباب، أَحَدُها: فَقْدُ الْمَاء،

ئینجا بزانە: لە بڕیاری ئەم حەدیسەدا جیاوازی ڕونو شتە پەیتەکانیتر نیە، هەروەها جیاوازی پیسی ئەستوورو پیسەکانیتر نیە، هەروەك لە باسی گڵاوکردنەوەشدا ڕوونمان کردەوە، هەروەها بزانە: مەبەست بە پەیت ئەوەیە: ئەگەر بەشێکی لێوەربگیری، لە کاتێکی زوودا شوێنەکەی بەویتر پڕ نەبێتەوە، واتە: ئەگەر زوو وێك دەکەوتەوە، ئەوە شلە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَطْهُرُ الدُّهْنُ بِغَسْلِهِ) بە شۆردن ڕون پاك دەبێتەوە، بەلام بە حەدیسەکەیڕابردوو ئەم فەرموودەیە ڕەد کراوەتەوە، کەوابو: ئێمەش ڕوونی ناکەینەوە.

﴿ بابُ التَّيَمُّم: باسی تەیەمموم ﴾

پێناسە: تەیەمموم ئەوەیە: لەجیاتی بەکارهێنانی ئاو–لە دەستنوێژو غوسلدا– تۆزی گڵێکی پاك بە ڕوخسارو دەستەکانیدا بدا بە چەند مەرجێکی تایبەت. واتە: جیاوازی نیە تەیەممومەکە: بۆ بێدەستنوێژیی بچووك بێ، یان بۆ جەنابەتو حەیزو زەیسانیو منداڵبوون بێ، لە گشتیاندا تەنها ڕوخسارو هەردوو دەستەکان لە گەڵ ئەنیشەکەکان بە تۆزی گڵێکیپاك مەسح دەکرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك ئاو دەست نەکەوتو کاتی نوێژیش درەنگ بوو و ترسی نەمانی هەبو، لەو کاتدا تەیەمموم واجبە، بەلام ئەگەر کاتی نوێژ زوو بوو، یان مەبەستی سوننەت کردن بوو، یان ئاوەکە بە پارەیەکی زیاتر لە هاونرخی خۆی دەست دەکەوت، لەو کاتانەشدا تەیەمموم دروستە بەلام واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(يَتَيَمَّمُ الْمُحْدِثُ) دروستە: مرۆڤی بێدەستنوێژ تەیەمموم بکا (وَالْجُنُبُ) دروستە: مرۆڤی جەنابەتدارو ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار تەیەمموم بکەن، ئەگەر نەیانتوانی ئاو بەکار بێنن (لأَسْبابٍ) لە بەر چەند هۆیەك لەو هۆیانەیداهاتوو:

(أَحَدُها) یەکێك لەو هۆیانە (فَقْدُالْماء) نەبوونی ئاوی پاککەرەوەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا مآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً﴾ ئەگەر ئێوە نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، بە هۆی پیسایی‌کردن، یان بە دەست لێدانی ئافرەتان بێدەستنوێژ بونو ئاوتان دەست نەکەوت، بە گڵێکی پاك تەیەمموم بکەن.

فَإِنْ تَيَقَّنَ الْمُسافِرُ فَقْدَهُ تَيَمَّمَ بِلاَ طَلَبٍ، وَإِنْ تَوَهَّمَهُ طَلَبَهُ مِنْ رَحْلِهِ وَرُفْقَتِهِ وَنَظَرَ حَوَالَيْهِ إِنْ كانَ بِمُسْتَوٍ، فَإِنِ احْتَاجَ إِلَى تَرَدُّدٍ تَرَدَّدَ قَدْرَ نَظَرِهِ،

ئینجا بزانە: لە نەبوونی ئاودا جیاوازی نیە: کە بە هەستکراوی بێگومان ئاوەکە نەبێ، یان ئاو هەبێ بەڵام شەرع ڕێگای بەکارهێنانی نەدا، هەروەك لە هۆیەکەی ژمارە دووەمدا ڕوونی ئەکەینەوە، إن شاءالله تعالى، یان ئاو هەبێو شەرعیش ڕێگە بدا، بەڵام لە کاتیِنوێژدا توانای وەدەستهێنانی نەبێ: وەکو دوژمن، یان دڕندەیەك ڕێگەیئاوی گرتبێ، یان لە ناو دەریادا سواری کەشتی بوبێو توانای ئاو هەڵێنجانی نەبێ، یان ئاوی بیر بە تۆبەت بوو و تا تۆبەتی دەگەیشتێ کاتینوێژ نەدەما، لەو مەسەلانەدا ئاوەکە بە نەبوو دادەندرێ، کەواتە: تەیەمموم دەکاو قەزاکردنەوەی نوێژیشی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردونەوە.

(فَإِنْ تيَقَّنَ الْمُسافِرُ) جا ئەگەر ڕێبوار بێگومان دەیزانی (فَقْدَه) ئاو لەو شوێنەدا نیە (تيَمَّمَ) یەکسەر لە کاتینوێژدا تەیەمموم دەکا (بِلاطَلَب) بێ ئەوەی بە دوایئاودا بگەڕێ، چونکە گەڕانەکەی بێسودە، کەواتە: قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، ئینجا بزانە: نیشتەجێ، واتە: ئەو کەسەی لە ئاوەدانییە، ئەگەر ئەویش بێگومان دەیزانی ئاو نیە، یەکسەر تەیەمموم دەکا، بەڵام نوێژەکە قەزا دەکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر دادپەروەرێك پێی گوت: لەم شوێنەدا ئاو نیە. دیسان یەکسەر تەیەمموم دەکا، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی ﴿عن أبيذرﷺ: أَنَّهُ كان تُصيبُهُ الْجَنابَةُ، فَقالَ النَّبِيُّﷺ اَلصَّعيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْماءَ عَشْرَ سِنِينَ فَإِذا وَجَدَ الْماءَ فَلْيُمِسَّهُ بَشَرَتَهُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، دەربارەی جەنابەتدار پێغەمبەرﷺ فەرمووی: گڵی پاك دەستنوێژگری موسڵمانە، هەر چەند تا دە ساڵیش ئاوی دەست نەکەوێ، جا هەر کاتێك ئاوی دەست کەوت، با خۆی پێ پاك بکاتەوە لە بێدەستنوێژیی گەورەو بچوك. واتە: چونکە تەیەمموم بێدەستنوێژی لانابا.

(وإِنْ تَوَهَّمَه) ئەگەر دڵنیا نەبو، بەڵام دڵی بۆ ئەوە چوو: کە ئاو هەیە (طَلَبَهُ) واجبە لە کاتی نوێژدا بە دوای ئاودا بگەڕێ (مِنْ رَحْلِه) لە بارگەو بارخانەی خۆیو (وَرُفْقَته) لە لای هاوڕێکانی خۆیو (وَنَظَر حَوالَيْه) تەماشای هەر چوار لایخۆی دەکا (إِنْ كانَ بِمُسْتَوٍ) ئەگەر لە شوێنێکیڕاستان بێ، جا زیاتر بایەخ بە شوێنی سەوزاییو باڵندە دەدا.

(فانْ احْتاجَ إِلى تَرَدُّدٍ) جا ئەگەر پێویستی بە هاتوچۆ هەبو، چونکە شوێنەکە ڕاستان نەبو، بەڵکو دۆڵایی، یان تەپۆلکە بوو، ئەوە (تَرَدَّدَ قَدْر نَظَرِه) بە ئەندازەی دیتنیخۆی بە دوای ئاودا دەگەڕێو دەچێتە سەر بەرزایەکان، بەو ئەندازەیە دەگوترێ: (سنوری فریاکەوتن)، کە دەکاتە (١٥٠) متر.

فَإنْ لَمْ يَجدْ تَيَمَّمَ، فَلَوْ مَكَثَ مَوْضعَهُ فَالأَصَحُّ وُجُوبُ الطَّلَب لمَا يَطْرَأُ، فَلَوْ عَلمَ مَـــاءً يَصلُهُ الْمُسَافرُ لحاجَته وَجَبَ قَصْدُهُ إنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَرَ نَفسٍ أَوْ مَال،

كەواتە: هەر ئەوندە لە بارگەكەی دوور ئەكەوێتەوە: ئەگەر هـاوار بكاتـە هاوڕێكـانی-لـەو كاتەی گفتوگۆ دەكەن‌و بە شتی‌ترەوە خەریكن- یەكسەر فریای بكـەون‌و بـەو مەرجـەش لـە گیـان‌و مـاڵ‌و ناموسـیش دڵنیـا بـێ‌و كـاتی نوێژەكـەش نـەڕواو لـە هاوڕێكانیشـی دوا نەكەوێ، هەروەك لە سەر چاوەكاندا ڕوونیـان كردۆتـەوە (فَإنْ لَمْ يَجدْ) جا ئەگـەر لـەو سنورەدا گەڕاو ئاوی دەست نەكەوت (تَيَمَّمَ) تەیەمموم دەكاو قەزاكردنەوەی لە سەر نیە، چونكە ئاو نیە.

(فَلَوْ مَكَثَ مَوْضعَه) جا ئەگەر هەر لە شوێنەكەی خۆی مایەوە (فَالأَصَحُّ وُجوبُ الطَّلَب) بە فەرموودەی‌ڕاستتر: واجبە بە دوای ئاودا بگەڕێ (لما يَطْرَأُ) بۆ ئەو پێویستی‌یەی دووبـارە ڕوو دەدا: وەك هەر لە شوێنەكەی‌خۆی‌دا تووشـی جەنابـەت ببـێ، یـان كـاتی نوێـژێكی‌تر هاتبێ، ئەوە دووبـارە واجبـە بـە دوای ئـاودا بگـەڕێ، بـەڵام گەڕانەكـەی لـە جاری‌یەكـەم سوكتر بێ، هەروەها بۆ نوێـژی سـێ‌یەم‌و چـوارەمیش-ئەگـەر لـە شـوێنی‌خۆی مایـەوە- هەمان ڕەفتار دەكا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر دوو نوێژی لە یەك كاتدا (جَمْع)-كۆ كردنـەوە، ئـەوە واجبـە لـە دوای سەلامدانەوەی نوێژی یەكەم، دووبارە بە دوای ئاودا بگەڕێ، واتە: تەنها لـە شـوێنی‌خۆی تەماشای هەر چوار لای خۆی بكـا، ئینجـا ئەگـەر ئـاو نـەبو، تەیـەمموم بكـاو دەسـت بـە نوێژی دووەم بكا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

هەروەها ئەگەر ویستی چەند نوێژێك لە یەك شوێندا بە دوای یەكدا قەزا بكاتەوە، دیسـان واجبـە: بـەو شـێوەیە بـە دوای ئـاودا بگـەڕێ‌و ئینجـا تەیـەمموم بكـاو نوێـژێكی‌تر قـەزا بكاتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(فَلَوْ عَلمَ ماءً) جا ئەگەر بێگومان زانی لە شـوێنێكدا ئـاو هەیـە، یـان دادپـەروەرێك پـێ‌ی گوت: لەو شوێنەدا ئـاو هەیـە. شـوێنەكەش لـە سـنووری فریاكـەوتن دوورتـر بـوو، بـەڵام (يَصلهُ الْمُسافرُ) ڕێبوار دەگەیشتە ئەو شوێنە (لحاجَته) بۆ پێویستیەكانی‌خۆی: وەكو دار هێنـان‌و ئـاژەڵ لەوەڕانـدن-بـەم ئەندازەیـەش دەگـوترێ: (سـنوری نزیـك)، كـە دەكاتـە نزیكەی (٢٥٠٠) متر- كەوابو: (وَجَبَ قَصْدُه) واجبـە بڕواتـە ئـەو شـوێنەو ئـاو وەدەسـت بێنێ بۆ دەستنوێژو غوسل، بەم مەرجانە:

(إنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَرَ نَفسٍ أَوْ مالٍ) ئەگـەر نەترسـێ زیـان بـە گیـان‌و مـاڵ‌و ناموسـی خـۆی‌و كەسێكی‌تر بكەوێ‌و نەترسێ كاتی نوێژەكەش بڕواو نەترسـێ لـە هاوڕێكـانی دوا بكـەوێ،

فَإنْ كانَ فَوْقَ ذلكَ تَيَمَّمَ، وَلَوْ تَيَقَّنَهُ آخرَالْوَقْت فَالتظَارُهُ أفْضَلُ، أوْ ظَنَّهُ فَتعْجيلُ التَّـيَمُّم أفضَلُ فِيالأظْهَرِ، وَلَوْ وَجَدَ مَاءً لاَ يَكْفيه فَالأظْهَرُ وُجُوبُ اسْتعْماله وَيَكُونُ قَبْلَ التَيَمُّمِ،

واته: ئەگەر يەكێكی لەو مەترسیانەی هەبو، بۆی دروستە تەیەمموم بكاو واجب نیە بڕواتە سەر ئاوەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(فَإنْ كانَ فَوْقَ ذلك) جا ئەگەر ئاوەكە لە ئەندازەی (سنوری نزیك) دوورتر بوو—كە پـێی دەگوترێ: (سنوری دوور)— ئەوە واجب نیە: بڕواتە سەر ئاوەكە، بەڵكو (تَيَمَّمَ) تەیەمموم دەكا، چونكە ڕۆیشتن بۆ سەرئاوەكە ماندووبوونێكی تەواوی دەوێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو سـێ سنورە گشـتی دەربـارەی ڕێبـوار بـوو، چـونكە ئەگـەر نیشـتەجێ دەیزانی لە شوێنێكی ئاوەدانیدا ئاو هەیە، دروست نیە تەیەمموم بكا، بەڵكو واجبـە بڕواتـە سـەر ئاوەكـە، هەرچـەند لـەم سەریشـار بڕواتـە ئـەو سەریشـار و كـاتی نوێژەكـەش بـڕوا، چونكە ئەگەر نیشتەجێ لە بەر نـەبوونیئاو تەیـەممومیش بكـا، هـەر واجبـە نوێژەكـە قـەزا بكاتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوونیان كردۆتەوە.

(وَلَوْ تَيَقَّنَهُ آخرَ الْوَقْت) ئەگەر بێگومان دەیزانـی: لـە كۆتـایی كـاتی نوێـژدا ئـاوی دەسـت دەكەوێ (فَإنْتظارُهُ أفْضَلُ) ئەوە چاوەڕوانی ئاوەكە بكا خێری زیاترە، چونكە نوێژی بـە دەستنوێژ خێری زیاترە لە نوێژی بە تەیەمموم (أوْ ظَنَّه) یان گومانی هەبو كە لە كۆتـایی كاتینوێژدا ئاو دەبێ، یان نابێ (فَتَعْجِيلُ التَّيَمُّم أفضَلُ) ئەو كاتە بە پەلەكردنی تەیەمموم خێری زیاترە (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا.

(وَلَوْ وَجَدَ ماءً) ئەگەر بێدەستنوێژ، یان جەنابەتدار، یان حەیزدار، هەندێك ئـاوی دەسـت كەوت، بەڵام (لايَكْفيه) ئاوەكەش كەم بوو بەشی دەستنوێژ، یان غوسل كردنی نەدەكرد، ئەوە (فَالأظْهَرُ وُجُوبُ اسْتِعْماله) بە فەرموودەی بـەهێزتر واجبـە ئاوەكـە بـەكار بێنـێ تـا دەبڕێ، چونكە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إذا أمَرْتُكُمْ بشَيْءٍ فَأتُوا منهُ مااسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك فەرمانم بە شتێك پێكردن، هەر چەندی تواناتان هەیـە فەرمانەكـەم بەجێ بهێنن. (ويَكُونُ قَبْلَ التَّيَمُّمِ) واجبە: بە كارهێنانی ئاوەكە لە پێش تەیەمموم كردندا بێ، واتە: كە ئاوەكە نەما ئینجا تەیەمموم بكا، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَـمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ ئەگەر ئاوتان دەست نەكەوت تەیەمموم بكەن.

ئینجا بزانە: بۆ دەستنوێژگرتن واجبە: بەگوێرەی ڕیزیدەستنوێژ ئاوەكە بـەكار بێنـێ تـا ئاوەكە دەبڕێ، ئینجا تەیەمموم دەكا، بەڵام بۆ غوسل كردن سونئەتە: یەكەمجار ئاوەكە لە ئەندامەكانیدەستنوێژ بـەكار بێنـێ، ئینجـا سـەر، ئینجـا تەنیشـتی ڕاسـتە، ئینجـا كـە ئاوەكە بڕا، تەیەمموم دەكا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوونیان كردۆتەوە.

وَيَجِبُ شِرَاؤُهُ بِثَمَنِ مِثْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَحْتَاجَ إِلَيْهِ لِدَيْنٍ مُسْتَغْرِقٍ أَوْ مُؤْنَةِ سَفَرِهِ أَوْ نَفَقَةِ حَيَوَانٍ مُحْتَرَمٍ،

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر بێدەستنوێژ، یان جەنابەتدار، یان حەیزدار ئاویان دەست نەکەوت، بەڵام بەفر، یان تەزرەیان دەست کەوتو نەیانتوانی بیانتاوێننەوە، ئەوانەش هەر بە نەبوو دادەندرێن، واتە: تەیەمموم دەکەنو قەزاکردنەوەیان لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر دەیانتوانی بیانتاوێننەوە، ئەو کاتە واجبە: بەکاریان بێنن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

واتە: واجبە بە تاواندنەوەیان خەریك بێ، بەو مەرجەی نەترسێ کاتی نوێژەکە بڕوا، جا ئەمە دەریاەی ڕێبوار بوو، بەڵام نیشتەجێ لە سەری واجبە بە تاواندنەوەیان خەریك بێ، هەر چەند کاتی نوێژەکەش بڕوا، چونکە نیشتەجێ لە بەر بێئاویش تەیەمموم بکا هەر واجبە نوێژەکە قەزا بکاتەوە، هەروەك باسمان کرد.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیسیەکی بە لاشەیەوە بوو، ئەو کاتە واجبە ئاوەکە لە پێشدا لە لابردنی پیسیدا بەکار بێنێ، ئینجا تەیەمموم بکا، واتە: ئەگەر تەیەممومی کرد ئینجا پیسیەکەی لابرد، یان هەر لاینەبرد، ئەوە تەیەمموی دروست نیە، چونکە مەرجێکی دروستبوونی تەیەمموم ئەوەیە: هیچ پیسیەکی لێنەبوردراوی بە لاشەیەوە نەبێ، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێش نیە–هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە– بەڵام لە فەرموودەی (تحفة) دەفامێندرێتەوە: ئەگەر ئەوندە ئاوەش نەبو پیسیەکەی پێ لابیا، ئەو کاتە تەیەممومی دروستە. لە (نهاية)دا دەفەرموێ: ئاشکرایە پیسبوونی ئەو بەرگەی ناتوانێ دایبکەنێ، وەکو پیسبوونی لاشەی وایە.

ئینجا بزانە: ئەگەر میز، یان پیسایی کرد، مەرجە لە پێش تەیەمموم کردندا: یان بە ئاو، یان بە بەرد تارەت بکا، جا ئەگەر تارەتی نەکردو تەیەممومی کرد، تەیەممومەکەی دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَجِبُ شِرَاؤُهُ) واجبە: بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل لە کاتیںنوێژدا ئاو بکڕێ، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجان بکڕێ (بِثَمَنِ مِثْلِهِ) بە پارەی هاونرخی خۆی: لەو کاتو لەو شوێندا (إِلاَّ أَنْ يَحْتَاجَ إِلَيْهِ) مەگەر پێویستی بەو پارەیە هەبێ (لِدَيْنٍ مُسْتَغْرِقٍ) بۆ قەرزێکی وەها: گشت ماڵی دابگرێ (أَوْ مُؤْنَةِ سَفَرِهِ) یان پێویستی بە پارەکە هەبێ بۆ ئەرکی سەفەر: وەکو هاتنو چوونو خواردنو خەوتنو سواری.

(أَوْنَفَقَةِ حَيَوَانٍ مُحْتَرَمٍ) یان پێویستی پێ هەبێ بۆ بەخێوکردنی گیانلەبەرێکیڕێزدار: وەکو دایکیو باوکیو منداڵەکانیو ژنەکانیو خزمەتکارەکانیو ئاژەڵەکانی، جگە لە

وَلَوْ وُهِبَ لَهُ مَاءٌ أَوْ أُعِيرَ دَلْواً وَجَبَ الْقَبُولُ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ وُهِبَ ثَمَنُهُ فَلاَ، وَلَوْ نَسِيَهُ فِي رَحْلِهِ أَوْ أَضَلَّهُ فِيهِ فَلَمْ يَجِدْهُ بَعْدَالطَّلَبِ فَتَيَمَّمَ قَضَى فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ أَضَلَّ رَحْلَهُ فِي رِحَالٍ فَلاَ يَقْضِي.

سەگی زیانبەخش و خزمی کافربوو و نوێژنەکەر بە مەرجی خۆی و، زیناکەری موحسەن، چونکە ئەوانە ڕێزدار نین.

جا ئەگەر یەکێکی لەو پێویستیانەی ڕابردوو هەبو، یان بە زیاتر لە پارەی هاونرخ ئومەکەیان پێ دەفرۆشت، واجب نیە بیکڕێ، بەڵام ئەگەر پارەکەی لەو پێویستانە زیاد بوو، ئەو کاتە واجبە بە پارەی هاونرخ ئاوەکە بکڕێ، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجان بکڕێ، مەبەستیش بە پارە –لێرەدا– تەنها دراو و پول نیە، بەڵکو هەر جۆرە ماڵێکی هەبێ، واجبە: ئاوی پێ بکڕێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَلَوْ وُهِبَ لَهُ مَاءٌ) ئەگەر بۆ دەستنوێژ، یان بۆ غوسل ئاوی پێ بەخشرا، یان ئاوی بە قەرز درایێ (أَوْ أُعِيرَ دَلْواً) یان دۆلچە، یان کەرستەیەکی‌تری ئاو هەڵێنجانی بە خواستن وێدرا (وَجَبَ الْقَبُولُ) واجبە بەخشینەکە، یان قەرزەکە، یان خواستنەکە قبوڵ بکا (فِي الأَصَحِّ) بە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بەوەندە منەتێکی گەورەی لە سەر ناکرێ (وَلَوْ وُهِبَ ثَمَنُهُ) بەڵام ئەگەر پارەی پێ بەخشرا تاکو ئاوی پێ بکڕێ، یان پارەی ئاوکڕینی بە قەرز درایێ، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجانی بە قەرز درایێ (فَلا) واجب نیە بەخشینی پارە، یان قەرزەکان قبوڵ بکا، چونکە منەتی گەورەیە.

(وَلَوْ نَسِيَهُ فِي رَحْلِهِ) ئەگەر ئاوەکەی، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجانی لە ناو باری خۆیدا لەبیر چوو (أَوْ أَضَلَّهُ فِيهِ) یان لە ناو بارەکەیدا ونی کرد (فَلَمْ يَجِدْهُ بَعْدَالطَّلَبِ) پاش ئەوەی زۆر بە دوایدا گەڕا نەیدۆزیەوە (فَتَيَمَّمَ) جا تەیەمومی کردو نوێژی پێوە کرد (قَضَى) واجبە نوێژەکە بە دەستنوێژ قەزا بکاتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە لە ڕاستیدا ئاوی هەیە، بەڵام کەم‌وکوڕی لە خۆیەتی (وَلَوْ أَضَلَّ رَحْلَهُ فِي رِحَالٍ) بەڵام ئەگەر ئاوەکە لە ناو بارەکەیدا بوو، بارەکەشی لە ناو باری هاوڕێکانیدا ون کرد (فَلا يَقْضِي) قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، چونکە کەم و کوڕی لە خودی خۆی نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر یەکێك ئاوی لە لا هەبو و پێویستیشی پێ نەبو، بەڵام یەکێکی‌تر –بۆ دەستنوێژ، یان بۆ غوسل– پێویستی پێ هەبو و داوای ئاوەکەی لێکرد، خاوەن ئومەکەش نە بە فرۆشتن و نە بە بەخشین و نە بە قەرز ئاوەکەی نەدایێ، ئەوە دروست نیە بە هێزو توانا ئاوەکەی لێبستێنێ، بەڵکو تەیەموم دەکاو قەزاکردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەها لە سەر خاوەن ئاوەکەش واجب نیە بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل ئاو بداتە

یەكێكی‌تر، بەڵام بۆ خواردنەوە لە بەر زۆر تێنووەتی دروستە: بە هێزو تواناش ئاوەكەی لێبستێنێ-واتە: بە پارە، یان بە قەرز- ئەگەر خاوەنەكەی پێویستی پێ‌نەبێ، چونكە لە دەستنوێژو غوسلدا خوای‌گەورە گڵی بە جێگری‌ئاو داناوە، بەڵام لە پاراستنی گیاندا هیچ شتێك جێگری گیان نیە.

ئینجا بزانە: بە هیچ جۆرێك دروست نیە ئاوی دزراو، یان زەوتكراو، یان بە ئەمانەت داندراو، بەكار بێ: نە بۆ دەستنوێژو نە بۆ غوسل، بەڵكو تەیەمموم دەكاو قەزاكردنەوەشی لە سەر نیە، جا ئەگەر بەو جۆرە ئاوانە دەستنوێژی گرت، یان غوسلی كرد، گوناهبار دەبێ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دەستنوێژو غوسل‌و نوێژەكەی دروستە، ئەم ئاگاداریە لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ تەیەمموم بە هۆی تێنووەتی ﴾

(اَلثَّانِي) دووەم لە هۆیەكانی تەیەمموم: نەبوونی ئاوە بەگوێرەی شەرع، واتە: ئاوەكە هەبێ، بەڵام شەرع ڕێگەی بەكارهێنانی نەدا: وەكو ئاوەكە پیس بێ، یان‌وەكو (أَنْ يُحْتَاجَ إِلَيْهِ) پێویست بە ئاوەكە ببێ (لِعَطَشِ مُحْتَرَمٍ) بۆ تێنووەتی گیانلەبەرێكی ڕێزدار-بە بەڵگەی (اجماع)- (وَلَوْ مَآلاً) هەر چەند پێویستیەكەش ئێستا نەبێ بەڵكو لە مەودوا بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً﴾ هەر كەسێك ئادەمیزادێك لە مردن ڕزگار بكا، خێری وەك هەموو خەڵكی ڕزگار كردبێ ئەوهایە.

كەوابو: ئەگەر دەیزانی یەكێك لە هاوڕێكانی لە بەر تێنووەتی پێویستی بە ئاو هەیە -ئێستا، یان لە مەودوا- واجبە تەیەمموم بكاو لە كاتی پێویستی‌دا ئاوەكەی بداتێ: یان بە پارە، یان بە خۆڕایی، واتە: دروست نیە ئاوەكە: نە بۆ دەستنوێژو نە بۆ غوسل‌و نە بۆ لابردنی پیسی بەكار بێنێ، بەڵكو بە پیسیەوە نوێژ دەكاو قەزای دەكاتەوە؟ چونكە بە پیسیەوە نوێژی كردوە، هەروەك لە (الشرلونی)دا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لە پێویستی تینووەتی‌دا جیاوازی نیە گیانلەبەرەكە: بە خۆی بێ، یان كەسێكی‌تر بێ، خزم بێ، یان بێگانە بێ، یان ئاژەڵ بێ، گۆشتی بخورێ، یان نا، واتە: حەرامە ئاوەكە لە دەستنوێژو غوسل بەكار بێنێ، بەڵكو واجبە ئاوەكە بۆ خواردنەوە دابنێ‌و تەیەمموم بكا، قەزاكردنەوەشی لە سەر نیە.

بەڵام ئەگەر گیانلەبەرەكە ڕێزدار نەبو: وەكو سەگی زیانبەخش‌و بەرازو جەنگاوەری‌كافرو موسڵمانی‌كافربوو و نوێژنەكەرو...هتد ئەوانەی كوشتنیان دروستە، ئەوە دروست نیە ئاوەكەیان بداتێ، بەڵكو واجبە: لە دەستنوێژو غوسلدا بەكاری بێنێ، واتە: ئەگەر

اَلثَّالِثُ: مَرَضٌ يَخَافُ مَعَهُ مِنْ اسْتِعْماله عَلَى مَنْفَعَة عُضْوٍ، وَكَذا بُطْءُ الْبُرْءِ أَوِ الشَّيْنُ الْفَاحِشُ فِي عُضْوٍ ظَاهِرٍ فِي الأَظْهَرِ، وَشِدَّةُ الْبَرْدِ كَمَرَضٍ،

ئاوەکەی دانێو تەیەمومی کرد، گوناهبار دەبێو واجبە: نوێژەکەش قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەگەر ئاوەکە خێراتیخواردنەوە بوو، دروست نیە بۆ دەستنوێژو غوسل بەکاری بێنێ، بەڵکو تەیەمموم دەکاو قەزاکردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەو مەسەلانەیان ڕوون کردونەوە.

هەروەها ئەگەر ڕێبوارە تێنووەکە سەفەرەکەی تاوانباری بوو، ئەوە تا تۆبە نەکا دروست نیە تەیەمموم بکا، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ تەیەمومی بە هۆی نەخۆشیو سەرماو برینداری ﴾

(اَلثَّالِثُ) سێیەم لە هۆیەکانیتەیەمموم: (مَرَضٌ) نەخۆشی، یان برینێکی وەهایە: کە (يَخافُ مَعَه مِنْ اسْتِعْماله) ترسی هەبێ ئەگەر لە گەڵ ئەو نەخۆشیە، یان ئەو برینەدا، ئاو بەکار بێنێ (عَلى مَنْفِعَةِ عُضْوٍ) ئەندامێك، یان سودی ئەندامێکی نەمێنێ: وەکو کوێر ببێ، یان ئەندامێکی لێببێتەوە، یان شەلەپەتە ببێ، یان کەڕ ببێ، یان نەخۆشیەکیتری تووش ببێ، واتە: بۆی دروستە: تەیەمموم بکا، بە بەڵگەی ئایەتی (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى)ی ڕابردوو.

(وكذا بُطْءُ الْبُرْءِ) هەروەها درەنگ چاکبوونەوەی نەخۆشیو برینو زێدەبوونی نەخۆشیو زیدەبوونی ئازار، گشتی وەکو نەخۆشی وایە (أَوِ الشَّيْنُ الْفاحِشُ) یان پەڵەیەکی زۆر ناشیرن پەیدا ببێ (فِيعُضْوٍظاهِرٍ) لە ئەندامێکیدەرەوە: وەکو دەستو ڕوخسار، ئەویش وەکو نەخۆشی وایە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: لە هەردوو مەسەلەکەدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە تەیەمومی نەخۆشیو برینداریدا جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێ نیەو جیاوازی بێدەستنوێژی بچوكو گەورەش نیە، هیچیان قەزاکردنەوەیان لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَشِدَّةُ الْبَرْدِ) سەرمای بەهێز (كَمَرَضٍ) وەکو نەخۆشی وایەو دەبێتە هۆی دروستبوونی تەیەمموم: بۆ ڕێبوارو بۆ نیشتەجێ، بەو مەرجەی هیچی دەست نەکەوێ ئاوی پێگەرم بکا، یان خۆی پێ گەرم بکاتەوە ﴿عن عَمْرو بن العاص ﵁: أَنَّهُ احْتَلَمَ فِي لَيْلَةٍ بارِدَةٍ، فَأَشْفَقَ أَنْ يَغْتَسِلَ فَتَيَمَّمَ ثُمَّ صَلَّى بِأَصحابه، فَذَكَرُوا ذلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِ﴾ رواه ابوداود موصولا والبخاري تعليقاً، حەزرەتی (عەمر)ی کوڕی(عاس) لە شەوێکی سارددا لەشی بە جەنابەت بوو، لە ترسی سەرما نەیوێرا غوسل بکا، بەڵکو تەیەمومی کردو نوێژی بەیانیی بە جەماعەت بۆ هاوڕێکانی کرد، جا ئەمەیان بۆ پێغەمبەر ﷺ باس کرد، ئەویش ڕەخنەی لێنەگرت.

وَإِذا امْتَنَعَ اسْتِعْمالُهُ فِي عُضْوٍ: إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ سَاتِرٌ وَجَبَ التَّـيَمُّمُ وَكَـذا غَسْـلُ الصَّحِيحِ عَلَى الْمَذْهَبِ،

ئينجا بزانە: ئەگەر شتێكی دەست كەوت ئاوی پێگەرم بكا، واجبە: ئاوەكە گەرم بكا، هەر چەند كاتی نوێژەكەش نەمێنێ، هەروەها واجبە: هەوڵ بدا كەرستەی ئاو گەرم كردنیش پەیدا بكا، هەرچەند كاتی نوێژەكەش نەمێنێ، واتە: لە هەردوو مەسەلەكەدا بۆی دروست نیە بە تەیەمموم نوێژەكە لە كاتی خۆیدا بكا، چونكە ئاو هەیە، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.

هەروەها ئەگەر بەكرێی هاونرخ ئاوەكەی بۆ گەرم دەكرا، یان بە پارەی هاونرخ ئاوی گەرمی پێفرۆشرا، واجبە جێبەجێی بكاو دروست نیە تەیەمموم بكا نە لە سەفەرو نە لە ماڵەوە، هەروەها ئەگەر دەوێرا بەشێكی ئەندامەكانی بشۆرێ، واجبە بیانشۆرێو لە جیاتی ئەوەش كە ناوێرێ تەیەمموم دەكا، هەروەها ئەگەر دەیتوانی یەكە یەكە گشت ئەندامەكانی بشۆرێ دیسان‌واجبە وابكا.

جا بزانە: بە هەرجۆرێك لە ترسی سەرما تەیەمموم بكا، هەر واجبە قەزا بكاتەوە، جیاوازی رێبوارو نیشتەجێ نیە، هەروەك لە(المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاوێك لە شوێنێك خەوتو جەنابەتی تووش بوو، شوێنەكەش ئافرەتی لێبوو و ئەگەر غوسلی كردبا، دەترسا بوختانێكی پێبكرێ، ئەویش لە سەری واجبە ئەوندەی دەوێرێ لە ئەندامەكانی بشۆرێ، ئینجا دروستە: تەیەمموم بكاو نوێژەكەش بكا، ئینجا كە غوسلی كرد، واجبە نوێژەكە قەزا بكاتەوە، هەروەك لە (الشروانی) لە باسی جەنابەتدا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِذا امْتَنَـعَ اسْـتِعْمالُهُ) هەر كاتێك قەدەغە بوو نەوێرا ئاو بەكار بێنێ (فِي عُضْوٍ) لە ئەندامێك، واتە: لە شوێنێكی لەشیدا: بە هۆی برینداری، یان شكست، یان نەخۆشی (إِنْ لَمْ يَكُـنْ عَلَيْـهِ سـاتِرٌ) ئەگەر داپۆشەر لە سەر شوێنەكە نەبو (وَجَـبَ التَّـيَمُّمُ) واجبە: تەیەمموموێكی تەواو بكا، لە جیاتی شۆردنی شوێنەكە (وَكَذا غَسْلُ الصَّحِيحِ) هەروەها واجبە شوێنی ساغیش بشۆرێ ئەگەر بتوانێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

ئینجا بزانە: واجبە شوێنی دەوروبەری برینەكەش بشۆرێ، جا ئەگەر دەترسا برینەكە تەڕ ببێ، ئەوە بە هۆی شتێكی وەكو پەڕۆ دڵۆپە دڵۆپە ئاوی بە سەردا دەكا، ئیتر واجب نیە برینەكە بە ئاو مەسح بكا، بەڵام ئەگەر برینەكە لە ئەندامی تەیەممومدا بوو، واجبە بە تۆزی گڵ مەسح بكرێ، جا لە تەیەمومی ئەو بریندارو شكستەدا جیاوازی بێدەستنوێژی بچوكو جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار نیەو هیچیان قەزاكردنەوەیان لە سەر نیە.

وَلاَ تَرْتِيبَ بَيْنَهُما لِلْجُنُب، فَإِنْ كانَ مُحْدِثاً فَالأَصَحُّ اشْتِراطُ التَّيَمُّمِ وَقْتَ غَسْلِ الْعَلِيلِ، فَإِنْ جُرِحَ عُضْوَاهُ فَتَيَمُّمَان، فَإِنْ كانَ كَجَبِيرَة

بەلام ئەگەر نەیتوانی گشت شوێنە ساغەکانی بشۆرێ، واجبە: داوای یارمەتیدان لە یەکێکیتر بکا، هەرچەند بە کرێی هاونرخیش بێ، جا ئەگەر نەبو، واجبە بە گوێرەی توانای بیشۆرێو لە جیاتی شوێنە نەشۆراوەکەو بریندارەکە تەنها یەك تەیەمموم دەکا، بەلام واجبە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَلا تَرتِيبَ بَيْنَهُما) ڕیز واجب نیە لە نێوان تەیەممومو شۆردنی بەشە ساغەکەدا (لِلْجُنُبِ) بۆ جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار، بەلام سونەتە لە پێشدا تەیەموم بکا، ئینجا ساغەکە بشۆرێو بە پێچەوانەش دروستە، هەرچەند برینەکەش لە ئەندامەکانی دەستنوێژدا بێ، چونکە گشت لەشی جەنابەتدارو حەیزدار بە یەك ئەندام دادەندرێ.

جا ئەگەر برینەکە، یان شکستەکە لە ئەندامەکانی دەستنوێژدا نەبو، واجبە: لە جیاتی جەنابەتو حەیز بۆ هەموو نوێژێك تەیەموم بکاو ئەگەر بێدەستنوێژیش بوو دەستنوێژ بگرێ، هەر وەکو لە (شرح المنهج)و (بجيرمی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ كان مُحْدِثاً) بەلام ئەگەر بێدەستنوێژی بچوك بوو و برینەکەش لە ئەندامەکانی دەستنوێژدا بوو، ئەوە ڕیز واجبە، کەوابو: (فَالأَصَحّ) بە فەرموودەی ڕاستر (اِشْتِراطُ التَّيَمُّم) مەرجە تەیەمموم بکا (وَقْتَ غَسْلِ العَلِيلِ) لەو کاتەی نۆبەتی شۆردنی ئەندامە بریندارەکە دێ، تاکو ڕیزەکەی دەستنوێژ بێتە جێ، چونکە لە دەستنوێژدا دروست نیە دەستنوێژ، یان تەیەمومی ئەندامێکی تەواو نەبوبێو دەست بە ئەندامەکەی دوای وی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ جُرِحَ عُضْواهُ) جا ئەگەر دوو ئەندامی دەستنوێژی بریندار بون: وەکو ڕوخسارو دەستی بریندار بوبن (فَتَيَمُّمانِ) دوو تەیەمموم واجبن، تاکو ڕیزەکە بێتە جێ، واتە: تەیەممومێکیتەواو لە جیاتی برینەکەی ڕوخساری دەکاو شوێنە ساغەکەی ڕوخساریش دەشۆرێ، ئینجا تەیەممومێکیتریش لە جیاتی برینەکەی دەستی دەکاو شوێنە ساغەکەی دەستەکانیشی دەشۆرێ، ئینجا مەسحی سەری دەکا.

هەروەهاش ئەگەر برینەکە لە سێ ئەندامی دەستنوێژدا بوو–جگە لە سەر– ئەو کاتە سێ تەیەمموم بەو شێوەیە واجبەو سەریشی بە ئاو مەسح دەکا، جا ئەگەر لە چوار ئەندامەکەی دەستنوێژ هیچ شوێنی ساغی نەمابێ–وەکو سوتابێ– ئەو کاتە یەك تەیەمموم بەسە، چونکە واجب نیە ئاو بە کار بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلِن كانَ) بەلام ئەگەر داپۆشەرێکی وەها لە سەر شوێنەکە هەبو ڕێگەی ئاوی دەگرت (كَجَبِيرَة) وەکو پێچەری شکستو پێچەری برینو مەزلەمەو مەلحەمو...هتد ئەو جۆرە

لاَ يُمْكِنُ نَزْعُهَا غَسَلَ الصَّحِيحَ وَتَيَمَّمَ كَما سَبَقَ، وَيَجبُ مَعَ ذلكَ مَسْحُ كُلِّ جَبيرَتِــه بماء، وَقيلَ بَعْضُها، فَإذا تَيَمَّمَ لفَرْضٍ ثَانٍ وَلَمْ يُحْدِثْ لَمْ يُعِد الْجُنُبُ غَسْــلاً، وَيُعِيــدُ الْمُحْدِثُ ما بَعْدَ عَليلِه وَقيل يَسْتَأْنفانِ

دەرمانانەی ڕێگەی ئاو دەگرن (لايُمْكِنُ نَزْعُها) ناشكوڕێجا پێچەرەكەو دەرمانەكە لابـدرێو ئـاو بكاتــە شـوێنەكە، ئـەو كاتــە (غَسَـلَ الصَّحيحَ) شـوێنی سـاغ دەشـۆرێو (وَيَتَـيَمَّمُ) تەيەمومیش دەكا (كَماسَبَقَ) بەو شێوەی تازە ڕابرا لە باسی تەيەمومی برينو شۆردنی شوێنە ساغەكەو ڕيزی بێدەستنوێژو دوو تەيەمومو سێ تەيەموم.

بەلاّم (وَ يَجِبُ معَ ذلكَ) لە گەلّ ئەوەی ڕابردووشدا واجبە (مَسْحُ كُلِّ جبيَرَتِـه بمـاء) گشت پێچەرەكە، يان دەرمانەكە لە تۆبەتیئەندامەكەیدا بە ئاو مەسح بكا ﴿عن ابن عمررضی‌الله عنهما: أنَّهُ تَوَضَّأَ وَكَفُّهُ مَعْصُوبَةٌ فَمَسَحَ عَلَيْها وَعَلَى‌الْعِصابَةِ وَغَسَــلَ ماســوى ذلــكَ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، حەزرەتی(عبدالله‌رضی‌الله‌عنه) دەستنوێژی گرتو لەپەدەستی پێچرا بـوو، مەسحی لە سەر لەپەدەستو پێچەرەكە كـردو ئەوەیتريشـی شـۆرد. (وَقيـلَ بَعْضُـها) لـە فەرموودەی بێهێزدا بەشێكی پێچەرەكە مەسح بكرێ بەسە.

ئينجا بزانە: ئەگەر دەگونجا پێچەرەكە، يان دەرمانەكە لا بـدرێو زيانيشـی نـەبو، واجبـە لابدرێو شوێنەكە بشۆرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

﴿ ئاگــاداری ﴾: مەرجـە پێچـەرەكە تـەنها بـە ئەنـدازەی پێويسـتیگیربوونو وەسـتانی خوێنو ڕاوەستانی دەرمانو شكست، شوێنە ساغەكە دابپۆشێ، واتە: ئەگەر لەو ئەندازە پێويستە زياتر لـە شـوێنی سـاغ دابپۆشـێ، واجبـە نوێژەكـە قـەزا بكاتـەوە-هـەروەك لـە (القليـوبی)و (الشبراملسـی)دا ڕوون كراوەتــەوە- هـەروەها ئەگـەر پێچـەرەكە لـە كـاتی بێدەسـتنوێژيدا پێچـرا بـوو، يـان لـە ئەندامـەكانی تەيـەموم پێچـرا بـوو، واجبـە: قـەزا بكاتەوە، هەروەك لە كۆتايی تەيەمومدا ڕوونی دەكەينەوە، ان شاء الله تعالى.

(فَـإذا تَـيَمَّمَ) جـا ئەگـەر ئـەو برينـدارەیڕابردوو، نوێـژێكی واجبـی كـردو ويسـتی تەيـەمومێكیتر بكـا (لِفَرْضٍ ثـانٍ) بـۆ نوێژە فـەرزێكیتر (وَلَـمْ يُحْدِثْ) تەيەمومەكـەی پێشووی-كە نوێژی پێوەكردبو- هەر مابو، بەتالّ نەبوبو (لَمْ يُعِدالْجُنُبُ غَسْـلاً) برينـداری جەنابەتـدار، يـان حـەيزدار غوسـلەكە-واتـە: شـۆردنی هـيچ شـوێنێكی لـەش- دووبـارە ناكەنەوە، بەلّكو تەنها تەيەموم دووبارە دەكەنەوە، چونكە جەنابەت بە تەنها بۆ هەموو نوێـژێك تەيـەموم واجـب دەكـا، هـەروەك لـە (تحفـة)دا لـە باسـی بێدەسـتنوێژیدا فەرموويەتی (وَيُعِيدُ الْمُحْدِثُ ما بَعْدَ عَليله) لە فەرموودەيەكدا: بێدەستنوێژ شۆردنی دوای برينەكە دووبارە دەكاتەوە (وَقيل يَسْتَأْنِفانِ) لە فەرموودەيەكیتردا: هەردووكيان غوسلو دەستنوێژ دووبارە دەكەنەوە، بەلاّم ئەم دوو فەرموودەيە بێهێزن.

وَقِيلَ ٱلْمُحْدِثُ كَجُنُبٍ، قُلْتُ: هذَاالثَّالِثُ أَصَحُّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

وَقِيلَ) له فـەرمووده‌ی سـێیه‌مدا (ٱلْمُحْدِثُ كَجُنُبٍ) بێ‌ده‌سـتنوێژیش وه‌كو جه‌نابه‌تـدار وایه قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) ده‌فـه‌رموێ (هـذا الثَّالِـثُ أَصَـحُّ والله اعلـم) ئـه‌م فـه‌رمووده سـێیه‌مه ڕاسـتتره، كه‌واتـه: بێ‌ده‌سـتنوێژیش وه‌كـو جه‌نابه‌تـدار–بـۆ نوێـژێكیتر– تـه‌نها ته‌یـه‌مموم دووباره ده‌كاته‌وه، به‌و مه‌رجه‌ی دووباره بێ‌ده‌ستنوێژ نه‌بوبێ، بـه‌ڵام ئه‌گـه‌ر ته‌یه‌مموه‌كـه‌ی پێشووی نه‌مابو، یان دووباره بێ‌ده‌ستنوێژ بوو، یان دووبـاره تووشـی جه‌نابـه‌ت، یـان حـه‌یز، یان زه‌یسانی بوو، ئه‌و كاته بۆ نوێژێكیتر، واجبه: ته‌یـه‌ممومو ده‌سـتنوێژو غوسـڵو مه‌سـحی پێچه‌رو شۆردنی شوێنه ساغه‌كه، گشـتی دوویـاره بكرێنـه‌وه، بـه‌و شـێوه‌ی لـه ته‌یـه‌مومی برینداردا باسمان كرد، هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

﴿ ئاگاداری ﴾: ته‌یه‌مموم ده‌ستنوێژی ناچارییه‌و هیچ بێ‌ده‌سـتنوێژیه‌كی گـه‌وره‌و بچـووك لاتابا–هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه– واته: ته‌یه‌مموم نوێژو ته‌وافـو قورئـانو ئـه‌و شتانه‌ی به جه‌نابه‌تو حه‌یز حه‌ڕامن له بـه‌ر ناچـاری حـه‌ڵاڵیان ده‌كـا، كه‌واتـه: هـه‌ر كاتێـك بێ‌ده‌ستنوێژو جه‌نابه‌تدارو زه‌یسـانیو حـه‌یزدار لـه دوای ته‌یـه‌مموم كـردن ئاویـان ده‌سـت كه‌وت، واجبه ئه‌و بۆ نوێژكردن ده‌ستنوێژ بگرێ، ئه‌مانه‌ش واجبـه غوسـل بكـه‌ن، هـه‌روه‌ها نه‌خۆشیش هه‌ر كاتێك چـاك بـۆوه، واجبـه بـۆ نوێـژ ده‌سـتنوێژ بگرێو لـه بـه‌ر جه‌نابـه‌تو حه‌یزیش واجبه غوسل بكا، له (المجموع)دا به‌ڵگه‌ی به چـه‌ند حه‌دیسـێك هێناوه‌تـه‌وه: وه‌ك حه‌دیسه‌كه‌ی (أبی‌ذر)و (عمرو بن العاص)رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا–كه پابران– به‌م حه‌دیسه‌ش:

﴿عن عمران بن الحصينﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ رأَى رَجُلاً مُعْتَزِلاً لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ، فَقَـالَ: يَـا فُلانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ؟ فَقَالَ: أَصابَتْنِي جَنابَةٌ، فَقالَ النَّبِيُّﷺ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ، فَلَمَّا حَضَرَ الْماءُ أَعْطى الرَّجُلَ إِناءً فَقالَ: اغْتَسِلْ بِهِ﴾ رواه الشـيخان، پێغه‌مبـه‌رﷺ پیاوێكی دیت: خۆی جیا كردبۆوه‌و له گـه‌ڵ سـه‌حابه‌كاندا نوێـژی نـه‌كرد، جـا فـه‌رمووی: فلان ئه‌وه بۆ نوێژت نه‌كرد؟ گوتی: جه‌نابه‌تم تووش بـووه، پێغه‌مبـه‌رﷺ فـه‌رمووی: گڵ به‌كار بێنه بۆت دروسته. ئینجا كه ئاو په‌یدا بوو پێغه‌مبه‌رﷺ قاپه ئـاوێكی دا پیاوه‌كـه‌و فه‌رمووی: غوسلی پێبكه. واته: چونكه به ته‌یه‌مموه‌كـه جه‌نابـه‌تی لانه‌چـوبو و ئـاویش په‌یدا بوو، ناچاری نه‌ما.

ئینجا بزانه: هه‌ر به به‌ڵگه‌ی ئه‌م حه‌دیسانه، هه‌ر كاتێك برین، یان شكست چاك بۆوه‌و لـه دوای ته‌یه‌مومیش دووباره تووشـی بێ‌ده‌سـتنوێژی، یـان جه‌نابـه‌تو حـه‌یز نـه‌بو، ئـه‌وه ته‌نها شوێنی برینه‌كه، یان شكسته‌كه واجبه به نیه‌تی ده‌سـتنوێژ، یـان غوسـل بشـۆرێ، به‌ڵام له ده‌ستنوێژدا ئه‌ندامه‌كانی دوای ئه‌ندامه بریندارە‌كـه‌ش واجبـه بشـۆرێنه‌وه؟ تـاكو ڕیزی ده‌ستنوێژ بێته‌جێ، هه‌روه‌ك له (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

(فَصْلٌ) يَتَيَمَّمُ بِكُلِّ تُرَابٍ طَاهِرٍ حَتَّى مَا يُدَاوَى بِهِ وَبِرَمْلٍ فِيهِ غُبَارٌ، لاَ بِمَعْدَنٍ وَسُحَاقَةِ خَزَفٍ وَمُخْتَلِطٍ بِدَقِيقٍ وَنَحْوِهِ، وَقِيلَ: إِنْ قَلَّ الْخَلِيطُ جَازَ، وَلاَ بِمُسْتَعْمَلٍ عَلَى الصَّحِيحِ وَهُوَ مَا بَقِيَ بِعُضْوِهِ وَكَذا مَا تَنَاثَرَ فِي الأَصَحِّ،

بەڵام ئەگەر لە دوای تەیەمموم چاك بۆوەو دووبارەش تووشی بێدەستنوێژی، یان جەنابەت، یان حەیز بوو، ئەو کاتە واجبە بێدەستنوێژەکە دەستنوێژێکی تەواو بگرێو جەنابەتدارو حەیزداریش غوسلێکی تەواو بکەن، هەروەك لە پێش حەدیسەکەدا باسمان کرد، ئینجا بزانە: ئەگەر پێچەرەکەی لاداو دیتی برینەکە ماوەیەکە چاك بۆتەوە، ئەو کاتە واجبە نوێژەکانی ئەو ماوەیەی دوای چاکبوونەوە گشتیان قەزا بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوکنەکانی تەیەممومو چۆنیەتی تەیەمموم کردن ﴾

(يَتَيَمَّمُ) دروستە تەیەمموم بکا (بِكُلِّ تُرابٍ طاهِرٍ) بە گشت گڵێکی پاك کە تۆزی هەبێ، جا ڕەش بێ، یان زەرد بێ، یان سوور بێ (حَتَّى مايُداوَى بِهِ) تا تەیەمموم بەو جۆرە گڵەش دروستە: کە بۆ دەرمان بەکار دێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً﴾ تەیەمموم بکەن بە گڵێکی تۆزداری پاك. واتە: بە تۆزی گڵی پیس تەیەمموم دروست نیە (وَبِرَمْلٍ فِيهِ غُبارٌ) تەیەمموم بە لیمێکی وەهاش دروستە: کە تۆزی تێدا بێ، بەو مەرجەی ئەوەندە ورد نەبێ: بە ئەندامەکانەوە گیر ببێ.

(لا بِمَعْدِنٍ) بەڵام تەیەمموم بە کانگە دروست نیە، وەکو کۆگردو نۆرەو کلو ئەو جۆرە شتانە (وَسُحاقَةِ خَزَفٍ) تەیەمموم بە تۆزی گۆزەی وردکراو و بە تۆزی بەردی وردکراو دروست نیە؟ چونکە ئەو شتانە گڵ نین، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿جُعِلَتْ لَنَا الأَرْضُ كُلُّها مَسْجِداً وَتُرْبَتُها طَهُوراً﴾...الحديث رواه مسلم، زەمین گشتی بۆ ئێمەی موسڵمان کراوەتە شوێنی نوێژ، گڵەکەشی کراوەتە دەستنوێژگر.

هەروەها بەو گڵەش دروست نیە: کە بە ئاگر سوتێندرابێ (وَمُخْتَلِطٍ بِدَقِيقٍ) هەروەها دروست نیە تەیەمموم بەو گڵە بکا کە تێکەڵی ئارد بووە (وَنَحْوِهِ) یان تێکەڵی شتێکی وەکو ئارد بووە: وەکو گەچو چیمەنتۆ، جا کەم بێ، یان زۆر بێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ قَلَّ الْخَلِيطُ جازَ) ئەگەر شتە تێکەڵبووەکە کەم بێ دروستە.

(وَلا بِمُسْتَعْمَلٍ عَلَى الصَّحِيحِ) هەروەها دروست نیە بە گڵی بەکارهاتوو تەیەمموم بکرێ، لە سەر فەرموودەی ڕاست (وَهُوَ مابَقِيَ بِعُضْوِهِ) گڵی بەکارهاتوو ئەو گڵەیە: کە بە ئەندامەکەیەوە دەمێنێتەوە لە دوای تەیەمموم کردن (وَكَذا ما تَناثَرَ فِي الأَصَحِّ) هەروەها ئەوەی لە ئەندامەکەی جیا دەبێتەوە هەر بە بەکارهاتوو دادەندرێ، لە فەرموودەی

وَيُشْتَرَطُ قَصْدُهُ، فَلَوْ سَفَتْهُ رِيحٌ عَلَيْهِ فَرَدَّدَهُ وَنَوَى لَمْ يُجْزِئْ، وَلَوْ يُمِّمَ بِإِذْنِهِ جَازَ، وَقِيلَ: يُشْتَرطُ عُذْرٌ. وَأَرْكَانُهُ: نَقْلُ التُّرَابِ، فَلَوْ نَقَلَ مِنْ وَجْهٍ إِلَى يَدٍ أَوْ عَكَسَ

ڕاستتردا، کەوابو: ئەگەر کۆمەڵێك چەندەها جار تەیەمموم بە گڵێکیکەم بکەن، دروستەو ناشبێتە بەکارهاتوو، هەر چەند مستە گڵێکیش بێ لە ناو کیسەیەکدا لە گەڵ خۆیاندا بیگێڕن، بەڵام بەو مەرجەی هیچ تۆزێك لە ئەندامەکانەوە نەکەوێتە ناو گڵەکە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەنرێ بۆ دروستبوونی تەیەمموم (قَصْدُه) بە مەبەستی گواستنەوە تۆزەکە لە گڵەکەوە بگوازێتەوە بۆ ئەندامەکان، چونکە ئەمە واتەی (فَتَيَمَّمُوا)وە لە ئایەتەکەدا (فَلَوْسَفَتْهُ رِيحٌ عَلَيْهِ) ئەگەر با تۆزەکەی بە سەر ئەندامەکەیدا کرد (فَرَدَّدَهُ) ئینجا ئەویش دەستی خۆی بە سەردا هێناو (وَنَوَى) نیەتی تەیەممومیشی هێنا (لَمْ يُجْزِئْ) تەیەممومەکەی دروست نیە، هەرچەند بە ویستی خۆیشی لە بەرامبەر با ڕابوەستێ تا تۆزی وێبکەوێ؟ چونکە گواستنەوەی تێدا نیە.

(وَلَوْ يُمِّمَ بِإِذْنِهِ) بەڵام ئەگەر بە ئیزنی وی تەیەمموی بۆ کرا (جَازَ) تەیەممومەکە دروستە، هەروەك دەستنوێژیش دروستە، چونکە ئیزندانەکەی وەکو کرداریخۆیەتی، کەوابو: ئەگەر بە بێئیزنی وی تەیەممومی بۆ کرا، ئەوە دروست نیە هەر چەند نیەتیش بێنێ، وەکو مەسەلەی بایەکە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ عُذْرٌ) بە مەرج دادەندرێ عوزرێك هەبێ: وەکو نەخۆشیو بێدەستیو ئەو جۆرە شتانە.

ئینجا بزانە: مەرج نیە: تۆزەکە لە گڵ بگوازرێتەوە، بەڵکو هەر شتێك تۆزی گڵێکی پاکی پێوەبێ، دروستە دەستی لێبداو تەیەممومی پێبکا: وەکو دیوارو بالیفو جلو ڕایەخو گەنمو جۆی تۆزاویو ئاژەڵی تۆزاویو...ئەو جۆرە شتانە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عن أبي الجُهَيْم ﷺ سَلَّمَ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدارِ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلامُ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك سەلامی لە پێغەمبەر ﷺ کرد، ئەویش وەڵامی سەلامەکەی نەداوە تا ڕووی کردە دیوارێکو ڕوخسارو هەردوو دەستەکانی بە تۆزی دیوارەکە مەسح کردن، ئینجا وەڵامی سەلامی داوە.

﴿ ڕوکنەکانی تەیەمموم ﴾

(وَأَرْكَانُهُ) ڕوکنەکانی تەیەمموم پێنجن، یەکەم: (نَقْلُ التُّرابِ) گواستنەوەی تۆزی گڵە: لە شوێنیخۆی بۆ ئەندامەکانیتەیەمموم (فَلَوْ نَقَلَ مِن وَجْهٍ) ئەگەر تۆزەکەی لە ڕوخسارەوە گواستەوە (إِلَى يَدٍ) بۆ دەستێك، واتە: لە دوای تۆزیتەیەمموم تۆزێکیتر هاتە سەر ڕوخساریو دەستی لێداو گواستیەوەو دەستەکەی پێ مەسح کرد (أَوْ عَكَسَ) یان بە

كَفَى فِي الأَصَحِّ. وَنِيَّةُ اسْتِبَاحَةِ الصَّلاةِ لاَ رَفْعِ حَدَثٍ، وَلَوْ نَوَى فَرْضَ التَّيَمُّمِ لَمْ يَكْـــفِ فِي الأَصَحِّ، وَيَجِبُ قَرْنُهَا بِالنَّقْلِ وَكَذَا اسْـــتِدَامَتُهَا إِلى مَسْـــحِ شَـــيْءٍ مِـــنَ الْوَجْـــهِ عَلَى الصَّحِيحِ، فَإِنْ نَوَى فَرْضاً وَنَفْلاً أُبِيحَا، أَوْ فَرْضاً فَلَهُ النَّفْلُ عَلَى الْمَذْهَبِ، أَوْ نَفْـــلاً أَوِ الصَّلاَةَ تَنَفَّلَ

پێچەوانەی کرد، واتە: تۆزی سەر دەستی گواستەوەو ڕوخساری پێ مەسح کرد (كَفَى فِي الأَصَحِّ) تەیەمومەکەی دروستە لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە گواستنەوەی ڕاستەقینە هاتۆتە جێ، کە باسمان کرد.

دووەم: (وَنِيَّةُ اسْتِبَاحَةِ الصَّلاةِ) نیەتهێنانە، واتە: نیەتی حەلاڵکردنی نوێژ، یان تەواف، یان دەست لێدانی قورئان، یان چوونە مزگەوت...هتد، وەك بە دڵ بڵێ: (نَوَيْتُ اسْتِبَاحَةَ الصَّلاةِ) نیەتم وەیە نوێژ لە خۆم حەلاڵ دەکەم...هتد، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿إِنَّمَـا الأَعْمالُ بِالنِّياتِ﴾ی ڕابردوو لە دەستنوێژدا.

جا بزانە: لەم نیەتەدا جیاوازی بێدەستنوێژو جەنابەتدارو حەیزدار نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا وەردەگیرێ (لا رَفْعِ حَدَثٍ) بەڵام نیەتی لابردنی بێدەستنوێژیی بچوك، یان گەورە دروست نیە، چونکە تەیەموم بێدەستنوێژی لانابا (وَلَوْ نَوَى فَرْضَ التَّيَمُّمِ) ئەگەر نیەتی هێنا: فەرزی تەیەموم بەجێ بهێنێ، یان نیەتی هێنا: تەیەموم بکا (لَمْ يَكْفِ فِي الأَصَحِّ) ئەم نیەتانەش دروست نینە لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە تەیەموم دەستنوێژی ناچارییە، هەروەك لە کۆتایی تەیەمومیبریندارادا بە بەڵگەوە باسمان کرد.

(وَيَجِبُ قَرْنُها بِالنَّقْلِ) واجبە: نیەتەکە بەرامبەر بێ، بە سەرەتای گواستنەوەی تۆز (وَكَذا اسْتِدامَتُها) هەروەهاش واجبە نیەتەکە بەردەوام بێ (إِلى مَسْحِ شَيْءٍ مِنَ الْوَجْهِ) تا بەشێکی ڕوخساریش مەسح دەکا (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(فَإِنْ نَوَى فَرْضاً وَنَفْلاً) ئەگەر لە تەیەمومدا نیەتی حەلاڵکردنی واجبێكو سوننەتێکی هێنا، واتە: بە دڵ گوتی: نیەتم وەیە نوێژی واجبو سوننەت حەلاڵ دەکەم، ئەمە دروستەو (أُبِيحا) هەردووکی بۆ حەلاڵ دەبن (أَوْفَرْضاً) یان تەنها نیەتی حەلاڵکردنی واجبێکی هێنا، واتە: بە دڵ گوتی: نیەتم وەیە نوێژێکی واجب لە خۆم حەلاڵ دەکەم، ئەوەش دروستەو واجبەکەی پێ حەلاڵ دەبێ، کەوابو: (فَلَهُ النَّفْل عَلَى الْمَذْهَبِ) بۆی دروستە: سوننەتەکانیش بەم تەیەمومە بکا، هەروەها نوێژی جەنازەشی بۆ دروستە.

(أَوْنَفْلاً) یان نیەتی حەلاڵکردنی سوننەتێکی هێنا، ئەوە تەنها سوننەتو نوێژی جەنازەی بۆ دروست دەبێ (أَوِ الصَّلاةَ) یان تەنها نیەتی حەلاڵکردنی نوێژی هێناو باسی واجبی نەکرد، واتە: گوتی: نیەتم وەیە نوێژ لەخۆم حەلاڵ دەکەم (تَنَفَّلَ) بەم نیەتەش

لاَ الْفَرْضَ عَلَى الْمَذْهَب. وَمَسْحُ وَجْهِهِ ثُمَّ يَدَيْهِ مَعَ مِرْفَقَيْه،

تەنها سوننەتو نوێژی جەنازەی بۆ دروستن (لا الْفَرْضَ) بەڵام نوێژی واجبی بۆ دروست نیە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب لە هەردوو مەسەلەکەدا، کەواتە: بۆ نوێژیواجب واجبە بڵێ: (نَوَيْتُ اِسْتِبَاحَةَ فَرْضِ الصَّلاة) نیەتم وەیە فەرزی نوێژ لە خۆم حەڵاڵ دەکەم.

﴿ ئاگاداری ﴾: تەوافیواجب وەك نوێژیواجب وایە، تەوافیسوننەتیش وەك نوێژیسوننەت وایە، کەوابو: نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژیواجب، یان تەوافیواجب، ئەو واجبانەو گشت سوننەتێكو گشت شتانەش حەڵاڵ دەکا: کە بە بێدەستنوێژیو جەنابەتو حەیز حەرامن، هەروەها نیەتی حەڵاڵکردنینوێژیسوننەت، یان تەوافی سوننەت، گشت سوننەتێكو گشت ئەو شتانەیتریش حەڵاڵ دەکا: کە بە بێدەستنوێژیو جەنابەتو حەیز حەرامن، بەڵام نوێژی واجبو تەوافی واجب حەڵاڵ ناکا، هەروەها نیەتی حەڵاڵکردنی شتێك لەو شتانەی جگە لە نوێژو تەوافن، گشت شتێکیتری پێ حەڵاڵ دەبێ، تەنها نوێژو تەوافی واجبو سوننەت نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا بە درێژی ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: (وَمَسْحُ وَجْهِهِ) مەسحکردنی ڕوخساریەتی بە تۆزی گڵەکە، بە گوێرەی سنورەکەی دەستنوێژ. چوارەم: (ثُمَّ يَدَيْهِ مَعَ مِرْفَقَيْهِ) مەسحکردنی هەردوو دەستەکانیەتی لە گەڵ ئەنیشکەکانی بە تۆزی گڵەکە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ﴾ ئەگەر ئاو نەبو تەیەمموم بکەن بە گڵێکی پاك، بە تۆزی گڵەکە ڕوخسارو دەستتان مەسح بکەن. پێنجەم: ڕیزکردنە، واتە: مەسحکردنی ڕوخسار لە پێش دەستەکاندا، هەروەك لە ئایەتەکەدا هاتوە.

ئینجا بزانە: لە ئایەتی تەیەممومدا باسی ئەنیشکەکان نەکراوە، بەڵام لە ئایەتی دەستنوێژدا باسیان کراوە، تەیەمموميش بۆ ناچاری جێگری دەستنوێژە، کەوابو: لە تەیەمموميشدا لە گەڵ دەستەکاندا ئەنیشکیش مەبەستن، بە بەڵگەی فەرموودەکەی (ابن عمر)ی داهاتوو و هەم ئەم حەدیسەش: ﴿عن أبي الجهيم ﷺ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الْجِدارِ فَمَسَحَ بِهِ وَجْهَهُ وَذِراعَيْهِ﴾ رواه الشافعي وقال: إن هذا أشبه بالقرآن. وقال البيهقي: جيّد بشواهده. پێغەمبەر ﷺ ڕووی کردە دیوارەکەو ڕوخسارو باسکەکانی بە تۆزی دیوارەکە مەسح کردن.

جا بزانە: ئەمەیان فەرموودەی نوێیبەهێزی ئیمامی(شافعی)یە، زانایانی مەزهەبیش لە سەر ئەم فەرموودەنە، چونکە لەگەڵ قورئاندا باشتر تێك دەکاتەوە، بەڵام ئیمامی (النواوي) فەرموودەکەیکۆنی ئیمامی(شافعي)شی بە بەهێز داناوە، کە دەفەرموێ: لەپە دەستەکان تەنها تا جومگەکان واجبە مەسح بکرێن، چونکە حەدیسەکەی(عمّار)–کە لە

وَلاَ يَجبُ إِيصالُهُ مَنْبَتَ الشَّعَرِالْخَفِيف، وَلاَ تَرْتِيبَ فِي نَقْلِه فِيالأَصَحِّ، فَلَوْ ضَرَبَ بِيَدَيْه وَمَسَحَ بِيَمِينه وَجْهَهُ وَبِيَساره يَمِينَهُ جَازَ. وَتُنْدَبُ التَّسْمِيَةُ وَمَسْحُ وَجْهه وَيَدَيْه بِضَرْبَتَيْنِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ وُجُوبُ ضَرْبَتَيْنِ وَإِنْ أَمْكَن بِضَرْبَةٍ بِخِرْقَةٍ وَنَحْوِهَا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُقَدِّمُ يَمِينَهُ وَأَعْلَىوَجْهِه، وَيُخَفِّفُ الْغُبَارَ،

(بخاری)و (مسلم)دایه– بەڵگەیەتیو بەهێزترە، هەروەك لە (المجموع)دا هەردوو فەرموودەكەی ڕوون كردۆتەوە.

(وَلاَيَجِبُ) واجب نیەو سوننەتیش نیە (إِيصالُهُ مَنْبَتَ الشَّعَرِ الْخَفِيفِ) تۆزەكە بگەیێندرێتە بنەوەی مووە سوكەكانی ڕوخسارو دەست، كەوابوو: بنەوەی مووە پڕەكانیش واجب نیە (وَلَا تَرْتِيبَ فِي نَقْلِه) ڕیز واجب نیە لە گواستنەوەی تۆزەكەدا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵكو تەنها لە مەسحكردندا واجبە.

بۆ وێنە: (فَلَوْ ضَرَبَ بِيَدَيْه) ئەگەر هەردوو دەستەكانی لە شوێنی تۆزەكەدانو (وَمَسَحَ بِيَمِينِه وَجْهَهُ) بە دەستی ڕاستەی ڕوخساری مەسح كرد (وَبِيسَارِه يَمِينَه) بە دەستی چەپەش دەستی ڕاستەی مەسح كرد (جَازَ) دروستە، بەومەرجەی جارێكیتریش دەستی ڕاستەی لێبداتەوەو تاكو دەستی چەپەشی مەسح بكا.

(وَتُنْدَبُ التَّسْمِيَةُ) لە سەرەتای تەیەممووم كردندا (بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحِيمِ) سوننەتە، هەرچەند جەنابەتدارو حەیزداریش بێ (وَمَسْحُ وَجْهِه وَيَدَيْه بِضَرْبَتَيْنِ) هەروەها دەبێ ڕوخسارو دەستەكانی بە دوو گواستنەوە مەسح بكا.

(قُلْت) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصحّ الْمَنْصُوصُ) دەقی فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (وُجُوبُ ضَرْبَتَيْنِ) واجبە دوو جار دەست لە شوێنیتۆزەكە بدا تاكو ببێتە دوو گواستنەوە (وَإِنْ أَمْكَنَ بِضَرْبَةٍ) هەرچەند بشگونجێ بە یەك گواستنەوە ڕوخسارو دەستەكانی مەسح بكا (بِخِرْقَةٍ وَنَحْوِها وَاللهُ أَعْلَم) بە هۆی پارچە پەڕۆكێكی تۆزاوی، یان شتێكیتر ﴿عن ابن عمررضي الله عنهما: أَنَّهُ قال: اَلتَّيَمُّمُ ضَرْبَتانِ: ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِـرْفَقَيْنِ﴾ رواه الدارقطنی وصححه البیهقی، (ابن عمر) دەفەرموێ: تەیەممووم دوو گواستنەوەیە: گواستنەوەیەك بۆ ڕوخسارەو گواستنەوەیەكیش بۆ دەستەكانە لە گەڵ ئەنیشكەكاندا. جا ئەگەر بە دوو گواستنەوە مەسحەكە تەواو نەكرا، واجبە: زیاتر بكا، تا تەواو دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُقَدِّمُ يَمِينَهُ) سوننەتە دەستی ڕاستەی لە پێش دەستی چەپەیدا مەسح بكا (وَأَعْلَى وَجْهِه) سوننەتە سەرەوەی ڕوخساری لە پێش لایخوارەوەی مەسح بكا (وَيُخَفِّفُ الْغُبارَ) سوننەتە ئەو تۆزەی مەسحی پێدەكا سوكی بكا، واتە: یان لەپەدەستەكانی بتەكێنێ،

وَمُوَالاَةُ التَّيَمُّمِ كالْوُضُوءِ، قُلْتُ: وَكَذا الْغُسْلُ، وَيُنْدَبُ تَفْرِيقُ أَصَابِعه أَوَّلاً، وَيَجِبُ نَزْعُ خَاتَمه فِي الثَّانِيَة وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ تَيَمَّمَ لِفَقْد مَاءٍ فَوَجَدَهُ إنْ لَمْ يَكُنْ فِي صلاَةٍ بَطَلَ إنْ لَمْ يَقْتَرِنْ بِمَانِعٍ كَعَطَشٍ، أَوْ فِي صَلاَةٍ لاَ تَسْقطُ بِه بَطَلَتْ عَلَى الْمَشْهُورِ،

یان فووەکیان لێبکا (وَمُوَالاَةُ التَّيَمُّمِ) سوننەتە بە دوایەکدا ئەندامەکانی تەیەمموم مەسح بکا (کَالْوُضُوءِ) هەروەك لە دەستنوێژیشدا سوننەت بوو (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفەرموێ (وَکَذا الْغُسْلُ) هەروەها تیەممومیغوسلیش سوننەتە بە دوایەکدا بکرێ، هەروەها: لە دوای تەیەمموم دوعایەکەی دوایدەستنوێژیش سوننەتە.

(وَيُنْدَبُ تَفْرِيقُ أَصَابِعه أَوَّلاً) سوننەتە: لە سەرەتای دەست لێدانەکەوە گشت پەنجەکانی لێك بکاتەوە (وَيَجِبُ نَزْعُ خَاتَمه فِي الثَّانِيَة) واجبە ئەنگوستیلەکەی دابکەنێ لە لێدانی دووەمدا (وَاللهُ أَعْلَم) کەواتە: لە تەیەممومدا جولاندنی بەس نیە، چونکە خۆڵ وەکو ئاو ناچێتە بنەوەی ئەنگوستیلەکە.

﴿ ئەو شتانەی تەیەمموم بەتاڵ دەکەن ﴾

بڕگە: سێ شت تەیەمموم بەتاڵ دەکەن، یەکەم: کافربوون-نعوذ باللە-. دووەم: یەکێك لە هۆیەکانی بێدەستنوێژیی بچوكو گەورە: کە لە بێدەستنوێژیو غوسلدا باسمان کردن.

سێیەم: دەستکەوتنی ئاو، هەروەك دەفەرموێ:

(وَمَنْ تَيَمَّمَ) هەر کەسێك بۆ بێدەستنوێژیی بچوك، یان گەورە تەیەممومی کردبێ (لِفَقْدِ مَاءٍ) لە بەر نەبوونی ئاو (فَوَجَدَهُ) ئینجا لە دوای تەیەمموم ئاوی دەست کەوت، یان بە هۆی شتێك کەوتە دڵی: ئاو هەیە: وەك کاروانێك ببینێ، یان تانکەرێکی ئاو، یان سەوزایی، ئەوە (إنْ لَم يَكُنْ فِي صَلَاةٍ) ئەگەر ئەو کەسە لە ناو نوێژکردندا نەبێ، واتە: نوێژی دانەبەستبێ (بَطَلَ) تەیەممومەکەی بەتاڵ دەبێ (إن لَمْ يَقْتَرِنْ بِمانِعٍ) بەو مەرجەی لە کاتی دەستکەوتنی ئاوەکە قەدەغەیەك بۆ بەکارهێنانی ئاو ڕوونەدا (کَعَطَشٍ) وەکو تینووەتیخۆی، یان گیانلەبەرێکی ڕێزدار، یان وەکو دوژمنێك، یان درندەیەك ڕێگەی ئاوی گرتبێ، ئەو کاتە تەیەممومەکەی بەتاڵ نابێ، چونکە لەو کاتانەدا ئاوەکە بە نەبوو دادەندرێ.

(أَوْ فِي صَلَاةٍ) یان نوێژی دابەستبو و لە کاتی نوێژکردندا ئاو پەیدا بوو، بەڵام (لا تَسْقطُ بِهِ) بەو تەیەممومە قەزاکردنەوەی لە سەر لانەدەچو، چونکە لە سەفەریتاوانباریدا بوو، یان لە شوێنێکی وەهادا تەیەممومی کردبو: کەم وادەبوو ئاوی نەبێ (بَطَلَتْ عَلَى الْمَشْهُورِ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، لە سەر فەرموودەی بەهێزی ناسراویمەزهەب، چونکە تەیەممومەکەش بەتاڵ بووە.

وَإِنْ أَسْقَطَهَا فَلاَ، وَقِيلَ يَبْطُلُ النَّفلُ، وَالأَصَحُ أَنّ قَطْعَهَا لِيَتَوَضّأَ أَفْضَلُ، وَأَنّ الْمُتَنَفِّلَ لاَ يُجَاوِزُ رَكْعَتَيْنِ إلاَّ مَنْ نَوَى عَدَدَاً فَيُتِمُّهُ،

(وَإِنْ أَسْقَطَهَا) بەلام ئەگەر ئەو تەیەممومە قەزایەکەی لە سەر لادەبرد، چونکە سەفەری تاوانباری نەبو و شوێنەکەش بە زۆری وادەبوو ئاوی نەبێ (فَلاَ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ‌و با تەواوی بکا (وَقِيل يَبْطُلُ النَّفْلُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: سوننەت بەتاڵ دەبێ.
بەلام (وَالأَصَحّ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ قَطْعَهَا لِيَتَوَضَّأَ) بڕینی نوێژی واجب، یان سوننەت، تاکو بە دەستنوێژ بیکا (أَفْضَلُ) خێری زیاترە لەوەی بە تەیەممومی تەواوی بکا (وَأَنَّ الْمُتَنَفِّلَ) ئەو کەسەی خەریکی نوێژی سوننەتەو لە کاتی نوێژکردندا ئاوی دەست کەوت (لايُجاوِزُ رَكْعَتَيْن) نابێ لە دوو ڕەکعەت زیاتر بکا، بەڵکو لە دوای دوو ڕەکعەت تەحیات دەخوێنێ‌و سەلام دەداتەوە (إلاّ مَنْ نَوى عَدَداً) تەنها ئەو کەسە نەبێ: کە نیەتی ژمارەی ڕەکعەتی هێناوە (فَيُتِمُّهُ) ئەو بۆی دروستەو ژمارەکە تەواو دەکا بەگوێرەی نیەتەکەی، جا ژمارەکە لە دوو ڕەکعەت کەمتر بێ، یان زیاتر.
﴿ ئاگاداری ﴾: تەیەممومی بێدەستنوێژیی‌گەورە—تەنها دەربارەی نوێژو تەواف‌و دەست لێدانی قورئان— بە هۆیەکانی بێدەستنوێژی بچوک بەتاڵ دەبێ، نەک دەربارەی ئەو شتانەی‌تر: کە بە جەنابەت‌و حەیز حەرامن، واتە: ئەگەر بێدەستنوێژیش ببێ، ئەوانەی هەر بۆ حەلاڵن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: ئەگەر جەنابەتدار بۆ مانەوەی ناو مزگەوت، یان بۆ خوێندنی قورئان تەیەممومی کرد، یان حەیزدار بۆ حەلاڵبوونی جیماع تەیەممومی کرد، ئینجا بێدەستنوێژ بون، ئەو سێ شتانەیان هەر بۆ حەلاڵن، بەلام هەر کاتێك ئاویان دەست کەوت، واجبە یەکسەر وازیان لێبێنن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە
ئینجا بزانە: ئەگەر لە بەر نەخۆشی تەیەممومی کردبێ، هەر کاتێك چاك بۆوە تەیەممومی بەتاڵ دەبێ، واتە: بە وەدەستکەوتنی ئاو بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ باسی تەیەممومی مردوو ﴾

ئەگەر لە بەر نەبوونی‌ئاو مردووێك تەیەمموم کراو نوێژی جەنازەی لە سەر کرا، ئینجا لە پێش ناشتنی‌مردووەکە ئاو دەست کەوت، ئەوە واجبە مردووەکە بشۆرێ‌و دووبارە نوێژەکەشی لە سەر بکرێتەوە، بەلام ئەگەر مردووەکە نێژرابو، ئەو کاتە دروست نیە بهێندرێتە دەرەوە، هەرچەند لە ئاوەدانیشدا تەیەمموم کرابێ‌و نەشگۆڕابێ.
هەروەها ئەگەر لە بەر نەبوونی‌ئاو بە تەیەمموم نوێژی‌جەنازە لە سەر مردووێك کرا، ئینجا ئاو دەست کەوت، ئەوە واجبە بە دەستنوێژەوە دووبارە نوێژەکەی لە سەر بکرێتەوە، جا ئەگەر نێژرابو، واجبە لە سەر گۆڕەکەی نوێژەکەی لە سەر بکرێتەوە.

جا بزانە: ئەوەی ڕابردوو دەربارەی ئەو مردووەو ئەو نوێژکەرە بوو: کە لە ئـاوەدانیدابن –واتە: لەو شوێنەی کەم وا دەبو ئاو نەبێ– بەڵام ئەگەر مردووەکە، یان نوێژکەرەکـە لـە سەفەردا بون –واتـە: لـەو شـوێنەی بـە زۆری وا دەبـو ئـاو نـەبێ–و لـە بـەر نـەبوونی‌ئاو مردووەکە تەیەممومی کرا، یان نوێژکەرەکە بـە تـەیـەممومی نوێژی‌جـەنازەی لـە سـەر کـرد، ئەوە دووبارەکردنەوەی هیچیان واجـب نیـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە بەر برین‌و سووتان، یان ڕزین مردووەکـە تەیـەممومی کـرا، ئـەو کاتە شۆردنی واجب نیە، هەر چەند ئـاویش هـەبێ، هـەروەك لـە شـۆردنی‌مردوودا ڕوونـی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالى.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە کۆمەڵێك یەکێکیان مرد و ئـاوی‌خۆی پێبوو، واجبـە بـە ئاوەکـەی خۆی بشۆرێ، بەڵام ئەگەر هاوڕێکانی تێنوو بون، یـان دەترسـان تێنـوو بـبن، ئـەو کاتـە دروستە: ئاوی‌مردووەکە بخۆنەوەو واجبـە تۆڵـەی ئاوەکەشـی بدەنـە میراتگرەکـانی: بـە گوێرەی نرخی ئەو کاتەو ئـەو شـوێنە، هـەروەها واجبـە مردووەکـەش تەیـەمموم بکـەن، هەروەها ئەگەر تەنها بەشی یەکێکیان ئاو هەبو، ئاوەکەش ملکی هیچیان نەبو–واتـە: بـۆ تێنووەتیش پێویستیان نەبو– ئەوە مردووەکە لە گشتیان لەپێشترە بە ئاوەکە بشـۆرێ؟ چونکە دوا قۆناغی دونیایەتی، هەرچەند هاوڕێ زیندووەکانیشی جەنابەتدارو حەیزدار بن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئەو شتانەی بە یەك تەیەممومی حەڵاڵن ﴾

(وَلا يُصلّي بِتَـيَمُّمٍ غيْـرَ فَـرْضٍ) دروسـت نیـە جگـە لـە فـەڕزێك هـیچ فـەڕزێکی‌تر بـە یـەك تەیەمموم بکا، جیاوازی نیە فەڕزەکان: دوو نوێژی واجب، یان زیاتر بێ، یان دوو تـەوافی واجب، یان تەوافێکی واجب‌و نوێژێکی واجب بێ، یان ووتاری‌جومعـەو نوێژی‌جومعـە بـێ، هــەروەها جیــاوازی تەیــەممومی بێ‌ئــاوی‌و نەخۆشــی نیــە، جیــاوازی تەیــەممومی بێ‌دەستنوێژی‌ی بچوك‌و گەورەش نیە ﴿عن ابن عمررضی‌الله عنهما: يَتيَمَّمُ لِكُلِّ صَلاةٍ وَإِنْ لَـمْ يُحْدِثْ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، بۆ گشت نوێژێك واجبـە تەیـەمموم بکـا، هەرچـەند بێ‌دەستنوێژیش نەبوبێ.

(وَيَتَنَفَّلُ ما شاءَ) دروستە: بە یەك تەیەمموم هەرچەند حەز بکا سـوننەتەکان بکـا: لـە گـەڵ نوێژی واجبدا، یان بە جیا، هـەروەها تـا حـەز دەکـا دروسـتە: بـە یـەك تەیـەمموم قـوڕئـان بخوێنێ (وَالنَّذْرُ) نوێژو تەوافی نەزرکراو (كَفَرْضٍ) وەکو واجب وایـە، واتـە: دروسـت نیـە لـە نەزرکراوێك زیاتر بە یەك تەیەمموم بکا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

وَالأَصَحُّ صِحَّةُ جَنَائِزَ مَعَ فَرْضٍ، وَأَنَّ مَنْ نَسِيَ إِحْدَى الْخَمْسِ كَفَاهُ تَيَمُّمٌ لَهُنَّ، وَإِنْ نَسِيَ مُخْتَلِفَتَيْنِ صَلَّى كُلَّ صَلَاةٍ بِتَيَمُّمٍ، وَإِنْ شَاءَ تَيَمَّمَ مَرَّتَيْنِ وَصَلَّى بِالأَوَّلِ أَرْبَعاً وَلَاءً وبِالثَّانِي أَرْبَعاً لَيْسَ مِنْهَا الَّتِي بَدَأَ بِهَا، أَوْ مُتَّفِقَتَيْنِ صَلَّى الْخَمْسَ مَرَّتَيْنِ بِتَيَمُّمَيْنِ، وَلَا يَتَيَمَّمُ لِفَرْضٍ قَبْلَ وَقْتِ فِعْلِه،

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (صِحَّةُ جَنَائِزَ مَعَ فَرْضٍ) دروستە: زۆر نوێژیجەنازە لەگەڵ واجبێکیشدا بە یەك تەیەمموم بکرێنو بە جیاش دروستە: بکرێن، چونکە نوێژی جەنازە (فَرْضُ الْكِفَايَةِ)یە، وەکو سوننەت دروستە: ئەو نەیکاو یەکێکیتر بیکا.

(وَأَنَّ مَنْ نَسِيَ إِحْدَى الْخَمْسِ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر یەکێك نوێژێکی لە پێنج نوێژە واجبەکان لەبیر کردبو و نەیکردو نەیدەزانی کامەیانە، واجبە هەر پێنج نوێژەکان بکاتەوە تاکو دڵنیا ببێ، بەڵام (كَفَاهُ تَيَمُّمٌ لَهُنَّ) بۆ هەر پێنجیان تەیەممومێك بەسە، چونکە لە ڕاستیدا تەنها یەك نوێژی واجبی لە سەرە (وَإِنْ نَسِيَ مُخْتَلِفَتَيْنِ) ئەگەر دوو نوێژی لێك جیاوازی لەبیر کردبون، بەڵام نەیدەزانی کامەو کامەیە، دیسان واجبە هەر پێنج نوێژەکان بکاتەوە بە یەکێك لەم دوو شێوەیە:

یەکەم: ئەگەر حەز بکا (صَلَّى كُلَّ صَلَاةٍ بِتَيَمُّمٍ) هەر نوێژێك بە تەیەممومێك دەکا، تا هەر پێنج نوێژەکان تەواو دەبن. دووەم: (وَإِنْ شَاءَ) ئەگەر حەز بکا (تَيَمَّمَ مَرَّتَيْنِ) دوو جار تەیەمموم دەکا (وَصَلَّى بِالأَوَّلِ أَرْبَعاً وَلَاءً) بە تەیەممومییەکەم چوار نوێژ بە دوایەکدا دەکا: نیوەڕۆ، عەسر، مەغریب، عیشا، (وَبِالثَّانِي أَرْبَعاً) بە تەیەممومی دوومیش چوار نوێژ دەکا (لَيْسَ مِنْهَاالَّتِي بَدَأَ بِهَا) ئەو نوێژەی لە تەیەممومی یەکەمدا دەستی پێکردبو، لەم چوارانە نەبێ، واتە: ئەم جارە عەسرو مەغریبو عیشاو بەیانی بێ (أَوْ مُتَّفِقَتَيْنِ) یان دوو نوێژی وەکو یەکتری لە دوو ڕۆژدا لەبیر کردبون، بەڵام نەیدەزانی کامەیانن (صَلَّى الْخَمْسَ مَرَّتَيْنِ) واجبە هەر پێنج نوێژەکان دوو جار بکا (بِتَيَمُّمَيْنِ) بە دوو تەیەمموم، تاکو دڵنیا بێ: کە هیچی لە سەر نەماوە.

(وَلَا يَتَيَمَّمُ لِفَرْضٍ) دروست نیە بۆ هیچ واجبێك تەیەمموم بکا (قَبْلَ وَقْتِ فِعْلِهِ) پێش کاتی کردنی واجبەکە، چونکە تەیەمموم دەستنوێژی ناچارییە، کەواتە: تا ناچار نەبێ دروست نیە بیکا، مەبەستیش بە کاتیکردن: کاتی دروستبوونی واجبەکەیە، کەوابو: لە (جمع التقديم)دا پاش سەلامدانەوەی نوێژییەکەم دەبی تەیەمموم بۆ نوێژیدووەم بکا. هەروەها بۆ نوێژیجەنازە دەبی لە دوای شۆردنیمردووەکە تەیەمموم بکا، هەروەها بۆ یەکێك لە پێنج نوێژە واجبەکان دەبی کاتینوێژەکە بێ، ئینجا تەیەممومی بۆ بکا، جا ئەگەر لەو دەمەدا نوێژەکەی نەکرد، بەڵکو دوای خست، یان لە دوای کاتەکەیدا بەو تەیەممومە بە

وَكَذا النَّفلُ الْمُؤَقَّتُ فِي الأَصَحِّ، وَمَنْ لَمْ يَجِدْ مَاءً وَلاَ تُراباً لَزِمَهُ فِي الْجَدِيدِ أَنْ يُصَلِّيَ الْفَرْضَ وَيُعِيدَ، وَيَقْضِي الْمُقِيمُ الْمُتَيَمِّمُ لِفَقْدِ الْمَاءِ، لاَ الْمُسَافِرُ إِلاَّ الْعَاصِيَ بِسَفَرِهِ

قەزا كردی هەر دروستە، بەو مەرجەی هەر لە شوێنی‌خۆی بی‌و دڵیشی بۆ ئاو هەبوون نەچوبێ لەو ماوەیەدا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وكذا النَّفلُ الْمُؤَقَّتُ) هەروەها سوننەتی كات بۆ داندراویش وەكو واجب وایە، دروست نیە لە پێش كاتی‌خۆی‌دا تەیەمومی بۆ بكرێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە: چێشتەنوێژ لە كاتی‌خۆی‌دا تەیەمومی بۆ دەكرێ، نوێژی باران لە كاتی كۆبوونەوەی خەڵك بۆ نوێژكردن، نوێژی‌جەژنەكان لە پاش ڕۆژ هەڵاتن...هتد: ئەو سوننەتانەی لە شوێنی خۆیاندا باسیان دەكەین، ان شاء الله تعالى.

﴿ قەزاكردنەوەی چەند نوێژێك: كە بە تەیەموم كراون ﴾

(وَمَنْ) هەر كەسێك –بێ‌دەستنوێژ، یان جەنابەتدار، یان حەیزدار بوو– (لَمْ يَجِدْ مـاءً وَلا تُراباً) نە ئاوی دەست كەوت‌و نە گڵی دەست كەوت، چونكە شوێنەكە هەمووی قوڕ، یان گڵی تەڕ بوو، یان پیس بوو، یان بەفر داپۆشی بوو و نەیدەتوانی بیتاوێنێتەوە، یان گڵەكە ووشك بكاتەوەو بە هەڵكەندنێكی كەمیش نەدەكەیشتە گڵی ووشك‌و پاك، ئەوە بەم جۆرە كەسە دەگوترێ: (فاقِدُالطَّهُورَيْنِ)، واتە: نەبوویی هەردوو دەستنوێژگرەكان: كە گڵ‌و ئاوە. كەوابو: (لَزِمَهُ فِي‌الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعي)دا لە سەری واجبە (أَنْ يُصَلِّيَ الْفَرْضَ) كە كاتی نوێژ هات، نوێژە واجبەكە بكا لە بەر ڕێزداری كاتی نوێژ (وَيُعِيدَ) ئینجا هەر كاتێك ئاو، یان گڵی دەست كەوت، واجبە: نوێژەكە دووبارە بكاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَقْبَلُ اللهُ صلاةً بِغَيْرِطُهُورٍ﴾رواه مسلم، خوای‌گەورە هیچ نوێژێك بە بێ‌دەستنوێژی بچوك، یان گەورە قبوڵ ناكا.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو نوێژكەرەی (فاقِدُالطَّهُورَيْن) جەنابەتدار، یان حەیزدار بوو، ئەوە –جگە لە سوڕەتی(فاتحە)– دروست نیە هیچی‌تری قورئان لە نوێژدا بخوێنێ، هەروەها نوێژی سوننەت‌و دەست لێدانی قورئان‌و مانەوەی مزگەوت‌و جیماعكردنی‌حەیزدار گشتی حەرامەو بە هۆی نەبوونی گڵ‌و ئاو حەڵاڵ نابێ، هەروەها نوێژی سوننەت بۆ بێ‌دەستنوێژی بچوكیش دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيَقْضِي الْمُقِيمُ) واجبە ئەو كەسەی نیشتەجێیە: نوێژەكە قەزا بكاتەوە (الْمُتَيَمِّمُ لِفَقْدِ الْماءِ) كە لە بەر نەبوونی‌ئاو تەیەمومی كردوە، چونكە كەم ڕوودەدا لە ئاوەدانی‌دا ئاو نەبێ (لاالمُسافِرُ) بەڵام ڕێبوارێك: كە لە بەر نەبوونی‌ئاو تەیەمومی كردبێ، واجب نیە قەزا بكاتەوە (إِلاّ الْعاصِيَ بِسَفَرِهِ) تەنها ڕێبواری تاوانبار بە هۆی سەفەرەكەی، واجبە قەزا

فِي‌الأَصَحِّ، وَمَنْ تَيَمَّمَ لِبَرْدٍ قَضَى فِي‌الأَظْهَرِ، أَوْ لِمَرَضٍ يَمْنَعُ الْمَاءَ مُطْلَقاً أَوْ فِي عُضْوٍ وَلاَ سَاتِرَ فَلاَ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِجُرْحِهِ دَمٌ كَثِيرٌ، وَإِنْ كانَ سَاتِرٌ لَمْ يَقْضِ فِي‌الأَظْهَرِ إِنْ وُضِعَ عَلَى طُهْرٍ،

بکاتەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، وەك ڕێگرو ئافرەتی‌ناشیزەو ڕێبوارێك: کە بۆ دزی، یان بۆ مرۆڤکوشتنی بە ناهەق بچێ، جیاوازی نیە ئەم تاوانبارە: لە بەر نەبوونی ئاو تەیەمومی کردبێ، یان لە بەر نەخۆشی، یان برینداری، هەر واجبە قەزا بکاتەوە.

ئینجا بزانە: لە باسی‌تەیەمومدا مەبەست بە ڕێبوارو نیشتەجێ، واتەی‌ڕاستەقینە نیە، بەڵکو لە هەر شوێنێکدا بە زۆری ڕوو بدا: ئاو نەبێ‌و لە بەر نەبوونی‌ئاو تەیەموم بکا، قەزاکردنەوەی لە سەر نیە هەرچەند نیشتەجێش بێ، هەروەها لە هەر شوێنێك کەم ڕوو بدا: ئاو نەبێ‌و لە بەر نەبوونی‌ئاو تەیەموم بکا، واجبە: قەزا بکاتەوە هەرچەند ڕێبواریش بێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها بزانە: لە باسی‌تەیەمومدا جیاوازی سەفەری درێژو کورتیش نیە، واتە: ئەو سەفەرەی لە دوو قۆناغ کورتترە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ تيمَّمَ لِبَرْدٍ) هەر کەسێك لە ترسی سەرما تەیەمومی کردبێ (قَضَى فِي‌الأَظْهَرِ) واجبە: نوێژەکان قەزا بکاتەوە، لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێ نیە، بەڵام بە فەرموودەیەکی بێ‌هێزی ئیمامی(الشافعي): ڕێبوار قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە (شرح المَحلي)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(أَوْ لِمَرَضٍ) یان کەسێك لە بەر نەخۆشی تەیەمومی کردبو (يَمْنَعُ الماءَ) نەخۆشیەکەش بەکارهێنانی ئاوی قەدەغە دەکرد (مُطْلَقاً) لە گشت ئەندامەکانی دەستنوێژ، یان غوسلدا (أَوْ فِي عُضْوٍ) یان تەنها لە یەك ئەندامدا بەکارهێنانی ئاوی قەدەغە دەکرد (وَلا ساتِرَ) داپۆشەریش لە سەر ئەو ئەندامە نەبو (فَلا قَضاءَ) قەزاکردنەوەی لە سەر نیە لە هەردوو مەسەلەکەدا، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێ نیە (إِلاَّ أَنْ يَكونَ بِجُرْحِهِ دَمٌ كَثيرٌ) مەگەر نەخۆشەکە خوێنێکی زۆری بە برینەکەیەوە بێ‌و چاو پۆشی‌ی لێنەکرێ، ئەو کاتە واجبە قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەگەر لە سەفەری تاوانباریشدا بێ، هەر واجبە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَإِنْ كانَ ساتِرٌ) هەروەها ئەگەر ئەندامەکە داپۆشەری لە سەر بوو (لَمْ يَقْضِ فِي الأَظْهَرِ) ئەوەش قەزاکردنەوەی لە سەر نیە لە فەرموودەی‌بەهێزتردا (إِنْ وُضِعَ عَلَى طُهْرٍ) بەو مەرجەی لە سەر دەستنوێژێکی‌تەواو داپۆشەرەکەی دانابێ، واتە: بێ‌دەستنوێژی‌ی بچووك، یان گەورەی نەبوبێ، هەروەها مەرجە: داپۆشەرەکەش لە سەر ئەندامی‌تەیەموم نەبێ.

فَإِنْ وُضِــعَ عَــلَى حَــدَثٍ وَجَــبَ نَزْعُــهُ، فَإِنْ تَعَــذَّرَ قَــضَى عَــلَى الْمَشْهُورِ.

(بابُ الْحَيْضِ)

(فَإِن وُضِعَ عَلى حَدَثٍ) جا ئەگەر داپۆشـەرەکەی لـە سـەر بێدەسـتنوێژی بچووك، یـان گەورە دانابو (وَجَبَ نَزْعُـهُ) واجبـە دابیکـەنێو لـە سـەر دەسـتنوێژێکیتەواو دایبنێتـەوە، چونکە ئەم داپۆشەرە وەکو خوف وایە.

(فَإنْ تَعَذَّر) جا ئەگەر نەیتوانی داپۆشەرەکە لابدا، چونکە تووشی زیـان دەبـو، ئـەو کاتـە تەیەمموم دەکاو نوێژ دەکاو هـەم لـە دوای چـاکبوونەوەش (قَضـى عَلىالْمَشْهُورِ) واجبـە نوێژەکە—بە دەستنوێژ— قەزا بکاتـەوە، لـە سـەر فـەرموودەی بەهێزیناسـراویمەزهەب، چونکە لەو کاتەدا وەکو خوف نیە، جیاوازی نیە داپۆشەرەکە: لە ئەندامی تەیەمموم بێ، یان لە شوێنێکیتر.

هـەروەها: ئەگـەر داپۆشـەرەکە لـە سـەر ئەندامیتەیـەمموم بـوو، دیسـان واجبـە قـەزا بکاتەوە، هەر چەند لە سەر دەستنوێژیش دایبنابێ، چونکە جێگرو جێگراوەکـە—کـە گڵێو ئـاوە— هــەردووکی ناتــەواون، بـەڵام بــە فەرموودەیـەکی بــێهێز— ئەگـەر نـەگونجا داپۆشـەرەکە لاببـا— قەزاکردنـەوە واجـب نیـە هـەر چـەند داپۆشەرەکەشـی لـە سـەر بێدەستنوێژی دانابێ، یان لە ئەندامی تەیەمموما بێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنـی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ **پاشکۆ** ﴾: ئەگەر یەکێك نەیدەزانی قیبلە لە کام لایە، یان لە بەر نەخۆشی نەیـدەتوانی بسوڕێتە لای قیبلەو یارمەتیدەریشیان دەست نەکەوت، یان پەلبەست کرابو، یـان نـوقمی ناو ئاو ببو، یان ڕێگەی نەدرا بە پێوە نوێـژ بکـا، یـان سـوجدەو ڕوکـووع ببـا، یـان لـە شوێنێکی پیس بەند کرابو، یان پیسیەکی وەهای بە لەشیەوە بوو: نەدەگونجا بیشـۆری، ئەوانە گشتیان هەر چۆنێکی بگونجێ، واجبە: لـە بـەر ڕێزلێنـانی کـاتی نوێـژ، نوێژەکـە بکەنو واجبە قەزاشی بکەنەوە، بەڵام ئەگەر یەکێك ڕووت بوو، یان جلێکی پیسی لەبەردا بوو، یان لـە شـوێنێکی پـیس بـوو: ئەگـەر بـە بەرگـەوە نوێـژی کردبـا دەبوایـە لـە سـەر پیسیەکە نوێژ بکا، ئەگەر جلەکەی ڕاخستبا بە ڕووتی دەماوە، لـە هـەر سـێك مەسـەلەدا واجبە: بە ڕووتی نوێژ بکاو قەزاکردنەوەشی لە سەر نیە، جیـاوازی سـەفەرو ئـاوەدانیش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم پاشکۆیە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ بابُ الْحَيْضِ: **باسی حەیزو نیفاس** ﴾

حَیض—بێنوێژی: خوێنێکـە لـە کـاتی تایبـەتیدا — بـە بێنەخۆشـی— لـە منداڵدانـەوە بـە ئەندامی جیماعکردنیئافرەتدا دێتە دەرەوە.

أَقَلُّ سِنِّهِ تِسْعُ سِنِينَ، وَأَقَلُّهُ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَأَكْثَرُهُ خَمْسَةَعَشَرَ بِلَيَالِيهَا،

نفاس-زەیسانی: خوێنێکە بە ئەندامی جیماعکردنیئافرەتدا دێتە دەرەوە لە دوای چۆلبوونیمنداڵدانە: بە دانانی ئەو بارەی تێیدایە، جیاوازی نیە بارەکە: منداڵێکی وێنەکراو بێ، یان هەر پارچەخوێن، یان پارچەگۆشت بێ.

إستحاضة-خوێنچرکە: خوێنێکە-جگە لە حەیزو نیفاس- بە هۆی نەخۆشیەوە بە ئەندامی جیماعکردنیئافرەتدا دێتە دەرەوە.

(أَقَلُّ سِنِّهِ) کەمترین تەمەن: کە بگونجێ ئافرەت خوێنیحەیزی تێدا ببینێ (تِسْعُ سِنِينَ) تەواوبوونی نۆ ساڵی مانگیی‌یە، کە پێکهاتنی هەر ساڵێك لە دوانزە مانگیئیسلامی‌یە: کە دەکاتە (٣٥٤) ڕۆژ، کەوابو: هەر ئافرەتێك لە تەمەنی نۆ ساڵیئیسلامیدا خوێنی دیت، ئەوە بە خوێنیحەیز دادەندرێو ئافرەتەکە عەزەب دەبێ، هەر لە هەمان تەمەنیشدا دەگونجێ (مَنی)ی بێ.

هەروەها کوڕیش لە هەمان تەمەندا دەگونجێ (مَنی)ی بێو بلۆغی ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئیتر لە تەمەنی نۆ ساڵی بەو لاوەتر هیچ سنوورێك دانەندراوە، کەواتە: لە دوای تەمەنی نۆ ساڵی تا مردن لە هەر ساڵێکدا خوێنی هات، ئەوە خوێنی حەیزە، لە تەمەنی کەمتر لە نۆ ساڵیش ئەگەر خوێنی هات، ئەوە خوێنیحەیز نیە، بەڵکو خوێنچرکەی نەخۆشی‌یە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: کوڕیش لە بلۆغبووندا بە هەمان شێوەیە، جا ئەگەر ئافرەت تا تەمەنی پانزە ساڵی نە خوێنو نە (مَنی)ی نەدیتو کوڕیش تا تەمەنی پانزە ساڵی (مَنی)ی نەدیت، ئەوە هەردووکیان بە تەواوکردنی تەمەنی پانزە ساڵیئیسلامی بڕیاری بلۆغبوونیان بۆ دەدرێ، واتە: لە قۆناغی منداڵیەوە دەچنە ناو قۆناغی گەورەییو لە شەریعەتیئیسلامدا وەك مرۆڤی گەورە ڕەفتاریان لەگەڵدا دەکرێ، هەروەك لە باسی قەدەغەکردنیمنداڵدا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترین ماوەیهاتنی خوێنیحەیز (يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ) ئەندازەی ڕۆژێك و شەوێکە بە بێپچڕان، واتە: بیستو چوار سەعاتی بەردەوام، جا بزانە: لەم ئەندازەیەدا مەرج نیە: خوێنەکە بەردەوام بێتە دەرەوەی ئەندامەکە، بەڵکو بە جۆرێکی وەها بەردەوام بێ: ئەگەر لەو ماوەیەدا هەر کاتێك لۆکە دابنێتە ناو کونەکە بە خوێن ببێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَأَكْثَرُهُ) زۆرترین ماوەی هاتنی خوێنیحەیز (خَمْسَةَعَشَرَ) پانزە ڕۆژە (بِلَيَالِيهَا) بە پانزە شەوەکانیشیانەوە، بە ئەغلەبیش: یان شەش، یان حەفت ڕۆژە بە شەوەکانیانەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَقَلُّ طُهْرٍ بَيْنَ الْحَيْضَتَيْنِ خَمْسَةَعَشَرَ، وَلاَ حَدَّ لأَكْثَرِه، وَيَحْرُمُ بِه مَا حَرُمَ بِالْجَنَابَةِ،

ئینجا بزانە: لە هەردوو ماوەی زۆرترو ئەغلەبی‌دا مەرج نیە: هەموو ڕۆژێك، یان هەموو شەوێك بە بێ‌پچڕان بەردەوام خوێنی بێ، بەڵكو وا دەبێ: لە دوو ڕۆژدا جارێك خوێنی دێ، هەروەك لە كۆتایی باسەكەدا ڕوونی دەكەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(وَأَقَلُّ طُهْرٍ) كەمترین ماوەی پاكبوونەوە لە خوێنی‌حەیز (بَيْنَ الْحَيْضَتَيْنِ) لە نێوان حەیزی‌ڕابردوو و حەیزی‌داهاتوودا (خَمْسَةَعَشَرَ يَوْماً) پانزە ڕۆژە بە شەوەكانیەوە (وَلا حَدَّ لأَكْثَرِهِ) هیچ سنورێك نیە بۆ زۆرترین ماوەی پاكبوونەوە لە خوێنی‌حەیز، بە بەڵگەی (اجماع)، چونكە ئافرەتی وەها هەیە: لە هەموو تەمەنی‌دا تەنها یەك حەیز دەبینێ، هی وەهاش هەیە: هەر حەیز نابینێ، بە ئەغلەبیش وەهایە: لە مانگێكدا حەیزێك‌و پاكبوونەوەیەك دەبینێ.

ئینجا بزانە: بەڵگەی ئەو ئەندازانەی‌ڕابردوو: بەدواداگەڕانی ئیمامی(شافعی)یەﷺ تا بە تەواوی بۆی ڕوون بۆتەوە لەو ئەندازانەی‌ڕابردوو، كەمترو زۆرتر نیە، كەوابو: ئەگەر ئافرەتێك، یان زیاتر بە پێچەوانەی ئەو ئەندازانەی‌ڕابردوو حەیزو پاكبوونەوەیان دەدیت، واتە: لە ڕۆژێك‌و شەوێك كەمتر، یان بە پچڕاوی خوێنی دەهات، یان لە پانزە شەو و ڕۆژ زیاتر خوێنی دەهات، یان لە پانزە كەمتر پاك دەبۆوە، ئەوە ڕەفتاری پێ‌ناكرێ‌و بە حەیز ناو نابرێ، بەڵكو خوێنی(اسْتِحاضَة)یە، چونكە لێكۆڵینەوەی(سَلَف) تەواوترەو جێگەی متمانەیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئەو شتانەی بە هۆی حەیز و نیفاس حەرامن ﴾

(وَيَحْرُمُ بِهِ) حەرامە بە هۆی‌حەیز–هەروەها بە هۆی نیفاسیش– نۆ شت (ماحَرُمَ بِالْجَنابَةِ) ئەو شتانەی بە جەنابەت حەرام بوون، وەكو:

یەكەم: نوێژ، جا واجب بێ، یان سوننەت، هەروەها: سوجدەی (تلاوَة)و (شُكْر)ش حەرامن ﴿عن عائشةرضي الله عنها: قَالَ النَّبِيُّﷺ لفاطمةَ بنت أبِي حُبَيْش: إذا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّــلاَةَ وَإذا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك خوێنی‌حەیز هات، واز لە نوێژ بێنەو هەر كاتێكیش خوێنەكە كۆتایی هات، خوێنەكە بشۆرەو نوێژ بكە. واتە: لە دوای غوسل كردن.

دووەم: تەواف كردن، جا واجب بێ، یان سوننەت ﴿عن عائشة رضي الله عنها: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنــا حائضٌ، فَقال النَّبِيُّﷺ: افْعَلِي كَمَا يَفْعَلُ الْحاجُّ غَيْرَ أَلاّ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتّى تَطْهُــرِى﴾ رواه الشيخان، بۆ حەج كردن هاتمە (مكة)و لەو كاتدا لە حەیزدا بووم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: گشت كردوەكانی‌حەج –وەكو حاجیان– بكە، بەڵام تەوافی ماڵی خوا مەكە.

سێیەم: دەست لێدانو هەلگرتنی قورئان، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ نابێ دەست لە قورئان بدەن، تەنها پاکەکان نەبن.

چوارەم: خوێندنیقورئان ﴿عن عَلِيٍّ ﷺ: لَمْ يَكُنْ يَحْجُبُ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْقُرآنِ شَيْءٌ سِوَى الْجَنَابَةِ﴾ صححه ابن السكن وحسنه الترمذي، هیچ شتێك ڕێگەی پێغەمبەری ﷺ نەدەگرت بۆ قورئانخوێندن، جگە لە جەنابەت نەبێ. واتە: حەیزو نیفاسیش وەکو جەنابەت بێدەستنوێژیەکی گەورەنە، جا ئەگەر بڵێن: ئەگەر حەیزدار قورئان نەخوێنێ لەبیری دەچێتەوە، لە وەڵامدا دەگوترێ: ماوەی حەیز کەمە، چونکە بە ئەغڵەبی شەش، یان حەفت ڕۆژە، هەروەك لە حەدیسی(صحيح)دا هاتوە، هەروەها دەشتوانێ بە دڵ قورئان بخوێنێ —تاکو لەبیری نەچێتەوە— نەك بە زوبان، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئیمامی(الطحاوي)و ئیمامی(الكرخي) ڕێگەیان داوەتە مامۆستای زەیسانیو حەیزدار: ووشە لە دوای ووشە دەرسی قورئان بڵێتەوە، بەو شێوەی لە باسی (جنابة)دا ڕوونمان کردۆتەوە.

هەروەها جگە لەو چوارانە، پێنج شتیتریش بە حەیزو نیفاس حەرامن:

یەکەم: (وَعُبُورُ الْمَسْجِدِ) ڕابردن بە مزگەوتدا (إِنْ خَافَتْ تَلْوِيثَهُ) ئەگەر بترسێ: بە پشکە خوێنەکان پیسی بکا، کەواتە: مانەوە لە ناو مزگەوتدا، بە هەموو جۆرێك حەرامە ﴿عن عائشة رضي الله عنها: قال النَّبِيُّ ﷺ: ناوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ. فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ. قَالَ: إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ لە مزگەوتەوە بە حەزرەتی (عائشة)ی فەرموو: بەرماڵەکەم بدە دەست. حەزرەتی(عائشه) فەرمووی: من حەیزدارم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: پیسیحەیز لە دەستتدا نیە. واتە: حەزرەتی(عائشه) دەیزانی حەرامە حەیزدار بچێتە ناو مزگەوت، جا پێغەمبەر ﷺ تێیگەیاند: کە تەنها دەست درێژکردنیحەیزدار بۆ ناو مزگەوت حەرام نیە.

دووەم: (وَالصَّوْمُ) بەڕۆژووبوون حەرامە، جیاوازی واجبو سوننەت نیە (وَيَجِبُ قَضَاؤُهُ) واجبە: زەیسانیو حەیزدار ڕۆژووی واجب قەزا بکەنەوە (بِخِلَافِ الصَّلَاةِ) بە پێچەوانەی نوێژ، واتە: دروست نیەو حەرامە: زەیسانیو حەیزدار نوێژ قەزا بکەنەوە ﴿عن عائشة رضي الله عنها: كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ﴾ رواه الشيخان، ئێمە حەیزمان تووش دەبو، جا لە لای پێغەمبەر ﷺ فەرمانمان پێدەکرا: ڕۆژوو قەزا بکەینەوەو فەرمانمان پێنەدەکرا: نوێژ قەزا بکەینەوە.

وَمَا بَيْنَ سُرَّتِهَا وَرُكْبَتِهَا، وَقِيلَ لاَ يَحْرُمُ غَيْرُ الْوَطْءِ،

سێیەم: جیماع کردن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾ بۆ جیماع کردن نزیکی ئافرەتانی حەیزدار مەکەون تا پاك دەبنەوە، جا کە -لە دوای پاکبوونەوە- غوسلیان کرد، برۆنە لایان بەو شێوەیەی خوا فەرمانی پێکردون، واتە: لە کونی پێشەوە جیماعیان لەگەڵ بکەن.

ئینجا بزانە: جیماع کردن، لە گەڵ ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار گوناهێکی گەورەیەو هەر کەسێکیش بە حەڵاڵی دابنێ کافر دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

چوارەم: (وَمَا بَيْنَ سُرَّتِهَا وَرُكْبَتِهَا) هەروەها لەزەت وەرگرتن لە نێوان ناوكو ئەژنۆی ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار بە ڕووتی حەرامە، بەڵام لە سەر پەردەوە دروستە ﴿عَنْ عائشة رضي الله عنها: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُنِي فَأَتَّزِرُ فَيُبَاشِرُنِي وَأَنَا حَائِضٌ﴾ رواه الشيخان، (عائشة) دەفەرموێ: لەو کاتەی من حەیزدار بووم، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێدەکردم: پەشتەماڵێکم لە نێوان ناوكو ئەژنۆم دەبەست، جا لەزەتی خۆی وەردەگرت.

(وَقِيل) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لا يَحْرُمُ غَيْرُ الْوَطْءِ) جگە لە جیماع کردن هیچیتر حەرام نیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلاَّ النِّكَاحَ﴾ رواه مسلم، گشت لەزەتێك لە حەیزدار وەربگرن تەنها جیماع کردن نەبێ. بەڵام فەرموودە بەهێزەکە دەفەرموێ: مەبەستی ئەم حەدیسە: ماچ کردنو دەست لەملانو لەزەتی سەر پەردەی نێوان ناوكو ئەژنۆیە.

هەروەها بۆ ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار دروستە: لەزەت لە مێردی خۆیان وەربگرن -هەرچەند ڕووتیش بێ- بە هەموو لەشی خۆیان، تەنها نێوان ئەژنۆو ناوکی خۆیان نەبێ بە ڕووتی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: خۆ ڕحەتکردنی ژنو مێرد -واتە: ئاو هێنان- بە دەستییەکتری، یان بە هەر ئەندامێکیتری یەکتری دروستە، تەنها لە کاتی حەیزو زەیسانیدا نێوان ئەژنۆو ناوك بە ڕووتی قەدەغەیە -هەروەك باسمان کرد- بەڵام خۆ ڕحەتکردن بە دەستیخۆی، یان بە هەر ئەندامێکیتری خۆی، یان بە هەر ئەندامێکی کەسێکیتر دروست نیەو حەرامە، بە بەڵگەی ئەم ئایەتو حەدیسە: خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلاَّ عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَامَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ ئەو کەسانەی پارێزەری ئەندامی جیماع کردنی خۆیانن تەنها لە ژنەکانیخۆیانو جاریەکانی خۆیان، یان مێردیخۆیان نەبێ، چونکە ئەوانە لۆمەکراو نین، کەوابو: هەر کەسێك لەو حەڵاڵە بەو لاوە لەزەتێکیتری بوێ، ئەوانە دوژمنێکی ستەمکارن لە سنوری خوا.

پێغەمبەریش ﷺ لە حەدیسەکەی ژن هێناندا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك تواناى ژن هێنانى نەبێ، با بەڕۆژوو بێ، چونکە ڕۆژوو شەهوەتى دەبڕێ. واتە: ئەگەر خۆ ڕەحەتکردن بە دەستى‌خۆى دروست بوایە، پێغەمبەر ﷺ ڕێگەى دەدا گەنجەکان‌و فەرمانى ڕۆژووى پێ‌نەدەکردن.

ئینجا بزانە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا﴾ رواه اصحاب السنن بسند صالح، بەر لەعنەت کراوە ئەو کەسەى لە کونى پشتەوەدا جیماع لەگەڵ ژن دەکا. دووبارە بزانە: لە فەرموودەى کۆنى ئیمامى(شافعى)دا: هەرکەسێك لە سەرەتاى حەیزدا جیماع لەگەڵ ژنى‌حەیزدار بکا، واجبە یەك میسقالى زێڕ (كَفَّارَة) بدا، واتە: بیکاتە خێر، ئەگەر لە کۆتاییى‌و بێ‌هێزى‌خوێندا جیماع بکا، واجبە نیو میسقالى زێڕ (كفارة) بدا، بەڵام لە فەرموودەى نوێى ئیمامى(شافعى)دا: (كفارة)ى ڕابردوو سوننەتە‌و واجب نیە، بەڵکو تەمبێ دەکرێ‌و واجبە تۆبە بکا، حەدیسەکەى فەرموودەى کۆنیش بێ‌هێزە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتى.

پێنجەم: تەڵاقدان، هەروەك لە باسى تەلاقى (بِدْعى)دا ڕوونى دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(فَإِذَا انْقَطَعَ) جا هەر کاتێك خوێنى‌حەیز، یان زەیسانى کۆتایى هات (لَمْ يَحِلَّ قَبْلَ الْغُسْلِ) بۆى حەڵاڵ نابێ پێش غوسل کردن، یان تەیەممم کردن (غَيْرُ الصَّوْمِ) تەنها ڕۆژوو نەبێ‌و (وَالطَّلَاقِ) تەنها تەڵاقدان نەبێ، واتە: ئەگەر بە شەوێ لە حەیز، یان لە نیفاس پاك بۆوە، بۆى دروستە: نیەتى ڕۆژووى سوننەت بێنێ‌و ئەگەر ڕەمەزان بوو، واجبە نیەتى ڕۆژووى واجب بێنێ‌و ڕۆژووەکەشى دروستە، هەر چەند تا دواى بانگى‌بەیانیش غوسل نەکا، هەروەها تەڵاقدانیشى دروستە، هەرچەند غوسلیشى نەکردبێ.

ئینجا بزانە: نیشانەى پاکبوونەوەى‌ئافرەت ئەوەیە: خوێنەکەو زەردایى‌و لێڵایى نەمێنێ، واتە: هەرکاتێك ئەوانە نەمان پاك دەبێتەوە، جا ئاوە سپیەکە بێتە دەرەوە، یان نەیێ، کەواتە: واجبە: یەکسەر بۆ یەکەم نوێژى دواى پاکبوونەوە غوسل بکاو نوێژ بکاو ڕۆژوو بگرێ، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ڕوونى کردۆتەوە، کەوابو: بە تەنها پاکبوونەوە نوێژو ڕۆژووى لە سەر واجب دەبێ‌و هەر نوێژێکى لە دواى پاکبوونەوە نەیکردبێ، واجبە: قەزاى بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا ئاماژەیان بۆ کردوە.

﴿ باسى (إِسْتِحَاضَة): خوێنچڕکەى نەخۆشى ﴾

(وَالإِسْتِحَاضَةُ) خوێنچڕکەى نەخۆشى: کە لە دواى پانزە ڕۆژى‌حەیز بەو لاوە بەردەوام بێ (حَدَثٌ دَائِمٌ) بێ‌دەستنوێژیەکى بچووکى بەردەوامە (كَسَلَسٍ) وەکو چۆڕمیزکەو ترو فسو

فَلا تَمْنَعُ الصَّوْمَ وَالصَّلاَةَ، فَتغْسِلُ الْمُسْتَحَاضَةُ فَرْجَهَا وَتَعْصِبُهُ وَتَتَوَضأُ وَقْتَ الصَّــلاةِ وَتُبَادِرُ بِهَا، فَلَوْ أَخَّرَتْ لِمَصْلَحَةِ الصَّلاَةِ

پیسایی بەردەوام ﴿عن حمنة رضي الله عنها: كُنْتُ أَسْتَحاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَقَالَ النَّبِــيُّ ﷺ: إِنَّما هِيَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطانِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، واتـە: مـن خوێنچـڕكەیەكی زۆرو بـەهێزم تـووش دەبـو، جـا پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: ئـەم خوێنچـڕكەیە لێدانێكـە لـە شەیتانەوەیە. واتە: حەیز نیە، بەڵكو شەیتان دەمارێكی مندڵدانەی بریندار كردوەو خـوێنی لێدەردەچێ.

كەوابو: (فَلا تَمْنَعُ الصَّوْمَ وَالصَّـلاةَ) ئـەم خوێنچڕكەیە نوێژو ڕۆژوو قەدەغـەناكا، هـەروەك چۆڕمیزكە قەدەغەیان ناكا، بەڵام واجبە زۆر بایەخ بە پاكژیو دەستنوێژ بدا:

كەوابو: (فَتَغْسِلُ الْمُسْتَحاضَةُ فَرْجَها) واجبە: لە پێش دەستنوێژگرتن، یان تەیەمموم كردنـدا ئافرەتەكـە تـارەت بـە ئـاو بكـا، چونكە پێغەمبـەر ﷺ لـە حەدیسـەكەی خوێنچـڕكەدا بـە ئافرەتەكـەی فـەرموو: ﴿فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَـلِّي﴾ رواه الشيخان، خوێنەكـە لـە خـۆت بشۆرەو نوێژ بكـە. (وَتَعْصِبُهُ) ئینجـا لـە دوای تـارەتكردن واجبـە: ئەندامەكـەی ببەسـتێ، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی خوێنچڕكە بـە ئـافرەتێكی فـەرموو: ﴿أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ. قَالَتْ إِنَّهُ أَكْثَرُ مِنْ ذلِكَ. فَقالَ: تَلَجَّمِي﴾ رواه الترمذي وقـال: حسـن صـحيح، لۆكـە دابنـێ نـاو كونی ئەندامەكە. ئافرەتەكەش گوتی: خوێنەكە لەوە زۆرترە: بە لۆكە ڕاناوەستێ. پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: لغاو بكە. واتە: ئەندامەكە ببەستەوە بەم جۆرە:

پشتێندێك، یان دۆخینێك لە ناو قـەدی دەبەسـتێ، ئینجـا پارچـە پـەڕۆكێكیش دادەنێتـە سەر ئەندامەكەو لایەكی لە لای پێشـەوەی پشتێنەكە دەبەسـتێو لایەكـەیتریش لـە لای پشتەوەی دەبەستێ، تاكو لـە مـاوەی نوێژكردنـدا خـوێن نێتـە دەرەوە، جـا ئەگـەر بـەو بەستنە خوێنەكە نەوەستا، واجبە پارچە لۆكەیەك لە ناو كونی ئەندامەكە دابنـێ، ئەگـەر زۆر ئازاری نەداو بەڕۆژووش نەبێ، بەڵام ئەگەر بەڕۆژوو بوو دروست نیە، چـونكە ڕۆژووی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَتَتَوَضَّأُ) ئینجـا لـە دوای بەسـتن، واجبـە یەكسـەر بێمـاوەدان دەسـتنوێژ بگـرێ (وَقْتَ الصَّلاةِ) لە كاتی نوێژدا، واتە: لە پێش هاتنی كاتی‌نوێـژ دەسـتنوێژی دروسـت نیـە (وَتُبـادِرُ بِها) واجبە: یەكسەر بێماوەدان لە دوای دەستنوێژگرتن نوێژ بكا، جا ئەگەر ئـەو بەسـتنەی بە توندی كردبو و هیچ كەمتەرخەمیی نەكردبو، لەگەڵ ئەوەشدا خوێنی لێهاتـە دەر، ئـەوە دەستنوێژەكەی ناشكێو نوێژەكەشی دروستە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ أَخَّرَتْ) ئەگەر نوێژەكەی دواخست (لِمَصْلَحَةِ الصَّلاةِ) لـە بـەر بەرژەوەنـدی نوێژەكـە

كَسَتْرٍ وَانْتِظَارِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَضُرَّ، وَإِلاَّ فَيَضُرُّ عَلَى الصَّحِيحِ، وَيَجِبُ الْوُضُوءُ لِكُلِّ فَرْضٍ، وَكَذَا تَجْدِيدُ الْعِصَابَةِ فِي الأَصَحِّ، وَلَوِ انْقَطَعَ دَمُهَا بَعْدَ الْوُضُوءِ وَلَمْ تَعْتَدْ انْقِطَاعَهُ وَعَوْدَهُ

(كَسَتْرٍ) وەكو داپۆشینی عەورەتو (وَانْتِظَارِ جَمَاعَةٍ) چاوەڕوانکردنی نوێژی بە جەماعەت (لَمْ يَضُرَّ) دواخستنەکە زیانی نیە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دواخستنەکە بۆ بەرژەوەندی نوێژ نەبو، بەڵکو بۆ خواردن، یان قسەکردن، یان کارێکیتر بوو (فَيَضُرُّ عَلَى الصَّحِيحِ) زیانی هەیە لە سەر فەرموودەی ڕاست، واتە: دەستنوێژی دەشکێو واجبە: تارەتو بەستنو دەستنوێژ دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَيَجِبُ الْوُضُوءُ) واجبە: ئافرەتەکە دەستنوێژ بگرێ (لِكُلِّ فَرْضٍ) بۆ گشت نوێژێکی واجب، واتە: بە هەر دەستنوێژێك لە نوێژێکیواجب زیاتری بۆ دروست نیە، بەڵام هەر چەند حەز بکا: نوێژیسوننەتی بۆ دروستە، وەکو لە تەیەمومیشدا وابو، کەواتە: لەم دەستنوێژەدا واجبە: نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژ بێنێ، نەك لابردنی بێدەستنوێژی، چونکە بێدەستنوێژیەکەی لاناچێ، بەڵکو تەنها قەدەغەکراوەکانی پێ حەڵاڵ دەبن، هەروەك لە دەستنوێژدا ڕوون کراوە.

(وَكَذَا) هەروەها واجبە: بۆ گشت نوێژێك تارەت بکا، هەروەها واجبە (تَجْدِيدُ الْعِصَابَةِ) بۆ گشت نوێژێك بەستنەکەش نوێ بکاتەوە، هەر چەند پەڕۆکەکەش پیس نەبوبێو لە شوێنیخۆی لانەچوبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا ئەگەر پەڕۆکەکەش بە خوێنێکی زۆر بوبێ، یان ئافرەتەکە میزی کردبو، ئەو کاتە واجبە پەڕۆکەکە بشۆرێو بەستنەکەش نوێ بکرێتەوە، ئیتر ئافرەتەکە تەنها یەك جار غوسلی لە سەر واجبە، ئەویش لەو کاتەدا: کە بە کۆتایی هاتنی خوێنیحەیز دادەندرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: لە سەرەتای ئەم باسە تا ئێرە، ئەرکی گشت بەشەکانی ئافرەتی بە خوێنچڕکەیە، تا خوا شیفای بۆ دەنێرێ.

(وَلَوِ انْقَطَعَ دَمُهَا) ئەگەر ئافرەتەکە خوێنی وەستا (بَعْدَ الْوُضُوءِ) لە دوای دەستنوێژگرتن، جا نوێژەکەی دابەستبێ، یان نا (وَلَمْ تَعْتَدْ انْقِطَاعَهُ وَعَوْدَهُ) عادەتی ئافرەتەکەش وەها نەبو: خوێنەکەی بوەستێو دووبارەش بێتەوە، ئەوە دەگونجێ نەخۆشیەکەی نەمابێو شیفای بۆ هاتبێ، کەوابو: ئەگەر لە کاتی دەستنوێژگرتندا، یان لە دوای دەستنوێژگرتندا خوێنی هاتبو، دروست نیە بەم دەستنوێژە نوێژ بکا، بەڵکو واجبە تارەت بکاو دەستنوێژ بگرێتەوە، بەڵام ئەگەر نە لە کاتیدەستنوێژو نە لە دوایدەستنوێژ خوێنی نەهاتبو، ئەوە دەستنوێژەکەی هەر بەردەوامەو نوێژیشی پێوە دەکا ، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

أَوْ اعْـتَادَتْ وَوَسِـعَ زَمَـنُ الانْقِـطَاعِ وُضُـوءً وَالـصَّلاَةَ وَجَـبَ الْـوُضُـوءُ.
(فَصْلٌ) رَأَتْ لِسِنِّ الْحَيْضِ أَقَلَّهُ وَلَمْ يَعْبُرْ أَكْثَرَهُ فَكُلُّهُ حَيْضٌ،

هەروەها ئەگەر لە دوای تەواوکردنی‌نوێـژ خوێنەکـەی وەسـتا، ئـەوە ئـەو نوێـژە دروسـت بووە، بەڵام دەستنوێژەکەی لە کار دەکەوێ‌و نوێـژی‌تری پـێ دروسـت نیـە، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(أَوْ اعْتَادَتْ) یان عادەتی وەها بوو: خوێنەکەی دەوەستاو دووبارەش دەهاتەوە (وَوَسِعَ زَمَنُ الأنْقِطاعِ وُضُوءً) کاتی خوێن‌وەسـتانەکەش ئەوەنـدە فـراوان بـوو: بەشـی دەسـتنوێژگرتنی دەکردو (والصَّلاةَ) بەشی نوێژی ئەو کاتەشی دەکرد، دیسـان (وَجَبَ الْوُضُوءُ) واجبـە: لـە کـاتی خوێن‌وەسـتاندا تـارت بکـاو دەسـتنوێژ بگرێتـەوەو، هـەر لـەکاتی خوێن‌وەستانیشـدا نوێژەکە بکا، کەوابو: ئەگەر بـە دەسـتنوێژەکەی‌کۆن لـە کـاتی خوێن‌وەسـتاندا نوێژەکـەی کرد، ئەم نوێژە دروست نیە، هەروەها ئەگەر لە کاتی خوێن‌وەستاندا دەسـتنوێژی نـەگرت‌و نوێژی نەکرد، بەڵکو لە کاتی خوێن هاتندا دەسـتنوێژی گـرت‌و نوێـژی کـرد، ئـەم نوێـژەش دروست نیە، چونکە کەمتەرخەمی‌ی کردوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾: ئەو ئافرەتەی خوێنچرکەی تووش بووە، دروستە: مێردەکـەی جیمـاعی لـە گەڵ بکا، هـەر چـەند لـە کـاتی خـوێن هاتنیشـدا بـێ، هـەروەها قورئـان خوێندنیشـی بـۆ دروستەو بە دەستنوێژەوەش دروستە: دەست لە قورئان بدا.

ئینجا بزانە: ئەو مرۆڤەی بەردەوام چۆڕمیزکەی هەیە، یان تڕو فسی بەردەوامی هەیـە، یـان پیسـایی، یـان خـوێنی مایسـیری‌ی بـەردەوام لێ‌دێتـە دەرەوە، بێ‌دەسـتنوێژی ئەوانـەش بێ‌دەسـتنوێژیەکی بچـوکی بەردەوامـە، کـەوابو: ئەوانـەش وەکـو ئـافرەتی بـە خوێنچـرکە ڕەفتار دەکەن: لە تارەت‌و بەستن‌و دەستنوێژی ڕابردوودا، جا هەر کاتێك ئەوانـەو ئـافرەتی بە خوێنچرکە ئەو مەرجانەی بۆمان دانابون بەجێیان هێنان‌و نوێژیان کرد، قەزاکردنـەوەیان لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر خاوەنی چۆڕمیزکە، تەنها بە پێوە میزی دەهات‌و بـە دانیشـتوویی نەدەهات، واجبە بە دانیشتووی نوێژ بکـا تـاکو دەسـتنوێژی نەشـکێ، قەزاکردنەوەشـی لـە سەر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەم باسانە ڕوون کراونەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بەشەکانی خوێنچرکە ﴾

(رَأَتْ لِسِنِّ الْحَيْضِ) هەر کاتێك ئافرەتێك خوێنی دیت، لە تەمەنی‌حـەیزدا: کـە نـۆ سـاڵی‌و بە سەرەوەترە (أَقَلَّهُ) لای کەمتری‌خوێنەکەی دیت: کە شەوێك‌و ڕۆژێکە، یان لە شـەوێك‌و ڕۆژێك زیاتری دێت، بەڵام (وَلَمْ يَعْبُرْ أَكْثَرَهُ) لە لای زۆرتری خوێنەکەش تێنەپـەڕێ، واتـە: لە پانزە ڕۆژو شەو زیاتر نەهات (فَكُلُّهُ حَيْضٌ) هەمووی بە حەیز دادەندرێ، واتە: شـەو و

ڕۆژەکەو پانزەکەو نێوانەکەش گشتی حەیزە، جیاوازی نیە: یەکەم حەیزی بێ لە ژیانی‌دا، یان دووەم جارو سێ‌یەم‌و بەرەو سەرەوەتری بێ، هەروەهاجیاوازی نیە: عادەتی ئەم جارەش وەك جارەکانی‌تر بێ، یان جیابێ، خوێنەکە: یەك ڕەنگ بێ، یان هەندێك ڕەش بێ‌و هەندێك سوور بێ‌و هەندێك لێڵ بێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر تەمەنی ئافرەتەکە لە نۆ ساڵ کەمتر بوو و خوێنی هات، ئەوە خوێنی حەیز نیە، بەڵکو خوێنچرکەی‌نەخۆشی‌یە، هەروەك لە سەرەتای حەیزدا باسمان کرد.

(وَالصُّفْرَةُ) ئەو خوێنەی وەکو کێمێکی زەردە (وَالْكُدْرَةُ) ئەو خوێنەی لێڵە (حَيْضٌ) هەردووکی بە خوێنی‌حەیز دادەندرێن، بەو مەرجەی خوێنەکان لە ماوەی پانزە ڕۆژەکەدا بن (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەر چەند بە پێچەوانەی عادەتی‌ڕابردووشی بێ ﴿كَانَت النِّساءُ يَبْعَثْنَ إلى عائشة رضي الله عنها بالدُّرْجَة فِيهاالْكُرْسُفُ فيه الصُّفْرَةُ منْ دَمِ الْحَيْضِ، فَتَقُولُ: لاتَعْجَلْنَ حَتَّى تَرَيْنَ الْقَصَّةَالْبَيْضاءَ. تُرِيدُ بِذَلِك: الطُّهْرَ مِـنَ الْحَيْضَـةَ﴾ رواه مالك والبخاری، ئافرەتان پارچە لۆکەیان لە ناو کونی ئەندامی‌حەیز دادەناو ڕەنگی زەرد دەبو و دەیاننارده لای حەزرەتی(عائشة)، ئەویش دەیفەرموو: پەلە مەکەن تا ئاوە سپیەکە دەبینن. مەبەستی وەهابو: ئەم زەردە نیشانەیە کە لە حەیز پاك نەبۆتەوەو سپیەکەش نیشانەی پاکبوونەوەیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئافرەتەکە بەشێکی لای کەمی پاکبوونەوەی مابوو و خوێنی دیت، ئەوە حەیز نیە، کەواتە: ئەگەر سێ ڕۆژ خوێنی دیت، ئینجا دوانزە ڕۆژ پاك بۆوە، ئینجا سێ ڕۆژی‌تریش خوێنی دیت، ئەوە سێ ڕۆژەکەی‌دوایی حەیز نیە بە ڵکو خوێنچرەکەیە، چونکە تەواوکەری پانزە ڕۆژەکەی‌پاکبوونەوەیە، هەر وەك لەسەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك ئافرەت خوێنی دیت‌و دەشگونجا خوێنی حەیز بێ، واجبە: یەکسەر خۆی قەدەغە بکا لەو شتانەی بە حەیز حەرامن، ئینجا ئەگەر لە ماوەی کەمتر لە ڕۆژێك‌و شەوێك خوێنەکەی وەستا، ئاشکرا دەبێ: ئەو ماوەیە حەیز نەبوە بەڵکو خوێنچرکەیە، کەوابو: نوێژەکانی ئەو ماوەیە قەزا دەکاتەوە، بەڵام ئەگەر شەو و ڕۆژێکی—بێ‌پچڕان— تەواو کردو خوێنەکە وەستا، یان تا پانزە ڕۆژ نەوەستا، یان لە نێوان شەو و ڕۆژێك‌و پانزەکەدا وەستا، ئەوە گشتی حەیزە، هەروەك باسمان کردو لە (المجموع)و (تحفة)شدا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: (فَإِنْ عَبَرَهُ) ئەگەر خوێنی‌ئافرەتەکە لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، بۆمان ئاشکرا دەبێ ئەو ئافرەتە حەیزو خوێنچرکەی تێکەڵ بووە، کەوابو: دەکرێتە پێنج بەشی سەرەکی:

فَإنْ كانَتْ مُبْتَدَأَةً مُمَيِّزَةً بأَنْ تَرَى قَوِيّاً وَضَعِيفاً: فَالضَّعِيفُ اسْتِحاضَةٌ وَالْقَوِيُّ حَيْضٌ إنْ لَمْ يَنْقُصْ عَنْ أَقَلِّه وَلاَ عَبَرَ أَكْثَرَهُ وَلاَ نَقصَ الضَّعِيفُ عَنْ أَقَلِّ الطُّهْرِ.

یەکـــەم: (اَلْمُبْتَـــدَأَةُ الْمُمَيِّـــزَةُ). دووەم: (اَلْمُبْتَـــدَأَةُ اللاَّمُمَيِّـــزَةُ). ســـێیەم: (اَلْمُعْتادَةُ اللاَّمُمَيِّزَةُ). چوارەم: (اَلْمُعْتادَةُ الْمُمَيِّزَةُ). پێنجەم: (اَلْمُتَحَيِّرَةُ).

ئینجا (الْمُتَحَيِّرَةُ)ش سێ حاڵەتی هەنە، کەوابو: بە تێکڕایی دەبێتە حەفت بەش– ان شاء الله– یەك لە دوای یەك هەر حەفت بەشەکە ڕوون دەکەینەوە:

یەکەم: دەربارەی (اَلْمُبْتَدَأَةُ الْمُمَيِّزَةُ)=دەست پێکراوی جیاکەرەوە، دەفەرموێ: (فَإنْ كانَتْ مُبْتَدَأَةً) ئەگەر ئافرەتەکە یەکەمجاری بوو لە ژیانیدا: خوێنیحەیزی دەستی بە هاتن کردبو (مُمَيِّزَةً) خوێنەکانیشی لێك جیا دەکردنەوە (بِأَنْ تَرَى قَوِيّاً) بە شێوەیەکی وەها: هەندێ جار خوێنێکی بەهێزی دەدیت (وَضَعِيفاً) هەندێ جاریش خوێنێکی بێهێزی دەدیت (فَالضَّعِيفُ إسْتِحاضَةٌ) ئەو کاتە خوێنە بێهێزەکە خوێنچڕکەیە (وَالْقَوِيُّ حَيْضٌ) خوێنە بەهێزەکەش حەیزە، بەم سێ مەرجانەی جیاکردنەوە:

یەکەم: (إنْ لَمْ يَنْقُصْ عَنْ أَقَلِّه) خوێنە بەهێزەکە لە کەمترین ماوەیحەیز–کە ڕۆژێك و شەوێکە– کەمتر نەبێ. دووەم: (وَلا عَبَرَ أَكْثَرَهُ) بەهێزەکە لە زۆرترین ماوەیحەیزیش– کە پانزە شەو و ڕۆژە– تێنەپەڕێ. سێیەم: (وَلا نَقَصَ الضَّعِيفُ عَنْ أَقَلِّ الطُّهْرِ) خوێنە بێهێزەکەش لە کەمترین ماوەی پاکبوونەوە–کە پانزە شەو و ڕۆژە– کەمتر نەبێ.

بۆ وێنە: ئەگەر چوار ڕۆژ خوێنێکی ڕەشی دیت، ئینجا پانزە ڕۆژ، یان زیاتر خوێنێکی سۆری دیت، ئەوە تەنها ڕەشەکە حەیزە؟ چونکە لە سۆرەکە بەهێزترە، سۆرەکەش خوێنچڕکەیە هەرچەندە چەند ساڵێکیش بەردەوام بێ، کەوابو: بەگوێرەی ئەم حەدیسە ڕەفتار دەکا:

﴿عن فاطمة بنت أبي حُبَيش رضي الله عنها: أنّها قالَتْ يارَسُول الله إنِّي أُسْتَحاضُ؟ فَقالَ ﷺ لَها: إذا كانَ دَمُ الْحَيْضِ فَإنَّهُ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإذا كانَ ذلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلاةِ وَإذا كانَ الآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي فَإنَّما هُوَ عِرْقٌ﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، (فاطمة) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا من خوێنچڕکەم تووش دەبێ؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوێنی حەیز ڕەشەو دەناسرێ –واتە: بە ڕەنگو بۆنی– جا هەر کاتێك ئەو خوێنە بوو، واز لە نوێژ بێنە، هەرکاتێکیش خوێنێکیتری بێهێز بوو، بۆ گشت نوێژێك دەستنوێژ بگرەو نوێژ بکە–واتە: لە دوای غوسل کردن– چونکە ئەمەیان خوێنی دەمارێکی منداڵدانەیە، واتە: حەیز نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر مەرجێك لەو سێ مەرجانەیڕابردوو نەهاتە جێ: وەك ڕۆژێك ڕەش بێو ڕۆژێك سۆر بێ، یان چواردە ڕۆژ سۆر بێ، یان شانزە ڕۆژ ڕەش بێ، ئەوەیان وەك بەشی

أَوْ مُبْتَدَأَةً لاَ مُمَيِّزَةً بِأَنْ رَأَتْهُ بِصِفَةٍ أَوْ فَقَدَتْ شَرْطَ تَمْيِيزٍ فَالأَظْهَرُ أَنَّ حَيْضَهَا يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ وَطُهْرَهَا تِسْعٌ وَعِشْرُونَ.

دووەمی‌داهاتوو ڕەفتار دەکا، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.
هەروەها بزانە: خوێنیڕەش لە خوێنیسوور بەهێزترە، ئینجا سوور لە کاڵ، ئینجا کاڵ لە زەرد، ئینجا زەرد لە لێڵ، هەروەها خوێنیپەیت لە خوێنیشل بەهێزترە، هەروەها خوێنی بۆگەن بەهێزترە لە خوێنی بێبۆن، هەروەها ئەو خوێنەی سێ نیشانەی تێدا بن، بەهێزترە لەوەی دوو نیشانەی تێدانە، هەروەها دوو نیشانەش لە یەك نیشانە بەهێزترن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: دەربارەی (اَلْمُبْتَدَاةُ اللاَّمُمَيِّزَة)=دەست پێکراوی جیانەکەرەوە، دەفەرموێ: (أَوْ مُبْتَدَأَةً) یان ئەو ئافرەتەی خوێنەکەی لە پانزە ڕۆژ تێپەر بووە، یەکەمجاری بوو لە ژیانیدا خوێنیحەیزی دەستی بە هاتن کردبو، بەلاّم (لاَمُمَيِّزَةً) خوێنەکانی لێك جیا نەدەکردەوە، ئەمەیان دوو حاڵەتی هەنە، یەکەم: (بِأَنْ رَأَتْهُ بِصِفَةٍ) وەك تەنها بە یەك جۆر خوێنەکەی دیت. دووەم: (أَوْ فَقَدَتْ شَرْطَ تَمْيِيزٍ) یان بە دوو جۆر، یان زیاتر دەیدیت، بەلاّم مەرجێکی لە سێ مەرجەکانیجیاکرنەوەی نەبو-وەك بەهێزەکە لە ڕۆژێكو شەوێك کەمتر بێ، یان لە پانزە ڕۆژ زیاتر بێ، یان بێهێزەکە لە پانزە ڕۆژ کەمتر بێ- ئەوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ حَيْضَهَا) حەیزی ئەم ئافرەتە لە هەردوو حاڵەتدا (يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ) ڕۆژێكو شەوێکە، واتە: بیستو چوار سەعاتەو لە سەرەتای هاتنی خوێنەکەوە دەست پێدەکا (وَطُهْرَهَا) پاکبوونەوەشی (تِسْعٌ وَعِشْرُونَ) بیستو نۆ ڕۆژەو لە کۆتایی شەو و ڕۆژەکەوە دەست پێدەکا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەم ئافرەتە لە خولی یەکەمیدا واجبە خۆی قەدەغە بکا: لەو شتانەی بە هۆی حەیز حەرامن، تا پانزە ڕۆژ تەواو دەبن، جا ئەگەر لە پانزە ڕۆژ، یان کەمتر خوێنەکەی وەستا، ئەوە ئاشکرا دەبێ: ئەو ماوەیە گشتی حەیز بووە، کەوابو: لە دوای خوێنوەستانەکە، یەکسەر غوسل دەکاو نوێژ دەکاو...هتد.

بەلاّم ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو بونو خوێنەکەی نەوەستا، ئەوە ئاشکرا دەبێ: حەیزەکەی تەنها شەوێكو ڕۆژێك بووەو ئەویتریش خوێنچڕکە بووە، کەوابو: واجبە یەکسەر غوسل بکاو دەست بە نوێژ بکاتەوەو نوێژو ڕۆژووی ئەو ماوەیەش: کە نەیکردون-جگە لە شەوو ڕۆژێك- واجبە قەزا بکاتەوە، ئینجا لە مەودوا لە خولی دووەمو سێیەم و...هتد، ئەو قەدەغەکردنەی ناوێ، بەڵکو کە شەو و ڕۆژێك تەواو بوو، یەکسەر غوسل دەکاو تا بیستو نۆ ڕۆژ تەواو دەبن گشت قەدەغەکراوەکانی لێحەلاّلن، بەو جۆرە خولی مانگانەی

أَوْ مُعْتَادَةً بِأَنْ سَبَقَ لَهَا حَيْضٌ وَطُهْرٌ فَتُرَدُّ إِلَيْهِمَا قَدْراً وَوَقْتاً، وَتَثْبُتُ بِمَرَّةٍ فِي الأَصَحِّ،

دەبێتەوە سی ڕۆژ، تا خوا شیفای بۆ دەنێرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، ئینجا بزانە: ئەگەر ئافرەتی(مُبْتَدأة)=دەست پێكراو، سەرەتای هاتنیخوێنی نەدەزانی، ئەوە وەك سەر لێشێواوی بەشی پێنجەمە.

سێیەم: دربارەی (الْمُعْتادَةُ اللاَّمُمَيِّزَة)=فێربووی جیانەكەرەوە، دەفەرموێ: (أَوْ مُعْتَادَةً) یان ئەگەر ئەو ئافرەتەی خوێنی لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بووە، فێرە حەیز بوو (بِأَنْ سَبَقَ لَهَا حَيْضٌ) بە شێوەیەكیوەها: لە ژیانیدا حەیزێكی دیتبو (وَطُهْرٌ) هەروەها پاكبوونەوەكیشی دیتبو، بەڵام خوێنەكەی ئەم جارەی لێك جیانەدەكردەوە، یان مەرجێك لە سێ مەرجەكانی جیاكردنەوە نەهاتە جێ- واتە: بەهێزەكەی لە شەو و ڕۆژێك كەمتر بوو، یان لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، یان بێهێزەكە لە پانزە ڕۆژ كەمتر بوو- ئەو كاتە (فَتُرَدُّ إِلَيْهِما) ئافرەتەكە دەگەڕێندرێتەوە لای حەیزەكەو پاكبوونەوەكەی پێشووی (قَدْراً) بە گوێرەی ئەندازەی ڕابردوو و (وَوَقْتاً) بە گوێرەی كاتیڕابردوو.

بۆ وێنە: ئەگەر حەیزیپێشووی پێنج ڕۆژ بوو لە ماوەی سی ڕۆژدا، ئەوە لە كاتی خوێنچڕكەدا پێنج ڕۆژ بە حەیز دادەندرێنو بیست وپێنجیش بە پاكبوونەوە، هەروەها ئەگەر لە ماوەی نەوەد ڕۆژدا، سێ ڕۆژ حەیزیپێشووی بوو، ئەوە لە كاتیخوێنچڕكەشدا سێ ڕۆژ حەیزەو هەشتاو حەفتیش پاكبوونەوەیە،ساڵێكو زیاتریش هەر بەو جۆرەیە ﴿عن حمنة بنت جحش رضي الله عنها: كُنْتُ أُسْتَحاضُ حَيْضَةًشَديدةً كَثيرَةً، فَقالَ لَها النَّبيُّ ﷺ: إِنَّما هِيَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطانِ فَتَحَيَّضي سِتَّةَ أَيّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيّامٍ ثُمَّ اغْتَسِلي، فَإِذااسْتَنْقَأْتِ فَصَلّي أَرْبَعَةً وَعِشْرينَ أَوْ ثَلاثَةً وَعِشْرينَ وَصومي وَصَلّي، وَكَذلِكَ فَافْعَلي...﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، (حمنة) فەرمووی: من خوێنچڕكەیەكی زۆرو بەهێزم تووش دەبو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەمە لێدانێكە لە شەیتانەوەیە، كەوابو: بە گوێرەی عادەتیپێشوو شەش ڕۆژ، یان حەفت ڕۆژ بۆ حەیز دابنێ، ئینجا غوسل بكە، جا لە دوای غوسل هەر كاتێك تارەتت كردو ئەندامەكەت بەست، نوێژ بكە تا ماوەی بیستو چوار، یان بیستوسێ ڕۆژ، ڕۆژووش بگرەو بەم شێوەیە لە گشت مانگێكدا ڕەفتار بكە.

(وَتَثْبُتُ بِمَرَّةٍ) عادەتی پێشووی حەیزو پاكبوونەوە، بە تەنها یەك جار جێگیر دەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا. ئینجا بزانە: دەگونجێ عادەتی حەیزو پاكبوونەوە بە یەكەوە، یان هەر یەكێكیان بگۆڕێ، واتە: پێش بكەوێ، یان دوا بكەوێ، یان زیاد بكا، یان كەم بكا، جا ئەگەر هاتو ئافرەتێك عادەتەكانی لێك جیاواز بوو و خوێنچڕكەی تووش بوو، ئەو كاتە عادەتی پێش خوێنچڕكەكە ڕەفتاری پێدەكرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بۆ وێنە: ئەگەر لە مانگەکانی‌پێشتردا حەیزەکەی پێنج ڕۆژ بوو، ئینجا بووە شەش ڕۆژ، ئینجا خوێنچرکەی تووش بوو، ئەو کاتە شەش ڕۆژەکە ڕەفتاری پێدەکرێو دەبێتە عادەتێکی جێگیربوو، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی ﴿عن أم سلَمة رَضِيَ اللهُ عَنها: أَنَّ امْــرَأَةً كانَتْ تُهَرَاقُ الدَّمَ، فَقال النَّبيُّ ﷺ: لِتَنظُرْ عَدَدَالأَيَّامِ وَاللَّيالِي الَّتِي كانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّــهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهاالَّذِي أَصابَها فَلْتَدَعِ الصَّلاةَ قَدْرَ ذلكَ مِنَ الشَّهْرِ﴾ رواه ابوداود وغيره باسناد صحيح، ئافرەتێك زۆر خوێنی دەڕشت، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: با تەماشای ژمارەی ئەو شەو و ڕۆژانە بکا: کە حەیزی تێدا دەدیت لەو مانگەی کە لە پێش تووشبوونی خوێنچرکەدا بوو، بە ئەندازەی حەیزی ئەو مانگە لەم مانگەشدا واز لە نوێژ بێنێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: لەم بەشەی سێیەمیشدا، واجبە لە یەکەمجاری خوێنچرکەدا خۆی قەدەغە بکا لەو شتانەی بە هۆی حەیز حەرامن، تا پانزە ڕۆژ تەواو دەبن، ئینجا ئەگەر لە پانزە ڕۆژ، یان بەرەو خوارتر خوێنەکەی وەستا، ئەوە ئاشکرا دەبێ: ئەو ماوەیە گشتی حەیز بووەو عادەتی پێشووی گۆڕاوە، کەوابو: لە دوای خوێنوەستانەکە یەکسەر غوسل دەکاو نوێژ دەکاو...هتد.

بەڵام ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو بونو خوێنەکەی نەوەستا، ئەوە ئاشکرا دەبێ: خوێنچرکەی تووش بووەو تەنها ئەندازەی حەیزی مانگەکەی پێش ئەم خوێنچرکەیەی بە حەیز بۆ دادەندرێو ئەوی‌تریش گشتی بە پاکبوونەوە، کەوابو: واجبە یەکسەر غوسل بکاو دەست بە نوێژ بکاتەوەو نوێژو ڕۆژووی ئەو ماوەیەش: کە نەیکردبون-جگە لە ئەندازەی حەیز- واجبە: گشتی قەزا بکاتەوە، ئینجا لە خولی دووەمو سێیەمو...هتد، ئەو قەدەغەکردنەی ناوێ، بەڵکو کە ئەندازەی عادەتی‌پێشوو تەواو بوو: یەکسەر غوسل دەکاو نوێژ دەکاو...بەم جۆرە، تا خوا شیفای بۆ دەنێرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: عادەتی‌حەیز-هەروەك بە ژمارەی ڕۆژەکان جێگیر دەبێ- بە ڕەنگی خوێنەکەش جێگیر دەبێ، کەواتە: ئەگەر (مُبْتَدَأَةٌ مُمَيِّزَة) بوو، واتە: یەکەمجاری بوو حەیز ببینێو ماوەی پێنج ڕۆژ خوێنێکی ڕەشی دیت، ئینجا بیستو پێنج ڕۆژیش خوێنێکی سوری دیت، ئینجا لە مەودواش هەر خوێنێکی جیانەکراوەی دیت، ئەوە بۆ خولی مانگەکانی‌تر پێنج ڕۆژی خوێنە ڕەشەکە بە عادەت دادەندرێنو کە ئەو پێنجە تەواو بون یەکسەرغوسل دەکاو نوێژو ڕۆژوو...هتد دەکا، وەکو ئافرەتی پاکبووەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

وَيُحْكَمُ لِلْمُعْتَادَةِ الْمُمَيِّزَةِ بِالتَّمْيِيزِ لاَ الْعَادَةِ فِي الأَصَحِّ. أَوْ مُتَحَيِّرَةٌ بِأَنْ نَسِيَتْ عَادَتَهَا

چوارەم: دەربارەی (اَلْمُعْتَادَةُ الْمُمَيِّزَةِ)-فێربووی جیاکەرەوە، دەفەرموێ: (وَيُحْكَمُ) بڕیار دەدرێ (لِلْمُعْتَادَةِ) بۆ ئەو ئافرەتەی خوێنەکەی لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بووەو لە پێشداش حەیزو پاکبوونەوەی دیتوەو (الْمُمَيِّزَةِ) خوێنەکەی ئێستاشی لێك جیا دەکردەوە (بِالتَّمْيِيزِ) بەگوێرەی جیاکردنەوە بڕیاری بۆ دەدرێ (لاالْعَادَةِ) نەك بەگوێرەی عادەتی خوێنەکەی پێشووی (فِي الأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا.

کەواتە: ئەگەر عادەتی پێشووی پێنج ڕۆژ بوو لە سی ڕۆژدا، ئەم جارەش دە ڕۆژ خوێنێکی ڕەشی دیت، ئینجا بێوەستان ڕەنگی خوێنەکە سوور، یان زەرد بوو، ئەوە ئەم جارە بەگوێرەی عادەتی پێشوو-کە پێنج ڕۆژەکەیە- بڕیاری حەیزی بۆ نادرێ، بەڵکو بەگوێرەی ڕەنگی خوێنەکە دە ڕۆژەکەی بە حەیز بۆ دادەندرێ، ئەویتریش خوێنچرکەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: کە دە ڕۆژەکە تەواو بون، یەکسەر غوسل دەکاو دەست بە نوێژ دەکا ﴿عن فاطمة بنت أبي حبيش رضي الله عنها في حديثها السابق: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: دَمُ الْحَيْضِ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلاةِ وَإِذَا كَانَ الآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، خوێنی حەیز خوێنێکی ڕەشەو دەناسرێ، هەر کاتێك ئەم خوێنە ڕەشە هات، واز لە نوێژ بێنە، هەر کاتێکیش ئەویتر بوو: دەستنوێژ بگرەو نوێژ بکە، واتە: لە دوای غوسل کردن.

ئینجا بزانە: ئەمە دەربارەی ئەو ئافرەتە بوو: کە عادەتی پێشووی لەبیر ماوە، کەوابو: ئەگەر عادەتی پێشووی لەبیر نەمابو، ئەویش هەر بەگوێرەی جیاکردنەوەی خوێن بڕیاری حەیزی بۆدەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها بزانە: ئەگەر مەرجێك لە سێ مەرجەکانی جیاکردنەوە نەهاتە جێ-واتە: خوێنە بەهێزەکە لە شەو و ڕۆژێك کەمتر بوو، یان لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، یان بێهێزەکە لە پانزە ڕۆژ کەمتر بوو- ئەوە دەگەڕێندرێتەوە سەر عادەتی پێشووی، هەروەك لە بەشی سێیەمدا ڕوون کراوە، جا ئەگەر عادەتەکەی پێشووی لەبیر نەمابو و ئەو سێ مەرجانەشی لێنەهاتنە جێ، ئەوەش وەك سەر لێشێواوی بەشی پێنجەمە.

﴿ خوێنچرکەی ئافرەتی (اَلْمُتَحَيِّرَة)-سەرلێشێواو ﴾

پێنجەم: دەربارەی (اَلْمُتَحَيِّرَةِ)=ئافرەتی سەرلێشێواو، دەفەرموێ: (أَوْ مُتَحَيِّرَةٌ) یان ئەو ئافرەتەی خوێنەکەی لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بووە، سەرلێشێواو بوو، ئەوە دەکرێتە سێ بەش: بەشی یەکەمیان: (اَلْمُتَحَيِّرَةُ الْمُطْلَقَةُ) سەرلێشێواوی هیچ نەزان، واتە: (بِأَنْ نَسِيَتْ عَادَتَهَا) بە جۆرێکی وەها عادەتی پێشووی لە بیر کردبێ:

قَدْراً وَوَقْتاً: فَفي قَوْلٍ كَمُبْتَدَأَة، وَالْمَشْهُورُ وَجُوبُ الإِحْتِياطَ: فَيَحْرُمُ الْـوَطْءُ وَمَـسُّ الْمُصْحَفِ وَالْقِرَاءَ ةُ فِي غَيْرِ الصَّلاة، وَتُصَلِّي الْفَرَائِضَ أَبَداً، وَكَـذا النَّفْلُ فِي الأَصَـحِّ، وَتَغْتَسِلُ لِكُلِّ فَرْضٍ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ ثُمَّ شَهْراً كَامِلَيْنِ فَيَحْصُلُ مِنْ كُلٍّ أَرْبَعَةَ عَشَرَ،

(قَدْراً وَوَقْتاً) نه ئه‌ندازه‌و نه كاته‌كه‌ی هیچ له‌بیر نه‌مابێ، یان سه‌ره‌تای خولی‌مانگانه‌ی له‌بیر كردبو، یان سه‌ره‌تای هاتنی‌خوێنی نه‌ده‌زانی، له‌و حاڵه‌تانه‌شدا جیاكه‌ره‌وه‌ش نه‌بو، یان مه‌رجێكی جیا كردنه‌وه‌ی لێنه‌هاته جێ (فَفِي قَوْلٍ) له‌ فه‌رمووده‌یه‌كی بێهێزدا: ئه‌و سه‌رلێشێواوه (كَمُبْتَدَأَةٍ) وه‌كو ده‌ست پێكراوی جیانه‌كه‌ره‌وه‌ بڕیاری بۆ ده‌درێ، واته: له‌ سه‌ره‌تای مانگه‌وه ڕۆژێك‌و شه‌وێكی بۆ به‌ حه‌یز داده‌ندرێ‌و بیست‌و هه‌شت، یان بیست‌و نۆ ڕۆژیشی پاكبوونه‌وه‌یه.

(وَالْمَشْهُورُ) به‌ڵام به‌ فه‌رمووده‌ی به‌هێزی‌ناسراوی‌مه‌زهه‌بی(شافعی): (وُجُوبُ الإِحْتِياطِ) واجبه ئافره‌تی سه‌رلێشێواو پارێزكاری بكا، چونكه‌ گشت كاتێكی ده‌گونجێ حه‌یز بێ‌و ده‌شگونجێ پاكبوونه‌وه‌ بێ، به‌ڵام ناگونجێ گشت كاتێكی به‌رده‌وام حه‌یز بێ، هه‌روه‌ها –له‌ به‌ر خوێن هاتنیش– ناگونجێ حه‌یزو پاكبوونه‌وه‌ لێك جیا بكرێنه‌وه، واته: نه‌ حه‌یزو نه‌ پاكبوونه‌وه‌ی بێگومان نیه، كه‌وابو، واجبه‌ به‌م شێوه‌ی‌داهاتوو پارێزكاری بكا:

(فَيَحْرُمُ الْوَطْءُ) حه‌ڕامه: مێرد جیماع له‌گه‌ڵ ئافره‌تی سه‌رلێشێواو بكا (وَمَسُّ الْمُصْحَفِ) حه‌ڕامه: ئافره‌تی سه‌رلێشێواو ده‌ست له‌ قورئان بدا، یان هه‌ڵیبگرێ، هه‌م (وَالْقِراءَ ةُ فِي غَيْرِ الصَّلاةِ) حه‌ڕامه: قورئان بخوێنێ جگه‌ له‌ ناو نوێژدا نه‌بێ، واته: له‌ ناو نوێژدا فاتحه‌و سوره‌ته‌كانی دوای فاتیحه‌شی بۆ حه‌ڵاڵه‌ بیانخوێنێ، هه‌روه‌ها چوونه‌ ناو مزگه‌وتیش حه‌ڕامه‌ ئه‌گه‌ر ترسی پیسكردنی هه‌بێ (وَتُصَلِّي الْفَرَائِضَ أَبَداً) هه‌روه‌ها واجبه: ئافره‌تی سه‌رلێشێواو به‌رده‌وام نوێژه‌واجبه‌كان بكا (وَكَذا النَّفْلُ) هه‌روه‌ها دروسته: سوننه‌ته‌كانیش بكا (فِي الأَصَحِّ) له‌ فه‌رمووده‌ی ڕاستتردا.

(وَتَغْتَسِلُ لِكُلِّ فَرْضٍ) واجبه‌ ئافره‌تی سه‌رلێشێواو بۆ گشت نوێژێكی‌واجب له‌ كاتی نوێژه‌كه‌دا غوسل بكا، ئه‌گه‌ر كاتی خوێن‌وه‌ستانی پێشووی له‌بیر نه‌مابێ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر له‌بیری مابو: كه‌ له‌ حه‌یزی‌پێشووی له‌ كاتی ڕۆژئاوادا پاك ده‌بۆوه، ئه‌و كاته‌ هه‌موو ڕۆژێك ته‌نها یه‌ك غوسل له‌ دوای ڕۆژ ئاوابووندا واجبه، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه.

(وَتَصُومُ رَمَضانَ) هه‌روه‌ها واجبه: ئافره‌تی سه‌رلێشێواو له‌ مانگی ڕه‌مه‌زاندا به‌ڕۆژوو بێ (ثُمَّ) ئینجا له‌ دوای‌ڕه‌مه‌زانیش (شَهْراً) مانگێكی‌تریش به‌ڕۆژوو ده‌بێ (كامِلَيْنِ) ڕه‌مه‌زان‌و مانگه‌كه‌ی دوای‌ڕه‌مه‌زان هه‌ردووكیان سی ڕۆژی ته‌واو بن (فَيَحْصُلُ) جا بۆی جێگیر ده‌بێ (مِنْ كُلٍّ) له‌ هه‌ر یه‌كێك: له‌ ڕه‌مه‌زان‌و له‌ مانگه‌كه‌ی دوای ڕه‌مه‌زان (أَرْبَعَةَعَشَرَ) چوارده ڕۆژوو، كۆی هه‌ردووكیان ده‌كاته‌ بیست‌و هه‌شت ڕۆژوو.

ثُمَّ تَصُومُ مِنْ ثَمَانِيَةَعَشَرَ: ثَلاَثَةٌ أَوَّلَهَا وَثَلاَثَةٌ آخِرَهَا فَيَحْصُلُ الْيَوْمَانِ الْبَاقِيَانِ، وَيُمْكِنُ قَضَاءُ يَوْمٍ بِصَوْمِ يَوْمٍ ثُمَّ الثَّالِثَ وَالسَّابِعَ عَشَرَ،

واته: چونکه دەگونجێ ئەو سەرلێشێواوە ماوەی پانزە ڕۆژی تەواو حەیزی بێ، هەروەها دەشگونجێ لە کاتێکی ڕۆژی یەکەمدا خوێنی‌حەیزی هاتبێ‌و لە کاتێکی ڕۆژی شانزەمیندا خوێنی‌حەیزی وەستابێ، کەوابو: ئەگەر ڕەمەزان سی ڕۆژی تەواو بێ، ئەوە چواردە ڕۆژووی بۆ دروست دەبێ‌و ئەگەر بیست‌و نۆ بێ، سێزدە ڕۆژووی بۆ دروست دەبێ، بەلاَم لە هەردوو حاڵەتدا شانزە ڕۆژوو قەرزدار دەمێنێتەوە، ئینجا کە لە مانگێکی‌تریشدا سی ڕۆژ بەڕۆژوو بوو، دیسان چواردە ڕۆژووی‌تریشی بۆ دروست دەبن، لەگەڵ چواردەکەی ڕەمەزاندا دەکاتە بیست‌و هەشت.

کەوابو: هێشتا دوو ڕۆژووی‌تر قەرزدار ماوەتەوە، ئەو دوو ڕۆژووانەش بە چەند ڕێگایەك قەزا دەکرێنەوە، بەلاَم لێرەدا دوو ڕێگای باس کردون:

ڕێگای‌یەکەم: (ثُمَّ) ئینجا بۆ قەزاکردنەوەی ئەو دوو ڕۆژووانەش (تَصُومُ مِنْ ثَمانِيَةَ عَشَرَ) لە هەژدە ڕۆژاندا شەش ڕۆژان بەڕۆژوو دەبێ، بەم جۆرە: (ثَلاثَةٌ أَوَّلَها) سێ ڕۆژان لە سەرەتای هەژدەکەدا، واتە: یەکەم‌و دووەم‌و سێیەم (وَثَلاثَةٌ آخِرَها) سێ ڕۆژانیش لە کۆتایی هەژدەکەدا، واتە: شانزەو حەڤدەو هەژدە (فَيَحْصُلُ الْيَوْمانِ الْباقِيانِ) بەو شەش ڕۆژانە ئەو دوو ڕۆژووەی قەرزدار مابۆوە جێگیر دەبن‌و لە سەری لادەچن، چونکە ئەگەر لە ڕۆژی‌یەکەمدا خوێنی‌حەیزی هاتبێ، ئەوە لە شانزەدا پاك دەبێتەوەو بێگومان ڕۆژووی حەڤدەو هەژدەی دروست دەبن، ئەگەر لە ڕۆژی‌دووەمدا خوێنی‌حەیزی هاتبێ، ئەوە لە حەڤدەدا پاك دەبێتەوەو بێگومان ڕۆژووی یەکەم‌و هەژدەی دروست دەبن، ئەگەر لە سێیەمدا خوێنی حەیزی هاتبێ، ئەوە بێگومان یەکەم‌و دووەمی دروست بونە...هتد.

ڕێگای‌دووەم: (وَيُمْكِنُ) بە ڕێگایەکی‌تریش دەگونجێ (قَضاءُ يَوْمٍ) یەك ڕۆژوو قەزا بکرێتەوە بە بەڕۆژووبوونی سێ ڕۆژان لە ماوەی حەڤدە ڕۆژاندا: (بِصَوْمِ يَوْمٍ) بە بەڕۆژووبوونی‌ڕۆژی یەکەم‌و (ثُمَّ الثَّالِثَ) ئینجا بەڕۆژووبوونی‌ڕۆژی‌سێیەم‌و (ثُمَّ السَّابِعَ عَشَرَ) ئینجا بەڕۆژووبوونی ڕۆژی‌حەڤدەمیش، واتە: بەو سێ ڕۆژانە، یەك ڕۆژووی لە سەر لادەچێ، چونکە ئەگەر لە ڕۆژی یەکەمدا خوێنی‌حەیزی هاتبێ، بێگومان ڕۆژووی حەڤدەی دروستە، ئەگەر لە دووەم‌و سێیەمدا هاتبێ، بێگومان ڕۆژووی یەکەمی دروستە...هتد.

جا ئەوە ئەگەر بیەوێ دوو ڕۆژووەکان جیا جیا لە دوو مانگدا قەزا بکاتەوە، بەلاَم ئەگەر بیەوێ-هەر بەم ڕێگەی‌دووەم- هەردوو ڕۆژووەکان، بە یەکەوە لە یەك مانگدا قەزا بکاتەوە، ئەوە بە بەڕۆژووبوونی پێنج ڕۆژان لە ماوەی نۆزدە ڕۆژاندا، دوو ڕۆژووەکان

وَإِنْ حَفِظَتْ شَيْئاً فَلِلْيَقِينِ حُكْمُهُ، وَهِيَ فِي الْمُحْتَمَلِ كَحَائِضٍ فِي الْوَطْءِ وَطَاهِرٍ فِي الْعِبَادَاتِ، وَإِنْ احْتَمَلَ انْقِطَاعاً وَجَبَ الْغُسْلُ لِكُلِّ فَرْضٍ،

جێگیر دەبن‌و لە سەری لا دەچن، کەوابو: ڕۆژی یەکەم‌و ڕۆژی سێیەم‌و ڕۆژی پێنجەم بەڕۆژوو دەبێ، ئینجا ڕۆژی حەڤدەو نۆزدەش بەڕۆژوو دەبێ -هەروەك لە (المجموع)و (حاشیةالقلیوبي)دا ڕوون کراوەتەوە- چونکە ئەگەر لە ڕۆژی‌یەکەمدا خوێنی‌حەیزی هاتبێ، ئەوە لە شانزدەدا پاکەو ڕۆژووی حەڤدەو نۆزدەی دروستن، ئەگەر لە ڕۆژی سێیەمدا هاتبێ، ئەوە لە هەژدەدا پاکەو ڕۆژووی یەکەم‌و نۆزدەی دروستن، ئەگەر لە چوارەم‌و بەو لاوەتر هاتبێ، ئەوە بێگومان یەکەم‌و سێیەمی دروستن، جگە لەوەی‌ڕابردوو، چەند شێوەیەکی‌تریش هەیە لە کتێبە درێژەکاندا ڕوون کراونەوە.

ئینجا دەربارەی بەشی دووەم‌و سێیەمی (متحیرة) دەفەرموێ (وَإِنْ حَفِظَتْ شَيْئاً) ئەگەر ئافرەتی سەرلێشێواو لە عادەتەکەی‌پێشووی شتێکی لەبیر مابو، ئەوە دەکرێتە دوو بەش، یەکەم: سەرلێشێواو لە ئەندازەدا، واتە: ئەندازەی‌حەیزەکەی لەبیر چوبێ‌و کاتەکەی لەبیر مابێ. دووەم: سەرلێشێواو لە کاتدا، واتە: کاتی‌حەیزەکەی لەبیر چوبێ‌و ئەندازەکەی لەبیر مابێ، بەم دوو بەشە دەگوترێ: (الْمُتَحَيِّرَةُ الْمُقَيَّدَةُ)، ئینجا لەو دوو حاڵەتەدا بەم شێوەیە ڕەفتار دەکا:

(فَلِلْيَقِينِ) بۆ حەیزی بێگومان‌و بۆ پاکبوونەوەی بێگومان (حُكْمُهُ) هەمان بڕیاری حەیزو پاککبوونەوەی‌ڕابردوو هەیە (وَهِيَ) ئافرەتەکە (فِي الْمُحْتَمَلِ) لەو کاتانەی دەگونجێ لە حەیزدابێ‌و دەشگونجێ پاك بێ (كَحَائِضٍ فِي الْوَطْءِ) وەکو حەیزدار ڕەفتاری لە گەڵدا دەکرێ: لە جیماع‌و دەست لێدانی قورئان‌و قورئانخوێندندا، واتە: ئەوانەی لێحەرامن (وَطَاهِرٍ فِي الْعِبَادَاتِ) وەکو ئافرەتی پاك ڕەفتاری لە گەڵدا دەکرێ: لە خواپەرستنەکاندا، کەواتە: واجبە خواپەرستیە واجبەکان بکا (وَإِنْ احْتَمَلَ إِنْقِطَاعاً) لەو کاتەش کە دەگونجێ خوێنەکە بوەستێ (وَجَبَ الْغُسْلُ لِكُلِّ فَرْضٍ) واجبە: بۆ هەموو نوێژێکی‌واجب غوسل بکا، لە بەر پارێزکاری‌کردن، ئەمەش ڕوونکردنەوەی هەردوو بەشەکەیە:

یەکەم: سەرلێشێواو لە ئەندازەدا: کە کاتی حەیزەکەی لەبیر مابێ، وەك بڵێ: (حەیزەکەم لە سەرەتای مانگەوە دەستی پێ‌دەکرد، بەڵام نازانم چەند بوو). ئەوە بێگومان ڕۆژێك‌و شەوێك لە سەرەتای‌مانگەوە بە حەیز دادەنرێ‌و گشت قەدەغەکراوەکانی‌حەیزی لێقەدەغە دەکرێن، چونکە حەیز لەو ئەندازەیە کەمتر نابێ، کەوابو: کە ڕۆژێك‌و شەوێك تەواو بوو، واجبە غوسل بکا، هەروەها نیوەی دووەمی مانگەکەش تا کۆتایی مانگ بێگومان پاکبوونەوەیەو گشت قەدەغەکراوەکانی لێحەڵاڵن، چونکە حەیز لە پانزە ڕۆژ زیاتر نابێ،

وَالأَظْهَرُ أَنَّ دَمَ الْحَامِلِ وَالنَّقَاءَ بَيْنَ أَقَلِّ الْحَيْضِ حَيْضٌ.

هەروەها لە دوای ڕۆژەکەو شەوەکە تا کۆتایی پانزە ڕۆژەکە، دەگونجێ: حەیز بێ، دەشگونجێ پاکبوونەوە بێ، کەوابو: لەو نیوەیەدا واجبە: خوا پەرستیە واجبەکان بکاو خۆشی لە جیماع قەدەغە بکاو بۆ گشت نوێژێکی واجبیش، واجبە غوسل بکا، چونکە دەشگونجێ لەو نێوانەدا لە کاتێکدا خوێنی وەستابێ.

دووەم: سەرلێشێواو لە کاتدا: کە ئەندازەی حەیزەکەی لەبیر مابێ، وەك بڵێ: (لە گشت مانگێکدا لە دە ڕۆژەکەی یەکەمدا پێنج ڕۆژ لە حەیزدا بووم، ئیتر نازانم لە کام ڕۆژەوە دەستی پێدەکرد، بەڵام دەزانم لە ڕۆژی یەکەمی‌مانگدا من پاك بووم) ئەوە بێگومان شەشی مانگ بە حەیز دادەندرێ‌و گشت قەدەغەکراوەکانی حەیزی لێ‌قەدەغە دەکرێن، هەروەها یەکەمی‌مانگو بیستەکەی‌تریشی– واتە: یانزەو دوانزەو...تا کۆتایی‌مانگ– بێگومان گشتی پاکبوونەوەیەو گشت قەدەغەکراوەکانی لێ‌حەڵاڵن، هەروەها لە دووی مانگەوە تا کۆتایی پێنجی مانگ، دەگونجێ: لە حەیزدابێ‌و دەشگونجێ پاك بێ، کەوابو: لەو نێوانەدا واجبە خوا پەرستیە واجبەکان بکاو خۆیشی لە جیماع قەدەغە بکا، هەروەها لە حەوتی مانگەوە، تا کۆتایی دەی مانگ دەگونجێ حەیزی بێ‌و دەگونجێ پاکبوونەوە بێ، دەشگونجێ لەو نێوانەدا لە کاتێکدا خوێنی وەستا بێ، کەوابو: واجبە: بۆ گشت نوێژێکی واجب غوسل بکا.

﴿ خوێنی ئافرەتی ئاوس ﴾

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ دَمَ الحَامِلِ) ئەو خوێنەی ئافرەتی‌ئاوس دەیبینێ بە حەیز دادەندرێ، ئەگەر مەرجەکانی‌ڕابردووی‌حەیزی لێبێنە جێ، کەوابو: لە سەرەتای جێگیربوونی تۆوی پیاوەکە لە منداڵدانەدا، تا کاتی منداڵلێبوون، هەر خوێنێك ببینێ‌و مەرجەکانی حەیزی لێبێنە جێ، ئەوە بە حەیز دادەندرێ‌و واجبە ئافرەتەکە خۆی قەدەغە بکا لە گشت قەدەغەکراوەکانی حەیز، کەواتە: کە ئافرەتی‌ئاوس حەیز نابینێ، شتێکە بە زۆری وەها ڕوو دەدا، واتە: جار جارەش ڕوو دەدا ئافرەتی‌ئاوس حەیز دەبینێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ خوێن‌وەستانی نێوان خوێنەکانی‌حەیز ﴾

(وَالنَّقَاءَ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: پاکبوونەوە، واتە: کاتی ئەو خوێن‌وەستانەی ڕوو دەدا (بَيْنَ أَقَلِّ الْحَيْضِ) لە نێوان خوێنەکانی کەمترین تا زۆرترینی‌حەیز (حَيْضٌ) ئەویش حەیزە، واتە: ماوەی خوێن هاتنەکەو ماوەی خوێن‌وەستانەکە هەردووکی حەیزە، بەو مەرجەی: ماوەی خوێن هاتنەکە لەگەڵ ماوەی خوێن‌وەستانەکە–بە یەکەوە– لە پانزە

....

ڕۆژ تێنەپەڕیّ‌و خوێن‌وەستانەکەش لە ماوەی‌پانزە ڕۆژدا لە نێوان دوو خوێنی‌حەیزدا بێ‌و کۆی خوێن هاتنەکەش لە خوێنی ڕۆژێك‌و شەوێك کەمتر نەبێ.

کەوابو: ئەگەر ڕۆژێك‌و شەوێك خوێنی دەهات‌و ڕۆژێك‌و شەوێك دەوەستا، بەڵام-بەم شێوەیە- لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، ئەوە خوێنچڕکەیەو لەگەڵ حەیزدا تێکەڵ بووە بەڵام بچڕ بچڕە، هەروەها ئەگەر کەمتر لە ڕۆژێك‌و شەوێك خوێنی هات، ئینجا ماوەی پانزە ڕۆژ تەواو بوو و هیچ خوێنی نەهات، ئینجا لە دوای پانزە ڕۆژەکە دیسان بۆ ماوەی ڕۆژێك‌و شەوێك، یان زیاتر خوێنی هات، ئەوە خوێنەکەی پێش پانزە ڕۆژەکە خوێنچڕکەیەو هی دوای پانزە ڕۆژەکەش حەیزە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو دوو مەسەلەی ڕوون کردونەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو فەرموودە بەهێزترەی: کاتەکانی خوێن هاتن‌و خوێن‌وەستان هەردووکی بە حەیز دادەنێ، پێی دەگوترێ: (قَوْلُ السَّحْب)و کۆمەڵە هەرە زۆرەکەی زانایانی مەزهەب بە بەهێزیان داناوە، هەم فەرموودەی ئیمامی(حنفی)یە، هەروەها فەرموودەی دووەمیش: کە تەنها کاتەکانی خوێن هاتن بە حەیز دادەنێ‌و کاتەکانی خوێن‌وەستانیش بە پاکبوونەوە دادەنێ، پێی‌دەگوترێ: (قَوْلُ التَّلْفِيق)، ئەویش چەند زانایەك بە بەهێزیان داناوە، هەم فەرموودەی ئیمام (مالك)و ئیمام (احمد)ە.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك ئافرەت ماوەی ڕۆژێك‌و شەوێك خوێنی هات، ئینجا لە ڕۆژی دووەمدا خوێنی وەستا، ئەوە-لە هەردوو فەرموودەی ڕابردوودا- واجبە: غوسل بکاو دەست بە نوێژو ڕۆژووەواجبەکان بکاتەوەو قەدەغەکراوەکانی‌تریشی بۆ دروستن، جا ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو بون‌و خوێنەکەی نەهاتەوە، ئەو کاتە ئاشکرا دەبێ بە تەواوی پاك بۆتەوەو خواپەرستیەکانیشی دروست بووە.

بەڵام ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو نەبون‌و دیسان خوێنەکەی هاتەوە، ئەوە لە سەر بڕیاری فەرموودەی‌بەهێزتر: ئاشکرا دەبێ ئەو ئافرەتە هەر لە حەیزدا بووەو خواپەرستیەکانیشی دروست نەبوە، بەڵام لە فەرموودەی دووەمدا: بە پێچەوانەیە، واتە: ئاشکرا دەبێ تەنها کاتی خوێن هاتن حەیز بووەو کاتی خوێن‌وەستانەکەش پاکبوونەوە بووەو خواپەرستیەکانیشی دروست بووە.

ئیتر لە گشت خوێن‌وەستانێك لە ماوەی ئەو پانزە ڕۆژەدا تا چواردە ڕۆژ تەواو دەبن، واجبە: بەو شێوەی‌ڕابردوو غوسل بکاو دەست بە نوێژو ڕۆژوو بکاتەوە، تا خولی مانگی‌یەکەمی تەواو دەبێ، ئینجا لە فەرموودەی بەهێزتردا: ئەم مانگەی یەکەمی بۆ

دەبێتە عادەت، واتە: لە مانگی دووەمو سێیەمو... هتد لە کاتی خوێنوەستانەکاندا نابێ غوسل بکاو نابێ نوێژو ڕۆژوو...هتد بکا، بەڵکو–بەگوێرەی پاکبوونەوەی مانگی یەکەم لەم مانگەشدا– چاوەڕوانی پاکبوونەوەی یەکجاری دەکا، ئینجا ئەگەر لە یەکێك لەم مانگانەدا لە دوای خوێنوەستانەکە پانزە ڕۆژی تەواو خوێنی نەهات، ئەوە ئاشکرا دەبێ: پاك بۆتەوەو عادەتی گۆڕاوە، کەوابو: واجبە: نوێژو ڕۆژووەکان–کە لەو ماوەیەدا نەیکردون– قەزا بکاتەوە، بەو نەزانینەش تاوانبار نابێ.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە ئەندازەی خوێنوەستانەکەو ئەندازەی خوێن هاتنەکە: یەکسان بێ، یان ئەندازەی یەکێکیان لەویتر زیاتر بێ: وەك ڕۆژێك و شەوێك خوێن بێو ڕۆژێك و شەوێکیش بوەستێ، یان دوو ڕۆژ بێو دووش نەیێ، یان پێنج بە پێنج، یان شەش بە شەش، یان حەفت ڕۆژ بێ حەفتیش نەیێو ڕۆژێکیتریش بێ، یان ڕۆژێك بێو دە ڕۆژ نەیێ، یان ڕۆژێك و شەوێك بێو سێزدە ڕۆژیش نەیێو شەو ڕۆژێکیتریش بێ.

هەروەها ئەگەر نیو ڕۆژ خوێن دەهات و نیو ڕۆژ نەدەهات، هەمان بڕیاری بۆ هەیە، کەواتە: لەو حاڵەتانەیڕابردوودا کاتی خوێنوەستانەکە–لە فەرموودەی دووەمدا– بە پاکبوونەوە دادەندرێو هەر جارێك خوێنی وەستا غوسل دەکاو نوێژو ڕۆژوو و تەواف و قورئان خوێندنی دروست دەبێ، هەروەك لە (فتح العزیز)و (المجموع)دا، ئەو دوو فەرموودەیە، بە پوختی ڕوون کراونەوە.

کەواتە: ئەو جۆرە ئافرەتانە دەتوانن: بۆ تەوافی حەج سود لە فەرموودەیدووەم وەربگرن، بۆیێ لە باسی تەوافیحەج دا–بۆ حەیزدار– ئێرە دووبارە دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

﴿ باسی (نِفاس): زەیسانی ﴾

(وَأَقَلُّ النِّفَاسِ) کەمترین ماوەی زەیسانی، واتە: هاتنی خوێنیئافرەت لە دوای منداڵ لێبوون (لَحْظَةٌ) چاو چوقانێکە، واتە: هیچ سنورێك بۆ کەمترین ماوەی ئەم خوێن هاتنە دانەندراوە، کەواتە: هەر کاتێك خوێنی وەستا، واجبە: غوسل بکا، بەڵکو جاری وا هەیە: ئافرەت منداڵی دەبێو هیچ خوێنیشی نایێ، کەوابو: ئەم ئافرەتەش هەر کاتێك منداڵی لێجیابۆوە یەکسەر غوسلی منداڵلێبوون دەکاو دەست بە نوێژو ڕۆژوو دەکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَأَكْثَرُهُ سِتُّونَ) لایزۆری ماوەی هاتنی خوێنیمنداڵلێبوون: شەست ڕۆژە، جا ماوەی ئەم شەست ڕۆژەو چل ڕۆژەکەیداهاتووش هەر لە دوای لێجیابوونەوەی منداڵ دەست پێدەکا، جیاوازی نیە: خوێنەکەش یەکسەر لە دوای منداڵلێبوونەوە بێ، یان لەمەودوا،

واتە: پێش تەواوبوونی پانزە ڕۆژ هەر جۆرە خوێنێك بێ، ئەوە بە نیفاس دادەندرێ، پاکی‌ی نێوان منداڵ‌لێبوون‌و خوێن هاتنەکەش بە پاکبوونەوە دادەندرێ، کەواتە: ئەگەر لە دوای منداڵ‌لێبوون خوێنی نەهات، واجبە-یەکسەر- غوسل بکاو نوێژو ڕۆژووی واجب بکا، قەدەغەکراوەکانیشی بۆ حەڵاڵن.

جا ئەگەر لە دوای منداڵ‌لێبوون پانزە ڕۆژ، یان زیاتر ڕۆیشتن، ئینجا خوێنی هات، ئەوە نیفاس نیە، بەڵکو خوێنی‌حەیزە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوەی‌ڕابردوو، دەربارەی ئەو ئافرەتە بوو: کە لە دوای منداڵ‌لێبوون هیچ خوێن نەبینێ، بەڵام ئەگەر خوێنی دەهات‌و دەوەستا، ئەوە تەماشا دەکرێ: ئەگەر ماوەی خوێن‌وەستانەکە نەدەگەیشتە پانزە ڕۆژ، ئەوە کاتەکانی خوێن هاتن‌و خوێن وەستان گشتی بە نیفاس دادەندرێن، تا شەست ڕۆژەکە تەواو دەبێ.

بەڵام ئەگەر ماوەی خوێن‌وەستانەکە دەگەیشتە پانزە ڕۆژی تەواو: وەك سەعاتێك، یان ڕۆژێك، یان چەند ڕۆژێك، خوێنی بێ، ئینجا پانزە ڕۆژی تەواو، یان زیاتر خوێنی بوەستێ، ئینجا ماوەی شەو و ڕۆژێك، یان زیاتر، خوێنی هاتەوە، لەو حاڵەتەدا خوێنی یەکەم نیفاسەو خوێنەکەی دووەمیش حەیزێکی تازەیەو خوێن‌وەستانەکەی نێوانیان پاکبوونەوەیە؟ چونکە پانزە ڕۆژی تەواو کەوتۆتە نێوان دوو خوێن، هەوەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَغَالِبُهُ أَرْبَعُونَ) بە ئەغلەبیش ماوەی هاتنی خوێنی‌منداڵ‌لێبوون چل ڕۆژە ﴿عن أُمِّ سَلَمَةَ رضي الله عنها: كَانَتِ النُّفَساءُ تَقْعُدُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَرْبَعِينَ يَوْماً﴾ حديث حسن رواه ابوداود، ئافرەتان لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ ماوەی چل ڕۆژ لە دوای منداڵ لێبوون دادەنیشتن. بەڵام ئەگەر لە ماوەی کەمتر لە چل ڕۆژ پاك بۆوە، واجبە: غوسل بکاو دەست بە نوێژ بکا، هەروەك لەحەدیسەکەی (ابن ماجە)دا هاتوە.

جا بزانە: لە کوردەواری‌دا کەم وادەبێ: ئافرەت ماوەی چل ڕۆژ لە زەیسانی‌دا بمێنێتەوە، بەڵکو دە ڕۆژەو دوانزەیەو بیستەو...هتد، ئیتر خوێنی نێوان لێجیابوونەوەی‌منداڵ تا تەواوی شەست ڕۆژ، گشتی زەیسانی‌یە.

(وَيَحْرُمُ بِهِ) حەرامە بە هۆی زەیسانی (ما حَرُمَ بِالْحَيْضِ) ئەو نۆ شتانەی بە هۆی حەیز حەرام بون، چونکە ئەم خوێنەش هەر خوێنی‌حەیزە، منداڵەکە ڕێگەی هاتنەدەرەوەی گرتبو، کەوابو: گشت بڕیارێکی‌حەیز لە زەیسانی‌دا دێتە جێ، بە بەڵگەی (اجْماع)، کەواتە: قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، بەڵام قەزاکردنەوەی ڕۆژووی لە سەرە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَعُـــــبُـورُهُ سِـــــتِّـينَ كَـــــعُـــــبُـورِهِ أكْـــــثَرَهُ.

(كِتابُ الصَّلاةِ)

اَلْـمَـكْـتُـوبَـاتُ خَـمْـسٌ:

(وَعُبُورُهُ سِتِّينَ) تێپەڕبوونی زەیسانی لە شەست ڕۆژ (كَعُبُورِهِ أكْثَرَهُ) وەكو تێپەڕبوونی حەیزە لە پانزە ڕۆژ، واتە: هەر پێنج بەشەكەی خوێنچڕكە لێرەشدا ڕەفتاری پێدەكرێ، كەواتە: ئەگەر فێرە منداڵلێبوون بوو دەگەڕێندرێتەوە سەر عادەتی پێشووی، ئەگەر خوێنەكەی لێك جیا دەكردەوە بەگوێرەی جیاكردنەوە ڕەفتار دەكا، بەو مەرجەی بەهێزەكە لە شەست ڕۆژ تێنەپەڕێ، ئەگەر دەست پێكراوی جیانەكەرەوە بوو چاوچوقانێكی بۆ بە زەیسانی دادەندرێ.

﴿ دوا ووتە ﴾: واجبە ئافرەت زانستی حەیزو زەیسانیو خوێنچڕكە فێر ببێ، جا ئەگەر مێردەكەی زانا بێ، واجبە ئەو فێری بكا، ئەگەر نا: واجبە لە لای كەسێكیتر فێر ببێو مێردەكەش بۆی نیە ڕێگەی فێربوونی ئەم زانستەی لێبگرێ، ئینجا منیش تكا لە دایكانو خوشكانو كیژانی بەڕێز دەكەم: لە فێربوونی ئەم زانستەدا هیچ شەرم نەكەن، چونكە هیچ لە بەدەسەلاتی ئەواندا نیە، هەروەك پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿هذا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللهُ عَلى بَناتِ آدَمَ﴾ رواه الشیخان، ئەم حەیزە شتێكە خوایگەورە لە سەر كیژەكانی باب ئادەمی نووسیوە.

الحمد لله لێرەدا (پەڕتووكیپاككردنەوە) كۆتایی هات، إن شاء الله تعالى (پەڕتووكینوێژ)ی بەدوادا دێ، هەروەك دەفەرموێ:

﴿ كِتابُ الصَّلاةِ: پەڕتووكی نوێژ ﴾

نوێژ: دووەمین ڕوكنیئیسلامە، لە (مَكَّة)ی پیرۆز لە شەوی (مِعْراج)دا لە بیستو حەفتی مانگی(رَجَب)، ساڵێكو نیو پێش كۆچكردن، واجب كراوە.

(اَلْمَكْتُوباتُ) ئەو نوێژانەی لە گشت شەو و ڕۆژێكدا واجب كراون، بە فەرموودەی خوای گەورە: ﴿فَأَقِيمُوا الصَّلاةَ إِنَّ الصَّلاةَ كانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتاباً مَوْقُوتاً﴾ نوێژ بكەن، بە ڕاستی نوێژ لە سەر ئیمانداران نووسراوەو كاتی بۆ داندراوە.

(خَمْسٌ) نوێژە واجبەكان پێنجن، بە (اِجْماع)ی موسڵمانان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَرَضَ اللهُ عَلى أُمَّتِي لَيْلَةَ الإِسْراءِ خَمْسِينَ صَلاةً، فَلَمْ أَزَلْ أُراجِعُهُ وَأَسْأَلُهُ التَّخْفِيفَ حَتَّى جَعَلَها خَمْساً فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ﴾ رواه الشیخان، لە شەوی شەوڕۆیی‌و سەركەوتنم بۆ ئاسمانەكان، خوای گەورە پەنجا نوێژی لە سەر ئومممەتیمن واجب كرد، بەڵام من هەر دەگەڕامەوە لای خواو تكای سووككردنم لێدەكرد، تا كردنیە پێنج نوێژ لە گشت ڕۆژو شەوێكدا.

....

﴿ کاتو ناوی پێنج نوێژەکان ﴾

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَسُبْحانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَـهُ الْحَمْـدُ فِـي السَّموات وَالأَرْضِ وَعَشِياً وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾ خوای گەورە بە پاك بناسنو نوێژی بۆ بکەن: لە کاتی شەوی‌دا نوێژی مەغریبو عیشا بکەن، لـە کـاتی بـەیانی‌دا نوێـژ بکـەن، سـوپاس تەنها بۆ خودایە لە ئاسمانەکانو لە زەمیندا، لە ئێواراندا نوێـژی عەسـر بکـەنو لـە کـاتی نیوەڕۆدا نوێژ بکەن.

﴿عَنْ ابْنِ عَباس رضي الله عنهما: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قال: أَمَّنِي جِبْرِيـلُ -عليه السلام- عِنْـدَ الْبَيْت مَـرَّتَيْن: فَصَلَّى الظُّهْرَ فِي الْمَرَّةِ الأُولى حِينَ كانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّراك، ثُم صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُـلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِين وَجَبَت الشَّمْسُ وَأَفْطَرَ الصَّائمُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشاءَ حِينَ غـابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرُمَ الطَّعامُ عَلَى الصَّائم. وَصَلَّى الْمَرَّةَ الثَّانِيَةَ الظُّهْـرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِالأَمْسِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلِّ شَـيْءٍ مِثْلَيْه، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ لِوَقْتِه الأَوَّل، ثُمَّ صَلَّى الْعِشاءَ الآخِرَةَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُـثُ اللَّيْـلِ، ثُـمَّ صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ أَسْفَرَت الأَرْضُ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ جِبْرِيلُ فَقال: يامُحَمَّدُ هذا وَقْـتُ الأَنْبِيـاءِ قَبْلَكَ وَالْوَقْتُ فِيما بَيْنَ هذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ﴾ حدیث صحیح رواه اصحاب السنن، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: حـەزرەتی (جُبْرائیـل) -کـە مەلائیکەیەکی خوایـە- دوو جـار لـە لای (کَعْبَـة)ی ماڵی خوا پێشنوێژی‌ی بۆ کردم: جاری یەکەم: نوێژی نیوەڕۆی کرد لەو کاتەی سێبەر وەکو قەیتانی پێڵاو بوو، ئینجا نوێژی عەسری کرد لەو کاتەی سێبەری گشت شتێك وەکو خـۆی بوو، ئینجا نوێژی مەغریبی کرد لەو کاتەی ڕۆژ بە تەواوی ئاوا بوو، ئینجا نوێژی عیشای کرد لەو کاتە سوورایی لە لای ڕۆژئاوا نەما، ئینجا نوێژی سبەینێ‌ی کرد لـەو کاتـەی ڕۆنایی بـەیانی دەرکەوت. هەروەها جاری دووەمیش: نوێـژی نیـوەڕۆی کـرد لـەو کاتـەی سـێبەری گشـت شتێك وەکو خۆی بوو، کە کاتی عەسری دوێنێ داهات، ئینجا نوێژی عەسری کرد لەو کاتەی سێبەری هەموو شتێك دوو ئەوەندەی خۆی بـوو، ئینجـا نوێژی مـەغریبی هـەر لـە کاتەکـەی پێشووی‌دا کـرد، ئینجـا نوێـژی عیشـای کـرد لـەو کاتـەی سـێیەکی شـەوێ ڕۆیشـت، ئینجـا نوێژی سبەینێ‌ی کـرد لـەو کاتـەی زەمـین ڕۆشـن بـوو، ئینجـا حـەزرەتی (جُبْرائیـل) ئـاوڕی لێدامەوەو فەرمووی: ئەی (محمد) ئەوەی ڕابردوو کاتی نوێژی پێغەمبەرکانی پـێش تـۆ بـوو -علیهم الصلاة والسلام- کاتی هەر نوێژێکیش لە نێوان ئەو دوو کاتەی ڕابردوودایە.

ئینجا بە بەڵگەی ئەو حەدیسـەو چـەند حەدیسـێکی‌تریش، ئیمـامی (النـواوي) دەربـارەی کاتەکانی نوێژ دەفەرموێ:

اَلظُّهْرُ: وَأَوَّلُ وَقْتِه زَوالُ الشَّمْسِ، وَآخِرُهُ مَصِيرُ ظِلُّ الشَّيْءِ مِثْلَهُ سِوَى ظِلِّ اسْتِوَاءِ الشَّمْسِ. وَهُوَ أَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ، وَيَبْقَى حَتَّى تَغْرُبَ، وَالْإِخْتِيَارُ أَنْ لاَّ تُؤَخَّرَ عَنْ مَصِيرِ الظِّلِّ مِثْلَيْنِ.

(اَلظُّهْرُ) یەکەم نوێژ لەو پێنج نوێژانە: نوێژی نیوەڕۆیە؟چونکە کە پێغەمبەرﷺ لە شەوی (معراج) گەڕاوە بۆ (مَكَّة)، کاتو چۆنیەتی نوێژکردنی پێنەگوترابو، بۆیێ نوێژی ئەو بەیانییە نەکرا، ئینجا لە کاتینیوەڕۆدا حەزرەتی (جُبْرائيل)-عليه السلام- هاتو پێشنوێژیی بۆ پێغەمبەرﷺ کردو کاتو چۆنیەتی نوێژکردنی بە پێغەمبەرﷺ گوت، هەروەك لە حەدیسەکەیڕابردوودا ڕوون کراوە، کەواتە: نوێژی نیوەڕۆ یەکەم نوێژە لەو پێنجانە، کە لە ئیسلامدا کراوە.

(وَأَوَّلُ وَقْتِهِ) سەرەتای کاتی نوێژینیوەڕۆ (زَوالُ الشَّمْسِ) لادانیڕۆژە لە ناوەندی ئاسمان بەرەو لای ڕۆژئاوا (وَآخِرُهُ) کۆتایی کاتی نوێژینیوەڕۆ (مَصيرُ ظِلِّ الشَّيْءِ مِثْلَهُ) ڕۆیشتنی سێبەری هەموو شتێکە بە وێنەیخۆی (سِوىَ ظِلِّ اسْتِواءِ الشَّمْسِ) جگە لە سێبەرە کورتەکەی(اِستِواء)، واتە: ئەو کاتەی ڕۆژ لە ناوەندی ئاسمانە.

بۆ وێنە: شتێکی بەرز لە زەویەکیڕاستاندا بچەقێنەو تەماشا بکە: لە پێش نیوەڕۆ بەرە بەرە سێبەرەکە کورت دەبێتەوە، تا دێتە بن شتە بەرزەکەو ڕادەوەستێ، ئا لەم کاتەی ڕاوەستانیدا پێی دەگوترێ: سێبەری (اِسْتِواء)، ئینجا کە ڕۆژ بەرەو ڕۆژ ئاوا لایدا، ئەو سێبەرە کورتەی (اِسْتِواء)ش بە پێچەوانەوە بەرەو ڕۆژهەڵات زیاد دەکاتەوە، ئینجا کە لە شوێنی سێبەرە کورتەکەی (اِسْتِواء) بەو لاوە سێبەرەکە بە ئەندازەی شتە بەرزەکە ڕۆیشت، ئەوە کاتی نیوەڕۆ کۆتایی دێو کاتیعەسر دەست پێدەکا هەروەك دەفەرموێ:

(وَهُوَ) کە سێبەری هەموو شتێك-جگە لە سێبەری(اِسْتِواء)- بە قەد خۆی ڕۆیشت، ئەو کاتە (أَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ) سەرەتای کاتی نوێژی عەسرە: کە دووەمین نوێژە لەو پێنجانە (وَيَبْقَى) کاتی نوێژی عەسر دەمێنێ (حَتَّى تَغْرُبَ) تا ڕۆژ ئاوا دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك بگاتە ڕەکعەتێکی نوێژی عەسر پێش ئەوەی ڕۆژ ئاوا ببێ، ئەوە گەیشتۆتە نوێژی عەسر. واتە: بە ئەدا لێی قبوول دەکرێ، کەواتە: ئەگەر زۆر درەنگیش ڕۆژ ئاوا ببێ، کاتی نوێژیعەسر هەر دەمێنێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالْإِخْتِيارُ) کاتی هەڵبژاردەی نوێژی عەسر: کە خێری تەواوی بگاتێ (أَنْ لاتُؤَخَّرَ) ئەوەیە نوێژەکە دوا نەخرێ (عَنْ مَصيرِ الظِّلِّ مِثْلَيْن) لە ڕۆیشتنی سێبەری هەموو شتێك دوو ئەوەندەی خۆی، بە بەڵگەی حەدیسەکەی(جبريل)یڕابردوو.

وَالْمَغْرِبُ بِالْغُرُوبِ، وَيَبْقَى حَتَّى يَغِيبَ الشَّفَقُ الْأَحْمَرُ فِي الْقَدِيمِ، وَفِي الْجَدِيدِ يَنْقَضِي بِمُضِيِّ قَدْرِ وُضُوءٍ وَسَتْرِ عَوْرَةٍ وَأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ وَخَمْسِ رَكَعَاتٍ، وَلَوْ شَرَعَ فِي الْوَقْتِ وَمَدَّ حَتَّى غَابَ الشَّفَقُ الْأَحْمَرُ جَازَ عَلَى الصَّحِيحِ، قُلْتُ: اَلْقَدِيمُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەیبژاردەدا–بە بەڵگەی چەند حەدیسێكی(صحیح)– نوێژی عەسر پێی دەگوترێ: ﴿اَلصَّلاةُ الْوُسْطَى﴾ رواه الشیخان، واتە: نوێژی ناوەند–هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی– چونكە دەكەوێتە نێوان دوو نوێژی ڕۆژو دوو نوێژی شەوێ، لە هەر چواریشیان گەورەترە، ئینجا نوێژی بەیانی لە ئەوانیتر گەورەترە، ئینجا نوێژی عیشا، ئینجا نوێژی نیوەڕۆ، ئینجا نوێژی مەغریب لە گەورەییدا لە دوای نیوەڕۆیە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَالْمَغْرِبُ) سەرەتای كاتی نوێژی مەغریب: كە نوێژی سێیەمە (بِالْغُرُوبِ) بە ڕۆژئاوابوونێكی تەواو دەست پێدەكا، واتە: لە شوێنی دەشتاییدا كولێرەی ڕۆژ بە تەواوی ئاوا ببێو لە شوێنەكانیتریش زەردەی ڕۆژ نەمێنێ لە سەری چیاكانو بەرزاییەكان، تاریكاییش لە لای ڕۆژ هەڵات دەست پێ بكا (وَيَبْقَى) كاتی نوێژیمەغریب دەمێنێ (حَتَّى يَغِيبَ الشَّفَقُ الْأَحْمَرُ) تا ڕۆناكیە سوورەكەی لای ڕۆژئاوا ون دەبێ (فِي الْقَدِيمِ) لە فەرموودەی كۆنی ئیمامی (شافعی)دا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقْتُ الْمَغْرِبِ مَالَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ﴾ رواه مسلم، كاتی نوێژی مەغریب دەمێنێ مادام ڕۆناكیە سوورەكە ون نەبوبێ.

(وَفِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعی)دا ئەوەندە ماوەی نیە، بەڵكو (يَنْقَضِي) كاتی نوێژیمەغریب كۆتایی دێ (بِمُضِيِّ قَدْرِ وُضُوءٍ) بە ڕۆیشتنی ئەندازەی دەستنوێژگرتنێكو (وَسَتْرِ عَوْرَةٍ) داپۆشینی عەورەتو (وَأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ) بانگو ئیقامەتێكو (وَخَمْسِ رَكَعَاتٍ) پێنج ڕەكعەتیش، واتە: سێی مەغریبو دووش سوننەتی پاش مەغریب (وَلَوْ شَرَعَ فِي الْوَقْتِ) ئەگەر لە سەرەتای كاتیمەغریب نوێژی دابەستو (وَمَدَّ) نوێژەكەشی درێژ كرد (حَتَّى غَابَ الشَّفَقُ) تا ڕۆناكیە سوورەكە ون بوو (جَازَ عَلَى الصَّحِيحِ) نوێژەكەی دروستە، لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ أَظْهَرُ) فەرموودەكەیكۆنی ئیمامی(شافعی) –دەربارەی كاتی نوێژی مەغریب– بەهێزترە لە فەرموودەكەی نوێی (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونكە حەدیسی(صحیح) بەڵگەیەتی، هەروەك ڕابرا.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر لە شوێنێك ڕۆژئاوا بوو و لەوێ نوێژی مەغریبی كرد، ئینجا چووە شوێنێكیتر، كە تەماشای كرد هێشتا لەم شوێنەدا ڕۆژ ئاوا نەبوە، ئەوە واجبە: دووبارە نوێژی مەغریب بكاتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

وَالْعِشَاءُ بِمَغِيبِ الشَّفَقِ، وَيَبْقَى إِلَى الْفَجْرِ، وَالإِخْتِيَارُ أَنْ لاَ تُؤَخَّرُ عَنْ ثُلُثِ اللَّيْـــلِ، وَفِي قَوْلٍ نِصْفِهِ.

(وَالْعِشَاءُ) سەرەتای کاتی نوێـژی عیشـا: کـە نوێـژی چـوارەمە (بِمَغِيـبِ الشَّـفَقِ) بـە ونبـوونی ڕۆناکیە سوورەکەی لای ڕۆژئاوا دەست پێ دەکا.

(وَيَبْقَى) کاتی نوێژی عیشا دەمێنـێ (إِلَى الْفَجْـرِ) تـا کـاتی بـەیانی، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لَيْسَ فِي النَّومِ تَفْرِيطٌ، إِنَّمَاالتَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاَةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ الأُخْرَى﴾ رواه مسلم، کەمتەرخەمی لە خەوتندا نیە، بەڵکو کەمتەرخەمی لە سـەر ئـەو کەسـەیە: کـە نوێـژ لـە کاتیخۆیدا ناکا تا کاتی نوێژێکیتر دێ. واتە: کاتی گشت نوێژێك -جگە لە بەیانی- تا کـاتی نوێژەکەیتر دەمێنێ.

(وَالأَخْتِيَارُ) کاتی هەڵبژاردەی نوێژیعیشا: کـە خێـری تـەواوی بکـاتێ (أَنْ لا تُـؤَخَّرَ عَـنْ ثُلُـثِ اللَّيْـلِ) ئەوەیـە: نوێژەکـە لـە سێیەکیشـەوێ دوا نـەخرێ، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی (جُبْرائِيل)ی‌ڕابردوو (وَفِي قَوْلٍ نِصْفِهِ) لـە فەرموودەیـەکیتردا، کـاتی هەڵبـژاردە ئەوەیـە: لـە نیوەی شەوێ دوا نەخرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَقْتُ صَلاةِ الْعِشاءِ إِلَى نِصْـفِ اللَّيْلِ﴾ رواه مسلم، کاتی نوێژی عیشا تا نیوەی شەوێیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە شوێنێکدا ڕۆناکیە سوورەکە درەنگ ون دەبو، ئەوە تا ون نـەبێ کـاتی عیشـا دانـایێ، هەرچـەند بـە گـوێرەی وولاتـانیتریش زۆر درەنگتر ون ببـێ، بـەو مەرجەی نەگاتە بەیانی، ئەگەر نا: بە گوێرەی نزیکترین شوێن ڕەفتـار دەکـەن، هـەروەك لە (الشبراملسي)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر لە شوێنێکدا ڕۆناکیە سوورەکە نەبو، یـان ون نـەدەبو، ئـەوە کـاتی عیشـا لەوێدا بە گوێرەی کاتی نزیکترین شوێن دادێ، واتـە: تـا کـاتی ونبـوونی ڕۆناکیەکـە لـەو وولاتـەدا چـاوەڕوان دەکـەن، ئینجـا دەسـت بـە نوێـژی عیشـا دەکـەن، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر شەوی ئەم شوێنە ئەوەندە کورت بـوو: ئەگـەر ئەنـدازەی کـاتیڕابردووی بـۆ دابندرێ، یەکسەر دەبێتە کاتی بەیانی، (واتە: شەوەکەی ئەم شوێنە هـەر بەقـەد نێـوانی مەغریبو عیشای شوێنە نزیکەکان بوو)، ئەوە بەگوێرەی کات ئەنـدازە دانانـدرێ، بـەڵکو بە گوێرەی بەشەکانی شەوی شوێنە نزیکـەکان دادەنـدرێ، بـۆ وێنـە: ئەگـەر لـە شـوێنە نزیکەکانـدا شەشـێکی شـەوێ دەڕۆیشـت ئینجـا ڕۆناکیـە سـوورەکە ون دەبـو، ئـەوە لـەم شوێنەشدا کە شەشێکی شەوێ ڕۆیشت کاتی نوێژی مـەغریب دەڕواو کـاتی نوێـژی عیشـا دێ، هەر چەند ماوەکەش زۆر کورت بێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالصُّبْحُ بِالْفَجْرِ الصَّادِقِ وَهُوَ الْمُنْتَشِرُ ضَوْؤُهُ مُعْتَرِضاً بِالْأُفُقِ، وَيَبْقَى حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَالْاِخْتِيَارُ أَنْ لاَ تُؤَخَّرَ عَنِ الإِسْفَارِ.

جا ئەگەر هاتو ڕۆژیش وەها کورت بوو، بە هەمان شێوە ئەندازە بۆ نوێژەکانی دادەندرێ، بەڵام ڕۆژوو تەنها لە بەیانەوە تا ڕۆژ ئاوا دەبێ واجبەو بە ڕۆژێکی تەواویش دەژمێردرێ، هەر چەند زۆریش کورت بێ، هەروەك لە (فتاوى السيوطي)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَالصُّبْحُ) سەرەتای کاتی نوێژیسبەینێ: کە نوێژیپێنجەمە (بِالْفَجْرِالصَّادِقِ) بە دەرکەوتنی بەیانیڕاستگۆ دەست پێدەکا: کە بەیانیدووەمیشی پێدەگوترێ (وَهُوَ) بەیانیڕاستگۆ (اَلْمُنْتَشِرُ ضَوْؤُهُ) ئەو ڕۆناکیە سپیەیە کە بڵاو دەبێتەوە (مُعْتَرِضاً) بە پانایی، واتە: لە نێوان باکوورو باشووردا (بِالْأُفُقِ) لە بنەوەی ئاسمانی لای ڕۆژهەڵات، واتە: بە دەرکەوتنی (اَلْفَجْرُالصَّادِقِ)= بەیانیڕاستگۆ، شەو کۆتایی دێو ڕۆژ دەست پێدەکا، کەوابو: نوێژی سبەینێ لە نوێژەکانی ڕۆژێ دەژمێردرێ، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
ئینجا بزانە: لە پێش ئەم بەیانەدا بەیانێکیتر هەیە، پێی دەگوترێ: (اَلْفَجْرُالْكَاذِبُ)= بەیانی درۆزن: کە ڕۆناکیەکە بە درێژایی بە ئاسمان دا دێ، وەکو کلکی گورگ وایە: لای سەرەوەی ڕۆناکترە، ئینجا ون دەبێو تاریکی دادێ، واتە: هێشتا شەو ماوە، ئینجا پاش ماوەیەك بەیانیڕاستگۆ دەردەکەوێ.
جا بزانە: ماوەی نێوان (اَلْفَجْرُالْكَاذِبُ)و (اَلْفَجْرُالصَّادِقِ) پێنج (درجة)، واتە: بیست دەقیقەیە، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، هەروەها بەو نێوانەش دەگوترێ: (سَحَر)، واتە: بەرە بەیان، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.
(وَيَبْقَى) کاتی نوێژیسبەینێ دەمێنێ (حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ) تا بەشێکی ڕۆژ هەڵدێ: وەك لە شوێنی دەشتاییدا بەشێکی کولێرەی ڕۆژ دەربکەوێو لە شوێنەکانیتریش هەتاو لە سەری چیاکان، یان لە سەری بەرزاییەکان بدا، کە پێی دەگوترێ: (گەزنگ).
پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقْتُ صَلاةِالصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مالَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ﴾ رواه مسلم، کاتی نوێژی سبەینێ لە دەرکەوتنی بەیانەوە دەست پێ دەکاو دەمێنێ مادام ڕۆژ هەڵنەهاتبێ.
(وَالْاِخْتِيَارُ) کاتی هەڵبژاردەی نوێژی سبەینێ: کە خێری تەواوی بکاتێ (أَنْ لاتُؤَخَّرَ عَنِ الإِسْفَارِ) ئەوەیە: دوا نەخرێ لە ڕۆشنبوونەوەی زەمین، بە شێوەیەکی وەها: بە تەماشاکردن شتی نزیك لێك جیا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جبرائيل)یڕابردوو.

....

﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: ﴿عن النواس بن سَمعان﵁: ذَكَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الدَّجَّالَ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا لُبْثُهُ فِي الأَرْضِ؟ قالَ: أَرْبَعِينَ يَوْماً: يَوْمٌ كَسَنَةٍ وَيَوْمٌ كَشَهْرٍ وَيَوْمٌ كَجُمُعَةٍ وَسائرُ أَيّامه كَأَيَامكُمْ، قُلْنا: فَذلكَ الْيَوْمُ الَّذى كَسَنَةٍ أَتَكْفينا فيه صَلاةُ يَوْمٍ؟ قَالَ: لا، أُقْدُرُوا لَهُ قَدْرَهُ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ باسی (دەجَّال)ی کرد، ئێمەش گوتمان: (دەجَّال) ماوەی چەند ڕۆژ دەمێنێتەوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: چل ڕۆژ دەمێنێتەوە: ڕۆژێکی وەکو یەك ساڵ درێژە، ڕۆژێکیشی وەکو مانگێك درێژە، ڕۆژێکیشی وەکو حەفتەیەك درێژە، ڕۆژەکانیتریشی وەکو ڕۆژەکانی ئێوەیە، گوتمان: لەو ڕۆژەیدا کە وەکو ساڵێك درێژە، ئایا نوێژی تەنها ڕۆژێکمان بەسە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: نا، ئەندازەی خۆی بۆ دابنێن.

واتە: وەکو جاران لە ماوەی هەر بیستو چوار سەعاتێکدا پێنج نوێژ بکەن بەم جۆرە:

کە لە دوای دەرکەوتنی بەیان ئەندازەی نێوان بەیانو نیوەڕۆ ڕۆیشت نوێژی نیوەڕۆ بکەن، ئینجا کە ئەندازەی نێوان نیوەڕۆو عەسر ڕۆیشت نوێژی عەسر بکەن، ئینجا کە ئەندازەی نێوان عەسرو مەغریب ڕۆیشت نوێژی مەغریب بکەن، ئینجا نوێژیعیشاش بەو جۆرە، ئینجا سبەینێ، ئینجا نیوەڕۆ ئینجا عەسر، ئینجا مەغریب...تا ئەو ڕۆژە درێژەی وەکو ساڵێکە کۆتایی دێو کۆی هەموو نوێژەکان دەکاتە هەزارو هەشتسەد نوێژ، واتە: سێسەدو شەست نیوەڕۆ، سێسەدو شەست عەسر...هتد، ئینجا لەو ڕۆژەش کە وەکو مانگێکەو لەو ڕۆژەش کە وەکو حەفتەیەکە، لە هەر بیستو چوار سەعاتێکدا، هەمان ئەندازە دانان بەکار دێنن، هەروەك لە (شرح مسلم للنواوی)و (فتاوی‌السیوطی)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئیتر ڕۆژوو و خوا پەرستیەکانیترو کاروباری ڕۆژانەش هەر بەو شێوەیە ئەندازەی بۆ دادەندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە، جا لە بەر ئەوەی لە کاتی فیتنەی (دەجّال)دا-خوا بمانپارێزێ- پێویست بەم مەسەلەیە دەبێو پێغەمبەریش ﷺ بڕیاری شەرعی بۆ دیاری کردوە، بۆیێ لێرەدا ڕوونمان کردەوە.

دووەم: لە حەدیسە درێژەکەی نیشانەکانی دونیا وێرانبووندا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لَنْ تَقُومَ السّاعَةُ...حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِها﴾ رواه الشیخان، دونیا وێران نابێ تا ڕۆژ لە لای ڕۆژئاواوە هەڵدێ. ئینجا بزانە: ڕۆژەکە دەگاتە ناوەندی ئاسمانو دەگەڕێتەوە، کەواتە: هەر کاتێك دەستی بە گەڕانەوە کرد کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، ئیجا کە سێبەری شت هەندی خۆی ڕۆیشت کاتی عەسرە، ئینجا کە ئاوا بۆوە کاتی مەغریبە، ئینجا لە مەودوا وەکو جاران لە ڕۆژ هەلاتەوە هەڵدێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون کراوەتەوە.

قُلْتُ: يَكْرَهُ تَسْمِيَةُ الْمَغْرِب عِشَاءً وَالْعشاء عَتَمَةً وَالنَّوْمُ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثُ بَعْدَهَا إِلاَّ فِي خَيْرٍ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الصَّلاة لأَوَّلِ الْوَقْت

سێیەم: ئەو شوێنانەی لە ماوەی بیستو چوار سەعاتدا شەوێكو ڕۆژێك نابینن، واتە ڕۆژەكەیان لە بیستو چوار سەعات زیاترە، ئەوە دانیشتووانی ئەو شوێنە وەكو ڕۆژە درێژەكانی (دَجَّال) ئەندازە بۆ نوێژو ڕۆژوو و كاروباری ڕۆژانەیان دادەنێن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها: ئەگەر شەویش لە بیستوچوار سەعات زیاتر بوو، هەمان ئەندازەی بۆ دادەندرێ، هەروەك لە (الشرواني) لە باسی نوێژی عەسردا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە ماوەی بیستو چوار سەعاتدا شەوێكو ڕۆژێكیان دەدیتو شەوەكە، یان ڕۆژەكە زۆر لە عادەت كەمتر بوو، ئەوەشمان لە باسی نوێژی عیشادا ڕوون كردەوە، وَالحَمْدُ لله تعالى.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (يُكْرَه تَسْمِيَةُ الْمَغْرِبِ عِشَاءً) ناپەسندە بە نوێژی مەغریب بگوترێ: عیشا، هەروەك لە (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە. (وَالْعِشَاءِ عَتَمَةً) هەروەها ناپەسندە بە نوێژی عیشا بگوترێ: (عَتَمَةً)، واتە: ووشتر دۆشین، هەروەك لە (مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَالنَّوْمُ قَبْلَهَا) خەوتن ناپەسندە، لە پێش نوێژكردنیعیشادا (وَالْحَدِيثُ بَعْدَهَا) قسەكردن ناپەسندە، لەدوای نوێژكردنی عیشا (إلاَّ مِنْ خَيْرٍ وَاللهُ أَعْلَم) تەنها دەربارەی كاروباری چاكە نەبێ ﴿عن أبي برزة ﷺ: أنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ والْحَدِيثَ بَعْدَهَا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ نوستنی پێش عیشای پێ ناخۆش بوو و قسەكردنی دوای عیشاشی پێ ناخۆش بوو.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر كاتێك سەرەتای كاتی نوێژ داهات، نوێژی ئەو كاتەی لە سەر واجب دەبێ، بەڵام بۆی دروستە: نوێژكردنەكە دوا بخا تاكو لە پێش دەرچوونیكاتەكەیدا بیكا، بەو مەرجەی هەر لە سەرەتای كاتەكەدا نیازی كردنی هەبێ، بەڵام ئەگەر دەیزانی لە كاتی نوێژدا تووشی حاڵەتێكی وەها دەبێ: نوێژی پێناكرێ، وەكو بزانی دەكوژرێ، یان شێت دەبێ، یان بێهۆش دەبێ، یان حەیز، یان منداڵبوونی تووش دەبێ، ئەو كاتە واجبە: لە سەرەتای كاتەكەدا نوێژ بكا، ئەگینا: گوناهبار دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئاماژەیان بۆ كردوە.

(وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الصَّلاةِ) سوننەتە: گشت نوێژێك زوو بكرێ (لأَوَّلِ وَقْتِهَا) لە سەرەتای كاتەكەیدا، واتە: بەو مەرجەی دڵنیابێ: كاتی نوێژەكە هاتوە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ پەلە بكەن بۆ كاری چاكە.

وَفي قَوْلٍ: تَأخيرُالْعِشَاءِ أَفْضَلُ، وَيُسَنُّ الإِبْرَادُ بِالظُّهْرِ في شِدَّةِالْحَرِّ، وَالأَصَحُّ اخْتِصَاصُهُ بِبَلَدٍ حَارٍّ وَجَمَاعَةِ مَسْجِدٍ يَقْصِدُونَهُ مِنْ بُعْدٍ، وَمَنْ وَقَعَ بَعْضُ صَلاَتِهِ فيِ الْوَقْتِ: فَالأَصَحُّ

ئینجا بزانه: پاراستنی نوێژی عەسر لە هەموو نوێژەکانیتر واجبترە، چونکە خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿حافِظُوا عَلَى الصَّلَوات وَالصَّلاةِالْوُسْطَى﴾ بەردەوام بن لە سەر پاراستنی نوێژەکانو نوێژی ناوەند. واتە: کە نوێژی عەسرە، هەروەك باسمان کرد.

کەوابو: ئەو عادەتەی لە چەند شوێنێکی کوردستاندا هەیە: کە نوێژی عەسر دوا دێخن تا خەڵك دەست لە کار هەڵدەگرن، ئینجا بانگ دەدەنو جەماعەت دەکەن، عادەتێکی ناپەسندەو دژ بەو دوو ئایەتەیەو واجبە: وازی لێبهێندرێ، نەوەك ئەو سوننەتە لە ناو بچێ، چونکە نوێژکردن لە سەرەتای کاتیدا، خێری زیاترە لە کاتی هەڵبژاردە، هەروەك پێغەمبەرﷺ لە سەری بەردەوام بووەو فەرمانیشی پێکردوە.

جا ئەگەر لە سەرەتای کاتدا خۆی خەریك کرد بەدەستنوێژو بانگو جل گۆڕینو کارێکی سووكو گفتوگۆیەکی کەمو خواردنێکی کەمو چاوەڕوانکردنی جەماعەت، بەوە خێری سەرەتای کاتی لەدەست ناچێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوەو لە پاشکۆی بانگدا زیاتر ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (تَأْخِيرُالْعِشَاءِ أَفْضَلُ) دواخستنی نوێژکردنی عیشا خێری گەورەترە، بەو مەرجەی لە کاتی هەڵبژاردە تێنەپەڕێ ﴿عن أبي برزةﷺ: كَانَ رَسُولُ اللهﷺ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُؤَخِّرَالْعِشاءَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ پێی خۆش بوو نوێژی عیشا دوا بێخێ.

(وَيُسَنَّ الإِبْرادُ بِالظُّهْرِ) سوننەتە: فێنككردنی نوێژی نیوەڕۆ (فِي شِدَّةِ الْحَرِّ) لە کاتی گەرمای بەهێزدا، واتە: نوێژی نیوەڕۆ دوا بێخێ، تا دیوارەکان ئەوەندە سێبەریان پەیدا دەبێ: نوێژکەر تێیدا بڕوا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذااشْتَدَّالْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاةِ فَإِنَّ شِدَّةَالْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك گەرما بەهێز بوو، نوێژی نیوەڕۆ فێنك بکەن، چونکە گەرمای بەهێز لە هەناسەی دۆزەخەوەیە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (اخْتِصاصُهُ) ئەو فێنككردنە تایبەتە (بِبَلَدٍ حارٍّ) بە شوێنێکی وەها: کە پلەی گەرمای بەرز بێو (وَجَماعَةِ مَسْجِدٍ) نوێژی نیوەڕۆش لە مزگەوتێکدا بە جەماعەت بکرێو (يَقْصِدُونَهُ مِنْ بُعْدٍ) نوێژکەرەکانیش لە دوورەوە بێنە مزگەوتەکە، واتە: ئەگەر یەکێك لەو چوار مەرجانە نەبو، فێنککردن سوننەت نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

(وَمَنْ وَقَعَ بَعْضُ صَلاتِهِ فِي الْوَقْتِ) هەر کەسێك دەستی بە نوێژ کردو بەشێکی نوێژەکەی کەوتە کاتی نوێژەکەو بەشێکیشی کەوتە دەرەوەی کاتی نوێژەکە، ئەوە (فَالأَصَحُّ)

أَنَّهُ إِنْ وَقَعَ رَكْعَةٌ فَالْجَمِيعُ أداءٌ، وَإِلاَّ فَقَضَاءٌ، وَمَنْ جَهِلَ الْوَقْتَ اجْتَهَدَ بِوِرْدٍ وَنَحْـوِهِ، فَإِنْ تَيَقَّنَ صَلاَتَهُ قَبْلَ الْوَقْتِ قَضَى فِي الأَظْهَرِ وَإِلاَّ فَلاَ،

فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِن وَقَعَ رَكْعَةً) ئەگەر ڕەكعەتێكی تەواو، یان زیاتر كەوتە كاتی نوێژ (فَالْجَمِيعُ أداءٌ) هەموو نوێژەكە بە ئەدا دادەنرێ، واتە: وا دادەندرێ لە كاتی خۆیدا كراوە (وَإِلاّ) بەلام ئەگەر ڕەكعەتێكی نەكەوتە كاتی نوێژ، بەڵكو لە پێش تەواوبوونی سوجدەی دووەم، كاتی نوێژ نەما (فَقَضـاءٌ) ئـەوە هـەموو نوێژەكـە بـە قـەزا دادەنرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاةَ﴾ رواه الشيخان، هـەر كەسێك بگاتە ڕەكعەتێكی نوێژ، ئەوە گەیشتۆتە هەموو نوێژ.

ئینجا بزانە، بە تەواوبوونی سوجدەیدووەم ڕەكعەتێك تەواو دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، كەواتە: لە سەرەتای(فاتحة)وە تا هەڵسانەوە لە سوجدەیدووەم، بە یەك ڕەكعەت دادەندرێ.

(وَمَنْ جَهِلَ الْوَقْتَ) هـەر كەسێك كـاتی نوێـژی نـەدەزانی، چـونكە هـەور بـوو، یـان لـە شوێنێكی تاریكدا بەند كرابو، تواناشی نەبو بێگومان كاتەكە بزانێ، ئەوە (اجْتَهَدَ) واجبە: (اجْتِهاد) بكا، واتە: هەوڵ بدا كاتی نوێـژ بزانـێ (بِـوِرْدٍ) بـە هـۆی ئەنـدازەی خواپەرستی ڕۆژانەی: وەك قورئانخوێندن (وَنَحْوِهِ) یان شتیتر، وەك بەرگ دوروین‌و كارەكانیتر، یـان دەنگی كەڵەشێرێكی تاقیكراوە.

هەروەها ئەگەر گوێی لەدەنگی بانگی باوەڕپێكراوێك بـوو، كـە لـە كاتینوێـژەكان شـارەزا بوو، یـان باوەڕپێكراوێـك بـە چـاو زانیبێتـی كـاتی نوێـژ هـاتوە، واجبـە: باوەڕیـان پێبكـا، جیاوازی كوێرەو چاوساغیش نیە، كەوابو: هەتا گومان هەبێ: ئایا كاتینوێژ بـووە، یـان نـا؟ حەرامە: نوێژ دابیبەستێ‌و نوێژەكەشی دروست نیە، واتـە: هـەر چـەند ئاشـكراش ببـێ لـە كاتی خۆیدا كراوە، هەر واجبە: قەزای بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرمویانە.

(فَإِنْ تَيَقَّنَ صَلاتَهُ قَبْلَ الْوَقْتِ) ئەگەر هاتو (اِجْتِهاد)ی كردو نوێـژی كـرد، ئینجـا بێگومـان زانی: نوێژەكەی لە پێش هاتنیكاتدا بووە (قَضَى فِيالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا واجبە: نوێژەكە قەزا بكاتەوە، چونكە ڕەفتاری بە ئایـەتی ﴿إِنَّ الصَّـلاةَ كَانَـتْ عَلَـى الْمُؤْمِنِينَ كِتاباً مَّوْقُوتاً﴾ نـەكردوە (وَإِلاّ) بـەلام ئەگـەر بێگومـان نـەیزانی: نوێـژی لـە پـێش هاتنی كاتدا كردوە، بەڵكو لە كاتی خۆیدا كردبـوی، یـان هیچـی بـۆ ڕوون نـەبۆوە (فَـلا) واجب نیە: قەزا بكاتەوە.

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر هـاتو چـەند سـاڵێك نوێـژی سبەینیـی-یـان نوێـژێكیتری- لـە پـێش هاتنیكاتدا كردبو، ئینجا غەڵەتەكەی ئاشكرا بوو، ئەوە قەزاكردنەوەی تەنها یەك نوێژ واجبـە،

چونکه هەر نوێژێکی ڕۆژیدواوە بە بەر قەزای ڕۆژی پێشەخۆی دەکەوێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتیو لە باسی نیەتینوێژدا دووبارەی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.

﴿ باسی قەزاکردنەوەی نوێژ ﴾

ئیمامی (النواوی) لە (المجموع)دا دەفەرموێ: (اجْماع)-یەکدەنگی ئەو زانایانەی متمانەیان پێدەکرێ، لە سەر ئەوەیە: هەر کەسێك بە قەسدی نوێژی نەکردبێ، واجبە: قەزای بکاتەوە...چونکە ئەگەر کەسێك لە بیری چوبێ: نوێژ بکا، واجبە قەزای بکاتەوە، کەوابو: ئەو کەسەی بە قەسدی نەیکردوە، لەپێشترە کە قەزاکردنەوەی لە سەر واجب بێ.

ئینجا بزانە: (پێغەمبەرﷺ لە غەزای (خندق)دا لە بەر خەریکبوونیجەنگ نوێژی عەسری نەکردو لە دوای مەغریب قەزای کردەوە). هەروەها (لە غەزای (بَنيقُريظة)دا چینە (صحابة)یەك بە قەسدی نوێژی عەسریان نەکرد تاکو بگەنە جێ، ئینجا کە گەیشتنە جێ قەزایان کردەوە). هەروەها (لە غەزای (خَيبر)دا، پێغەمبەروﷺ (صحابة)کان بۆ نوێژی سبەینێ لە خەو هەڵنەستان تا ڕۆژ هەڵات، ئینجا ڕۆیشتنە ئەولاترو نوێژی سبەینێیان لە گەڵ سوننەتەکەیشی قەزا کردەوە).

ئەو حەدیسانە گشتی لە (بخاریومسلم)دانە، جگە لەوانەش چەند حەدیسێکیتر دەهێنین لێرەو لە باسی قەزاکردنەوەی نوێژە سوننەتەکاندا،ان شاء الله تعالی.

کەوابو: جیاوازی نیە: بە قەسدی نوێژی نەکردبێ، یان خەوتبێ، یان لە بیری چوبێ، یان ڕێگەی نوێژکردنی لێگیرابێ، بە (اجْماع)ی زانایانی ئیسلام لە سەر گشتیان واجبە: نوێژەکە قەزا بکەنەوە، اَلْحَمدُ لِلّه هیچ زانایەکی(مُجْتَهِد)و متمانە پێکراویش لە (اجماع)ی زانایانی (اهل السنة) دەرنەچوە.

(وَيُبادِرُ بِالْفائِتِ) واجبە: پەلە بکا بۆ قەزاکردنەوەی نوێژی فەوتاو ئەگەر بە قەسدی نەیکردبێ، بەڵام ئەگەر لە بەر خەوتن، یان لە بیرچوون نوێژەکەی نەکردبێ، ئەو کاتە پەلەکردن سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ صَلاةً فَلْيُصَلِّ إذا ذَكَرَها، لاكَفَّارَةَ لَها إلاّ ذلِكَ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك لە بیری چوو نوێژێك بکا، هەر کاتێك هاتەوە بیری با نوێژەکە بکا، هیچ شتێك تاوانی نوێژە نەکراوەکە لانابا تەنها کردنینوێژێکی وەك خۆی نەبێ.

ئینجا بزانە: پەلەکردن، لە پیتی(فاء)ی (فَلْيُصَلِّ) وەردەگیرێو ڕستەی﴿لاكَفَّارَةَ لَهــا إلاّ ذلِكَ﴾: هیچ شتێك تاوانی نوێژەنەکراوەکە لانابا تەنها کردنی نوێژێکی وەك خۆی نەبێ، بەڵگەیە: کە نوێژیسوننەتیش جێگەی نوێژیواجب پڕ ناکاتەوە.

وَيُسَنُّ تَرتِيبُهُ وَتَقْدِيمُهُ عَلَى الْحَاضِرَةِ الَّتِي لا يَخَافُ فَوتَهَا.

كەوابو: لەم حەدیسەدا: کە خوایگەورە لە ڕۆژی قیامەتدا دەفەرموێ: ﴿اُنظُرُوا فِي صَلاةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا؟...فَإِذا انْتَقَصَ مِنْها شَيْئاً قَالَ: أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ﴾ رواه ابوداود بسندحسن، تەماشای ناو نوێژی بەندەی من بکەن: ئایا نوێژەکەی بە تەواوی کردوە، یان بە ناتەواوی؟ جا ئەگەر ناتەواو بوو، خوایگەورە دەفەرموێ: ناتەواوی نوێژە واجبەکە بۆ بەندەی من لە نوێژە سوننەتەکەی تەواو بکەن. مەبەست خودی نوێژە نەکراوەکە نیە، بەڵکو مەبەست ناتەواوی ناو نوێژەکەیە: کە نەیزانیوە، هەروەها مەبەست خودی ئەو نوێژەیە: کە لەبیری چووەو هەر نەهاتۆتەوە بیری بیکا، هەروەك لە (تحفة)دا لە باسی نوێژی سوننەتدا ڕوون کراوەتەوە.

واتە: بە دیاریکردنی ئەم دوو مەبەستە، دژایەتی نێوان هەردوو حەدیسەکە لادەچێ، چونکە لە حەدیسەکەیەکەمدا دەفەرموێ: (إِذَا ذَكَرَهَا)، هەر کاتێك هاتەوە بیری، لە حەدیسەکەی دووەمیشدا دەفەرموێ: (اُنظُرُوا فِي صَلاةِ عَبْدِي)، تەماشای ناو نوێژی بەندەی من بکەن.

ئینجا بزانە: ئەگەر کەوتە گومانو نەیزانی: ژمارەی نوێژە فەوتاوەکان چەندە، ئەوە تا گومانی لادەچێ، هەر واجبە: قەزایان بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَيُسَنُّ تَرْتِيبُهُ) سوننەتە: ڕیزکردنی نوێژە قەزاکراوەکان، واتە: نوێژی سبەینێ قەزا بکاتەوە، ئیجا نیوەڕۆ، ئینجا...هتد ﴿عن أبي‌سعيدالخدري رضي الله عنه: حُبِسْنا يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى ذَهَبَ هَوِيٌّ مِنَ اللَّيْلِ حَتَّى كُفِينا، فَدَعَى رَسُولُ اللهِ ﷺ بِلالاً فَأَمَرَهُ فَأَقامَ، فَصَلَّى الظُّهْرَ وَأَحْسَنَ كَما كانَ يُصَلِّيها فِي وَقْتِها ثُمَّ أَقامَ الْعَصْرَ فَصَلَّاها كَذلِكَ ثُمَّ أَقامَ الْمَغْرِبَ فَصَلاها كَذلِكَ ثُمَّ أَقامَ الْعِشاءَ فَصَلَّاها كَذلِكَ﴾ رواه الأمامان الشافعي وآحمد بسند صحيح، ڕۆژێك لە غەزای(خندق) ڕێگەی نوێژکردنمان گیرا، تا بەشێکی شەوێش ڕۆیشت، ئینجا ڕێگەی نوێژکردنمان بوو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە (بلال) کرد: ئیقامەتی بۆ نوێژی نیوەڕۆ کردو بە جوانی نوێژەکەی قەزا کردەوە هەروەك لە کاتیخۆیدا دەیکرد، ئینجا ئیقامەتی عەسری کرد بەو شێوەیە، ئینجا ئیقامەتی مەغریب، ئینجا ئیقامەتی عیشا. واتە: سێ نوێژی فەوتا بونو قەزای کردنەوە.

(وَتَقْدِيمُهُ عَلَى الْحاضِرَةِ) سوننەتە: نوێژە فەوتاوەکە قەزا بکاتەوە لە پێش کردنی نوێژی ئێستایدا (الَّتِي لايَخافُ فَوْتَها) بەو مەرجەی ترسی نەبێ نوێژی ئێستایشی بفەوتێ، ئەگینا: دەبی نوێژیئێستای بکا، ئینجا فەوتاوەکە قەزا بکاتەوە ﴿عن جابر رضي الله عنه: فاتَ النَّبِيَّ ﷺ الْعَصْرُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فَصَلَّاها بَعْدَما غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَها الْمَغْرِبَ﴾ رواه

الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە غەزای (خندق) نوێژی عەسریی فەوتا، ئینجا لە دوای ڕۆژ ئاوابوون قەزای کردەوە، ئینجا نوێژی مەغریبی لە دوادا کرد.

ئینجا بزانە: ڕووداوی ئەم حەدیسە لە ڕۆژێکدا بوو، ڕووداوی حەدیسەکەی پێشداش لە ڕۆژێکی‌تردا بوو، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾: واجبە گشت کاتێکی‌خۆی -جگە لە کاتی خەوتن‌و خواپەرستنی واجب‌و هەوڵدانی ژیان- لە قەزاکردنەوەی ئەو نوێژانەدا بەسەر ببا: کە بە قەسدی نەیکردون، دروستیش نیە نوێژی‌سوننەت بکا تا نوێژە واجبەکان بە تەواوی قەزا دەکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: نوێژە سوننەتەکەی دادەمەزرێ‌و قبوڵ دەبێ، بەڵام پێی گوناهبار دەبێ، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.

بەڵام حاشیەی(ابن قاسم) لە ئیمامی(الرملی) دەگێڕێتەوە: (دروستە: سوننەتە دامەزراوەکانی پێش نوێژ، لە پێش ئەو نوێژە فەوتاوەدا بکرێن: کە واجبە بە پەلە قەزا بکرێتەوە). جا ئەم فەرموودەیە وا دەگەیەنێ: ئەو کەسەی نوێژی قەزای لە سەرن، بۆی دروستە: سوننەتە دامەزراوەکانی پێش نوێژو دوای نوێژ بکا، کەواتە: مەبەستی (تحفة) ئەو سوننەتانە نین: کە (مُؤَكَّدَة)نە، بەڵکو مەبەستی سوننەتەکانی‌ترن، وَاللهُ أَعْلَم.

هەروەها بزانە: ئەگەر کەسێك زۆر نوێژو ڕۆژووی بە قەسدی نەکردبون‌و تۆبەی کرد، بەڵام بۆی نەگونجا بە پەلە قەزایان بکاتەوە، ئەوە واجبە بە دڵ بڕیار بداو نیازی وابێ: هەر کاتێك توانای هەبو قەزایان بکاتەوە، هەروەك لە (الشروانی) لە باسی (توبة)دا ڕوونی کردۆتەوە، کەواتە: هەر لە ئێستاوە واجبە: بە گوێرەی‌توانا قەزایان بکاتەوە، هەر چەند لە گەڵ هەر نوێژێکیشدا نوێژێك قەزا بکاتەوە، تاکو باری قەرزی سوکتر ببێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەربارەی ڕۆژوو و حەج دەفەرموێ: ﴿اُقْضُوا اللهَ فَاللهُ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ﴾ رواه الشيخان، قەرزی خوا بدەنەوە، چونکە خوا لەپێشترە کە قەرزی بدرێتەوە.

﴿ ئەو پێنج کاتانەی کردنی نوێژی‌سوننەتیان تێدا حەرامە ﴾

(وَتُكْرَهُ الصَّلَاةُ) لە پێنج کاتدا نوێژکردنی سوننەت ناپەسندە، بە ناپەسندیەکی‌حەرام، واتە: نوێژەکە دانامەزرێ‌و تاوانباریش دەبێ:

یەکەم‌و دووەم‌و سێیەم: (عِنْدَ الإِسْتِوَاء) لەو کاتەدا: کە ڕۆژ لە ناوەندی ئاسمانە، لەو کاتەدا: کە ڕۆژ خەریکی ئاوابوونە، لەو کاتەدا: کە ڕۆژ هەڵدێ ﴿عن عقبةؓ: ثَلَاثُ ساعات كانَ رَسولُ اللهِﷺ يَنْهانا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ وَأَنْ نُقْبِرَ فِيهِنَّ مَوْتانا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَتَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ﴾ رواه

إلاَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَبَعْدَالصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ كَرُمْحٍ، وَالْعَصْرِ حَتَّـى تَغْـرُبَ، إلاَّ لِسَبَبٍ: كَفَائِتَةٍ

مسلم، سێ كات هەنە پێغەمبەرﷺ قەدەغەی دەكردین نوێژیان تێدا بكەین‌و مردووەكانمان تێیاندا بنێژین: لەو كاتەیدا كە ڕۆژ هەڵدێ تا بە قەد ڕمێك بەرز دەبێ، لەو كاتەیدا كە ڕۆژ لە ناوەندی ئاسمانە تا لادەدا، لەو كاتەیدا كە ڕۆژ خەریكی ئاوابوونە.

(إلاَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ) تەنها لە ڕۆژی هەینیدا نوێژكردن لە كاتی(إسْتواء)دا حەرام نیە، چونكە لە حەدیسێكیتردا هاتوە: ﴿كَرِهَ النَّبِيُّﷺالصَّلاةَ نصْفَ النَّهـارِ إلاَّ يَـوْمَ الْجُمُعَـةِ﴾ رواه ابوداود بسندضعیف، لكنّه مؤيّد بفعل الصحابةﷺ، پێغەمبەرﷺ پـێی نـاخۆش بـوو لـە نیـوەی ڕۆژیدا نوێژ بكرێ، تەنها لە ڕۆژی(جمعة)دا نەبێ. ڕەفتاری (صَحابَة)كانیش وەك ناوەڕۆكی ئەم حەدیسە بێهێزە بووە.

چوارەم: (وَبَعْدَالصُّبْحِ) لـە پـاش نوێـژكردنی سـبەینێش نوێـژی سـوننەت حەرامـە (حَتَّـى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ كَرُمْحٍ) تا ڕۆژ هەڵدێ‌و بە قەد ڕمێكیش بەرز دەبێ.

پێنجەم: (وَالعَصْرِ) لە پاش نوێژكردنی عەسریش نوێژی سـوننەت حەرامـە، هـەر چـەند بـە (جمع التقديم)ش لەگەڵ نیـوەڕۆدا كردبێتـی (حَتّـى تَغْـرُبَ) تـا ڕۆژ بـە تـەواوی ئـاوا دەبـێ، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاصَلاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَلاصَلاةَ بَعْدَالْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ﴾ رواه الشـيخان، هـیچ نوێژێكیسـوننەت دروسـت نیـە: لـە پـاش نوێـژكردنی سبەینێ تا ڕۆژ هەڵدێ، هیچ نوێژی سوننەت دروست نیە: لـە پـاش نوێـژكردنی عەسـرێ تـا ڕۆژ ئـاوا دەبـێ. واتـە: ئەگـەر نوێـژی سـبەینێی، یـان عەسـرێی نـەكردبو، ئـەوە گشـت سوننەتێكی بۆ دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(إلاَّ لِسَبَبٍ) نوێژكردن لـەو پێـنج كاتانـەدا تـەنها لـە بـەر هۆیـەك دروسـتە، بـەو مەرجـەی هۆیەكە دواكەوتوو نـەبێ، واتـە: یـان لـە پـێش نوێژەكـەدا بـێ، یـان لـە گـەڵ نوێژەكـەدا بەرامبەر بێ، بەو مەرجەش مەبەستی وەها نەبێ: نوێژەكە بە قەسدی لە یەكێك لەو پێنج كاتانەدا بكا، ئـەگینا: هـەر حەرامـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەكاندا ئامـاژەیـان بـۆ كردوە، جا هۆیەكەش وەك ئەوانەیداهاتوو:

(كَفائِتَـةٍ) وەكـو نوێـژی فـەوتاو، واتـە: كـە لـە كـاتیخۆیدا نـەكرابێ، دروسـتە: لـەو پێـنج كاتانەشدا قەزا بكرێتـەوە، بـەو مەرجـەی نەیكاتـە پیشـەی بـەردەوامیخۆی‌و مەبەستیشـی وەها نـەبێ بـە قەسـدی بیهێنێتـە ئـەو كاتانـە، جیـاوازی نوێـژی واجـب‌و سـوننەتیش نیـە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ صَـلاةً فَلْيُصَلِّ إذا ذَكَرَها﴾ رواه الشیخان، هەر كەسێك نوێژێكی لە بیر چوو و نـەیكرد، هـەر كاتێك

وَكُسُوفٍ وَتَحِيَّةٍ وَسَجْدَةِ شُكْرٍ وَإِلاَّ فِي حَرَمِ مَكَّةَ عَلَى الصَّحِيحِ.
(فَصْلٌ) إِنَّمَا تَجِبُ الصَّلاَةُ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَالِغٍ عَاقِلٍ

هاتەوە بیری با نوێژەکە بکا. ئینجا بزانە: لە باسی قەزاکردنەوەی نوێژی سوننەت بەڵگەیتریش دەهێنین، إن شاء الله تعالى.

هەروەها سوننەتەکانی پێش نوێژیعەسرو پێش نوێژیسبەینێش دروستە: لە دوای نوێژەکەدا بکرێن ئەوەش بەو مەرجەی نەیکاتە پیشەی بەردەوامو مەبەستیشی وەها نەبێ: سوننەتەکان بە قەسدی لەو کاتانەدا بکا ﴿عن عائشة رضي الله عنها وَقَدْ سُئِلَتْ عَنِ السَّجْدَتَيْنِ اللَّتَيْنِ كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّيهِما بَعْدَالْعَصْرِ؟ فَقالَتْ: كانَ يُصَلِّيهِما قَبْلَ الْعَصْرِ ثُمَّ إِنَّهُ شُغِلَ عَنْهُما أَوْ نَسِيَهُما فَصَلاَّهُما بَعْدَالْعَصْرِ ثُمَّ أَثْبَتَهُما﴾ رواه مسلم، پرسیار لە حەزرەتی(عائشە) کرا: دەربارەی ئەو دوو ڕەکعەتەی پێغەمبەرﷺ لە پاش نوێژی عەسریدا دەیکردن؟ فەرمووی: ئەوە دوو ڕەکعەت سوننەتەکەی پێش عەسر بون پێغەمبەرﷺ بە شتێکیتر خەریك کرابو، یان لە بیری چوبو لە پێش نوێژدا بیکا، جا لە دوای نوێژدا کردنی، ئینجا بەردەوام ئەو دوو ڕەکعەتەی دەکردن.

(وكُسُوفٍ) هەروەها وەکو نوێژی ڕۆژگیران، هەروەها نوێژی بارانیش، ئەوانەش دروستە: لەو کاتانەدا بکرێن، چونکە هۆیەکەیان بەرامبەرە (وَتَحِيَّةٍ) هەروەها سوننەتی (تحيةُ الْمَسْجِدْ)و سوننەتیدەستنوێژو (وَسَجْدَةِ شُكْرٍ) سوجدەیشوکرو سوجدەی(تِلاوَة)و نوێژی (جَنازة)، ئەوانەش لەو کاتانەدا دروستە: بکرێن، چونکە هۆیەکانیان پێش کەوتوە.
کەوابو: ئەگەر هۆیەکە نەبو: وەکو (صَلاةالتَّسْبِيح)و هەر سوننەتێکیتر: کە هۆیەکی نەبێ، یان هۆیەکەی دواکەوتوو بێ: وەکو (صَلاةُ الإسْتِخارة)و (سُنَّةُالإحْرام)، ئەوانە هیچیان دروست نیە لەو پێنج کاتانەدا بکرێن.

(وَإِلاَّ فِي حَرَمَ مَكَّةَ) هەروەها تەنها لە حەرەمی(مكة)دا لە هیچ کاتێکدا هیچ جۆرە نوێژێك حەرام نیە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿يا بَنِي عَبدِمَنافٍ لاتَمْنَعُوا أَحَداً طافَ بِهذاالْبَيْتِ وَصَلَّى أَيَّةَ ساعَةٍ شاءَ: مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهارٍ﴾ صححه الترمذي وابن حبان، هیچ کەسێك قەدەغە مەکەن: کە تەوافی ئەم ماڵەیخوا دەکاو نوێژ دەکا لە هەر کاتێکدا بە شەو، یان بە ڕۆژ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو کەسانەی نوێژیان لە سەر واجبە ﴾

(إِنَّما تَجِبُ الصَّلاةُ) نوێژ واجبە: تەنها (عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) لە سەر هەر کەسێکی موسڵمان بێ، جا هەرچەند لە ڕابردووشدا موسڵمان بوبێو ئێستاش کافر بێ (بالِغٍ) بلوغی بوبێ: بەو جۆرەی لە سەرەتای حەیزدا باسمان کرد (عاقِلٍ) عەقڵی هەبێ، واتە: شێت نەبێ، جا

طَاهِرٍ، وَلاَ قَضَاءَ عَلَى الْكَافِرِ إِلاَّ الْمُرْتَدِّ، وَلاَ الصَّبِيِّ وَيُؤْمَرُ بِهَا لِسَبْعٍ وَيُضْرَبُ عَلَيْهَا لِعَشْرٍ،

لەو سێیانەدا جیاوازی نێرو مێ نیە (طاهِرٍ) پاك بێ: لە حەیزو زەیسانی، کەوابو: نوێژ واجب نیە: لە سەر کافری بنچینەیی‌و لە سەر منداڵ‌و لە سەر شێت‌و لە سەر ئافرەتی زەیسانی‌و حەیزدار.

هەروەها (وَلا قَضاءَ عَلَى الكافِرِ) نوێژ قەزاکردنەوەش واجب نیە: لە سەر کافری بنچینەی کە بووە موسڵمان، چونکە خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّاقَدْ سَلَفَ﴾ بە کافرەکان بڵێ: ئەگەر واز لە کوفر بێنن‌و ببنە موسڵمان، لە رابردوویان دەبوردرێ. ئینجا بزانە: کافری‌بنچینەیی زەکات‌و ڕۆژوو و حەجیشی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(إِلاَّالْمُرْتَدِّ) تەنها کافری وەرگەڕاو قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر واجبە، واتە: ئەو نوێژانەی کاتی‌کافربوونەوە واجبە: قەزا بکاتەوە، چونکە بە هۆی ئیسلامەتی نوێژی لە سەر واجب بووە، کەوابو: بە کافربوون لە سەری لاناچێ، بەڵام لە فەرموودەی ئیمامی (حنفی)و ئیمام (مالك)دا کافری وەرگەڕاویش وەکو کافری بنچینەیی قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: مەبەست بە کافری‌بنچینەیی ئەو کافرەیە: بە نەژادەوە کافر بێ‌و هیچ کاتێکیش بە خۆی موسڵمان نەبوبێ، کافری وەرگەڕاویش ئەو کافرەیە: بە نەژادەوە، یان هەر بەخۆی لە کاتێکدا موسڵمان بوبێ، ئینجا کافر ببێ.

﴿ باسی پەروەردە کردنی منداڵ ﴾

(وَلاالصَّبِيِّ) هەروەها قەزاکردنەوەی نوێژ لە سەر منداڵیش واجب نیە کە بلۆغی بوو، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح، نووسینی تاوان لە سەر سێ کەسان هەڵگیراوە: لە سەر خەوتوو تا هەشیار دەبێتەوە، لە سەر منداڵ تا بلۆغی دەبێ، لە سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

(وَيُؤْمَرُ بِها) فەرمان بە منداڵ دەکرێ: تاکو نوێژ بکا (لِسَبْعٍ) لە پاش تەواوکردنی تەمەنی حەفت ساڵی تاکو ڕایبهێندرێ، هەروەها واجبە هەڕەشەی لێبکرێ‌و فەرمانی قەزاکردنەوەشی پێ‌بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُضْرَبُ عَلَيْها) هەروەها لە سەر نەکردنی‌نوێژ لە منداڵ دەدرێ (لِعَشْرٍ) لە پاش تەواوکردنی تەمەنی دە ساڵی، جیاوازی کوڕو کچ نیە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

﴿مُرُوا أَوْلادَكُمْ بِالصَّلاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْها وَهُمْ أَبْناءُ عَشْرٍ وَفَرِّقُــوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضاجِعِ﴾ رواه ابوداود باسنادحسن، فەرمانی نوێژکردن بە منداڵـەکانتان بکـەن هەر کاتێك تەمەنیان بووە حەفت ساڵ، لە سەر نوێژنەکردن لێیان دەن کە تەمەنیان بووە دە ساڵ، هەر لە تەمەنی دەساڵیشدا جێگەی خەوتنی نێرو مێ لێك جیـا بکەنـەوە. واتـە: نەوەك ڕەووشتیان تێك بچێ.

ئینجا بزانە: ئەو فەرمانەو ئەو لێدانەیڕابردوو، لە سـەر دایك و بـاوك واجبـە، ئینجـا بـاپیر، ئینجـا لـە سـەر سەرپەرشـتکارەکانیتر، لـە (المجموع)دا بەڵگـەی بـەم ئایـەتو حەدیسـانە هێناوە: خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يا أَيُّهاالَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِـيكُمْ نـاراً﴾ ئـەی ئیمانداران خۆتانو خزمو کەستان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن. پێغەمبەر یش ﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَإِنَّ لِوَلَدِكَ عَلَيْكَ حَقّاً﴾ رواه مسلم، بە ڕاستی منداڵەکەی خۆت مافی لە سەرت هەیە.

هەروەها واجبە: لە تەمەنی حەفت ساڵیدا منداڵ فێرە شادە هێنـان بکـرێو نـاوی خـواو نـاوی پێغەمبـەرو ﷺ نـاوی دایـكو بـاوکی پێغەمبـەری ﷺ پـێ بگـوترێ، هـەروەها پـێی بگوترێ، پێغەمبەر ﷺ (قُرَيْشی)یەو لە (مكة) لە دایك بووەو لـە (مَدينـة) وەفـاتی کـردوە، هـەروەها واجبـە واتـەی پێغەمبەرایـەتی تێبگەیەنـدرێو فـێرە خۆشویسـتنو ڕێزلێنـانی خـواو پێغەمبەر ﷺ بکرێ.

هـەروەها واجبـە فێـرە دەسـتنوێژو نوێـژو گشـت لقـەکانی شـەریعەت بکـرێو لـە گشـت تاوانێکی گەورەو بچوك قەدەغەبکرێ ﴿عن أبي هريرة رضي الله عنه: أَخَذَ الْحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ رضي الله عنهما تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَها فِي فِيهِ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: كَخْ كَخْ لِيَطْرَحَها، ثُمَّ قالَ: أَمَا شَعَرْتَ إِنَّا لا نَأْكُلُ الصَّــدَقَةَ؟﴾ رواه الشیخان، حـەزرەتی(حَسَن)ی کـوڕی ئیمـامی(عَلی) رضي الله عنهما قەسپێکی لـە قەسپەکانی زەکات دانـا نـاو دەمـی خـۆیو ویسـتی بیخـوا، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: کخ کخ. تاکو بە پیسـی تێبگـاو فـڕێی بـدا، ئینجـا فـەرمووی: نەتزانیوەئێمـە زەکات ناخۆین؟ چونکە بۆمان حەڵاڵ نیە. واتە: هەرچەند حەزرەتی(حسـن) منـداڵ بـوو، تاوانی لە سەر نەدەنووسرا، بەڵام چونکە پێغەمبەر ﷺ باپیری بـوو، لـە خـواردنی حـەرام قەدەغەی کرد.

﴿ ئاگاداری ﴾: کرێی ئەو فێرکردنانەیڕابردوو و فێرکردنی قورئانیش، لە ماڵی منداڵەکە دەدرێ، جا ئەگـەر مـاڵی نـەبو، لـە مـاڵی ئـەو کەسـە دەدرێ: کـە واجبـە بـەخێوی بکـا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها بزانە: ئیمام (ابن البزري) دەفەرموێ: لە سەر مێرد واجبە فەرمانی نوێژکردن بـە ژنەکـەی بکـاو لـە سـەر نوێژنـەکردن لێیبـدا، لـە (تحفة)دا دەفەرموێ: بەو مەرجەی مەترسی تۆرانی ژنەکەی نەبێ.

وَلاَ ذِي حَيْضٍ أَوْ جُنُون أَوْ إِغمَاء، بِخلاَف السُّكْرِ،

هەروەها بزانە: ئەو کەسەی بە کوێریو بە کەڕیو بە لاڵیلە دایك دەبێ، فەرمانەکانی شەریعەتیئیسلام نایگرێتەوە، هەروەها ئەو کەسەش ناگرێتەوە: کە بانگەوازی ئیسلامی نەگەیشتۆتێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ ئێمە هیچ کەسێك سزا نادەین تا پێغەمبەرێك دەنێرین. کەوابو: هەر کاتێك کەڕو کوێرەکە چاك بونەوە، ئەویتریش بانگەوازیی پێگەیشتو بووە موسڵمان، هیچیان قەزاکردنەوەیان لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر بە ساغی لە دایك بوو، ئینجا لە دوای فاماندن تووشی کەڕیو کوێری بوو، ئەوە واجبە بە گوێرەی فاماندنەکە خواپەرستی بکا، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلا ذِيحَيْضٍ) هەروەها قەزاکردنەوە واجب نیە، لە سەر ئافرەتی خاوەن حەیز، یان زەیسانی، واتە: حەڕامە نوێژەکانی ماوەی حەیز، یان زەیسانی قەزا بکەنەوە، هەروەك لە باسی حەیزدا بەڵگەمان هێناوە (أَوْ جُنُونٍ) هەروەها لە سەر مرۆڤی شێت (أَوْ إِغماءٍ) یان مرۆڤی بێهۆشبوو، هیچیان لە سەریان واجب نیە نوێژەکانی ماوەی شێتیو بێهۆشی قەزا بکەنەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ﴾یڕابردوو.

(بِخِلافِ السُّكْرِ) بەڵام مرۆڤی سەرخۆش لە سەری واجبە نوێژەکانی کاتی سەرخۆشی قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەو کەسەی بە قەسدی خۆی بێهۆش کردوە، یان بە قەسدی کارێکی وەهای کرد: پێی شێت بوو، ئەوانەش وەکو سەر خۆش واجبە نوێژەکانی ماوەی بێهۆشیو شێتی قەزا بکەنەوە، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێکردن شەڕابیان پێخواردەوە، یان نەیدەزانی شەڕابە، یان نەیدەزانی ئەو جۆرە خواردنەوەیە سەرخۆشی دەکا، یان لە بەر پێویستی دەرمانێکی بێهۆشیی بەکار هێنا: وەك (بَنْج)-بەنگی نەشتەرگەری، ئەوانە هیچیان قەزاکردنەوەی ماوەی بێهۆشیو سەرخۆشییان لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْها فَلْيُصَلِّها إِذا ذَكَرَها﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك یەکێکتان خەوتبو، یان لە بیری چوو نوێژ بکا، هەر کاتێك هاتەوە بیری با نوێژەکە بکا. کەواتە: خەوتنو لە بیرچوون تەنها تاوانی دواخستن لادەبەن نەك تاوانی نوێژنەکردن، کەوابو: ئەگەر کاتی نوێژ هات، حەڕامە لە پێش نوێژکردندا بخەوێ، واتە: تاوانبار دەبێ، مەگەر قەناعەتی وابێ: بۆ نوێژکردن خەبەری دەبێتەوە، ئەو کاتە خەوتن ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە باسی نوێژی (عشاء)دا فەرموویانە، هەروەها دەفەرموون: سوننەتە لە کاتینوێژدا خەڵك بۆ نوێژکردن هەڵبستێندرێ، بە تایبەتی ئەگەر کاتەکە زۆر درەنگ بێ.

وَلَوْ زَالَتْ هذه الْأَسْبَابُ وَبَقِيَ مِنَ الْوَقْت تَكْبِيرَةٌ وَجَبَت الصَّلاَةُ، وَفِي قَوْلٍ يُشْتَرَطُ رَكْعَةٌ، وَالْأَظْهَرُ وُجُوبُ الظُّهْرِ بِإِدْرَاك تَكْبِيرَة آخرَالْعَصْرِ، وَالْمَغْرِب آخرَالْعِشَاء، وَلَوْ بَلَغَ فِيهَا أَتَمَّهَا وَأَجْزَأَتْهُ عَلَى الصَّحِيحِ، أَوْ بَعْدَهَا فَلاَ إِعادَةَ عَلَى الصَّحِيحِ،

(وَلَوْ زَالَتْ هذه الأَسْبابُ) ئەگەر ئەو هۆیانەی نوێژنەکردن لاچوون، واتە: کوفرو منداڵیو حەیزو شێتی لە کۆتایی‌نوێژدا لاچوون (وَبَقِيَ مِنَ الْوَقْت تَكْبِيرَةٌ) لە کاتی نوێژەکە تەنها بە قەد ماوەی (اللهُ أكْبَر)ی‌نوێژدابەستن مابو (وَجَبَت الصَّلاةُ) نوێژەکەی ئەو کاتە واجبە، چونکە گەیوەتە بەشێکی کاتی‌نوێژەکە، واتە: ئەو نوێژەی دەکەوێتە ئەستۆو واجبە قەزای بکاتەوە (وَفِي قَوْلٍ يُشْتَرط رَكْعَةٌ) لە فەرموودەیەکدا بە مەرج دادەنرێ: بە قەد ماوەی ڕەکعەتێك کاتی نوێژەکە مابێ.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەوەیە: (وُجُوبُ الظُّهْرِ) نوێژی‌نیوەڕۆ واجب دەبێ (بِإِدراك تَكْبِيرَة) بە گەیشتنە ئەندازی ماوەی (اللهُ أكْبَر)ێکی نوێژدابەستن (آخرَالْعَصْر) لە کۆتایی کاتی‌عەسردا، ئەگەر ئەو هۆیانە نەمابن (وَالْمَغْرِب) هەروەها نوێژی‌مەغریبیش واجب دەبێ بە گەیشتنە ئەندازەی ماوەی (اللهُ أكْبَر)ێك (آخِرَالْعِشاء) لە کۆتایی کاتی‌عیشادا، ئەگەر ئەو هۆیانە نەمابن:

واتە: ئەگەر لە کۆتایی کاتی‌عەسردا، یان لە کۆتایی کاتی‌عیشادا بە قەد (اللهُ أكْبَر)ێکی نوێژدابەستن مابو، کافر موسڵمان بوو، یان منداڵ بلۆغی بوو، یان شێتو بێهۆش چاك بونەوە، یان ئافرەت لە حەیز، یان لە زەیسانی پاك بۆوە، ئەوە نوێژی عەسرو نیوەڕۆی بە یەکەوە لە سەر واجب دەبنو واجبە: هەردووکیان قەزا بکاتەوە، هەروەها نوێژی عیشاو مەغریبیشی بە یەکەوە لە سەری واجب دەبنو واجبە: هەردووکیان قەزا بکاتەوە، چونکە هەر لایەنێك لەو دوو نوێژانە –لە حاڵەتی عوزری‌سەفەردا– بە یەکەوە کۆ دەکرێنەوە، کەواتە: لە حاڵەتی‌ناچاری‌دا، لەپێشترن کە بە یەکەوە واجب بن.

جا بزانە: ئەو بڕیارە تایبەت بە عەسرو بە عیشایە، واتە: ئەگەر لە کاتی نوێژی نیوەڕۆ، یان مەغریب، یان سبەینێ‌دا ئەو هۆیانە نەمان، ئەوە تەنها نوێژی ئەو کاتە واجب دەبێو نوێژی پێشەوە واجب نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ بَلَغَ فيها) ئەگەر کوڕ، یان کچ لە ناو نوێژدا بلۆغی بوو، واتە: تەمەنی پانزەساڵی تەواو کرد (أَتَمَّها) با نوێژەکە تەواو بکا (وَأَجْزَأَتْهُ) نوێژەکەشی دروستەو بە بەر واجب دەکەوێ (عَلَى الصَّحِيح) لە سەر فەرموودی ڕاست (أَوْبَعْدَها) یان لە پاش نوێژکردن بلۆغی بوو و کاتی نوێژەکەش مابو (فَلا إِعادَةَ) دووبارەکردنەوەی ئەو نوێژە واجب نیە، بەڵکو سوننەتە (عَلَى الصَّحِيح) لە سەر فەرموودەی‌ڕاست.

وَلَوْ حَاضَتْ أَوْ جُنَّ أَوَّلَ الْوَقْتِ وَجَبَتْ تِلْكَ إِنْ أَدْرَكَ قَدْرَ الْفَرْضِ، وَإِلاَّ فَلاَ.
(فَصْلٌ) اَلأَذانُ وَالإِقامَةُ سُنَّةٌ، وَقِيلَ فَرْضُ كِفَايَةٍ، وَإِنَّمَا يُشْرَعانِ لِمَكْتُوبَةٍ، وَيُقَالُ فِي الْعِيدِ وَنَحْوِهِ:

(وَلَوْ حاضَتْ) ئەگەر ئافرەت لە سەرەتای کاتی نوێژێکدا حەیز، یان زەیسانی تووش بوو (أَوْ جُنَّ) یان مرۆڤ شێت بوو، یان بێهۆش بوو (أَوَّلَ الْوَقْتِ) لە سەرەتای کاتی نوێژدا (وَجَبَتْ تِلْكَ) نوێژی ئەو کاتەی لە سەر واجب دەبێ (إِنْ أَدْرَكَ قَدْرَ الْفَرْضِ) ئەگەر لە سەرەتای کاتەکەدا گەیشتبێتە ئەندازەی ئەو نوێژکردنە، کەواتە: هەر کاتێك لە حەیز، یان لە زەیسانی پاك بۆوە، یان لە شێتی، یان لە بێهۆشی چاك بۆوە، واجبە ئەو نوێژە قەزا بکاتەوە (وَإِلاَّ) بەلاَم ئەگەر لە سەرەتای نوێژەکە نەگەیشتە ئەندازەی ئەو نوێژکردنەو حەیز، یان زەیسانی تووش بوو، یان شێت بوو، یان بێهۆش بوو (فَلا) نوێژی ئەو کاتەی لە سەر واجب نیە قەزا بکاتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بانگو ئیقامەت ﴾

بزانە: لە دوای دروستکردنی مزگەوتی پێغەمبەرﷺ لە ساڵی یەکەمی کۆچی‌دا، یەکێك لە (صحابة)کان: کە ناوی (عبدالله بن زيدالانصاري) بوو، بانگو ئیقامەتی لە خەوندا دیتو پێغەمبەریشﷺ بڕیاری لە سەر دان، هەروەك (أبوداود) گێڕاویەتیەوەو لە (المجموع)شدا ڕوون کراوەتەوە.
(اَلأَذانُ) بانگدان بۆ پێنج فەڕزەکان (وَالأِقامَةُ) ئیقامەت کردن بۆ نوێژدابەستن (سُنَّةٌ) هەردووکیان سوننەتن، کەواتە: ئەگەر بانگیش نەدرێو ئیقامەتیش نەکرێ، نوێژەکەی هەر دروستە (وَقِيل) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (فَرْضُ كِفايَةٍ) بانگو ئیقامەت (فَرْضُ الْكِفايَةِ)نە، واتە: ئەگەر دانیشتووانی شوێنێك یەکدەنگ بون: کە بانگ نەدرێ، یان ئیقامەت نەکرێ، ئەوە جەنگیان لەگەڵ دەکرێ، چونکە بانگو ئیقامەت لە دروشمە ئاشکرایەکانی ئیسلامن.
کەوابو: بۆ بەجێهێنانی ئەو سوننەتە، یان ئەو (فَرْضُ الْكِفايةِ)یە پێویستە لە هەر دێیەکی‌بچووك بانگێك بدرێو لە هەر شارێکی‌گەورەش لە چەند شوێنێکدا بانگ بدرێ، تاکو گشت دانیشتووانی ئەو شوێنە گوێیان لێبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَإِنَّما يُشْرَعانِ لِلْمَكْتُوبَةِ) بانگو ئیقامەت -لە شەرعدا- تەنها بۆ پێنج نوێژە واجبەکان داندراون، واتە: بۆ نوێژە سوننەتەکانو بۆ نوێژی (جنازة)و بۆ نوێژی نەزر دانەندراون (وَيُقالُ فِي الْعِيدِ) لە جیاتی بانگو ئیقامەت بۆ نوێژیجەژن دەگوترێ: (وَنَحْوِهِ) هەروەها بۆ نوێژە سوننەتەکانی‌تریش کە بە جەماعەت دەکرێن -وەکو نوێژی ڕۆژگیرانو

اَلصَّلاَةَ جَامِعَةً. وَالْجَدِيدُ نَدْبُهُ لِلْمُنْفَرِدِ، وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ إِلاَّ بِمَسْجِدٍ وَقَعَتْ فِيهِ جَمَاعَــةٌ، وَيُقِيمُ لِلْفَائِتَةِ وَلاَ يُؤَذِّنُ فِي الْجَدِيدِ، قُلْتُ: اَلْقَدِيمُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

مانگگیران‌و نوێژی باران‌و تەراویحی‌ڕەمەزان– بۆ گشتیان دەگوترێ: ﴿اَلصَّلاَةَ جَامِعَــةً﴾ رواه الشیخان فی صلاةالكسوف.

ئینجا بزانە: لە لای (ابن حجر) ئەو دوو ووشەیە بە یەكەوە دوو جار دەگوترێن، جارێك لـە جیاتی بانگ، جارێكیش لە جیاتی ئیقامـەت، بـەڵام لـە لای (الرّملـی) تـەنها یـەك جـار لـە جیاتی ئیقامەت دەگوترێن، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەی نوێ (نَدْبُهُ لِلْمُنْفَرِدِ) بانگدان سوننەتە بۆ ئەو كەسەی بـە تـەنهایی نوێژ دەكا، جیاوازی نیە: لە چۆڵی بێ، یان لە ئاوەدانی، هـەر چـەند گوێشـی لـە بـانگێكی‌تر بوبێ (وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ) دەنگی‌خۆی بەرز دەكاتەوە (إِلاَّ بِمَسْجِدٍ) تەنها لـە مزگـەوتێكی وەهـادا نەبێ (وَقَعَتْ فِيهِ جَمَاعَةٌ) كە نوێژی بە جەماعەتی تێدا كرابـێ، نـەوەك خەڵكەكـە وا تێبگـا: كاتی نوێژێكی‌تر هاتوە، یان بكەونە گومان كە كاتی نوێژەكەیان ڕاست نـەبوە ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بن عبدالرحمن: أَنَّ أَباسعيدالخدريّ ﷺ قَالَ لَهُ: إِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلاَةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لاَيَسْمَعُ مَدَى صَوتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَشَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، سَمِعْتُهُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ﴾ رواه البخاری، هەر كاتێك لە ئاژەڵ لەوەڕاندن بـووی، یـان لـە چۆڵی بووی‌و بانگت دا، دەنگت بەرز بكەوە، چونكە هـەر جنۆكـەو هـەر ئادەمیزادێك‌و هـەر شتێك گوێی لە دەنگی بانگدەر بێ، لـە ڕۆژی قیامەتـدا شـاهیدی بـۆ دەدەن، ئـەوەی پـێم گوتی، گوێم لە پێغەمبەرﷺ بووە.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی كۆن‌و نوێدا: ئیقامەتكردنیش سـوننەتە بـۆ ئـەو كەسـەی بـە تەنهایی نوێژ دەكا، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَيُقِيمُ) سوننەتە ئیقامـەت بكـا (لِلْفَائِتَـةِ) بـۆ قەزاكردنـەوەی هـەر یـەكێك لـەو پێـنج نوێـژە واجبانە، جا بە تەنهایی بێ، یان بە جەماعەت (وَلاَ يُؤَذِّنُ) بـەڵام بـانگ نـەدا (فِي الْجَدِيـدِ) لـە فەرموودەی نوێدا، چونكە پێغەمبەرﷺ لە غـەزای (خنـدق)دا سـێ نوێـژی قـەزا كردنـەوەو فەرمانی بە (بلال) كرد: ئیقامەتی كرد، بەڵام فەرمانی بانگدانی پێنەكرد، هەروەك لە باسی قەزا كردنەوەی نوێژدا ڕوون كراوە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ) فەرموودەی كۆن: كە بانگدان بۆ نوێژ قەزاكردنەوەش سوننەتە (أَظْهَرُ) بـەهێزترە لـە فـەرموودەی نـوێ (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونكە لە غـەزای (خَيْبَـر)دا پێغەمبـەرﷺ بـۆ قـەزا كردنـەوەی نوێـژی سـبەینێ فەرمانی بە (بلال) كرد: بـانگی‌دا، ئینجـا ئیقامەتیشـی كـرد، هـەروەك لـە (بخاری‌ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە، ئاشكراشە: غەزای (خَيْبَرْ) لە دوای (خندق)دا هاتوە.

فَإِنْ كانَ فَوائِتُ لَمْ يُؤَذِّنْ لِغَيْرِ الْأُولَى، وَيَنْدَبُ لِجَمَاعَةِ النِّساءِ الْإِقامَةُ لاَ الْأَذَانُ عَلَى الْمَشْهُورِ، وَالْأَذَانُ مَثْنَى، وَالْإِقَامَةُ فُرَادَى إِلاَّ لَفْظَ الْإِقَامَةِ،

(فَإِنْ كانَتْ فَوائِتُ) جا ئەگەر نوێژە فەوتاوەكان زۆر بونو دەیویست بە دوای یەكتردا قەزایان بكاتەوە (لَمْ يُؤَذِّنْ لِغَيْرِ الأُولى) جگە لە نوێژی‌یەكەم بۆ هیچی‌تریان بانگ نەدا، هەروەها لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەگەر ویستی دوو نوێژ بە (جمع التقديم)، یان بە (جمع التأخير) بكا، ئەوە بۆ نوێژی یەكەم بانگو ئیقامەت سوننەتە، بەلاّم بۆ نوێژی دووەم تەنها ئیقامەت سوننەتە، هەروەك پێغەمبەرﷺ لە (حجّةالوداع)دا وای‌كردوەو لە (صحيح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە (لِجماعَةِالنِّساءِ) بۆ نوێژ بە جەماعەتكردنی ئافرەتان لە پشت ئیمامێكی ئافرەت (اَلإقامَةُ) ئیقامەتكردن، واتە: سوننەتە ئافرەتێك ئیقامەت بكا، بەلاّم ئەگەر ئیمامی ئافرەتەكە ئافرەت نەبو، بەڵكو پیاو، یان نەنێر نەمێ بوو، ئەو كاتە دروست نیە ئافرەت ئیقامەتی بۆ بكا، واتە: بە بەر ئیقامەتی‌نوێژ ناكەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (بجيرمي)دا فەرموویانە، كەواتە: ئەگەر ئیقامەتكەری پیاو نەبو، ئەو كاتە هەر ئیمامەكە بە خۆی ئیقامەت دەكا.

(لاالأذانُ) بەلاّم بانگدان بۆ جەماعەتكردنی ئافرەتان سوننەت نیە (عَلىالْمَشْهُور) لە سەر فەرموودەی ناسراوی‌مەزهەب، واتە: سوننەت نیە ئافرەت بۆ جەماعەتكردنی ئافرەتان بانگ بدا، بەلاّم بە دەنگی‌نزم دروستەو دەبێتە زیكر، نەك بانگ، جا ئەگەر پیاوی بێگانە گوێی لە دەنگی دەبو، ئەو كاتە حەرامە بانگ بدا، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە، هەروەها بانگدانی ئافرەت بۆ پیاو و بۆ نەنێر نەمێش دروست نیە، جیاوازی مەحرەمو نامەحرەمیش نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالأذانُ) زۆربەی ووشەكانی بانگ (مَثْنَى) دوو دووە (وَالأقامَةُ) زۆربەی ووشەكان ئیقامەتیش (فُرادَى) یەك یەكە (إلاّ لَفْظَ الإقامَةِ) تەنها ووشەی (قَدْ قامَتِ الصَّلاةُ) نەبێ، ئەو دوو دووە ﴿عن أنسﷺ: أُمِرَ بلالٌﷺ أَنْ يَشْفَعَ الأَذانَ ويُوتِرَ الإِقامَةَ إلاّالإِقامَةَ﴾ رواه الشيخان، لە لایەن پێغەمبەرﷺ فەرمان بە (بلال الحبشي) كرا: ووشەكانی بانگ بە جووت بڵێو ووشەكانی ئیقامەتیش بە تاك بڵێ، تەنها ووشەی (قَدْ قامَتِ الصَّلاةُ) نەبێ، ئەو دوو جارە.

كەوابو: بانگ بەم جۆرەیە: ﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، أَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إلاَّالله أَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إلاَّالله، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَّسولُ الله أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَّسولُ الله، حَيَّ عَلَىالصَّلاة حَيَّ عَلَىالصَّلاة، حَيَّ عَلَىالْفَلاح حَيَّ عَلَىالْفَلاح، اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، لاإِلَهَ إلاَّالله﴾ رواه ابوداود والنسائي بسند صحيح.

وَيُسَنُّ إِدْرَاجُهَا وَتَرْتِيلُهُ وَالتَّرْجِيعُ فيه وَالتَّثْوِيبُ في الصُّبْحِ وَأَنْ يُـؤَذِّنَ قَائمـاً لِلْقِبْلَـةِ، وَيَجِبُ تَرْتِيبُهُ وَمُوَالاتُهُ، وَفي قَوْلٍ لاَ يَضُرُّ كَلاَمٌ وَسُكُوتٌ طَوِيلاَن،

ئیقامەتیش بـەم جۆرەیـە: ﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكبَر، أَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إِلاَّالله، أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـداً رَّسولُ الله، حَيَّ عَلَى الصَّلاة، حَيَّ عَلَى الْفَلاح، قَدْ قَامَتِ الصَّلاة قَدْ قَامَتِ الصَّلاة، اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكبَر، لاإِلَهَ إِلاالله﴾ رواه ابوداود بسند صحيح.

(وَيُسَنُّ إدراجُها) سوننەتە بە بێوەستان ئیقامەت بکا (وَتَرْتِيلُهُ) سوننەتە بـە درێژکردنـەوەو پەلە نەکردن بانگ بدا (وَالتَّرجِيعُ فِيهِ) هەروەها (تَرْجِيع) واتە: گەڕاندنەوەی شادە لە بانگدا سوننەتە، بەم جۆرە: دوو جار هەردوو ووشەی شادە بە دەنگی نزم بڵێ، ئینجا دووبارە بـە دەنگی بەرزیش بیانڵێ، چونکە لە (صحیح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

جا ئەگەر (ترجیع)ی نەکرد، بانگەکە دروستە، بەڵام خێرە گەورەکەی لـە دەسـت دەچـێ، هـەروەك لە (الـمجموع)دا فـەرمـوویەتی.

(وَالتَّثْوِيبُ) هەروەها (تَثْوِيب) واتـە: دووبارەکردنەوەی بانگـەواز سوننەتە: بـەم ڕسـتەیە: (اَلصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ) دوو جار (فِي الصُّبْحِ) لـە بـانگی یەکـەمو دووەمـی سـبەینێدا، لـە دوای (حَيَّ عَلَى الْفَلاح)ی دووەمدا ﴿عن أنس ﷺ مِنَ السُّنَّة: إِذا قَالَ الْمُؤَذِّنُ فِي أَذانِ الْفَجْرِ: حَيَّ عَلَى الْفَلاح. قَالَ: اَلصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ﴾ رواه ابن خزيمة بسند صـحيح، وابـوداود عـن ابیمحذورة باسناد جید، واتەی دیارە.

جا ئەگەر (تَثْوِيب)ی نەکرد، بانگەکەی دروستە، بەڵام خێرە گەورەکەی لە دەسـت دەچـێ، هەروەها ناپەسندە لە بانگەکانیتردا (تَثْوِيب) بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَأَنْ يُؤَذِّنَ قَائِماً) سوننەتە بە پێوە بانگ بداو ئیقامەت بکا (لِلْقِبْلَةِ) ڕووی لـە قیبلـە بـێو لە سەر شوێنێکیبەرز بێو لە هەردوو (حَيَّ عَلَى الصَّلاة)دا بە لای ڕاستەیدا ئاوڕ بداتەوەو لە هەردوو (حَيَّ عَلَى الْفَلاح)دا بە لای چەپەیدا ئـاوڕ بداتـەوەو لـە هـەموو بانگـدا هـەردوو سـەرە پەنجەیشـادەی لـە نـاو کونیگوێـیەکانیدابنێ، ئەوانـە گشـتی لـە حەدیسـی (صحیح)دا بەڵگەی لە سەرەو لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەتەوە.

(وَيَجِبُ تَرْتِيبُهُ) واجبە بـانگو ئیقامـەت بـەو ڕیـزە بگـوترێن کـە لـە حەدیسـەکاندا هـاتون (وَمُوالاتُهُ) واجبە ووشەکانیبانگـو ئیقامەت بە دوای یەکدا بـنو ماوەیەکیدرێـژ نەکەوێتـە نێوان ووشەکان.

(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (لا يَضُرُّ كَلامٌ وَسُكوتٌ طَـوِيلانِ) زیـانی نیـە: قسـە کـردنو بێدەنگبوون هەرچەند هەردووکیش درێژ بن، ئینجا بزانە: ئەگەر لە ناو بانگدا، یان لە ناو ئیقامەتدا پژمی، سوننەتە لە دڵدا بڵێ: (الحمد لله).

وَشَرْطُ الْمُؤَذِّن: اَلإِسْلاَمُ وَالتَّمْيِيزُ وَالذُّكُورَةُ. وَيُكْرَهُ لِلْمُحْــدِث، وَلِلْجُنُــب أَشَــدُّ، وَالإِقَامَةُ أَغْلَظُ، وَيُسَنُّ صَيِّتٌ حَسَنُ الصَّوْتِ عَدْلٌ، وَالإِمَامَةُ أَفْضَلُ مِنْــهُ فِي الأَصَــحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّهُ أَفْضَلُ مِنْهَا وَاللهُ أَعْلَمُ.

هەروەها ئەگەر كوێرێك، يان منداڵێكی دیت خەریك بوو بكەوێتە بیرێك، یان لە بانێك بكەوێ، واجبە ئاگاداری بكاتەوە، واتە: ئینجا هەر بە خۆی بانگ، یان ئیقامەتەكەی تەواو دەكا، بەڵام دروست نیە یەكێكیتر بۆی تەواو بكا، واتە: ئەگەر بەشێكی بانگ، یان ئیقامەتی گوت، ئینجا وازی لێهێنا، یان مرد، یان بێهۆش بوو، دروست نیە یەكێكیتر ئەو بانگو ئیقامەتەیەی تەواو بكا، بەڵكو لە سەرەتاوە دەست بە بانگو ئیقامەت دەكاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراوەتەوە.

(وَشَرْطُ الْمُؤَذِّن) مەرجەكانی بانگدەرو ئیقامەتكەر: یەكەم: (اَلأسْلاَمُ) ئیسلامەتییە. دووەم: (وَالتَّمْيِيزُ) فاماندنە، كەوابو: بانگو ئیقامەتی كافرو سەرخۆشو منداڵینەفام دروست نیە، بەڵام بانگو ئیقامەتی منداڵیفامیدە دروستە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە. سێیەم مەرجی بانگدەر: (وَالذُّكُورَةُ) نێرایەتییە، چونكە بانگدانی ئافرەت بۆ پیاو و بۆ نەنێر نەمێ دروست نیە، هەرچەند مەحرەمیش بن -واتە: بە بەر بانگی نوێژ ناكەوێ- بەڵام بانگدانی ئافرەت بۆ ئافرەتان دروستەو سوننەت نیە، هەروەك لەمەوبەر بە درێژی هەردوو مەسەلەمان ڕوون كردنەوە.

(وَيُكْرَهُ) ئیقامەتو بانگدان ناپەسندن (لِلْمُحْدِث) بۆ پیاوی بێدەستنوێژ (وَلِلْجُنُبِ أَشَدُّ) بۆ جەنابەتدار ناپەسندیەكە بەهێزترە، بەڵام دروستیشن (وَالأقامَةُ) ئیقامەتكردنی بێدەستنوێژو جەنابەتدار (أَغْلَظُ) ناپەسندیەكەی گەورەترە لە ناپەسندیی بانگدانەكەیان (وَيُسَنُّ صَيِّتٌ) سوننەتە بۆ بانگدان: پیاوێكی دەنگ بەرز بێ (حَسَنُ الصَّوْتِ) دەنگی خۆش بێ (عَدْلٌ) دادپەروەر بێ.

(وَالأمامَةُ) ئیمامەتی نوێژیجەماعەت (أَفْضَلُ مِنْهُ فِي الأَصَحِّ) خێری گەورەترە: لە بانگدان (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ أَنَّهُ أَفْضَلُ مِنْهَا) بە فەرموودەی ڕاستتر بانگدان خێری گەورەترە لە ئیمامەتی نوێژ (وَاللهُ أَعْلَم) چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللهِ وَعَمِلَ صَالِحاً﴾ كێ گوفتاری جوانترە لەو كەسەی بانگەواز بۆ خواپەرستی دەكاو كردەوەی چاكیش دەكا؟. حەزرەتی (عائشە) دەفەرموێ: مەبەست بانگدەرەكانن. هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاو بۆی بگونجێ بانگ بداو ئیمامەتیش بكا، ئەوە سوننەتە هەردووكیان بكا، هەروەها سوننەتە: بانگدەر ئیقامەتینوێژ بكا، كەواتە: ئەگەر یەكێك

وَشَرْطُهُ اَلْوَقْتُ إلاَّالصُّبْحَ فَمِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ، وَيُسَنُّ مُؤَذِّنَانِ لِلْمَسْجِدِ يُؤَذِّنُ وَاحِدٌ قَبْلَ الْفَجْرِ وَآخَرُ بَعْدَهُ، وَيُسَنُّ لِسَامِعِهِ مِثْلُ قَوْلِهِ إلاَّ فِي حَيَّعَلَتَيْهِ فَيَقُولُ: لاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ. قُلْتُ: وَإلاَّ فِي التَّثْوِيبِ فَيَقُولُ: صَدَقْتَ وَبَرِرْتَ. وَاللهُ أَعْلَمُ.

بانگیدا، یەکێکی تریش ئیقامەتی کرد، ئەوەش دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی بانگ (اَلْوَقْتُ) دەبێ کاتی نوێژەکە هاتبێ، واتە: بانگدان لە پێش هاتنی کاتی‌نوێژدا حەرامە (إلاَّالصُّبْحَ) تەنها بانگی سبەینێ نەبێ (فَمِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ) ئەو لە نیوەی‌شەوی‌ەوە دروستە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ بِلالاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ﴾ رواه الشيخان، (بلال الحبشي) لە پێش بەیاندا بە شەوێ بانگ دەدا، ئێوە لە پاشیودا بخۆن‌و بخۆنەوە تا (عبدالله ابن أُم مكتوم) بانگ دەدا.

(وَيُسَنُّ) هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: سوننەتە (مُؤَذِّنَانِ لِلْمَسْجِدِ) مزگەوت دوو بانگدەری هەبن: (يُؤَذِّنُ واحِدٌ قَبْلَ الْفَجْرِ) یەکێکیان لە پێش بەیاندا بە شەوێ بانگ بدا (وَآخَرُ بَعْدَهُ) ئەوی‌تریشیان لە پاش دەرکەوتنی‌بەیان بانگ بدا، هەروەك (بلال)و (عبدالله) وایان دەکرد.

﴿ وەلامی بانگ‌و ئیقامەت ﴾

(وَيُسَنُّ لِسامِعِهِ) سوننەتە بۆ ئەو کەسەی گوێی لە بانگدەرو لە ئیقامەتکەرە: وەلامی بانگ‌و ئیقامەت بداتەوە، واتە: (مِثْلُ قَوْلِهِ) گشت ووشەیەك لە دوای ئەودا وەکو وی بڵێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا سَمِعْتُمُ النِّداءَ فَقُولُوا مِثْلَ مايَقُولُ الْمُؤَذِّنُ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك گوێتان لە بانگ بوو، ئێوەش وەکو بانگدەر بڵێن.

(إلاَّ فِي حَيَّعَلَتَيْهِ) تەنها لە هەردوو (حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ)و (حَيَّ عَلَى الْفَلاحِ)دا نەبێ (فَيَقُولُ) لە وەلامی ئەو دووانەدا دەڵێ: (لاحَوْلَ وَلاقُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ) رواه مسلم. (قُلْت) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَإلاَّ فِي التَّثْوِيبِ) تەنها لە (تثويب)ی بانگی سبەینێش نەبێ (فَيَقُولُ) لەوەلامی (اَلصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ)دا دەڵێ: (صَدَقْتَ وَبَرِرْتَ)، چونکە ئەمەیان لەو شوێنە دەوەشێتەوە (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: ئەگەر گوێی لە دوو بانگ، یان زیاتر بوو، ئەوە وەلامی گشتیان سوننەتە، بەلام وەلامی یەکەمیان خێری زیاترە، هەروەها ئەگەر خەریکی قورئانخوێندن، یان دەرس، یان زیکرکردن بوو، سوننەتە: واز بێنێ‌و وەلامی بانگ بداتەوە، بەلام ئەگەر لە نوێژدا بوو، یان لە ئاودەستخانەدا بوو، یان خەریکی جیماع بوو، ئەوە لە دوای تەواوکردنی ئەوانە، وەلامی بانگ دەداتەوە، هەروەها لە ئیقامەتیش لە وەلامی (قَدْ قامَتِ الصَّلاة) بڵێ: (أقامَها اللهُ وأدامَها). چونکە حەدیسێکی بێ‌هێزی دەرهەق هاتوە، هەروەك

له سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئینجا کە ئیقامەت کۆتایی هات، ئەو کاتە بۆ نوێژدابەستن هەڵدەستن، هەروەك لە باسی جەماعەتدا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر لە ڕۆژی هەینی لە کاتی بانگی بەردەستی ووتارخوێندا چووە ناو مزگەوت، ئەوە بە پێوە وەڵامی بانگ دەداتەوە، ئینجا بە سووکی سوننەتی (تَحِيَّةُ الْمَسْجِدِ) دەکا، هەروەك لە (ابن قاسم)دا فەرموویەتی، واتە: سوننەتە وەڵامی بانگ بداتەوە، ئینجا نوێژ دابەستێ،، بەڵام ئەگەر نوێژ بکا، ئینجا وەڵامی بانگ بداتەوە، ئەوەش لە سوننەت دوور نیە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك ئیقامەت دەستی پێکرا، ناپەسندە خۆی بە نوێژی سوننەت خەریك بکا، جیاوازی هیچ جۆرە سوننەتێکش نیە، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم حەدسە هێناوەتەوە، کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك ئیقامەتی نوێژ کرا، جگە لە نوێژیواجب هیچ نوێژێکیتر نیە.

﴿باسی سەلاوات و دوعای دوای بانگ و ئیقامەت﴾

(وَلِكُلٍّ) سوننەتە بۆ گشتیان، واتە: بۆ بانگدەرو ئیقامەتکەرو بۆ ئەو کەسەش کە گوێی لە بانگدەرو ئیقامەتکەرە (أَنْ يُصَلِّيَ) سەلاوات لێبدا بە سەلامەوە (عَلَى النَّبِيِّ ﷺ) لە سەر پێغەمبەرﷺ (بَعْدَ فَرَاغِه) پاش تەواوبوونی بانگ، یان ئیقامەت، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَايَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْراً، ثُمَّ سَلُوا اللهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَاتَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ تَعَالَى وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، هەر کاتێك گوێتان لە بانگدەر بوو، ئێوەش وەکو وی بڵێن (واتە: وەڵامی بانگ بدەنەوە)، ئینجا سەلاوات لە سەر من لێبدەن، چونکە هەر کەسێك سەلاواتێکم لە سەر لێبدا، خوایگەورە بەو سەلاواتە دە ڕەحمەتی بۆ سەر دەنێرێ، ئینجا لە دوای سەلاواتیش دوعای وەسیلەم بۆ بکەن، چونکە وەسیلە پلەیەکە لە بەهەشتدا تەنها بۆ یەك بەندەیخوا دەبێ، منیش تکام وایە من ئەو بەندەیە بم کە ئەو پلەیەی دەدرێتێ، جا هەر کەسێك دوعای وەسیلەم بۆ بکا، شەفاعەتی منی دەگاتێ لە ڕۆژی قیامەت.

کەوابو: بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: سەلاواتێك لە دوای بانگ سوننەتە، جا بە دەنگی نزم بێ، یان بە دەنگی بەرز، چونکە لە حەدیسەکەدا چۆنیەتی سەلاواتەکە دیاری نەکراوە، جا چۆنیەتی ئەو سەلاواتەی ئێستا -لە دوایبانگ- بانگدەر دەیڵێ، ئەوە (صلاح الدین الأیوبي) فەرمانی پێکردوە، لەبارەی ئەو چۆنیەتیە چەند زانایەکیئیسلام فتوایان داوە:

ثُمَّ اَللّهُمَّ رَبَّ هذه الدَّعْوَة التَّامَّة وَالصَّلاَة الْقَائمَة آت مُحَمَّداً الْوَسيلَةَ وَالْفَضيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذى وَعَدْتَهُ.

(بنچینەی سەلاواتەکە سوونەتەو چۆنیەتی ی (بِدْعَة)یە). واتە: (بِدْعَةحَسَنَة)یە؟ چونکە (ابن حجرالهیتمی) دەفەرمویّ: (کارێکیباشی کردوە، خوا پاداشتیچاکەی بداتەوە). هەروەك لە (الفتاوىالكبرى)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای سەلاوات لێدان، بەم ووشانە دوعای(اَلْوَسيلَة) بۆ پێغەمبەرﷺ دەکا: ﴿اَللّهُمَّ رَبَّ هذه الدَّعْوَةالتَّامَّة وَالصَّلاَةالْقَائمَة آت مُحَمَّداً الْوَسيلَةَ وَالْفَضيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقاماً مَحْمُوداً الَّذى وَعَدْتَهُ﴾ رواه البخاری واصحاب السنن.

ئینجا بزانە: بەڵگەی سەلاواتو دوعای (الوسيلة) لە دوای ئیقامەتیش ئەمەیە: پێغەمبەرﷺ دەفەرمویّ: ﴿بَيْنَ كُلِّ أَذانَيْنِ صَلاةٌ﴾ رواه الشيخان، لە نێوان گشت بانگو ئیقامەتێکدا نوێژێکی سوونەت هەیە. واتە: چونکە پێغەمبەرﷺ لێرەدا ئیقامەتیشی بە بانگ داناوە، حەدیسەکانی دوایبانگ ئیقامەتیش دەگرنەوە.

جگە لەوەش: ئیمامی(النواوی) لە (الاذكار)دا دەربارەی سەلاواتو دوعای(اَلْوَسيلَة) لە دوای ئیقامەت، ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ﴿عَنْ أَبِيهريرةﷺ: أَنَّهُ كانَ إِذا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُقيمُ الصَّلاةَ يَقُولُ: (اَللّهُمَّ رَبَّ هَذهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّة وَالصَّلاةالْقائمَة صَلِّ عَلىمُحَمَّد وَآتِه سُؤْلَهُ يَوْمَ الْقيامَة)﴾ رواه ابن السنی، واتە: کە (ابوهريرة) گوێی لێدەبو: بانگدەر ئیقامەتی دەکرد، ئەویش بەو ووشانەیڕابردوو سەلاواتی لێدەداو دوعای وەسیلەی بۆ پێغەمبەرﷺ دەکرد.

ئینجا بزانە: لە دوای ئیقامەتیش هەر دوعایەکەی حەدیسیڕابردوو خێرترە، چونکە ووشەکانی هی پێغەمبەرەﷺ بەڵام ووشەکانی ئێرە هی(ابیهريرة)یەﷺ.

دیسان بزانە: لە لای ئیمامی(النواوی) سوونەتە: لە پێش ئیقامەتیش سەلاوات لێبدریّ، هەروەك (فتح المعين)و (بغيةالمسترشدين) گێڕاویەتیانەوە.

﴿پاشکۆ﴾ یەکەم: هەر کاتێك بانگ درا، ناپەسندە: بانگدەرو خەڵکیتریش لە مزگەوت -واتە: لە شوێنیجەماعەت- دەرچن تا نوێژ دەکەن، مەگەر عوزرێکیان هەبیّ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن أبيالشعثاء: كُنَّا مَعَ أَبِيهريرةﷺ فِيالْمَسْجد فَخَرَجَ رَجُلٌ حين أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ، فَقال أبوهريرة: أَمّا هَذا فَقَدْ عَصَى أَباالْقاسمﷺ﴾ رواه مسلم، ئێمە لە گەڵ (أبیهريرة) لە مزگەوتدا بوین، لەو کاتەی بانگدەر بانگیدا پیاوێك لە مزگەوت چووە دەرەوە، جا (ابوهريرة) فەرمووی: ئەم پیاوە بەرامبەر پێغەمبەرﷺ تاوانی کرد. واتە: چونکە لە پێش نوێژکردندا چووە دەرەوە.

....

دووەم: سوننەتە: لە دوای بانگ -جگە لە سەلاوات و دوعایەکەی ڕابردوو- بڵێ: ﴿أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ باللهِ رَبّاً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً﴾ رواه مسلم. هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايُرَدُّالدُّعاءُ بَيْنَ الأذانِ وَالأقامَةِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، دوعا ناگەڕێندرێتەوە-واتە: قبوڵ دەبێ- لە نێوان بانگ و ئیقامەتدا.

جا پێغەمبەرﷺ ئەم دوعایەی بۆ دوای بانگ بە گرنگتر داناوە: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعافِيَةَ فِي الدُّنيا وَالآخِرَةِ﴾ رواه الترمذی بسند حسن، خوایە: تکای بێبەلاّییت لێدەکەم لە دنیاو لە قیامەتدا.

سێیەم: سوننەتە لە دوای بانگدان-جگە لە مەغریب- ئەوەندە ماوە بدرێ: تا خەڵك بۆ جەماعەت کۆ دەبێتەوەو سوننەتەکانی پێش نوێژەکەش دەکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا لە (الشروانی)دا لای‌کەمی ئەندازەی ئەو ماوەیەی بە چوارێکە سەعاتێك داناوە.

کەوابو: هەر کاتێك ئەندازەی چوارێکە سەعاتێك لە سەرەتای کاتی نوێژەکە ڕۆیشت، ئیمام نوێژی جەماعەت لە گەڵ ئەوەندە کەسانەدا دەکا: کە ئامادە بونە، هەرچەند کەمیش بن، واتە: ناپەسندە چاوەڕوانی کەسێکی‌تر بکا، هەر چەند ڕێزداریش بێ، چونکە لە فەرموودەی‌بەهێزتردا: جەماعەتی‌کەم لە سەرەتای‌کاتدا خێری گەورەترە لە جەماعەتی‌زۆر لە کۆتایی‌کاتدا، هەروەك (تحفة) لە باسی کاتەکانی نوێژدا ڕوونی کردۆتەوەو بەڵگەشی بەم دوو حەدیسانە هێناوەتەوە:

١-﴿پێغەمبەرﷺ جارێك لە جەماعەتی‌عەسر-بە هۆی کێشەی نێوان (بنی‌عمرو)- لە عادەتی‌خۆی دوا کەوت و ئیمامی(ابوبکر)ﷺ پێشنوێژی بۆ (صحابة)کان کرد، پێغەمبەریشﷺ گەیشتە نوێژەکەو نوێژی لە پشت دابەست و بەوکارەش ڕازی بوو﴾، هەروەك لە (بخاری‌و مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

٢-﴿لە غەزای(تبوك)دا پێغەمبەرﷺ لە نوێژی سبەینێ دوا کەوت و حەزرەتی (عبدالرحمن بن عوف) پێشنوێژی بۆ (صحابة)کان کرد، پێغەمبەریشﷺ لە ڕەکعەتی دووەمدا گەیشتە نوێژەکەو نوێژی لە پشت دابەست و بەو کارەش ڕازی بوو﴾، هەروەك (مسلم و ابن سعد) گێڕاویەتیانەوە.

کەواتە: بە بەڵگەی ئەو دوو حەدیسەش-جگە لە مەغریب- تا ماوەی چوارێکە سەعاتێک چاوەڕوانی ئیمامی مزگەوت دەکرێ، جا ئەگەر لە دوای چوارێکە سەعاتێک ئامادە نەبو، یەکێك پێشنوێژی بۆ خەڵکەکە دەکا، تاکو خێری سەرەتای کاتیان لە دەست نەچێ، والله أعلم.

چوارەم: هەر کاتێك ویستی نوێژ بکا، سوننەتە لە پێش ئیقامەتدا ئەم زیکرانە بکا: کە لەم حەدیسەدا هاتون‌و ئیمامی(النواوي) لە (الاذکار)دا هێناویەتی: ﴿عن أُمّ رافعﷺ أنّها قالَتْ: يارَسُولَ الله دُلّني عَلى عَمَلٍ يَأجُرُنيالله عَزّوَجلّ عَلَيْه؟ قالَﷺ: يا أُمّ رافع إذا قُمْت إلىَالصَّلاة فَسَبِّحيالله تعالى عَشْراً، وَهَلِّليه عَشْراً، وَاحْمَديه عَشْراً، وَكَبِّريه عَشْراً، وَاسْتَغفريه عَشْراً...﴾ رواه ابن السني، ئەی پێغەمبەری‌خوا لە کردەوەیەك شارەزام بکە: کە خوای‌گەورە پاداشتم لە سەر بداتێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەی (دایکی‌ڕافیع)، هەر کاتێك ویستت هەڵبستی نوێژ بکەی، دە جار بڵێ: (سُبحانَ الله)، دە جار بڵێ: (لاإلهَ إلاّالله)، دە جار بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله)، دە جار بڵێ: (اللهُ أكبر)، دە جار بڵێ: (أستَغفرُاللهَ) .

پێنجەم: کە منداڵ لە دایك بوو، سوننەتە لە گوێی ڕاستەی‌دا بانگ بدرێ‌و لە گوێی چەپەی‌دا ئیقامەت بکرێ، هەروەك لە باسی (عَقيقة)دا بەڵگەی بۆ دێنین،ان شاء الله تعالى.

هەروەها بانگدان سوننەتە: لە گوێی وولاغی شەموسداو لە گوێی مرۆڤی بەد ڕەفتارو غەمبارو لە هۆشچوودا، هەروەها بانگدان سوننەتە لە کاتی تێکرژانی سوپای‌ئیسلام‌و سوپای‌کافرەکان‌و لە کاتی ئاگر تێبەربوون‌و لە کاتی‌ترسان لە جنۆکەو شەیتان‌و لە کاتی خۆنیشاندانی جنۆکەو شەیتان لە وێنەی شتی‌تردا، هەروەك لە (الاذکار)و (تحفة)دا فەرموویانە، بەڵگەی گشتیان ئەم حەدیسەیە:

﴿عن سُهَيل: أرْسَلَني أبي إلى بَنيحَارثَة وَمَعي غُلامٌ لَنا، فَناداهُ مُناد منْ حائط باسْمه فأشْرَفَ عَلىالْحائط فَلَمْ يَرَ شَيْئاً، فَذَكَرْتُ ذلكَ لأبي، فَقالَ: لَوْ شَعَرْتُ أنّكَ تَلْقى هذا لَمْ أُرْسلْكَ وَلكنْ إذا سَمعْتَ صَوْتاً فَناد بالصَّلاة فَإنّي سَمعْتُ أباهُرَيْرةﷺ يُحَدّثُ عَنْ رسُول اللهﷺ أنّه قال: إنّ الشّيْطانَ إذا نُوَديَ بالصَّلاة وَلّى وَلَهُ حُصاصٌ﴾ رواه مسلم، باوکم منی ناردە لای ماڵەکانی (بنی‌حارثة)و خزمەتکارێکی‌خۆمان لە گەڵمدا بوو، لە باغێکەوە یەکێك بە ناوی خۆی بانگی کرد، کە تەماشای کرد: کەس دیار نەبو، منیش ئەو ڕووداوەم بۆ باوکم گێڕایەوە، ئەویش گوتی: ئەگەر هەستم دەکرد تووشی ئەو ڕووداوە دەبوی نەمدەناردی، بەڵام هەر کاتێك گوێت لە دەنگێك بوو، بانگی نوێژ بدە، (ابوهريرة) فەرمووی: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: هەر کاتێك شەیتان گوێی لە دەنگی بانگ بوو، پشت دەداو ڕادەکاو تری لێبەر دەبێ. واتە: ئەو ڕووداوەی ڕابردوو لە شەیتانەوە بوو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوو لەقیبلەکردن لە نوێژدا ﴾

(اسْتِقْبالُ الْقِبْلَةِ) ڕوو لەقیبلەکردن لە نوێژدا (شَرْطٌ) مەرجە (لِصَلاةِالْقادِرِ) بۆ دروستبوونی نوێژی ئەو کەسەی توانای هەبێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَحَيْثُما كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ ڕووی خۆت وەرگێڕە لای(الْمَسْجِدِالْحَرام)، واتە: (كَعْبَة)ی ماڵیخوا لە (مَكَّة)ی پیرۆز، جا لە هەر شوێنێك بون-ئەی موسڵمانان- ئێوەش لە نوێژدا ڕوو بکەنە لای(كَعبة): کە قیبلەی موسڵمانانە.

جا بزانە: مەبەست بە ڕوو لەقیبلەکردن ئەوەیە: لای پێشەوەی هەموو لاشەی بەرەو قیبلە بێ، هەر لە زەمینیحەفتەمەوە تا ئاسمانیحەفتەم لە هەر شوێنێك بێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: ماوەی شانزە مانگ پێغەمبەرﷺ موسڵمانان لە (مَدينة) بەرەو (بَيْتِ الْمُقَدَّس)-کە لە (فَلَسْطين)ە- نوێژیان دەکرد، ئینجا لە پانزەی مانگی(شعبان) ساڵی دووی کۆچی لە ناو نوێژینیوەڕۆدا لە مزگەوتی(بَنيسَلَمَة)دا ئەو ئایەتەیڕابردوو بۆ پێغەمبەرﷺ هاتە خوارەوە، لەو کاتدا دوو ڕەکعەت نوێژی نیوەڕۆی بە جەماعەت کردبو، ئینجا هەر لە ناو نوێژەکەدا پێغەمبەرﷺ (صحابة)کان خۆیان سوڕاندە لای (كعبة)ی ماڵیخوا-کە لە (مكة)ی پیرۆزە- بۆیێ مزگەوتەکەش بە (مَسْجِدِالْقِبْلَتَيْن) ناو دەبرێ، هەروەك لە کتێبەکانی (تفسير)و (سيرة)دا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر توانای ڕوو لەقیبلەکردنی نەبو؟ چونکە نەخۆش بوو و کەسی دەست نەکەوت ڕووی لە قیبلە بکا، یان بەسترا بۆوە، یان نەدەوێرا لە وڵاغ-یان لە ئۆتومبیل- دابەزێ، یان دەترسا گیان، یان ماڵی لە دەست بچێ، لەو حاڵەتانەدا هەر چۆنێك بگونجێ واجبە: نوێژەکە بکاو دووبارەشی بکاتەوە، جا ئەگەر بە دانیشتوویی دەگونجا ڕوو لە قیبلە بکا بەڵام بە پێوە نەدەگونجا، ئەو کاتە واجبە: بە دانیشتوویی ڕوو لە قیبلە نوێژ بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، واتە: دووبارەکردنەوەی نوێژەکەشی لە سەر نیە، هەروەك (الشبراملسي) فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو کەسەی لە سەر زەمین نوێژی واجب، یان سوننەت دەکا بە قەسدی سینگی خۆی لە قیبلە وەرگێڕا، یان بە قەسدی پشتی لە قیبلە کرد، یان کەسێکیتر بە زۆرداری لە قیبلە لایدا، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە، جا بزانە: لادانی سوار وڵاغ و سوار کەشتی لە شوێنیخۆیاندا باس دەکەین، ان شاء الله تعالى.

إِلاَّ فِي شِدَّةِالْخَوْفِ وَنَفْلِ السَّفَرِ: فلِلْمُسَافِرِ اَلتَّنَفُّلُ رَاكِباً وَمَاشِياً، وَلاَ يُشْتَرَطُ طُولُ سَــفَرِهِ عَلَى الْمَشْهُورِ، فَإِنْ أَمْكَنَ اسْتِقْبَالُ الرَّاكِبِ فِي مَرْقَدٍ وَإِتْمَامُ رُكوعِهِ وَسُجُودِهِ لَزِمَهُ،

(إلاّ) تەنها لە دوو حاڵەتدا ڕوو لەقیبلەکردن مەرج نیە، یەکەم: (فی شِدَّةِ الْخَوْفِ) لەو کاتەدا: کە ترس زۆر بەهێزە، وەك لە جەنگدا لەشکرەکان تێکەڵ بوبن، یان تووشی هەڵاتنێکی حەڵاڵ بوبێ: وەك لە ترسی ئاگر، یان لافاو، یان دڕەندەیەك، یان ستەمکارێك ڕا بکا، ئەوە لە کاتی ڕاکردندا نوێژە واجبەکان دەکاو ئەگەر نەیتوانی سوجدەو ڕوکووع ببا، ئاماژەیان بۆ دەکا، بەڵام سوجدەی لە ڕوکووع نزمتر بێ، لەو مەسەلانەشدا دووبارە کردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، هەروەك لە (تحفة) لە نوێژیترسدا فەرموویەتی، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجالاً أَوْ رُكْباناً﴾ قال ابْن عمررضي الله عنهما فِي تَفْسِيرِها: (مُسْتَقْبِلِي الْقِبلَةِ وَغَيْرَ مُسْتَقْبِلِيها)﴾ رواه البخاري، ئەگەر لە شتێك ترسانو هەڵاتن، نوێژەکەتان بکەن: بە پیادەیی، یان بە سواری: جا ڕووتان لە قیبلە بێ، یان نا.

بەڵام ئەگەر هەڵاتنەکە حەڵاڵ نەبو، ئەو جۆرە نوێژەی بۆ دروست نیە، هەروەك لە نوێژی ترسدا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

دووەم: (وَنَفْلِ السَّفَرِ) لە نوێژە سوننەتەکانی سەفەردا، واتە: نەك نوێژە واجبەکان (فَلِلْمُسافِرِ) دروستە بۆ ڕێبوار: کە سەفەرەکەی حەڵاڵ بێو بۆ شوێنێکی دیارکراو بێ (اَلتَّنَفُّلُ راكِباً) نوێژی سوننەت بکا بە سواریو (وَماشِياً) بە پیادەیی، بەڵام نوێژی واجب نە بە سواریو نە بە پیادەیی بۆی دروست نیە ﴿عَن جابِرٍ وابن عُمَرَ رضي الله عنهم: كانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي عَلى راحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ، فَإِذا أَرادَالْفَرِيضَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَــةَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ بە سواری وڵاغەکەی نوێژی سوننەتی دەکرد، جا وڵاغەکەی بۆ هەر لایەك بڕۆشتبایە، بەڵام هەر کاتێك ویستبای نوێژی واجب بکا، دادەبەزیو ڕوو لە قیبلە نوێژی دەکرد.

(وَلا يُشْتَرَطُ) بە مەرج دانانڕێ (طُولُ سَفَرِهِ) سەفەرەکەی دوو قۆناغ درێژ بێ، بەڵکو لە سەفەری کورتیشدا بە سوارییو بە پیادەیی نوێژی سوننەت دروستە (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی بەهێزی ناسراو، جا بزانە: ئەگەر سەفەرەکەی سەفەری تاوانباری بوو، یان نەیدەزانی بۆ کوێ دەڕوا، ئەوە نە بە سوارییو نە بە پیادەیی سوننەتی بۆ دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ أَمْكَنَ) جا ئەگەر ئاسان بوو (اِسْتِقْبالُ الرّاكِبِ) ڕێبواری سوار لە هەموو نوێژەکەیدا ڕوو لە قیبلە بکا (فِي مَرْقَدٍ) وەك لە ناو کەژاوەدا بێ لە سەر پشتی وڵاغ (وَإِتْمامُ رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ) هەروەها ئاسانیش بوو ڕوکووعو سوجدەو ڕوکنەکانیتریش بە تەواوی بکا (لَزِمَهُ)

وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ سَهُلَ الاسْتِقْبَالُ وَجَبَ وَإِلاَّ فَلاَ، وَيَخْتَصُّ بِالتَّحَرُّمِ، وَقِيلَ: يُشْتَرَطُ فِي السَّلاَمِ أَيْضاً، وَيَحْرُمُ انْحِرَافُهُ عَنْ طَرِيقِهِ إِلاَّ إِلَى الْقِبْلَةِ،

واجبە: لە هەموو نوێژەکەیدا ڕوو لە قیبلە بکاو ڕکووعو سوجدەو ڕوکنەکانیتریش تەواو بکا، جیاوازی نیە: وولاغەکە ڕاوەستاو بێ، یان لە ڕۆیشتندا بێ.

(وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر نەگونجا لە هەموو نوێژەکەیدا ڕوو لە قیبلە بکا، یان نەگونجا ڕکووعو سوجدە تەواو ببا، وەك لە سەر کورتان، یان لە سەر زین سواری وولاغ بوبێ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ سَهُلَ الإِسْتِقْبَالُ) ئەگەر لەو واجبانەی ڕابردوو تەنها ئاسان بوو ڕوو لە قیبلە بکا، چونکە وولاغەکە ڕاوەستا بوو، یان دەیتوانی وولاغەکە وەرگێڕێتە لای قیبلە (وَجَبَ) ئەوە تەنها ڕوو لە قیبلەکردن واجبە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر نەگونجا لە سەر پشتی وولاغ خۆی بسوڕێنێو ڕوو لە قیبلە بکا، یان نەگونجا وولاغەکە وەرگێڕێتە لای قیبلە (فَلا) ئەو کاتە ڕوو لە قیبلەکردنیش واجب نیە، بە بەلگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

(وَيَخْتَصُّ) ئەو ڕوو لەقیبلەکردنە ئاسانەی سەر کورتانو زین کە واجبە، تایبەتە: (بِالتَّحَرُّمِ) بە کاتی (الله أكبَر)ی نوێژدابەستن، واتە: لەوێ بە دواوە ڕوو لە قیبلەکردن واجب نیە ﴿عَن أنس: كان رَسُولُ اللهِ ﷺ إذا سافَرَ فَأَرادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ بِناقَتِهِ الْقِبْلَةَ فَكَبَّـرَ ثُـمَّ صَلَّى حَيْثُ تَوَجَّهَ رِكابُهُ﴾ رواه ابوداود بسند حسن، هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ لە سەفەردا ویستبای نوێژی سوننەت بکا، ووشترەکەی دەسوڕاندە لای قیبلەو (الله أكبَر)ی نوێژدابەستنی دەگوت، ئینجا لە سەر پشتی ووشترەکە نوێژی دەکرد بۆ هەر لایەك ڕۆشتبایە. واتە: هەر چەند لای قیبلەش نەبایە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ فِيالسَّلام أَيْضاً) لە سەلامدانەوەشدا ڕوو لە قیبلەکردن واجبە.

(وَيَحْرُمُ انْحِرافُهُ) حەرامە نوێژکەرەکە لابدا (عَنْ طَرِيقِهِ) لە ڕێگەی ئەو شوێنەی مەبەستیە بۆی بڕوا (إِلاَّ إِلَى الْقِبْلَةِ) تەنها بەرەو لای قیبلە حەرام نیە، جا لەم مەسەلەدا جیاوازی ڕێبواری سوارو پیادە نیە، هەروەك لە (المجموع)دایە، کەوابو: ئەگەر سوار، یان پیادە لە ڕێگەی خۆی بەرەو هەر لایەکیتری جگە لە قیبلە بە قەسدی لابدا نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، ئەگەر بەرەو لای قیبلە لابدا زیانی نیە، یان بەرەو لایەکیتر لابدا بەلام نەیزانی حەرامە، یان لە بیری چوو لە نوێژدایە، یان دەسەلاتی نەبو وولاغەکەی بگەڕێنێتەوە، ئەوە ئەگەر زوو بەرەو قیبلە بگەڕێتەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێو ئەگەر درەنگ بگەڕێتەوە بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

وَيُومِئُ بِرُكُوعِهِ وَسُجودُهُ أَخفَضُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الْمَاشِيَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَسُجُودَهُ وَيَستَقبِلُ فِيهِمَا وَفِي إِحْرامِهِ، وَلاَ يَمْشي إِلاَّ فِي قِيَامِهِ وَتَشَهُّدِهِ،

(وَيُـومِئُ بِرُكُوعِـهِ) نوێژکەرەکـە بـۆ ڕوکـووع نـەختێك خـۆی کـووڕ دەکاتـەوە (وَسُـجودُهُ أَخْفَضُ) سوجدەکەشی لە ڕوکووع نزمتر دەبا، واتە: واجب نیە سەر بنێتـە سـەر قـەبۆزی کورتان، یان زین، یان باری سەر پشی وولاغ ﴿عن جابرﷺ: كانَﷺ يُصَلِّي عَلى راحِلَتِـهِ وَالسُّجُودُ أَخفَضُ مِنَ الرُّكُوعِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبـەرﷺ لـە سـەر پشتی وولاغەکەی نوێژی دەکرد، سوجدەکەی لە ڕوکووع نزمتر دەبرد.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوەیڕابردوو دەربارەی سوار وولاغ بوو، بـەلام سـواری کەشـتیو فڕۆکـەو ئۆتومبیل، گشتیان واجبە: ڕوو لە قیبلە بکەنو واجبە گشت ڕوکنەکانی نوێژیش بە تـەواوی بکەن، تەنها شوفێرەکە نـەبێ، واتـە: ڕوو لـە قیبلـەکردنو تـەواوکردنی ڕوکنـەکان لـە سـەر شوفێر واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، جا ئەگەر هاتو: سوارەکانی تری–جگە لە شوفێر– نەیانتوانی لە هەموو نوێژدا ڕوو لـە قیبلـە بکـەنو ڕوکنـەکانیش بـە تەواوی بکەن، ئەو کاتە دروست نیـە نوێـژی سـوننەت بکـەن لـە سـەر فـەرموودەی بـەهێز، هەروەك لە حاشیەکانی(القليوبي)و(الشرواني)و(البجيرمي)دا فەرموویانە.

(وَالأَظْهَر) فەرموودەی بەهێزتر دەربارەی ڕێبواری پیادە ئەمەیـە: (أَنَّ الْماشِـيَ) ڕێبـواری پیـادەش بـۆی دروسـتە: بـە ڕێگـەدا بـڕواو نوێژیسـوننەتیش بکـا، بـەلام (يُـتِمُّ رُكُوعَـهُ وَسُجُودَهُ) واجبە ڕوکووعو سوجدە بە تەواوی بباو (وَيَسْتَقْبِلُ فِيهِمـا) هـەروەها واجبـە لـە ڕوکووعو سوجدەو لە دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەدا ڕوو لە قیبلە بکا (وَفِـي إِحْرامِـهِ) هەروەها واجبە لە کاتی (اللهُ أكبَرَ)ی نوێژدابەستنیش ڕوو لە قیبلە بکا.

(وَلا يَمْشِي) نابێ نوێژکەرەکە بڕوا (إِلاَّ فِي قِيامِـهِ) تـەنها لـە کـاتی فاتیحـەو سـوڕەتی دوای فاتیحەو (وَتَشَهُّدِهِ) لە کاتی تەحیات خوێندندا نەبێ، بەلام ئیمامی(الانرعي) باسـی کـردوە: ئەگەر لە ڕێگەدا قوڕ، یان بەفر، یان ئاو هـەبو، ئـەو کاتـە بـۆی دروسـتە: بـۆ سـوجدەبردن ئاماژە بکا، تاکو جلەکانی تەڕ نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا هێناویانە.

ئینجا بزانە: مەرجە بۆ دروستبوونی نوێژی ڕێبواری سوار: جلەکانو کورتانو لغاو و هـەر شوێنێکی وولاغەکە: کە بە لاشەی دەکەوێ، دەبی گشتی پاك بێ، جا ئەگـەر وولاغەکـە میز، یان تەرسی کرد، یان بە سەر پیسیدا ڕۆیشت زیانی نیە، هەروەها پیادەش واجبـە: خۆی لە پیسی تەڕ بپارێزێ، واتە: ئەگەر بـە بێویسـتی خـۆی بـە سـەر پیسـیەکی تـەڕدا ڕۆیشت، یان بە قەسدی بە سەر پیسیەکی ووشکدا ڕۆیشت، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، بەلام ئەگەر بەقەسدی نەبو، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، چونکە واجب نیـە خـۆی لـە پیسـی ووشك بپارێزێ.

وَلَوْ صَلَّى فَرْضاً عَلَى دَابَّةٍ وَاسْتَقْبَلَ وَأَتَمَّ رُكُوعَهُ وَسُجُودَهُ وَهِيَ وَاقِفَةٌ جَازَ، أَوْ سَائِرَةٌ فَلاَ،

هەروەها مەرجە: ڕێبوارو سوار لە کاتیءنوێژدا قسە نەکەنو جموجۆڵی بێپێویست نەکەن، واتە: ئەگەر پێویستیان بە غاردان بوو، یان قاچی لە ووڵاغ دا تاکو بڕوا زیانی نیە، بەڵام ئەگەر جگە لە ڕۆیشتن بە بێپێویست جموجۆڵیتر بکەن نوێژیان بەتاڵە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ نوێژی واجب بە سواری ووڵاغو ئۆتۆمبیل ﴾

بزانە: مەرجە بۆ دروستبوونی نوێژی واجب: ڕوو لە قیبلە بکاو -جگە لە کاتیءترس- لە شوێنیءنوێژدا جێگیر بێو هەموو ڕوکنەکانیش تەواو بکا، کەوابو: نوێژی واجب لە کاتی ڕۆیشتندا دروست نیە، هەرچەند ڕووشی لە قیبلە بێ، هەروەها بە سواریش دروست نیە ئەگەر ڕووی لە قیبلە نەبێ، یان ڕوکنێکیءنوێژی تەواو نەبێ، هەروەك لە (فتح العزیز)و (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن ابْن عمر رضی‌الله عنهما: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُسَبِّحُ عَلَى الرَّاحِلَةِ ...غَيْرَ أَنَّهُ لايُصَلِّي عَلَيْهَا الْمَكْتُوبَةَ﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ نوێژیءسوننەتی لە سەر پشتی ووڵاغ دەکرد، بەڵام نوێژیءواجبی لە سەر پشتی ووڵاغ نەدەکرد.

(وَلَوْ صَلَّى فَرْضاً) ئەگەر کەسێك نوێژیءواجبی کرد (عَلَىدابَّةٍ) لە سەر پشتی ووڵاغێك (وَاسْتَقْبَلَ) لە هەموو نوێژەکەیدا ڕووی لە قیبلە بوو و بە پێوەش بوو، واتە: لە ناو کەژاوەدا، یان لە سەر تەختێك بوو (وَأَتَمَّ رُكُوعَهُ وَسُجُودَهُ) ڕوکووعو سوجدەو گشت ڕوکنەکانی تەواو کردن (وَهِيَ وَاقِفَةٌ) ووڵاغەکەش ڕاوەستاو بوو (جَازَ) نوێژەکە دروستە، چونکە هەرسێك مەرجەکانی هاتونەتە جێ (أَوْ سَائِرَةٌ) بەڵام ئەگەر ووڵاغەکەی لە کاتی نوێژدا دەڕۆیشت (فَلا) نوێژەکەی دروست نیە، چونکە مەرجێکی نوێژ -کە جێگیربوونە- ناتەواوە؟ لە بەر ئەوەی ڕۆیشتنی ووڵاغ سەر بە سوارەکەیەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: نوێژیءواجب دروستە: لە ناو کەشتیدا -واتە: لە ناو ئۆتومبیلو فڕۆکەشدا- هەم لە سەر تەختەیەك کە پیاو هەڵیبگرن، بەو مەرجەی ڕوو لە قیبلە بکاو گشت ڕوکنەکانیش بە تەواوی بکا، جیاوازی نیە: ئەوانە ڕاوەستاو بن، یان لە ڕۆیشتندا بن، چونکە ڕۆیشتنی ئەوانە سەر بە سوارەکە نیە، واتە: ئەوانە لە گەڵ ووڵاغ جیانە، جا ئەگەر نەگونجا ڕوو لە قیبلە بکا، یان گشت ڕوکنەکانی نوێژ تەواو بکا، واجبە دابەزێو لە سەر زەمین نوێژی واجب بکا، جا ئەگەر دابەزیبا هاوڕێکانی بەجێیان دەهێشت، یان نەیدەتوانی دووبارە سوار ببێتەوە، یان هەر نەیدەتوانی دابەزێ، یان مەترسی لەدەستدانی گیان، یان ماڵی هەبو، لەو حاڵەتانەدا واجبە: نوێژە واجبەکان بکاو واجبیشە دووبارەیان بکاتەوە.

وَمَنْ صَلَّى فِي الْكَعْبَةِ واسْتَقْبَلَ جِدَارَهَا أَوْ بَابَهَا مَرْدُوداً أَوْ مَفْتُوحاً مَعَ ارْتِفَاعِ عَتَبَتِهِ ثُلُثَيْ ذِرَاعٍ أَوْ عَلَى سَطْحِهَا مُسْتَقبِلاً مِنْ بِنَائِهَا مَا سَبَقَ جَازَ، وَمَنْ أَمْكَنَهُ عِلْمُ الْقِبْلَةِ حَرُمَ عَلَيْهِ التَّقْلِيدُ وَالاجْتِهَادُ، وَإِلاَّ أَخَذَ بِقَوْلِ ثِقَةٍ يُخْبِرُ عَنْ عِلْمٍ،

جا بزانە: ئەگەر بە هۆی با، کەشتیەکە لایداو ئەویش ڕووی لە قیبلە وەرگەڕا، واجبە بەپەلە خۆی وەرگێڕێتەوە لای قیبلە، چونکە ئەگەر پەلە نەکا نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، شتێکی ئاشکراشە: لادان لە قیبلە بە هۆی لادانی ئۆتومبیل، یان فڕۆکە هەمان بڕیاری لادانی کەشتیی بۆ دەدرێ، چونکە لە دەسەڵاتی ئەودا نیە، جا هەر لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە: بۆ سوار کەشتی —واتە: بۆ ئەوانەی‌تریش— لە ترسی سەر سوڕان، یان لە بەر هۆیەکی‌تر، دروستە: بە دانیشتنەوە نوێژ بکەن، واتە: دووبارەکردنەوەی نوێژیشیان لە سەر نیە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

(وَمَنْ صَلَّى) هەرکەسێك نوێژێکی واجب، یان سوننەت بکا (فِي‌الْكَعْبَةِ) لە ناو ژووری (کعبة)، واتە: قیبلەدا (وَاسْتَقْبَلَ جِدارَها) ڕووی لە دیواری (کعبة) کرد (أَوْ بابَها) یان ڕووی لە دەرگەی (کعبة) کرد (مَرْدُوداً) دەرگەکەش داخراو بوو (أَوْمَفْتُوحاً) یان کرابۆوە (مَعَ ارْتِفاعِ عَتَبَتِهِ ثُلُثَيْ ذِراعٍ) لەگەڵ ئەوەشدا کۆسپەی دەرگەکە دوو سێیەکە گەز بەرز بوو (أَوْ عَلى سَطْحِها) یان لە سەربانی (کعبة) نوێژی کرد (مُسْتَقْبِلاً مِنْ بِنائِها) هەر لە سەر بانەکە ڕووی کردبوە بەشێکی بەرزی (کعبة)، بەقەد (ماسَبَقَ) بەرزیەکەی ڕابردوو، واتە: دوو سێیەکە گەز، وەك زێدە دیواریکیش دوو سێیەکە گەز بەرز بێ (جازَ) لە هەموو مەسەلەکاندا نوێژی دروستە.

(وَمَنْ أَمْكَنَهُ عِلْمُ الْقِبْلَةِ) هەر کەسێك بۆی بگونجێ بزانێ قیبلە کامەیە، وەك لە (مكة)دا بە چاوی خۆی ببینێ (حَرُمَ عَلَيْهِ التَّقْلِيدُ) حەرامە بۆ زانینی قیبلە شوێن یەکێکی‌تر بکەوێ (وَالأَجْتِهادُ) حەرامە (اجْتِهاد)ش بکا، بەڵکو بە دیتنی خۆی ڕەفتار دەکا (وَإِلَّا) ئەگەر بۆی نەگونجا بزانی قیبلە کامەیە، یان لە کام لایە (أَخَذَ بِقَوْلِ ثِقَةٍ) واجبە بە قسەی چاوساغێکی باوەڕپێکراو بکا، جا پیاو بێ، یان ئافرەت، بەو مەرجەی منداڵ، یان شێت نەبێ (يُخْبِرُ عَنْ عِلْمٍ) لە ڕووی زانستەوەش قسەکەی بداتێ، وەك بڵێ: ئەوە (کعبة)یە بە چاو دەیبینم، یان بڵێ: خەڵکێکی زۆرم دیت بەرەو ئەم لایە نوێژ دەکەن.

هەروەها واجبە: بە (مِحْراب)ی مزگەوتیش باوەڕ بکا، ئەگەر لە شوێنێکی وەها بێ: خەڵکێکی زۆر نوێژی لێکردبێ‌و ڕەخنەشی لێنەگیرابێ، هەروەها واجبە: بە قسەی خاوەن ماڵیش باوەڕ بکا: دەربارەی لای قیبلە، هەروەها واجبە: بگەڕێ‌و پرسیاری قیبلە لە

فَإِنْ فَقَدَ وَأَمْكَنَ الاجْتِهَادُ حَرُمَ التَّقْلِيدُ، فَإِنْ تَحَيَّرَ لَمْ يُقَلِّدْ فِي الأَظْهَرِ وَصَلَّى كَيْفَ كَانَ وَيَقْضِي، وَيَجِبُ تَجْدِيدُ الاجْتِهَاد لِكُلِّ صَلَاةٍ تَحْضُرُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الإِجْتِهَادِ وَتَعَلُّمِ الأَدِلَّةِ كَأَعْمَى قَلَّدَ ثِقَةً عَارِفًا، وَإِنْ قَدَرَ فَالأَصَحُّ وُجُوبُ التَّعَلُّمِ فَيَحْرُمُ التَّقْلِيدُ،

باوەڕپێکراوێك بکا، ئەگەر ماندووبوونی تێدا نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو سێ مەسەلەیەدا تەنها دەربارەی لای قیبلە واجبە باوەڕ بکا، واتە: دەربارەی ڕاستەو چەپە بۆی دروستە: (اجتهاد) بکا، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(فَإِنْ فَقَدَ) جا ئەگەر هیچێك لەو سێیانەی ڕابردووی دەست نەکەوتن و (وَأَمْكَنَهُ الاجْتِهَادُ) بۆی دەگونجا (اجتهاد) بکا، چونکە شارەزای بەڵگەکانی قیبلە بوو (حَرُمَ التَّقْلِيدُ) حەڕامە شوێن کەسێکیتر بکەوێ، بەڵکو واجبە (اجتهاد) بکاو قیبلە بدۆزێتەوە.

ئینجا بزانە: بەڵگەکانیقیبلە زۆرن: وەکو ڕۆژو مانگو ئەستێرە، جا لە هەموویان بەهێزتر: ئەستێرەی(قُطب)ی باکورە، کە دوا ئەستێرەی حەفتەوانەی بچوکەو دەکەوێتە نزیك ئەستێرەی(جدی)، واتە: ئەگەر لە ڕۆژهەڵاتیکوردستاندا بەرەو قیبلە ڕاوەستێ، ئەستێرەی(قطب) دەکەوێتە پشت گوێیڕاستە، لە ڕۆژئاوایکوردستانیشدا دەکەوێتە سەر زنجیرەی پشتێ، هەروەك لە (الشرواني) وەردەگیرێ. دیسان بزانە: قیبلەنامەکانی ئێستاش یەکێکن لە بەڵگەکانی قیبلەو دروستە: پشتیان پێببەسترێ، وَاللهُ أعْلَم.

(فَإِنْ تَحَيَّرَ) جا ئەگەر کەسێك لێی شێواو نەیتوانی (اجتهاد) لە قیبلەدا بکا، چونکە هەور بوو (لَمْ يُقَلِّدْ فِي الأَظْهَرِ) دروست نیە شوێن کەسێکیتر بکەوێ، لە فەرموودەیبەهێزتردا (وَصَلَّى) بەڵکو واجبە نوێژ بکا (كَيْفَ كَانَ) هەر چۆنێك بێ، لە بەر ڕێزلێنانی کاتی نوێژەکە (وَيَقْضِي) واجبە نوێژەکەش قەزا بکاتەوە کاتێ قیبلەی دۆزیەوە.

(وَيَجِبُ تَجْدِيدُ الاجْتِهاد) واجبە (اجتهاد) دووبارە بکاتەوە (لِكُلِّ صَلاةٍ تَحْضُرُ) بۆ گشت نوێژێك کە کاتی هات (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، بەڵام ئەگەر بەڵگەی (اجْتِهاد)ی یەکەمی لەبیر مابو، واجب نیە (اجتهاد) دووبارە بکاتەوە.

(وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الاجْتِهادِ) هەر کەسێك توانای (اجتهاد)کردنی لە قیبلەدا نەبو (وَتَعَلُّمِ الأَدِلَّةِ) هەروەها توانای شارەزابوونی بەڵگەکانیقیبلەشی نەبو (كَأَعْمَى) وەکو کوێر، یان نازیرەك (قَلَّدَ ثِقَةً) واجبە: شوێن باوەڕپێکراوێك بکەوێ (عارِفاً) زانا بێ: بە بەڵگەکانیقیبلە (وَإِنْ قَدَرَ) بەڵام ئەگەر توانای فێربوونی بەڵگەیقیبلەی هەبێ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: (وُجُوبُ التَّعَلُّمِ) واجبە: خۆی فێرە بەڵگەی قیبلە بکا (فَيَحْرُمُ التَّقْلِيدُ) کەوابو: حەڕامە شوێن کەسێکیتر بکەوێ، بەڵکو واجبە بەگوێرەی بەڵگەکان (اجتهاد) بکا.

وَمَنْ صَلَّى بِالاجْتِهَادِ فَتَيَقَّنَ الْخَطَأَ قَضَى فِي الأَظْهَرِ، فَلَوْ تَيَقَّنَهُ فِيهَا وَجَبَ اسْتِئْنَافُهَا، وَإِنْ تَغَيَّرَ اجْتِهَادُهُ عَمِلَ بِالثَّانِي وَلا قَضَاءَ حَتَّى لَوْ صَلَّى أَرْبَع رَكَعَاتٍ لأَرْبَعِ جِهَاتٍ بِالاجْتِهَادِ فَلا قَضَاءَ.

(وَمَنْ صَلَّى بِالأَجْتِهادِ) هەر كەسێك بەگوێرەی (اجتهاد)ی خۆی، یان بە (اجتهاد)ی شوێنكەوتووی‌خۆی نوێژی كرد (فَتَيَقَّنَ الْخَطَأَ) جا لە دوای‌نوێژەكە بێگومان زانی: هەڵە بووەو قیبلە لە لایەكی‌تر بووە (قَضَى) واجبە: نوێژەكە دووبارە بكاتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، واتە: ئەو دوو حەدیسەی كراونە بەڵگە: (كە دووبارەكردنەوە واجب نیە)، هەردوو حەدیسەكان بێ‌هێزن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَلَوْ تَيَقَّنَهُ فِيها) بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژەكەدا بێگومان زانی هەڵەیەو قیبلە لە لایەكی‌ترە (وَجَبَ اسْتِئْنافُها) واجبە: نوێژەكە ببڕێ‌و دووبارە بەرەو قیبلە دابیبەستێتەوە.

(وَإِنْ تَغَيَّرَ اجْتِهادُهُ) جا ئەگەر نەیزانی هەڵەیە، بەڵام (اجتهاد)ی گۆڕا: كە قیبلە لە لایەكی‌ترە (عَمِلَ بِالثَّانِي) واجبە ڕەفتار بە (اجتهاد)ی‌دووەمیش بكا، هەرچەند لە ناو نوێژیشدا بێ، واتە: واجبە خۆی وەرگێڕێتە لایەكەی‌تر (وَلاقَضاءَ) بەڵام دووبارەكردنەوەی لە سەر نیە، چونكە (اجتهاد) بە (اجتهاد)ێكی‌تر هەڵناوەشێتەوەو بێگومانیش نەیزانیوە هەڵەی كردوە، كەواتە: ئەوەی بە (اجتهاد)ی‌یەكەمیش كردویەتی هەر دروستە (حَتَّى) تا بە شێوەیەكی وەها (اجتهاد)گۆڕان دروستە (لَوْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعاتٍ) ئەگەر یەك نوێژی چوار ڕەكعەتی‌ی كرد (لأَرْبَعِ جِهاتٍ) بەرەو هەر چوار لا (بِالإِجْتِهادِ) بە چوار (اجتهاد)، هەر ڕەكعەتێك بەرەو لایەك (فَلا قَضاءَ) دووبارەكردنەوەی لە سەر نیە، چونكە بێگومان هەڵەی بۆ ئاشكرا نەبوە لە هیچ ڕەكعەتێكدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەی‌ڕابردوو گشتی دەربارەی ئەوە كەسە بوو: كە لە لایەكەی قیبلە بە هەڵەدا بچێ، جا ئەگەر لە لایەكەی قیبلە بە هەڵەدا نەچوبو، واتە: نوێژەكەی بەرەو لای قیبلە كردبو، بەڵام لە ڕاستەو چەپە بە هەڵەدا چوبو، بەم شێوەیە ڕەفتار دەكا:

ئەگەر لە دوای نوێژكردن بە هۆی (اجتهاد) ئاشكرابو: كە بە لای ڕاستەدا، یان بە لای چەپەدا هەڵەی كردوە، ئەوە نوێژەكەی دروستەو دووبارەكردنەوەی ناوێ، هەروەها ئەگەر لە ناو نوێژدا بە هۆی (اجتهاد) ئەو هەڵەیە ئاشكرابو، ئەوەش زیانی نیە، بەڵكو یەكسەر خۆی لە لای‌هەڵە لا دەداو لە لایەكەی‌تر خۆی لەگەڵ قیبلە ڕاست دەكاو نوێژەكە تەواو دەكا، بەڵام ئەگەر ئاشكرابوونی بەهەڵەداچوون: لە ڕاستەو چەپەدا بە هۆی (اجتهاد) نەبو، بەڵكو بێگومان—لە ناو نوێژدا، یان لە دوای نوێژ— زانی هەڵە بووە، ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا: واجبە نوێژەكە دووبارە بكاتەوە، لەفەرموودەی بێ‌هێزیشدا واجب نیە، هەروەك لە (فتح العزیز)و (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(بابُ صفَة الصَّلاة)

أَرْكانُها ثَلاثَةَ عَشَرَ، اَلأَوَّلُ: اَلنِّيَّةُ، فَإنْ صَلَّى فَرْضاً وَجَبَ قَصْدُ فِعْلِه، وَتَعْيِينُهُ، وَاْلأَصَحُّ وُجُوبُ نِيَّة الْفَرْضيَّة دُونَ اْلإضَافَة إلَى الله تَعَالى،

جا بزانە: لەم مەسەلەیەدا –لە فتوادا– ئیمامی(الغزالي) فەرمووده‌کەی بێهێزی بە ڕاست داناوەو دەفەرموێ: ئەگەر لە ڕاستە، یان لە چەپەدا هەڵەی کرد، بەڵام هەر بەرەو لای قیبلەش بوو، ئەوە دووبارەکردنەوەی نوێژی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (إحیاء العلوم)دا ڕوونی کردۆتەوە، والله أعلم.

﴿ بابُ صفَةالصَّلاة: باسی چۆنیەتی نوێژکردن ﴾

(أَرْكانُها) ڕوکنەکانی‌نوێژ، واتە: ئەو واجبانەی بەشێکی‌نوێژن‌و نوێژیان لێپێك دێ، ئەگەر یەکێکیان نەبێ نوێژەکە دروست نابێ (ثَلاثَةَعَشَرَ) سێزدە ڕوکنن:

١–﴿ نیەتهێنان ﴾

(اَلنِّيَّةُ) ڕوکنی‌یەکەم لە ڕوکنەکانی‌نوێژ: نیەتهێنانە، پێغەمبەرﷺ دەفەموێ: ﴿إنَّما اْلأَعْمالُ بالنِّيّات وَإنَّما لِكُلِّ امْــرِئٍ ما نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتهێنانەوە نەبێ دانامەزرێ، گشت مرۆڤێك تەنها پاداشی ئەو کردەوەیەی هەیە کە نیەتی بۆ هێناوە. کەوابو: (فَإنْ صَلَّى فَرْضاً) ئەگەر یەکێك ویستی نوێژێکی واجب بکا، ئەوە لە نیەتهێنانەکەی‌دا سێ شت مەرجن‌و واجبن:

یەکەم: (وَجَبَ قَصْدُ فِعْلِه) واجبە مەبەستی نوێژکردنەکەی هەبێ. دووەم: (وَتَعْيِينُهُ) واجبە ناوی نوێژەکە دیاری بکا: وەك نیوەڕۆ، یان عەسر...هتد. سێیەم: (وَاْلأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ نِيَّة الْفَرْضيَّة) واجبە نیەتی واجبیەکەشی بێنێ، تاکو لە سوننەت جیا ببێتەوە، وەك بە دڵ بڵێ: (أُصَلِّي فَرْضَ الظُّهْر) نیەتم وەیە فەرزی نوێژی نیوەڕۆ دەکەم، یان (أُصَلِّي الظُّهْرَ فَرْضاً) نیەتم وەیە نوێژی نیوەڕۆ بە فەرز دەکەم، یان (أُصَلِّي الظُّهْرَ الْواجِبَ) نوێژی نیوەڕۆی واجب دەکەم.

ئینجا بزانە: لە نیەتهێنانی واجبیەکەدا جیاوازی گەورەو منداڵ نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(دُونَ اْلاضافة الى الله تَعالى) بەڵام واجب نیە بڵێ: بۆ خوا ئەو نوێژە دەکەم، چونکە خواپەرستی هەر بۆ خودایە، هەروەها واجب نیە باسی ڕوو لە قیبلەو ژمارەی ڕکعەتەکان بکا، بەڵکو سوننەتە، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی ڕاستتردا: نیەتی قەزاکردنەوە لە نوێژی قەزاکراوەدا واجب نیە بەڵکو سوننەتە، هەروەها نیەتی (أداء)ش لەو نوێژەی لە کاتی‌خۆی‌دا دەکرێ واجب نیە بەڵکو سوننەتە، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَنَّهُ يَصِحُّ الْأَدَاءُ بِنِيَّةِ الْقَضَاءِ وَعَكْسُهُ، وَالنَّفْلُ ذُوالْوَقْتِ أَوِ السَّبَبِ كَـالْفَرْضِ فِيمَـا سَبَقَ، وَفِي نِيَّةِ النَّفْلِيَّةِ وَجْهَانِ، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ لاَ تُشْتَرَطُ نِيَّةُ النَفْلِيَّةِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَكْفِي فِي النَّفْلِ الْمُطْلَقِ نِيَّةُ فِعْلِ الصَّلاَةِ،

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر (يَصِحُّ الْأداءُ) دروستە: نوێژی(أداء) لە کاتیخۆیدا بکرێ (بِنِيَّةِ الْقَضاءِ) بە نیەتی قەزاکردنـەوە، بـەو مەرجـەی بـە گاڵتـە وا نـەکا، بـەڵکو بـە هەڵـەدا چوبێو وا تێگەیشتبێ کاتینوێژەکە نەماوە.

(وَعَكْسُهُ) بـە پێچەوانەش دروسـتە، واتـە: نوێـژی قـەزاکراوە بـە نیـەتی(أداء) بکـرێ، وەك بەهەڵەدا چوبێو واتێبگا کاتینوێژەکە ماوە.

کەوابو:–بۆ وێنە– ئەگەر کەسێك ماوەی بیست ساڵ نوێژی سـبەینیی لـە پـێش هـاتنی کاتەکەیدا کردبێ، ئینجا بۆی ئاشکرا بوو کە بە هەڵەدا چووە، ئەوە قەزاکردنەوەی تەنها یەك نوێژی سبەینیی لە سەر واجبە، چونکە هەر نوێژێکی ڕۆژیدواوە بە بەر قەزای ڕۆژی پێشەخۆی دەکەوێ، واتە: چونکە نیەتی قەزاکردنەوە واجب نیـە، هـەروەك لـە (تحفـة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالنَّفْـلُ ذُوالوَقْـتِ) ئـەو سـوننەتانەی خـاوەن کـاتن: وەکـو سـوننەتەکانی پـێشو دوای نوێژەکانو وەترو تەراویحو نوێژیجەژنەکانو چێشتەنوێژ (أَوِالسَّبَبِ) یان ئـەو سـوننەتەی خاوەن هۆیە: وەکو ڕۆژگیرانو مانگگیرانو نوێژیباران (كَالْفَرْضِ) وەکو نوێژی واجب وایە (فِيما سَبَقَ) لەو نیەتەیڕابردوودا، واتە: مەرجـە مەبەسـتی نوێژکردنەکـەی هـەبێو نـاوی سوننەتەکەش دیاری بکا، وەك بڵێ: نوێژی جەژنیقوربان، یانوەتر، یان تەراویح دەکەم، هەروەها مەرجە دیاری بکا سـوننەتەکە: (قَبْلِيَّـةٌ)–پـێش نوێژەکەیـە، یـان (بَعْدِيَّـةٌ)–دوای نوێژەکەیە، وەك سوننەتی پێش نوێژینیوەڕۆ، یان سوننەتی دوایمـەغریب، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَفِي نِيَّةِ النَّفْلِيَّةِ) دەربارەی نیەتهێنانی سوننەتایەتی (وَجْهانِ) دوو فەرموودە هەنە: (قُلْتُ) ئیمامی(النـواوی) دەفـەرموێ (الصَّحِيحُ) فەرموودەیڕاسـت لـەو دوو فەرموودەیـە ئەوەیـە: (لاتُشْتَرَطُ نِيَّةُ النَّفْلِيَّةِ) نیەتیسوننەتایەتی مەرج نیە (وَاللهُ أعْلَمُ) چـونکە سـوننەتایەتی هـەر لە ناوەکەی خۆیدا دەردەکەوێ.

(وَيَكْفِي فِي النَّفْلِ الْمُطْلَقِ) لە نیەتهێنانی سوننەتیبێناودا–واتە: ئەو سوننەتەی کاتو هـۆی نیە– ئەوەندە بەسە: (نِيَّةُ فِعْـلِ الصَّـلاةِ) نیـەتی نوێژکردنەکـە بێنـێ، واتـە: پێویسـت ناکـا نیەتی سوننەتایەتی بێنێ.

وَالنِّيَّةُ بِالْقَلْب، وَيُنْدَبُ النُّطْقُ قُبَيْلَ التَّكْبِيرِ. اَلثَّانِي: تَكْبِيرَةُ الإِحْـرَام، وَيَتَعَـيَّنُ عَلَـى الْقَادِرِ: اَللهُ أَكْبَر. وَلاَ تَضُرُّ زِيَادَةٌ لاَ تَمْنَعُ الاسْمَ كَاللهُ الأَكْبَر، وَكَذا اَللهُ الْجَلِيلُ أَكْبَـر فِي الأَصَحِّ، لاَ أَكْبَرُ اللهُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَمَنْ عَجَزَ تَرْجَمَ

(وَالنِّيَّـةُ) نیـەتهێنان بـۆ نوێـژو بـۆ هـەموو خواپەرسـتیەکیتر-هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە-(بِالْقَلْبِ) واجبە بە دڵ بێ، بە بەڵگەی (اجماع)، واتـە: زوبـان هیچ پەیوەندی بە دروستبوونیەوە نیە، بەڵام (وَيُنْدَبُ النُّطْقُ) سوننەتە: بە زوبـان نیـەت بێنێ (قُبَيْلَ التَّكْبِيرِ) تۆزێك لە پێش (الله اكبر)ی نوێژدابەستندا، تـاکو زوبـان یارمـەتی دڵ بدا، کەوابو: ئەگەر بـە زوبـان نیـەتی هێنـاو دڵ ئاگـادار نـەبو، ئـەو نیەتـە دروسـت نیـە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ئاگاداری﴾: نیەتهێنان بە زوبان-کە سـوننەتە- (قیـاس) کراوەتـە سـەر نیـەتیحـەج، هەروەك لە (تحفة)دا ئاماژەی بۆ کردوە ﴿عن عائشةرضي الله عنهـا: أَهَلَّ رَسُولُ اللهِﷺ بِالْحَجِّ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ نیەتی بە حەجیتـەنها هێنـا. واتـە: دیـارە بـە دەنـگ نیـەتی هێناوە. هەروەها نیەتیڕۆژووشی بە دەنگ هێناوە ﴿عن عائشةرضي الله عنهـا: دَخَلَ الـنَّبِيُّﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ قُلْنا: لا. قالَ: فَإِنِّي اذاً صائِمٌ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ ڕۆژێك هاتە ماڵەوەو فەرمووی: چیتان هەیە بیخۆم؟ گوتمان: نا. فـەرمووی: کـەوابو: مـن ئەمڕۆ بەڕۆژوومە.

٢-﴿(أَللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستن﴾

(اَلثَّانِي) دووەم لە ڕوکنەکانینوێـژ: (تَكْبِيرَةُالإِحْرامِ) گـوتنی (اللهُ أكْبَـر)ی نوێژدابەسـتنە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿تَحْرِيمُهاالتَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهاالتَّسْلِيمُ﴾ رواه اصحاب السـنن باسـناد صحيح، نوێژ بە (اللهُ أكبر) دادەبەسترێو بە سەلامدانەوەش تەواودەکرێ.

(وَيَتَعَيَّنُ عَلَىالْقادِرِ) دیاریدەکرێ لە سەر ئـەو کەسـەی توانـای هـەبێ، واجبـە بڵـێ: ﴿اَللهُ أَكْبَر﴾ رواه ابن حبان وابن خزيمة والبـزار باسـناد صـحيح، کـەوابو: جگـە لـە ڕسـتەی(الله أكبر) هیچ ڕستەیەکیتر دروست نیە، بەڵام (وَلا تَضُرُّ زِيادَةٌ) زیـانی نیـە زێدەیـەکی وەهـا (لاتَمْنَعُ الاسْمَ) کە ڕێگەی ناوی (اللهُ أكبَر) نەگرێ (كَ) وەکو بڵێ: (اَللهُ الأَكْبَر)، بە زێـدەیی ئەلیفـو لام (وَكَذا) هەروەها زیانی نیە بڵێ: (اَللهُ الْجَليل أكبَر)، بە زیدەی ووشەی(الجليل) لە نێوان (الله)و (أكبر)دا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.

(لا) بەڵام دروست نیە بڵێ: (أَكْبَرُ الله) کە ووشـەی (أكـبر) بـە پـێش ووشـەی (الله) بێخـی (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَمَنْ عَجَزَ) هەر کەسێك توانای نەبو بە عەرەبی بڵێ: (اللهُ أكْبَر)، نەشـگونجا فێـری ببـێ، (تَرْجَمَ) واجبە: وەریبگێڕێتە سەر زمانێکیتر، وەك بە کوردی بڵێ: (خوا گەورەترە).

وَوَجَبَ التَّعَلُّمُ إِنْ قَدَرَ، وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ فِي تَكْبِيرِهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَالأَصَحُّ رَفْعُهُ مَعَ ابْتِدَائِه، وَيَجِبُ قَرْنُ النِّيَّةِ بِالتَّكْبِيرَةِ، وَقِيلَ يَكْفِي بِأَوَّلِه

جا ئەمە لەو کاتەدایە: کە توانای فێربوونی نەبێ، کەوابو: (وَوَجَبَ التَّعَلُّمُ) واجبە: بە عەرەبی خۆی فێرە (الله أكبر) بکا (إنْ قَدَرَ) ئەگەر توانای فێربوونی هەبێ، بەڵکو واجبە بە سەفەر بڕواتە شوێنێکیتر، ئەگەر لە شوێنیخۆی کەسێك نەبو فێری بکا، چونکە (قاعدة)یەکی شەرعیە: (مَا لايَتِمُّ الْواجِبُ إلاَّ بِهِ فَهُوَ واجِبٌ) هەر شتێك واجب تەنها بەوی تەواو ببێ، ئەو شتەش واجبە. هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە بۆ نوێژکەر: جا پیاو بێ، یان ئافرەت (رَفْعُ يَدَيْهِ) هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە (فِي تَكْبِيرِهِ) لە کاتی (الله اکبر)ی نوێژدابەستنیدا (حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ) بەرامبەر هەردوو شانەکانی، بەم جۆرە: بەرەدەستەکانی بەرەو قیبلە بێ‌و سەرەپەنجەکانی بەرامبەر سەرەوەی گوێیەکانی بێ‌و هەردوو پەنجەی گەورەشی بەرامبەر نەرمە گوێیەکانی بێ‌و پشتەدەستەکانیشی بەرامبەر شانەکانی بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا وەها ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە (رَفْعُهُ مَعَ ابْتِدَائِه) سوننەتە: هەر لە گەڵ دەست پێکردنی (الله أكبر)دا دەستەکانی بەرز بکاتەوە، ئینجا دایانبنێتەوە سەر بنەوەی سینگی، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە ﴿عن وائلﷺ: رَفَعَ النَّبِيُّﷺ يَدَيْهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلاةِ كَبَّرَ-وَصَفَ هُمَامٌ: حِيالَ أُذُنَيْه- ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِه، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ کە نوێژی دابەست، (الله أكبر)ی گوت‌و دەستی تا بەرامبەر گوێیەکانی بەرز کردەوە، ئینجا بەرگی لە خۆی وەرپێچا، ئینجا دەستیڕاستەی لە سەر دەستیچەپەی دانا.

ئینجا بزانە: واجبە (الله أكبر)ی نوێژدابەستن بە پێوە بگوترێ لەو حاڵەتەدا: کە واجبە بە پێوە نوێژ بکا، هەروەها سوننەتە: ئیمام (الله أكبر)ی‌نوێژدابەستن‌و ئەوانەیتریش بە دەنگ بڵێ، تاکو نوێژکەرەکان گوێیان لێبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَجِبُ قَرْنُ النِّيَّةِ) واجبە: نیەتهێنانەکە لە دڵدا بەرامبەر بکا (بِالتَّكْبِيرَةِ) بە (الله أكبر)ی نوێژدابەستن، واتە: واجبە نیەتەکە-بە هەرسێك مەرجەوە- لە دڵدا بەرامبەر بکا لە گەڵ سەرەتای(الله أكبر)، ئینجا نیەتەکەی هەر لە دڵدا بێ، تا (الله أكبر) کۆتایی دێ، هەروەك سەرچاوەکان فەرموویانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (يَكْفِي بِأَوَّلِه) ئەوەندە بەسە: کە نیەتەکە بەرامبەر بکا بە سەرەتای(الله أكبر)، واتە: واجب نیە تا کۆتایی (الله أكبر) نیەتەکەی هەر لە دڵدا بێ.

ئینجا بزانە: (امام الحرمین)و (الامام الغزالی)و (الامام النواوی) ئەو ڕایەیان هەڵبژاردوە: کە بەرامبەرکردنێکی عادەتی بەسە، واتە: لە بەشێکی (الله أکبر)دا لە دڵیدا بێ: کە ئەم نوێژە واجبە، یان سوننەتە دەکا، جیاوازی سەرەتاو ناوەندو کۆتایی(الله اکبر) نیە، (تحفة)و (مغنی)ش لایەنگیری ئەو هەڵبژاردنەیان کردوەو (الشروانی)ش بە درێژی ڕوونی کردۆتەوە، ئیتر لە دوای تەواوبوونی(الله أکبر) واجب نیە: لە ناو نوێژدا نیەتەکەی هەر لە دڵدا بێ، بەڵام ئەگەر بەرامبەری نەکرد، بەڵکو لە پێش گوتنی(الله أکبر) نیەتی هێنا، ئەوە لەو هەردوو مەسەلەدا نیەتەکەی دروست نیەو نوێژی دانابەستریٚ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر نوێژی دابەست، ئینجا کەوتە گومان: ئایا نیەتی هێناوە، یان نا؟ یان کەوتە گومان: ئایا نیەتەکەی ڕاست بووە، یان هەڵە بووە؟ ئەوە ئەگەر هیچ واجبێکی نوێژی نەکردو لە ماوەیەکیکورتدا هاتەوە بیری: کە نیەتی هێناوەو نیەتەکەشی ڕاست بووە، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەگەر ماوەی بیرکردنەوەی درێژ بوو، ئینجا هاتەوە بیری: کە نیەتی هێناوەو نیەتەکەشی ڕاست بووە، یان لە حاڵەتیگوماندا واجبێکی کرد، وەك بەشێکی لە (فاتیحة) خوێند، یان ڕوکووعی برد، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا نوێژی بەتاڵ دەبێ.

هەروەها ئەگەر نیەتی هێنا: نوێژەکەی ببڕێ، یان کەوتە گومان: ئایا نوێژەکەی ببڕێ، یان بەردەوام بێ، یان نیەتی هێنا: ئەگەر شتێك ببێ، یان شتێك نەبێ نوێژەکەی ببڕێ، لەو سێ مەسەلەیەشدا نوێژی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر نەکەوتە گومان بەڵکو تەنها (وَسْوَسَة)ی تووش بوو، ئەوە زیانی نیە، هەروەك (المجموع)و (مغنی)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

هەروەها ئەگەر لە ناو نوێژدا نیەتەکەی بۆ نوێژێکیتر بگۆڕێ: وەك لە ناو نوێژینیوەڕۆدا نیەتی نوێژیعەسر بێنێ، یان بە بێعوزر نیەتی نوێژێکیسوننەت بێنێ، ئەوە هەردوو نوێژەکەی بەتاڵ دەبن، واتە: نوێژەکەی ئێستاو هەم ئەوەش کە نیەتی بۆ هێناوە.

بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژێکیواجبدا نیەت بێنێ: بیکاتە سوننەتێکی بێناوی دوو ڕکعەتی تاکو فریای جەماعەت کردن بکەوێ، ئەوە دروستەو بۆی دەبێتە سوننەت، چونکە عوزری بە دەستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

٣-﴿ ڕاوەستان بە پێوە ﴾

(اَلثَّالِثُ) سێیەم لە ڕوکنەکانینوێژ: (اَلْقِيَامُ) ڕاوەستانە بە پێوە: بۆ (الله أکبر)ی نوێژدابەستنو بۆ فاتیحەخوێندن (فِي فَرْضِ الْقَادِرِ) لە نوێژە واجبەکەی ئەو کەسەدا: کە

وَشَرْطُهُ نَصْبُ فَقَارِهِ، فَإِنْ وَقَفَ مُنْحَنِياً أَوْ مَائِلاً بِحَيْثُ لاَ يُسَمَّى قَائِماً لَمْ يَصِحَّ،

توانای ڕاوەستانی هەبێ، هەرچەند ڕاوەستانەکەش بە هۆی پاڵوێدانیشتێکیتر بێ: وەك دیوارو گۆچان، یان بە یارمەتیکەسێکیتر بێ، هەر واجبە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن عمران ﷺ: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: صَلِّ قائماً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقاعِداً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ﴾ رواه البخاري، زاد النسائي: ﴿فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَمُسْتَلْقِياً﴾. بە پێوە نوێژیواجب بکە، جا ئەگەر توانات نەبو، بە دانیشتنەوە نوێژ بکە، جا ئەگەر توانات نەبو، لە سەر تەنیشت نوێژ بکە، ئەگەر توانات نەبو، لە سەر پشت نوێژ بکە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە نوێژی سوننەتدا ڕاوەستان بە پێوە واجب نیە، هەروەها ئەگەر کەسێك بە پێوە نوێژی کردبا میزی لێدەچکاوە، یان بای لێبەردەبو، بەڵام ئەگەر بە دانیشتوویی بیکا میزەکە، یان بایەکە دەوەستا، ئەوە واجبە بە دانیشتوویی نوێژ بکا، دووبارەکردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە خوێنچڕکەدا باسمان کرد، هەروەها ئەگەر کەسێك چاودێری لەشکری دوژمن بوو و ئەگەر بە پێوە نوێژی کردبا، ئاشکرا دەبوو و پلانەکە تێك دەچوو، یان چەند چەکدارێکیئیسلام لە (کَمِین)=مەکۆدا بن، ئەگەر بە پێوە نوێژ بکەن ئاشکرا دەبن و پلانەکە تێك دەچوو، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا دروستە: بە دانیشتوویی نوێژ بکەن، بەڵام لە سەر هەردوو لا واجبە نوێژەکەیان دووبارە بکەنەوە.

ئینجا بزانە: سوننەتە بە قەد بستێك پێیەکانی لێك جیا بکاتەوە: هەم لە ڕاوەستانداو هەم لە کاتی سوجدەدا، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، بەڵگەی ئەندازەی نێوان پێیەکانیش ئەم حەدیسەیە: ﴿عن أبيهريرة ﷺ: قال النَّبِيُّ ﷺ: إِذا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ نَعْلَيْهِ بَيْنَ رِجْلَيْهِ﴾ رواه ابوداود بسندصحيح، هەر کاتێك یەکێکتان نوێژی کرد، با هەردوو کەوشەکانیخۆی لە نێوان هەردوو پێیەکانی دابنێ.

هەروەها سوننەتە: پەنجەی پێیەکانی ڕوو لە قیبلە بکا، بەڵام ناپەسندە: پێیەکی بە پێش پێیەکەیتری بێخێ، یان بە بێعوزر لە سەر یەك پێی ڕابوەستێ، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی بە پێوە ڕاوەستان ئەوەیە (نَصْبُ فَقارِهِ) زنجیرەی پشتی بە تەواوی ڕاست ببێتەوەو لە سەر پێیەکەی خۆی ڕابوەستێ، کەوابو: (فَإِنْ وقَفَ) ئەگەر بە پێوە ڕاوەستا (مُنْحَنِياً) بەڵام بەرەو پێشەوە، یان پشتەوە بە قەسدی خۆی چەماندەوە (أَوْ مائِلاً) یان بەرەو ڕاستە، یان چەپە بە قەسدی خۆی خوار کردەوە، یان لە سەر پێی خۆی ڕانەوەستا، بەڵکو بە دەستەکانی خۆی هەڵواسی بوو (بِحَيْث لا يُسَمَّى قائِماً) بە جۆرێکی وەها: کە پێی نەدەگوترا: ڕاوەستاو (لَمْ يَصِحَّ) ڕاوەستانەکەیدروست نیە، چونکە واجبەکەی بەجێ نەهێناوە.

فَإِنْ لَمْ يُطِقِ انْتِصَاباً وَصَارَ كَرَاكِعٍ فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يَقِفُ كَذلِكَ، وَيَزِيدُ إِنْحِنَاءَهُ لِرُكُوعِه إِنْ قَدَرَ، وَلَوْ أَمْكَنَهُ الْقِيَامُ دُونَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُود قَامَ وَفَعَلَهُمَا بِقَدْرِ إِمْكَانِه، وَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْقِيَامِ قَعَدَ كَيْفَ شَاءَ، وَافْتِرَاشُهُ أَفْضَلُ مِنْ تَرَبُّعِهِ فِي الأَظْهَرِ، وَيُكْرَهُ الإِقْعَـاءُ بِـأَنْ يَجْلِسَ عَلَى وَرِكَيْه نَاصِباً رُكْبَتَيْه،

(فَإِنْ لَمْ يُطِقْ انْتِصاباً) جا ئەگەر تواناى نەبو پشتى ڕاست بكاتەوە (وَصارَ كَراكِـعٍ) وەكو حاڵەتى ڕوكووع پشتى چەما بۆوە: بە هۆى پيرى، يان نەخۆشى (فَالصَّحِيحُ) فـەرموودەى ڕاست ئەمەيە: (أَنَّهُ يَقِفُ كَذلِكَ) واجبە بـە پێوە بـە پشت چـەماوەيى ڕابوەستىٚ (وَيَزِيدُ انْحِناءَهُ لِرُكُوعِهِ) هەروەها واجبە: بۆ ڕوكووع زيـاتر خـۆى بچـەمێنێتەوە (إِنْ قَـدَرَ) ئەگـەر تواناى هەبىٚ.

(وَلَوْ أَمْكَنَهُ الْقِيامُ) ئەگەر بۆى گونجا بـە پێـوە ڕابوەستىٚ (دُونَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ) بـەڵام نەدەگونجا ڕوكووع و سوجدە ببا، چونكە نەخۆشىى پشتى هەبو، يان لە بـەر هۆيـەكىتر (قامَ) ئەو كاتە واجبە بە پێوە ڕابوەستىٚ (وَفَعَلَهُما) ڕوكووع و سوجدەش بـە پێـوە دەبـا (بِقَدْرِ إِمْكانِهِ) بەگوێرەى بۆگونجانى خۆى، واتە: تۆزێك پشتى دەچەمێنێتەوە.

جا ئەگەر تواناى نەبو، ئەو كاتە سەرو ملـى دەچـەمێنێتەوە، جـا ئەگـەر ئـەو توانايەشـى نەبو، ئەو كاتە بـە چـاوەكانى ئاماژەيـان بۆدەكـا، بـەڵام ئەگـەر تـەنها توانـاى ڕوكـووعى هەبو، ئـەو كاتـە ڕوكـووع دەبـا، ئينجـا بـۆ سـوجدەش ڕوكووعەكـە دووبـارە دەكاتـەوە، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموويانە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموىٚ: ﴿ما أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ ما اسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر فەرمانێكم پىٚكردن، ئەوەنـدەى تواناتـان هەيـە فەرمانەكەم بەجىٚ بێنن.

﴿ نوێژكردن بە دانيشتنەوە ﴾

(وَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْقِيامِ) ئەگەر تواناى نەبو لە نوێـژى واجبـدا بـە پێـوە ڕابوەسـتىٚ؟ چـونكە هەردوو پىٚى نەبون، يان نەخۆشىى زياد دەبو، يان ئازارێكى بەهێزى تووش دەبـو، يـان مەترسى لەناوچوونى هەبو (قَعَدَ) واجبە: بە دانيشتنەوە بەرەو قيبلە نوێژە واجبەكە بكـا (كَيْـفَ شـاءَ) هــەر جـۆرە دانيشــتنێكى حــەز دەكــا، بــە بەڵگــەى حەديســەكەى (عمران)ى ڕابردوو.

(وَافْتِراشُهُ) بەڵام دانيشتنى(افْتِراش)، واتە: لە سەر پىٚى چـەپە دابنيشـىٚو پـىٚى ڕاسـتەش دابچەقێنىٚ، ئەو شێوەيە (أَفْضَلُ) خێـرى زيـاترە (مِـنْ تَرَبُّعِـهِ) لـە دانيشـتنى چوارگۆشـەيى (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەى بەهێزتردا (وَيُكْرَهُ الإِقْعاءُ) ناپەسندە لە نوێژدا بـە هـەڵتوتكايى دابنيشىٚ (بِأَنْ) بەو جۆرە: (يَجْلِسَ عَلى وَرِكَيْهِ) لە سەر هەردوو لاقينگـى دابنيشـىٚو (ناصِـباً رُكْبَتَيْهِ) هەردوو ڕانو ئەژنۆيەكانيشى بەرز بكاتەوە بۆ بەرامبەر پەراسووەكانى.

ثُمَّ يَنْحَنِي لِرُكُوعِهِ بِحَيْثُ تُحَاذِي جَبْهَتُهُ مَا قُدَّامَ رُكْبَتَيْهِ، وَالأَكْمَلُ أَنْ تُحَاذِيَ مَوْضِعَ سُجُودِهِ، فَإِنْ عَجَزَ عَنِ الْقُعُودِ صَلَّى لِجَنْبِهِ الأَيْمَنِ، فَإِنْ عَجَزَ فَمُسْتَلْقِيَاً،

(ثُمَّ) ئینجا ئەو کەسەی بە دانیشتنەوە نوێژ دەکا (يَنْحَنِي لِرُكُوعِهِ) واجبە بۆ ڕوکووع خۆی کووڕ بکاتەوە (بِحَيْثُ) بە جۆرێکی وەها: (تُحَاذِي جَبْهَتُهُ) نێوچاوانی بەرامبەر بێ (ماقُدَّامَ رُكْبَتَيْهِ) لە گەڵ پێشەوەی ئەژنۆیەکانی، ئەوەیان لای کەمی بوو (وَالأَكْمَلُ) لەوەش تەواوتر ئەمەیە: (أَنْ تُحَاذِيَ مَوْضِعَ سُجُودِهِ) ئەوەندە بۆ ڕوکووع خۆی کووڕ بکاتەوە تا نێوچاوانی دەگاتە بەرامبەر شوێنی سوجدەی، ئاشکراشە: واجبە بە تەواوی سوجدە ببا.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر لە شوێنێکی نەویدا بەند کرابو، یان لە ترسی باران چوبوە شوێنێکی نەوی‌و نەیدەتوانی تەواو خۆی ڕاست بکاتەوەو شوێنێکی‌تریش نەبو، ئەو کاتە بە گوێرەی گونجان بۆی دروستە: بە چەماوەیی، ئەگەر نا: بە دانیشتوویی نوێژەکە بکا، دووبارەکردنەوەشی لە سەرنیە، بەڵگەش حەدیسەکەی (ماأمَرْتُكُم)ی‌ڕابردووە.

هەروەها ئەگەر پزیشکێکی باوەڕپێکراو گوتی: ئەگەر لە سەر پشت نوێژ بکەی چاوت دەرمان دەبێ، ئەو کاتە بۆی دروستە: بە پێوە نوێژ نەکا، واتە: لە سەر پشت نوێژ بکا، دووبارەکردنەوەشی لە سەر نیە، لە (نهایة)و (الشبراملسی)دا ئەو دوو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(فَإِنْ عَجَزَ عَنِ الْقُعُودِ) جا ئەگەر توانای نەبو بە دانیشتنەوە نوێژە واجبەکە بکا؟ چونکە نەخۆشی‌ی زیاد دەبو، یان مەترسیەکانی‌تری‌ڕابردووی هەبون (صَلَّى لِجَنْبِهِ) واجبە: لە سەر تەنیشتی ڕوو لەقیبلە نوێژە واجبەکە بکا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عمران)ی‌ڕابردوو (الأَيْمَنِ) سوننەتە لە سەر تەنیشتی ڕاستە نوێژەکە بکا، واتە: بە بێ‌عوزر ناپەسندە: لە سەر تەنیشتی چەپە نوێژ بکا.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر لە سەر تەنیشتیش توانای نەبو، لە بەر هۆیەکانی‌ڕابردوو (فَمُسْتَلْقِيَاً) واجبە: لە سەرپشت نوێژ بکاو بەرەپێ‌یەکانی بەرەو قیبلە بن‌و شتێکیش لە بن سەری دادەنێ تاکو ڕوخساریشی بەرەو قیبلەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عمران)ی ڕابردوو.

ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژکەری دانیشتوو و لە سەر تەنیشت‌و لە سەر پشت توانای ڕوکووع‌و سوجدەی هەبێ، واجبە بە تەواوی بیانبا، ئەگەر نا: بە سەری خۆی ئاماژەیان بۆ دەکاو سوجدەکەی لە ڕوکووع نزمتر دەبا، بەڵام ئەگەر دەیتوانی پێشەسەری، یان تەنیشتی سەری -کە لە لای زوڵفەوەیە- لە سەر زەمین دابنێ، ئەو کاتە واجبە دایبنێ.

وَلِلْقادِرِ اَلتَّنَفُّلُ قاعِداً وَكَذا مُضْطَجِعاً فِي الأَصَحِّ. اَلرَّابِعُ: اَلقِرَاءَةُ، وَيُسَنُّ بَعْدَالتَّحَرُّمِ دُعاءُ الإِفْتِتَاحِ

جا ئەگەر نەیتوانی بە سەریش ئاماژە بۆ ڕوکووع و سوجدە بکا-وەك لە قنارە درابێ- ئەو کاتە واجبە بە چاوەکانی ئاماژەیان بۆ بکا، جا ئەگەر بە چاوەکانیشی نەیتوانی ئاماژەیان بۆ بکا-وەك لە ترسیدوژمنێك خۆی بە مردوو بێنێتە بەرچاو- ئەو کاتە واجبە گشت کردارو گوفتارە واجبەکانینوێژ بەسەر دڵیدا بێنێ، بەڵگەش حەدیسەکەی (ماأمرتُكُمْ)یڕابردووە.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەیڕابردوودا لە هیچیان دووبارەکردنەوەی نوێژ واجب نیە، کەوابو: تا گیانی تێدا مابێو تا هۆشی هەبێ، نوێژی لە سەر لاناچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردونەوە.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەربارەی نوێژیواجب بوو، چونکە (وَلِلْقادِرِ) بۆ ئەو کەسەی توانای ڕاوەسانی هەیە دروستە: (اَلتَّنَفُّلُ قاعِداً) بە دانیشتوویی نوێژیسوننەت بکا، جا هەر جۆرە سوننەتێك بێ (وكَذا) هەروەها (مُضْطَجِعاً) لە سەر تەنیشتیشی بۆ دروستە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، هەرچەند توانای ڕاوەستانو دانیشتنیشی هەبێ، بەڵام واجبە بۆ ڕوکووع و سوجدە دابنیشێ ﴿عن عمرانﷺ: قالَ النَّبيُّﷺ: مَنْ صَلَّى قائماً فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قاعِداً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِالْقائم، وَمَنْ صَلَّى نائماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِالْقاعِدِ﴾ رواه البخاري، هەر کەسێك بە پێوە نوێژی سوننەت بکا، ئەوە خێری گەورەترە، هەر کەسێك بە دانیشتنەوە نوێژی سوننەت بکا، ئەوە نیوەی خێری بە پێوەی هەیە، هەر کەسێکیش بە پاڵدانەوە نوێژی سوننەت بکا، ئەوە نیوەی خێری دانیشتووی هەیە.

کەوابو: بە بێعوزر نوێژی سوننەت لە سەر پشت دروست نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

٤-﴿ فاتیحە خوێندن ﴾

(اَلرَّابِعُ) چوارەم لە ڕوکنەکانینوێژ: (اَلْقِراءَةُ) خوێندنی سورەتی(الْفاتِحَة)یە، بە شێوەیەکی وەها: بەخۆی گوێی لە خوێندنیخۆی بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُسَنُّ) بۆ ئیمامو بۆ مەئموم سوننەتە (بَعْدَالتَّحَرُّمِ) لە دوای(الله اكبر)ی نوێژدابەستن لە نوێژی سوننەتو واجبدا جگە لە نوێژی(جنازة): (دُعاءُ الافْتِتاحِ) ئەم دوعایەی (افْتِتاح) -کە هەم پێی دەگوترێ: (تَوَجُّه)- بخوێنێ: ﴿وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذى فَطَرَ السَّمَاوات وَالأَرْضَ حَنِيفاً مُسْلِماً وَمآ أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ

الْعَالَمِينَ لاشَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ رواه مسلم إلاّ (مُسْلِماً): فابن حبان.
ئینجا بزانە: ئیمام -بە بێئیزنیمەئموومەکان- لەو دوعایە زیاتر ناخوێنێ، بەلام ئەگەر مەئموومەکان بە درێژکردنیئوێژ ڕازی بون، یان بە تەنها نوێژی دەکرد، ئەو کاتە چەند دوعاو زیکرێکیتریش سوونەتن: کە لە حەدیسی (صحیح)دا هاتونو لە زۆربەی سەرچاوەکاندا هێناویانن.
هەم فەرموویانە: ئەگەر بۆ نوێژدابەستن بە پێوە نەگەیشتە ئیمام، یان گەیشتێ بەلام ترسی هەبو فاتیحەی بە تەواوی پێ نەخوێندرێ، یان بە قەسدی، یان بە هەلە دەستی بە (أعوذُ باللهِ)، یان (بِسْمِ اللهِ) کرد، لەو حالەتانەدا دوعای (إفتتاح) سوونەت نیە.
جا بزانە: مەرجی ئەو مەئموومانەی بە درێژکردنیئوێژ ڕازینە: دەبی ژمارەیان دیاربیو کەسیتر نێتە گەلیانو کۆیلەو ژنی بە مێردو کارکەری بەکرێگیراویشیان لە گەلدا نەبێ، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا فەرموویانە.
(ثُمَّ التَّعَوُّذُ) ئینجا لە دوای دوعایڕابردوو-پێش دەست پێکردنیفاتیحە- سوونەتە بلێ: (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ هەر کاتێك ویستت قورئان بخوێنی خۆت بە خوای گەورە بپارێزە لە شەیتانی تێهەلدراو. جا ئەگەر دوعایەکەیڕابردوو نەشخوێنێ، (أَعُوذُ بِاللهِ) هەر سوونەتە، بەلام ئەگەر دەستی بە فاتیحەخوێندن کرد، ئەو کاتە سوونەتەکەی لە دەست دەچێ.
(وَيُسِرُّهُمَا) سوونەتە بۆ ئیمامو بۆ مەئموم: دوعای (إفتتاح)و (أَعُوذُ بِاللهِ) هەردووکیان بە دەنگی نهێنی بلێن، بە جۆرێکی وەها: بەخۆی گوێی لێبێ، هەر چەند نوێژەکەش بە دەنگ هەلێنان بێ.
(وَيَتَعَوَّذُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ) سوونەتە: لە هەموو ڕەکعەتێکدا (أعوذ باللهِ) بکا (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی بەهێزیمەزهەب، چونکە لە هەر ڕەکعەتێکدا فاتیحەیەکی نوێ دەخوێنێ (وَالْأُولَى) بەلام (أَعُوذُ بِاللهِ)کردن لە ڕەکعەتی یەکەمدا (آكَدُ) زیاتر خێرترە، چونکە زانایان لە سەری یەکدەنگن.
ئینجا بزانە: (أعوذ باللهِ)کردن سوونەتە بۆ هەر کەسێکی بیەوێ قورئان بخوێنێ، جیاوازی نیە: لە سەرەتای سوڕەتەوە دەست پێ بکا، یان لە ناوەوە، جا لە نوێژدا بێ، یان لە دەرەوەی نوێژدا بێ، بەلام لە دەرەوەی نوێژدا سوونەتە بە دەنگ هەلێنان (أَعُوذُ بِاللهِ) بلێ، جا ئەگەر بە قسەکردن، یان بێدەنگبوونێکیدرێژ قورئانخوێندنەکەی نەپچڕاندبێ، ئەوە یەك (أَعُوذُ بِاللهِ)کردن بەسە، بەلام ئەگەر پچڕاندبێتی، دووبارەکردنەوەی سوونەتە،

هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها (بِسْمِ اللَّه)کردنیش هەمان ڕوونکردنەوەی بۆ بڕیار دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) وەردەگیرێ.

هەروەها بزانە: فاتیحەو سوڕەتی دوایفاتیحە لە نوێژدا بە یەك قورئانخوێندن دادەندرێن، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی، کەواتە: (أعوذ باللّٰه)و (بسم اللّٰه)کردن بۆ قورئانخوێندنی پاش فاتیحە سوننەت نیە، مەگەر لە سەری سوڕەتەوە دەست پێ بکا، ئەو کاتە دەبی (بسم اللّٰه)ی سوڕەتەکە بخوێنێ، چونکە (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) ئایەتێکە لە سەرەتای گشت سوڕەتێك–جگە لە سوڕەتی(بَرَاءَة)– هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: (بسم اللّٰه) خوێندن لە سەرەتای (بَراءَة)دا حەرامە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەلام لە لای (الرملی) ناپەسندە، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَتَعَيَّنُ الْفَاتِحَةُ) واجبە سوڕەتیفاتیحە بخوێندرێ (فِي كُلِّ رَكْعَةٍ) لە هەموو ڕەکعەتێکدا جیاوازی نیە: نوێژەکە واجب بێ، یان سوننەت بێ، نوێژکەرەکەش گەورە بێ، یان منداڵ بێ، یان مەئموم بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاصَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ﴾ رواه الشيخان، نوێژی ئەوکەسە دروست نیە: کە فاتیحەی تێدا نەخوێنێ.

ئینجا بزانە: چەند حەدیسێك کراونەتە بەڵگە: کە لە سەر مەئموم واجب نیە لە نوێژی بە جەماعەتدا فاتیحە بخوێنێ، بەلام حەدیسەکان گشتیان (ضَعيف) –بێهێزن، هەروەك ئیمامی(النواوی) لە (المجموع)دا ڕوونی کردونەوە (إلاَّ رَكْعَةَ مَسْبُوقٍ) تەنها لە ڕەکعەتی ئەو مەئمومەدا فاتیحە واجب نیە: کە لە ئیمام دوا کەوتبێو ماوەی فاتیحەخوێندنی نەمابێ، هەروەك لە باسی (جماعة)دا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء اللّٰه تعالى.

(وَالْبَسْمَلَةُ) ئایەتی (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) (مِنْهَا) ئایەتێکە لە سەرەتای سوڕەتی فاتیحە، واتە: واجبە بە (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) دەست بە فاتیحە بکا ﴿عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَرَأَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ فِي أَوَّلِ الْفَاتِحَةِ وَعَدَّهَا آيَةً﴾ حديث صحيح رواه ابن خزيمة، وقال الدارقطني: هو اسناد صحيح. پێغەمبەرﷺ لە سەرەتای فاتیحەدا (بسم اللّٰه)ی خوێندو بە ئایەتێکی ژمارد.

کەوابو: لە هەر نوێژێکدا فاتیحە بە ئاشکرا بخوێندرێ، (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم)ش بە ئاشکرا دەخوێندرێ ﴿عن نعيم: صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَبِي‌هريرةﷺ فَقَرَأَ: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ، ثُمَّ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ...ثُمَّ يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لأَشْبَهُكُمْ صَلاةً بِرَسُولِ اللّٰهِﷺ﴾ رواه النسائي وابن خزيمة في صحيحه وابن حبان في صحيحه والدارقطني وقال: هذا حديث صحيح، وقال البيهقي: هو اسناد صحيح، واتە: لە پشت (ابیهريرة) نوێژمان بە

جەماعەت کرد، ئەویش بە دەنگ (بِسْمِ اللهِ الرحْمنِ الرَّحِيمِ)ی خوێند، ئینجا فاتیحەی خوێند، ئینجا کە سەلامی نوێژی داوە، سوێندی خواردو فەرمووی: من زیاتر لە هەمووتان لە نوێژکردندا وەکو پێغەمبەرم ﷺ.

﴿ئاگاداری﴾: ئەوانەی دەڵێن: (بسم الله)خوێندن بە دەنگی ئاشکرا سوننەت نیە، بەڵگەیان ئەم حەدیسەیە: ﴿عن أنس ﷺ: صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ ﷺ فَكَانُوا يَفْتَتِحُونَ بِالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ رواه الشيخان، زاد مسلم: ﴿لا يَذْكُرُونَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ﴾ وفي رواية لـه: ﴿فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَداً مِنْهُمْ يَقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ﴾. (أنس) دەفەرمویێ: نوێژم لە پشت پێغەمبەرو ﷺ ئیمامی (أبوبكر)و ئیمامی (عمر)و ئیمامی (عثمان) کردوە، یەکسەر دەستیان بە فاتیحەخوێندن دەکرد، گوێم لە یەکێکیان نەبو بە دەنگی ئاشکرا (بسم الله الرحمن الرحيم) بخوێنیێ.

جا بزانە: لە مەزهەبی(شافعي)دا ڕەفتار بە حەدیسەکانی (أمّ سلمة)و(أبي هريرة)ی ڕابردوو و چەند حەدیسێکی تری (صحيح) کراوەو، ڕەفتار بەم حەدیسەی(أنس) نەکراوە، بە هۆی دوو (قاعدة)ی شەرعی:

یەکەم: (الإثْبَاتُ مُقَدَّمٌ عَلَى النَّفْيِ) هەبوون بە پێش نەبوون دێخرێ. کەواتە: حەدیسەکەی (ابي هريرة) ﷺ (مُثْبِتٌ)و هەبوون دەفامێنێتەوە، بە پێش حەدیسەکەی (أنس) دێخرێ، چونکە (نافي)و نەبوون دەفامێنێتەوە.

دووەم: (إذا تَعارَضَتْ تَساقَطَتْ) هەر کاتێك بەڵگەکان دژ بەیەکتری بون، یەك بە دوای یەکتردا لە کار دەکەون. کەواتە: ئەو حەدیسانەی ڕابردووی (انس)، دژایەتییان هەیە لە گەڵ حەدیسێکی تری (انس): کە لە (البخاري)و (المستدرك)دا گێڕدراوەتەوەو (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ)ی بە دەنگ خوێندوەو فەرموویەتی: ﴿كانَتْ-أيْ قِراءَةُ النَّبِيِّ ﷺ-مَدًّا، ثُمَّ قَرَأَ (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ)...﴾الحديث. هەم لەگەڵ ئەم حەدیسەشیدا: ﴿عن سعيد بن زيد: سَأَلْتُ أَنَساً ﷺ أَكانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَسْتَفْتِحُ بِالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ أَوْ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ؟ فَقالَ أَنَسٌ: إِنَّكَ لَتَسْأَلُنِي عَنْ شَيْءٍ ما أَحْفَظُهُ وَماسَأَلَنِي عَنْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ﴾ رواه الامام احمد وابن خزيمة والدارقطني وقال: اسناده صحيح، لە (أنس)م پرسی: ئایا پێغەمبەر ﷺ یەکسەر دەستی بە (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِين) دەکرد، یان بە (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ)؟ لە وەڵامدا فەرمووی: تۆ لە شتێکی وەها پرسیارم لێدەکەی: کە لەبیرم نەماوەو کەسیش لە پێش تووە ئەم پرسیارەی لێنەکردوم، واتە: نازانم.

کەوابو: دژایەتی لەو ئاڵۆزیەدا پەیدا بووە: کە (أنس ﷺ) لە یەك بابەتدا سێ جۆرە حەدیسی هەنە: (هەبوون، نەبوون، نەزانین)، جا بەو دژایەتیە گشتیان لە کار دەکەون و

وَتَشْدِيدَاتُهَا، وَلَوْ أَبْدَلَ ضَاداً بِظَاءٍ لَمْ تَصِحَّ فِي الأَصَحِّ، وَيَجِبُ تَرْتِيبُهَا وَمُوَالاتُهَا، فَإِنْ تَخَلَّلَ ذِكْرٌ قَطَعَ الْمُوَالاةَ،

رەفتـار بـە حەدیسـەكانیتری دەنـگ هـەڵێنان دەكـرێ، هـەروەك ئیمـامی (النـواوی) لـە (المجموع)دا زۆر بە درێژی ئەو مەسەلەی ڕوون كردۆتەوە، والحمدلله رب العالمين.

(وَتَشْدِيداتُها) هەروەها گرتنـی پیتـە تێكنراوەكـان بەشـێكە لـە فاتیحەو واجبـە بـەجیٚی بێنیٚ، كەوابو: ئەگەر پیتێكیتێكنراوی لێك هەڵوەشاندەوە، یان نەیگرت، ووشەكە غەڵەت دەبیٚ، وەك بڵیٚ: (أَلرَحْمنِ) یان (إِيَاكَ) یان (إِهْدِنا صِراطَ المُسْتَقِيم)، بەڵام ئەگـەر پیتێكـی سـوكی گـرت، وەك بڵـیٚ: (مالِـكٌ)، یـان (نَعبُـدُّ) یـان (الْمَغْضُـوبٌ) ئـەوە خراپـە، بـەڵام خوێندنەوەیشی دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها واجبە: گشت پیتەكانی فاتیحە بە بیٚگۆڕین بخوێندرێنـەوە، كـەوابو: (وَلَـوْ أَبْـدَلَ ضاداً بِظاءٍ) ئەگەر پیتی(ض) بە پیتی(ظ) بگۆڕیٚ، وەك بڵیٚ: (وَلاالظّالِّين)، (لَمْ تَصِحَّ فـی الأَصَحِّ) ئەم خوێندنەوەیە دروست نیە، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها (بِسْمِ الله)، یان (الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ)، یان (الَّذِينَ)، یان (أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ)، یان لـە سـەرو ژێرو بـۆردا هەڵـە بكـا، وەك بڵـیٚ: (أَنْعَمْـتُ)، یـان (إِيّـاكِ)و هـەر هەڵەیـەكیتر: كـە واتـەی ووشەكە بگۆڕیٚ، ئەوانە هیچیان دروست نینەو نوێژەكەش دروست نیە ئەگەر بـە قەسـدی بیٚ، یان لە فێربووندا كەمتەرخەمیی كردبیٚ، كەوابو: واجـــبە خـۆی فێـرە خوێندنـەوەی ڕاست بكاو، هەروەها واجبە ئەو نوێژانـەش قـەزا بكاتـەوە: كـە لـە كـاتی كەمتەرخـەمیدا كردونی، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بەڵام ئەگەر توانای فێربوونی نەبو، ئەو كاتە نوێژەكەیخۆی دروستە، بـەڵام ئیمامـەتیی دروست نیە، چـونكە (أُمِّـيّ)یـە، هـەروەك لـە (نهايـة)و (مغنـی)دا فەرموویانـەو لـە نوێـژی جەماعەتدا ڕوونی دەكەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(وَيَجِبُ تَرتِيبُها) واجبە: بـەو ڕیـزە فاتیحـە بخـوێنیٚ: كـە پێغەمبـەرﷺ خوێندویـەتیو لـە قورئاندا نووسراوەتەوە، كەواتـە: دروسـت نیـە پـێشو پاشـی بكـا (وَمُوالاتُهـا) هـەروەها واجبە: بە دوایەكدا فاتیحە بخوێنیٚ، كەوابو: (فَانْ تَخَلَّلَ ذِكْرٌ) ئەگـەر زیكرێكـی خستە نێوان ئایەتەكانی فاتیحە: وەك لە كاتی پژمیندا بڵیٚ: (أَلْحَمْدُلله)، یان هەر زیكرێكیتر بكا: كە پەیوەندی بە نوێژەوە نەبیٚ، وەك بڵیٚ: (سُبْحانَ الله) بۆ ئاگاداركردنەوەی كەسێك: كە ئیمـامیخۆی نـەبیٚ، ئـەوە (قَطَـعَ الْمُوالاةَ) فاتیحـە لێـك دەپچـڕێنیٚ، ئەگـەر بـە قەسـدی زیكرەكەی كردبـیٚ، بـەڵام نوێژەكـە بـەتاڵ نـابیٚ، كـەوابو: واجبـە لـە سـەرەتایفاتیحەوە دەست پیٚبكاتەوە، بەڵام ئەگەر زیكرەكە بە قەسدی نـەبو، بـەڵكو بـە سـەهوو، یان بـە

فَإِنْ تَعَلَّقَ بِالصَّلاَةِ كَتَأْمِينِهِ لِقِرَاءَةِ إِمَامِهِ وَفَتْحِهِ عَلَيْهِ فَلاَ فِي الأَصَحِّ، وَيَقْطَعُ السُّكُوتُ الطَّوِيلُ وَكَذَا يَسِيرٌ قَصَدَ بِهِ قَطْعَ الْقِرَاءَةِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ جَهِلَ الْفَاتِحَةَ

نەزانی بوو، یان بە قەسدی ئایەتێکیفاتیحەی دووبارە کردەوە، یان چونکە گومانی لە خوێندنەوەیدا هەبو، لەو حاڵەتانەدا فاتیحە ناپچڕێو لە سەر خوێندنەوەکەی بەردەوام دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ تَعَلَّقَ بِالصَّلاَةِ) بەڵام ئەگەر زیکرەکە پەیوەندی بە نوێژەوە هەبو (كَتَأْمِينِهِ) وەك مەئموم لە ناو فاتیحەدا بڵێ: آمین (لِقِرَاءَةِ إِمَامِهِ) لە بەر خوێندنی ئیمامەکەی، واتە: کە ئیمامەکەی لە کۆتایی فاتیحەدا گوتی: (وَلاَ الضَّالِّين) ئەویش بڵێ: آمین (وَفَتْحِهِ عَلَيْهِ) هەروەها وەکو پێگوتنی ئیمام لەو کاتەی بێدەنگ دەبێ، یان خوێندنی لێتێك دەچێ، یان گوتنی (سُبْحَانَ الله) بۆ ئاگادارکردنەوەی ئیمامیخۆی، یان سوجدەی(تلاوة) لە گەڵ ئیمامەکەیدا ببا، بەوانە (فَلاَ) فاتیحە ناپچڕێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەموو مەسەلەکاندا سوننەتە: لە سەرەتای فاتیحەوە دەست پێبکاتەوە، هەروەك سەرچاوەکان فەرموویانە.

(وَيَقْطَعُ السُّكُوتُ الطَّوِيلُ) بێدەنگبوونێکیدرێژ فاتیحە دەپچڕێنێ، واتە: لە بێدەنگبوونی پشوودانو ماندووبوون درێژتربێو بە قەسدیش بێ، کەوابو: واجبە لە سەرەتای فاتیحەوە دەست پێبکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە قەسدی نەبو، بەڵکو بە سەهوو بوو، یان ماندوو بوو، یان نەیدەزانی حەرامە، یان بۆ ئەوە بێدەنگ بوو: تاکو ئایەتی بێتەوە بیر، لەو حاڵەتانەدا فاتیحە ناپچڕێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَكَذَا) هەروەها (يَسِيرٌ) بێدەنگبوونێکی کەمیش فاتیحە دەپچڕێنێ (قَصَدَ بِهِ قَطْعَ الْقِرَاءَةِ) کە مەبەستی بەو بێدەنگبوونە: پچڕاندنی خوێندنیفاتیحەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر لە پێش چوونە ڕوکووع، یان لە ڕوکووعدا–واتە: یان لە سوجدەدا– هاتەوە بیری: کە فاتیحەی نەخوێندوە، یان کەوتە گومان: ئایا فاتیحەی خوێندوە، یان نا؟ لەو حاڵەتانەدا واجبە: یەکسەر بێوەستان بگەڕێتەوەو لە سەرەتای فاتیحەوە دەست پێ بکاتەوە، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکان لێرەداو لە ڕوکنی سێزدەمدا ڕوونیان کردۆتەوە، ئێمەش لەوێدا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(فَإِنْ جَهِلَ الْفَاتِحَةَ) جا ئەگەر هیچ ئایەتێکی فاتیحەی نەزانی، چونکە مامۆستای نەبو، یان نازیرەك بوو، یان نووسراوێکی دەست نەکەوت تێیدا بخوێنێ، یان کرێی فێربوونی

فَسَبْعُ آيَات مُتَوَالِيَةٌ فَإِنْ عَجزَ فَمتفَرِّقَةٌ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ جَوَازُ الْمُتَفَرِّقَة مَـعَ حفْظه مُتَوالِيَةً وَاللّٰهُ أَعْلَمُ، فَإِنْ عَجزَ أَتَى بِذكْرٍ، وَلاَ يَجُوزُ نَقْصُ حُرُوفِ الْبَـدَلِ عَـنِ الْفَاتِحَة فِي الأَصَحِّ،

نەبو (فَسَبْعُ آيَاتٍ مُتَوالِيَةٌ) واجبە لە جیاتی فاتیحە حەفت ئایەتی‌تری قورئـان بـە دوای یەکتردا بخوێنێ (فَـإِنْ عَجَـزَ) جا ئەگـەر توانـای حـەفت ئایـەتی بـە دوای یـەکتری نـەبو (فَمُتَفَرِّقَةٌ) دەبی حەفت ئایەتی جیا جیا بخوێنێ.

(قُلْت) ئیمامی (النواوی) دەفـەرموێ: (الأَصَحّ الْمَنْصُوصُ) دەققـی فـەرموودەی ڕاسـتر ئەوەیە: (جَوازُ الْمُتَفَرِّقَة) دروستە: حەفت ئایەتی جیا جیـا بخـوێنێ (مَـعَ حِفْظِـهِ مُتَوالِيـةً) هەر چەند حەفت ئایەتیشی بە دوای یەکتردا لەبەر بێ (وَاللّٰهُ أَعْلَم) جیاوازی نیە: گشتی لـە یەك سورەتدا بن، یان لە چەند سورەتی جیا جیـادا بـن، ئینجا بزانـە: لـە حـەفت ئایـەت زیاتر دروستە، بەڵام کەمتر دروست نیە، هەر چـەند ئایەتـەکانیش درێـژ بـن، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر قورئانیشی نەزانی (أَتَى بِذِكْرٍ) واجبـە: لەجیاتی‌فاتیحـە حـەفت جـۆرە زیکر بخوێنێ ﴿عن رفاعة ﷺ: دَخَلَ رَجُلٌ يُصَلِّي فِي نَاحِيَة الْمَسْجد...إلى أَنْ قال لَهُ النَّبيُّ ﷺ: إِذا أَرَدْتَ أَنْ تُصَلِّيَ فَتَوَضَّأْ كَما أَمَرَكَ اللّٰهُ، ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأَقِمْ ثُمَّ كَبِّرْ، فَإِنْ كانَ مَعَك قُرآنٌ فَـاقْرَأْ بِهِ وَإِلاَّ فَاحْمَدِاللّٰهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ...﴾ الحديث، رواه ابوداود والترمذی وقـال: حـديث حسن، پێغەمبەر ﷺ بە پیاوێکی فەرموو: هـەرکاتێ ویسـتت نوێـژ بکـەی، دەسـتنوێژ بگـرە وەك خوا فەرمانی پێکردوی، ئینجا شادە بێنە– یان واتە: بانگ بـدە– جـا ئیقامـەت بکـە، ئینجا (الله اکبر)ی نوێژدابەستن بڵێ، جا ئەگەر قورئان دەزانی بیخوێنە، ئەگەر نا: لـەجیاتی فاتیحە زیکری‌خوا بکەو بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله الله أَكْبر لاإِلٰهَ إلاَّالله)، ئینجا ڕوکووع ببە.

کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: دروست نیە: نە فاتیحەو نە ئایەتەکانی‌تری قورئـان لە عەرەبیەوە بگۆڕدرێن بـۆ زمـانێکی‌تر، بـەڵام ئەگـەر زیکرەکـانی بـە عـەرەبی نـەزانین‌و توانای فێربوونیشی نەبو، ئەوان دروستە بـە زمـانێکی‌تر بگـوترێن، هـەروەك (الله اکبر)ی نوێژدابەستنیش دروست بوو بۆ زمانێکی‌تر بگۆڕدرێ‌و لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلا يَجُوزُ) دروست نیە (نَقْصُ حُرُوفِ الْبَدَلِ) پیتـەکانی جێگری‌فاتیحـە کـەمتر بـن (عَنِ الْفاتِحَة) لە پیتەکانی‌فاتیحە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، جا جێگرەکـە: ئایـەتی قورئان بن، یان زیکر بـن، واتـە: واجبـە ژمارەی پیتـەکان بگاتـە (١٥٦) پیـت: کـە کـۆی پیتەکانی فاتیحەیە، جا ئەگەر زیاتر بون زیانی نیە، ئیتر هیچ زیکرێکی تایبەت لە جیـاتی فاتیحە دیاری نەکراوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

فَإِنْ لَمْ يُحْسِنْ شَيْئاً وَقَفَ قَدْرَالْفَاتِحَةِ، وَيُسَنُّ عَقِبَ الْفَاتِحَةِ آمِينَ خَفِيفَةَ الْمِيمِ بِالْمَــدِّ، وَيَجُوزُ الْقَصْرُ،

(فَإِنْ لَمْ يُحْسِنْ شَيْئًا) جا ئەگەر هیچی لە قورئان‌و لە زیکر نەزانی‌و نەیتوانی نە بە عەرەبی‌و نە بە زمانێکی‌تر فێرە زیکر ببێ (وَقَفَ قَدْرَ الفاتحَة) واجبە بە ئەندازەی فاتیحە خوێندنێك بە بێ‌دەنگ بە پێوە ڕابوەستێ، ئینجا ڕوکووع ببا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ما أمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مااسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر فەرمانێکم پێ‌کردن، ئەوەندەی تواناتان هەیە فەرمانەکەم بەجێ بێنن.
کەوابو: ئەگەر کەمتەرخەمی لە فێربووندا نەکردبو، قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەڵام هەر کەسێك لە فێربووندا کەمتەرخەمی کردبێ، واتە: دەگونجا خۆی فێرە فاتیحە بکاو بە قەسدی خۆی فێر نەکرد، ئەوە گوناهبار دەبێ‌و هەم واجبە: ئەو نوێژانەی بە بێ‌فاتیحە کردونی گشتیان قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
ئینجا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو، دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە هیچ ئایەتێك لە فاتیحە نەزانێ، چونکە ئەگەر ئایەتێك، یان زیاتری لە فاتیحە دەزانی، ئەو کاتە واجبە: بیخوێنێ‌و هەم واجبە ڕیزی فاتیحەش بپارێزێ، واتە: ئەگەر لە سەرەتای فاتیحە هەندێکی دەزانی، واجبە: لە پێشدا بیخوێنێ، ئینجا بە ئەندازەی ئەوەش: کە نایزانێ، ئایەتەکان بخوێنێ، جا ئەگەر ئایەتەکانیشی نەزانین، زیکر بکا، هەروەها ئەگەر لە کۆتایی فاتیحە هەندێکی دەزانی، ئەو کاتە واجبە: لە پێشدا بە ئەندازەی نەزاندراوەکە ئایەت بخوێنێ، جا ئەگەر ئایەتی نەزانی زیکر بکا، ئینجا ئەوەندەی لە فاتیحە دەزانێ بیخوێنێ.
هەروەها ئەگەر لە ناوەندی فاتیحە هەندێکی دەزانی، ئەو کاتەش لە پێشدا ئایەت، یان زیکر، ئینجا ئەوەندەی لە فاتیحە دەزانی، ئینجا ئایەت، یان زیکر، تا ئەندازەی فاتیحە تەواو دەبێ، کەواتە: ئەگەر جگە لە ئەوەندەی فاتیحە هیچ قورئان‌و هیچ زیکرێکی‌تری نەدەزانی، واجبە: بە ئەندازەی‌فاتیحە دووپارەو سێ‌بارەی بکاتەوە، هەروەهاش ئەگەر تەنها کەمتر لە حەفت ئایەتی دەزانی، یان تەنها کەمتر لە حەفت زیکری دەزانی، واجبە بە ئەندازەی فاتیحە دووپارەو سێ‌بارەی بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَيُسَنُّ) سوننەتە: بۆ فاتیحەخوێن (عَقِبَ الفاتحةِ) هەر کە فاتیحەی تەواو کرد، بڵێ: (آمين). جا لە نوێژدابێ، یان لە دەرەوەی نوێژدابێ، بەڵام لە نوێژدا خێرترە (خَفيفَةَ المِيمِ) میمەکە بە سووکی بخوێنێتەوە، واتە: نەیگرێ (بِالْمَدِّ) ئەلیفەکەش درێژ بکاتەوەو بڵێ: ئامین. واتە: خوایە قبوڵی بکە (وَيَجُوزُ الْقَصْرُ) دروستە: ئەلیفەکە بە کورتیش بخوێنێتەوەو بڵێ: ئەمین، چونکە واتەکەی تێك ناچێ ﴿عن أبي‌هريرة ووائل بــن حُجْــر

وَيُؤَمِّنُ مَعَ تَأْمِينِ إمامِهِ، وَيَجْهَرُ بِهِ فِي الأَظْهَرِ، وَتُسَنُّ سُورَةٌ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ إِلاَّ فِي الثَّالِثَةِ وَالرَّابِعَةِ فِي الأَظْهَرِ،

رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اذا فَرَغَ مِنْ قِراءَةِ أُمِّ الْقُرْآنِ رَفَعَ صَوتَهُ فَقالَ: آمِـين﴾ رواه ابوداود وغيره باسناد حسن، پێغەمبەرﷺ کاتێ فاتیحەی تەواو دەکرد، دەنگی هەڵدێناو دەیفەرموو: آمین.

(وَيُؤَمِّنُ) هەروەها بۆ مەئموومیش سوننەتە بڵێ: آمین (مَعَ تَأْمِينِ إمامِهِ) لە گەڵ (آمین)ی ئیمامەکەی لە نوێژی بە ئاشکرادا، جا ئەگەر ئیمامەکەش نەڵێ: آمین. بۆ مەئمووم هەر سوننەتە: بیڵێو (وَيَجْهَرُ بِهِ) دەنگیشی ئاشکرا بکا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا قالَ الامامُ: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاالضَّالِّينَ. فَقُولُوا: آمين. فَإِنَّهُ مَنْ وافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلائكَةِ غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِـهِ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك ئیمام لە فاتیحەخوێندندا (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاالضَّالِّينَ)ی تەواو کرد، ئێوە بڵێن: آمین. چونکە هەر کەسێك (آمین)یخۆی لەگەڵ (آمین)ی (ملائکة) پێکەوە بگوترێن، لە تاوانە بچوکەکانیڕابردووی دەبوردرێ.

ئینجا بزانە: سوننەتە: لە دوای(وَلاالضَّالِّين) کەمێك بێدەنگ بێ، ئینجا بڵێ: (آمین)، تاکو بزاندرێ: ووشەی(آمین) بەشێکی فاتیحە نیە، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە.

﴿ قورئان خوێندن لە دوای فاتیحە ﴾

(وَتُسَنُّ) سوننەتە: بۆ ئیمامو بۆ ئەو کەسەش: کە نوێژ بە تەنهایی دەکا (سُورَةٌ بَعْدَ الْفاتِحَةِ) لە دوای فاتیحە سورەتێك بخوێنێ لە ڕەکعەتی یەکەمو دووەمدا، جا نوێژەکە واجب بێ، یان سوننەت بێ، بە دەنگی ئاشکرا بێ، یان نهێنی بێ (إِلاَّ فِي الثَّالِثَةِ) تەنها لە ڕەکعەتی سێیەمی مەغریبو نوێژەکانیتر نەبێ (وَالرَّابِعَةِ) هەروەها لە ڕەکعەتی چوارەمی نوێژە چوار ڕەکعەتیەکان نەبێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

ئینجا لە گشت نوێژێکدا سوننەتە ڕەکعەتییەکەم لە ڕەکعەتیدووەم درێژتر بێ ﴿عَـن أبي قتادة ﷺ: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ بِفاتِحَـةِ الْكِتابِ وَسُورَتَيْنِ وَيُسْمِعُنَا الآيَةَ أَحْيانًا وَيُطَوِّلُ الرَّكْعَةَ الأُولى، وَيَقْرَأُ فِي الأُخْرَيَيْنِ بِفاتِحَـةِ الْكِتابِ﴾ رواه الشيخان، وفي رواية: ﴿وَكان يُطَوِّلُ الرَّكْعَةَ الأُولى مِنْ صَلاةِ الصُّبْحِ﴾. پێغەمبەرﷺ لە ڕەکعەتی یەکەمو دووەمی نیوەڕۆ و عەسردا فاتیحەی دەخوێندو سورەتێکی لە دوای فاتیحە دەخوێند، جارجارەش وایدەکرد گوێمان لێبێ، ڕەکعەتی یەکەمیشی لە ڕەکعەتی دووەم درێژتر دەکرد، لە ڕەکعەتی سێیەمو چوارەمدا تەنها فاتیحەی دەخوێند، لە نوێژی سبەینێشدا ڕەکعەتی یەکەمی لە دووەم درێژتر دەکرد.

قُلْتُ: فَإِنْ سُبِقَ بِهِمَا قَرَأَهَا فِيهِمَا عَلَى النَّصِّ وَاللهُ أَعْلَمُ. ولاَ سُورَةَ لِلْمَأمُومِ، بَلْ يَسْتَمِعُ فَإِنْ بَعُدَ أَوْ كَانَتْ سِرِّيَّةً قَرَأَ فِي الأَصَحِّ،

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (فَإِنْ سُبِقَ بِهِما) ئەگەر بە ڕەکعەتی سێیەمو چوارەم لە ئیمام دوا کەوتبو، واتە: کە مەئمووم نوێژی بە جەماعەت دابەست، ئیمام لە ڕەکعەتی سێیەمدا بوو (قَرَأَ فِيهِما) لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام، مەئموم لە ڕەکعەتی سێیەمو چوارەمی خۆیدا، لە دوای فاتیحە سوڕەت دەخوێنێ (عَلَى النَّصِّ) لە سەر دەققی فەرموودەی ئیمامی (شافعي)، تاکو نوێژەکەی بێ سوڕەت نەبێ (وَاللهُ أعْلَم).

جا ئەوە لە کاتێکدایە: کە لە پشت ئیمام لە دوای فاتیحە ماوەی خوێندنی سوڕەتی نەبوبێ، واتە: ئەگەر ئیمام بە سستی فاتیحەی خوێندو ئەویش پەلەی کردو لە یەکەمو دووەمی خۆیدا لە دوای فاتیحە سوڕەتی خوێند، ئەوە بەسەو سوننەت نیە لە سێیەمو چوارەمیشدا دووبارە بیخوێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ڕەکعەتی سێیەمو چوارەمیشدا مەئموم پێش ئیمام فاتیحەی تەواو کرد، ئەو کاتە سوننەتە لە چاوەڕوانکردندا خۆی بە سوڕەت خوێندن خەریك بکا، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی.

(وَلاَسُورَةَ لِلْمَأمُومِ) لە نوێژی ئاشکرادا سوڕەت خوێندن بۆ مەئمووم سوننەت نیە، ئەگەر گوێی لە دەنگی ئیمام بێ (بَلْ يَسْتَمِعُ) بەڵکو گوێ دەگرێ بۆ خوێندنی ئیمامەکەی ﴿عن عبادة ﷺ: كُنَّا خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ فِي صَلاةِ الْفَجْرِ فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِراءَةُ، فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: لَعَلَّكُمْ تَقْرَءُونَ خَلْفَ إمامِكُمْ؟ قُلْنا: نَعَمْ نَفْعَلُ هَذَا، قالَ: لاتَفْعَلُوا إِلاَّ بِفاتِحَةِ الْكِتابِ فَإِنَّهُ لاصَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِها﴾ رواه ابوداود والترمذی باسناد حسن، والبخاری فی جزء القرآن وصححه، نوێژی سبەینێمان لە پشت پێغەمبەر ﷺ کرد، ئەویش خوێندنی لە سەر گران بوو، ئینجا کە نوێژی تەواو کرد، فەرمووی: لەوانەیە ئێوە لە پشت ئیمامەکەتان قوڕئان بخوێنن؟ گوتمان: بەڵێ بە پەلە دەیخوێنین. فەرمووی: وا مەکەن، جگە لە فاتیحە هیچی‌تر مەخوێنن، چونکە هەر کەسێك فاتیحە نەخوێنێ نوێژی دروست نیە.

(فَإِنْ بَعُدَ) جا ئەگەر مەئمووم دوور بوو، یان کەڕ بوو و گوێی لە خوێندنی ئیمام نەبو، یان تێی نەگەیشت (أوْ كانَتْ سِرِّيَّةً) یان نوێژەکە لە نوێژە دەنگ نهێنیەکان بوو، یان لە نوێژە دەنگ ئاشکراکان بوو بەڵام ئیمام دەنگی هەڵنەدێنا (قَرَأَ) لەو هەموو حاڵەتانەدا سوننەتە: سوڕەت بخوێنێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: سوڕەت خوێندن لە پێش فاتیحەدا بە بەر سوننەت ناکەوێ، هەروەها ئەگەر فاتیحەش دووبارە بکاتەوە هەر بە بەر سوننەت ناکەوێ، بەڵام ئەگەر جگە لە فاتیحە هیچی‌تری نەدەزانی، ئەو کاتە بە بەر دەکەوێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيُسَنُّ لِلصُّبْحِ وَالظُّهْرِ طِوالُ الْمُفَصَّلِ، وَلِلْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ أَوْسَاطُهُ، وَلِلْمَغْرِبِ قِصَــارُهُ، وَلِصُبْحِ الْجُمُعَةِ فِي الأُولى الم تَنْزِيل، وَفِي الثَّانِيَةِ هَلْ أَتَى.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە بۆ ئەو کەسەی بە تـەنهایی نوێـژ دەکـا، یـان ئیمامـەتی بـۆ کۆمـەڵێکی سەرژمێرکراو دەکاو بە درێژکردن ڕازی بن، بەو مەرجانەی لە (دعاء الإفتِتاح)دا باس کران (لِلصُّبْحِ وَالظُّهْـرِ) لـە ڕەکعـەتی یەکـەم و دووەمـی سـبەینێ‌و نیـوەڕۆدا (طِـوالُ الْمُفَصَّـلِ) سـوڕەتە درێـژەکانی نێوانـدار بخـوێنێ، بـەڵام ئەگـەر ئیمـام بـوو و ئیزنـی گشـت مەئموومەکانی وەرنەگرتبو، ئەو کاتە سوڕەتە کورتەکانی نێواندار دەخوێنێ، هەروەك لـە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: سوڕەتی(الْمُفَصَّل)=نێواندار، لە (الْحُجُرات) تـا (قُـلْ أَعُـوذ بِـرَبِّ النَّـاس)یـە، جا درێژەکانی (الْمُفَصَّل) لە (الْحُجُرات) تا (عَمَّ)یە، هەروەك لە (تحفـە)دا فەرموویـەتی، بـۆیێ بە (الْمُفَصَّل)=نێواندار ناو دەبرێن، چونکە زۆر جار نێوان دەکەوێتە نێو سوڕەتەکانی: بە (بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحيم)، هەروەك لە (الإتقان)دا فەرموویەتی.

هەروەها (وَلِلْعَصْـرِ وَالْعِشـاءِ) سـوننەتە لـە یەکـەم‌و دووەمـی عەسـرو عیشـادا (أَوْسـاطُهُ) ناوەنجیەکانی نێواندار بخوێندرێن، واتە: لە (عَمَّ) تا (الضُّحى).

هەروەها (وَلِلْمَغرِبِ) سوننەتە: لە یەکەم‌و دووەمی مەغریبدا (قِصارُهُ) کورتەکانی نێواندار بخوێندرێن، واتە: لە (الضُّحى) تا (النَّاس).

هەروەها (وَلِصُبْحِ الْجُمُعَةِ) سوننەتە بۆ سبەینێی ڕۆژی هەینی لە دوای فاتیحە: (فِـي الأُولى الم التَّنْزِيل) لە ڕەکعەتی یەکەمدا سوڕەتی (الم السجدة) بـە تـەواوی بخـوێنێ (وَفِي الثَّانِيَـةِ هَلْ أَتى) لە ڕەکعەتی‌دووەمیشـدا سـوڕەتی (هَـلْ أَتـى) بـە تـەواوی بخوێنـێ، هـەر چـەند ئیمامیش بێ‌و ئیزنی مەئموومەکانیشی وەرنەگرتبێ.

جا ئەگەر کاتەکە تەنگ بوو و هەر دوو سوڕەتی بە تەواوی پێ نەدەخوێندران، ئـەو کاتـە دوو سورەتی کـورت دەخـوێنێ، هـەروەك لـە (تحفـە)دا فەرموویـەتی، بـەڵام لـە (نهایـة)و (مغني)دا دەفەرموون: بەشێکی سوڕەتی‌یەکەم لە ڕەکعەتی یەکەمدا دەخوێنێ‌و بەشـێکی سوڕەتی‌دووەمیش لە ڕەکعەتی‌دووەمدا دەخوێنێ.

جا بزانە: دیاری‌کردنی ئەو سوڕەتانەی‌ڕابردوو گشتی لە حەدیسی (صحیح)دا بەڵگـەی لـە سـەرە، لـە بـەر درێـژی نەماننووسـی، هـەروەها ئـەو سـوڕەتانەی تایبـەت بـە نوێـژە سوننەتەکانن، هەر یەکەی لە شوێنی‌خۆیاندا باسیان دەکەین، ان شاء الله تعالى.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: سەرچاوەکان دەفەرموون: لە نوێژی بە ئاشکرادا سوننەتە: ئیمـام لـە دوای تـەواوکردنی فاتیحـەی‌خۆی بـە قـەد فاتیحـە خوێنـدنێك بـێ‌دەنگ بـێ، تـاکو

مەئموومیش فاتیحەی‌خۆی بخوێنێ، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە:
﴿عن سَمُرَةَ: سَكْتَتانِ حَفِظْتُهما مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: سَكْتَةٌ إذا كَبَّرَ وَسَكْتَةٌ إذا فَرَغَ مِنْ قِراءَةِ وَلا الضّالّين﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، دوو بێدەنگبوونم لە پێغەمبەرﷺ وەبیر دێ، یەکەم: لە دوای (الله اکبر)ی نوێژدابەستن بۆ دوعای (افتتاح). دووەم: لە دوای تەواوکردنی فاتیحە. واتە: تاکو مەئموومەکانیش ماوەی فاتیحە خوێندنیان هەبێ.
جا دەفەرموێ: ئیمامی(السَّرَخْسي) فەرموویەتی: سوننەتە لەو بێدەنگبوونەدا ئەم دوعایە بە نهێنی بخوێنێ-کە هەم لە (افتتاح)شدا سوننەت بوو-: ﴿اَللّهُمَّ باعِدْ بَيْني وَبَيْنَ خَطاياي كَما باعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِب، اَللّهُمَّ نَقِّني مِنَ الْخَطايا كَما يُنَقّى الثَّوبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اَللّهُمَّ اغْسِلْ خَطاياي بِالْماءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ﴾ رواه الشيخان، بەڵام لە زۆربەی سەرچاوەکاندا دەفەرموون: لەو بێدەنگبوونەدا قورئانخوێندن خێرترە، کەوابو: لەو قورئانخوێندنەشدا دەبێ ئاگاداری ڕیزی‌قورئان بێ‌و لە دوای یەکتریش بێ، واتە: ئەو ئایەت‌و سورەتانەی بە دەنگ دەیانخوێنێ، لە دوای ئەوە بن: کە بە بێدەنگ خوێندویەتی، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی‌و ئێستاش لە سێیەمدا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.
دووەم: ئەگەر لە ڕەکعەتی یەکەم‌و دووەمدا یەك سورەتی دووبارە کردەوە، دروستە‌و سوننەتەکە پێك دێ ، هەروەك لە (نهایە)دا فەرموویەتی ﴿قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ: إذا زُلْزِلَتِ الأَرْضُ في الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِما﴾ رواه ابوداود باسنادصحيح، پێغەمبەرﷺ لە هەردوو ڕەکعەتی نوێژی سبەینێدا سورەتی (إذا زُلْزِلَتِ الارضُ)ی دووبارە کردەوە.
هەروەها دروستە: دوو سورەت‌و زیاتریش لە یەك ڕەکعەتدا بخوێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ في الثّالِثَةِ مِنَ الْوِتْرِ: قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ﴾ رواه اصحاب السنن بسندحسن، پێغەمبەرﷺ لە ڕەکعەتی سێیەمی وەتردا (قل هوالله)و هەردوو (قل أعوذ)ی خوێندن. هەروەها دروستە: یەك سورەتیش بکرێتە دووبەش، هەر بەشێکی لە ڕەکعەتێکدا بخوێندرێ ﴿قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ في صَلاةِ الْمَغْرِبِ بِسُورَةِ الأَعْرافِ، فَرَّقَها في رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه النسائي باسنادحسن، پێغەمبەرﷺ سورەتی (الاعراف)ی لە نوێژی مەغریبدا خوێند، بەسەر دوو ڕەکعەتدا بەشی کرد.
سێیەم: مەرج نیە لە دوای فاتیحە هەر سورەت بخوێندرێ، بەڵکو سوننەتەکە بە ئایەتێکیش پێك دێ، بەڵام سورەتێکی تەواو-هەرچەند کورتیش بێ- خێری گەورەترە لە چەند ئایەتێکی بە ئەندازەی‌خۆی، تەنها لە تەراویحی ڕەمەزاندا نەبێ؟ چونکە لە تەراویحدا

سوننەتە: تا کۆتایی ڕەمەزان هەموو قورئان ختم بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، جا ئەگەر ئایەتی خوێند، وەها خێرترە: لە هەر ڕەکعەتێکدا لە سێ ئایەت کەمتر نەخوێنێ، هەروەك لە (تحفه)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثَلاثُ آياتٍ يَقْرَأُ بِهِنَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاتِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلاثِ خَلِفاتٍ عِظامٍ سِمانٍ﴾ رواه مسلم، یەکێکتان سێ ئایەتی قورئان لە نوێژدا لە دوای فاتیحە بخوێنێ، خێری زیاترە لە سێ ووشتری ئاوسی گەورەو قەڵەو.

ئینجا بزانە: سورەت بخوێنی، یان ئایەت، هەر سوننەتە لە سەر ڕیزی قورئان بێ: کە لە لای (الْبَقَرة)وە بۆ (قُلْ أَعُوذ)ە، هەم لە دوای یەکتریش بێ، واتە: کە سورەتێکی خوێند لە ڕەکعەتی‌دووەمیشدا سورەتی دوای ئەوی بخوێنێ، پاشەو پاش لە لای (قل أعوذ) بۆ لای (البقرة) نەگەڕێتەوەو هیچ سورەتێکیش بەجێ نەهێڵێ‌و نەڕواتە سەر سورەتێکی‌تر، مەگەر لە شەرعدا فەرمانی پێ‌کرابێ: وەك نوێژی وەترو سبەینێ‌ی هەینی–کە باسمان کرد– کەوابو: ئەگەر (قُلْ أَعُوذ بِربِّ النَّاس)ی خوێند، سوننەتە: لە ڕەکعەتی دووەمدا بەشێك لە سەرەتایی (الْبَقَرة) بخوێنێ، تاکو ڕیزی قورئان تێك نەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: ئەگەر لە ڕەکعەتی‌یەکەمدا (قُلْ هُوَ الله أَحَدٌ)ی خوێند، لە ڕەکعەتی دووەمیشدا بەشێکی (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَق) دەخوێنێ، هەروەك لە (نهاية)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: بە تەواوی نایخوێنێ؟ ئەوەك ڕەکعەتی یەکەم لە دووەم کورتتر ببێ، پاشە و پاشیش ناگەڕێتەوە: تاکو (إِنَّا أَعْطَيْناك) بخوێنێ؟ ئەوەك ڕیزی قورئان تێك بچێ، وَاللهُ أَعْلَم.

چوارەم: ئەگەر قورئانخوێندنی دوای‌فاتیحەی لێ تێك چوو، یان ڕوودلوێکی‌تری بە سەر هات، دروستە: واز لە قورئانخوێندن بێنێ‌و ڕوکووع ببا، هەروەها ئەگەر هیچ عوزرێکیشی نەبێ هەر دروستە، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی ﴿عن عبدالله بن السائبؓ صَلَّى لَنَا النَّبِيُّﷺ الصُّبْحَ، فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَالْمُؤْمِنِينَ حَتَّى جاءَ ذِكْرُ مُوسى أَوْ ذِكْرُ عِيسى أَخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ نوێژی سبەینێ‌ی بە جەماعەت بۆ کردین‌و دەستی بە سورەتی(قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ) کرد، تا گەیشتە باسی (موسى)پێغەمبەر، یان (عیسى)پێغەمبەر عليهما الصلاة والسلام، کۆکەیەك گرتی‌و یەکسەر ڕوکووعی برد.

پێنجەم: بۆ ئیمام‌و بۆ ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لەم نوێژانەدا فاتیحەو سورەتی دوای‌فاتیحە بە دەنگی‌ئاشکرا بخوێنن: لە ڕەکعەتی یەکەم‌و دووەمی مەغریب‌و عیشاو سبەینێ‌و لە نوێژی‌جومعەو لەو نوێژانەی بە شەوێ قەزایان دەکاتەوە

اَلْخَامِسُ: اَلرُّكُوعُ، وَأَقَلُّهُ أَنْ يَنْحَنِيَ قَدْرَ بُلُوغِ رَاحَتَيْهِ رُكْبَتَيْهِ بِطُمَأْنِينَةٍ بِحَيْثُ يَنْفَصِلُ رَفْعُهُ عَنْ هَوِيِّهِ،

–هەرچەند نوێژی‌ڕۆژیش بن–و لە نوێژی جەژنەکان‌و باران‌و مانگگیران‌و تەراویح‌و وەتری ڕەمەزان‌و گشت سوننەتێکی‌تر: کە لە شەوی‌دا بکرێن، جگە لە (رواتب)–واتە: سوننەتەکانی پێش‌و دوای نوێژە واجبەکان–چونکە ئەوانە لە شەوی‌و لە ڕۆژی‌دا بە دەنگی نهێنی دەکرێن.

هەروەها بۆ هەردووکیان سوننەتە بە دەنگی‌نهێنی بخوێنن: لە نوێژی نیوەڕۆو عەسرو ڕۆژگیران‌و گشت سوننەتەکانی‌تر: کە لە ڕۆژی‌دا بکرێن‌و لەو نوێژانەی بە ڕۆژی قەزایان دەکاتەوە–هەر چەند نوێژی شەویش بن– بەڵام نوێژی(جَنازة) لە شەوی‌و لە ڕۆژی‌دا هەر بە دەنگی‌نهێنی دەکری، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو باسانە ڕوون کراونەوە بە بەڵگەی شوێنکەوتنی‌پێغەمبەرﷺ لە گشتیاندا، بۆ نمونە: ﴿عَنْ أبي‌معمر: سَأَلْتُ خَبَّاباًﷺ أَكَانَ النَّبِيُّﷺ يَقْرَأُ فِي‌الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ بِأَيِّ شَيْءٍ تَعْلَمُونَ قِراءَتَهُ؟ قالَ: بِاضْطِرابِ لِحْيَتِه﴾ رواه البخاری، پرسیارم لە (خبـاب) کرد: ئایا پێغەمبەرﷺ لە نوێژی نیوەڕۆو عەسردا هیچی دەخوێند؟ فەرمووی: بەڵێ، گوتم: بە چی دەتانزانی دەخوێنێ؟ فەرمووی: بە لەرزینەوەی ڕیشی‌پیرۆزی دەمانزانی، واتە: دەنگی هەڵنەدەهێنا.

ئینجا بزانە: لە دوای تەواوکردنی‌فاتیحە، یان سورەت لە پێش (الله اکبر)ی ڕوکووعدا بێ‌دەنگبوونێکی‌کەم سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

٥–﴿ ڕوکـووع ﴾

(اَلْخـامِسُ) پێنجەم لە ڕوکنـەکانی نوێـژ: (اَلرُّكُـوعُ) ڕوکـووع بردنـە، یـەك جـار لـە هـەموو ڕەکمەتێکدا، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ ڕوکووع ببـەن‌و سوجدە ببـەن. هەروەها پێغەمبەرﷺ بە نوێژکەرێکی فـەرموو: ﴿ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّـى تَطْمَـئِنَّ راكِعـاً﴾ رواه الشیخان، ئینجا لە دوای فاتیحە خوێندن ڕوکووع ببەو خۆت لە ڕوکووعدا ڕابگرە.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترینی ڕوکووع بردن بە پێوە کە دروست بێ، ئەمەیە: (أَنْ يَنْحَنِيَ) پشتی بچەمێنێتەوە (قَدْرَ بُلُوغِ راحَتَيْهِ) بـە قـەد ئەوەنـدەی: هـەردوو بـەرە دەسـتەکانی بگەنـە (رُكْبَتَيْهِ) هـەردوو ئەژنۆیـەکانی (بِطُمَأْنِينَـةٍ) ماوەیـەکیش لـە ڕوکووعـدا خـۆی ڕابگـرێ تـا ئەندامەکانی جێگیر دەبن (بِحَيْثُ) بە شێوەیەکی وەها: (يَنْفَصِلُ رَفْعُهُ) هەڵسانەوەی جیا ببێتەوە (عَنْ هَوِيِّهِ) لە هاتنەخوارەوەی بۆ ڕوکووع، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو.

جا ئەگەر ئەوها ڕوکووع نەبا، نوێژەکەی دروست نیە ﴿عَن حذیفةﷺ: أَنَّهُ رَأى رَجُلاً لايُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ، فَقالَ لَهُ: ماصَلَّيْتَ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلى غَيْرِالْفِطْرَةِالَّتِي‌فَطَرَاللهُ مُحَمَّداًﷺ

وَلاَ يَقْصِدُ بِهِ غَيْرَهُ فَلَوْ هَوَى لِتِلاَوَةٍ فَجَعَلَهُ رُكُوعاً لَمْ يَكْفِ، وَأَكْمَلُهُ تَسْوِيَةُ ظَهْرِهِ وَعُنُقِهِ وَنَصْبُ سَاقَيْهِ وَأَخْذُ رُكْبَتَيْهِ بِيَدَيْهِ وَتَفْرِقَةُ أَصَابِعِهِ لِلْقِبْلَةِ، وَيُكَبِّرُ فِي ابْتِدَاءِ هَوِيِّهِ

عَلَيْهَا﴾ رواه البخاري، حەزرەتی(حذيفة) پیاوێکی دیت نوێژ دەکاو ڕوکووع‌و سوجدە تەواو ناکا، ئینجا (حذيفة) پێی فەرموو: نوێژت نەکرد-واتە: نوێژەکەت دروست نیە- ئەگەر بمری لە سەر ڕێبازە پاکەکەی پێغەمبەرﷺ نامری.

(وَلا يَقْصِدُ بِهِ غَيْرَهُ) مەبەستی بە چوونە ڕوکووع هیچی‌تر نەبێ، کەوابو: (فَلَوْ هَوَى) ئەگەر هاتە خوارەوە (لِتِلاوَةٍ) بە مەبەستی سوجدەی(تلاوة)، یان بە مەبەستێکی‌تر (فَجَعَلَهُ رُكُوعاً) ئینجا کە گەیشتە سنووری ڕوکووع، نیەتی گۆڕاو کردیە ڕوکووع، ئەوە (لَمْ يَكْفِ) دروست نیەو بە بەر ڕوکووع ناکەوێ، بەڵکو واجبە: پشتی بە تەواوی ڕاست بکاتەوە، ئینجا بە نیەتی ڕوکووع دووبارە بێتە خوارەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی ڕوکووع لە گەڵ شێوەی‌پرابردووشدا (تَسْوِيَةُ ظَهْرِهِ وَعُنُقِهِ) ڕاستکردنی پشت‌و ئەستۆیەتی بە یەکسانی، واتە: پشتی کووڕ نەکاتەوەو سەریشی لە پشتی بەرزترو نزمتر نەبێ (وَنَصْبُ سَاقَيْهِ) هەردوو لولە قاچەکانی تا پشتێندی ڕاست دابچەقێنێ، واتە: ئەژنۆیەکان نەچەمێنێ (وَأَخْذُ رُكْبَتَيْهِ بِيَدَيْهِ) هەردوو ئەژنۆیەکانی بە دەستەکانی بگرێ (وَتَفْرِقَةُ أَصَابِعِهِ) پەنجەکانیشی لێك بڵاو بکا (لِلْقِبْلَةِ) بەرەو لای قیبلە، واتە: بەرەو ڕاستەو چەپە لایاننەدا ﴿عن ابي حُمَيد‌ﷺ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ إذا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذاءَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذا رَكَعَ أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرمﷺ دیت: هەر کاتێك (الله اكبر)ی دەگوت، دەستەکانی تا بەرامبەر شانەکانی بەرز دەکردەوەو هەر کاتێك ڕوکووعی بردبا، هەردوو دەستەکانی لە هەردوو ئەژنۆکانی گیر دەکردن، ئینجا پشتی دەچەماندەوەو لە گەڵ ئەستۆی ڕاستی دەکرد.

ئینجا بزانە: سوننەتە پیاو ئەنیشکەکانی لە تەنیشتەکانی دوور بخاتەوەو ئافرەتیش بە پێچەوانەیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُكَبِّرُ فِي ابْتِدَاءِ هَوِيِّهِ) سوننەتە لە سەرەتای هاتنەخوارەوەی بۆ ڕوکووع بڵێ: (اللهُ أكبر)، جا ئەگەر ئیمام بوو، سوننەتە دەنگی بەرز بکاتەوە ﴿عن أبي‌هريرة‌ﷺ: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ، ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قائِمٌ: رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بۆ چوونە ڕوکووع دەیفەرموو: (الله أكبر)، ئینجا کە لە ڕوکووع هەڵدەستاوە دەیفەرموو: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ)، ئینجا کە بە پێوە ڕادەوەستا، دەیفەرموو: (رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ).

وَيَرْفَعُ يَدَيْه كَإحْرامه وَيَقُولُ: سُبْحانَ رَبِّيَ الْعَظِيم. ثَلاثاً، وَلاَ يَزِيــدُ الإمَــامُ، وَيَزِيــدُ الْمُنْفَرِدُ: اَللّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَــكَ سَــمْعِي وَبَصَــرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِه قَدَمِي.

هەروەها (وَيَرْفَعُ يَدَيْه) سوننەتە: لە گەڵ سەرەتای (الله أكبر)دا هـەردوو دەسـتەكانی بـەرز بكاتـەوە (كَإحْرامِـه) وەك دەسـت بەرزكردنـەوەی نوێژدابەسـتن، ئینجاكـە دەسـتەكانی گەیشتنە بەرامبەر شانەكانی بۆ ڕوكووع دەچەمێتەوە، لەو (الله أكبر)و دەست بەرزكردنـەدا جیاوازی هیچ نوێژێكو هیچ نوێژكەرێكو هیچ حاڵەتێكی نوێژ نیـە، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویـەتی ﴿عن ابْن عمررضي الله عنهما: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهﷺ إذا قامَ فِي الصَّلاة رَفَعَ يَدَيْه حَــذْوَ مَنْكبَيْه، وَكانَ يَفْعَلُ ذلكَ حِينَ يُكَبِّرُ للرُّكُوع وَإذا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَلايَفْعَلُ ذلكَ فِــي السُّجُود﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرمﷺ دیت: لە كاتی نوێژدابەستندا هـەردوو دەستەكانی تا بەرامبەر شانەكانی بەرز كردنەوە، هەروەها كە بۆ چوونە ڕوكووع (الله أكبر)ی دەگوتو كە لە ڕوكووع هەڵدەستاوە بە هەمان شێوە دەستی بەرز دەكردنەوە، بـەڵام كـە سـوجدەی دەبردو كە لە سوجدە هەڵدەستاوە دەستی بەرز نەدەكردنەوە.

(وَيَقُولُ) ئینجا كە لە ڕوكووع جـێگیر بـوو، سـوننەتە بڵـێ: (سُـبْحانَ رَبِّـيَ الْعَظِـيم) چـونكە پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿أَمّاالرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيه الرَّبَّ﴾ رواه مسـلم، لـە ڕوكووعـدا نـاوی پەروەردگار بە گەورە بێـنن. (ثَلاثـاً) لای كـەمی سـوننەتە سـێ جـار بیڵـێ، بـەڵام بـە یـەك جاریش بنچینەی سوننەتەكە وەدەست دێ، هـەروەها سـوننەتە: ووشـەی (وَبِحَمْدِه)ش بـە دوایدا بڵێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: چونكە سێ جارەكەو ووشەكە لـە دوو حەدیسی بێهێزدا هاتون، كە لە (المجموع)دا هێناونیو هـەم فەرموویـەتی: زیكرەكـانی نـاو ڕوكـووعو نـاو سـوجدەو هـەم (سَمِعَ اللهُ)و (الله اكبر)ەكـان–جگـە لـە نوێژدابەسـتن– گشتیان سوننەتنو واجب نین، كەوابو، ئەگەر هیچیشیان نەڵێ، نوێژەكە هەر دروستە.

(وَلايَزِيدُالامامُ) ئیمامینوێژ لەو سێ جارە زیاتر هیچ زیكرێكیتر لـە ڕوكووعـدا ناكـا، چـونكە ئەگەر گشت مەئموومەكان ڕازی نەبن زیاتر ناپەسندە (وَيَزِيدُالْمُنْفَرِدُ) بەڵام ئـەو كەسـەی بـە تەنهایی نوێژ دەكا، سوننەتە لە دوای سێ جارەكە ئەم زیكرەش زێدە بكاو بڵـێ: ﴿أَللّهُــمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَــبِي﴾ رواه مسلم، زاد ابـن حبـان: ﴿وَمَااسْتَقَلَّتْ بِــه قَــدَمِي﴾. هـەروەها بـۆ ئیمـامی كۆمـەڵێكی سـەرژمێركراویش –بـەو مەرجانـەی لـە (دعـاء الأفتتـاح)دا بـاس كـران، ئەگـەر ڕازی بـن– سوننەتە: ئەو زێدەیە بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

اَلسَّادسُ: اَلاعْتدالُ قَائماً مُطْمَئِناً، وَلاَ يَقْصدُ غَيْرَهُ فَلَوْ رَفَعَ فَزَعاً منْ شَيْءٍ لَمْ يَكْفِ، وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْه مَعَ ابْتدَاء رَفْعِ رَأْسه قَائلاً: سَمِعَ اللهُ لمَنْ حَمدَهُ. فَإذا انْتَصَبَ قَالَ: رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ ملْءَ السَّمَوات وَملْءَ الأَرْض وَملْءَ مَا شئْتَ منْ شَيْءٍ بَعْدُ. وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ: أَهْلَ الثَّناء وَالْمَجْد أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ-وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ- أَللَّهُمَّ لاَمَانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَلاَ مُعطِيَ لِما مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَاالْجَدِّ منْكَ الْجَدُّ.

٦-﴿ هەڵسانەوە لە ڕوکووع ﴾

(اَلسَّادِسُ) شەشەم لە ڕوکنەکانی نوێژ: (الإعْتِدالُ) هەڵسانەوەیە لە ڕوکووع: تا پشتی ڕاست دەبێتەوە (قائِماً) لەو کاتەی بە پێوە نوێژ دەکا، واتە: ئەگەر بە پێوە نەبو، واجبە: بگەڕێتەوە سەر شێوەی پێش ڕوکووع، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿ثُمَّ ارْفَعْ حَتّى تَعْتَدِلَ قائِماً﴾ رواه الشیخان، ئینجا لە ڕوکووع هەڵسەوە تا پشتت ڕاست دەبێتەوە.

(مُطْمَئِنّاً) واجبە: لەو ڕاستبوونەوەیەدا خۆی ڕابگرێ تا ئەندامەکانی جێگیر دەبن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ ارْفَعْ حَتّى تَطْمَئِنَّ قائِماً﴾ رواه ابن ماجه بسندصحیح، ئینجا لە ڕوکووع هەڵسەوەو بە پێوە خۆت ڕابگرە.

(وَلا يَقْصِدُ غَيْرَهُ) مەبەستی بەو هەڵسانەوەیە هیچیتر نەبێ (فَلَوْ رَفَعَ) ئەگەر هاتو: سەری بەرز کردەوە (فَزَعاً مِنْ شَيْءٍ) لە ترسی شتێك (لَمْ يَكْفِ) دروست نیەو بە بەر هەڵسانەوە ناکەوێ، بەڵکو واجبە: بگەڕێتەوە بۆ ڕوکووع، ئینجا دووبارە هەڵسێتەوە.

(وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْه) سوننەتە: هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە تا بەرامبەر شانەکانی، وەك دەست بەرزکردنەوەی نوێژدابەستن (مَعَ ابْتِداءِ رَفْعِ رَأْسِه) لە گەڵ سەرەتای سەر بەرزکردنەوەیدا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (ابْن عمر)ی‌ڕابردوو لە ڕوکووعدا (قائِلاً) لە کاتی هەڵسانەوەدا بڵێ: ﴿سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ﴾ رواه الشیخان، جا بزانە: سوننەتە ئیمام ئەو ڕستەیە بە ئاشکرا بڵێ.

(فَإذاانْتَصَبَ) جا کە تەواو پشتی ڕاست کردەوە، دەستەکانی بە تەنیشتەکانیدا شۆڕ دەکاتەوەو (قالَ) بە دەنگی‌نهێنی دەڵێ: ﴿رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ﴾ رواه الشیخان، ئینجا بۆ ئیمامو بۆ مەئموومو بۆ ئەو کەسەش: کە بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لە دوای (رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ) بە دەنگی‌نهێنی بڵێ: ﴿حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبارَكاً فِيهِ﴾ رواه البخاری، هەم ﴿مِلْءَ السَّماواتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمابَيْنَهُمَا وَمِلْءَ ماشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ﴾ رواه مسلم.

جا ئەگەر ئیمام بوو، لەو زیکرانەی‌ڕابردوو زیاتر ناڵێ، بەڵام (وَيَزيدُالْمُنْفَرِدُ) ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لە دوای ئەو زیکرەی ڕابردوو، ئەم زیکرەش زێدە بکاو بڵێ:

﴿أَهْلَ الثَّناءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ ما قالَ الْعَبْدُ-وَكُلُّنا لَكَ عَبْدٌ- أَللَّهُمَّ لامانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَلامُعْطِيَ

وَيُسَنُّ الْقُنُوتُ فِي إِعْتِدالِ ثانِيَةِ الصُّبْحِ، وَهُوَ أَللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْت...إِلىآخِـــرِهِ، وَالامامُ بِلَفْظِ الْجَمْعِ

لِما مَنَعْتَ وَلايَنْفَعُ ذاالْجَدِّ مِنْــكَ الْجَـــدُّ﴾ رواه مسلم. هەروەها بۆ ئیمامی کۆمـەڵێکی سەرژمێرکراویش–بەو مەرجانەی ڕابردوو لە (افتِتاح)دا، ئەگەر ڕازی بن– سوننەتە ئەو زیدەیە بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ قــونووت ﴾

(وَيُسَنُّ الْقُنُوتُ) خوێندنی قونووت سوننەتە (فِي إِعْتِدالِ ثانِيَةِ الصُّبْحِ) لـە ڕاستبوونەوەی ڕەکعەتی دووەمی‌نوێژی سبەینێ‌دا لە دوای (سَمِعَ اللّهُ)...هتـد ﴿عَنِ الْبَراءِ وأنسٍ‌رضی‌الله‌عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللّهِﷺ كانَ يَقْنُتُ فِيالصُّبْحِ وَالْمَغْرِبِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لـە نوێـژی سبەینێ‌و لە نوێژی مەغریبدا قونووتی دەخوێند.

ئینجا بزانە: بە بەڵگەی (اجماع): قونووت لە نوێژی‌مەغریبـدا (نَسْخ) بۆتـەوەو ناخوێنـدرێ، هەروەك لە (المجموع)و (ارشادالساری)دا فەرموویانە.

بەڵام لـە نوێژی‌سبەینێ‌دا هـەروەك سـەردەمی پێغەمبـەرﷺ ماوەتـەوەو دەخوێنـدرێ، بـە بەڵگەی ئەم حەدیسـە: ﴿عَن أنسٍ‌رضی‌الله‌عنه: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَنَتَ شَهْراً يَدْعُو عَلَيْهِمْ ثُمَّ تَــرَكَ، فَأَمّــا فِيالصُّبْحِ فَلَمْ يَزَلْ يَقْنُتُ حَتّى فارَقَ الدُّنْيا﴾ حديث صحيح رواه الدارقطني مِنْ طُرُقٍ بأسانيد صحيحة، وصـححه الحـاكم والبيهقـي، وصـححه النـواوي فيالمجمـوع، پێغەمبـەرﷺ مـاوەی مانگێك لە هەموو نوێژەکاندا قونووتی دەخوێنـد دوعـای لـە دژی کافرەکـان دەکرد، ئینجا وازی لە قونووت هێنا، بەڵام لە نوێژی سبەینێ‌دا وازی نەهێناو بەردەوام قونووتی دەخوێنـد تا وەفاتی کرد.

(وَهُوَ) قونووت ئەمەیـە: ﴿أَللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْت وَعافِنِي فِيمَنْ عافَيْت وَتَــوَلَّنِي فِـــيمَنْ تَوَلَّيْت وَبارِكْ لِي فِيما أَعْطَيْت وَقِنِي شَرَّ ما قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلايُقْضَى عَلَيْك وَإِنَّهُ لايَذِلُّ مَن والَيْت وَلايَعِزُّ مَنْ عادَيْت تَبارَكْتَ رَبَّنا وَتَعــالَيْت﴾ رواه اصحاب السنن وغيرهم باسناد صحيح واللفظ للبيهقي، وزاد النسائي: ﴿وَصَلَّىاللّهُ عَلَىالنَّبِيِّ مُحَمَّدٍ﴾.

هەروەها سوننەتە: لە دوای (تَعالَيْت)–واتە: لە پێش سەلەواتدا– بڵێ: ﴿فَلَكَ الْحَمْدُ عَلى ماقَضَيْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْك﴾. هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالامامُ) سوننەتە ئیمامی‌نوێژ قونووتەکە بخوێنێ (بِلَفْظِ الْجَمْعِ) بـە (ضـمیر)ی کۆمـەڵ، واتە: بڵێ: (اهْدِنا، وَعافِنا، وَتَوَلَّنا، وَبارِك لَنا، وَقِنا، نَسْتَغْفِرُك، نَتُوبُ). کەواتە: ناپەسندە ئیمام بە (ضمیر)ی تاك دوعای قونووت بخوێنێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَؤُمُّ عَبْدٌ قَوْماً فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِدَعْوَةٍ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خانَهُمْ﴾ رواه ابـوداود والترمـذي بسـند

وَالصَّحِيحَ سَنُّ الصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي آخِرِهِ وَرَفْعُ يَدَيْهِ، وَلاَ يَمْسَحُ وَجْهَهُ، وَأَنَّ الإِمَامَ يَجْهَرُ بِهِ وَأَنَّهُ يُؤَمِّنُ الْمَأْمُومُ لِلدُّعَاءِ

حسن، هیچ مرۆڤێك ئیمامەتی بۆ كۆمەڵێك نەكاو تەنها بە تایبەتیش دوعا بۆ خۆی بكاو ئەوانیش بەشدار نەكا، جا ئەگەر وا بكا، بەڕاستی خیانەتی لە گەڵ كردون.

ئینجا بزانە: دوعاكردن بۆ ئیمام لە ناو نوێژدا بە (ضَمیر)ی كۆمەڵ، تایبەتە بە قونوت، واتە: ئیمام دوعایەكانیتر لە ناو نوێژدا بە (ضمیر)ی تاك دەخوێنێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالصَّحِیح) بە فەرموودەی ڕاست (سَنُّ الصَّلاة) سەڵەوات سوننەتە (عَلى رَسُولِ اللهﷺ) لە سەر پێغەمبەرﷺ (فِی آخِرِهِ) لە كۆتایی قونووتدا، بە بەڵگەی زیادەكەی (النسائی) لە حەدیسەكەیڕابردوودا، هەروەها سەلامو بەشداركردنی (آل)و (صَحابة)ش سوننەتە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایه)دا فەرموویانە، واتە: بڵێ: (وَصَلّیاللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وآله وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ).

هەروەها ئەگەر بە تەنهایی نوێژی دەكرد، یان ئیمام بوو، بەڵام گشت مەئموومەكان بەو مەرجانەیڕابردوو لە (افتِتاح)دا، ئیزنیان دابوو، سوننەتە: قونووتەكەی ئیمامی(عمر)ش بخوێنێ ـكە لە نوێژی(وتر)دا باسی دەكەینـ ان شاء الله تعالى، ئیتر مەرج نیە هەر ئەو ووشانە لە قونووتدا بڵێ، بەڵكو ئایەتەكانی قورئان ـكە دوعایان تێدایەـ ئەوانیش دروستن، بەڵام ناپەسندە قونووت درێژ بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَرَفْعُ یَدَیْهِ) هەروەها سوننەتە لە كاتی خوێندنیقونووتدا هەردوو دەستەكانی بەرز بكاتەوەو بەرەدەستەكانی بەرەو ئاسمان بێ، جیاوازی ئیمامو مەئموومو بە تەنهاش نیە ﴿عن أنسﷺ: لَقَدْ رَأَیْتُ رَسُولَ اللهِﷺ كُلَّما صَلّیالْغَداةَ یَرْفَعُ یَدَیْهِ یَدْعُو عَلَیْهِمْ﴾ رواه البیهقی باسناد حسن، پێغەمبەرمﷺ دیت: هەر جارێك نوێژی سبەینێی كردبا، هەر دوو دەستەكانی بەرز دەكردنەوەو دوعای لە دژی كافرەكان دەكرد.

جا بزانە: ئەگەر بۆ لابردنی بەڵا قونووتی دەخوێند، ئەو كاتە سوننەتە پشتەدەستەكانی بەرەو ئاسمان بێ، هەروەك لە باسی(دوعایدوایِنوێژەكان) بەڵگەی بۆ دێنین،ان شاء الله تعالى.

(وَلا یَمْسَحُ وَجْهَهُ) سوننەت نیە لە قونووتدا دەست بە ڕوخساریدا بێنێ، چونكە لە هیچ حەدیسێكی (صحیح)دا نەهاتوە (وَأَنَّ الامامَ یَجْهَرُ بِهِ) هەروەها سوننەتە ئیمام بە دەنگیئاشكرا قونووت بخوێنێ، بەڵام ئەو كەسەی بە تەنهایی نوێژ بكا سوننەتە: بە نهێنی بیخوێنێ.

(وَأَنَّهُ یُؤَمِّنُ الْمَأْمُومُ) هەروەها سوننەتە: مەئموم بە دەنگ بڵێ: آمین (لِلدُّعاء) كە ئیمام دوعای قونووت دەخوێنێ: لە (اَللّهُمَّ اهْدِنا) تا (شَرَّ ما قَضَیْتَ)، كەواتە: مەئموم دوعای

وَيَقُولُ الثَّناءَ، فَإِنْ لَمْ يَسْمَعْهُ قَنَتَ، وَيُشْرَعُ الْقُنُوتُ فِي سَـائِرِالْمَكْتُوبَاتِ لِلنَّازِلَـةِ لاَ مُطْلَقاً عَلَى الْمَشْهُورِ. اَلسَّابِعُ: اَلسُّجُودُ، وَأَقَلُّهُ مُبَاشَرَةُ بَعْضِ جَبْهَتِهِ مُصَلاَّهُ،

قونـووت نـاخوێنێ، بـەڵام (وَيَقُـولُ الثَّنـاءَ) مـەدح و سوپاسـی خـوا بـە نهێنـی لـە گـەڵ ئیمامەکەی‌دا دەخوێنێ، واتە: (فَإِنَّكَ تَقْضِي) تا (وَأَتُوبُ إِلَيْكَ)، هەروەها لـە سەلەواتیشدا دەڵێ: آمین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (فَـإِنْ لَـمْ يَسْـمَعْهُ) جـا ئەگـەر مەئموم گوێی لە قونووتی ئیمام نەبو، لە بەر دووری، یان کەڕی، یان تـێی نەگەیشت، ئەو کاتە (قَنَتَ) سوننەتە بە نهێنی قونووت بخوێنێ.

(وَيُشْـرَعُ الْقُنُـوت) قونـووت خوێنـدن سـوننەتە (فِـي سـائِرِ الْمَكْتُوبـاتِ) لـە گشـت نوێـژە واجبەکانی‌تریشدا: لە هەڵسانەوەی ڕوکووعی ئاخیردا (لِلنَّازِلَةِ) بە هۆی هاتنی بەڵایـەك بـۆ سەر موسوڵمانان: وەك جـەنگو گرانـیو مردنـی بـە کۆمـەڵو یـان دیـل بـوونی زانایـەکی ئیسلام، یان سەرکردەیەکی‌ئیسلامو ئەو جۆرە بەڵایانـە ﴿عن أنس ﷺ: قَنَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْراً يَدْعُو عَلَى قَاتِلِي الْقُرَّاءِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبـەر ﷺ لـە دوای ڕوکـووع ماوەی مانگێك قونووتی خوێند، دوعای لە دژی ئەو کافرانە دەکرد: کـە حـەفتا (صـحابة) قورئانخوێنەکانیان شەهید کردبون.

(لاَمُطْلَقـاً) بـەڵام ئەگـەر بـەڵا نـەهاتبو قونـووت سـوننەت نیـە (عَلَى الْمَشْـهُورِ) لـە سـەر فـەرموودەی ناسـراوی‌مەزهەب ﴿عن أنس ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ لاَيَقْنُتُ إِلاَّ إِذَا دَعَا لِقَوْمٍ أَوْ دَعَا عَلَى قَوْمٍ﴾ صححه ابن خزيمة، پێغەمبەر ﷺ لە نوێژە واجبەکاندا قونووتی نەدەخوێند، مەگەر دوعای بۆ چەوساوان کردبا، یان دوعای لە دژی ستەمکاران کردبا، واتە: ئەو کاتـە قونووتی دەخوێند.

جا بزانە: ئەو قونووتەی بەڵا، لە نوێژی (جَنازَة)و لە نوێـژە سـوننەتەکاندا سـوننەت نیـە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها قونووتی (وِتْر)ش لە نوێژە سوننەتەکاندا باس دەکەین، ان شاء الله تعالى.

٧-﴿ سوجدە ﴾

(اَلسَّابِعُ) حەفتەم لە ڕوکنەکانی‌نوێژ: (اَلسُّجُودُ) سوجدەبردنە دوو جار لە هـەموو ڕەکعەتێکدا، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ ڕوکووع ببەن‌و سوجدە ببەن.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترینی سوجدەبردن: کە دروسـت بـێ (مُباشَـرَةُ بَعْـضِ جَبْهَتِـهِ) ئەوەیـە: بەشێکی تەوێڵەی–بە ڕووتی–بگاتە (مُصَلاَّهُ) ئەو شوێنەی نوێژی لە سەر دەکاو لە سەری جێگیر بکا، پێغەمبەر ﷺ بە نوێژکەرەکەی فـەرموو: ﴿ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَـئِنَّ سَـاجِداً﴾ رواه الشـيخان، ئینجا لە دوای هەڵسانەوە لە ڕوکووع، سوجدە ببەو خۆت لە سوجدەدا ڕابگرە.

فَإِنْ سَجَدَ عَلَى مُتَّصِلٍ بِهِ جَازَ إِنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ بِحَرَكَتِهِ، وَلا يَجِبُ وَضْعُ يَدَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ وَقَدَمَيْهِ فِي الأَظْهَرِ، قُلْتُ: الأَظْهَرُ وُجُوبُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ،

(فَإِنْ سَجَدَ) جا ئەگەر سوجدەی برد (عَلَى مُتَّصِلٍ بِهِ) لە سەر شتێکی کە بەخۆیەوە لکابێ، واتە: هەڵگیراوی خۆی بێ (جازَ) سوجدەکە دروستە (إِنْ لَمْ يَتَحَرَّكَ بِحَرَكَتِهِ) ئەگەر شتەکە بە جولەی ئەوی نەجولێتەوە: وەکو دامێن، یان لیچکە جلێکی درێژ، بەڵام ئەگەر هاتو: سوجدەی لە سەر شتێك برد، کە هەڵگیراوی خۆی بوو و بە جولەی ئەویش دەجولاوە: وەك مێزەر دابنێتە سەر تەوێڵەی، یان دەستی دابنێتە بن تەوێڵەی، ئەو کاتە سوجدەی دروست نیە ﴿عن خباب: شَكَوْنا إِلى رَسُولِ اللهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضاءِ فَلَمْ يُشْكِنا﴾ رواه مسلم، دەربارەی گەرمایی زەمین لە کاتی سوجدەدا، سکاڵامان هێنا لای پێغەمبەر ﷺ ئەویش داواکاریەکەی بەجێ نەهێنان. کەواتە: واجبە: تەوێڵەی بە ڕووتی دابنێتە سەر شوێنی نوێژ.

ئینجا بزانە: دەربارەی حەدیسەکەی(أنس) کە -لە (بخاریو مسلم)دایەو- دەفەرموێ: ﴿لە بەر گەرما نەمانـدەتوانی تەوێڵەمان دابنـێینو لە سەر جلەکانمان سوجدەمان دەبرد﴾. ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: ئەم حەدیسە بۆ سەر جلێکی داکەندراو بەکار هێندراوە. هەم دەفەرموێ: ئەو دوو حەدیسەش کە دەفەرموون: ﴿پێغەمبەر ﷺ لە سەر مێزەرەکەی سوجدەی برد﴾. هەم ﴿لە ڕۆژێکی بارانیشدا لە سەر پارچە جلێکی خۆی سوجدەی برد﴾. هەردووکیان (ضعیف)-بێهێزن. هەروەها دەفەرموێ: ئەگەر تەوێڵەی بریندار بوو و بە شتێك پێچای، ئەو کاتە -بە هۆی عوزر- دروستە: سوجدە لە سەر پێچەرەکە بباو دووبارەکردنەوەی نوێژیشی لە سەر نیە، لە (المجموع)دا ئەو حەدیسانەو ئەو مەسەلەی ڕوون کردونەوە.

بەڵام ئەگەر لە کاتی سوجدەیەکەمدا گەڵایەك، یان شتێکیتری بە تەوێڵەوە لکا، ئەوە واجبە: بۆ سوجدەیدووەم لایببا، ئەگینا: سوجدەیدووەمی دروست نیە، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها ئەگەر لە سەر تەختێك سوجدەی برد: کە بە جوولەی ئەوی دەجولاوە، ئەوەش دروستە، چونکە هەڵگیراوی خۆی نیە، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلايَجِبُ) واجب نیە (وَضْعُ يَدَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ وَقَدَمَيْهِ فِي الأَظْهَرِ) هەردوو دەستەکانو هەردوو ئەژنۆکانو هەردوو پێیەکانی دابنێتە سەر شوێنی نوێژ (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (الأَظْهَر) بە فەرموودەی بەهێزتر (وُجُوبُهُ وَاللهُ أَعْلَم) واجبە ئەو شەش ئەندامەش گشتی لە کاتیسوجدەدا دابنێتە سەر شوێنی نوێژ ﴿عَنْ ابْنِ عَبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:

وَيَجبُ أَنْ يَطْمَئِنَّ وَيَنالَ مَسجدَهُ ثِقَلُ رَأسه، وأَنْ لا يَهوِيَ لغَيره فَلَو سَـقَطَ لوَجهِـه وَجبَ الْعَوْدُ إِلى الإعْتدال، وأَنْ تَرْتَفعَ أسافلهُ عَلى أَعاليه في الأَصَحِّ، وَأَكْمَلهُ يُكَبِّرُ لِهَوِيِّه

عَنِ النَّبيِّ ﷺ أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلى سَبْعَة أَعْظُمٍ: عَلى الْجَبْهَة وَأَشَـارَ الَـى أَنْفِـه وَالْيَـدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وأَطْرافِ الْقَدَمَيْنِ﴾ رواه الشيخان، فەرمانم پێکراوە: لـە سـەر حـەفت ئێسقان سوجدە ببەم: لە سەر تەوێڵە -ئامازەی بۆ لووتیشی کردو- لە سەر هەردوو دەستەکانو لە سەر هەردوو ئەژنۆکانو لە سەر زگی پەنجەی پێیەکان.

(وَيَجبُ أَنْ يَطْمَئِنَّ) واجبە: لە سوجدەدا خۆی ڕابگرێ، بە بەڵگەی ﴿ثُمَّ اسْجُدْ حَتّى تَطْمَئِنَّ ساجِداً﴾ی ڕابردوو (وَيَنالَ مَسْجِدَهُ ثِقَلُ رَأْسِه) هەروەها واجبە: گرانایی سەری بگاتـە سـەر شوێنی سوجدەکەی بە شێوەیەکی وەها: ئەگەر لە سەر پووش، یان لۆکـە، یـان ئیسفنج نوێژ بکا، ئەوەندە هێز بداتە سەری: تـا بۆشـایی دەگاتـەوە یـەکتر، بـە جـۆرێکی وەهـا: ئەگەر دەستی لە بن دابنێ، هەست بە گرانیەکەی سەری بکا، هەروەك لـە سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتـەوە ﴿عَنْ أَبي حُمَيْد ﷺ: أَنَّ النَّبيَّ ﷺ سَجَدَ وَأَمْكَنَ جَبْهَتَهُ وَأَنْفَه مِـنَ الأَرْضِ﴾ رواه ابوداود والترمذي بسندصحيح، پێغەمبەر ﷺ سوجدەی بردو تەوێڵەو لووتی لە زەمین گیر کردن. ئینجا بزانە: لە سوجدەدا دانانی لووت واجب نیە بەڵکو سوننەتە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ لا يَهْوِيَ لِغَيْرِه) هەروەها واجبە بە هیچ مەبەستێکیتر نەڕواتە خـوارەوە (فَلَـوْ سَقَطَ لِوَجْهِه) جا ئەگەر هاتو: بە سەر ڕوویدا کەوتە خوارەوە (وَجَبَ الْعَوْدُ) واجبـە بگەڕێتـەوە (إِلى الأَعْتِدالِ) بۆ حاڵەتی ڕاست ڕاوەسـتان بـە پێـوە، ئینجا بـە نیـەتی سـوجدە دووبـارە بڕواتە خوارەوە (وَأَنْ تَرْتَفِعَ أسافِلُهُ) واجبە: لە سوجدەدا لایخـوارەوە، واتـە: لایقینگـی بەرزتر بێ (عَلى أَعالِيه) لە لای سـەرەوەی لاشـەی: کـە سـەرو شـانیەتی (فِي الأَصَحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا.

جا ئەگەر لە شوێنێکی وەك کەشتیدا بوو و بۆی نەگونجا لـە سـوجدەدا لایخـوارەوەی لـە سەرەوە بەرزتر بـێ، ئـەوە بـە هـەرجۆرێك بـێ، واجبـە نوێژەکە بکاو واجبـە دووبارەشـی بکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە هۆینەخۆشی نەیتوانی بەو شێوەیە سوجدە ببـا، ئـەو کاتـە هـەر چۆنێك سوجدە ببا، دروستەو دووبارەشی لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر دەگونجـا سـەر دابنێتـە سەر بالیفێك=سەرینێكو لایخوارەوەشی بەرزتر بێ، ئەو کاتە واجبە شتێکی وەکو بـالیف= سەرین دابنێو سوجدەی لە سەر ببا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینیسوجدەبردن ئەمەیە: (يُكَبِّرُ لِهَوِيِّه) بڵێ: (الله أكبر)، کـە بـۆ سـوجدە دەڕواتـە خـوارەوە ﴿عن ابيهريرة ﷺ: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي وَحـِينَ يَرْفَـعُ

بِلا رَفْعٍ وَيَضَعُ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ يَدَيْهِ ثَمَّ جَبْهَتَهُ وأَنْفَهُ، وَيقُولُ: سُبْحانَ رَبِّيَ الأَعْلى. ثَلاثاً،

رَأْسَهُ، ثُمَ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِـينَ يَرْفَـعُ رَأْسَـهُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبـەرﷺ دەیفەرموو: (الله أكبر)، کاتی چوونە سوجدەو کاتی هەڵسانەوەو کاتی چوونە سـوجدەی دووەمو کاتی هەڵسانەوە لە سوجدەیدووەم.

(بِلارَفْعٍ) بەڵام دەستەکانی بەرز ناکاتەوە: نە لەو کاتەی دەچێتە سوجدەو نە لەو کاتەش کە لە سوجدە هەڵدەستێتەوە ﴿عن ابْن عمرﷺ: كانَ النَّبيُّﷺ لايَفْعَلُ ذَلكَ حينَ يَسْـجُدُ وَلا حينَ يَرْفَعُ رأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ کە دەچووە سـوجدەو کـە لە سوجدە هەڵدەستاوە، لە هیچیان دەسـتی بـەرز نـەدەکردەوە. جـا حەدیسـەکەش بـە درێژی لە ڕوکووعدا ڕوون کراوە.

(وَيَضَعُ رُكْبَتَيْهِ) یەکەمجار هەردوو ئەژنۆیەکانی دادەنیٚ (ثُمَّ يَدَيْهِ) ئینجا هـەردوو دەستەکانی دادەنیٚ (ثُمَّ جَبْهَتَهُ وَأَنْفَهُ) ئینجا تەوێڵەو لووتی دادەنـێ ﴿عن وائل بن حُجرﷺ: كانَ النَّبيُّﷺ إذا سَجَدَ يَضَعُ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ وَإذا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەرﷺ کاتیٚ دەچووە سوجدە ئەژنۆیەکانی پێش دەستەکانی دادەنـا، کـاتیٚ لـە سوجدە هەڵدەستاوە دەستەکانی پێش ئەژنۆیەکانی بەرز دەکردن.

ئینجـا بزانـە: پێچـەوانەی ڕیزیڕابـردوو ناپەسـندە، هـەروەك لـە زۆریـەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، بـەڵام حەدیسـیتریش هەیـە بـە پێچـەوانەوە دەفـەرمویٚ: دەسـتەکانی پـێش ئەژنۆیەکانی دابنیٚ، بۆیە لە (المجموع)دا دەفەرمویٚ: بە گوێرەیحەدیس دەرناکەویٚ لـەو دوو ڕایانە یەکێك لەویتر بە بەهێزتر دابندریٚ.

جا ئیمامی(الخطـابی) دەفـەرمویٚ: حەدیسـەکەی پێشخسـتنی ئەژنۆیـەکان چەسپاوترەو بـۆ نوێژکەر خۆشترەو شێوەی جوانترە.

(وَيَقُولُ) سوننەتە لە سوجدەدا بڵیٚ: (سُبْحانَ رَبِّيَ الأَعْلَى). ﴿عن حذيفةﷺ: صَـلَّيْتُ مَـعَ النَّبيِّﷺ ذاتَ لَيْلَة...إلى أنْ قال: ثُمَّ رَكَعَ فَجَعَلَ يَقُولُ: سُبْحانَ رَبِّيَ الْعَظِيم...ثُمَّ قالَ: سَـمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ...ثُمَّ سَجَدَ فَقالَ: سُـبْحانَ رَبِّـيَ الأَعْلَـى﴾ رواه مسلم، پێغەمبـەرﷺ لـە ڕوکووعدا دەیفەرموو: (سُبْحانَ رَبِّيَ الْعَظِيم)، لـە هەڵسـانەوەدا دەیفـەرموو: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه)، لە سوجدەدا دەیفەرموو: (سُبْحانَ رَبِّيَ الأَعْلَى).

جا ئەو زیکرەی سـوجدەش (ثَلاثـاً) لای کـەمی سـوننەتە: سـیٚ جـار بیڵـیٚ، بـەڵام بـە یـەك جاریش بنچینەی سوننەتەکە وەدەست دیٚ.

هەروەها سوننەتە ووشەی (وَبِحَمْدِهِ)ش بە دوایدا بڵـیٚ، چـونکە سـیٚجارەکەو ووشـەکە لـە دوو حەدیسی بیٚهێزدا هاتونو لە (المجموع) هێناونی.

وَيَزِيدُالْمُنْفَرِدُ: اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ. وَيَضَعُ يَدَيْهِ حَـذْوَ مَنْكِبَيْـهِ، وَيَنْشُرُ أَصَابِعَهُ مَضْمُومَةً لِلْقِبْلَةِ وَيُفَرِّقُ رُكْبَتَيْهِ،

ئینجا بزانه: ئیمامی نوێژ لەو سێ جاره زیاتر، هیچ زیکرێکیتر ناکا، بەلام (وَيَزِيدُالْمُنْفَرِدُ) ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا سوننەته لە دوای سێ جارەکە ئەم زیکرەش بکا: ﴿اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَـرَهُ، تَبَـارَكَ اللهُ أَحْسَـنُ الْخَـالِقِينَ﴾ رواه مسلم. هەروەها بۆ ئیمامی کۆمەڵێکی سەرژمێرکراویش-بەو مەرجانەی‌پرابردوو لە (افتتـاح)دا، ئەگەر گشت مەئموومەکان ئیزنی بدەن- سوننەتە ئەو زێدەیە بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَضَعُ يَدَيْهِ) لە کاتی سوجدەبردندا سوننەتە: هەر دوو لەپەدەستەکانی دابنێ (حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ) بەرامبەر هەردوو شانەکانی (وَيَنْشُرُ أَصابِعَهُ) پەنجەکانی دەستی دەکاتەوە، واتە: درێژیان دەکاو (مَضْمُومَةً) بە پێکەوەلکاوی (لِلْقِبْلَـةِ) بەرەو قیبلە لە سەر شوێنی نوێژ دایاندەنێ ﴿عن ابي حُمَيْدٍ: كان النَّبِيُّ ﷺ إذا سَجَدَ أَمْكَنَ أَنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ الْأَرْضِ وَنَحَّـى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَـذْوَ مَنْكِبَيْـهِ﴾ رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، کاتێ پێغەمبەر ﷺ سوجدەی دەبرد، لووت و تەوێڵەی لە زەمین گیر دەکرن و دەستەکانی لە تەنیشتەکان لادەدان و هەر دوو لەپەدەستەکانی بەرامبەر شانەکانی دادەنان.

(وَيُفَرِّقُ رُكْبَتَيْهِ) هەروەهاسوننەتە: هەردوو ئەژنۆیەکان و هەردوو پێیەکانی بە قەد بستێك لێك جیابکاتەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی(ابي‌هريرة): کە لە سەرەتای ڕوکنی سێیەمدا ڕوونمان کردەوە، ئینجا زگی پەنجەی پێیەکانی دادەنێتە سەر زەمین، تاکو سەرە پەنجەکان بەرەو قیبلە بن ﴿عن أَبِي حُمَيدٍ: كانَ النَّبِيُّ ﷺ إذا سَجَدَ اسْـتَقْبَلَ بِـأَطْرافِ أَصابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ﴾ رواه البخاري، کە پێغەمبەر ﷺ سوجدەی دەبرد، سەری پەنجەی پێیەکانی ڕوو لە قیبلە دەکردن.

ئینجا بزانە: لە سوجدەدا واجبە: بەرە دەست و زگی پەنجەی پێیەکان لە سەر زەمین دابندرێن، کەواتە: ئەگەر پشتە دەست، یان پشتی پەنجەکانی، یان پشتەپێی لە سەر زەمین دانا، ئەوە سوجدەکەی دروست نیە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌پرابردوو، هەم ئەم حەدیسەش: ﴿عن البراء: قال النَّبِيُّ ﷺ: إذا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْـكَ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك سوجدەت برد، لەپەدەستەکانت دابنێ سەر زەمین و ئەنیشکەکانت لە زەمین بەرز بکەوە. بەلام واجب نیە: گشت ئەندامەکە بە تەواوی دابندرێن، بەڵکو بەشێکی دابندرێتە سەر زەمین سوجدەکەی دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

وَيَرْفَعُ بَطْنَهُ عَن فَخذَيْه وَمِرْفَقَيْه عَنْ جَنْبَيْه فِي رُكُوعِـه وَسُـجُوده، وَتَضُـمُّ الْمَـرْأَةُ وَالْخُنْثى. اَلثَّامِنُ: اَلْجُلوسُ بَيْنَ سَجْدَتَيْه مُطْمَئِناً، وَيَجِبُ أَنْ لاَيَقْصِدَ بِرَفْعه غَيْـرَهُ، وَأَنْ لاَيُطَوِّلَهُ وَلاَالاعْتدالَ،

(وَيَرْفَعُ بَطْنَهُ عَنْ فَخذَيْه) هەروەها سوننەتە: زگی لە ڕانەکانی بەرز بکاتەوەو (وَمِرْفَقَيْه عَنْ جَنْبَيْـه) هـەردوو ئەنیشـەکانی لـە هـەردوو تەنیشـتەکانی دوور بخاتـەوە (فِـي رُكُوعِـه وَسُجُوده) هەم لە ڕوکوعو هەم لە سوجدەدا ئەو بەرزکردنەوەو دوورخستنەوەیە ئـەنجام بدا ﴿عن عبدالله بن بُجَينةﷺ: أنَّ النَّبيَّﷺ كانَ إذا صَلّى وَسَجَدَ فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتّى يُـرَى بَياضُ إِبطَيْهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ کـە سـوجدەی دەبـرد، دەسـتەکانی لێـك دوور دەکردەوە تا سپیایی بن هەنگڵی دەبینرا.

(وَتَضُـمُّ الْمَـرْأَةُ وَالْخُنْثـى) بـەڵام ئـافرەتو نـەنێر نـەمێ ئـەو ئەندامانـەیڕابردوویان وێـك دێننەوە، واتە: ئەنیشـکەکانیان بـە تەنیشـتەکانیانەوە دەنـێنو زگیـان بـە ڕانەکانیانـەوە دەنێن، چونکە ئەوها باشتر دادەپۆشرێن، لەو بابەتەشدا حەدیسێك هەیە بـەڵام بێهێـزە، هەروەك لە (تحفه)دا فەرموویەتی، ئەمەش حەدیسەکەیە:

﴿مَرَّ النَّبيُّﷺ عَلى امْرأَتَيْنِ تُصَلِّيان، فَقال: إذا سَجَدْتُما فَضُمّا بَعْضَ اللَّحْمِ إِلى الأَرْضِ فَـإنَّ الْمَرأةَ فِي ذلكَ لَيْسَتْ كَالرَّجُلِ﴾ رواه ابوداود مرسـلا، پێغەمبـەرﷺ بـە لای دوو ئافرەتـدا ڕابرد نوێژیان دەکرد، جا فەرمووی: هەر کاتێك سوجدەتان برد، بەشێکی خۆتان بلەکێنن بە زەمیندا، چونکە لەوەدا ئافرەت وەکو پیاو نیە.

٨-﴿ دانیشتن لە نێوان هەردوو سوجدەدا ﴾

(اَلثَّامِنُ) هەشتەم لە ڕوکنەکانی‌نوێژ: (اَلْجُلُوسُ) دانشیتنە (بَيْنَ سَجْدَتَيْه) لە نێوان هەردوو سـوجدەکانی‌دا (مُطْمَئِنـاً) واجبـە: لـەو دانیشتنەشـدا خـۆی ڕابگـرێ، پێغەمبـەرﷺ بـە نوێژکەرەکەی فەرموو: ﴿ثُمَّ ارْفَعْ حَتّى تَطْمَئِنَّ جالِساً﴾ رواه الشـيخان، ئینجا لـە سـوجدە هەڵسەوەو بە دانیشتوویی خۆت ڕابگرە.

(وَيَجِبُ) واجبە (أَنْ لا يَقْصِدَ بِرَفْعِه) بەو هەڵسانەوەیەی مەبەستی هیچ نەبێ (غَيْرَهُ) جگە لە دانیشتنی نێوان سوجدە، واتە: ئەگەر لـە ترسی‌شـتێك، یـان لـە ئازاری‌درکێـك سـەری بـەرز کردەوە، ئەوە دروست نیە، بەڵکو واجبە: بگەڕێتەوە بۆ سوجدە، ئینجا بە نیـەتی دانیشـتن هەڵبستێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ لا يُطَوِّلَـهُ) هـەروەها واجبـە: ئـەو دانیشـتنە درێـژ نەکاتـەوە (وَلاَالاعْتِـدالَ) هـەروەها ڕاسـتبوونەوەی دوای ڕوکـووعیش درێـژ نەکاتـەوە، واتـە: زیـاتر لـەو زیکـرەی لـە هـەر یەکێکیاندا سوننەتە.

وَأَكْمَلُهُ يُكَبِّرُ وَيَجْلِسُ مُفْتَرِشاً واضِعاً يَدَيْهِ قَرِيباً مِنْ رُكْبَتَيْهِ وَيَنْشُرُ أَصابِعَهُ قَائِلاً: رَبِّ اغْفِر لِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَارْفَعْنِي وَارْزُقْنِي وَاهْدِنِي وَعَافِنِي. ثُمَّ يَسْجُدُ الثَّانِيَةَ كَالْأُولَى، وَالْمَشْهُورُ سَنُّ جِلْسَةٍ خَفِيفَةٍ بَعْدَالسَّجدةِالثَّانِيَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ يَقُومُ عَنْها.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترین دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەکان ئەوەیە: (يُكَبِّرُ) لە کاتی هەڵسانەوەدا دەڵێ: (الله اکبر)، بەڵام دەستەکانی بەرز ناکاتەوە، هەروەك لە سوجدەدا بەڵگەمان بۆ هەردووکیان هێناوە (وَيَجْلِسُ مُفْتَرِشاً) پێی چەپەی ڕاێخێ‌و لە سەری دادەنیشێ‌و پێی ڕاستەشی دادەچەقێنێ (واضِعاً يَدَيْهِ) هەردوو دەستەکانی دادەنێتە سەر هەردوو ڕانەکانی (قَرِيباً مِنْ رُكْبَتَيْهِ) لە نزیکی هەردوو ئەژنۆیەکانی (وَيَنْشُرُ أَصابِعَهُ) پەنجەکانی دەستیشی بەرەو قیبلە دەکاتەوە، واتە: سەری‌پەنجەکانی لە بەرامبەر ئەژنۆیەکانی دادەنێ (قائِلاً) لە کاتی‌دانیشتندا بڵێ: ﴿رَبِّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَارْزُقْنِي وَاهْدِنِي وَعافِنِي﴾ روى بعضه ابوداود باسناد جيد، والباقي غيره والحاكم باسناد صحيح.

(ثُمَّ يَسْجُدُالثَّانِيَةَ) ئینجا لە دوای ئەو دانیشتنە، سوجدەی‌دووەمیش دەبا (كَالْأُولَى) وەکو سوجدەی‌یەکەم لە شێوەو لە زیکرەکاندا، پێغەمبەرﷺ بە نوێژکەرەکەی فەرموو: ﴿ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ ساجِداً﴾ رواه الشيخان، ئینجا لە دوای ئەو دانیشتنە سوجدەیەکی‌تریش ببەو خۆت لە سوجدەکەدا ڕابگرە.

(وَالْمَشْهُورُ) فەرموودەی ناسراوی‌مەزهەب ئەمەیە: (سَنُّ جِلْسَةٍ خَفِيفَةٍ) دانیشتنێکی سووك سوننەتە (بَعْدَالسَّجْدَةِالثَّانِيَةِ) لە دوای سوجدەی‌دووەم (فِي كُلِّ رَكْعَةٍ) لە گشت ڕەکعەتێکدا (يَقُومُ عَنْها) کە لەو دانیشتنەوە هەڵبستێتەوە بۆ فاتیحە خوێندن ﴿عَنْ مالِكِ بنِ الحويرث‌ﷺ: أَنَّهُ رَأَىالنَّبِيَّﷺ يُصَلِّي فَإِذا كانَ فِي وَتْرٍ مِنْ صَلاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قاعِداً﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ لە ڕەکعەتە تاکەکانی‌نوێژدا هەڵنەدەستا پێوە تا دادەنیشت. کەوابو هەر لەو حەدیسەش وەردەگیرێ: کە لە تەحیاتداو لە نوێژی بە دانیشتنەوەدا ئەو دانیشتنە نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بەو دانیشتنە دەگوترێ: (جِلْسَةُ الإِسْتِراحَةِ). واتە: پشوودانێکە لە نێوان دوو ڕەکعەتدا، ئەو دانیشتنەش‌—وەك دانیشتنی تەحیاتی‌یەکەم— بەشێك نیە لە هیچ ڕەکعەتێك، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەواتە: بە تەواوبوونی سوجدەی‌دووەم، ڕەکعەت تەواو دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی؟ چونکە لە دوای فێرکردنی سوجدەی‌دووەم، پێغەمبەرﷺ بە نوێژکەرەکەی فەرموو: ﴿ثُمَّ افْعَلْ ذلِكَ فِي صَلاتِكَ كُلِّها﴾ رواه الشيخان، ئینجا ئەوەی‌ڕابردوو لە گشت نوێژەکەتدا دووبارە بکەوە.

اَلتَّاسِعُ وَالْعَاشِرُ وَالْحَادِيعَشَرَ: اَلتَّشَهُّدُ وَقُعُودُهُ وَالصَّلاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَالتَّشَهُّدُ وَقُعُودُهُ إِنْ عَقَبَهُمَا سَلاَمٌ رُكْنَانِ، وَإِلاَّ فَسُنَّتَانِ، وَكَيْفَ قَعَدَ جَازَ، وَيُسَنُّ فِيالأَوَّلِ الإِفْتِرَاشُ:

٩ و ١٠ و ١١- ﴿ تەحیات، سەلەوات، بە دانیشتنەوە ﴾

(اَلتَّاسِعُ) نۆیەم‌و (وَالْعَاشِرُ) دەیەم‌و (وَالْحَادِيعَشَرَ) یازدەهەم لە ڕوكنەكانی‌نوێژ: (اَلتَّشَهُّدُ) تـەحیات خوێندنـەو (وَقُعُودُهُ) دانیشـتنە بـۆ تـەحیات خوێنـدن‌و (وَالصَّلاةُ عَلَىالنَّبِـيِّ ﷺ) سەلەوات لێدانە لە سەر پێغەمبەرﷺ لە تەحیاتدا.

(فَالتَّشَهُّدُ) جا تەحیات خوێندن‌و (وَقُعُودُهُ) دانیشتن بۆ تەحیات خوێندن لـە نوێـژی واجـب‌و سوننەتدا (إِنْ عَقَبَهُما سَلاَمٌ) ئەگەر سەلامدانەوەیان بە دوادا بێ، واتە: ئاخیر تەحیات بێ لە نوێژدا (رُكْنانِ) هەردووكیان ڕوكنی نوێژن‌و واجبن، جیاوازی نیە: نوێژەكە یەك ڕەكعەت بێ، یان دوو ڕەكعەت بێ، یان زیاتر ﴿عَن عبدالله ﷺ: كُنَّا نَقُولُ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْنَــا التَّشَــهُّدُ: اَلسَّلاَمُ عَلىالله اَلسَّلامُ عَلى جِبْرِيلَ وَمِيكائِيلَ. فقال رَسولُ اللهِ ﷺ قُولُوا: أَلتَّحِيَّاتُ لِلّه...الخ﴾ رواه النسـائي والـدارقطني والبيهقـي وقـالا: اسـناده صـحيح، واتـە: پـێش ئـەوەی تـەحیات خوێندن واجب ببێ، بە ڕستەی (السَّلام عَلىالله)...هتد، كۆتایی نوێژمان دەهێنا، ئینجـا كـە تەحیات واجب بوو، پێغەمبەرﷺ فەرمووی بڵێن: (اَلتَّحيات لِلّه)...هتد.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر سەلامدانەوەیان بە دوادا نەئەهات، واتە: ئاخیر تەحیات نەبو لە نوێـژدا (فَسُنَّتانِ) تەحیات‌و دانیشتن بۆ تەحیات خوێندن هەردووكیان سوننەتن‌و واجب نین ﴿عن عبدالله بن بُحَيْنَة ﷺ: أَنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ قامَ مِنْ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُما فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە نوێژی نیـوەڕۆدا لـە دوای دوو ڕەكعـەت هەڵسـاوەو دانەنیشـت تـەحیات بخـوێنێ، ئینجـا لـە كۆتـایی نوێـژدا دوو سوجدەی سەهووی بردن‌و سەلامی دایەوە.

واتە: ئەگەر تەحیاتی‌یەكەم واجب بێ، پێغەمبەرﷺ سوجدەی سەهووی لەجیاتی نـەدەبرد، چونكە سوجدەی سەهوو جێگەی واجب پڕ ناكاتەوە، كـەوابو: لـە هـەر شوێنێكدا تـەحیات واجـب بـێ دانیشتنیشـی واجبـە، واتـە: ئەگـەر تـەحیاتیش نـەزانێ، واجبـە: بـە ئەنـدازەی تەحیات دابنیشێ، هەروەها لە هەر شوێنێكدا تەحیات سوننەت بێ دانیشتنیشی سـوننەتە، واتە: ئەگەر تەحیاتیش نـەزانێ، سـوننەتە: بـە ئەنـدازەی تـەحیات دابنیشـێ، هـەروەك لـە (تحفة)و (حاشيةالقليوبي) لە باسی نەزانینی فاتیحەدا فەرموویانە.

(وَكَيْـفَ قَعَـدَ) بـە هـەر شـێوەیەك بـۆ تـەحیات‌و بـۆ دانیشـتنەكانی‌تری نوێـژ دابنیشـێ (جـازَ) دروسـتە، بـەڵام (وَيُسَـنُّ) سـوننەتە (فِـيالأَوَّلِ) لـە دانیشـتنی تـەحیاتی یەكەمـدا (اَلإِفْـتِراشُ) بە شێوەی (إِفْتِراش) دابنیشێ، واتە: پشـتی پـێی چـەپەی ڕابێخـێ، ئینجـا

فَيَجْلِسُ عَلَى كَعْبِ يُسْرَاهُ وَيَنْصِبُ يُمْنَاهُ وَيَضَعُ أَطْرَافَ أَصَابِعِهِ لِلْقِبْلَةِ، وَفِي الآخِرِ اَلتَّوَرُّكُ: وَهُوَ كَالافْتِرَاشِ لَكِنْ يُخْرِجُ يُسْرَاهُ مِنْ جِهَةِ يَمِينِهِ وَيُلْصِقُ وَرِكَهُ بِالْأَرْضِ، وَالْأَصَحُّ يَفْتَرِشُ الْمَسْبُوقُ وَالسَّاهِي، وَيَضَعُ فِيهِمَا يُسْرَاهُ عَلَى طَرَفِ رُكْبَتِهِ مَنْشُورَةَ الْأَصَابِعِ بِلاَ ضَمٍّ،

(فَيَجْلِسُ عَلَى كَعْبِ يُسْرَاهُ) لە سەر گۆزینگی پێی‌چەپە دابنیشێ‌و (وَيَنْصِبُ يُمْنَاهُ) پێی‌ڕاستەشی دادەچەقێنێ‌و (وَيَضَعُ أَطْرَافَ أَصَابِعِهِ) زگی پەنجەکانی پێی‌ڕاستەی دادەنێتە سەر زەمین (لِلْقِبْلَةِ) سەرە پەنجەکان بەرەو قیبلە دەکا.

(وَفِي الآخِرِ) هەروەها لە دانیشتنی تەحیاتی‌ئاخیردا سوننەتە: (اَلتَّوَرُّكُ) بە شێوەی (تورك) دابنیشێ، مەبەست بە تەحیاتی‌ئاخیر-لێرەدا- ئەو تەحیاتەیە سەلامدانەوەی بە دوادا بێ، جیاوازی نیە: نوێژەکە یەك ڕەکعەتی بێ: وەکو وەتر، یان دوو ڕەکعەتی بێ، یان زیاتر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە، کەواتە جیاوازی نوێژی واجب‌و سوننەت نیە.

(وَهُوَ) دانیشتنی (تَورُّك)ش (كَالافْتِرَاشِ) وەکو دانیشتنی (افتِراش) وایە (لَكِنْ) بەلام لەوەدا جیاوازن: (يُخْرِجُ يُسْرَاهُ) لە (تَورُّك)دا پێی چەپەی دەباتە دەرەوە (مِنْ جِهَةِ يَمِينِهِ) بە لای ڕاستەی‌داو (وَيُلْصِقُ وَرِكَهُ بِالأَرْضِ) لاقینگی‌چەپەی بە زەمینەوە دەلکێنێ ﴿عن ابي حميد ﷺ كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إذا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى، وَإذا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الأخيرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرى وَنَصَبَ الأُخْرَى وَقَعَدَ عَلى مَقْعَدَتِهِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ کە دوو ڕەکعەتی تەواو دەکردن، بۆ تەحیات خوێندن لە سەر پێی‌چەپەی دادەنیشت‌و پێی‌ڕاستەشی دادەچەقاند، کە بۆ تەحیاتی ئاخیریش دادەنیشت، پێی‌چەپەی دەبردە پێش پێی‌ڕاستەی، پێی‌ڕاستەشی دادەچەقاندو لە سەر نەرمەی‌ڕانی دادەنیشت.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (يَفْتَرِشُ الْمَسْبُوقُ) ئەو مەئمومەی لە ئیمامەکەی دواکەوتووە، ئەویش لەو تەحیاتانەی لەگەڵ ئیمامدا دەیانخوێنێ، بە شێوەی (اِفتِراش) دادەنیشێ، چونکە بەو تەحیاتە کۆتایی نوێژەکەی نایێ (وَالسَّاهِي) هەروەها ئەو کەسەی لە نوێژدا سەهووی کردووەو لە نیەتی‌دایە سوجدەی سەهوو ببا، ئەویش بە شێوەی (اِفتراش) دادەنیشێ، چونکە تەحیاتەکەی ئاخیری‌نوێژ نیەو سەلامدانەوەی بە دوادا نایێ، کەوابو: ئەگەر نیەتی سوجدەی سەهووی نەبو، بە (تَورُّك) دادەنیشێ.

﴿ چۆنیەتی دانانی دەست‌و پەنجە لە تەحیاتدا ﴾

(وَيَضَعُ فِيهِمَا يُسْرَاهُ) سوننەتە لە تەحیاتی یەکەم‌و دووەمدا دەستی‌چەپەی دابنێ (عَلَى طَرَفِ رُكْبَتِهِ) لە سەر ڕۆخی ئەژنۆی چەپەی‌و (مَنْشُورَةَ الأَصَابِعِ) پەنجەکانی دەستی چەپەشی کراوە بن (بِلا ضَمٍّ) پێکیانەوە نالکێنێ.

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ اَلضَّمُّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَقْبِضُ مِنْ يُمْنَاهُ اَلْخِنْصَرَ وَالْبِنْصَرَ وَكَذاالْوُسْطى فِي الأَظْهَرِ وَيُرْسِلُ الْمُسَبِّحَةَ وَيَرْفَعُها عِنْدَ قَوْلِه: إلاّالله، وَلاَ يُحَرِّكُهَا،

بەلاّم (قُلْت) ئیمامی(النـواوي) دەفـەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەیڕاسـتتر ئەمەیـە: (اَلضَّمُّ) پەنجەکانی پێکەوە دەلکێنێ (وَاللهُ أَعْلَم) تاکو گشتیان ڕوو لە قیبلە بن.

هەروەها دەستیڕاستەشی دادەنێتە سـەر ڕانیڕاسـتەی لـە نزیـك ئـەژنۆیو (وَيَقْبِضُ مِنْ يُمْناهُ) لـە پەنجەکانیدەستیڕاسـتەی ئـەم سـێ پەنجانـە دەنوقێنێ: (اَلْخِنْصَرَ) قلیجـەو (وَالْبِنْصَرَ) مامەلیجـەو (وَكَذاالْوُسْطى) هـەروەها ئۆڵەدرێـژە (فِیالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بەهێزتردا (وَيُرْسِلُ الْمُسَبِّحَةَ) شادەنوێژەش درێـژ دەکاتـەوە نزیـك ئـەژنۆی (وَيَرْفَعُهـا) لـە کاتی شادەهێناندا شادەنوێژەکە بەرز دەکاتەوە (عِنْدَ قَوْلِـه) لـە کـاتی دەست پێکردنـی ووشەی (إلاّالله)، ئەختێکیش پەنجەکە شۆڕ دەکـاتەوە؟ تاکو بـەرەو قیبلـە بیـێ، جـا تـا پەنجەکە بەرزکراو بێ، تەنها دەڕوانێتە پەنجەکە، بە بەڵگـەی حەدیسـەکەی داهـاتوو: لـە باسی (سوننەتەکانی ناو نوێژ)دا، ان شاء الله تعالى.

ئینجـا تـا هەڵدەسـتێتەوە، یـان تـا سـەلام دەداتـەوە هـەر بـە بـەرزکراوەیی ڕایـدەگرێو دایناتێتەوە، مەبەستیشی بەو بەرزکردنەوەیە ئەوە بێ: خوایگەورە تاك و تەنیایە لـە زاتو سیفەتو کرداردا، تـاکو لـەو یەکخواناسینەدا کردارو گوفتـارو بـاوەڕیدڵ بـە یەکـەوە کۆ بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوونیـان کردۆتـەوە ﴿عن ابْن عمررَضِـيالله عَنهُمـا: كانَ النَّبيُّﷺ إذا قَعَدَ للتَّشَهُّد وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلى رُكْبَتِه الْيُسْرَى، وَالْيُمْنَى عَلىالْيُمْنَـى، وَعَقَدَ ثَلاثاً وَخَمْسِينَ وَأَشارَ بِإِصْبَعِه السَّبَّابَةَ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبـەرﷺ کە بۆ تەحیات دادەنیشت دەستی چەپەی لە سەر ئەژنۆیچەپەی دادەنـاو دەسـتی ڕاستەشـی لە سەر ئەژنۆیڕاستەی دادەناو پەنجەکانی وەکو ژمێریـاری پـەنجاو سـێ دەنوقانـدنو بـە پەنجەی شادەی ئاماژەی بۆ یەکخواناسین دەکرد.

(وَلا يُحَرِّكُهـا) لـە مـاوەی بەرزکردنـەوەدا پەنجـەی شـادە نـاجولێنێ، چـونکە جولانـدنی ناپەسندە، هەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە، بـەڵکو لـە فەرموودەیەکیمەزهەبـدا: جولاندنی حەڕامەو نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە، هەروەك لـە (المجمـوع)و (تحفـە)دا فەرموویانـە ﴿عن ابن الزبيررَضِيالله عَنهُما: أَنَّ النَّبيَّﷺ كانَ يُشيرُ بِالسَّبّابَةِ وَلا يُحَرِّكُها﴾ رواه ابوداود باسناد صـحيح، وأحمـد والنسـائي وابـن حبـان فـي صـحيحه، وصـححه البيهقـي، پێغەمبـەرﷺ ئاماژەی بە پەنجەی شادە دەکردو نەیدەجولاند.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی(صحیح)دا هـاتوە: ﴿عن وَائِل بن حُجْرﷺ: أَنَّ النَّبيَّﷺ رَفَـعَ إِصْبَعَهُ، فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُها يَدْعُو بِهـا﴾ رواه ابـن خزيمـة والبيهقـي وغيرهمـا باسـناد صـحيح،

وَالأَظْهَرُ ضَمُّ الإِبْهامِ إِلَيْها كَعاقِدِ ثَلاثَةٍ وَخَمْسِينَ، وَالصَّلاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَرْضٌ فِي التَّشَهُّدِ الأَخِيرِ،

پێغەمبەر ﷺ پەنجەی شادەی بەرز کردەوەو نیتم دەیجولاندو دوعای پێدەکرد.

جا ئیمامی (البیهقی) دەفەرموێ: دەگونجێ مەبەستی بەم جولاندنە: ئاماژە پێکردنەکە بێ، نەك جولاندنی بەردەوام؟ تاکو دژایەتی نەبێ لەگەڵ حەدیسەکەی (ابن الزبیر)ی ڕابردوو و هەردووکیان پێك بگەنەوە.

هەروەها حەدیسەکەی ﴿ابْن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: تَحْرِيكُ الإِصْبَعِ مَذْعَرَةٌ لِلشَّيْطانِ﴾ جولاندنی پەنجە ترساندنە بۆ شەیتان. ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: ئەم حەدیسە (صحیح) نیەو بێهێزە، لە (المجموع)دا مەسەلەی پەنجەی بە درێژی ڕوون کردۆتەوە.

هەروەها ئەو حەدیسەش کە دەفەرموێ: ﴿لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطانِ مِنَ الْحَدِيدِ، يَعْنِي السَّبَّابَةَ﴾ پەنجەی شادە لە ئاسن بەهێزترە لە دژی شەیتان. مەبەست بە (لَهِي) خودی پەنجەکەیە، هەروەك لە کۆتایی حەدیسەکەدا بە (السَّبّابة) ڕاڤەی کراوە، کەوابو: لێرەشدا مەبەست جولاندن نیە؟ چونکە (هِيَ) بۆ (مُؤَنَّث) مێینە بە کار دێو (تَحْرِيك)ش (مُذَكَّر) نێرینەیە.

(وَالأَظْهَر) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (ضَمُّ الأَبْهامِ إِلَيْها) سوننەتە: پەنجەی گەورەش بە لای بنەوەی پەنجەی شادەنوێژەوە بلکێنێ (كَعاقِدِ ثَلاثَةٍ وَخَمْسِينَ) وەکو ژمێریاری پەنجاوسێ: کە بە پەنجەکانی ئاماژە بۆ ئەو ژمارەیە بکا، بە بەڵگەی حەدیسە صحیحەکەی (ابْن عمر)یڕابردوو، ئینجا بزانە: ناپەسندە بە پەنجەی دەستە چەپ ئاماژە بکا، هەر چەند دەستی ڕاستەشی نەمابێ، هەروەها ئاماژەکردن بە پەنجەکانیتریڕاستەش سوننەت نیە، هەرچەند پەنجەی شادەشی نەمابێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفه)دا فەرموویانە.

﴿ سەڵەوات لە تەحیاتدا ﴾

(وَالصَّلاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ) سەڵەوات لێدان لە سەر پێغەمبەر ﷺ (فَرْضٌ) ڕوکنێکی نوێژەو واجبە (فِي التَّشَهُّدِ الأَخِيرِ) لە تەحیاتیئاخیردا، واتە: ئەو تەحیاتەی دەکەوێتە ئاخیری نوێژ، هەرچەند تەحیاتیتریشی لە پێشدا نەبێ: وەك ڕەکعەتێکی وەترو دوو ڕەکعەتی سبەینێو جومعەو نوێژیکورتکراوەو سوننەتە دووڕەکعەتیەکان، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، سەڵەوات لە سەر پێغەمبەر ﷺ لێبدەنو سەلامی لێبکەن.

جا بە بەڵگەی (اجماع): لە دەرەوەینوێژدا سەڵەوات لێدان واجب نیە، بەڵکو سوننەتە، کەوابو: بە فەرمانی ئایەتەکە سەڵەوات لە ناو نوێژدا واجبە، هەم بە بەڵگەی ئەم حەدیسەش: ﴿عَنْ أَبِي مَسعودٍ رضي الله عنه: قالَ رَجُلٌ: يا رسُولَ الله كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ إِذا نَحْنُ

وَالأَظْهَرُ سنُّهَا فِى الأَوَّلِ، وَلاَ تُسَنُّ عَلَى الآلِ فِى الأَوَّلِ عَلَى الصَّحِيحِ، وَتُسَنُّ فِى الآخِرِ وَقِيلَ تَجِبُ. وَأَكْمَلُ التَّشَهُّدِ مَشْهُورٌ، وَأَقَلُّهُ: اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّه سَلاَمٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ سَلاَمٌ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبادِاللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَسُولُ اللهِ.

صَلَّيْنا عَلَيْكَ فِي صَلاتِنا؟ قالَ: قُولُوا: أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ...﴾ الخ، رواه ابن خزيمة وابن حبان والدارقطني وقال: هذا إسنادحسن، والحاكم وقال: حديث صحيح، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئێمە چۆن سەلەوات لە سەر تۆ لێبدەین هەر کاتێك لە ناو نوێژدا ویستمان سەلەوات لێبدەین؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بڵێن: (أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ...) هتد.

(وَالأَظْهَرُ) به فەرمودەی بەهێزتر (سنُّها فِي الأَوَّلِ) سەلەوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ لە تەحیاتیيەکەمدا سوننەتە، هەروەك تەحیاتەکەش سوننەتە.

بەڵام (وَلاتُسَنُّ عَلَى الآلِ) سەلەوات لێدان لە سەر خزمەکانی پێغەمبەرﷺ سوننەت نیە (فِي الأَوَّلِ) لە تەحیاتی یەکەمدا (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، بەڵام ئەگەر مەئموم پێش ئیمام تەحیاتیيەکەمی تەواو کرد، ئەو کاتە سوننەتە سەلەوات لە سەر (آل)ش و هەم سەلەواتە درێژەکەش لێبدا هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

هەروەها (وتُسَنُّ) سەلەوات لە سەر (آل)-خزمەکانی پێغەمبەرﷺ سوننەتە (فِي الآخِرِ) لە تەحیاتی ئاخیردا (وَقِيلَ تَجِبُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: واجبە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: لە سەوات لێداندا بڵێن: ﴿أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ﴾ رواه الشيخان.

جا بزانە مەرجە: سەلەوات لێدانەکە بکەوێتە دوای شادەهێنانیتەحیات، واتە: لە دوای تەواوبوونی (أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَسُولُ اللهِ) سەلەوات لێبدا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَأَكْمَلُ التَّشَهُّدِ) تەواوترین ووشەکانی تەحیات (مَشْهُورٌ) ناسراوەو لە چەند حەدیسێکی (صحيح)دا هاتوه، وەك: ﴿اَلتَّحِيّاتُ الْمُبارَكاتُ الصَّلَواتُ الطَّيِّباتُ لِلّه، اَلسَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّها النَّبِيُّ وَرَحْمَةُاللهِ وَبَرَكاتُهُ، اَلسَّلامُ عَلَيْنا وَعَلَى عِبادِاللهِ الصّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ الاّاللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَسُولُ اللهِ﴾ رواه الشيخان واللفظ لمسلم.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترین ووشەکانیتەحیات: کە نوێژی پێ دروست بێ، ئەمەیە: (اَلتَّحِيّاتُ لِلّه، سَلامٌ عَلَيْكَ أَيُّها النَّبِيُّ وَرَحْمَةُاللهِ وَبَرَكاتُهُ، سَلامٌ عَلَيْنا وَعَلى عِبادِاللهِ الصّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَن لاَإِلَهَ الاّاللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَسُولُ اللهِ). بەڵام ئەگەر لە هەردووکیاندا بڵێ: (اَلسَّلامُ) خێری زیاترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَقِيلَ يَحْذِفُ وَبَرَكَاتُهُ وَالصَّالِحِينَ، وَيَقُولُ: وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُهُ. قُلْتُ: اَلأَصَحُّ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَثَبَتَ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ وَاللهُ أَعْلَمُ، وَأَقَلُّ الصَّلاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَآلِهِ: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ. وَالزِّيَادَةُ إِلَى حَمِيدٌ مَجِيدٌ سُنَّةٌ فِي الآخِرِ،

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَحْذِفُ) ئەم دوو وشەیە ناڵێ: کە (وَبَرَكَاتُهُ)و (الصَّالِحِينَ)یە، (وَيَقُولُ) لە فەرموودەی بێهێزدا دروستە بڵێ: (وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُهُ) واتە: وشەی (عَبْدُه)و دووبارەکردنەوەی (أَشْهَدُ)ی لە گەڵدا نەبێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر دروستە بڵێ: (وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ) واتە: ووشەی (أَشْهَدُ) دووبارە نەکاتەوە (وَثَبَتَ) شادەی دووەم بە بێ دووبارەکردنەوەی(أَشْهَدُ) هاتوە (فِي) لە (صَحِيحِ مُسْلِمٍ)دا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

بەڵام دووبارەکردنەوەی پیتی(واو) لە شادەی دووەمدا واجبە، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی، واتە: چونکە -جگە لە شادەی بانگ- لە هیچ حەدیسێکدا بە بێ(واو) نەگوتراوە، هەروەها (بسم الله)کردن لە سەرەتای تەحیاتدا سوننەت نیە، چونکە حەدیسەکەی بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ناپەسندە تەحیات بە دەنگی ئاشکرا بخوێندرێ، چونکە حەدیسی(صحیح) دەربارەی بە نهێنی خوێندنیی هاتوەو لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَأَقَلُّ الصَّلاةِ) کەمترین ووشەکانی سەلەوات لێدان لە تەحیاتدا (عَلَى النَّبِيِّ ﷺ) لە سەر پێغەمبەرﷺ (وَآلِهِ) لە سەر خزمەکانی پێغەمبەرﷺ ئەمەیە: (اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ). واتە: ئەوەندە لە تەحیاتدا بگوترێ، نوێژەکەی دروستە، چونکە فەرمانی خوایگەورە بەجێ دەهێندرێ.

بەڵام (وَالزِّيَادَةُ) لەوەش زیاتر (إِلَى) تا دەگاتە (حَمِيدٌ مَجِيدٌ)-کە لە چەند حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە-(سُنَّةٌ فِي الآخِرِ) لە تەحیاتی ئاخیردا سوننەتە، جا ئیمام بێ، یان مەئموم بێ، یان بە تەنهایی نوێژ بکا، کەوابو: لە دوای (وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ) یەکسەر بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ-فِي الْعَالَمِينَ- إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾ رواه الامام الشافعی والشیخان، واللفظ للشافعی إلاّ (فِي الْعَالَمِينَ) فلمسلم.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە سەلەواتەکەدا بڵێ: (سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ) زیانی نیە، بەڵکو چەند زانایەك فەرموویانە: سوننەتە. جا ئەو حەدیسەش کەدەڵێ: ﴿لاتُسَيِّدُونِي فِي الصَّلاةِ﴾ لە ناو نوێژدا پێم مەڵێن (سَيِّد). حەدیسێکی پوچەڵەو هیچ بنچینەیەکی ڕاستی نیە، هەروەك لە (نهایة)و (الشروانی)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

وَكَذا الدُّعَاءُ بَعْدَهُ وَمَأْثُورُهُ أَفْضَلُ، وَمِنْهُ: اَللَّهُمَ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ إِلَىٰ آخِرِه، وَيُسَنُّ أَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى قَدْرِ التَّشَهُّدِ والصَّلاَةِ علىٰ النَّبِيِّ ﷺ، وَمَنْ عَجَزَ عَنْهُمَا تَرْجَمَ،

﴿ دوعای دوای تەحیات ﴾

(وَكَذا الدُّعاءُ بَعْدَهُ) هەروەها دوعاكردن لە دوای تەحیاتی ئاخیردا سوننەتە، واتە: كە سەلەواتی تەواو كرد، دوعا بكا (وَمَأْثُورُهُ أَفْضَلُ) ئەو دوعایانەی لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتون خێری زۆرترە (وَمِنْهُ) هەندێك لەو دوعایانە ئەمەیە: ﴿اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ماقَدَّمْتُ وَما أَخَّرْتُ وَماأَسْرَرْتُ وَماأَعْلَنْتُ وَماأَسْرَفْتُ وَماأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّر، لاإِلَهَ إِلاَّأَنْتَ﴾ رواه مسلم.

بەڵكو چەند زانایەك بە واجبیان داناوە: لە دوای تەحیات ئەم دوعایە بكرێ: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذابِ النّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيا وَالْمَماتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجّالِ﴾ رواه الشیخان. هەروەها پێغەمبەر ﷺ ئەم دوعایەشی فێری ئیمامی (ابوبكر ﵁) كردوە: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماًكَثِيراً وَلايَغْفِرُالذُّنُوبَ إِلاّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِيمُ﴾ رواه الشیخان.

ئینجا بزانە: لەو دوعایانەدا جیاوازی ئیمامو مەئمومو نوێژكەری بە تەنها نیە، بەڵام (وَيُسَنُّ) سوننەتە: (أَنْ لايَزِيدَ) ئیمامی نوێژ دوعایەكەی دوایتەحیات زیاتر نەكا (عَلى قَدْرِ التَّشَهُّدِ) لە ئەندازەی كەمترینی تەحیاتو (وَالصَّلاةِ عَلىالنَّبِيِّ ﷺ) لە كەمترینی سەلەوات لێدان لە سەر پێغەمبەر ﷺ، واتە: سوننەتە لەو ئەندازەیە كەمتر بێ.

ئینجا بزانە: ئەو كەسەی بە تەنهایی نوێژ دەكا، هەر چەند دوعا درێژ بكا ناپەسند نیە، بەو مەرجەی سەهوو نەكا، بەڵام دوعاكردن لە تەحیاتیيەكەمدا ناپەسندە، جا ئەگەر مەئموم لە پێش ئیمامدا تەحیاتیيەكەمی تەواو كرد، ئەو كاتە سوننەتە لە دوای سەلەوات دوعا بكا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، هەروەها هەر تەحیاتێك: یەكەمو ئاخیر نەبێ –وەك ئەو تەحیاتانەی مەئموم بۆ شوێنكەوتنیئیمامەكەی دەیانخوێنێ– ئەویش هەمان بڕیاری تەحیاتیيەكەمی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ عَجَزَ عَنْهُما) هەر كەسێك توانای نەبو تەحیاتو سەلەواتەكە بە عەرەبی بڵێو نەشگونجا فێر ببێ (تَرْجَمَ) واجبە: وەریان بگێرێتە سەر زمانێكیترو بە زمانێكیتر بیانڵێ، بەڵام ئەگەر توانای عەرەبی هەبو و بە قەسدی خۆی فێر نەكرد نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، جا ئەگەر توانای وەرگێرانیشی نەبو، واجبە: بە ئەندازەی تەحیاتو سەلەوات دابنیشێ، هەروەك لە سەرەتای تەحیاتدا ڕوونمان كردەوە.

وَيُتَرْجِمُ لِلدُّعَاءِ وَالذِّكْرِ الْمَنْدُوبِ الْعَاجِزُ لاَ الْقَادِرُ فِي الأَصَحِّ. الثَّانِي عَشَرَ: السَّلاَمُ، وَأَقَلُّهُ السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ. وَالأَصَحُّ جَوَازُ سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ، قُلْتُ: الأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ لاَ يُجْزِئُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَأَنَّهُ لاَ تَجِبُ نِيَّةُ الْخُرُوجِ،

(وَيُتَرْجِمُ لِلدُّعاءِ) هەروەها دروستە: ئەو دوعایەش وەربگێڕێتە سەر زمانێکیتر: کە لە نوێژدا سوننەتەو لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتوە (وَالذِّكْرِ الْمَنْدُوبِ) هەروەها دروستە ئەو زیکرەش وەربگێڕێتەسەر زمانێکیتر: کە لە نوێژدا سوننەتەو لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتوە (الْعاجِزُ) ئەو کەسەی ناتوانێ بە عەرەبی بیانڵێ (لاالْقادِرُ) نەك ئەو کەسەی توانای هەیە: بە عەرەبی بیانڵێ، واتە: هەر کەسێك توانای عەرەبیی هەبێو بە زمانێکیتر بیانڵێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها هەر دوعایەكو هەر زیکرێك: کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ نەهاتبێ، حەرامە: لە نوێژدا-جگە لە عەرەبی- بە زمانێکیتر بیڵێو نوێژەکەی پێ بەتاڵ دەبێ، هەر چەند توانای عەرەبیشی نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

١٢-﴿ سەلامدانەوە ﴾

(الثَّانِي عَشَرَ) ڕوکنی دوانزەمین لە ڕوکنەکانی نوێژ: (السَّلامُ) سەلامدانەوەی یەکەمە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مِفْتاحُ الصَّلاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُها التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُها التَّسْلِيمُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، کلیلی نوێژ: دەستنوێژە، دابەستنی نوێژ: گوتنی (الله اکبر)ە، تەواوکردنی نوێژ: سەلامدانەوەیە.

جا بزانە: بە سەلامدانەوەی یەکەم نوێژ تەواو دەبێ، واتە: سەلامدانەوەی دووەم بەشێك نیە لە نوێژەکە، کەوابو: ئەگەر-لە دوای سەلامدانەوەی یەکەم- لەگەڵ سەلامدانەوەی دووەمدا بێ دەستنوێژ ببێ، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترینی سەلامدانەوە ئەوەیە: بە دانیشتنەوە ڕوو لە قیبلە بڵێ: (السَّلامُ عَلَيْكُمْ). یەك جار (وَالأَصَحُّ جَوازُ) لە فەرموودەیەکدا دروستە بڵێ: (سَلامٌ عَلَيْكُمْ). بەڵام بێهێزە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (الأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ: لايُجْزِئُهُ) دەقڤی فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (سَلامٌ عَلَيْكُمْ) دورست نیە (وَاللهُ أَعْلَم) هەروەها (سَلامِي عَلَيْكُمْ) یان (سَلامُ اللهِ عَلَيْكُم) یان (سَلامٌ عَلَيْكَ) یان (السَّلامُ عَلَيْكَ)، ئەوانەش هیچیان دروست نینو گشتیان نوێژ بەتاڵ دەکەن ئەگەر بزانێو بە قەسدی بیانڵێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَأَنَّهُ) هەروەها فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (لاتَجِبُ نِيَّةُ الْخُرُوجِ) واجب نیە نیەتی دەرچوون لە نوێژ بێنێ، چونکە نیەتی نوێژ سەلامدانەوەش دەگرێتەوە، بە سەلامدانەوەی یەکەمیش نوێژ تەواو دەبێ.

وَأَكْمَلُهُ اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله. مَرَّتَيْنِ يَميناً وَشمَالاً، مُلْتَفِتاً فِي الأُولَى حَتَّى يُـرَى خَدُّهُ الأَيْمَنُ وَفِي الثَّانِيَةِ الأَيْسَرُ، نَاوِياً اَلسَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَنْ يَمينِه وَيَسَارِه منْ مَلاَئكَـةٍ وَإِنْسٍ وَجِنٍّ، وَيَنْوِي الإِمامُ اَلسَّلامَ عَلَى الْمُقْتَدِينَ، وَهُمْ اَلرَّدَّ عَلَيْه. اَلثَّالِثَ عَشَرَ: تَرْتِيبُ الأَرْكَان كَمَا ذَكَرْنَا،

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی سەلامدانەوە ئەمەیە: (اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُالله)، واتـە: (وَبَرَكاتُـهُ)ی لەگەڵدا نەبێ (مَرَّتَيْنِ) سوننەتە دوو جار سەلام بداتەوە: جارێك (يَميناً) سـوننەتە بـە لای ڕاستەدا (وَشِمالاً) جارێکیش سوننەتە بە لای چەپەدا (مُلْتَفِتاً فِي الأُولى) لە سەلامی یەکەمدا ئەوەندە ئاوڕ بداتەوە (حَتَّى يُرَى خَدُّهُ الأَيْمَنُ) تا لە پشتەوەڕا کوڵمەی ڕاستەی دەدیترێ‌و (وَفِي الثَّانِيَةِ الأَيْسَرُ) تا لە سەلامی دووەمیشدا کوڵمەی چەپەی دەدیـترێ ﴿عن عبدالله: كانَ رَسُولُ اللهِﷺ يُسَلِّمُ عَنْ يَمينه وَعَنْ شماله حَتَّى يُرَى بَياضُ خَـدِّه: اَلسَّـلامُ عَلَـيْكُمْ وَرَحْمَةُالله، اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُالله﴾ رواه ابـوداود وغيره بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ بـە لای ڕاستەی‌و بە لای چەپەی‌دا سەلامی دەداوە، تا سپیایی کوڵمەی دەدیترا، لـە هـەردوو لادا دەیفەرموو: (اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُالله) .

ئینجا بزانە: لە لای چـەند زانایـەك (وَبَرَكاتُـهُ)ش سوننەتە، چونکە لـە حەدیسـێکی (ابی‌داود بسند صحيح) هاتوە، هەروەها سوننەتە: دەست بە ووشەی(اَلسَّلامُ) بکا، ئینجا ئاوڕ بداتەوە.

هەروەها بزانە: ئاوڕدانەوە سوننەتە، واتە: ئەگەر لە هەردوو سـەلامەکەی‌دا ڕوو لـە قیبلـە بێ‌و بە هیچ لایەکیشدا ئـاوڕ نەداتـەوە سـەلامدانەوەکە دروسـتە، بـەڵام سـوننەتەکەی لـە دەست دەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەی ڕوون کردونەوە.

(ناوِياً) سوننەتە بە سەلامدانەوەی‌یەکەم نیەتی ئەوها بێ: (اَلسَّلامَ عَلـى مَـنْ عَـنْ يَمِينِـه) سەلام لـەو کەسـانە بکـا: کـە لـە لای ڕاسـتەی‌خۆیەتی‌و (وَيَسـارِه) بـە دووەمـیش نیـەتی سـەلامکردنی هـەبێ لـەو کەسـانەی لـە لای چـەپەی‌خۆیەتی: (مِـنْ مَلائكَـةٍ) لـە فریشـتەو (وَإِنْسٍ) لە ئادەمیزادو (وَجِنٍّ) لە جنۆکە (وَيَنْوِي الإِمامُ) ئیمامی‌نوێژ بە سەلامدانەوەی‌خۆی لەگەڵ ئەو سێ چینەش نیەت دێنێ (اَلسَّلامَ عَلَى المُقْتَدِينَ) سەلام لە مەئموومەکانیش بکـا (وَهُمْ) مەئموومەکانیش نیەت دێنن (اَلرَّدَّ عَلَيْه) وەڵامی سەلامەکەی‌ئیمام بدەنـەوە، ئینجا بزانـە: لـە کۆتـایی ئـەم بابـەدا چـەند باسـێکی‌تری سـەلامدانەوە هەیـە، لـە وێدا ڕوونـی دەکەینەوە،إن شاءالله تعالى.

١٣-﴿(تَرْتِيبُ الأَرْكانِ): ڕیزکردنی ڕوکنەکانی‌نوێژ﴾

(اَلثَّالِثَ عَشَرَ) ڕوکنی‌سێزدەمین لە ڕوکنەکانی‌نوێژ: (تَرْتِيـبُ الأَرْكـانِ) ڕیزکردنـی ڕوکنـەکانی نوێژە: لە (الله اكبر)ەوە تا سەلامدانەوە، کە گشتی لە پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە (كَما ذَكَرْنا)

فَإِنْ تَرَكَهُ عَمْداً بِأَنْ سَجَدَ قَبْلَ رُكُوعِهِ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ، وَإِنْ سَهَا فَما بَعْدَالْمَتْرُوكِ لَغْـوٌ، فَإِنْ تَذَكَّرَ قَبْلَ بُلُوغِ مِثْلِهِ فَعَلَهُ وَإِلاَّ تَمَّتْ بِهِ رِكْعَتُهُ وتَدَارَكَ الْبَاقِيَ،

هەروەك باسمان كرد، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي﴾ رواه البخاري، نوێژ بكەن بەو جۆرەی منتان دیت نوێژم كرد.

(فَإِنْ تَرَكَهُ) جا ئەگەر ڕوكنەكانی ڕیز نەكردن (عَمْداً) بە قەسدی (بِأَنْ سَجَدَ قَبْلَ رُكُوعِهِ) وەك بە قەسدی پێش ڕوكووع سوجدە ببا، یان پێش فاتیحەخوێندن ڕوكووع ببا (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژەكەی بەتاڵ دەبیٚو واجبە: لە سەرەتاوە نوێژەكەی دەست پیٚبكاتەوە.

(وَإِنْ سَهَا) بەڵام ئەگەر بە قەسدی نەبو، بەڵكو بە سەهوو ڕیزی ڕوكنەكانی تێك دا، وەك بە سەهوو لە پێش ڕوكووعدا سوجدە ببا (فَما بَعْدَالْمَتْرُوكِ) ئەوە هەرچی لە دوای ڕوكنە نەكراوەكە كردویەتی (لَغْوٌ) گشتی بیٚسودە، چونكە لە ڕیزیخۆیدا نەكراوەو بە پێچەوانەی حەدیسەكەیڕابردووە.

كەوابو: (فَإِنْ تَذَكَّرَهُ) ئەگەر هاتەوە بیری: كە ڕوكنەكەی نەكردوە (قَبْلَ بُلُوغِ مِثْلِهِ) پێش ئەوەی بگاتە ڕوكنێكیتری وەك خۆی (فَعَلَهُ) واجبە بە پەلە بگەڕێتەوە سەر ڕوكنەكەو بیكا، ئەگینا: نوێژەكەی بەتاڵ دەبیٚ.

بۆ وێنە: سەهووی كردو ڕوكووعی نەبردو چووە سوجدە، ئینجا هاتەوە بیری، ئەوە واجبە: بە پەلە بگەڕێتەوە بۆ ڕاوەستان، ئینجا ڕوكووع ببا، یان ئەگەر هەڵساوە بۆ فاتیحەیەكیتر، ئینجا هاتەوە بیری، ئەو كاتەش واجبە واز لەم فاتیحەیە بێنیٚو بە پەلە بڕواتە ڕوكووع.

ئینجا بزانە: گومانیش وەكو هاتنەوەبیر وایە، واتە: ئەگەر لە ڕوكووعدا كەوتە گومان: ئایا فاتیحەی خوێندوە، یان نا، یان لە سوجدەدا كەوتە گومان: ئایا ڕوكووعی بردوە، یان نا، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا واجبە: بە پەلە بگەڕێتەوە بۆ ڕاوەستان؟ تاكو ڕوكنە گومانلێكراوەكە بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هەر نەهاتەوە بیری تا گەیشتەوە ڕوكنێكیتری وەك خۆی، واتە: لەو وێنەیڕابردوودا، نەهاتەوە بیری تا گەیشتەوە ڕوكووعێكیتر، ئەو كاتە (تَمَّتْ بِهِ رِكْعَتُهُ) بەم ڕوكنەیئێستای ڕەكعەتە ناتەواوەكەی تەواو دەبیٚ، بەڵام ئەوەی لە دوای ڕوكنە نەكراوەكە تا ئێستا كردویەتی گشتی بیٚسوذە، كەوابو: (وَتَدَارَكَ الْبَاقِيَ) ئەو بەشەی–لە نوێژەكە– لە دوای ئەو ڕوكنە ماوە، گشتی دەكاو بەردەوام دەبیٚ تا نوێژەكەی تەواو دەبیٚ، ئینجا لە گشت ئەو حاڵەتانەیڕابردوودا سوننەتە: سوجدەی سەهوو ببا، هەر وەك لە سوجدەی سەهوودا ڕوونی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

فَلَوْ تَيَقَّنَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ تَرْكَ سَجْدَةٍ مِنَ الْأَخِيرَةِ سَجَدَهَا وَأَعَادَ تَشَهُّدَهُ، أَوْ مِنْ غَيْرِهَا لَزِمَهُ رَكْعَةٌ، وَكَذَا إِنْ شَكَّ فِيهِمَا، وَإِنْ عَلِمَ فِي قِيَامِ ثَانِيَةٍ تَرْكَ سَجْدَةٍ فَإِنْ كَانَ جَلَسَ بَعْدَ سَجْدَتِهِ سَجَدَ، وَقِيلَ إِنْ جَلَسَ بِنِيَّةِ الِاسْتِرَاحَةِ لَمْ يَكْفِهِ وَإِلَّا فَلْيَجْلِسْ مُطْمَئِنًّا ثُمَّ يَسْجُدُ، وَقِيلَ يَسْجُدُ فَقَطْ، وَإِنْ عَلِمَ فِي آخِرِ رُبَاعِيَّةٍ تَرْكَ سَجْدَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثٍ جَهِلَ مَوْضِعَهَا وَجَبَ رَكْعَتَانِ، أَوْ أَرْبَعٍ فَسَجْدَةٌ

(فَلَوْ تَيَقَّنَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ) ئەگەر لە کۆتایی‌نوێژەکەی‌دا –پێش سەلامدانەوە– بێگومان زانی: (تَرْكَ سَجْدَةٍ) سوجدەیەکی نەبردوە (مِنَ الْأَخِيرَةِ) لە دوو سوجدەکەی ڕەکعەتی ئاخیر (سَجَدَهَا) واجبە: بە پەلە سوجدە بباو (وَأَعَادَ تَشَهُّدَهُ) هەم واجبە: دووبارە تەحیاتەکەشی بخوێنێتەوە، چونکە لە ڕیزی‌خۆی‌دا نەیخوێندبو.

(أَوْ مِنْ غَيْرِهَا) یان سوجدە نەکراوەکە لە ڕەکعەتێکی‌تر بوو–جگە لە ڕەکعەتی ئاخیر– ئەو کاتە (لَزِمَهُ رَكْعَةٌ) واجبە: بۆ وەدەستهێنانەوەی ئەو سوجدەیە، ڕەکعەتێکی‌تر بە تەواوی بکاتەوە، چونکە ڕەکعەتە ناتەواوەکە بە سوجدەی ڕەکعەتی دوای‌خۆی تەواو بووەو ئەوی‌تریش بێ‌سودە، کەوابو: واجبە نوێژەکەش بەو ڕەکعەتە تەواو بکرێ.

(وَكَذَا) هەروەها واجبە ڕەکعەتێکی‌تر بکا (إِنْ شَكَّ فِيهِمَا) ئەگەر کەوتە گومان: ئایا سوجدە نەکراوەکە لە ڕەکعەتی ئاخیرە، یان لە یەکێکی‌ترە، ئینجا بزانە: ئەگەر لە دوای سەلامدانەوەش بێگومان زانی: سوجدەیەکی نەبردوە، ئەویش بە هەمان شێوەی‌ڕابردوو ڕەفتار دەکا، بەو مەرجەی ماوەیەکی‌زۆری پێ‌نەچێ‌و لەشی پیس نەبوبێ.

(وَإِنْ عَلِمَ فِي قِيَامِ ثَانِيَةٍ) ئەگەر لە هەڵسانەی‌ی ڕەکعەتی دووەمدا زانی: (تَرْكَ سَجْدَةٍ) لە ڕەکعەتی‌یەکەمدا سوجدەیەکی نەبردوە (فَإِنْ كَانَ جَلَسَ بَعْدَ سَجْدَتِهِ) ئەوە ئەگەر لە پاش سوجدەی یەکەمدا دانیشتبێ (سَجَدَ) سوجدە نەکراوەکە دەباو لە سەر نوێژەکە بەردەوام دەبێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (إِنْ جَلَسَ بِنِيَّةِ الْإِسْتِرَاحَةِ) ئەگەر دانیشتنی دوای سوجدەکە بە نیەتی (جِلْسَةِ الاسْتِرَاحَةِ) بوبێ (لَمْ يَكْفِهِ) بە بەر ناکەوێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر دانەنیشتبو (فَلْيَجْلِسْ مُطْمَئِنًّا) بە پەلە دێتە خوارەوەو بە خۆڕاگری دادەنیشێ‌و (ثُمَّ يَسْجُدُ) ئینجا سوجدە دەبا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (يَسْجُدُ فَقَطْ) تەنها سوجدە دەباو دانیشتنی ناوێ، چونکە بە هەڵسانەوە نێوان کەوتۆتە بەینی هەردوو سوجدەکان.

(وَإِنْ عَلِمَ فِي آخِرِ رُبَاعِيَّةٍ) ئەگەر لە کۆتایی نوێژێکی چوار ڕەکعەتی‌دا زانی: (تَرْكَ سَجْدَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثٍ) دوو سوجدە، یان سێ سوجدەی نەبردون (جَهِلَ مَوْضِعَهَا) نەیزانی: دوو سوجدەکە، یان سێ سوجدەکە لە کام ڕەکعەتن (وَجَبَ رَكْعَتَانِ) واجبە: دوو ڕەکعەتی‌تر بکا (أَوْ أَرْبَعٍ) یان هاتەوە بیری: چوار سوجدەی نەبردون (فَسَجْدَةٌ) واجبە: سوجدەیەك

ثُمَّ رِكْعَتَان، أَوْ خَمْسٍ أَوْ ستّ فَثلاثٌ، أَوْ سَبْعٍ فَسَجْدَةٌ ثُمّ ثَلاثٌ. قُلْتُ: وَيُسَنُّ إدامَةُ نَظَرِهِ إِلَى مَوْضِعِ سُجُودِهِ، وَقِيلَ: يُكْرَهُ تَغْمِيضُ عَيْنَيْه، وَعِنْدِى لاَ يُكْرَهُ إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَراً، وَالْخُشُوعُ وَتَدَبُّرالْقِراءَةِ وَالذِّكْرِ،

بباو (ثُمَّ رِكْعَتَانِ) ئینجا دوو ڕەکعەتیتریش بکا (أَوْ خَمْسٍ أَوْ ستٍّ) یان هاتەوە بیری: کە پێنج، یان شەش سوجدەی نەبردون (فَثلاثٌ) واجبە سێ ڕەکعەتیتر بکا (أَوْ سَبْعٍ) یان هاتەوە بیری: کە حەفت سوجدەی نەبردون (فَسَجْدَةٌ) واجبە: سوجدەیەك بباو (ثُمّ ثَلاثٌ) ئینجا سێ ڕەکعەتیتر بکا.

﴿ سوننەتەکانی ناو نوێژ ﴾

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرمویّ (یُسَنُّ) سوننەتە (إِدامَةُ نَظَرِهِ) لە نوێژدا بەردەوام بڕوانیّ (إِلَى مَوْضِعِ سُجُودِهِ) بۆ شوێنی سوجدەبردنەکەی، هەر چەند کوێریش بیّ، یان لە تاریکاییدا بیّ، چونکە ئەوها ملکەچترەو نزیکترە بۆ لەخواترسان.

بەڵام هەر کاتێك لە تەحیاتدا پەنجەی شادەی بەرز کردەوە، ئەو کاتە سوننەتە بەردەوام تەماشای پەنجە بەرزکراوەکە بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن ابن الزبیرﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى وَأَشارَ بِإِصْبَعِه وَلا يُجاوِزُ إِشارَتَهُ﴾ رواه ابوداود باسناد صحیح، پێغەمبەرﷺ دەستیڕاستەی داناو ئاماژەی بە پەنجەکەی شادەی کردو چاوی لە پەنجەکەی لانەدەدا.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بیّهێزدا (يُكْرَهُ تَغْمِيضُ عَيْنَيْهِ) ناپەسندە لە نوێژدا چاوەکانی بچوقێنیّ (وَعِنْدِى) ئیمامی (النواوی) دەفەرمویّ: بە لایمنەوە (لا يُكْرَهُ) چاوچوقاندن لە نوێژدا ناپەسند نیە (إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَراً) ئەگەر لە زیانێك نەترسیّ، چونکە هیچ حەدیسێکی (صحیح) دەربارەی قەدەغەکردنی نەهاتوە.

(وَالْخُشُوعُ) هەروەها سوننەتە: بە ملکەچیو لەخواترسی نوێژەکە بکا، واتە: جولە جول بە ئەندامەکانی نەکاو جگە لە نوێژ بیر لە هیچیتر نەکاتەوە، چونکە لە بەردەست خوایەکی ئەوها گەورە ڕاوەستاوە: کە بێگومان دەیبینیّ، خوایگەورە دەفەرمویّ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاتِهِمْ خاشِعُونَ﴾ بە ڕاستی ڕزگارو بەختەوەر بون ئەو کەسانەی لە نوێژەکەیاندا لەخواترسو ملکەچن.

کەواتە: ئەگەر نوێژکەر دڵی لەگەڵ خوا ڕاست بیّو لە خوا بترسیّ، ئەندامەکانیشی لە خوا دەترسێنو لە نوێژدا جولەجول ناکەن.

(وَتَدَبُّرالْقِراءَةِ) هەروەها سوننەتە بیر لە واتەیفاتیحەو سورەتەکان بکاتەوە (وَالذِّكْرِ) هەروەها سوننەتە بیر لە واتەی زیکرەکانی ناو نوێژ بکاتەوە، کەوابو: ناپەسندە درێژە

وَدُخُولُ الصَّلاةِ بِنَشَاطٍ وفَراغِ قَلْبٍ، وجَعْلُ يَدَيْهِ تَحْتَ صَدْرِهِ آخِذاً بِيَمِينِهِ يَسَارَهُ، وَالدُّعَاءُ فِي سُجُودِهِ،

بە داڵەڵێدان بەدلو خۆی بە ڕێکخستنیجلوبەرگی خەریك بکا، هەروەك لە(تحفە)دا فەرموویەتی، هەروەها ئەگەر خۆی خەریك کرد بە بیرکردنەوە لە دۆزەخو ئەو جۆرە شتانە، ئەوەش بەشێکە لە داڵەڵێدان، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، واتە: ئەوەش ناپەسندە.

(وَدُخُول الصَّلاةِ) هەروەها سوننەتە کە هەڵدەستێ نوێژ دابەستێ (بِنَشاطٍ) بە دڵخۆشیو بە چوستی هەڵبستێ، چونکە خوای گەورە، باسی دوو ڕووەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَإِذا قامُوا إِلَى الصَّلاةِ قامُوا كُسالَى﴾ هەر کاتێك مونافقەکان هەڵبستن بۆ نوێژ کردن، بە تەمبەڵی هەڵدەستن.

(وَفَراغِ قَلْبٍ) هەروەها سوننەتە: بۆ نوێژکردن هیچ لە دڵی خۆیدا نەهێڵێتەوە لە کاروباری دونیا، تاکو جگە لە نوێژکردن هیچیتری نەیەتە ناو دڵ، چونکە ناپەسندە لە نوێژدا بیر لە کاروباری دونیاو لە مەسەلەی شەرعی بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ چۆنیەتی دەست گرتن ﴾

(وَجَعْلُ يَدَيْهِ) سوننەتە لە دوای (الله اكبر)ینوێژدابەستن تا دەچێتە ڕوکووع، هەردوو دەستەکانی دابنێ (تَحْتَ صَدْرِهِ) لە سەر بنەوەیسینگیو لە سەرەوەیناوکی ﴿عن وائِلٍ ﷺ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى صَدْرِهِ﴾ رواه ابن خزيمة في صحيحه، پێغەمبەر ﷺ دەستیڕاستەی لە سەر دەستیچەپەی لە سەر سینگی دانان.

(آخِذاً بِيَمِينِهِ يَسَارَهُ) بە لەپەدەستیڕاستەی جومگەو بەشێکی بازنەو بەشێکی باسکی چەپەی بگرێ ﴿عن وائِلٍ ﷺ: وَضَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسَّاعِدِ﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح، پێغەمبەر ﷺ دەستیڕاستەی دانا سەر پشتە دەستیچەپەیو سەر جومگەو سەر بەشێکی باسکی.

(والدُّعاءُ فيسُجُودِهِ) هەروەها سوننەتە: لە سوجدەدا دوعا بکا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿أَقْرَبُ مايَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ ساجِدٌ فَأَكْثِرُواالدُّعاءَ﴾ رواه مسلم، نزیکترین حاڵەت کە بەندە لە خوایخۆی نزیك ببێتەوە، حاڵەتیسوجدەیە، کەوابو: لە سوجدەدا زۆر دوعا بکەن. جا بزانە: لە کۆتایی تەحیاتدا ڕوونمان کردەوە: هەر زیکرێكو هەر دوعایەك لە پێغەمبەرەوە ﷺ نەهاتبێ، حەرامە: بە زمانێکیتری-جگە لە عەرەبی- بگوترێو نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە.

وَأَنْ يَعْتَمِدَ فِي قِيَامِهِ مِنَ السُّجودِ وَالْقُعُودِ على يَدَيْهِ، وَتَطْوِيلُ قِراءَةِ الْأُولى عَلى الثَّانِيَةِ فِي الأَصَحِّ،

﴿ چۆنیەتی هەڵسانەوە بۆ فاتیحە خوێندن ﴾

بزانە: کە لە سوجدە بۆ فاتیحە خوێندن هەڵدەستێتەوە، (الله اکبر) سوننەتە بەڵام دەست بەرزکردنەوە سوننەت نیە، هەروەك لە باسیسوجدەدا بەڵگەمان هێناوە، هەروەها: کە لە تەحیاتییەکەم هەڵدەستێتەوە: هەم (الله اکبر)و هەم دەست بەرزکردنەوەش سوننەتن، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن أبي حميد ﷺ قالَ فِي صِفَةِ صَلاةِ النَّبيِّ ﷺ: وَإذا قامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ﴾ حديث صحيح رواه ابوداود، هەر کاتێك پێغەمبەر ﷺ لە تەحیاتی دوای دوو ڕەکعەتەکان هەڵدەستاوە، (الله اکبر)ی دەگوتو دەستەکانیشی بەرز دەکردنەوە.

(وَأَنْ يَعْتَمِدَ فِي قِيامِهِ) سوننەتە لە کاتی هەڵسانەوە بۆ فاتیحە خوێندن (مِنَ السُّجُودِ) کە لە سوجدەیدووەم هەڵدەستێتەوەو (وَالْقُعُودِ) کە لە تەحیاتییەکەمیش هەڵدەستێتەوە (عَلى يَدَيْهِ) خۆی دابنێتەوە سەر هەردوو بەرەدەستیخۆی، واتە: هەردوو بەرە دەستی خۆی دابنێتە سەر زەمینو گرانایی‌خۆی باوێتە سەر هەردووکیانو هەڵبستێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن مالك بن الحويرث ﷺ فِي صِفَةِ صَلاةِ النَّبيِّ ﷺ: فَإذا رَفَعَ مِنَ السَّجْدَةِ جَلَسَ وَاعْتَمَدَ عَلىالأَرْضِ ثُمَّ قامَ﴾ رواه البخاری، کە پێغەمبەر ﷺ لە سوجدەیدووەم هەڵدەستاوە دادەنیشت، ئینجا گرانایی خۆی بە دەستەکانی دەخستە سەر زەمینو هەڵدەستاوە.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسەی ﴿عن ابْنِ عباس رضي الله عنهما: كانَ ﷺ إذا قامَ فِي صَلاتِهِ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلىالأَرْضِ كَما يَضَعُ الْعاجِنُ﴾ کە پێغەمبەر ﷺ هەڵدەستاوە، دەستەکانی دادەنا سەر زەمین هەروەك هەویرشێل دایاندەنێ. ئیمامی (النواوی) لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەمە حەدیسێکی بێهێزە، یان پووچەڵەو هیچ بنچینەی ڕاستی نیە.

هەروەها ئیمام (ابن حجرالعسقلانی)ش لە (التلخیص)دا دەفەرموێ: ئیمام (ابن صلاح) دەفەرموێ: ئەم حەدیسە ڕاست نیەو دروست نیە بە بەڵگە دابندرێ، ئینجا لەو دووانەو لە سەرچاوەکانیتریشدا دەفەرموون: خۆ ئەگەر حەدیسەکە (صحیح)=ڕاستیش بێ، واتەی (الْعاجِنُ): پیری بە ساڵدا چووە، نەك هەویرشێل. کەوابو: پەنجە نووقاندن لە هەڵسانەوەدا سوننەت نیە.

(وَتَطْوِيلُ قِراءَةِ الْأُولى) سوننەتە: قوڕئانخوێندنی دوای فاتیحەی ڕەکعەتییەکەم درێژتر بکا (عَلىالثَّانِيَةِ) لە خوێندنی ڕەکعەتیدووەم (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە پێغەمبەر ﷺ وای دەکرد، هەروەك لە سوڕەتی دوای فاتیحەدا بەڵگەمان هێناوە.

﴿ زیکرو دوعا له دوای نوێژەکان ﴾

(وَالذِّكْرُ بَعْدَها) هەروەها سوننەتە لە دوای تەواوبوونی نوێژ: ئەو زیکرانەی‌داهاتوو بکا، هەم دوعاش بکا، چونکە چەندەها حەدیسی(صحیح) دەربارەی هەردووکیان هاتوە:

١- بە تایبەتی لە دوای نوێژی سبەینێ‌و مەغریبدا پێش ئەوەی هیچ قسەیەك بكاو پێش ئەوەی پێ‌یەکانی ڕابگوێزێ، دە جار بڵێ: ﴿لاإلَهَ إلاّاللهُ وَحْدَهُ لاشَريكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُميتُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ﴾ رواهماالترمذي: الفجر بسند صحيح، والمغرب بسند حسن.

هەروەها لە دوای هەردووکیاندا حەفت جار بڵێ: ﴿اَللّهُمَّ أجِرْني مِنَ النّارِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح. هەم حەفت جاریش بڵێ: ﴿اَللّهُمَّ أدْخِلْنِي الْجَنَّةَ﴾، چونکە لە حەدیسێکدا-کە پەیوەندی بە نوێژەوە نیە- پێغەمبەرﷺ ئەو دووانەی وێکڕا باس کردوون‌و دەفەرموێ: ﴿ماسْتَجارَ عَبْدٌ مِنَ النّارِ سَبْعَ مَرّاتٍ إلاّ قالَتِ النّارُ: يارَبِّ إنَّ عَبْدَكَ فُلاناً إسْتَجارَ مِنّي فَأجِرْهُ. وَلا سَألَ عَبْدٌ الْجَنَّةَ سَبْعَ مَرّاتٍ إلاّ قالَتِ الْجَنَّةُ: يا رَبِّ إنَّ عَبْدَكَ فُلاناً سَألَني فَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ﴾ رواه أبويعلى بإسناد على شرط البخاري ومسلم.

جگە لەوانەش، سوننەتە: بەیانیان‌و ئێواران بڵێ: ﴿رَضِينا بِاللهِ رَبّاً وَبِالْإسْلامِ ديناً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً ﴾ رواه اصحاب السنن، واتە: سێ جار بیڵێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: هەر کەسێك ئەم دوعایەی (سَيِّدُ الْاسْتِغْفارِ) لە کاتی بەیانیاندا بخوێنێ‌و لە ڕۆژەکەی‌دا بمرێ دەبێتە بەهەشتی، هەر کەسێکیش لە ئێوارەدا بیخوێنێ‌و لە شەوەکەی‌دا بمرێ دەبێتە بەهەشتی: ﴿اَللّهُمَّ أنْتَ رَبّي لاإلهَ إلاّأنْتَ خَلَقْتَني وَأنا عَبْدُكَ وَأنا عَلى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مااسْتَطَعْتُ أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ ماصَنَعْتُ أبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأبُوءُ بِذَنْبي فَاغْفِرْلي فَإنَّهُ لايَغْفِرُالذُّنُوبَ إلاّ أنْتَ﴾ رواه البخاري.

هەروەها ﴿(قُلْ هُوَاللهُ أَحَد)و (قُلْ أعوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)و (قُلْ أعوذُ بِرَبِّ الناسِ، ثَلاثَ مَرّاتٍ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، واتە: هەر یەکەیان سێ جار بخوێندرێن. جگە لەوانەش چەند زیکرێکی‌تر هەیە.

٢- لە دوای هەر پێنج نوێژەکان بە گشتی، سێ جار بڵێ: ﴿أسْتَغْفِرُاللهَ﴾. ئینجا جارێك بڵێ: ﴿اَللّهُمَّ أنْتَ السَّلامُ وَمِنْكَ السَّلامُ تَبارَكْتَ يا ذاالْجَلالِ وَالْاكْرامِ﴾ رواه مسلم.

هەروەها جارێکیش ﴿آيَةُالْكُرْسِي﴾ صححه ابن حبان. هەروەها جارێك ﴿لاإلَهَ إلاّاللهُ وَحْدَهُ لاشَريكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ، اَللّهُمَّ لامانِعَ لِما أعْطَيْتَ وَلامُعْطِيَ لِمامَنَعْتَ وَلايَنْفَعُ ذاالْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾ رواه الشيخان.

هەروەها سیوسێ جار ﴿سُبْحانَ اللهِ﴾، سیوسێ جار ﴿اَلْحَمْدُ لِلّهِ﴾، سیوسێ جار ﴿اَللهُ أَكْبَرُ﴾ رواه الشیخان. ئینجا لە دوای ئەوانەش یەك جار بڵێ: ﴿لاإلهَ إلاّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْد وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ﴾ رواه مسلم. هەروەها دە جار ﴿لاإلهَ إلاّاللهُ﴾ رواه الترمذی بسند حسن.

ئینجا بزانە: ئەگەر نەیتوانی ئەو سێ زیکرانەیڕابردوو، هەر یەکێك سیوسێ جار بڵێ، ئەوە سوننەتە: لای کەمی هەر یەکێکیان دە جار دەجار بڵێ، هەروەك لە لای (اصحاب السنن) بەو ژمارەیەش هاتون.

جگە لەو زیکرانەیڕابردووش زیکریتریش هەیە لە کتێبەکانی حەدیسدا هاتون، بە تایبەتی کتێبی (الأذكار للامام النواوی) کە پێویستە: گشت موسڵمانێك لێی ئاگادار بێت، چونکە دەڵێن: (بِعِ الدّار وَاشْتَرِ الأذكار) خانوو بفرۆشەو (الأذكار) بکرە.

٣-﴿عن يسيرةرضي الله عنها: أنَّ النَّبيَّ ﷺ أمَرَهُنَّ أنْ يُراعِينَ بالتَّكْبيرِ وَالتَّقْديسِ وَالتَّهْليلِ وَأنْ يَعْقدْنَ بالأنامِلِ، فإنَّهُنَّ مَسْئُولاتٌ مُسْتَنْطَقاتٌ﴾ رواه اصحاب السنن بسندصالح، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکردین: لە ژمارەی زیکرەکان ئاگادار بین و بە سەرە جومگەیپەنجەکانمان بیانژمێرین، چونکە لە ڕۆژی قیامەتدا دەهێندرێنە گوفتارو پرسیاریان لێدەکرێن. ﴿وعن عبدالله بن عَمْرورضي الله عنهما: رَأيْتُ النَّبيَّ ﷺ يَعْقِدُالتَّسْبيحَ بِيَمينِهِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەرم ﷺ دیت بە پەنجەکانی دەستیڕاستەی تەسبیحاتی دەژمارد.

٤-﴿عن ابْنِ عباسرضي الله عنهما: أنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بالذِّكْرِ حينَ يَنْصَرِفُ النّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كانَ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَكُنْتُ أعْلَمُ إذاانْصَرَفُوا بذلكَ إذا سَمِعْتُهُ﴾ وفی روایة: ﴿كُنْتُ أعْرِفُ انْقِضاءَ صَلاةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ بالتَّكْبيرِ﴾ رواه الشیخان، دەنگ هەڵێنان بەو زیکرانەی دوای نوێژ، لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ هەبو، من بەو دەنگ هەڵێنانە-کە گوێم لێدەبو- دەمزانی نوێژ تەواو بووە، هەروەها بەگوێلێبوونی(الله اكبر) دەمزانی نوێژی پێغەمبەر ﷺ تەواو بووە. واتە: مەبەستی سیوسێ (الله اكبر)ەکەیە.

جا ئیمامی(الشافعی) دەفەرموێ: ئەو زیکرانەی دوای‌نوێژ سوننەتە: بە نهێنی بکرێن، بەڵام ئەگەر ئیمامی‌نوێژ بیەوێ مەئموومەکان لێی فێر بن، هەر ئەوندە دەنگ هەڵدێنێ: تا دەزانێ لێی فێر بونە، ئینجا دەنگی نرم دەکاتەوە. واتە: مەبەستی حەدیسەکە ئەوهایە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ سەلەوات و دوعا لە دوای نوێژەکاندا ﴾

١-سەلەوات ﴿عن فُضالَةَ رضي الله عنه: دَخَلَ رَجُلٌ فَصَلّى فَقالَ: اَللّهُمَّ اغْفِرْلي وَارْحَمْني، فَقالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَجِلْتَ أيُّهاالْمُصَلّي؟ إذا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ، فَاحْمَدِاللهَ بِما هُوَ أهْلُهُ وَصَلِّ عَلَيَّ ثُمَّ ادْعُهُ﴾

رواه اصحاب السنن بسندصحيح، پیاوێك هاتە مزگەوتو نوێژی کردو دوعای کردو گوتی: خوایە لێم خۆش ببەو ڕەحمم پێ بکە. جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەی نوێژکەر پەلەت کرد، هەر کاتێك نوێژت کردو ئینجا دانیشتی، سوپاسیخوا بکە بەو سوپاسەی شایانی گەورەییخوایە-وەك (الحمد لله رب العالمين)-و سەلەوات لەسەر من لێبدە-وەك (وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلى مُحَمَّدٍ وآلِهِ وَصَحْبِهِ أجمعين)- ئینجا دوعا بکە.

ئینجا بزانە: بە تەنها یەك سەلەوات لە پێش دوعادا فەرمانی ئەو حەدیسە بەجێ دەهێندرێ، بەڵام ئەگەر زیاتر بێ، خێری زۆرترە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَوْلَى النّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلاةً﴾ رواه ابن حبان والترمذي وقال: حديث حسن، نزیکترین کەس لە من لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو کەسەیە: کە زۆرتر سەلەواتم لە سەر لێبدا. کەوابو: بە بەڵگەی ئەم دوو حەدیسە، ئەو دە سەلەواتەی ئێستا لە دوای نوێژەکان لێدەدرێن کارێکی باشە، ئینجا لە کۆتایی دوعاکردنیشدا: هەم سوپاسی خواو هەم سەلەواتیش سوننەتن، هەروەك لە (الاذكار)دا فەرموویەتی.

٢- دوعاکردن، حەدیسەکەی(فُضالَة)یرابردوو بەڵگەیە، هەم ﴿عن أبي أمامةﷺ: قِيلَ يا رَسُولَ اللهِﷺ أيُّ الدُّعاءِ أَسْمَعُ؟ قالَ جَوْفَ اللَّيْلِ الآخِرَ وَدُبُرَ الصَّلَواتِ الْمَكْتُوباتِ﴾ رواه الترمذي وقال حديث حسن، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ کرا: کام دوعا زوتر قبوڵ دەبێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دوعای ناوەندی نیوەشەوی ئاخیرو دوعای دوای پێنج نوێژە واجبەکان.

هەروەها پێغەمبەرﷺ بە (معاذ)ی فەرموو: ئەی (معاذ) بە خوا من تۆم خۆش دەوێ، ئامۆژگاریت دەکەم: واز مەهێنە لە دوای گشت نوێژێکدا ئەم دوعایە بکە: ﴿اَللّهُمَّ أعِنّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبادَتِكَ﴾ رواه ابوداود والنسائي باسناد صحيح.

٣-دەست بەرزکردن لە دوعادا ﴿عن أبي موسى وأنس رضي الله عنهما: دَعا النَّبِيُّﷺ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّى رَأَيْتُ بَياضَ إِبْطَيْهِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ دوعای کردو هەردوو دەستەکانی بەرز کردنەوە تا سپیایی بن هەنگڵیم دیت. ﴿وعن سلمانﷺ قالَ النَّبِيُّﷺ: إِنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ إِذا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُما صِفْراً﴾ رواه ابوداود والترمذي بسند حسن، خوایگەورە شەرمنو بەخشندەیە، شەرم لە بەندەیخۆی دەکا: کاتێ هەردوو دەستەکانی بەرز دەکاتەوەو لێی دەپاڕێتەوە، دەستەکانی بە بەتاڵی بگەڕێنێتەوە.

جگە لەوانەش: ئیمامی(النواوی) نزیکەی بیست حەدیسیتری (صحیح)ی لە (المجموع)دا دەربارەی دەست بەرزکردنەوە لە دوعادا هێناون.

....

٤-دەربارەی دوعای قونووتو دوعایەکانیتری دەرەوەی نوێژ، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە: ئەگەر بۆ وەدەستهێنانی شتێك دوعا بکا، سوننەتە لە کاتی دەست بەرزکردنەوەدا بەرەدەستەکانی بخاتە لایئاسمان، بەڵام ئەگەر بۆ لابردنی بەلاّ دوعا بکا، ئەوە سوننەتە: پشتەدەستەکانی بخاتە لای ئاسمان، لە (شرح مسلم)دا دەفەرموێ: بەڵگەیان بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن أنس ﷺ: أنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَسْقَى فَأشارَ بِظَهْرِ كَفَّيْهِ إلَى السَّماءِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ دوعای بارانی کردو بە پشتەدەستەکانی ئاماژەی بۆ ئاسمان کرد. واتە: چونکە باران نەبارین بەلاّیە.

هەروەها دەربارەی دەست بە ڕوخساردا هێنان لە دوای دوعاکردن لە دەرەوەی نوێژدا، لە سەرچاوەکاندا دوو فەرموودەیان هێناوە: لە (المجموع)دا ئەو فەرموودەی بە ڕاست داناوە: کە سوننەت نیە، چونکە لە حەدیسی(صحیح)دا بەڵگەی لە سەر نیە، لە فەرموودەکەیتریشدا دەست بە ڕوخساردا هێنان لە دوای دوعاکردن لە دەرەوەی نوێژدا سوننەتە، چونکە لە چەند حەدیسێکی(ضعیف)-بیٚهێزدا هاتوە، وَاللهُ أعْلَم.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئیمامینوێژ ویستی بۆ ئەو زیکرو دوعایانە بمێنێتەوە، سوننەتە بسوڕێ: لایچەپەی بەرەو قیبلە بکاو لایڕاستەشی بەرەو مەئموومەکان بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن البراء ﷺ: كُنَّا إذا صَلَّيْنا خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ أحْبَبْنا أنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِه يُقْبِلُ عَلَيْنا بِوَجْهِهِ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ فِي قُنُوتِهِ: رَبِّ قِنِي عَذابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ أوْ تَجْمَعُ عِبادَكَ﴾ رواه مسلم، کە نوێژمان لە پشت پێغەمبەر ﷺ دەکرد پێمان خۆش بوو لە لای ڕاستەیپێغەمبەر ﷺ نوێژمان کردبا، چونکە ڕووی لە ئێمە دەکردو گوێم لێبوو: لە دوعادا دەیفەرموو: خوای من لە عەزابیخۆت بمپارێزە لەو ڕۆژەی بەندەکانت زیندوو دەکەیەوەو کۆیان دەکەیەوە.

ئینجا بزانە: لەو حەدیسەدا دەردەکەوێ: کە ئەوها خێرترە ئیمامو مەئموومەکان لێك جیا نەبنەوەو بە کۆمەڵ ئەو زیکرو دوعایانە بکەن، تاکو بە بەر موژدەی ئەم حەدیسە بکەون: ﴿عن أبيهريرة ﷺ: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ لِلَّهِ مَلائِكَةً سَيَّارَةً فُضْلاً يَلْتَمِسُونَ مَجالِسَ الذِّكْرِ، فَإذا وَجَدُوا مَجْلِساً فِيهِ ذِكْرٌ قَعَدُوا مَعَهُمْ وَحَفَّ بَعْضُهُمْ بَعْضاً بِأجْنِحَتِهِمْ حَتَّى يَمْلَئُوا ما بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ السَّماءِ الدُّنْيا﴾...إلى أنْ قالَ: ﴿فَيَقُولُ تعالى: قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ وَأعْطَيْتُهُمْ ماسَألُوا...﴾ الحديث رواه الشيخان، خوایگەورە چەند مەلائیکەتێکی گەڕیدەی ڕێزداری هەنە، بە شوێن دانیشگەیزیکردا دەگەڕێن، جا هەر کاتێك دانیشگەیەکیان دەست کەوت: کە زیکرێکیخوای تێدا دەکرێ، مەلائیکەتەکان لە گەڵیان دادەنیشنو بە باڵەکانی خۆیان دەورە لە یەکتری

وَأَنْ يَنْتَقِلَ لِلنَّفْلِ مِنْ مَوْضِعِ فَرْضِه، وَأَفْضَلَهُ إِلى بَيْتِه، وَإِذا صَلّى وَرَاءَهُمْ نِسَـــاءٌ مَكَثُــوا حَتَّى يَنْصَرِفْنَ، وَأَنْ يَنْصَرِفَ فِي جِهَةِ حَاجَتِه، وَإِلاَّ فَيَمِينه، وَتَنْقَضِي الْقُدْوَةُ بِسَلاَمِ الإِمَامِ،

دەدەن، تـا نێـوان ئـەو زیکرکەرانـەو نێـوان ئاسمانیدونیـا پـڕ دەکـەن...تـا لـە کۆتـایی حەدیسەکەدا دەفەرموێ: خوایگەورە دەفـەرموێ: بـە ڕاسـتی مـن لـەو کۆمەڵـە زیکرکـەرە خۆش بومو هەرچی داوایان کرد پێم بەخشین.

(وَأَنْ يَنْتَقِلَ لِلنَّفْلِ) سوننەتە: نوێژکەر بۆ نوێژکردنیسوننەت بگوازێتەوە (مِنْ مَوْضِعِ فَرْضِه) لەو شوێنەی کە نوێژە واجبەکەی لێکردوە، بڕواتـە شـوێنێکیترو لـەوێ سـوننەتەکان بکـا، تـاکو زۆر شـوێنی سـوجدە لێبـردن لـە ڕۆژیقیامەتـدا شـاهیدیی بـۆ بـدەن، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن أبيهريرةﷺ قال النَّبيُّﷺ في تفسير هــذه الآيــة (يَوْمَئِــذٍ تُحَدِّثُ أَخْبارَها): فَإِنَّ أَخْبارَها أَنْ تَشْهَدَ عَلىكُلِّ عَبْدٍ بِماعَمِلَ عَلى ظَهْرِهــا﴾ رواه الترمـذی بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ لە تەفسیری ئایـەتی (يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبارَهـا) فـەرمووی: ئـەو هەواڵانەی لە ڕۆژی قیامەتدا زەمین قسەی لێدەکا، ئەوەیە: شاهیدی دەدا: لە سەر گشت– بەندەیەك– پیاوێكو ئافرەتێك بەو کردەوانەی لە سەر پشتی زەمین کردویەتی.

(وَأَفْضَلُهُ إِلى بَيْتِه) خێرتر ئەوەیە بـۆ سـوننەت کـردن بڕواتـەوە مـاڵیخۆی، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذا قَضى أَحَدُكُمْ صَلاَتَهُ فِي مَسْجِدِه فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِه مِنْ صَلاتِه نَصِــيباً﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك یەکێکتان نوێژی واجبی لە مزگەوتدا کـرد، بـا بەشـێکی نوێـژەکانی بـۆ ماڵەوە دابنێ.

(وَإِذاصَلّى وَرائَهُمْ نِساءٌ) هـەر کـاتـێك لـە پـشـت پـیـاوەکـان ئـافرەتـەکانیـش نـوێـژیان دەکرد (مَكَثُوا) با پیاوەکان ماوەیـەك لـە شـوێنیخۆیاندا بمێننـەوە (حَتَّـى يَنْصَـرِفْنَ) تـا ئافرەتەکان لە مزگەوت دەڕۆنە دەرەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەو های دەکـرد، هـەروەك لە (بخاری)دا هاتوە، تاکو پیاو و ئافرەت تێکەڵ نەبن.

(وَأَنْ يَنْصَرِفَ مِنْ جِهَةِحاجَتِه) سوننەتە: نوێژکەر بەو لایەدا بڕوا: کە کـارو پێویسـتی لێ هەیە (وَإِلاّ) ئەگەر پێویستی لە هیچ لایەك نـەبو (فَيَمِينـه) سوننەتە: بـە لای ڕاسـتەیدا بڕواتـە دەرەوە ﴿عن أنسﷺ: أَكْثَرُ ما رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ يَنْصَرِفُ عَــنْ يَمِينِــه﴾ رواه مسـلم، زۆرتـرین جـار پێغەمبـەرمﷺ دەدیـت بـە لای ڕاسـتەیدا لـە مزگـەوت دەڕۆیشـتە دەرەوە. واتە: جار جارەش بە لای چەپەیدا دەڕۆیشتە دەرەوە.

(وَتَنْقَضِيالْقُدْوَةُ) لە نوێژی جەماعەتدا پەیوەنـدی مـەئموم بـە ئیمامەکەیـەوە دەپچڕێو کۆتـایی دێ (بِسَـلامِ الإِمـامِ) بـە هـۆی سـەلامدانەوەییەکەمی ئیمامەکـەی، چـونکە بە سـەلامـدانەوەییەکـەم نوێژکـەر لە نوێژەکەی دەردەچـێ–هـەروەك ڕابرا– بەڵام وەهـا

فَلِلْمَأْمُومِ أَنْ يَشْتَغِلَ بِدُعَاءٍ وَنَحْوِهِ ثُمَّ يُسَلِّمُ، وَلَوْ اقْتَصَرَ إِمَامُهُ عَلَى تَسْلِيمَةٍ سَلَّمَ ثِنْتَيْنِ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(بابٌ)

شُـــرُوطُ الـــصَّـــلاَةِ خَـمْـسَـةٌ: مَـعْـرِفَـةُ الْـوَقْـتِ، وَالإِسْـتِقْـبَالُ،

سوننەتە مەئمووم سەلام نەداتەوە: تا ئیمامەکەی هەردوو سەلامەکانی دەداتەوە، کەوابو: (فَلِلْمَأْمُومِ) دروستە: بۆ مەئمووم لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەی، سەلام نەداتەوە، بەڵکو (أَنْ يَشْتَغِلَ بِدُعَاءٍ وَنَحْوِهِ) خۆی خەریك بکا بە دوعاکردن و شتی تری وەکو زیکر (ثُمَّ يُسَلِّمُ) ئینجا سەلام بداتەوە.

بەڵام ئەگەر لە ئیمامەکەی دواکەوتبو، ئەو کاتە واجبە: لە دوای سەلامدانەوەی دووەمی ئیمام یەکسەر هەڵبستێتەوەو نوێژەکەی تەواو بکا، چونکە ئەگەر بزانێ مانەوەی حەرامەو بە قەسدیش بمێنێتەوە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَلَوْ اقْتَصَرَ إِمَامُهُ عَلَى تَسْلِيمَةٍ) ئەگەر ئیمامەکەی تەنها سەلامی یەکەمی داوە (سَلَّمَ ثِنْتَيْنِ) سوننەتە مەئمووم هەردوو سەلامەکە بداتەوە، تاکو خێری سەلامدانەوەی دووەمیش وەدەست بێنێ (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ئینجا بزانە: لە گشت سەرچاوەکاندا وا دەردەکەوێ: کە ئیمام لە هەر دوو سەلامدانەوەدا دەنگ هەڵدێنێ، بەڵام (ابن حامد) سەلامی یەکەمی بە دەنگی نهێنی دەداوەو لە سەلامی دووەمیشدا دەنگی هەڵدێنا، تاکو مەئموومەکان لە سەلامدانەوەدا بە پێشی نەکەون، هەروەك لە (مغنی ابن قدامة الحنبلي)دا گێڕاویەتیەوە.

﴿ بابٌ: لە باسی مەرجەکانی نوێژ ﴾

واتە: ئەو واجبانەی بەشێکی نوێژ نین، بەڵام مەرجن بۆ دروستبوونی نوێژ، ئەگەر یەکێکیان نەبێ نوێژەکە دروست نابێ.

(شُرُوطُ الصَّلاَةِ) مەرجەکانی نوێژ (خَمْسَةٌ) پێنجن، جیاوازی نوێژی واجب و سوننەت نیە:

یەکەم: (مَعْرِفَةُ الْوَقْتِ) زانینی هاتنی کاتی نوێژەکەیە: بەو شێوەی لە باسی کاتی نوێژەکاندا بە بەڵگەوە باسمان کرد، کەوابو: ئەگەر نەیزانی کاتی نوێژ هاتوەو نوێژی کرد نوێژەکەی دروست نابێ، هەرچەند ئاشکراش ببێ لە کاتی خۆیدا کردویەتی، هەروەك ئەگەر وای زانی کاتی نوێژ هاتوەو نوێژی کرد، ئینجا ئاشکرا بوو لە پێش هاتنی کاتدا کردویەتی نوێژەکەی دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (وَالإِسْتِقْبَالُ) ڕوو لەقیبلەکردنە: لە سەرەتای نوێژەکەوە تا کۆتایی، هەروەك لە (باسی ڕوو لەقیبلەکردن)دا بە بەڵگەوە باسمان کرد.

وَسَتْرُ الْعَوْرَةِ، وَعَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ وَرُكْبَتِهِ وَكَذَاالأَمَةُ فِيْالأَصَحِّ، وَالْحُـــرَّةِ مَـــا سِوَى الْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ،

سێیەم: (وَسَتْرُالْعَوْرَةِ) داپۆشینیعەورەتە: لە سەرەتای نوێژەکەوە تا کۆتایی، هەرچەند لە تاریکیشدابێو کەسیش نەیبینێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمارٍ﴾ رواه أبوداود والترمذي وقال حديث حسن، خوایگەورە نوێژی ئـافرەتی بلۆغبـوو قبولێ ناکا تەنها بە لەچکەوە=دەسماڵەوە نەبێ.

ئینجا بزانە: چونکە بە ئەغڵەبی ئافرەتی بلۆغبوو نوێژ دەکا، بۆیێ پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: (بلۆغبوو)، ئـەگینا: منـداڵیش لـە سـەری واجبـە عـەورەتیخۆی داپۆشـێ، جیـاوازی کـوڕو کچیش نیـە، کـەوابو: هـەر جـۆرە نوێژکـەرێك عـەورەتی دەربکـەوێ، نوێـژی دروسـت نیـە هەرچەند دەرکەوتووەکەش زۆر کەم بێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَعَوْرَةُالرَّجُلِ) عەورەتی نێرینە: جا پیاو بێ، یان منداڵ بێ (مَابَيْنَ سُرَّتِهِ وَرُكْبَتِـهِ) نێـوان ناوكو ئەژنۆیـەتی ﴿عَنْ جابرٍ﷛ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا كَانَ الثَّوْبُ وَاسِعاً فَالْتَحِفْ بِهِ-يَعْنِي فِـــي الصَّلاَةِ- وَإِنْ كَانَ ضَيِّقَاً فَاتَّزِرْ بِهِ﴾ رواه الشيخان، ئەگـەر جلەکـەت بـەرین بـوو لـە خـۆتی ببێچـە-لـە نوێـژدا- ئەگـەر تەسـك بـوو بیکـە پەشـتەماڵی خـوارەوە. واتـە: (إِزَار) بـە پەشتەماڵی نێوان ناوكو ئەژنۆ دەگوترێ.

ئینجا بزانە: لە دەرەوەی نوێژیشدا عەورەتی پیاو هەر وەهایـە ﴿عَـــنْ جَرْهَـــدٍ﷛ عَـــنِ النَّبِيِّ ﷺ: اَلْفَخِذُ عَـــوْرَةٌ﴾ رواه البخـاري تعليقـاً وحـسنـــهُ الترمـذي وصححه إبـن حبـان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ڕانـی مـرۆڤ عەورەتـە. (وَكَذَاالأَمَـةُ) هـەروەها عـەورەتی ئـافرەتی کۆیلە-وەکو پیاو- نێوان ناوكو ئەژنۆیەتی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاسـتتردا، چـونکە بە (إجماع)ی زانایانی ئایین: سەری پیاو و سەری ئافرەتی کۆیلە عەورەت نیـە، هـەروەك لە (المجموع)و (تحفه)دا فەرموویانە، کەوابو: لە عەورەتیشدا وەکو یەکترن.

(وَالْحُرَّةِ) عـەورەتی ئافرەتیئـازاد هەرچـەند منـداڵیش بـێ (مَاسِوَىالْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ) گشـت لاشەیەتی لە سەریەوە تا بەری پێیەکانیشـی جگـە لـە ڕوخسـارو لەپەدەسـتەکانی، خـوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ مَاظَهَرَ مِنْهَا﴾ بە ئافرەتانی موسڵمان بڵێ: جـوانی خۆیان بەدەر نەخەن تەنها ئەو جوانیە نەبێ کە ئاشکرا دەبێ. واتە: ڕوخسارو لەپەدەسـت، هەروەك (ابْن عباس)و (عائشة)﷞ فەرموویانەو (البيهقي) گێڕاویەتیەوە.

﴿وَعَـــنْ أُمِّ سَلَمَةَرَضِيَاللهُعَنهـ أَنَّهَا سَأَلَت النَّبِيَّﷺ أَتُصَلِّيالْمَرْأَةُ فِي دِرْعٍ وَخِمَـــارٍ بِغَيْـــرِ إِزارٍ؟ قَالَ: إِذا كَانَ الدِّرْعُ سَابِغاً يُغَطِّي ظُهُورَ قَدَمَيْها﴾ رواه أبوداود بإسنادٍ جيد، لكن قـالَ: رواه أكثر الرواةِ مـوقُوفَاً عَلى أُمِّ سَلَمَة، وَقالَ الحَاكم: صحيح عَلى شرط البخاري. ئایا دروستە:

وَشَرْطُهُ مَامَنَعَ إِدْرَاكَ لَوْنِ الْبَشَرَةِ وَلَوْ طِينٌ وَماءٌ كَدِرٌ، وَالْأَصَحُّ وُجُوبُ التَّطَيُّنِ عَلَى فاقدالثَّوْبِ،

ئافرەت نوێژ بکا بە دەسماڵێك-لەچکەیەك: کە سەرو گەردەنی داپۆشێ لەگەڵ کراسێك؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەو مەرجەی کراسەکە ئەوەندە درێژ بێ: پشتە پێیەکانی داپۆشێ. واتە: بەرەپێیەکانیشی بە زەمین دادەپۆشرێن.

جا هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسە ئەگەر ئافرەت لە کاتی سوجدەدا بەرەپێی بەدەر کەوت، یان لە ڕوکووعدا پاشنە پێی بەدەر کەوت، یان مووی سەری بەدەر کەوت، نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ڕوخسارو لەپەدەستیئافرەت لە دەرەوەی نوێژ، لە ڕووی پیاوی بێگانەدا عەورەتەو واجبە: دایانپۆشێ ئەگەر بزانێ پیاوی بێگانە تەماشای ئەکا، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَسْمَاءَرَضِيَ اللهُ عَنها: كُنَّا نُغَطِّي وُجُوهَنَا مِنَ الرِّجَالِ﴾ رواه الحاكم على شرط البخاري ومسلم، (أسماء) دەفەرموێ: ئێمە ڕوخساری خۆمان دائەپۆشی لە پیاوی بێگانە، واتە: لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ. جا-إن شاءالله- لە باسی (نَظَر)دا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی ئەو شتەی عەورەتی پێدادەپۆشرێ: (مَامَنَعَ) دەبی شتێکی وەهابێ: قەدەغە بکا (إِدْرَاكَ لَوْنِ الْبَشَرَةِ) دیتنی ڕەنگی پیستەی مرۆڤ لە دانیشگەی گفتوگۆدا، کەوابو: ئەگەر داپۆشەرەکە چنراوێکی وەها بوو: لە نێوان ڕایەڵەکەیدا ڕەنگی پیستە دەدیترا، یان ئەوەندە تەنك بوو: ڕەنگی پیستەی تێدا دەدیترا، یان نایلۆنیئاوی بوو: ئەوە نوێژی تێدا دروست نیە، بەڵام ئەگەر بە هۆی تیشکیڕۆژ، یان بە هۆی ڕۆناکیەکیتر دەدیترا، ئەو کاتە زیانی نیە، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ طِينٌ) هەر چەند داپۆشەریعەورەت قوڕیش بێ هەر دروستە، هەروەها داپۆشینی عەورەت دروستە: بە پووشو گەڵایدرەختو هەر شتێکیتر: کە لاشەی هەبێ، کەواتە: ڕەنگکردنی عەورەت بەو جۆرە ڕەنگانەی لاشەیان نیە: وەکو خەنەو مەرەکەبو...هتد بە داپۆشەر دانانرێو نوێژی پێوە دروست نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَمَاءٌ كَدِرٌ) یان ئاوی لێڵ بێ؟ وەك لە ناو ئاوە لێڵەکەدا نوێژی(جَنَازَة) بکا، یان بتوانێ بە ئەندازەی سوجدە لە ناو ئاوە لێڵەکەدا بمێنێتەوە، هەر دروستە (وَالْأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ التَّطَيُّنِ) بۆ نوێژو لە دەرەوەی نوێژیش قوڕ لە لاشەدان واجبە (عَلَى فَاقِدِالثَّوْبِ) لە سەر ئەو کەسەی جل و بەرگو ئەو شتانەی دەست ناکەوێ، چونکە لە هەردوو حاڵەتدا داپۆشینی عەورەت واجبە.

وَيَجبُ سَتْرُ أَعْلاهُ وَجَوَانبه لاَ أَسْفَله، فَلَوْ رُؤِيَتْ عَوْرَتُهُ مِنْ جَيْبه فِي رُكُوعٍ أَوْ غَيْرِه لَمْ يَكْفِ فَلْيَزِرَّهُ أَوْ يَشُدُّ وَسَطَهُ، وَلَهُ سَتْرُ بَعْضِـها بِيَدِه فِي الأَصَحِّ، فَـإِنْ وَجَـدَ كَـافِيَ سَوْأَتَيْه تَعَيَّنَ لَهُمَا، أَوْ أَحَدِهِمَا فَقُبُلَه، وَقِيلَ:

(وَيَجِـبُ سَـتْرُ أَعْـلاهُ) واجبـه: لای سەرەوەی‌داپۆشـەرەکە داپۆشـێ‌و (وَجَوانِبِـه) تەنیشتەکانیشی داپۆشێ (لاَ أَسْفَلِه) بەڵام لای خوارەوەی‌داپۆشەرەکە واجب نیە، کەوابو: (فَلَوْ رُؤِيَتْ عَوْرَتُه) ئەگەر عەورەتی دیترا (مِنْ جَيْبِـه) لـه یەخـەی کراسیەوە، واتـە: لـە لای سینگیەوە (فِي رُكُوعٍ) لە حاڵـەتی ڕوکووع بردندا (أَوْ غَيْرِه) یـان لـە حاڵـەتێکی‌تردا: وەك حاڵەتی سوجدە، یان دانیشتن، یان بە پێوە (لَمْ يَكْفِ) ئەو داپۆشینە دروست نیـەو بـە بـەر ناکەوێ، کەوابو: (فَلْيَزِرَّهُ) واجبە: یان یەخەکـەی دابێخـێ (أَوْ يَشُـدُّ وَسَـطَهُ) یـان شـتێك لـە ناوقەدی ببەستێ تاکو عەورەتی دیار نەبێ.

جیاوازی نیە: هەر بە خۆی عەورەتی خۆی ببینێ، یان کەسێکی‌تر ببینێ ﴿عَنْ سَـلَمَةَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ أَفَتُصَلِّي فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ؟ فَقَالَ: نَعَـم، وَازْرُرْهُ وَلَـوْ بِشَـوْكَةٍ﴾ رواه أبوداود وغيره بإسنادٍ حسن، ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا لە ناو یـەك کراسدا نوێـژ بکـەین؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ، یەخەی کراسەکەش دابێخە هەر چەند بە دڕکێکیش دایبێخـی. بـەڵام ئەگـەر لـە لای‌دامێنیـەوە لـە بنـەوەڕا عـەورەتی بـدیترێ، زیـانی نیـە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَهُ) بۆی دروستە: (سَتْرُ بَعْضِهَا) بەشێکی عەورەتی داپۆشێ (بِيَـدِه) بـە دەسـتی‌خۆی: وەك شوێنێکی جلەکەی کون بوبێ (فِي الأَصَـحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، بـەڵکو ئەگـەر کونی جلەکەی دانـەدەخرا، ئـەو کاتـە واجبـە: بـە دەسـتی‌خۆی دایبپۆشـێ، هـەروەك لـە (تحفه)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانـە: ئەگـەر نوێژکـەر پارچـە داپۆشـەرێکی دەسـت کـەوت بـەڵام بەشـی هـەموو عەورەتی نـەدەکرد، ئـەوە واجبـە: ئەوەنـدەی هەیـە عـەورەتی پێ‌داپۆشـێ‌و نوێـژ بکـاو دووبارەکردنەوەشـی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویـەتی، چـونکە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْـتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هـەر کاتێك فەرمانێکم پێ‌کردن هەرچەندی توناتان هەیە بیکەن.

کەوابو: (فَإِنْ وَجَدَ كَافِيَ سَوْأَتَيْه) ئەگەرداپۆشەرێکی دەست کەوت‌و تەنها بەشـی پێشـەوەو پاشەوەی دەکرد (تَعَيَّنَ لَهُمَا) واجبە: هـەردووکیانی پێ‌داپۆشـێ، چـونکە دەرکـەوتنی ئـەو دووانە زۆر عەیبە (أَوْ أَحَدِهِمَا) یان تـەنها بەشـی پێشـەوەی، یـان تـەنها بەشـی پشـتەوەی دەکـرد (فَقُبُلَـهُ) واجبـە: پێشـەوەی پێ‌داپۆشـێ، چـونکە بـەرەو قیبلەیـە (وَقِيـل) لـە

دُبُرَهُ، وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ. وَطَهَارَةُ الْحَدَثِ، فَإِنْ سَبَقَهُ بَطَلَتْ

فەرموودەیەکی بێهێزدا (دُبُرَهُ) پشتەوەی دادەپۆشێ، چونکە لە ڕکووع و سوجدەدا زۆر نارێکە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (يَتَخَيَّر) سەر پشکەو بە دڵی خۆی دەکا.

﴿ ئاگـاداری ﴾: ئەگەر هیچی دەست نەکەوت عەورەتی پێدابپۆشێ، یان توانای داپۆشینی نەبو، ئەو کاتە واجبە بە پێوە بە ڕووتی نوێژەکە بکاو سوجدەو ڕکووعیش بە تەواوی ببا و دووبارەکردنەوەی نوێژیشی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرمویانە، هەروەها نوێژی سونەتیشی بۆ دروستن، جا ئەگەر هاتو: بە پێوە نوێژی کردبا عەورەتی بەدەر دەکەوت، بەڵام ئەگەر بە دانیشتوویی نوێژی کردبا عەورەتی دادەپۆشرا، ئەو کاتە بە دانیشتوویی‌و عەورەت داپۆشراوی نوێژ دەکا، هەروەك (الشبراملسي) ڕوونی کردۆتەوە.

هەروەها ئەگەر لە شوێنێکیپیسدا بەند کرابو و جلەکەشی بەشی داپۆشینیعەورەتو نوێژ لەسەرکردنی نەدەکرد، ئەو کاتە واجبە: جلەکە لە سەر پیسیەکە ڕابێخێ‌و بە ڕووتی نوێژی لە سەر بکاو دووبارە کردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە پاشکۆی (تَيَمّم)شدا باسمان کرد.

هەروەها سونەتە: بۆ نوێژکردن جوانترین بەرگ بکاتە بەرو مێزەر بنێتە سەری، بە بەڵگەی فەرموودەی خوایگەورە: ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ بەرگە جوانەکەی خۆتان دەبەر بکەن لە کاتی گشت نوێژکردنێکدا. هەروەها ناپەسەندە لە بەرگێکی وەهادا نوێژ بکا: کە وێنەی پێوەبێ‌و ناپەسەندە نوێژیشی لە سەر بکاو ناپەسندە نوێژیشی بەرامبەر بکا، هەروەها ناپەسندە لە ناو نوێژدا دەمیخۆی داپۆشێ، تەنها لە کاتی باوشکاندا سونەتە دەستی خۆی دابنێتە سەر دەمی، هەروەها ناپەسندە لە ناو نوێژدا ڕوخساری خۆی داپۆشێ، جا لەو ناپەسندیانەیڕابردوودا جیاوازی پیاو و ئافرەت نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕون کراوەتەوە.

چوارەم: (وَطَهَارَةُالْحَدَثِ) پاکیی نوێژکەرەکەیە: لە بێدەستنوێژی بچوك‌و گەورە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِطُهُـورٍ﴾رواه مسلم، خوایگەورە هیچ نوێژێك قبوڵ ناکا بە بێدەستنوێژی گەورە، یان بچوك.

کەوابو: (فَإِنْ سَبَقَهُ) ئەگەر بە بێویستیخۆی لە ناو نوێژدا، بێدەستنوێژ بوو: وەك شتێك لە کونی پشتەوەی، یان پێشەوەی بێتە دەرەوە، یان ئافرەتێکیبێگانە دەستی لێبدا، یان بێهۆش ببێ...هتد (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ‌و واجبە: لە سەرەتاوە نوێژەکەی بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا فَسَا أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاةِ فَلْيَنْصَرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُعِدِ

وَفِي الْقَدِيمِ يَبْنِي، وَيَجْرِيَانِ فِي كُلِّ مُنَاقِضٍ عَرَضَ بِلاَ تَقْصِيرٍ وَتَعَذَّرَ دَفْعُهُ فِي الْحَالِ، فَإِنْ أَمْكَنَ بِأَنْ كَشَفَتْهُ رِيحٌ فَسَتَرَ فِي الْحَالِ لَمْ تَبْطُلْ،

الصَّلاَةَ﴾ رواه أصحاب السنن وصححه إبن حبان، هەر کاتێك یەکێکتان لە ناو نوێژدا فسی لێبەربوو، با بڕوا دەستنوێژ بگرێتەوەو نوێژەکەش دووبارە بکاتەوە. کەواتە: ئەگەر بەقەسدی خۆی بێدەستنوێژ بکا، ئەو کاتە نوێژ بەتاڵبوونەکەی بەهێزترە، بە بەڵگەی (إجماع)، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعی) بوو، بەڵام (وَفِي الْقَدِيمِ) لە فەرموودەیکۆنیدا (يَبْنِي) دەستنوێژ دەگرێتەوەو ئەوەندەی لە نوێژەکە ماوە، تەواوی دەکا، بەڵام بەڵگەی فەرموودەیکۆن حەدیسێکی بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: ڕەفتاری پێناکرێ.

ئینجا بزانە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا أَحْدَثَ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ ثُمَّ لْيَنْصَرِفْ﴾رواه أبوداود بسندصالح، هەر کاتێك یەکێکتان لە ناو نوێژدا بێدەستنوێژ بوو، با لووتیخۆی بگرێ ئینجا بڕوا. واتە: تاکو خەڵك وا تێبگا: خوێن لە لووتی هاتوەو گاڵتەی پێنەکەن، هەر وەك لە (نهاية)و (مغني)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەو کەسانەی بێدەستنوێژییان بەردەوامە، ئەگەر لەناو نوێژدا بێدەستنوێژ بون، نوێژەکەیان دروستەو قەزاکردنەوەیان لە سەر واجب نیە، هەر وەك لە ئاگادارییەکەی (استحاضة)-خوێنچڕکەدا ڕوونمان کردەوە، هەروەها ئەو کەسەی ئاو و گڵی دەست ناکەوێ بۆ دەستنوێژگرتنو غوسل کردن، ئەویش واجبە بە بێدەستنوێژی، یان بە جەنابەتەوە نوێژە واجبەکان بکا، بەڵام واجبە: قەزا بکاتەوە، هەر وەك لە (تیمم)دا ڕوونمان کردەوە.

(وَيَجْرِيَانِ) هەردوو فەرموودەی نوێو کۆن دێنە جێ (فِي كُلِّ مُنَاقِضٍ) لە هەر دژێکی نوێژ بەتاڵ بکا (عَرَضَ) کە لە ناو نوێژدا ڕوو بدا (بِلاَتَقْصِيرٍ) بە بێکەمتەرخەمینوێژکەرەکەو (وَتَعَذَّرَ دَفْعُهُ فِي الْحَالِ) نەشکونجا دەمودەست لایببا: وەك لاشەی، یان جلەکەی بە پیسیەکی تەڕ پیس ببێو نەگونجێ جلەکەی دابکەنێ، ئەوە لە فەرموودەی ڕاستینوێدا: نوێژەکە بەتاڵ دەبێو واجبە: لە دوای لابردنی پیسیەکە لە سەرەتاوە نوێژەکە بکاتەوە.

(فَإِنْ أَمْكَنَ) بەڵام ئەگەر گونجا: دەمودەست دژەکە لاببا (بِأَنْ كَشَفَتْهُ رِيحٌ) وەك با عەورەتی بەدەر بێخێ، یان دۆخینی بپچڕێ، یان پەشتەماڵی خوارەوەی لێببێتەوە (فَسَتَرَ فِي الْحَالِ) ئینجا دەمودەست عەورەتەکەی داپۆشیەوە (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، چونکە ماوەکە کەمە، هەروەها ئەگەر پیسیەکیووشکی کەوتە سەر و یەکسەر

وَإِنْ قَصَّرَ بِأَنْ فَرَغَتْ مُدَّةُ خُفٍّ فِيهَا بَطَلَتْ. وَطَهَارَةُ النَّجَسِ فِي الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ وَالْمَكَانِ، وَلَوْ اشْتَبَهَ طَاهِرٌ وَنَجِسٌ اجْتَهَدَ،

دایئەکاند، یان پیسیەکی تەڕی بە جلەکەی کەوتو جلەکەی داکەند، ئیسان نوێژەکەی بەتاڵ نابێ.

بەڵام (وَإِنْ قَصَّرَ) ئەگەر لە لادانیدژەکەدا کەمتەرخەمی کردبو (بِأَنَ فَرَغَتْ مُدَّةُ خُفٍّ فِيهَا) وەك ماوەی خوف لە ناو نوێژدا کۆتایی بێ (بَطَلَتْ) نوێژەکە بەتاڵ دەبێ، چونکە لە کاتێکی وەهادا نوێژی دابەستوە: کە دەیزانی ماوەی خوفەکە نامێنێ.

پێنجەم: (وَطَهَارَةُ النَّجَسِ) پاکیی نوێژکەرەکەیە لە پیسی (فِي الثَّوْبِ) دەربارەی جلو بەرگی، واتە: هەر جۆرە بەرگێکی بە لاشەو ئەندامەکانیەوە بێ: وەك سەرو دەستو پێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ جلەکانت پاك بکە لە پیسی. کەوابو: ئەگەر جگە لە بەرگێکیپیس هیچ بەرگێکیپاکی دەست نەکەوت عەورەتی پێدابپۆشێو توانای شۆردنی بەرگە پیسەکەشی نەبو، واجبە: دایبکەنێو بە ڕووتی نوێژەکە بکاو دووبارە کردنەوەشی لە سەر نیە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْبَدَنِ) هەروەها دەربارەی لاشەی، چونکە پێغەمبەرﷺ بە ئافرەتێکیحەیزداری فەرموو: ﴿فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي﴾ رواه الشيخان، خوێن لەخۆت بشۆرە، ئینجا نوێژ بکە.

کەوابو: واجبە: ناو دەمو لووتو چاو و گوێی –کە لە دەرەوە دیارە– گشتی پاك بێ.

(وَالْمَكَانِ) هەروەها دەربارەی شوێنی نوێژ لێکردن، چونکە پیاوێك میزی لە ناو مزگەوت کردو پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿هَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ مَاءٍ﴾ رواه الشيخان، دۆلچەیەکی ئاو بڕژێننە سەر میزەکەی. واتە: چونکە مزگەوت شوێنی نوێژە.

کەوابو: ئەگەر لە شوێنێکیپیسدا بەند کرابو، واتە: هیچیشی دەست نەکەوت ڕایبێخێ، ئەوە واجبە نوێژەکە بکا، بەڵام دروست نیە بۆ سوجدە ئەندامەکانی دابنێتە سەر پیسیەکە، بەڵکو بە ئەندازەیەکی وەها خۆی بۆ سوجدە کووڕ دەکاتەوە: تا مەترسی گەیشتنی پیسیەکەی دەبێ، کەواتە: هەر بە پێوەش تەحیات دەخوێنێ، بەڵام واجبە: نوێژەکەش دووبارە بکاتەوە، لە (المجموع)دا بۆ ئەم مەسەلەیە بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەرکاتێك فەرمانێکم پێکردن هەرچەندی تواناتان هەیە بیکەن.

(وَلَوْ إِشْتَبَهَ طَاهِرٌ وَنَجِسٌ) ئەگەر نوێژکەر لێی شێوا: پاکێکو پیسێك، وەك نەزانێ لەم دوو شوێنە کامەیان پاکەو کامەیان پیسە، یان لەم دوو جلە کامەیان پاکەو کامەیان پیسە (اجْتَهَدَ) با (إِجْتِهاد) بکا، واتە هەوڵ بدا پاکەکە بدۆزێتەوە، بەو شێوەی لە باسی قاپەکاندا

وَلَوْ نَجَسَ بَعْضُ ثَوْب أَو بَدَن وَجُهِلَ وَجَبَ غَسْلُ كُلّـه، فَلَوْ ظَنَّ طَرَفاً لَـمْ يَكْـف غَسْلُهُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ غَسَلَ نِصْفَ نَجِسٍ ثُمَّ بَاقِيَهُ، فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ غَسَلَ مَع بَاقِيـه مُجَاوِرَهُ طَهُرَ كُلُّهُ، وَإِلاَّ فَغَيْرُ الْمُنْتَصِف،

رِوونمان كردەوە، جا ئەگەر (اجتهاد)ى كردو پاكەكەى بۆ ئاشكرا نەبو، ئەو كاتە لە بەر ڕێزلێنانى كاتى‌نوێژەكە، واجبە نوێژەكە بە ڕووتى بكا، يان لە يەكێك لەم دوو شوێنە پيسەدا بيكا، هەم قەزاى بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

جا بزانە: ئەوەى‌ڕابردوو لە كاتێكدا بوو: كە ئاوى دەست نەكەوێ يەكێكيانى پى‌بشۆرێ، واتە: ئەگەر ئاوى دەست كەوت، واجبە بۆ نوێژكردن يەكێكيان بشۆرێ، جا ئەگەر هيچێكيانى نەشۆرد و (اجتهاد)شى نەكرد، بەڵكو لە هەر شوێنێك، يان بە هەر جلێكەوە جارێك نوێژەكەى كرد، ئەوە نوێژەكەى بەتاڵەو دروست نيە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەى ڕوون كردونەوە.

هەروەها ئەگەر ديتمان يەكێك پيسيەكى پێوەيە–واتە: يان لە شوێنێكى‌پيسدا نوێژ دەكا– واجبە: ئاگادارى بكەينەوە، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ نَجَسَ بَعْضُ ثَوْبٍ) ئەگەر بەشێكى جلەكەى پيس بوو (أَوْ بَدَنٍ) يان بەشێكى لاشەى پيس بوو (وَجُهِلَ) نەشرزاندرا ئەو بەشە پيسبووە كامەيە (وَجَبَ غَسْلُ كُلِّه) واجبە هەموو شتە پيسبووەكە بشۆرێ، تاكو نوێژى پێوە دروست ببێ، كەوابو: (فَلَوْ ظَنَّ طَرَفاً) ئەگەر بە (اجتهاد) دڵى بۆ لايەكى جلەكە چوو: كە پيسە (لَمْ يَكْفِ غَسْلُهُ) شۆردنى تەنها ئەو لايە بەس نيەو جلەكە پاك نابێتەوە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەى‌ڕاست، چونكە (اجتهاد) لە تەنها يەك شتدا ناكرێ، بەڵام ئەگەر بە (اجتهاد) نەبو، بەڵكو بێگومان زانى: ئەم لايە پيس بوە، ئەوە تەنها لايە پيسبووەكە بشۆرێ بەسەو پاك دەبێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونى كردۆتەوە، هەروەها ئەگەر باوەڕپێكراوێك، يان شەرعزانێكى هاومەزهەب پى‌ى گوت: ئەم لايە پيس بوە، واجبە: بە قسەى بكا، هەروەك لە (تحفه)دا فەرموويەتى.

(وَلَوْ غَسَلَ نِصْفَ نَجِسٍ) ئەگەر نيوەى جلێكى پيسى شۆرد بە ئاو پێداكردن (ثُمَّ بَاقِيَهُ) ئينجا نيوەكەى‌تريشى شۆرد (فَالأَصَحُّ) فەرموودەى ڕاستتر (أَنَّهُ) ئەوەيە: (إِنْ غَسَلَ مَعَ بَاقِيهِ مُجَاوِرَهُ) ئەگەر لەگەڵ شۆردنى ئەو نيوەيەدا بەشێكى نيوەكەى‌تريشى لە لاى ئەم نيوەيە دووبارە شۆردەوە (طَهُرَ كُلُّهُ) هەمووى پاك دەبێتەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بەشەكەى ئەم لايەى نەشۆردەوە (فَغَيْرُ الْمُنْتَصَفِ) جگە لەو شوێنەى بووەتە نيوە، ئەوەى‌تر پاك دەبێتەوە، واتە نێوان هەردوو لايە شۆراوەكە پاك نابێتەوە، چونكە بە تەڕى گەيشتۆتە پيسى، هەروەها ئەگەر جلەكە بخرێتە ناو ئاوێكى‌كەم، پاك نابێتەوەو ئاوەكەش پيس دەبێ، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

وَلاَ تَصِحُّ صَلاةُ مُلاقٍ بَعْضُ لِبَاسِهِ نَجَاسَةً وَإِنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ بِحَرَكَتِهِ، وَلاَ قَابِضٍ طَرَفَ شَيْءٍ عَلَى نَجِسٍ إِنْ تَحَرَّكَ وَكَذَا إِنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ فِي الأَصَحِّ، فَلَوْ جَعَلَهُ تَحْتَ رِجْلِهِ صَحَّتْ مُطْلَقاً، وَلاَيَضُرُّ نَجِسٌ يُحَاذِي صَدْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ

(وَلاتَصِحُّ صَلاةُ) دروست نیه نوێژی ئەو کەسەی (مُلاقٍ بَعْضُ لِباسِهِ نَجاسَةً) بەشێکی بەرگەکەی، یان لاشەی بە پیسیەك بکەوێ (وَإِنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ بِحَرَكَتِهِ) هەرچەند بەرگەکەشی بە جولەی وی نەجولێتەوە.

(وَلا قابِضٍ طَرَفَ شَيْءٍ) هەروەها دروست نیه نوێژی ئەو کەسەی لایەکی شتێکیپاکی بە دەست گرتبێ، یان لە خۆی بەستبێ، یان هەڵیگرتبێ، ئینجا لایەکەیتریشی: یان پیس بێ، یان (عَلى نَجِسٍ) لە سەر شتێکی پیس داندرابێ، یان لە شتێکی پیس بەسترابێ (إِنْ تَحَرَّكَ بِحَرَكَتِهِ) ئەگەر شتە بەستراوەکە، یان گیراوەکە بە جولەی وی بجولێتەوە (وَكَذا إِنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ) هەروەها ئەگەر بە جولەی وی نەشجولێتەوە نوێژەکەی هەر دروست نیه (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا: وەك سەرەپەتێك، یان پارچەجلێك لە سەر شتێکیپیس دابنێ، یان لە ملی ئاژەڵێکیپیس ببەستێ، ئینجا سەرەکەیتریشی بە دەستیەوە بگرێ، یان لەخۆی ببەستێ، یان جلەوی وولاغێکیپیسبوو بە دەستیەوە بگرێ، یان لەخۆی ببەستێ، ئەوە نوێژەکەی دروست نیه هەر چەند نەشجولێ.

(فَلَوْ جَعَلَهُ تَحْتَ رِجْلِهِ) بەلام ئەگەر لایەکی شتە پاکەکەی لە بن پێی خۆی داناو لایەکیتریشی بە پیسیەکەوە بوو (صَحَّتْ) نوێژەکە دروستە (مُطْلَقاً) بە هەموو جۆرێك: شتەکە بجولێ، یان نەجولێ، چونکە هەڵینەگرتوەو لە خۆیشی نەبەستوەو بە دەستیش نەیگرتوە، کەوابو: نوێژەکەی دروستە، هەروەك ئەگەر لە سەریانی ئاودەستخانەیەك نوێژ بکا، یان بەرماڵێك لە سەر زبلێ ڕابێخێو نوێژی لە سەر بکا، یان لە سەر لا بەرماڵێکی پاك نوێژ بکا: کە لایەکەیتری پیس بێو وێی نەکەوێ، لەو سێ مەسەلەیەشدا نوێژی دروستە، هەرچەند ڕاخراوەکەش بجولێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها لە سەرچاوەکان وەردەگیرێ، ئەگەر جلو لاشەی بە خودی پیسەکە نەکەوت، بەلام بە شتێکیپاك دەکەوتو شتە پاکەکەش بە پیسێکەوە گیرکرابو: وەك لە نوێژدا خۆی لە کەسێك بدا: کە جلەکانی پاك بێ، بەلام لاشەی پیس بێ، ئەوە زیانی نیە، چونکە هەڵینەگرتوەو بە دەستیش نەیگرتوەو لە خۆیشی نەبەستوەو بە خودی پیسیەکەش نەکەوتوە.

(وَلایَضُرُّ) زیان لە نوێژ نادا (نَجِسٌ) پیسیەکی وەها (يُحاذِي صَدْرَهُ) کە بەرامبەر سینگی، یان ئەندامێکیتری بێ (فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ) لە کاتی ڕوکووعو سوجدە بردندا، یان لە

عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ وَصَلَ عَظْمَهُ بِنَجِسٍ لِفَقْدِ الطَّاهِرِ فَمَعْذُورٌ، وَإِلاَّ وَجَبَ نَزْعُهُ إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَراً ظَاهِراً، قِيلَ وَإِنْ خَافَ، فَإِنْ مَاتَ لَمْ يُنْزَعْ عَلَى الصَّحِيحِ،

کاتێکیتردا (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست، چونکە پیسیەکەی وێناکەوێ، کەوابو: نوێژەکەی دروستە، بەڵام ناپەسندە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی لێبوردنی شەرع لە چەند جۆرە پیسیەك ﴾

(وَلَوْ وصَلَ عَظْمَهُ) ئەگەر کەسێك شکستیئێسقانەکەی پێکوەناوە (بِنَجِسٍ) بە ئێسقانێکی پیس، یان بە ئێسقانی ئادەمیزادێك (لِفَقْدِ الطَّاهِرِ) لە بەر ئەوەی ئێسقانێکیتری پاکی دەست نەدەکەوت شکستکەی پێپێکوەبنێتەوە (فَمَعْذُورٌ) ئەوە عوزری بە دەستەو لە بەر ناچاری نوێژەکانی دروستن.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە بەر نەبوونیئێسقانیپاك نەبو، بەڵکو بە حەزیخۆی ئێسقانێکی پیس، یان ئێسقانیئادەمیزادێکی بە شکستەکەوەناوە (وَجَبَ نَزْعُهُ) واجبە ئێسقانەکە دەربێنێ، تاکو نوێژی دروست بێ (إنْ لَم يَخَفْ ضَرَراً ظاهِراً) بەو مەرجەی بە هۆی لابردنی لە زیانێکی ئاشکرا نەترسێ کە بگاتە ڕادەیەك: (تیمم)ی بۆ دروست بێ، وەك لە دەستچوونی گیان، یان سودی ئەندامێك، یان پەیدابوونی پەڵەیەکی ناشیرن، واتە: ئەگەر ئەو جۆرە ترسانەی هەبون دەرهێنانی واجب نیەو نوێژەکەشی دروستە (قِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: هەر واجبە ئێسقانەکە دەربێنێ (وإنْ خافَ) هەر چەند لەو زیانانەیڕابردووش بترسێ.

(فَإنْ ماتَ) جا ئەگەر خاوەنی شکستەکە مردو ئێسقانە پیسەکەشی هەر لە لاشەیدا بوو (لَم يُنْزَع) واجب نیە ئێسقانەکە دەربهێندرێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست، چونکە بە هۆی مردن نوێژی لە سەر لاچووەو دەرهێنانیشی سووکایەتیکردنە بە مردووەکە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەتا ئێسقانیئاژەڵ هەبێ، دروست نیە: ئێسقانیئادەمیزاد بەکار بهێندرێ، هەرچەند ئاژەڵەکە گڵاو، یان مرداریش بێ، هەروەها دەرمانکردن بە دەرمانێکی پیس، یان دوورینەوەی برین بە داوێکیپیس، یان تێکردنی خوێنو شتێکیتری پیس، هەمان بڕیارەکانی ئێسقانیان بۆ دەدرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ئەندامەکانیتری ئادەمیزاد –جگە لە ئەندامەکانی زاوزێ– قیاس دەکرێنە سەر ئێسقانیئادەمیزاد، واتە: لە حاڵەتیناچاریدا بەو مەرجانەیڕابردوو دروستە بە ئادەمیزادێکیترەوە بندرێن، والله أعلم.

وَيُعفَى عَنْ مَحَلِّ إِسْتِجْمارِهِ، وَلَوْ حَمَلَ مُسْتَجْمِراً بَطَلَتْ فِي الأَصَحِّ،

دووەم: خاڵ دروستکردن-کە هەم پێیدەگوترێ: کوتین- حەرامەو پێغەمبەرﷺ لەعنەتی لێکردوە، هەروەك لە پاشکۆیدەستنوێژدا حەدیسەکەمان هێناوە، کەواتە: ئەگەر بە ڕەزامەندی مرۆڤەکە خاڵی بۆ دروست کرابو=کوترابو، ئەوە مرۆڤەکەو دروستکەرەکە هەردووکیان تاوانبارن، کەوابو: واجبە خاڵەکە لاببا، بەو مەرجەی لە زیانێکی وەها نەترسێ: کە (تیمم)ی بۆ دروست بێ: وەك لە دەستدانی گیان، یان سودی ئەندامێك، یان پەیدابوونی پەڵەیەکی ناشیرن، ئەگینا: نوێژەکەی دروست نیە، چونکە شوێنی خاڵەکە پیس بووە، بەڵام ئەگەر ئەو ترسانە هەبون ئەو کاتە لادانی واجب نیە، بەڵکو تەنها تۆبە واجبەو نوێژەکەشی دروستە.
جا ئەگەر لە سەردەمی منداڵیدا خاڵی لێدروست کرابو، ئەوە تەنها دروستکەرەکە تاوانبارە، منداڵەکە تاوانبار نابێو نوێژەکەشی دروستەو واجبیش نیە کاتێ گەورە بوو خاڵەکە لاببا، جیاوازی پیاو و ئافرەتیش نیە، هەروەك لە (شرح مسلم)و لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە، بەڵام لە (تحفه)دا دەفەرموێ: ئەگەر لە کاتی منداڵیشدا خاڵی لێدروست کرابێ، هەر واجبە: لای ببا. وَاللهُ أَعْلَم.
(وَيُعْفَى) لێدەبوردرێ بۆ دروستبوونینوێژ (عَنْ مَحَلِّ إِسْتِجْمارِهِ) لە ئاسەواری پیسایەکەی شوێنی تارەتکردن، کە بە بەرد تارەتی کردبێ، جا ئەو لێبوردنە تەنها دەربارەی دروستبوونی نوێژیخۆیەتی، نەك نوێژیکەسێکیتر، کەوابو: (وَلَوْ حَمَلَ مُسْتَجْمِراً) ئەگەر نوێژکەرێك لە ناو نوێژدا کەسێکی هەڵگرت: کە تارەتی بە بەرد کردبو (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتردا، جا بزانە: ئەو حەدیسەی(بخاریو مسلم): ﴿کە پێغەمبەرﷺ لە ناو نوێژدا کیژۆڵەیەکی ناوی (أمامة)ی هەڵگرتوە﴾. وا داندراوە: کە تارەتی بە ئاو بۆ کراوە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
کەوابو: ئەگەر ئەو کەسەی تارەتی بە بەرد کردوە، یان پیسیەکی پێوەیە، بە دەستی خۆی نوێژکەرێك، یان جلی نوێژکەرێك بگرێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەها ئەگەر نوێژکەرەکەش بە دەستیخۆی تارەتکراوەکە، یان جلەکانی بگرێ، یان کەسێك بگرێ کە پیسیەکی پێوەیە، یان جلەکانی بگرێ، نوێژیخۆی بەتاڵ دەبێ، واتە: بەڵام بە تەنها خۆلێدان نوێژ بەتاڵ نابێ، هەروەك پێش ئێستا ڕوونمان کردەوە.
هەروەها ئەگەر لەناو نوێژدا مردوویێك هەڵبگری کە پیسی لە ناودا بێ، دیسان نوێژی دروست نیە، هەر چەند خوێنیشی نەبێ، یان مردووەکە گۆشتیشی بخورێ، یان ئادەمیزاد بێ، بەڵام هەڵگرتنی زیندووی پاك: کە پیسیی پێوە نەبێ، نوێژ بەتاڵ ناکا، هەرچەندە

وَطِينُ الشَّارِعِ اَلْمُتَيَقَّنُ نَجَاسَتُهُ يُعْفَى عَنْهُ عَمَّا يَتَعَذَّرُ الإحْتِرازُ مِنْـهُ غَالِبـاً، وَيَخْتَلِـفُ بِالْوَقْتِ وَمَوْضِعِهِ مِنَ الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ، وَعَنْ قَلِيلِ دَمِ الْبَرَاغِيثِ وَوَنِيمِ الذُّبابِ، وَالأَصَحُّ لاَيُعْفَى عَنْ كَثِيرِهِ وَلاَ قَلِيلٍ انْتَشَرَ بِعَرَقٍ، وَتُعْرَفُ الْكَثْرَةُ بِالْعَادَةِ،

تازەلێكیوەهاش بێ: كە گۆشتی نەخورێ، بە بەڵگەی﴿حەدیسەكەی(أمامة)ئیرابردوو﴾، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَطِينُ الشَّارِعِ) قوڕو چڵكاوی ڕێگەو كۆلان (اَلْمُتَيَقَّنُ نَجَاسَتُهُ) كە بێگومان: پیسە، هەر چەند میزو پیسایی سەگو بەرازیشی تێكەڵ بوبێ، بەو مەرجەی جیا نەكرێتەوە (يُعْفَى عَنْهُ) لێی دەبوردرێ —بۆ دروستبوونینوێژ—: هەم لە جل و بەرگو هەم لە لاشەی نوێژكەر (عَمَّا يَتَعَذَّرُ الأحْتِرازُ عَنْهُ) لەو ئەندازەی خۆ لێپاراستنی زەحمەتە (غالباً) بە ئەغڵەبی، واتە: نەك ئەئەندازەیەكی وەها: خەڵك وا تێبگا قوڕكاریی كردوە، یان بەربۆەتەوە، یان كەمتەرخەمی كردوە.

(وَيَخْتَلِفُ) ئەو لێبوردنە دەگۆڕێو جیاوازی هەیە (بِالْوَقْتِ) بە گوێرەی كات، واتە: ئەو ئەندازەی لە زستاندا لێیدەبوردرێ، جیایە لەگەڵ هاوین (وَمَوْضِعِهِ) هەروەها جیاوازی هەیە بە گوێرەی شوێنی پیسیەكە (مِنَ الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ) لە بەرگو لە لاشەی نوێژكەر، واتە: ئەو ئەندازەی لە داوێنو پێی نوێژكەر لێیدەبوردرێ جیایە: لەگەڵ شوێنەكانیتری جلو لاشە، جا هەر چەند لێبوردن هەیە، بەڵام دروست نیە: بەم قوڕە مزگەوت پیس بكا، هەروەهاش دروست نیە: لەو ڕێگەو كۆڵانە پیسانەدا بە بێڕایەخ نوێژ بكا، هەروەك لە (تحفة)و (الشبراملسی)دا ڕون كراوەتەوە.

(وَعَنْ قَلِيلِ دَمِ الْبَرَاغِيثِ) هەروەها لە كەمێكی خوێنی كێچو ئەسپێو پێشولە دەبوردرێ —بۆ دروستبوونینوێژ— لە جلو لاشەو شوێنی نوێژ.

(وَوَنِيمِ الذُّبابِ) هەروەها دەبوردرێ: لە كەمێكی جیقنەی مێشو جیقنەی ئەو شتانەی خوێنیان لەبەر ناڕوا لەكاتی لێكردنەوەی ئەندامێك، بەڵام دەربارەی مردووی هیچیان لێبوردن نیە، هەروەك باسمان كرد.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (لاَيُعْفَى عَنْ كَثِيرِهِ) لە زۆر جیقنەی مێشو لە خوێنێكی زۆر نابوردرێ (وَلا قَلِيلٍ) لە كەمێكیشی نابوردرێ: كە (إنْتَشَرَ بِعَرَقٍ) بە هۆی ئارەقەوە بڵاو بوبێتەوە.

(وَتُعْرَفُ الْكَثْرَةُ بِالْعَادَةِ) زۆریو كەمی خوێن بە گوێرەی عادەت دەزاندرێ، واتە: ئەوەی بە گوێرەی عادەت بە جلو لاشەوە دەكەوێو خۆ لێپاراستنی زەحمەتە: كەمە، لەوەش زیاتر زۆرە.

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ اَلْعَفْوُ مَطْلَقاً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَدَمُ الْبَثَرات كَالْبَرَاغِيث، وَقِيلَ إنْ عَصَرَهُ فَلاَ، وَالدَّمَاميلُ وَالْقُرُوحُ وَمَوْضِعُ الْفَصْد وَالْحجَامَة قِيلَ كَالْبَثَرَات، وَالْأَصَحُّ إنْ كَانَ مِثْلُهُ يَدُومُ غَالباً فَكَالاسْتحَاضَة وَإلاّ فَكَدَم اْلأَجْنَبِيِّ فَلاَ يُعْفَى، وَقِيلَ يُعْفَى عَنْ قَليله، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّهَا كَالْبَثَرَات،

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر (عِنْدَالْمُحَقِّقِينَ) لە لای زانایانی ڕوونکەرەوە: (اَلْعَفْوُ) لێبوردنە لەو خوێنو جیقنانەیڕابردوو (مُطْلَقاً) بە هەموو جۆرێك (وَاللهُ أَعْلَمُ) واتە: جیاوازی نیە: کەم بێ، یان زۆر بێ، بە هۆی ئارەقەوە بڵاو بوبێ، یان نا.

(وَدَمُ الْبَثَرات) خوێنی ووردە زیپکەو قینچکە (كَالْبَرَاغِيث) وەکو خوێنیکێچ وایە، واتە: هەم لە کەمو هەم لە زۆرەکەی دەبوردرێ، بەو سێمەرجانەی داهاتوو (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إنْ عَصَرَهُ) ئەگەر بە خۆی بیگوشێو خوێنی لێدەربێنێ (فَلا) لێی نابوردرێ، بەڵام فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: ئەگەر بە خۆی بیگوشێو خوێنی لێبێنێ تەنها لە کەمەکەی دەبوردرێو لە زۆرەکەی نابوردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالدَّماميلُ) لوو و قونێرو (وَالْقُرُوحُ) برینو (وَمَوْضِعُ الْفَصْد) شوێنی خوێن لێدەرهێنانی دەمارو (وَالْحجَامَة) شوێنی خوێن لێدەرهێنانی پیستە (قِيلَ) لە فەرموودەیەکدا خوێنی هەر چواریان (كالْبَثَرات) وەکو خوێنی ووردە زیپکە وایە: لەکەمو زۆری گشتیان دەبوردرێ، بەو مەرجەی بەخۆی خوێنیان لێنەهێنێو خوێنەکەشی لە شوێنیخۆیو— بە گوێرەیعادەت— لەدەورەی خۆی بەولاوەتر نەڕواو جگە لە شوێنی بەرامبەر برینەکەش بە هیچ شوێنیتری جلەکانیەوە نەکەوێ، واتە: ئەگەر مەرجێك لەو سێ مەرجانە نەبو، ئەو کاتە—وەکو خوێنیبێگانە—تەنها لە کەمێکیخوێنەکە دەبوردرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (إنْ كَانَ مِثْلُهُ يَدُومُ غالباً) ئەگەر ئەو جۆرە خوێن هاتنەی ڕابردوو زۆر بەردەوام دەبو (فَكَالاْستحاضَة) وەکو خوێنچرکە بڕیاری بۆ دەدرێ، هەروەك لە شوێنیخۆیدا ڕونمان کردەوە (وإلّا) بەڵام ئەگەر بەردەوام نەبو (فَكَدَمِ الأجنَبيِّ) وەکو خوێنی بێگانە وایە (فَلا يُعْفَى) لێینابوردرێ (وَقيلَ يُعفَى عَنْ قَليلِه) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: لە کەمێکی دەبوردرێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر لەو فەرموودانەی ڕابردوو، ئەو فەرموودەیە بوو: کە (أنَّها) خوێنی ئەو چوارانەیڕابردووش (كَالْبَثَرات) وەکو خوێنی ووردە زیپکە وایە، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

وَالأَظْهَرُ اَلعَفْوُ عَنْ قَلِيلِ دَمِ الأَجْنَبِيِّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَالْقَيْحُ وَالصَّدِيدُ كَالدَّمِ، وَكَذَا مَاءُ القُرُوحِ وَالْمُتَنَفِّطُ الَّذِى لَهُ رِيحٌ، وَكَذَا بِلاَ رِيحٍ فِيالأَظْهَرِ. قُلْتُ: اَلمَـذْهَبُ طَهَارَتُـهُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ صَلَّى بِنَجسٍ لَمْ يَعْلَمْهُ وَجَبَ الْقَضاءُ فِيالْجَدِيدِ،

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (اَلعَفْو) لێبوردنە (عَنْ قَلِيل دَمِ الأجْنَبِيِّ) لە کەمێکی خوێنی بێگانە، واتە: ئەو خوێنەی لە شوێنێکی لاشەی خۆی نێتەدەرەوە، بەڵام بە شوێنێکیتری لاشەکەی دەکەوێتەوە، یان هی گیانلەبەرێکیترە: جا ئادەمیزاد بێ، یان ئاژەڵ–جگە لە سەگو بەراز–(وَاللهُ أعْلَم) واتە: خوێنیگڵاو لێبوردنی نیە، هەروەها خوێنێکی زۆری بێگانەش لێبوردنی بۆ نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالْقَيْحُ) کێم (وَالصَّدِيدُ) خیزاو (كَالدَّمِ) هەردووکیان وەك خوێنن لە گشت مەرجو بڕیارەکانیڕابردوودا: لە خوێنی خۆیو بێگانەدا، چونکە ئەو دووانەش لە بنچینەدا خوێننو گۆڕاون (وكَذا ماءُ القُرُوحِ) هەروەها ئاوی برینو (وَالْمُتَنَفِّطِ) ئاوی پفکەو ئاوڵە (الَّذى لَهُ رِيحٌ) کە بۆنی هەیە، یان ڕەنگی گۆڕاوە، گشتی وەکو خوێن وایە: لە بڕیارەکانیڕابردوودا (وكَذا بلا رِيحٍ) هەروەها ئەگەر ئاوەکە بۆنیشی نەبێ (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب ئەمەیە: (طَهارَتُهُ) ئاوی بێبۆنی برینو پفکەو ئاوڵە گشتی پاکە (وَاللهُ أعْلَم) ئیتر لە باسی ئاوەکانو لابردنی پیسیدا چەند لێبوردراوێکیترمان ڕوون کردنەوە، لێئاگاداربوونەوەیان بۆ ئێرە پێویستە.

﴿ نوێژکردن بە پیسیەوە ﴾

(وَلَوْ صَلَّى) ئەگەر نوێژی کرد (بِنَجِسٍ) بە پیسیەکەوە: جا بە جلەکەیەوە بێ، یان بە لاشەیەوە، یان لە شوێنی نوێژدا بێ (لَمْ يَعْلَمْهُ) لە کاتینوێژدابەستنندا نەیزانی ئەو پیسیەی پێوەیەو پیسیەکەش لێبوردراو نەبو (وَجَبَ الْقَضاءُ) واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە (فِيالْجَدِيد) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعی)دا، چونکە مەرجێکی نوێژەکە نەهاتۆتە جێ: کە پاکیە لە پیسی، کەوابو: جیاوازی نیە لە دوای تەواوبوونی نوێژ پیسیەکە ئاشکرا ببێ، یان هەر لە ناو نوێژدا ئاشکرا ببێ، واتە: واجبە واز لەو نوێژە بێنێو پیسیەکە لاببا، ئینجا لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەکە بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی(صحیح)دا هاتوە: ﴿بَيْنَما رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى بِأَصْحابِهِ، إِذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ قَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَخْبَرَنِى أَنَّ فِيهِما قَذَراً أَوْ أَذىً﴾ رواه أحمد وأبوداود

بسند صالح، پێغەمبەرﷺ جەماعەتی دەکردو لە ناو نوێژدا کەوشەکانی داکەندن، جا کە نوێژی تەواو کرد، فەرمووی: (جبريل) پێی گوتم: کەوشەکانت چڵکنن، یان پیسییان پێوەیە، بۆیێ دامکەندن. مەبەست بەو چڵکنە: یان چڵکنێکی پاکە: وەك چڵمو بەڵغەم، یان پیسیەکی لێبوردراوە، هەروەك سەرچاوەکان ڕوونیان کردۆتەوە، واتە: بۆیێ ڕەفتار بە فەرموودەکەی کۆن ناکرێ: کە بە بەڵگەی ئەو حەدیسە نوێژ دووبارە ناکاتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەو حەدیسە بەڵگەیە: کە نوێژ بە پێڵاوەوە دروستە، بەومەرجەی پێڵاوەکە پاك بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: نوێژکردن بە پێڵاوی پیسەوە دروست نیە، هەروەك لە مەرجی پێنجەمی ئەم باسەدا ڕوون کراوە، هەروەها مەرجێکیتریش پێویستە: کە بنی پێڵاوەکە -وەکو کەوشەکانی سەردەمیپێغەمبەرﷺ- نەرم بێو لە سوجدەدا بچەمێتەوە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ فِي صِفَةِ صَلاةِالنَّبِيِّﷺ: فَإِذا سَجَدَ إِسْتَقْبَلَ بِأَطْرافِ أَصابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ﴾رواه‌البخاری، کە پێغەمبەرﷺ سوجدەی دەبرد، سەرەپەنجەی پێیەکانی ڕوو لەقیبلە دەکردن. واتە: ئەگەر بنی پێڵاوەکەی ڕەق بێ: وەك قالّتاغو پۆتینو کلاش، ئەوە نوێژی پێوە دروست نیە، چونکە پێی وەك لە ناو سندوقێکدا بێ وەهایە، چونکە زگی پەنجەکانی لە زەمین گیرنابێو سەرەپەنجەکانی بەرەو قیبلە نابنو نوێژەکەی دروست نابێ، هەروەك لە کۆتایی سوجدەدا ڕوونمان کردەوە.

(وَإِنْ عَلِمَ) ئەگەر لە پێش نوێژدابەستندا، زانی پیسیەکی پێوەیە (ثُمَّ نَسِيَ) ئینجا لە بیری کردو نوێژی پێوەکرد (وَجَبَ الْقَضاءُ) دیسان واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، جیاوازی نیە، لە دوای‌نوێژ پیسیەکە ئاشکرا ببێ، یان لە ناو نوێژدا، هەروەك باسمان کرد،.

ئینجا بزانە: هەر کاتێ دیتی پیسیەکی پێوەیە، ئەگەر دەگونجا لە دوای‌نوێژ ئەو پیسیەی پێکەوتبێ، ئەوە دووبارەکردنەوەی نوێژ واجب نیە، بەڵام ئەگەر زانی ماوەیەکە ئەو پیسیەی پێوەیە، ئەو کاتە هەر نوێژێکی بەو پیسیەوەی کردبێ، واجبە: دووبارەی بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر لە کاتی نوێژدابەستندا بێگومان بوو: کە هەر پێنج مەرجەکانی نوێژی تەواون، بەڵام لە دوای‌سەلامدانەوە کەوتە گومان لە نەمانی مەرجێك لە مەرجەکانی نوێژ، ئەو گومانە کار لە نوێژکە ناکاو دووبارەکردنەوەی ناوێ لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە باسی سوجدەی‌سەهوو ڕوون کراوەتەوە.

(فَصْلٌ) تَبْطُلُ بِالنُّطْقِ بِحَرْفَيْنِ أَو حَرْفٍ مُفهِمٍ، وَكَذَا مَدَّةٌ بَعْدَ حَرْفٍ فِي الأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّ التَّنَحْنُحَ وَالضَّحِكَ وَالْبُكَاءَ وَالأَنِينَ وَالنَّفْخَ إِنْ ظَهَرَ بِهِ حَرْفَانِ بَطَلَتْ وَإِلاَّ فَلاَ، وَيُعْذَرُ فِي يَسِيرِ الْكَلاَمِ إِنْ سَبَقَ لِسَانُهُ أَوْ نَسِيَ الصَّلاَةَ أَوْ جَهِلَ تَحْرِيمَهُ إِنْ قَرُبَ عَهْدُهُ بِالإِسْلاَمِ،

جا ئەگەر گومان نەبو، بەڵکو لە دوایسەلامدانەوە بێگومان زانی مەرجێکی ناتەواو بووە، ئەو کاتە واجبە نوێژەکە دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەوە، تا ئێرە بە درێژی ڕوونمان کردەوە، والحمد لله تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن ﴾

(تَبْطُلُ) نوێژ بەتاڵ دەبێ (بِالنُّطْقِ) بە قسەکردنی بە قەسدی (بِحَرْفَيْنِ) بە دوو پیت: وەك ناو، نەء، هات، بۆ، تۆ، (أَوْ حَرْفٍ مُفْهِمٍ) یان تەنها پیتێك بیٚو واتەیەك بدا: وەك نا، ها، با، یان زیاتر لە دوو پیت بێ، هەر چەند قسەکردنەکەش بۆ بەرژەوەندی نوێژ بێ، هەر بەتاڵ دەبێ ﴿عَنْ زَيْدِ بنِ أَرْقَمَ ﷺ: كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى نَزَلَتْ: (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ). فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ وَنُهِينا عَنِ الْكَلامِ﴾ رواه الشيخان، ئێمە لە ناو نوێژدا قسەمان لەگەڵ یەکتری دەکرد، تا ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە کە خوا فەرمویێ: (لە ناو نوێژدا بە ملکەچی بۆ خوا ڕابوەستن)، ئینجا فەرمانمان پیٚکرا: لە ناو نوێژدا بیٚدەنگ بینو قسە نەکەین.

(وَكَذا مَدَّةٌ بَعْدَ حَرْفٍ) هەروەها درێژکردنەوەی پیتێك نوێژ بەتاڵ دەکا، هەر چەند واتەیەکیش نەدا، وەك بڵێ: وا، وو، وی (فِي الأَصح) لە فەرموودەی ڕاستردا.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ التَّنَحْنُحَ) کۆکە (وَالضَّحِكَ) پێکەنین (وَالْبُكاءَ) گریان (وَالأَنِينَ) ناڵەناڵ (وَالنَّفْخَ) فووکردن، هەروەهاش باوشکانو پژمین (إِنْ ظَهَرَتْ بِهِ حَرْفانِ) ئەگەر بە هەر یەکێك لەوانە دوو پیت ئاشکرا بن (بَطَلَتْ) نوێژەکە بەتاڵ دەبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دوو پیت ئاشکرا نەبن: وەك زەردەخەنەو فرمێسك هاتنو کۆکەی بیٚ پیت (فَلا) نوێژەکە بەتاڵ نابێ.

(وَيُعْذَرُ) نوێژکەر عوزری دەدرێتێ (فِي يَسِيرِ الْكَلامِ) لە قسەکردنێکی کەم: وەك دوو، یان سیٚ ووشەی عادەتی، واتە: نوێژەکە بەتاڵ نابێ (إِنْ) ئەگەر بە قەسدی نەبیٚ، بەڵکو بە بیٚویستیخۆی (سَبَقَ لِسانُهُ) قسەکەی لە دەمی دەرچو (أَوْ نَسِيَ الصَّلاةَ) یان لەبیری کرد کە لە نوێژدایە بۆیێ قسەی کرد (أَوْ جَهِلَ تَحْرِيمَهُ) یان نەیزانی قسەکردن حەرامە (إِنْ قَرُبَ عَهْدُهُ بِالإِسْلامِ) بەو مەرجەی تازە موسڵمان بوبیٚ بۆیێ نەیزانی حەرامە، یان لە زانایانی ئایینی دوور بوو، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (مُعاوية)یدا هاتوو،

هەم ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: صَلَّى لَنا رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلاةَ الْعَصْرِ فَسَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ، فَقالَ ذُو الْيَدَيْنِ: أَقُصِرَتِ الصَّلاةُ أَمْ نَسِيتَ يا رَسُولَ اللهِ؟ فَقالَ ﷺ: كُلُّ ذلِكَ لَمْ يَكُنْ. فَقالَ: قَدْ

لاَ كَثيرِه فِي الْأَصَحِّ، وَفِي التَّنَحْنُحِ وَنَحْوِه لِلْغَلَبَةِ وَتَعَذُّرِ الْقِراءَةِ، لاَ الْجَهْرِ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ أُكْرِهَ عَلَى الكَلاَمِ بَطَلَتْ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ نَطَقَ بِنَظْمِ الْقُرْآنِ بِقَصْدِ التَّفْهِيمِ كَيَـا يَحْيَـى خُذِالْكِتَابَ.

كانَ بَعْضُ ذلكَ. فَقالَ ﷺ: أَصَدَقَ ذُوالْيَدَيْنِ؟ قالُوا: نَعَمْ. فَأَتَمَّ ﷺ مابَقِيَ مِـنَ الصَّـلاةِ﴾رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ نوێژی عەسری بە جەماعەت بۆ کردین، کە دوو ڕەکعەتی کردن سەلامی داوە، جا (ذُوالْيَدَيْنِ) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا نوێژ کورت کراوەتەوە، یان لەبیرت کرد تەواوی بکەی؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هیچێکیان نەبوە، گوتی: بێگومان یەکێکیان بووە. جا پێغەمبەر ﷺ بە سەحابەکانی فەرموو: ئایا (ذُوالْيَدَيْنِ) ڕاستی کرد؟ گوتیان: بەڵێ. ئینجا پێغەمبەر ﷺ دوو ڕکعەتەکەیتریشی تەواو کردن. واتە: بەو قسەکردنە نوێژی هیچیان بەتاڵ نەبو، چونکە وایان زانی: لە نوێژدا نەماون و قسەکانیشیان کەم بوو.

کەوابو: (لاكَثيرِه) لە قسەکردنێکی زۆردا —کە لە شەش ووشە زیاتر بێ— عوزری نادرێتێ و نوێژی بەتاڵ دەبێ لە هەر سێك مەسەلەی ڕابردوودا (فِي الأصح) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك لە حاشیەی (القليوبي) و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَفِي التَّنَحْنُحِ) هەروەها نوێژکەر عوزری دەدرێتێ: لە کەمێکی کۆکەو (وَنَحْوِه) لە کەمێکی ئەوانیتریش: وەکو پژمین و گریان و باوشکان، ئەگەر دوو پیتیش ئاشکرا بن (لِلْغَلَبَةِ) بە هۆی زاڵبوونی ئەو ڕووداوانە بە سەر نوێژکەرەکەدا: کە نەتوانێ بیانگەڕێنێتەوە (وَتَعَذُّرِ الْقِراءَةِ) هەروەها عوزری دەدرێتێ لە تەنها کەمێك کۆکەی بە پیت بۆ خوێندنی واجیبەکانی نوێژ، واتە: تاکو بە هۆی کۆکە پشووی بێ و بتوانێ واجیبەکان بخوێنێ (لاَالْجَهْرِ) بەلام عوزری نادرێتێ لە کۆکەی بە پیت بۆ دەنگ هەڵێنانی خوێندن (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە دەنگ هەڵێنان واجب نیە، کەوابو: بۆ سوننەتەکانیتری نوێژیش عوزری نادرێتێ.

(وَلَوْ أُكْرِهَ) ئەگەر نوێژکەر زۆری لێکرا (عَلَى الْكَلاَمِ) تاکو قسە بکا، ئەویش بە هۆی زۆرلێکردنەکە قسەی کرد (بَطَلَتْ) نوێژکەی بەتاڵ دەبێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها هەر کردارێکیتر: کە دژی نوێژ بێ و زۆری لێبکرێ و ئەویش بە هۆی زۆرلێکردنەکە بیکا نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ نَطَقَ بِنَظْمِ الْقُرْآنِ) ئەگەر لە ناو نوێژدا ئایەتێکی قورئانی خوێند، یان زیکرێکیتری گوت (بِقَصْدِ التَّفْهِيمِ) بە مەبەستی تێگەیاندنی کەسێکیتر (کَ) وە کو ئایەتی ﴿يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ﴾ بخوێنێ بۆ کەسێك کە داوای ئیزندانی بردنی شتێك بکا، یان ئایەتی ﴿أُدْخُلُوهَا

إِنْ قَصَدَ مَعَهُ قِرَاءةً لَمْ تَبْطُلْ وَإِلاَّ بَطَلَتْ، وَلاَ تَبْطُلُ بِالذِّكْرِ وَالـدُّعَاءِ إِلاَّ أَنْ يُخَاطِـبَ كَقَوْلِه لِعَاطِسٍ: يَرْحَمُكَ اللهُ.

بِسَلاَمٍ آمِنِينَ﴾ بخوێنێ بۆ کەسێك کە داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوە بکا، یان ئیمامەکە خوێندنی فاتیحە، یان سورەتی لێ تێك بچێو پێیبڵێتەوە، یان سەهوو بکاو بە (سُبْحَانَ اللهِ) ئاگاداری بکاتەوە، ئەوە (إِنْ قَصَدَ مَعَهُ قِرَاءَةً) ئەگەر نوێژکەرەکە لەگەڵ ئەو تێگەیاندنانەدا مەبەستیشی زیکر، یان قورئانخوێندن بێ (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر مەبەستی تەنها تێگەیاندن بوو (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ.

ئینجا بزانە: گەیاندنی جموجۆڵی ئیمام بە مەئموومەکان: بە دەنگ بەرزکردنەوەی (اللهُ أكبر)و (سَمِعَ اللهُ)، هەمان بڕیاریڕابردووی بۆ دەدرێ، واتە: ئەگەر مەبەستی گەیاندنو زیکر بێ، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، ئەگەر مەبەستی تەنها گەیاندن بێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە ئەگەر دەنگی ئیمام بگاتە مەئموومەکان، ئەو کاتە بە یەکدەنگی هەر چوار ئیمامەکانی سەر مەزهەب ئەو گەیاندنە (بِدْعَةٌ)یەکی ناپەسندە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: بەڵام ئەگەر دەنگی ئیمام نەدەگەیشتە مەئموومەکان، ئەو کاتە گەیاندنەکە سوننەتە، هەروەك لە دووەم سیفەتەکانی ئیمامینوێژدا بە حەدیسەکەی ئیمامی(أبوبكر) بەڵگەی بۆ دێنین، ان شاء الله تعالى.

(وَلاَتَبْطُلُ) نوێژ بەتاڵ نابێ (بِالذِّكْرِ وَالدُّعَاءِ) بە زیکرو دوعاکردن، بەو مەرجەی دوعایەکەی دروست بێو بە عەرەبی بێو قسەی ڕووبەڕووی دروستکراوی خوایگەورەش نەبێ، هەروەك دەفەرموێ: (إِلاَّ أَنْ يُخَاطِبَ) مەگەر بە دوعایەکەی گفتوگۆی ڕووبەڕوو بکا (كَقَوْلِهِ لِعَاطِسٍ) وەك بڵێتە یەکێکی پژمیو (يَرْحَمُكَ اللهُ)، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە گفتو گۆی ڕووبەڕووی کردوە ﴿عَنْ مُعَاوِيَةَ بنِ الْحَكَمِ: عَطَسَ رَجُلٌ فَقُلْتُ لَهُ -وَأَنا أُصَلِّي- يَرحَمُكَ الله. فَرَمانِي الْقَوْمُ بِأَبْصارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَا ثُكْلَ أُمِّيَاه مَاشَأْنُكُمْ تَنظُرُونَ إِلَيَّ؟ فَجَعَلُوا يَضرِبُونَ بِأَيْدِيهِم عَلَى أَفْخاذِهِمْ يُصَمِّتُونَنِي، فَلَمّا صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ قالَ: إِنَّ هذِهِ الصَّلاةَ لاَيَصْلُحُ فِيها شَيْءٌ مِنْ كَلامِ النَّاسِ...﴾ الحديث رواه مسلم، (معاوية) دەفەرموێ: نوێژم دەکرد، پیاوێك پژمیو پێم گوت: (يَرْحَمُكَ اللهُ). جا یەکسەر سەحابەکان تەماشایان کردم، منیش گوتم: هەی دایکەڕۆ بۆ تەماشام دەکەن؟ ئەم جارە دەستیان لە ڕانی خۆیان دەدا تاکو بێدەنگ ببم و نوێژم بەتاڵ نەبێ، ئینجا پێغەمبەرﷺ نوێژی تەواو کردو فەرمووی: لە ناو ئەو نوێژەدا ناگونجێ هیچ جۆرە گفتوگۆیەکی ئادەمیزادان بکرێ. واتە: نوێژی پێبەتاڵ دەبێ، بەڵام بۆیێ نوێژی(معاوية) بەو قسانە بەتاڵ نەبو، چونکە تازە موسڵمان بوبو، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

وَلَوْ سَكَتَ طَوِيلاً بِلاَ غَرَضٍ لَمْ تَبْطُلْ فِي الأَصَحِّ، وَيُسَنُّ لِمَنْ نَابَهُ شَيْءٌ كَتَنْبِيهِ إِمَامِهِ وَإِذْنِهِ لِدَاخِلٍ وَإِنْذَارِهِ أَعْمَى: أَنْ يُسَبِّحَ، وَتُصَفِّقُ الْمَرْأَةُ بِضَرْبِ الْيَمِينِ عَلَى ظَهْرِ الْيَسَارِ، وَلَوْ فَعَلَ فِي صَلاَتِهِ غَيْرَهَا إِنْ كَانَ مِنْ جِنْسِهَا بَطَلَتْ

هەروەها گفتوگۆی ڕووبەڕووی خواو پێغەمبەرﷺ نوێژ بەتاڵ ناکا، چونکە لە (فاتحَة)و (اَلتَّحِيَّات)دا هاتوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکان ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ سَكَتَ طَوِيلاً) ئەگەر لە ناو نوێژدا زۆر بێدەنگ بوو (بِلاَغَرَضٍ) بە بێهیچ هۆیەك (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ (عَلَى الصَّحِيح) لەسەر فەرموودەی ڕاست، بەلام ئەگەر بێدەنگبوونەکە لە ناو (فاتيحة)دا بوو، ئەو کاتە واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە (فاتيحة) بکاتەوە، چونکە لێك پچڕاوە، هەروەك لە باسی (فاتيحة)دا ڕوون کراوە.

﴿ بەسەرهاتنی ڕووداوێك لە ناو نوێژدا ﴾

(وَيُسَنُّ) سوننەتە (لِمَنْ نَابَهُ شَيْءٌ) بۆ ئەو کەسەی شتێکی لێڕوبدا لە ناو نوێژدا (كَتَنْبِيهِ إِمامِهِ) وەك بیەوێ ئیمامیءنوێژەکەی ئاگادار بکاتەوە لە کاتی سەهووکردندا (وَإِذْنِهِ لِداخِلٍ) یان ئیزن بداتە یەکێك تاکو بێتە ژوورەوە (وَإِنْذارِهِ أَعْمى) یان کوێرێك، یان بێئاگایەك، یان منداڵێك لە مەترسیەك ئاگادار بکاتەوە (أَنْ يُسَبِّحَ) سوننەتە بڵێ: (سُبْحانَ الله). بە مەبەستی زیکرو ئاگادارکردنەوە ئەگەر نوێژکەرەکە پیاو بوو، بەلام (وَتُصَفِّقُ الْمَرْأَةُ) سوننەتە لەو بەسەرهاتانەدا: ئافرەت چەپڵە لێبدا لە ناو نوێژدا (بِضَرْبِ الْيَمِينِ عَلى ظَهْرِ الْيَسارِ) بە لێدانی بەرەدەستی ڕاستە لە پشتەدەستی چەپە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلاتِهِ فَلْيُسَبِّحْ وَإِنَّما التَّصفِيقُ لِلنِّساءِ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك لە ناو نوێژدا شتێکی لێڕوودا، با بڵێ: (سُبْحانَ الله). چونکە چەپڵە بۆ ئافرەتانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ناو نوێژدا دیتی یەکێك نزیکە بکەوێتە ناو بیرێك، یان بکەوێتە ناو ئاگرێك، یان ستەمکارێك، یان درندەیەك ئازاری بدا...هتد، نەشدەگونجا بە (سُبْحَانَ الله)و چەپڵە ئاگادار بکرێتەوە، ئەو کات واجبە: یان بە کردار، یان بە قسەکردن ئاگاداری بکاتەوە، بەلام نوێژەکەی بەتاڵ دەبێو واجبە: دووبارەی بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ جموجۆڵ لە ناو نوێژدا ﴾

(وَلَوْ فَعَلَ فِي الصَّلاة) ئەگەر لە ناو نوێژدا بە قەسدی کردارێکی کرد (غَيْرَها) جگە لە کردارەکانی نوێژ (إِنْ كَانَ مِنْ جِنْسِها) ئەگەر کردارەکە لە چەشنی کردارەکانی نوێژ بوو: وەك ڕوکووعێك، یان سوجدەیەك، یان دانیشتنێك بە قەسدی زیاد بکا (بَطَلَتْ) نوێژەکە بەتاڵ دەبێ، چونکە بە گاڵتە کردویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ

إلاَّ أنْ يَنْسى، وَإلاَّ فَتَبْطُلُ بكَثيرِهِ لاَ قَليلِه، وَالْكَثْرَةُ بِالْعُرْف، فَالْخَطْوَتَانِ أَوِ الضَّـرْبَتَانِ قَليلٌ وَالثَّلاَثُ كَثيرٌ إنْ تَوَالَتْ،

عَلَيهِ أَمْرُنا فَهُوَ رَدٌّ﴾ رواەمسلم، هەرکەسێك لە ئاییندا کردارێك بکا: کە فەرمانی ئێمەی لە سەر نەبێ، لێی قبولْ ناکرێو دەدرێتەوە بە سەریا.

(إلاَّ أنْ يَنْسَى) مەگەر لە بیر بکا کە لە نوێژدایە، یان نەزانێ حەرامە، چونکە تازە موسڵمان بوو، یان لە زانایان دوور بوو، یان سەهوو بکا، ئەو کاتە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ چونکە عوزری بەدەستە ﴿عَنْ عبداللهِ: صَلَّى النَّبيُّ ﷺ الظُّهْرَ خَمْساً، فَقَالُوا لَهُ: صَلَّيْتَ خَمْساً؟ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواەالشيخان، پێغەمبەر ﷺ بە سەهوو نوێژی نیوەڕۆی پێنج ڕەکعەت کرد، جا کە پێیان گوت: پێنج ڕەکعەتت کردن، یەکسەر دوو سوجدەی سەهووی بردن، ئینجا سەلامی داوە. واتە: چونکە ڕەکعەتی پێنجەمی بە سەهوو زیاد کردبو: نوێژەکەی بەتاڵ نەبو. هەروەها ئەگەر مەئموم بە هۆی شوێنکەوتنی ئیمامەکەی سوجدە، یان دانیشتنی تەحیات، یان ڕاوەستانی قونووت زیاد بکا، زیانی نیە، هەروەك لە باسی نوێژی جەماعەتدا ڕوونی دەکەینەوە ان شاء الله تعالى.

(وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر کردارەکە لە چەشنی کردارەکانی نوێژ نەبو: وەك لێدان و ڕۆیشتنو جموجۆڵیتر (فَتَبْطُلُ بِكَثيرِهِ) بە کردارێکی زۆر نوێژ بەتاڵ دەبێ (لاقَليلِهِ) بەڵام بە کردارێکیکەم بەتاڵ نابێ، بەو مەرجەی مەبەستی گاڵتەکردن نەبێ، ئەگینا: بە کردارێکی کەمیش بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَالْكَثْرَةُ) زۆریو کەمی کردارەکە (بِالْعُرْفِ) بە گوێرەیعادەت دەزاندرێ: کە لە حەدیسە صەحیحەکان وەرگیراوە، بۆ نموونە: ﴿عَنْ أبي قتادةَ رَأَيْتُ النَّبيَّ ﷺ حاملاً أُمامَـةَ بِنْـتَ زَيْنَبَ وَهَوَ يُصَلِّي، فإذا رَكَعَ وَضَعَها وَ إذا رَفَعَ مِنَ السُّـجُودِ أَعادَهـا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرم ﷺ دیت نوێژی دەکردو (أُمامة)ی کیژی (زينب)ی کیژیخۆی هەڵگرتبو، جا کە دەچووە ڕوکووع دایدەنا، کە لە سوجدە هەڵدەستاوە هەڵیدەگرتەوە. واتە: هەر چەند جموجۆڵەکەی پێغەمبەر ﷺ زۆر بوو، بەڵام چونکە بەدوای یەکدا نەبو، بەگوێرەی عادەت بە کەم دادەندرێ، هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرمانی داوە: لە ناو نوێژیشدا مار و دووپشك بکوژرێنو ئەو کەسەش بگەڕێندرێتەوە: کە بیەوێ بە پێش نوێژکەردا ڕابرێ.

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسانە: (فَالْخَطْوَتَانِ) دوو هەنگاو (أَوِ الضَّرْبَتانِ) یان دوو لێدان (قَليلٌ) کەمەو نوێژ بەتاڵ ناکا (وَالثَّلاثُ) سێ هەنگاو، یان سێ لێدان، یان سێ جموجۆڵیتر: جا بە هەر ئەندامێك بێ (كَثيرٌ) زۆرەو نوێژ بەتاڵ دەکا (إنْ تَوالَتْ) ئەگەر بە دوای یەکدا بێ، بەڵام ئەگەر بەدوایەکدا نەبێ، هەر بە کەم دادەندرێ، هەر چەند لە سێ

وَتَبْطُلُ بِالْوَثْبَةِ الْفَاحِشَةِ، لاَالْحَرَكَاتِ الْخَفِيفَةِ الْمُتَوَالِيَةِ كَتَحْرِيكِ أَصَابِعِه فِي سُبْحَةٍ أَوْ حَكٍّ فِي الْأَصَحِّ،

كرداريش زياتر بێ، به بهڵگهى حهديسهكهى (أمامة)ىڕابردوو، كهوابو: ئهگهر له ناو نوێژدا تهماشاى قورئان بكاو بيخوێنێو جار جارهش پهڕهكانى وهربگێڕێ، دروستهو نوێژهكهى بهتاڵ نابێ، چونكه جموجۆڵهكهى بهدواى يهكدا نيه، ههروهك له زۆربهى سهرچاوهكاندا ڕوون كراوهتهوه.

ئينجا بزانه: ڕۆيشتنى يهك دهستو هاتنهوهى بهدواىيهكدا ههردووكى به يهك جار دادهندرێ، واته: ئهگهر بهدواى يهكدا نهبێ دووجاره، ههروهها هى ههردوو دهستيش به دوو جار دادهندرێ، جا لهگهڵ يهكدا بن، يان بهدواى يهكدا بن، ههروهها گواستنهوهى يهك پێ جارێكهو هى پێيهكهىتريش جارێكىترهو دهبێته دوو جار، ههروهك له (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوهتهوه.

ههروهها ڕۆيشتنى يهك پێو گهڕانهوهيشى ئهويش دووجاره چونكه جولهى پێو دهست جياوازه، ههروهك له (بجيرمى)دا ڕوون كراوهتهوه.

ئينجا بزانه: له حهديسێكدا هاتوه: ﴿عَنْ عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قَالَتْ: جِئْتُ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي فِي الْبَيْتِ وَالْبابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ، فَمَشَى حَتَّى فَتَحَ لِي ثُمَ رَجَعَ إلى مَكَانِه، وَوَصَفَتِ الْبَابَ فِي الْقِبْلَةِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، (عائشة) فهرمووى: هاتمهوه ماڵ لهو كاتهدا پێغهمبهر ﷺ نوێژى سوننهتى دهكردو دهرگاش كليل درابو، پێغهمبهر ﷺ هات دهرگاى كردهوهو گهڕاوه شوێنى خۆى، دهرگاكهش له لاى قيبله بوو.

ئهم حهديسه نابێته بهڵگه: كه له دوو ههنگاو زياتر له ناو نوێژدا دروست بێ؟ چونكه ژوورهكهى حهزرهتى(عائشة) بچووك بوو، دهرگاش له لاى قيبله بوو و دهگونجێ به يهك ههنگاو گهيشتبێته دهرگاكه، واته: ههر ئهو ژووره بووه: كه ئێستا گۆڕى پێغهمبهرى ﷺ تێدايه، جگه لهوهش نوێژهكهى سوننهت بوو، ههروهك له ڕيوايهتێكدا هاتوه،والله أعلم.

(وَتَبْطُلُ) نوێژ بهتاڵ دهبێ (بِالْوَثْبَةِ الْفاحِشَةِ) به يهك خۆ ههڵدانى ناشيرن (لاَالْحَرَكاتِ الْخَفِيفَةِ) بهڵام نوێژ بهتاڵ نابێ به جولهجولى سووك (الْمُتَوالِيَةِ) كه به دواى يهكدا بن، ههرچهند زۆريش بن (كَتَحْرِيكِ أصابِعِه) وهك پهنجهكانى بجولێنێ (فِي سُبْحَةٍ) له تهسبيحات كردندا (أَوْ حَكٍّ) يان له خۆخوراندندا (فِيالأَصَحِّ) له فهرموودهى ڕاستتردا، بهو مهرجهى لهپهدهستى لهگهڵ نهجولێنێ، ئهگينا: به سێ جار نوێژ بهتاڵ دهبێ.

ههروهها جولاندنى لێو و زوبانو پێڵووهچاو و گوێ گشتى وهكو پهنجه وايهو نوێژ بهتاڵ ناكا، ههرچهند زۆريش بێ، ههروهك له زۆربهى سهرچاوهكاندا فهرموويانه.

وَسَهْوُ الْفِعْلِ كَعَمْدِهِ فِي الْأَصَحِّ، وَتَبْطُلُ بِقَلِيلِ الْأُكْلِ، قُلْتُ: إِلاَّ أَنْ يَكُونَ نَاسِياً أَوْ جَاهِلاً تَحْرِيمَهُ وَاللهُ أَعْلَمُ، فَلَوْ كَانَ بِفَمِهِ سُكَّرَةٌ فَبَلِعَ ذَوْبَهَا بَطَلَتْ فِي الْأَصَحِّ،

(وَسَهْوُ الْفِعْلِ) بە سەهووکردنی ئەو جۆرە کردارەی نوێژ بەتاڵ دەکا: لە بەر زۆری، یان لە بەر ناشیرنی (كَعَمْدِهِ) وەك کرداری بە قەسدی وایە، واتە: ئەگەر بە سەهوو، یان بە نەزانی کردارێکی زۆر، یان ناشیرن بکا، نوێژی بەتاڵ دەبێ (فِي الْأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو جۆرە سەهووانە لە ناو نوێژدا کەم ڕوو دەدەن.

﴿ خواردن و خواردنەوە لە ناو نوێژدا ﴾

(وَتَبْطُلُ) نوێـژ بـەتاڵ دەبـێ (بِقَلِيـلِ الأُكْـلِ) بـە خواردەمـەنیو خواردنەوەیـەکی کـەم، هەرچەند دەنکە کونجیەکیش بێ، چونکە خواردنو خواردنەوە ڕۆژوو بـەتاڵ دەکـەن-کـە بە کردارو گوفتار بـەتاڵ نـابێ- کـەوابو: نوێـژ لـە پێشـترە بـۆ بـەتاڵبوون، چونکە *(هەر شـتێك ڕۆژوو بـەتاڵ بکـا، نوێـژیش بـەتاڵ دەکـا)*، هــەروەك لــە (المجمــوع) دا فەرموویەتی، کەوابو: بە کافربوونیش نوێژ بەتاڵ دەبێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفـەرموێ (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ ناسِياً) مەگـەر لـە بـیری بچـێ کـە لـە نوێژدایە (أَوْ جَاهِلاً تَحْرِيمَهُ) یان نەزانێ کە خواردنو خواردنەوە لـە نـاو نوێـژدا حەرامـە؟ چونکە تازە موسڵمان بوو، یان لە زانایانی ئایینی دوور بوو، ئەوانە بـە کـەمێك خـواردن، یـان خواردنـەوە نوێـژەکانیان بـەتاڵ نـابێ (وَاللهُ أَعْلَـم)، بـەڵام ئەگـەر خـواردن، یـان خواردنەوەکە بە گوێرەی عادەت زۆر بوو، ئەوە لە هەموو حاڵەتێکدا نوێـژەکانیان بـەتاڵ دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ كانَ بِفَمِهِ سُكَّرَةٌ) ئەگەر پارچە شەکرێکی لە ناو دەمیدا بوو و تاواوە (فَبَلِعَ ذَوْبَهـا) جا لە ناو نوێژدا بە قەسدی تاواوەکەی قووتدا (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (فِي الأَصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها ئەگـەر چـڵم دابەزێتـە نـاو دەمـیو بـە قەسـدی قـووتی بـدا نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر بـە قەسـدی نـەبو: وەك بە بێویستی خۆی بڕواتە خوارەوە، یـان پاشمـاوەی نێـوان ددانـەکانی لەگـەڵ تـف تێکـەڵ ببێو نەتوانێ لێکی جیا بکاتەوە، یان تامی خواردنو چایە قووت بداتـەوە، ئەوانـە هیچیـان زیانیان نیە، هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر بەڵغەم هاتە ناو دەمیو دووبارە قووتیداوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، بەڵام بە قووتدانی تفی ناو دەم بەتاڵ نابێ، هەروەك لـە باسـی ڕۆژوودا ڕوونـی دەکەینـەوە، إن شاءالله تعالى، هەروەها بە نەمانی مەرجێك لە مەرجـەکانی نوێـژ، نوێژەکـە بـەتاڵ دەبـێ، هەروەك بە درێژی ڕوونمان کردەوە. والحمدلله تعالى.

وَيُسَنُّ لِلْمُصَلّي إِلى جِدَارٍ أَوْ سَارِيَةٍ أَوْ عَصاً مَغْرُوزَةٍ أَوْ بَسَطَ مُصَلًّى أَوْ خَطَّ قُبالَتَهُ: دَفْعُ الْمَارِّ، وَالصَّحِيحُ تَحْرِيمُ الْمُرُورِ حِينَئِذ،

﴿ باسی (سُتْرَة): پێش سوجدەی نوێژکەر ﴾

(وَيُسَنُّ) سوننەتە (لِلْمُصَلّي) بۆ نوێژکەر: (إلى جِدارٍ) ڕوو بکاتە دیوارێك (أَوْ سارِيَةٍ) یان کۆڵەکەیەك (أَوْ عَصاً مَغْرُوزَةٍ) یان دارعەسایەکی چەقێندراو، یان شتێکیتر (أَوْ بَسَطَ مُصَلًّى) یان بەرماڵێکی ڕاخستبێ‌و نوێژی لە سەر بکا (أَو خَطَّ قُبالَتَهُ) یان هێڵێکی لە پێش خۆی ڕاکێشابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا صَلّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقاءَ وَجْهِهِ شَيْئاً فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصاً فَإنْ لَمْ يَكُنْ فَلْيَخُطَّ خَطّاً ثُمَّ لايَضُرُّه مَنْ مَرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ رواه أحمد وأبوداود وصححه إبن حبان، هەر کاتێ یەکێکتان نوێژی کرد، با شتێك لە پێش سوجدەی خۆی دابنێ، ئەگەر هیچی دەست نەکەوت با دارعەسایەك لە پێش خۆی بچەقێنێ، ئەگەر نەبو: با هێڵێك لە پێش خۆی بکێشێ، ئینجا هەر کەسێ بە پێشیدا ڕابېرێ زیان لە نوێژەکەی نادا.

ئینجا کە نوێژکەر یەکێکی لەوانەی‌ڕابردووی لە پێش سوجدەی دانا، سوننەتە: (دَفْعُ المارِّ) ئەو کەسە بگەڕێنێتەوە: کە دەیەوێ لە نێوان ئەوی‌و پێش سوجدەکەیدا ڕابېرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەوها فەرمانی داوەو ڕابرەکەشی بە شەیتان داناوە (بخاری و مسلم) گێڕاویەتیانەوە. (وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (تَحْرِيمُ الْمُرُورِ حِينَئِذٍ) ڕابردن بەپێش نوێژکەردا حەرامە لەو کاتەی (سُتْرَة): پێش سوجدەی دانابێ، بەڵام نوێژەکە بەتاڵ نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَوْ يَعْلَمُ الْمارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلّي ماذا عَلَيْهِ لَكانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْراً مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ رواه الشيخان، ئەگەر ئەو کەسەی لە پێش سوجدەی نوێژکەردا ڕادەبرێ بزانێ چەندی گوناه لە سەر دەنووسرێ، چل ساڵ ڕابوەستێ باشترە لەوەی بە پێشیدا ڕابېرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: مەرجە نێوان پێش سوجدەکەو پێیەکانی‌نوێژکەرەکە لە سێ گەز، واتە: مترو نیوێك زیاتر نەبێ، ئینجا ئەگەر نوێژکەر ئەو (سُترة)=پێش سوجدەیەی دانەنابو: ئەو کاتە ڕابردن حەرام نیەو نوێژیش بەتاڵ نابێ، هەروەك لە حاڵەتی‌دانانیشدا بەتاڵ نابێ، کەوابو: ئەو حەدیسانەی دەفەرموون: ﴿ئافرەت‌و کەرو سەگ نوێژ دەبڕن﴾. مەبەست ملکەچی‌یە لە نوێژدا، چونکە بیری لە سەر نوێژ لادەچێ، واتە: مەبەست بڕینی خودی نوێژەکە نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها نوێژکردن بەرەو مرۆڤی خەوتوو ناپەسند نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

قُلْتُ: يُكْرَهُ الإِلْتِفَاتُ لاَلِحَاجَةٍ، وَرَفْعُ بَصَرِهِ إِلىالسَّماءِ، وَكَفُّ شَعَرِهِ أَوْ ثَوْبِهِ، وَوَضْعُ يَدِهِ عَلَى فَمِهِ بِلاَحَاجَةٍ،

﴿ باسی چەند جۆرە (مَكْرُوه)=ناپەسندێك كە نوێژ بەتاڵ ناكەن ﴾

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (يُكْرَهُ الأَلْتِفَاتُ) ناپەسندە ئاوڕدانەوە لە ناو نوێژدا بە سەر و ملەوە (لا لِحاجَةٍ) بەلاَم بۆ پێویستی ناپەسند نیە ﴿عَنْ عائشةَرَضِيَاللهُ عَنهَا سَأَلْتُ النَّبِيَّﷺ عَنِ الإِلْتِفاتِ فِيالصَّلاةِ؟ فَقَالَ: هُوَ إِخْتِلاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطانُ مِنْ صَلاةِ الْعَبْدِ﴾ رواه البخاری، پرسیارم لە پێغەمەرﷺ كرد: لە ئاوڕدانەوەی ناو نوێژ؟ فەرمووی: ڕفاندنێكە شەیتان لە نوێژی بەندە دەیرفێنێ. ئینجا بزانە ئەگەر لەگەڵ ئاوڕدانەوە سینگی خۆی لە قیبلە لادا، ئەو كاتە نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَرَفْعُ بَصَرِهِ إِلىالسَّماءِ) ناپەسندە چاوەكانی بەرەو ئاسمان بەرز بكاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصارَهُمْ إِلىالسَّماءِ فِيالصَّلاةِ أَوْ لاتَرْجِعُ إِلَيْهِمْ﴾ رواه مسلم، با واز بێنن ئەو كەسانەی لە نوێژدا چاویان بەرەو ئاسمان بەرزدەكەنەوە، یان چاوەكانیان نەگەڕێتەوە لایان، واتە: كوێر ببن.

هەروەها ناپەسندە لە نوێژدا تەماشای شتی وا بكا كە بیری لە سەر نوێژ لاببا، هەم ناپەسندە نوێژیشی لە سەر بكا، بۆیێ ناپەسندە میحرابو دیواری مزگەوت بڕازاندرێتەوە، لە سەرچاوەكاندا ئەم حەدیسەیان كردۆتە بەڵگە: ﴿عَنْ عائشةَرَضِيَاللهُ عَنهَا: أَنَّ النَّبِيَّﷺ صَلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَها أَعْلامٌ فقالَ: شَغَلَتْنِي أَعْلامُ هذه، إِذْهَبُوا بِها الى أَبِيجَهْمٍ وَأْتُونِي بِإِنْبِجانِيَّتِهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە جلێكی ڕەنگاو ڕەنگدا نوێژی دەكرد، جا فەرمووی: ئەم جلە بیری لە سەر نوێژ لادام، بۆ (أَبِيجَهم)ی ببەنەوەو، جلە سادەكەیم بۆ بێنن.

(وكَفُّ شَعَرِهِ) ناپەسندە مووەكانی بپێچێتەوە (أَوْ ثَوْبِهِ) یان جلەكانی بپێچێتەوە، بەڵكو سوننەتە بیانكاتەوە، تاكو سوجدەی لەگەڵدا ببەن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ وَلا أَكُفَّ ثَوْباً وَلا شَعَراً﴾ رواه الشيخان، فەرمانم پێكراوە: لە سەر حەفت ئێسقان سوجدە ببەمو جلو موو نەپێچمەوە.

(وَوَضْعُ يَدِهِ عَلىفَمِهِ) ناپەسندە دەستی دابنێتە سەر دەمی (بِلا حاجَةٍ) بە بێپێویستی، واتە: ئەگەر باوشكا، ئەو كاتە سوننەتە دەستیچەپە دابنێتە سەر دەمی، جیاوازی ناو نوێژو دەرەوەی نوێژیش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، پێغەبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا تَثاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُمْسِكْ بِيَدِهِ عَلى فِيهِ فَإِنَّ الشَّيْطانَ يَدْخُلُ﴾ رواه مسلم، هەركاتێك یەكێكتان باوشكا، با دەستی لە سەر دەمی دابنێ؟ چونكە شەیتان دەچێتە ژوورەوە.

وَالْقِيَامُ عَلَى رِجْلٍ، وَالصَّلاةُ حَاقِناً أَوْ حَاقِباً أَوْ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ يَتُوقُ إِلَيْهِ، وَأَنْ يَبْصُقَ قِبَلَ وَجْهِهِ أَوْ عَنْ يَمِينِهِ، وَوَضْعُ يَدِهِ عَلَى خَاصِرَتِهِ، وَالْمُبَالَغَةُ فِي خَفْضِ الرَّأْسِ فِي رُكُوعِهِ،

(وَالْقِيامُ عَلَى رِجْلٍ) ناپەسندە لە نوێژدا لە سەر یەك پێ ڕابوەستێ، چونكە ماندووبوونێكە ملكەچی لەدەست دەدا، بەڵام ئەگەر پێویست بوو، ئەو كاتە ناپەسند نیە.

(وَالصَّلاةُ) ناپەسندە نوێژكردن: (حاقِناً) لە حاڵەتێكدا كە میزی ڕاگرتبێ (أَوْ حاقِباً) یان پیسایی، یان بای ڕاگرتبێ (أَوْ بِحَضْرَةِ طَعامٍ) یان لەگەڵ ئامادەبوونی خواردنێك، یان خواردنەوەیەك: كە (يَتُوقُ إِلَيْهِ) دڵی بۆی بچێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَصَلاةَ بِحَضْرَةِالطَّعامِ وَلاَهُوَ يُدافِعُهُ الأَخْبَثانِ﴾ رواه مسلم، نوێژكردن تەواو نیە لەگەڵ ئامادەبوونی خواردەمەنیو لەو حاڵەتەی هەردوو پیسیەكە تەنگاوی دەكەن.

(وَأَنْ يَبْصُقَ) ناپەسندە لە ناو نوێژو لە دەرەوەی نوێژ تف فڕێ بدا (قِبَلَ وَجْهِهِ) بەرەو پێش ڕووی خۆی (أَوْ عَنْ يَمِينِهِ) یان بەرەو ڕاستەی خۆی، بەڵكو بە لای چەپەیدا فڕێی دەدا، ئەگەر لە دەرەوەی مزگەوت بوو، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا كانَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاةِ فَإِنَّهُ يُناجِي رَبَّهُ فَلايَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلا عَنْ يَمِينِهِ وَلكِنْ عَنْ شِمالِهِ تَحْتَ قَدَمِهِ﴾ رواه الشيخان، هەركاتێك یەكێكتان لە نوێژدا بوو، ئەوە (مناجاة)ی خوای خۆی دەكا، كەوابو: تف نەكاتە پێشەوەی خۆیو لایڕاستەی، بەڵكو بیكاتە لایچەپەی لە ژێر پێی.

جا بزانە: تف فڕێدانە ناو مزگەوت بە هەموو لایەكدا هەر حەرامە، كەوابو: لە ناو مزگەوت بە لایچەپەیدا دەیكاتە ناو پارچە جلێكی خۆی، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْبُصاقُ فِيالْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُها دَفْنُها﴾ رواه الشيخان، تف فڕێدان لە ناو مزگەوت گوناهە، داپۆشەری ئەم گوناهە شاردنەوەی تفەكەیە. هەروەها تف فڕێدان بەرەو قیبلەش ناپەسندە، هەروەك لە (نهاية)و (مُغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَوَضْعُ يَدِهِ عَلىخاصِرَتِهِ) ناپەسندە لە ناو نوێژدا دەستی دابنێتە سەر كەلەكەی، ئەگەر پێویست نەبێ ﴿عَنْ أَبِيهريرةَ نَهى رَسُولُ اللهِﷺ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ مُخْتَصِراً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردوە: پیاو نوێژ بكا لە حاڵەتێكدا دەستی لە سەر كەلەكەی دابنێ.

(وَالْمُبالَغَةُ فِي خَفْضِ الرَّأْسِ) هەروەها ناپەسندە زۆر سەری خۆی شۆڕ بكاتەوە (فِي رُكُوعِهِ) لە ڕكووع بردنیدا ﴿ عَنْ عائشةَرَضِيَاللهُ عَنها: كانَ النَّبِيُّﷺ إِذا رَكَعَ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ ﴾ رواەمسلم، كە پێغەمبەرﷺ ڕكووعی دەبرد، سەری بەرز نەدەكردەوەو شۆڕیشی نەدەكردەوە.

وَالصَّلاَةُ فِي الْحَمَّامِ وَالطَّرِيقِ وَالْمَزْبَلَةِ وَالْكَنِيسَةِ وَعَطَنِ الإِبِلِ وَالْمَقْبَرَةِ الطَّاهِرَةِ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

﴿ له گۆڕستان و له چەند شوێنێکی‌تردا نوێژکردن ناپەسندە ﴾

بزانە: لە شوێنی‌زەوتکراودا-واتە: هەم لە سەر شتی‌زەوتکراویش- نوێژکردن حەرامە، بەڵام نوێژەکەش دروست دەبێ، واتە: واجبەکەی لە سەر لادەچێ بەڵام تاوانباریش دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە، ئینجا چەند شوێنێکی‌تریش هەنە، نوێژکردن تێیاندا ناپەسندە، بەڵام نوێژەکەش دروست دەبێ، هەروەك دەفەرموێ:

(وَالصَّلاَةُ) نوێژکردن ناپەسندە (فِي الْحَمَّامِ) لە ناو گەرماودا، جیاوازی جێگەی خۆشۆردن و جل داکەندن نیە (وَالطَّرِيقِ) هەروەها نوێژکردن ناپەسندە: لە سەر ڕێگەو (وَالْمَزْبَلَةِ) لە زبڵخانەداو لە هەر شوێنێکی‌تریشدا: کە پیسی لێبێ، چونکە ڕوو لە پیسی‌کردن لە نوێژدا ناپەسندە، جا ئەگەر لاشەی، یان جل و بەرگی بە پیسیەکە بکەوێ، نوێژەکەشی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە پێنجەم مەرجی‌نوێژدا باسمان کردن (وَالْكَنِيسَةِ) هەروەها نوێژکردن ناپەسندە لە کەنیسەو دێری جولەکەو گاوراندا، هەم (وَعَطَنِ الأبِلِ) لە مۆڵگەی ووشتردا.

هەم (وَالْمَقْبَرَةِ الطَّاهِرَةِ) نوێژکردن ناپەسندە لە گۆڕستانی‌پاکدا، واتە: ئەو گۆڕستانەی دووبارە هەڵنەکەندراوە تاکو مردوویتری تێدا بنێژری (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە ناوەوەی گۆڕ بە کێم و خوێن پیس بووە، ڕووتێکردنی ناپەسندە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتُصَلُّوا إِلَى الْقُبُورِ وَلاَتَجْلِسُوا عَلَيْهَا﴾ رواه مسلم، بەرەو گۆڕەکان نوێژ مەکەن و لە سەریشیان دامەنیشن. جا ئەگەر گۆڕستانەکە دووبارە هەڵکەندرابو، ئەو کاتە نوێژکردن لە سەر خاکەکەی دروست نیە، چونکە گڵەکەی تێکەڵ بە کێم و خوێن بووەو پیس بووە، مەگەر شتێکی پاك لە سەر خاکەکە ڕابێخێ، یان لە شوێنێکی هەڵنەکەندراوی پاکدا نوێژبکا، ئەو کاتە نوێژەکە دروستە، بەڵام ناپەسندە؟ چونکە نوێژەکە بەرامبەر بە پیسیەکەیە، کەوابو: ئەگەر مردوویێك لە ناو مزگەوتدا بنێژرێ هەمان بڕیاری ناپەسندی‌ی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿الأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ﴾ رواه أبويعلى قال المناوي: هو حديث صحيح. پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم زیندوونە لە ناو گۆڕەکانیاندا نوێژ دەکەن. کەواتە لاشە پیرۆزەکانیان ناڕزێ و ناو گۆڕەکەیان پاکە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا حەرامە لە نوێژدا ڕوو بکاتە گۆڕی پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم بە مەبەستی (تَبَرُّك)=بەرەکەت وەرگرتن، چونکە سەر ئەکێشێتە لای (شِرْك)، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

....

کەوابو: گۆڕی خەڵکی‌تری–جگە پێغەمبەران عَلَيهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلام– لەپێشترە بۆ حەرامی، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿أَلاَ وَإِنَّ مَنْ كانَ قَبْلَكُمْ كانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصالِحِيهِمْ مَساجِدَ، أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُواالْقُبُوْرَ مَساجِدَ إِنِّي أَنْهـاكُمْ عَنْ ذلِكَ﴾ رواه مسلم، ئاگادار بن: ئەو ئوممەتانەی پێش ئێوە گۆڕی پێغەمبەرەكانیان‌و پیاوە چاكەكانیان دەكردە مزگەوت، ئێوە گۆڕەكان مەكەنە مزگەوت، من قەدەغەتان ئەكەم لەو كارە.

ئیمامی (النواوي) لە (شرح)ی ئەم حەدیسەدا دەفەرمویٚ: (كاتیٚ (صحابة)كان مزگەوتی پێغەمبەریانﷺ گەورە كردو گۆڕی پێغەمبەرﷺو ئیمامی(أبوبكر)و ئیمامی(عمر)رَضِيَ اللهُ عَنهُما بەگەڵ (حَرَم)ی مزگەوت كەوتن، (صَحابة)كان چەند دیواری بەرزیان لە سەر گۆڕەكە دروست كردن تاكو دیار نەبیٚ، نەوەك خەڵك لە نوێژدا ڕووی تیٚبكاو سەر بكێشێتە لای حەرام). بڕوانە (شرح مسلم).

كەوابو: هەر مزگەوتێك گۆڕی تیٚدا بیٚ، حەرامە: بە مەبەستی (تَبَرُّك) نوێژی تیٚدا بكریٚ، بەڵام ئەگەر بە مەبەستی (تَبَرُّك) نەبو زیانی نیە، بەو مەرجەی گۆڕەكە دوور بیٚ، یان دیوارێك لە نێوانیاندا هەبیٚو ڕوو تێكردن نەمێنیٚ، هەروەك لە مزگەوتی پێغەمبەردا ﷺ ئەوهایەو، لە (تحفة)و (نهاية)ش دەفامێتەوە.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی مزگەوتەكان ﴾

پێغەمبەر ﷺدەفەرمویٚ: ﴿مَنْ بَنَى مَسْجِداً يَبْتَغِي بِهِ وَجهَ اللهِ–تَعالى– بَنَىاللهُ لَهُ بَيْتـاً فـي الْجَنَّةِ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك مزگەوتێك دروست بكا بۆ ڕەزامەندیٚ‌خوا، خوای گەورە خانووێكی وەك ئەو مزگەوتەی لە بەهەشتدا بۆ دروست دەكا.

ئینجا سوننەتە: مزگەوت لە شوێنێكی وەهادا دروست بكریٚ: كە خەڵك بە ئاسانی بیگاتیٚو نوێژی تیٚدا بكەن ﴿عَن عائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها: أَمَرَ رَسولُ اللهِﷺ بِبناءِ الْمَساجِدِ فِيالدُّورِ وَأَنْ تُنَظَّفَ وَتُطَيَّبَ﴾ رواه أبوداود بسند صالح، پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە: مزگەوت لە نێوان خانوواندا دروست بكریٚو پاك‌و خاوێن ڕابگیریٚو بۆنخۆش بكریٚ.

كەوابو: حەرامە مزگەوت پیس‌و چڵكن بكریٚ، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿إِنَّ هَذِهِ الْمَساجِدَ لاتَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هذاالْبَوْلِ وَلا الْقَذَرِ، إِنَّما هِيَ لِذِكْرِاللهِ تَعالى وَقِراءَةِالْقُرْآنِ﴾ رواه مسلم، ئەو مزگەوتانە ناگونجێن نە بۆ میز تیٚداكردن‌و نە بۆ چڵكن كردن، بەڵكو تەنها بۆ زیكری خواو قورئان خوێندنن.

هەروەها ناپەسندە بۆن ناخۆش بكریٚ، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿مَنْ أَكَلَ ثُوماً أَوْ بَصلاً فَلْيَعْتَزِلْنا أَوْ فَلْيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنا وَلْيَقْعُدْ فِيبَيْتِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك سیر، یان پیازی

خوارد، با لێمان جیا بێتەوەو نەیەتە مزگەوت نوێژمان لەگەڵ نەکا، با لە ماڵی خۆی دانیشێ. واتە: با لە ماڵی خۆیدا نوێژ بکا تاکو بە بۆنە ناخۆشەکەی خەڵکی ئازار نەدا. کەواتە: ناپەسندە بە پێی بۆن پێڵاو و بەرگی چڵکنو بۆن ئارەقە بڕواتە ناو مزگەوت، چونکە خەڵکی ئازار دەدا.

هەروەها پێویستە ڕێز لە مزگەوت بندرێو دەنگی تێدا بەرز نەکرێتەوە، هەرچەند زیکرو قورئانخوێندنیش بێ، ئەگەر دەیزانی خەڵك نوێژی لێتێك دەچێ، هەروەها نابێ دەمەچەقەو پێکەنینی بە دەنگو کڕینو فرۆشتنی تێدا بکرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا لاَ أَرْبَحَ اللهُ تجارَتَكَ، وَ إِذا رَأَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ ضالَّةً فَقُولُوا لاَرَدَّهااللهُ عَلَيْكَ﴾رواه الترمذی وقال حدیث حسن، هەرکاتێك یەکێکتان دیت لە مزگەوتدا کڕین، یان فرۆشتن دەکا، پێی بڵێن: خوا قازانج نەداتە بازرگانیەکەت، وە هەرکاتێك یەکێکتان دیت لە مزگەوتدا بانگەوازی بۆ شتی ونبوو دەکا، پێی بڵێن: خوا بۆت نەگەڕێنێتەوە. چونکە مزگەوت بۆ ئەو جۆرە کارانە دروست نەکراوە.

بەڵام نوستنو خواردن لە ناو مزگەوتدا زیانی نیە، بەو مەرجەی چڵکن نەکرێو لە نوێژکەرانیش بەرتەنگ نەکرێ ﴿عَنْ ابْنِ عمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: أَنَّهُ كانَ يَنامُ فِي مَسْجِدِالنَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ شابٌّ أَعْزَبُ﴾رواه البخاري، (عبدالله بن عمر) رَضِيَ اللهُ عَنْهما لە مزگەوتی پێغەمبەرداﷺ دەخەوت لەو کاتدا گەنجێکی بێژن بوو. جا ئەگەر لە مزگەوتدا جەنابەتی تووش بوو، واجبە: یەکسەر بڕواتە دەرەوە، جا ئەگەر نەگونجا: وەك بەند کرابێ، یان ترسێکی گیانی، یان ماڵی هەبێ، واجبە: (تیمم) بکا، هەر وەك لە باسی جەنابەتدا ڕوونمان کردەوە.

هەروەها حەرامە ڕێگا بدرێتە منداڵی نەفامو شێتو ئافرەتی حەیزدارو ئاژەڵو سەرخۆشو ئەو جۆرە کەسانە بچنە ناو مزگەوت، ئەگەر مەترسی پیسکردنی هەبێ، ئەگینا: ناپەسندە، هەروەها حەرامە کافر بچێتە ناو مزگەوت تەنها بە ئیزنی موسڵمانێك نەبێ.

ئینجا بزانە: نوێژی واجب لە مزگەوتدا زۆر خێری زیاترە: لە نوێژی ماڵەوەو شوێنەکانیتر، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ مَشى إِلى بَيْتٍ مِنْ بُيوتِ اللهِ لِيَقْضِيَ فَرِيضَةً مِنْ فَرائِضِ اللهِ كانَتْ خُطُوَتاهُ إِحْداهُما تَحُطُّ خَطِيئَةً وَالأُخْرى ترفَعُ دَرَجَةً﴾ رواه مسلم، هەرکەسێك لە ماڵی خۆی دەستنوێژ بگرێ، ئینجا بە پێیان بچێتە ماڵێك لە ماڵەکانی خوا —واتە: مزگەوتێك— تاکو نوێژێکی واجب لەوێدا بکا، هەر هەنگاوێکی خراپەیەکی لە سەر لائەداو هەر هەنگاوێکیتریشی پلەیەکی بەرز ئەکاتەوە.

ئینجا کە ویستی لە ماڵەوە بچێتە دەرەوە، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلا حَوْلَ وَلا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ﴾رواه أصحاب السنن وقال الترمذي: حديث حسن.

(بابٌ)

سُجُودُالسَّهْوِ سُنَّةٌ:

ئینجا كه ویستی بڕواته ناو (حَرَم)ی مزگەوت سوننەته بڵێ: ﴿بِسْـمِ اللهِ، اَلْحَمْـدُ لِلّـهِ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ رَحْمَتِـكَ﴾حديث حسن رواه الترمذي الاّ (التسمية والحمد) فابن السني.

ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پـێی ڕاستەی پێشدا بنێتـه ژوورەوه، ئینجا بۆ هاتنـه دەرەوەش هەمان زیكرو دوعا دەكا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.

هەروەها—جگە لەو دوعایەی ڕابردووش— بۆ چونە ناو مزگەوت ئـەم دوعایـەش سـوننەتە: ﴿أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطانِ الـرَّجِيمِ﴾رواه أبـوداود بسند صالح. ئینجا كـه چـووە نـاو مزگـەوت، سـوننەتە: نیـەتی (إعتكـاف) بێنـێ، ئینجا دانەنیشێ تا دوو ڕەكعەت (تَحِيَّةالْمَسْجِدِ) دەكا، هەروەك لە نوێژی سوننەتدا بە بەڵگەوە ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءالله تعالى.

جا ئەگەر لە بەر هەر هۆیەك (تحیةالمسجد)ی نەكرد، سوننەتە: چوار جـار ئـەم زیكرانـەی (اَلْباقِياتُ الصّالِحات) بڵێ كە لەم حەدیسـەدانە: ﴿عن أبيهريرةﷺ: قال النَّبِيُّﷺ: إِذا مَرَرْتُمْ بِرِياضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا قُلْتُ: يا رَسُولَ اللهِ وَما رِياضُ الْجَنَّةِ؟ قال: اَلْمَساجِدُ. قُلْتُ: وَماالرَّتْعُ؟ قال: سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ وَلاإِلهَ الاّاللهُ وَاللهُ أَكْبَـر﴾ رواه الترمـذي بسـند حسـن، هـەر كاتێك بە باغی بەهەشتدا ڕابردن بلـەوەڕێن، گـوتم: بـاغی بەهەشـت چـیـیە؟ پێغەمبـەرﷺ فەرمووی: مزگەوتەكانن، گوتم: لەوەڕان چییە؟ فەرمووی: زیكـری (سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْـدُ لِلّهِ وَلاإِلهَ الاّاللهُ وَاللهُ أَكْبَر)ە.

ئینجا تا لە مزگەوتدا بێ، سوننەتە: ئەو زیكرانە بەردەوام بڵێو قورئان بخوێنێو خۆی بە كـاری ئـاینی خـەریك بكـا، ئـیتر جگـە لـەو ڕەووشـتانەی ڕابـردوو، چـەندیتر مـاوە لـە (المجموع)و (الاذكار للنواوي)و (مغـني)دا—كـە سەرچـاوەی ئـەو پاشـكۆیە بـون— باسـیان كراوە، چەندیتریش لە باسی جەنابەتو حەیزدا ڕابردن، پێویستە لێیان ئاگادار بـی، وَآخِرُ دَعْوانا أَنِ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ.

﴿ بابٌ: لە باسی سوجدەی سەهوو ﴾

(سُجُودُالسَّهْوِ) سوجدەی سەهوو لە ناو نوێژدا (سُنَّةٌ) سـوننەتە، جیـاوزای نیـە: نوێژەكـە واجب بێ، یان سوننەت بێ، كەواتە: ئەگەر سوجدەیسەهوو نەشبا، نوێژەكەی دروسـتە، بەڵام ئەگەر ئیمام سوجدەیسەهووی برد، ئەو كاتە بە هۆی شوێنكەوتن لە سەر مەئموم واجب دەبێ، هەروەك لە (بجیرمی)دا فەرموویەتی.

عِنْدَ تَرْكِ مَأْمُورٍبِهِ أَوْ فِعْلِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ، فَالأَوَّلُ إِنْ كَانَ رُكْناً وَجَبَ تَدَارُكُهُ، وَقَدْ يُشْرَعُ السُّجُودُ كَزِيَادَةٍ حَصَلَتْ بِتَدَارُكِ رُكْنٍ كما سَبَقَ فِي التَّرْتِيبِ، أَوْ بَعْضاً-وَهوَ الْقُنُوتُ أَوْ قِيَامُهُ أَوِ التَّشَهُّدُ الأَوَّلُ أَوْ قُعُودُهُ،

ئینجا سوجدەی سەهوو لە دوو حاڵەتدا سوننەتە: یەکەم: (عِنْدَ تَرْكِ مَأْمُورٍ بِهِ) لە کاتی نەکردنی فەرمان پێکراوێك لە نوێژدا، یان لە کاتی کەوتنە گومان لە کردنو نەکردنیدا.
دووەم: (أَوْ فِعْلِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ) یان لە کاتی کردنی قەدەغەکراوێك لە نوێژدا:
(فَالأَوَّلُ) جا ئەو فەرمان پێکراوەی کە نەکراوە (إِنْ كانَ رُكْناً) ئەگەر ڕوکنێکی‌نوێژ بوو، واتە: ئەو واجبانەی نوێژیان لێپێك دێ (وَجَبَ تَدَارُكُهُ) واجبە: بۆ ڕوکنەکە بگەڕێتەوەو بیکا، جیاوازی نیە: بێگومان بزانێ نەیکردوە، یان گومانی هەبێ ئایا کردویەتی، یان نا؟ چونکە سوجدەی‌سەهوو جێگەی ڕوکن ناگرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام (وَقَدْ يُشْرَعُ السُّجُودُ) لەگەڵ گەڕانەوەیشی بۆکردنی ڕوکنەکە، هەندێ جار سوجدەی سەهووش سوننەتە (كَزِيادَةٍ) وەك زێدەبوونی کردەوەیەك: کە (حَصَلَتْ) لە ناو نوێژدا پەیدا ببێ (بِتَدارُكِ رُكْنٍ) بە هۆی گەڕانەوە بۆ کردنی ڕوکنێك لە ڕوکنەکانی‌نوێژ (كَماسَبَقَ) هەروەك ڕوونکردنەوەی ئەو زێدەیە ڕابرا (فِي التَّرْتِيبِ) لە باسی ڕیزکردنی ڕوکنەکانی نوێژدا.
بۆ وێنە: ئەگەر لە سوجدەدا زانی ڕوکووعی نەبردوە، واجبە یەکسەر هەڵستێتەوە پێوەو ڕوکووع بباو لە ڕوکووع هەڵسێتەوە، ئینجا بڕواتەوە سوجدە؟ تاکو ڕیزی‌نوێژ تێك نەچێ، بەڵام بە هۆی ئەو زێدەییە سوننەتە سوجدەی‌سەهووش ببا ﴿عن عمران بن الحُصَيْن‌ﷺ: سَلَّمَ رَسَوْلُ اللهﷺ فِي ثلاثِ رَكَعاتٍ مِنَ الْعَصْرِ...فَقالَ رَجُلٌ أَقُصِرَتِ الصَّلاةُ يارَسُولَ الله؟ فَخَرَجَ مُغْضَباً فَصَلَّى الرَّكعَةَالَّتِي كانُ تَرك ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ نوێژی‌عەسری سێ ڕەکعەت کردو سەلامی داوە، پیاوێك گوتی: ئایا نوێژ کورت کراوەتەوە؟ جا پێغەمبەرﷺ ڕەکعەتەکەی‌تریشی کردو سوجدەی سەهووشی برد، ئینجا سەلامی داوە.
(أَوْ) یان ئەو فەرمان پێکراوەی کە نەکراوە (بَعْضاً) سوننەتێك بوو لەو سوننەتانەی ئەندامێکی نوێژن (وَهُوَ) ئەو جۆرە سوننەتانەی ئەندامێکی نوێژن، ئەمانەن:
یەکەم: (الْقُنُوتُ) قونووتی نوێژی سبەینێو وەتری ڕەمەزانە. دووەم: (وَقِيامُهُ) بە پێوە ڕاوەستانی قونووتە: وەك ئەگەر یەکێك قونووتیش نەزانێ، هەر سوننەتە بە ئەندازەی قونووت بە پێوە ڕابوەستێ. سێیەم: (وَالتَّشَهُّدُ الأَوَّلُ) تەحیاتی‌یەکەمە. چوارەم: (أَوْ قُعُودُهُ) یان دانیشتنی تەحیاتی‌یەکەمە: وەك ئەگەر کەسێك تەحیاتیش نەزانێ، هەر

وَكَذَا الصَّلاَةُ عَلَى النَّبيِّ ﷺ فِيهِ فِي الأَظْهَرِ - سَجَدَ، وَقِيلَ إِنْ تَرَكَهُ عَمْداً فَلاَ، قُلْتُ: وَكَذَا الصَّلاَةُ عَلَى الآلِ حَيْثُ سَنَنَّاهَا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلاَ تُجْبَرُ سَائِرُ السُّنَنِ. وَالثَّانِي إِنْ لَمْ يُبْطِلْ عَمْدُهُ

سوننەتە بە ئەندازەی تەحیات دابنیشێ. پێنجەم: (وَكَذا الصَّلاةُ عَلَى النَّبيِّ ﷺ) هەروەها سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەر ﷺ (فِيهِ) لە کۆتایی قونووتو تەحیاتیەکەمدا (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

ئینجا هەر یەکێکی لەو پێنجانەیڕابردوو نەکرد، ئەوە ئەگەر دەستی بە واجبێکیتر کردبێ، دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە، بەڵکو (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهووی لە جیاتی ببا، تاکو جێگەی ئەو سوننەتە نەکراوە بگرێتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ تَرَكَهُ عَمْداً) ئەگەر یەکێکی لەو سوننەتانەیڕابردوو بە قەسدی نەکرد (فَلا) سوجدەی سەهوو نابا، بەڵام ڕەفتار بەم فەرموودە بێهێزە ناکرێ، چونکە فەرموودەی ڕاست ئەوەیە: بە سەهوو نەیکردبێ، یان بە قەسدی، سوجدەی سەهوو لە هەردوو حاڵەتدا سوننەتە ﴿عن عبدالله بن بُحَيْنَة ﷺ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ قَامَ مِنْ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُما، فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە دوو ڕەکعەتی نوێژی نیوەڕۆ هەڵساوەو دانەنیشت تەحیات بخوێنێ، ئینجا کە نوێژی تەواو کرد، دوو سوجدەی سەهووی برد، ئینجا سەلامی داوە.

شەشەم: (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وكَذاالصَّلاةُ عَلَى الآلِ) هەروەها سەلاوات لێدان لە سەر (آل)ی پێغەمبەر ﷺ یەکێکە لەو سوننەتانەی سوجدەی سەهوو لە جیاتیان دەبردرێ (حَيْثُ سَنَنَّاها) لەو شوێنەی بە بەڵگەی حەدیس بە سوننەتمان دانابو: کە تەحیاتیئاخیرو قونووت بوو (وَاللهُ أعلَمُ).

(وَ) هەروەها بزانە: جگە لەو سوننەتانەیڕابردوو: کە ئەندامێکی نوێژ بون (لا تُجْبَرُ سائِرُالسُّنَنِ) سوننەتەکانیتری نوێژ–ئەگەر نەکران– دروست نیە: سوجدەی سەهوو لە جێیان دابندرێ: وەك دوعای إفتتاحو (أعوذ بالله)و دەست بەرزکردنەوەکانو سورەتی دوای فاتیحەو تەسبیحاتی ڕوکوعو سوجدەو دەنگ هەڵێنانو قونووتی بەڵا...هتد، واتە: ئەگەر یەکێکی لەو سوننەتانە نەکرد، یان هەر هیچی نەکردن: بە سەهوو، یان بە قەسدی، ئەوە دروست نیە: سوجدەی سەهوو لە جیاتیان ببا، چونکە پێغەمبەر ﷺ سوجدەی لە جیاتی نەبردون، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: ئەگەر بە قەسدیو بە بێعوزر سوجدەی سەهوو لەجیاتی ئەو جۆرە سوننەتانە ببا، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالثَّانِي) هۆی دووەم: کە کردنی قەدەغەکراوێك بوو لە نوێژدا (إِنْ لَمْ يُبْطِلْ عَمْدُهُ) ئەگەر لەو جۆرە قەدەغەکراوە بوو: لە بەر کەمی بەقەسدیەکەشی نوێژی بەتاڵ نەدەکرد

كَالإِلْتِفَاتِ وَالْخَطْوَتَيْنِ لَمْ يَسْجُدْ لِسَهْوِهِ، وَإِلاَّ سَجَدَ إِنْ لَمْ تَبْطُلْ بِسَهْوِهِ، كَكَلاَمٍ كَثِيرٍ فِي الأَصَحِّ، وَتَطْوِيلُ الرُّكْنِ الْقَصِيرِ يُبْطِلُ عَمْدُهُ فِي الأَصَحِّ فَيَسْجُدُ لِسَهْوِهِ، فَالاِعْتِدَالُ قَصِيرٌ وَكَذَا الْجُلُوسُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فِي الأَصَحِّ،

(كَالأَلْتِفاتِ) وەكو ئاوەڕدانەوەو (وَالْخَطْوَتَيْنِ) وەكو دوو هەنگاو (لَمْ يَسْجُدْ لِسَهْوِهِ) بۆ سەهووەكەشی سووجدەیسەهوو نابا، هەروەك بۆ بەقەسدیەكەشی سوجدە نابا، چونكە ﴿پێغەمبەرﷺ (امامة)ی لە ناو نوێژدا هەڵدەگرت و دایدەنا سوجدەیسەهووشی نەبرد﴾. هەروەك لە جموجۆڵی ناو نوێژدا ڕوونمان كردەوە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ئەو قەدەغەكراوەی بە قەسدی كردبا نوێژی بەتاڵ دەكرد: وەك ڕەكعەتێكی زیاد، یان سوجدەیەكی زیاد، یان ڕوكووعێكی زیاد: ئەگەر بە سەهوو ئەوانەی كرد (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهو ببا ﴿عَنْ عبدالله: صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الظُّهْرَ خَمْساً، فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ: صَلَّيْتَ خَمْساً؟ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە سەهوو نوێژی نیوەڕۆی پێنج ڕەكعەت كرد، ئینجا كە سەلامی داوە، پێی گوترا: پێنج ڕەكعەتت كردن؟ جا دوو سوجدەی سەهووی برد، ئینجا دووبارە سەلامی داوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو بەو مەرجە بوو: (إِنْ لَمْ تَبْطُلْ بِسَهْوِهِ) ئەگەر نوێژەكە بە سەهووكردنی ئەو قەدەغەكراوە بەتاڵ نەبێ، واتە: بەڵام ئەگەر بە سەهووەكەشی نوێژەكە بەتاڵ دەبوو (كَكَلامٍ كَثِيرٍ) وەكو قسەكردنێكی زۆر، یان بێدەستنوێژی، یان خواردن، یان جموجۆڵێكیزۆر، ئەوانە ئەگەر بە سەهووش بكا نوێژەكە بەتاڵ دەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەوابو: لەو حاڵەتەدا سوجدەی سەهووی ناوێ، چونكە لە نوێژدا نەماوەتەوەو واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەكە بكاتەوە.

(وَتَطْوِيلُ الرُّكْنِ الْقَصِيرِ) درێژكردنەوەی ڕوكنێكیكورت (يُبْطِلُ عَمْدُهُ) بە قەسدیەكەی نوێژ بەتاڵ دەكا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا درێژكردنەوەی بە هۆی بێدەنگبوون بێ، یان بە هۆی زیكرێكی وەها: كە سوننەت نەبێ –ئەگەر بە قەسدی بێ– نوێژ بەتاڵ دەبێ، كەوابو: (فَيَسْجُدُ لِسَهْوِهِ) ئەگەر بە سەهوو درێژی كردەوە سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا:

(فَالإِعْتِدالُ) هەڵسانەوە لە ڕوكووع (قَصِيرٌ) ڕوكنێكی كورتە، كەواتە: لە زیكری خۆی زیاتر –جگە لە قونووت لە شوێنی خۆیدا، یان تەسبیحاتی(صَلاةُ التَّسْبِيحِ)– دروست نیە بە هیچ زیكرێكیتر درێژ بكرێتەوە (وَكَذَا الْجُلُوسُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ) هەروەها دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەش ڕوكنێكیكورتە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە: لە ئەندازەی زیكرەكەیخۆی نابێ زیاتر درێژ بكرێ.

وَلَوْ نَقَلَ رُكْناً قَوْلِياً كَفَاتِحَة فِي رُكُوعٍ أَوْ تَشَهُّد لَمْ تَبْطُلْ بِعَمْــدِه فِي الأَصَــحِّ، وَيَسْــجُدُ لِسَهْوِه فِي الأَصَحِّ، وَ عَلَى هَذَا تُسْتَثْنَى هذه الصُّورَةُ مِنْ قَوْلِنَا: مَالاَ يُبْطِلُ عَمْدُهُ لاَ سُــجُودَ لِسَهْوِه. وَلَوْ نَسِيَ التَّشَهُّدَ الأَوَّلَ فَذَكَرَهُ بَعْدَ إِنْتِصَابِه لَمْ يَعُدْ لَهُ،

(وَلَوْ نَقَلَ رُكْناً قَوْلِيّاً) ئەگەر ڕوكنێكی زوبانیی گواستەوە: لە شوێنیخۆی بۆ لای ڕوكنێكیتر (كَفَاتِحَةٍ) وەك فاتیحە، یان بەشێكیفاتیحە بخوێنێ (فِي رُكُوعٍ) لە ناو ڕوكووعدا، یان لە ناو سوجدەدا (أَوْ تَشَهُّدٍ) یان لە ناو دانیشتنیتەحیاتدا، یان تەحیات بە پێوە بخوێنێ (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەكە بەتاڵ نابێ (بِعَمْدِهِ) بە بەقەسدی گواستنەوەی ئەو ڕوكنە زوبانییە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە شێوەی نوێژەكە تێك نەچوە.

ئینجا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێكدا بوو: كە ڕوكنە زوبانیەكە لە شوێنی خۆیدا بخوێنێو دووبارەش لە ناو ڕوكنێكیتردا بیخوێنێتەوە، هەروەك لە (حاشیةالجمل)دا ڕوونی كردۆتەوە، چونكە ئەگەر بە قەسدی لە شوێنی خۆیدا نەیخوێنێ، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (الأنوار)دا فەرموویەتی.

بەڵام ئەگەر لە پێش شوێنیخۆیدا بیخوێنێ، ئەو كاتە واجبە ڕوكنە زوبانیەكە لە شوێنی خۆیدا دووبارە بخوێنێتەوە، هەروەك لە سێزدەمین ڕوكنینوێژدا لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا (وَيَسْجُدُ لِسَهْوِهِ) ئەگەر بە سەهوو، یان بە قەسدی گواستیەوە، سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَعَلَى هذا) جا لە سەر ئەو فەرموودە ڕاستترە (تُسْتَثْنَى هذه الصُّورَةُ) ئەو وێنەیە جیادەكرێتەوە (مِنْ قَوْلِنَا:) لەو (قاعدة)یەی كە گوتمان: (ما لايُبْطِلُ عَمْدُهُ لاسُجُودَ لِسَهْوِهِ) هەر قەدەغەكراوێك بە قەسدیەكەی نوێژ بەتاڵ نەكا، سوجدەیسەهوو بۆ سەهووەكەی نابردرێ، هەروەك لە سەرەتای هۆیدووەمدا ڕوونمان كردەوە.

(وَلَوْ نَسِيَ التَّشَهُّدَ الأَوَّلَ) ئەگەر تەحیاتییەكەمی لە بیر كردو نەیخوێند (فَذَكَرَهُ) ئینجا هاتەوە بیری (بَعْدَ انْتِصَابِهِ) پاش ئەوەی تەواو هەڵساوەو بە پێوە ڕاوەستا (لَمْ يَعُدْ لَهُ) دروست نیە بۆ ئەو تەحیاتەیەكەم بگەڕێتەوە، چونكە دەستی بە واجب كردوەو تەحیاتەكەش سوننەتە، كەوابو: فاتیحە دەخوێنێو لەجیاتی تەحیاتەكەش سوجدەی سەهوو دەبا ﴿عن زياد بن علاقة: صَلَّى بِنَا الْمُغِيرَةُ فَلَمَّا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَامَ وَ لَمْ يَجْلِسْ، فَسَبَّحَ بِهِ مَنْ خَلْفَهُ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ: أَنْ قُومُوا. فَلَمَّا فَرَغَ سَلَّمَ وَسَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ وَقَالَ: هكذا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ﴾ رواه أبوداود والترمذي و صححه، (المغيرة) نوێژی جەماعەتی بۆ كردین لە دوای دوو ڕەكعەت هەڵساوەو دانەنیشت تەحیات بخوێنێ، مەئموومەكان گوتیان:

فَإِنْ عَادَ عَالماً بتَحْرِيمه بَطَلَتْ، أَوْ نَاسياً فَلاَ، وَيَسْـجُدُ للسَّـهْوِ، أَوْ جَـاهلاً فَكَـذَا فِيالأَصَحِّ، وَلِلْمَأْمُومِ اَلْعَوْدُ لمُتَابَعَة إِمَامه فِيلأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ وَجُوبُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(سُبْحانَ اللهِ)، ئەویش ئامازەی بۆ كردن: تا هەڵبستنەوە، ئینجا كە نوێژی تەواو كرد، لەجیاتی تەحیاتەكە دوو سوجدەی سەهووی بردو فەرمووی: پێغەمبەرﷺ ئەوەای كرد.

كەوابو: (فَإِنْ عَادَ) ئەگەر لە پێوە بە قەسدی گەڕاوە بۆ تەحیاتەكەو (عَالماً بتَحْرِيمه) دەیزانی گەڕانەوەش حەرامە (بَطَلَتْ) نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ (أَوْ نَاسِياً) یان لە بیری كرابو كە لە نوێژدایە، بۆیێ گەڕاوە (فَلا) نوێژەكە بەتاڵ نابێ، بەڵام هەركاتێك هاتەوە بیری، واجبە: واز لە تەحیاتەكە بێنێو یەكسەر بۆ فاتیحەخوێندن هەڵسێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، كەوابو: (وَيَسْجُد لِلسَّهْوِ) سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا چونكە تەحیاتەكەی نە خوێندوەو دانیشتنێكیتری زیاد كردوە.

(أَوْ جاهِلاً) یان نەیدەزانی گەڕانەوە حەرامە، بۆیێ گەڕاوە تەحیات بخوێنێ (فَكَذا) ئەوەش وەكو مرۆڤی لەبیرچوو بڕیاری بۆ دەدرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، واتە: نوێژەكەی بەتاڵ نابێ، بەڵام هەر كاتێك زانی حەرامە، واجبە یەكسەر بۆ فاتیحە خوێندن هەڵسێتەوەو سوننەتە سوجدەی سەهووش ببا.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەرباری ئەو كەسە بوو كە ئیمامی نوێژ بێ، یان بەتەنهایی نوێژ بكا، بەڵام ئەگەر مەئمووم بە سەهوو، یان بە نەزانی هەڵساوەو ئیمامەكەشی دانیشت بۆ تەحیات خوێندن، ئەو كاتە (وَلِلْمَأْمُومِ) بۆ مەئموومەكە دروستە (اَلْعَوْدُ) لە پێوە بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن (لِمُتَابَعَةِ إِمامِهِ) بۆ شوێنكەوتنیئیمامەكە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا (قُلْتُ) ئیمامی(النـواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: (وُجُوبُهُ) واجبە لە پێوە بگەڕێتەوەو لەگەڵ ئیمامەكەی دابنیشێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونكە شوێنكەوتنیئیمام لە نوێژدا واجبە، واتە: ئەگەر نەگەڕێتەوە، یان نیەتی جیابوونەوە نەهێنێ، نوێژەكەیخۆی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر هەڵسانەوەیمەئمووم بە نەزانیو بە سەهوو نەبو، بەڵكو بە قەسدی بوو، ئەو كاتە گەڕانەوەی واجب نیە، بەڵكو سوننەتە، هەروەك لە(تحفه)دا فەرموویەتی.

هەروەها بزانە: ئەگەر ئیمامو مەئمووم هەردووكیان هەڵسانەوە پێوە، ئەو كاتەش دروست نیە هیچێكیان بگەڕێنەوە بۆ تەحیات، جا ئەگەر ئیمامەكە گەڕاوە، دروست نیە مەئمووم شوێنی بكەوێو لەگەڵی بگەڕێتەوە، چونكە ئەگەر ئیمامەكە بەقەسدی گەڕابێتەوە نوێژی بەتاڵە، ئەگەر بە سەهوو، یان بە نەزانی گەڕابێتەوە شوێنكەوتنی دروست نیە، كەوابو: یان بەپێوە چاوەڕوانی دەكا تا ئەویش هەڵدەستێتەوە، یان نیەتی جیابوونەوە دێنێو نوێژەكەیخۆی بە تەنهایی تەواو دەكا.

وَلَوْ تَذَكَّرَ قَبْلَ إنْتصابه عَادَ للتَّشَهُّد وَيَسْجُدُ إنْ كَانَ صَارَ إلىالْقيامِ أَقْرَبَ، وَلَـوْ نَهَـضَ عَمْداً فَعَادَ بَطَلَتْ إنْ كانَ إلَىالْقيَامِ أَقْرَبَ، وَلَوْ نَسيَ قُنُوتاً فَذَكَرَهُ في سُجُوده لَمْ يَعُدْ لَهُ

دیسان بزانه: ئەگەر ئیمامەکە هەڵساوەو تەحیاتی نەخوێند، ئەو کاتەش دروست نیە مەئمووم لێی دوا بکەوێو تەحیات بخوێنێ، چونکە بەو دواکەوتنە نوێژیخۆی بەتاڵ دەبێ، کەوابو: واجبە یەکسەر شوێنی بکەوێو هەڵسێتەوە، جا ئەگەر ئیمامەکە لە پێوە گەڕاوەو دانیشت، دیسان دروست نیە مەئمووم لە دانیشتنەکەیخۆیدا بەردەوام بێ، بەڵکو واجبە: هەڵسێتەوە پێوە، ئینجا یان نیەتی جیابوونەوە دێنێ، یان بە پێوە چاوەڕوانی دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

ئینجا بزانە: ئەو باسەیڕابردووی تەحیاتییەکەم گشتی لەو حاڵەتەدا بوو: کە بە تەواوی هەڵسابێتەوە پێوە، چونکە (وَلَوْ تَذَكَّرَ) ئەگەر نوێژکەر هاتەوە بیری کە تەحیاتی یەکەمی نەخوێندوە (قَبْلَ انْتصابه) پێش ئەوەی بە تەواوی هەڵسێتەوەو بە پێوە ڕابوەستێ (عَادَ للتَّشَهُّد) سوننەتە: بگەڕێتەوە بۆ تەحیات خوێندن، چونکە هێشتا دەستی بە هیچ واجبێك نەکردوە، کەوابو: (وَيَسْجُدُ) سوننەتە: سوجدەی سەهووش ببا لەجیاتی ئەو هەڵسانەوەو ئەو گەڕانەوەیە (إنْ كانَ صارَ) ئەگەر لە هەڵسانەوەدا گەیشتبێتە سنورێکی وەها: کە (إلى الْقيامِ أَقْرَبَ) لە پێوە نزیکتر بێ: وەك بگاتە سنوریڕوکووعو بگەڕێتەوە، بەڵام ئەگەر لە دانیشتن نزیکتر بێ: وەك پێش بگاتە سنوریڕوکووع بگەڕێتەوە، ئەو کاتە نابێ سوجدەی سەهوو ببا، هەروەك (الشيخ أبومحمد) ئەو سنورەی داناوەو لە (المجموع)دا هێناویەتی.

ئینجا بزانە: ئەو حاڵەتانەی تەحیاتییەکەم لە سەرەتاوە تا ئێرە، گشتی لە حاڵەتی نەزانینو سەهوودا بوو، چونکە (وَلَـوْ نَهَضَ عَمْداً) ئەگەر بەقەسدی هەڵساوەو ویستی تەحیاتییەکەم نەخوێنێ (فَعادَ) ئینجا بەقەسدی گەڕاوە تاکو تەحیات بخوێنێ (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (إنْ كان) ئەگەر لە سنورێکی وەهادا بگەڕێتەوە: کە (إلىالْقيامِ أَقْرَبَ) لە پێوە نزیکتر بێ نەك لە دانیشتن، چونکە بەقەسدی جموجۆڵێکی وەهای لە نوێژدا زیاد کردوە: شێوەی نوێژی گۆڕیوە، کەوابو: ئەگەر لە سنورێکی نزیکتر لە دانیشتن گەڕاوە، یان نەیزانی گەڕانەوە حەڕامە، ئەو کاتە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (الشرواني) وەردەگیرێ.

(وَلَوْ نَسيَ قُنُوتاً) ئەگەر قونووتی لە بیر کرد (فَذَكَرَهُ في سُجُوده) ئینجا لە سوجدەدا قونووتەکەی هاتەوە بیر (لَمْ يَعُدْ لَهُ) دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە، چونکە دەستی بە واجب کردوەو قونووتەکەش سوننەتە، جیاوازی ئیمامو نوێژکەری بە تەنهاییش نیە، کەوابو: سوننەتە سوجدەی سەهوو لەجیاتی قونووتەکە ببا، جا ئەگەر هاتو: بە قەسدی

له سوجدەوه بۆ قونووت گەڕاوەو دەیزانی گەڕانەوەش حەرامە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانه.

(أَوْ) یان قونووتەکەی هاتەوه بیر (قَبْلَهُ) لـه پـێش سـوجده بردنـدا، واتـه: پـێش ئـەوەی گشت ئەندامەکانی له سوجدەدابنێ، ئەوه (عادَ) دروسته: بگەڕێتەوه، چونکه دەستی بـه هیچ واجبێك نەکردوه، ئینجا (وَسَجَدَ لِلسَّهْوِ) سوننەته: سوجدەی سـەهووش ببـا (إِنْ بَلَـغَ حَـدَّالرَّاكِعِ) ئەگـەر لـه هاتنـەخوارەوەدا گەیشـتبێته سـنوری ڕوکووعبـەر، چـونکه ئەگـەر بەقەسدی ئەوەنده هاتبا خوارەوه نوێژەکـەی بـەتاڵ دەبـوو، کـەوابو: ئەگـەر نەگەیشـته سنوری ڕوکووع، نابێ سوجدەی سەهوو ببا.

ئینجا بزانه: ئەو بڕیارانەی لـه تـەحیاتی یەکەمـدا ڕوونمـان کردنـەوه—دەربـارەی ئیمـامو مەئموومو نەزانینو بەقەسدیو سـەهوو— گشـی لـه قونووتیشـدا ڕەفتـاری پـێدەکرێ بـه بێجیاوازی، تەنها ئەوه نەبێ: لێرەدا مەئموم بۆی دروسـته: لـه ئیمامەکـەی دوا بکـەوێ تاکو قونووت بخوێنێ، بەو مەرجەی دواکەوتنەکەی نەگاته دوو ڕوکن، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانه.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکـەم: ئەگەر له دوای ڕەکعەتییەکـەم، یـان لـه دوای ڕەکعەتیسـێیەمی نوێژی چوار ڕەکعەتیدا به سـەهوو دانیشـتو تـەحیاتی خوێنـد، یـان بەشـێکی تـەحیاتی خوێند، ئینجا هاتەوه بیری، ئەوه واجبه: واز له تەحیات بێنێو یەکسـەر هەڵسـێتەوه بـۆ فاتیحـه خوێنـدن، هـەم سـوننەته: سـوجدەی سـەهووش ببـا، بـه هـۆی زێدەکردنی ئـەو دانیشتنه درێژه، کەواته: ئەگەر دانیشتنەکه له ئەندازەی (جِلْسَةُ الإِسْتِراحَةِ) زیـاتر نـەبو، دروست نیه سوجدەی سەهوو ببا، چونکه هیچی زیادی نەکردوه.

دووەم: ئەگەر له بیری کردو له نوێژی چوار ڕەکعەتی هەڵساوه بۆ ڕەکعـەتی پێنجـەم، ئینجا هاتـەوه بـیری، ئـەوه واجبـه یەکسـەر بگەڕێتـەوه بـۆ دانیشـتن، واتـه: ئەگـەر نەگەڕێتـەوه نوێژەکەی بـەتاڵ دەبـێ، ئینجـا ئەگـەر لـه دوای ڕەکعـەتی چـوارەم پـێش ئـەو هەڵسـانەوەیه تەحیاتی خوێندبو، ئەوه تەحیاتەکەی دروست بووه، هەر چەند به نیـەتی تەحیاتییەکـەمیش خوێندبێتی، کەوابو: که دانیشتەوه، سوننەته سوجدەی سـەهوو ببـا ئینجـا سـەلام بداتـەوه، بەڵام ئەگەر تەحیاتی نەخوێنـدبو، ئـەو کاتـه واجبـه تەحیاتەکـەش بخـوێنێ، ئینجـا لـه دوای تەحیات سوننەته سوجدەی سەهوو ببا، ئینجا سەلام بداتەوه.

هـەروەها ئەگـەر ڕەکعەتیپێنجەمیشـی تـەواو کـردو دانیشـت، ئینجـا هاتـەوه بـیری، ئـەویش هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ، واته: ئەگـەر لـه دوای ڕەکعەتیچوارەم تـەحیاتی خوێنـدبو، ئـەوه

وَلَوْ شَكَّ فِي تَرْكِ بَعْضِ سَجَدَ، أَوْ إِرْتِكابِ مَنْهِيٍّ فَلاَ، وَلَوْ سَهاَ وَشَكَّ هَلْ سَجَدَ فَلْيَسْجُدْ، وَلَوْ شَكَّ أَصَلَّى ثَلاثاً أَمْ أَرْبَعاً أَتَى بِرَكْعَةٍ وَسَجَدَ،

نابێ دووباره بیخوێنێتەوە، بەڵكو سوننەتە لەو دانیشتنەدا بڕواتە سوجدەیسەهوو، ئینجا سەلام بداتەوە، بەڵام ئەگەر تەحیاتی نەخوێندبو، ئەو كاتە واجبە تەحیاتەكە بخوێنێ، ئینجا سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، ئینجا سەلام بداتەوە.

بەڵام ئەگەر لە دوای ڕەكعەتیپێنجەم تەحیاتیشی خوێند، ئینجا هاتەوە بیری، ئەوە ئەو تەحیاتەی دروست دەبیو بە بەر تەحیاتیئاخیر دەكەوێ، كەوابو: سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، ئینجا سەلام بداتەوە، لە (المجموع)و (مغنی)دا، ناوەڕۆكی ئەو ئاگاداریيە ڕوون كراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر بە سەهوو لە نوێژی دوو ڕەكعەتی بۆ ڕكعەتی سێیەم هەڵساوە، یان لە نوێژی سێ ڕەكعەتی بۆ چوارەم هەڵساوە، هەر كاتێك هاتەوە بیری، واجبە: یەكسەر بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن، ئەگینا: نوێژی بەتاڵ دەبێ، ئینجا بە گوێرەی ڕوونكردنەوەی ڕابردوو ڕەفتار دەكا، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ كەوتنە گومان لەناو نوێژدا ﴾

(وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر كەوتە گومان (فِيتَرْكِ بَعْضٍ) لە نەكردنیسوننەتێك لەو سوننەتانەی ئەندامی نوێژن: وەك قونووتو تەحیاتییەكەم (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەیسەهوو ببا (أَوْ) یان كەوتە گومان لە (إِرْتِكابِ مَنْهِيٍّ) كردنی قەدەغەكراوێك: وەك قسەكردن (فَلا) نابێ سوجدەی سەهوو ببا (وَلَوْ سَهَا) ئەگەر لە نوێژدا سەهوویكی كردو (وَشَكَّ) كەوتە گومان (هَلْ سَجَدَ) ئایا لە جیاتی ئەو سەهووە سوجدەی بردوە، یان نا (فَلْيَسْجُدْ) با سوجدەیسەهوو ببا.

(وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر لە نوێژێكی چوار ڕەكعەتیدا كەوتە گومان: (أَصَلَّى ثلاثاً أَمْ أَرْبَعاً) ئایا سێ ڕەكعەتی كردون، یان چوار (أَتى بِرَكْعَةٍ) واجبە: ڕەكعەتێكیتریش بكاو (وَسَجَدَ) سوننەتە: سوجدەیسەهووش ببا، هەروەها ئەگەر لە نوێژی دوو ڕەكعەتی، یان سێ ڕەكعەتی بكەوێتە گومان هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەموێ: ﴿إِذا سَهاَ أَحَدُكُمْ فِيصَلاتِه فَلَمْ يَدْرِ واحدَةً صَلَّى أَوْ إِثْنَتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلىواحدَة، فَانْ لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَوْ ثلاثاً فَلْيَبْنِ عَلَىثِنْتَيْنِ، وَ إِنْ لَمْ يَدْرِ ثلاثاً صَلَّى أَوْ أَرْبَعاً فَلْيَبْنِ عَلَىثَلاث، وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ﴾ رواه أحمد والترمذي وصححه، هەر كاتێك یەكێكتان لە نوێژدا سەهووی كردو نەیزانی: ئایا یەك ڕەكعەتی كردوە، یان دوو، با وا دابنێ تەنها یەك ڕەكعەتی كردوە، ئەگەر نەیزانی ئایا دوو ڕەكعەتی كردون، یان سێ، با وا دابنێ دوو

وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَسْجُدُ وَإِنْ زَالَ شَكُّهُ قَبْلَ سَلاَمِهِ، وَكَـذَا حُكْمُ مَـا يُصَـلِّيهِ مُتَـرَدِّداً وَاحْتَمَلَ كَوْنُهُ زَائِداً، وَلاَ يَسْجُدُ لِماَ يَجِبُ بِكُلِّ حَالٍ إِذَا زَالَ شَـكُّهُ، مِثَالُـهُ: شَـكَّ فِي الثَّالِثَةِ أَثَالِثَةٌ هِيَ أَمْ رَابِعَةٌ فَتَذَكَّرَ فِيهاَ لَمْ يَسْجُدْ، أَوْ فِي الرَّابِعَةِ سَجَدَ، وَلَـوْ شَـكَّ بَعْدَالسَّلاَمِ فِي تَرْكِ فَرْضٍ لَمْ يُؤَثِّرْ

ڕەکعەتی کردون، ئەگەر نەیزانی سێ ڕەکعەتی کردون، یان چوار، با وا دابنێ سێ ڕەکعەتی کردون، جا پێش سەلام بداتەوە با دوو سوجدەیسەهوو ببا.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهُ يَسْجُدُ) لەو مەسەلەیڕابردوودا سوجدەی سەهوو دەبا (وَإِنْ زَالَ شَكُّهُ) هەر چەند گومانەکەشی نەمێنێ (قَبْلَ سَلامِهِ) پێش سەلامدانەوەی، واتە: ئەگەر پێش ئەوەی سەلام بداتەوە، هاتەوە بیری کە ڕەکعەتەکە چوارەم بووە، سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، چونکە بە دوو دڵی کردویەتی (وَكَذا) وەك بڕیاری مەسەلەیڕابردوو وایە (حُكْمُ ما يُصَلِّيهِ مُتَرَدِّداً) بڕیاری هەر ڕوکنێکی بە دوو دڵی بیکاو (وَاحْتَمَلَ كَوْنُهُ زائِداً) بشگونجێ: ڕوکنەکە زیاد بێ، واتە: بە هۆی دوو دڵیەکەی سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، هەر چەند لە پێش سەلامدانەوەش گومانەکەی نەمێنێ.

بەڵام (وَلا يَسْجُدُ) نابێ سوجدەی سەهوو ببا (لِما يَجِبُ) بۆ کردنی ئەو ڕوکنەی واجبە: بکرێ (بِكُلِّ حَالٍ) لە هەردوو حاڵەتی گومانو بێگومانیدا (إِذَا زَالَ شَكُّهُ) هەر کاتێك لە پێش تەواوکردنی ئەو ڕوکنەدا گومانی نەما (مِثالُهُ:) ئەو مەسەلەیە بەم وێنەیە ڕوون دەکرێتەوە: (شَكَّ) لە نوێژی نیوەڕۆدا کەوتە گومان (فِي الثَّالِثَةِ) لە ڕەکعەتی سێیەمدا: (أَثالِثَةٌ هِيَ) ئایا ئەم ڕەکعەتەی ئێستا سێیەمە (أَمْ رابِعَةٌ) یان چوارەمە (فَتَذَكَّرَ فِيها) جا هەر لە ناو ئەم ڕەکعەتە سێیەمەدا بوو—پێش ئەوەی بۆ چوارەمەکە هەڵسێتەوە— هاتەوە بیری: کە لە ڕاستیشدا ئەمە سێیەمەکەیە (لَمْ يَسْجُدْ) نابێ سوجدەیسەهوو ببا، چونکە لە هەردوو حاڵەتی گومانو بێگومانیدا هەر واجبە ئەم ڕەکعەتەسێیەمە بکرێ.

(أَوْ فِي الرَّابِعَةِ) یان لە ڕەکعەتی چوارەمدا هاتەوە بیری: کە ئەمە چوارەمە (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، چونکە کە بۆ ئەم ڕەکعەتە هەڵساوەتەوە دوو دڵ بووە؟ لە بەر ئەوەی دەگونجا پێنجەم بوبێ، بەڵام بە هۆی نەمانی گومانەکە گونجانەکەش نەماوە، کەوابو: ئەگەر بێتەوە بیری کە ئەم ڕەکعەتەی ئێستا بۆی هەڵساوەتەوە پێنجەمە، ئەو کاتە واجبە یەکسەر بگەڕێتەوە بۆ دانیشتنو تەحیات بخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر کەوتە گومان (بَعْدَ السَّلامِ) لە دوای سەلامدانەوە (فِي تَرْكِ فَرْضٍ) لە نەکردنی ڕوکنێکی نوێژ —جگە لە نیەتهێنانو (الله أكبر)ی نوێژدابەستن— (لَمْ يُؤَثِّرْ) ئەو

عَلَى الْمَشْهُورِ، وَسَهْوُهُ حَالَ قُدْوَتِهِ يَحْمِلُهُ إِمَامُهُ،

گومانـەی دوایسـەلامدانەوە کـار لـە نوێژەکـە ناکـا (عَلَى الْمَشْهُورِ) لـە سـەر فـەرموودەی ناسراوی مەزهەب، چونکە ئەگەر ئەو جۆرە گومانە کار لە نوێـژ بکـا، مانـدووبوونێکی زۆر تووشی خەڵك دەبێ، هەروەك ئەگەر لە دوایسەلامدانەوە لە مەرجێکی نوێژیشدا بکەوێتـە گومان، ئەویش کار لە نوێژەکە ناکا لە فەرموودەی بەهێزدا.

بەڵام ئەگەر گومانەکە لە نیەت، یان لە (الله أکبر)ی نوێژدابەستندا بوو، ئـەوە کـار دەکـا: وەك لە دوایسەلامدانەوە بکەوێتە گومان: ئایا (الله أکبر)ی نوێژدابەستنی گوتوە، یان نا، یان ئایا نیەتی هێناوە، یان نا، یان ئایا نیەتینیوەڕۆی هێناوە، یان نیەتیعەسر، یان ئایا نیەتی واجبی هێناوە، یان نیەتی سوننەت؟ لـەو مەسـەلانەدا واجبـە: نوێـژەکان دووبـارە بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەوەیڕابردوو گشتی لە حاڵەتیگوماندا بوو، کەوابو: ئەگەر سەلامی داوەو بێگومان زانی: ڕوکنێکی لە بیر چووە، ئەو کاتە ئەگەر لە دوایسـەلامدانەوە بـە گـوێرەی عادەت ماوەیەکی زۆری پیٚچوو ئینجا هاتەوە بیری، یـان بـە سـەر پیسـیەك کـەوت، یـان ڕوکنە لە بیرکراوەکە: نیەت، یان (الله أکـبر)ی نوێژدابەسـتن بـوو، ئـەوە لـەو مەسـەلانەدا واجبە لە سەرەتاوە نوێژەکە دووبارە بکاتەوە.

بەڵام ئەگەر لـە دوای سـەلامدانەوە بـە گوێرەیعـادەت ماوەیەکیکـەم پیٚچـوو و هاتـەوە بیری: کە ڕوکنێکی نەکردوە–جگە لە نیەتو (الله أکبر)ی نوێژدابەستن– بە سەر پیسـیش نەکەوتبو، ئەوە یەکسـەر دەگەڕێتـەوە نـاو نوێژەکـەو لـە سـەرەتایڕوکنەکەوە نوێژەکـە تەواو دەکا، بە بەڵگەی حەدیسەکانی (عمران)و (ذوالیدین)یڕابردوو: لەم باسەو لە باسی ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن، کەوابو: ئەگەر کەمێك قسەشـی کـرد، یـان ڕۆیشـت، یـان پشتی لە قبیلە کرد، زیانی نیە، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، لە حاڵەتیدوایسەلامدانەوە بوو، بەڵام ئەگـەر لـە نـاو نوێـژدا کەوتە گومان، یان بێگومان زانی ڕوکنێکینوێژی نەکردوە، ئـەوە ئەگـەر ڕوکنەکـە نیـەت، یان (الله أکبر)ی نوێژدابەستن بوو، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵەو واجبە: لە سەرەتاوە نوێژەکە دووبارە بکاتەوە، هەر وەك ئێستا ڕوونمان کردەوە، بـەڵام ئەگـەر ڕوکنێکیتـر بـوو، ئـەو کاتـە دەگەڕێتـەوە سـەرەتای ڕوکنەکـەو لـەوێوە نوێژەکـە تـەواو دەکـا، هـەروەك لـە سەرەتای ئەم باسەداو لە کۆتایی ڕوکنەکانینوێژدا ڕوونمان کردەوە، والحمد لله تعالى.

﴿ باسی سەهووی ئیمام و مەئمووم ﴾

(وَسَهْوُهُ) ئەو سەهووەی مەئمووم دەیکا (حَالَ قُدْوَتِهِ) لەو حاڵەتەی لەگەڵ ئیمام نوێژی بـە جەماعەت دەکا (يَحْمِلُهُ إِمَامُهُ) ئیمامەکە لەجیاتی وی هەڵیدەگرێ، واتە: نـابێ مـەئمووم بـۆ

فَلَوْ ظَنَّ سَلاَمَهُ فَسَلَّمَ فَبَانَ خلاَفُهُ سَلَّمَ مَعَهُ وَلاَ سُجُودَ، وَلَوْ ذَكَرَ فِي تَشَهُّدِه تَرْكَ رُكْنٍ غَيْرِ النِّيَّةِ وَالتَّكْبِيرَةِ قَامَ بَعْدَ سَلاَمِ إِمَامِه إِلى رَكْعَتِه وَلاَ يَسْجُدُ، وَسَهْوُهُ بَعْــدَ سَــلاَمِه لاَ يَحْمِلُهُ، فَلَوْ سَلَّمَ الْمَسْبُوقُ بِسَلاَمِ إِمَامِه بَنَى وَسَجَدَ،

تەنها سەهووەکەیخۆی سوجدەیسەهوو ببا، چونکە سەربەخۆ نیە، هەروەك ئیمـامیش لـە بەر سەهووەکەیمەئمووم نابێ سوجدە ببا، چونکە بەخۆی سەهــووی نەکردوە.

(فَلَوْ ظَنَّ سَلامَـهُ) ئەگەر مەئمووم وا تێگەیشت ئیمام سەلامی داوەتەوە (فَسَلَّمَ) ئـەویش سەلامی داوە (فَبانَ خِلافُـهُ) ئینجا ئاشکرا بوو: کە ئیمام سەلامی نەداوەتەوە (سَلَّمَ مَعَـهُ) واجبـە: لـە پـاش سـەلامدانەوەیئیمام دووبـارە سـەلام بداتـەوە (وَلاسُجُودَ) سـوجدەی سەهووش دروست نیە، چونکە لە حاڵەتیجەماعەتدا سەهووی کردوەو ئیمامەکە لەجیاتی وی هەڵیدەگرێ.

(وَلَوْ ذكرَ فِي تَشَهُّدِهِ) ئەگەر مەئمووم لە تەحیاتی ئاخیردا، یان لەدوای تەحیات، یان لە پـێش تەحیاتدا هاتەوە بیری: (تَرْكَ رُكْنٍ) کە ڕوکنێکیلنوێژی نەکردوە (غَيْرَالنِّيَّةِ وَالتَّكْبِيرَةِ) جگـە لـە نیەتو (الله أكبر)ی نوێژدابەستن، ئەوە دروست نیـە ئێستا بـۆ ڕوکنەکـە بگەڕێتـەوە، چـونکە شوێنکەوتنیئیمامی لەدەست دەچێ، کەوابو: (قَام بَعْدَ سلامِ إِمامِـهِ) لـە دوای سـەلامدانەوەی ئیمامەکەی هەڵدەستێتەوە (إلى رَكْعَتِهِ) بۆ کردنـەوەی ئـەو ڕەکعەتـەی لـە دەستی چووە بـە هۆی نەکردنیڕوکنەکە (وَلا يَسْجُدُ) دروست نیە سوجدەی سەهووش ببـا، چونکە لـە حاڵـەتی جەماعەتدا سەهووی کردوەو ئیمامەکە لەجیاتی وی هەڵیدەگرێ.

ئینجا بزانە: لە هەر ڕوکنێکینوێژدا مەئمووم بێتەوە بیری: کە (الله أكبر)ی نوێژدابەستنی نـەگوتوە، یـان نیـەتی نـەهێناوە، یـان نیـەتی بـە هەڵـە هێنـاوە، ئـەوە ئاشـکرادەبێ: نوێژەکەی هەر دانەمەزراوەو بەتاڵە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: بە پێوە لەگەڵ (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا نیـەتی نوێژەکـە بـە جەماعـەت دێنـێ، ئینجا شوێن ئیمامەکە دەکەوێتەوە.

(وَسَهْوُهُ) ئەو سـەهووەی مـەئمووم دەیکا (بَعْدَ سَلامِهِ) لـە پـاش سـەلامدانەوەی ئیمـام (لايَحْمِلُهُ) ئیمام لەجیاتی هـەڵیناگرێ، چـونکە لـە دوای تـەواوبوونی جەماعـەت سـەهووی کردوە، کەوابو: کە نوێژەکەیخۆی کرد، پێش سەلام بداتەوە سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا (فَلَوْ سَلَّمَ الْمَسْبُوقُ) جا ئەگەر مەئموومیدواکەوتوو بـە سـەهوو سـەلامی داوە (بِسَلامِ إِمامِه) لە پاش سەلامدانەوەی ئیمامەکەی، ئینجا هاتـەوە بـیری کـە نوێـژی تـەواو نـەبوە (بَنَـى) هـەر لـەوێوە دەسـت بـە نوێژەکـەی دەکاتـەوەو (وَسَجَدَ) سـوننەتە سـوجدەی سەهووش ببا، چونکە لە دوای تەواوبوونی جەمەعات سەهووی کردوە.

وَيَلْحَقُهُ سَهْوُ إمَامِه، فَإِنْ سَجَدَ لَزِمَهُ مُتَابَعَتُهُ، وَإِلاَّ فَيَسْجُدُ عَلَى النَّصِّ، وَلَوْ إقْتَدَى مَسْبُوقٌ بِمَنْ سَهاَ بَعْدَ إقْتِدَائه–وَكَذَا قَبْلَهُ فِي الأَصَحِّ– فالصَّحِيحُ أَنَّهُ يَسْجُدُ مَعَهُ ثُمَّ فِي آخرِ صَلاَته، فَإِنْ لَمْ يَسْجُدْ الإِمَامُ سَجَدَ آخرَ صَلاَةِ نَفْسه عَلَى النَّصِّ،

(وَيَلْحَقُهُ) دەگاتە مەئمووم (سَهْوُ إمامِه) سەهووی ئیمامەکەی، واتە: هەر چەند مەئمووم سەهووشی نەکردبێ، هەر دەکەوێتە ئەستۆی، کەوابو: (فَإنْ سَجَدَ) ئەگەر ئیمامەکە بە هـۆی سەهووەکەیخۆی سوجدەیسەهووی برد (لَزِمَهُ مُتابَعَتُهُ) واجبە: مەئمووم شوێنی بکەوێ هەر چەند نەشزانێ ئیمام سەهووی کردوە، واتە: ئەگەر بە قەسدی شوێنی نەکەوێو سوجدەی سەهووی لەگەڵ نەبا، نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإلاّ) بەلاّم ئەگەر ئیمام بۆ سەهووەکەیخۆی سوجدەی نەبرد (فَيَسْجُدُ) سوننەتە: مەئمووم سوجدەیسەهوو ببا (عَلَى النَّصِّ) لە سەر دەقی فەرموودەیئیمامی(الشافعي)، ئینجا بزانە: ئەگەر مەئمووم دەیزانی ئیمام لەم سوجدەیسەهوو بە هەڵەدا چووە، ئەوە نابێ شوێنی بکەوێ، بەڵکو یان چاوەڕوانی دەکا، یان نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەلام دەداتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) دا فەرمویانە.

(وَلَوْ إقْتَدى مَسْبُوقٌ) ئەگەر مەئموومێکیدواکەوتوو نوێژی جەماعەتی دابەست (بِمَنْ سَها) لەگەڵ ئیمامێکی وەها: کە سەهووی کردبو (بَعْدَ إقْتِدائـه) لە دوای نوێژدابەستنی مەئموومەکە (وكَذا قَبْلَهُ) هەروەها ئەگەر ئیمامەکە پێش دابەستنیمەئموومەکەش سەهووی کردبو (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، ئینجا لە هەردوو حاڵەتدا ئەگەر ئیمامەکە سوجدەی سەهووی برد (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (أَنَّهُ) ئەو مەئموومە دواکەوتووە (يَسْجُدُ مَعَهُ) واجبە لەگەڵ ئیمامەکەیدا سوجدەی سەهوو ببا، تا شوێنکەوتنی لە دەست نەچێ (ثُمَّ) ئینجا سوننەتە: مەئموومەکە دووبارە سوجدەی سەهوو بباتەوە (فِي آخِرِ صَلاتِهِ) لە کۆتایی نوێژەکەیخۆیدا، چونکە سەهووی ئیمامەکەی کەوتۆتە ئەستۆو ئەو سوجدەی لەگەڵ ئیمامەکەش بردبوی تەنها بۆ شوێنکەوتن بوو، واتە: بۆ مەئموومەکە بە بەر سوجدەیسەهوو نەکەوتوە، چونکە لە شوێنی خۆیدا نەبوە، کەوابو: (فَانْ لَمْ يَسْجُدِالامامُ) ئەگەر ئیمام لە هەردوو حاڵەتدا هەر سوجدەیسەهووی نەبرد (سَجَدَ) سوننەتە: مەئموومە دواکەوتووەکە سوجدەی سەهوو ببا (آخِرَ صَلاةِ نَفْسِهِ) لە کۆتایی نوێژەکەیخۆیدا، لە هەردوو حاڵەتدا (عَلَى النَّصِّ) لە سەر دەقی فەرموودەی ئیمامی(الشافعي) رحمه الله تعالى.

وَسُجُودُالسَّهْوِ وَإِنْ كَثُرَ سَجْدَتَان كَسُجُودِالصَّلاَة، وَالْجَدِيدُ أَنَّ مَحَلَّهُ بَيْنَ تَشَهُّدِه وَسَلاَمِه، فَإِن سَلَّمَ عَمْدَاً فَاتَ فِيالأَصَحِّ، أَوْ سَهْوَاً وَطَالَ الْفَصْلُ فَاتَ فِيالْجَدِيدِ، وَإِلاَّ فَلاَ عَلَىالنَّصِّ، وَإِذَا سَجَدَ صَارَ عَائِداً إِلَىالصَّلاَة

﴿ ژمارەو شوێنی سوجدەی سەهوو ﴾

(وَسُجُودُالسَّهْوِ) ژمارەی سوجدەیسەهوو-(وَ إِنْ كَثُرَ) هەر چەندە سەهووەكەش زۆربێ- (سَجْدَتَانِ) دوو سوجدەیە، بە بەڵگەی ئەو حەدیسانەی ڕابران (كَسُجُودِالصَّلاَةِ) سوجدەی سەهوو وەكو سوجدەی نوێژە: لە هەر پێنج مەرجەكانینوێژداو لە دانانی هەر حەفت ئەندامەكانداو لە دانیشتنی نێوان هەردووكیانداو...هتد، كەوابو: هەمان تەسبیحاتی سوجدەینوێژ لە سوجدەیسەهووشدا سوننەتە، بەڵام چەند زانایەك فەرموویانە: سوننەتە بڵێ: (سُبْحانَ مَنْ لايَنامُ وَلايَسْهوُ). چونكە ئەو زیكرە لەم شوێنە دەوەشێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي) ئەمەیە: (أَنَّ مَحَلَّهُ) شوێنی سوجدەی سەهوو (بَيْنَ تَشَهُّدِهِ وَسَلامِهِ) لە نێوان تەحیاتیئاخیرو سەلامدانەوەیە، واتە: لە پێش سەلامدانەوەیە، بە بەڵگەی حەدیسەكانیڕابردوو، جا بزانە: حەدیسی(صحیح) دەربارەی سوجدەیسەهوو لە دوایسەلامدانەوەش هاتووە، بەڵام ئیمامی(الشافعي) وای داناوە: كە سوجدەیسەهوو لە دوای سەلامدانەوە سەهووێكیتر بووەو دووبارە ڕوویداوە، چونكە حەدیسەكانی پێش سەلامدانەوە ئاشكرانو ناگونجێ لە كار بێخرێن، یان (تَأْوِيل) بكرێن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردوونەوە.

(فَإِنْ سَلَّمَ عَمْداً) جا ئەگەر بە قەسدی سەلامی داوەو دەشیزانی سەهووی كردوە (فَاتَ) سوجدەی سەهووی لە دەست دەچێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، واتە: نابێ سوجدەكە بیا (أَوْ سَهْواً) یان بە سەهوو سەلامیداوە (وَطَالَ الْفَصْلُ) ماوەیەكیدرێژیش كەوتە نێوان، ئینجا هاتەوە بیری (فَاتَ) دیسان سوجدەكەی لەدەست دەچێ (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەینوێدا، واتە: نابێ سوجدەكە بیا (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ماوەكە درێژ نەبو، بەڵكو زوو هاتەوە بیری (فَلا) لەدەستی ناچێ (عَلَىالنَّصِّ) لەسەر دەققی فەرموودەیئیمامی(الشافعي)، واتە: سوجدەكە دەبا، چونكە لە حەدیسی (البخاريو مسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ نوێژی نیوەڕۆی بە سەهوو كردە پێنج ڕكعەتو سەلامی داوە، ئینجا گەڕاوە سوجدەی سەهووی بردو دووبارە سەلامی داوە﴾، هەروەك لەم باسەدا ڕوونمان كردەوە.

كەوابو: (وَإِذا سَجَدَ) هەر كاتێك لە دوایسەلامدانەوە سوجدەی سەهووی برد (صَارَ عائِداً إِلى الصَّلاةِ) وای لێ دێ: كە گەڕاوەتەوە بۆ نوێژكردن، واتە: هەر لە ناو نوێژدایەو واجبە:

فــيالْأَصَــحِّ، وَلَــوْ سَــهاَ إِمَامُ الْــجُمُعَة وَسَــجَدُوا فَــبَانَ فَــوتُهاَ أَتَمُّوا ظُــهْراً وَسَــجَدُوا، وَلَــوْ ظَــنَّ سَــهْواً فَــسَجَدَ فَــبَانَ عَــدَمُهُ سَــجَدَ فِــي الأَصَــحِّ.

(بابٌ)

تُسَــنُّ سَــجَدَاتُ التِّلاَوَةِ، وَهُــنَّ فِيالْــجَدِيدِ أَرْبَعَ عَشَرَةَ: مِنْهاَ سَــجْدَتاَ الْــحَجِّ،

له دوای سوجدەی سەهوو دووباره سەلام بداتەوە (فِيالأصَحِّ) له فـەرمووده‌ی ڕاسـتتردا، بە بەڵگەی حەدیسەکە، کەوابو: ئەگەر لە ناو سوجدەکەدا بێدەستنوێژ ببێ، یـان پیسـی پێبکەوێ...هتد، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ.

(وَلَوْ سَهاَ إِمامُ الْجُمُعَةِ) ئەگـەر ئیمامی نوێژیجومعە سەهووێکی کرد، ئینجا (وَسَـجَـدُوا) سوجدەی سەهوویان برد (فَبـانَ فَوتُهـا) ئینجا ئاشکرا بـوو: جومعەکـە لەدەسـت چـووە چونکە کاتەکەی نەمابو (أتَمُّوا ظُهْراً) واجبـە: جومعەکـە بکەنـە چـوار ڕەکعـەتی تـەواوی نیوەڕۆ، ئینجا (وَسَجَدُوا) ئەم جـارەش لـە کۆتـایی نوێژەکـەدا دووبـارە سوجدەیسـەهوو دەبەنەوە، چونکە ئاشکرا بوو: سوجدەییەکەم لە ناوەندی نوێژدا بووە.

(وَلَـوْ ظَـنَّ سَهْواً) ئەگـەر مرۆڤێـك وایزانـی سـەهووێکی کـردوە (فَسَجَدَ) ئینجا سـوجدەی سەهووشـی بـرد (فَبـانَ عَدَمُـهُ) ئینجـا ئاشـکرا بـوو: سـەهووی نـەکردبو (سَجَدَ) دووبـارە سـوجدەی سـەهوو دەباتـەوە (فِيالأصَحِّ) لـە فەرموودەیڕاسـتردا، چـونکە ئاشـکرا بـوو: سوجدەکەی پێشدا کردارێکی زیاد بووە، ئینجا بزانـە: ئەگـەر بـە سـەهوو سـێ سـوجدەی سـەهووی بـردن، یـان لـە دوای سوجدەیسـەهوو سـەهووێکیتری کـرد، دروسـت نیـە سوجدەیسەهوو دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (مُغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ بابٌ: لەباسی سوجدەی (تِلاوَة)و(شُكْر)﴾

پێناسـە: سـوجدەی(تِـلاوَة)، واتـە: قورئانخوێنـدن، ئەوەیـە: لـە دوای خوێنـدنی ئـەو ئایەتانەی سوجدەیان تێدایە، سوجدەیەك بۆ خوا ببا، بەو جۆرەی باسی دەکەین:

(تُسَنُّ سَجَداتُ التِـّلاوَةِ) سـوجدەکانی(تـلاوَة)، واتـە: قورئانخوێنـدن، گشـتیان سـوننەتن، کەواتە: ئەگەر سوجدەش نـەبا، گوناهبـار نـابێ (وَهُـنَّ فِيالْجَدِيـدِ) سـوجدەکانی(تـلاوَةَ)ی قورئانیپیرۆز (أرْبَعَ عَشَرَةَ) چواردە سوجدەنە:

(مِنْها) لەو چواردانە (سَجْدَتا الْحَجِّ) دوو سوجدە لـە سـوڕەتی(الْحَجّ)دانـە: لـە کۆتـایی ئایـەتی (١٨)و (٧٧)، سـوجدەیەکیش: لـە کۆتـایی(الأعْـراف) ئایـەتی(٢٠٦)، لـە (الرَّعْـد) کۆتـایی ئایەتی(١٥)، لە (النَّحْل) کۆتایی ئایەتی(٥٠)، لـە (الإسْراء) کۆتـایی ئایـەتی(١٠٩)، لـە (مَرْيَم) کۆتایی ئایەتی(٥٨)، لە (الْفُرْقان) کۆتایی ئایـەتی(٦٠)، لـە (النَّمْـل) کۆتـایی ئایـەتی(٢٦)، لـە (الم السَّجْدة) کۆتایی ئایەتی(١٥)، لە (حم السَّجْدة) کۆتایی ئایەتی(٣٨)، لە کۆتـایی (والنَّجم) ئایەتی(٦٢)، لە (الإنْشقاق) کۆتایی ئایەتی(٢١)، لە کۆتایی(العَلَق) ئایەتی(١٩).

لاَ (ص~) بَلْ هِيَ سَجْدَةُ شُكْرٍ تُستَحَبُ فِي غَيْرِ الصَّلاَة، وَتَحْرُمُ فيهــاَ عَلَى الأَصَــحِّ، وَتُسَنُّ لِلْقَارِئِ وَالْمُستَمِعِ، وَتَتَأَكَّدُ لَهُ بِسُجُودِ الْقَارِئِ، قُلْتُ: وَتُسَنُّ لِلسَّامِعِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

واته: هەر كاتێك خوێندنی یەكێك لەم ئایەتانەی ڕابردوو تەواو بوو، سوننەتە سوجدەیەكی (تِلاوَة) ببا ﴿عَنْ عمرو بن العاص ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَقْرَأَهُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُــرْآنِ﴾ رواه أبوداود بإسنادٍ صالح، پێغەمبەر ﷺ پانزە سوجدەی لە قورئاندا پێ خوێندم.

(لا ص~) بــەڵام ســوجدەكەی ســورەتی(ص~) —كــە پــانزەمینی حەدیســەكەی ڕابردووە— سوجدەی (تِلاوَة) نیە (بَلْ هِيَ سَجْدَةُ شُكْرٍ) بەڵكو ئەو سوجدەیەی سورەتی(ص~) سوجدەی شوكرە، چونكە لەو كاتەی حەزرەتی(داود)پێغەمبەر علیه السلام لە دادكردندا سەهووی كردو تۆبەی كردو خوای گەورە تۆبەی قبوڵ كرد، شوكری خوای كرد بەو سوجدەیە.

كەوابو: (تُسْتَحَبُّ) سوجدەی سورەتی(ص~) سوننەتە: (فِي غَيْرِ الصَّلاة) لە دەرەوەی نوێژدا ببردرێ، كە ئایەتی ﴿وَخَرَّ راكِعاً وَأَنابَ﴾ی خوێند ﴿عَنْ أَبِي سَعِيد الْخدري ﷺ: قَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: (ص~)، فَلَمَّا بَلَغَ السَّجْدَةَ تَشَزَّنَ النَّاسُ لِلسُّــجُودِ، فَقَــالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّما هِيَ تَوْبَةُ نَبِيٍّ فَنَــزَلَ وَسَــجَدَ وَسَــجَدُوا﴾ رواه أبوداود بإسناد صحيح، پێغەمبەر ﷺ لە سەر مینبەر سورەتی(ص~)ی خوێند، ئینجا كە گەیشتە ئایەتی سوجدە، خەڵكەكە خۆیان ئامادە كرد بۆ سوجدە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەم سوجدەیە هی تۆبەی پێغەمبەرێكە شوكری خوای پێ كردوە، ئینجا پێغەمبەر ﷺ دابەزیو سوجدەكەی برد، خەڵكیش سوجدەیان برد.

كەوابو: (وَتَحْرُمُ فيها) ئەو سوجدەی(ص~) لە ناو نوێژدا حەرامەو وەك سوجدە شوكرەكانی تر نوێژی پێ بەتاڵ دەبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا.

(وَتُسَنُّ) سوجدەی(تِلاوَة) سوننەتە (لِلْقَارِئِ) بۆ ئەو كەسەی بەخۆی قورئان دەخوێنێ، هەر چەند قوتابیەكی دەرس خوێنیش بێ، هەروەك لە (تُحفة)دا فەرموویەتی (وَالْمُسْتَمِع) هەروەها سوننەتە: بۆ ئەو كەسەی بە ویستی خۆی گوێ لە قورئانخوێن دەگرێ، واتە: لە تەواوی ئەو ئایەتەی سوجدەی تێدایە (وَيَتَأَكَّدُ لَهُ) سوجدەبردن بۆ گوێگر زیاتر دەبێتە سوننەت (بِسُجُودِ الْقَارِئِ) بە هۆی سوجدەبردنی قورئانخوێنەكە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَتُسَنُّ) سوجدەی(تِلاوَة) سوننەتە (لِلسَّامِعِ) بۆ ئەو كەسەی گوێی لە ئایەتەكەی سوجدەیە، هەرچەند بەویستی خۆیشی گوێی لێنەگرتبێ (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەڵام بۆ گوێگر خێرترە ﴿عَنْ ابْنِ عمر رضي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ السُّــورَةَ الَّتِي فِيهَا السَّجْدَةُ، فَيَسْجُدُ وَنَسْــجُدُ مَعَــهُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ئەو سورەتەی دەخوێند كە سوجدەی تێدایە، ئینجا سوجدەی دەبرد، ئێمەش سوجدەمان لەگەڵ دەبرد.

وَإِنْ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ سَجَدَ الإِمَامُ وَالْمُنْفَرِدُ لِقِرَاءَتِه فَقَطْ، وَالْمَأْمُومُ لِسَجْدَةِ إِمَامِه، فَإِنْ سَجَدَ إِمَامُهُ فَتَخَلَّفَ أَوْ انْعَكَسَ بَطَلَتْ صَلَاتُهُ، وَمَنْ سَجَدَ خَارِجَ الصَّلَاةِ نَوَى وَكَبَّرَ لِلإِحْرَامِ

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە قورئانخوێنەکە: جنۆکە بێ، یان ئادەمیزاد بێ، پیاو بێ، یان ئافرەت بێ، گەورە بێ، یان منداڵێکی فامیدە بێ، دەستنوێژی بچوکی هەبێ، یان نەبێ، موسڵمان بێ، یان کافر بێ، بۆ گوێگرەکە هەر سوننەتە سوجدەی(تِلاوَة) ببا، بەڵام ئەگەر قورئانخوێنەکە جەنابەتدار-واتە: یان حەیزدار بوو- یان شێت، یان سەرخۆش بوو، یان خەوتوو بوو، یان باڵندە بوو، ئەو کاتە بۆ گوێگر سوننەت نیە سوجدەی(تِلاوَة) ببا.

هەروەها ئەگەر قورئانخوێنەکە ئاژەڵ، یان شتێکی بێگیان بوو، دیسان سوجدەی(تِلاوَة) سوننەت نیە، هەروەك (الشبراملسی) ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: بۆ گوێ لێبوونی تۆمارکراوی ڕادیۆو تەلەفزیۆن و تەسجیل، سوجدەی(تِلاوَة) سوننەت نیە، بەڵام ئەگەر تۆمارکراو نەبو، بەڵکو ڕاستەوخۆ بە هۆی بڵندگۆ، یان تەلەفزیۆن، یان ڕادیۆ قورئانخوێندنەکە بڵاودەکراوە، ئەو کاتە سوجدەی(تِلاوَة) سوننەتە، ئەگەر مەرجەکانی‌تریش تەواو بن،وَاللهُ أعْلَم.

(وَإِنْ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ) ئەگەر نوێژکەر لە ناو نوێژدا ئایەتێکی‌سوجدەی خوێند (سَجَدَ الإِمَامُ) سوننەتە: ئیمام سوجدەی(تِلاوَة) ببا (وَالْمُنْفَرِدُ) هەم ئەوەی بەتەنهاییش نوێژدەکا سوننەتە سوجدەی(تِلاوَة) ببا، هەر یەکەیان (لِقِرَاءَتِه) تەنها بۆ قورئانخوێندنەکەی خۆی سوجدە دەبا (فَقَطْ) نەك بۆ قورئانخوێندنی کەسێکی‌تر، چونکە ئەگەر نوێژکەر بۆ خوێندنی کەسێکی‌تر سوجدە ببا، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمَأْمُومُ) مەئمومیش سوجدەی(تِلاوَة) دەبا (لِسَجْدَةِ إِمَامِه) بە هۆی سوجدەبردنی ئیمامەکەی، کەوابو: (فَإِنْ سَجَدَ إِمَامُهُ) ئەگەر ئیمامەکەی سوجدەی(تِلاوَة)ی برد (فَتَخَلَّفَ) مەئموومەکەش دواکەوتو سوجدەکەی نەبرد (أَوْ انْعَكَسَ) یان بە پێچەوانەوە بوو: ئیمام سوجدەکەی نەبردو مەئموم بردی (بَطَلَتْ صَلَاتُهُ) نوێژی مەئموومەکە بەتاڵ دەبێ، چونکە شوێن ئیمامەکەی نەکەوتوە ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: أَنَّهُ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، فَسَجَدَ وَقَالَ: سَجَدْتُ بِهَا خَلْفَ أَبِي الْقَاسِمِ ﷺ﴾ رواه الشیخان، (أبوهریرة) لە نوێژدا سورەتی (إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ)ی خوێندو سوجدەی(تِلاوَة)ی برد، جا لە دوای نوێژ فەرمووی: لە پشت پێغەمبەرﷺ جەماعەتم کردو ئەو سوجدەیەشم لە نوێژدا لەگەڵ ئەودا برد.

﴿ چۆنیەتی‌و مەرجەکانی سوجدەی (تِلاوَة) ﴾

(وَمَنْ سَجَدَ خَارِجَ الصَّلَاةِ) هەر کەسێك لە دەرەوەی‌نوێژدا سوجدەی (تِلاوَة) ببا (نَوَى) واجبە: نیەتی سوجدەی (تِلاوة) بێنێ‌و (وَكَبَّرَ لِلإِحْرَامِ) واجبە: (الله أكبر)ی

رَافِعاً يَدَيْه، ثُمَ لِلْهَوِيِّ بِلاَ رَفْعٍ وَسَجَدَ كَسَجْدَةِالصَّلاَة وَرَفَعَ مُكَبِّراً وَسَلَّمَ، وَتَكْبِيرَةُ الإِحْرَامِ شَرْطٌ عَلَىالصَّحِيحِ، وَكَذَاالسَّلاَمُ فِىالأَظْهَرِ، وَتُشْتَرَطُ شُرُوطُ الصَّلاَة، وَمَنْ سَجَدَ فِيهاَ كَبَّرَ لِلْهَوِيِّ وَلِلرَّفْعِ وَلاَ يَرْفَعُ يَدَيْه، قُلْتُ: وَلاَ يَجْلِسُ لِلإِسْتِرَاحَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَقُولُ: سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِه وَقُوَّتِه.

سوجدەدابەستن بلّێو (رَافِعاً يَدَيْهِ) سوننەتە: هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە: وەك بەرزکردنەوەی نوێژ، واتە: ئەوانەیڕابردوو بە دانیشتنەوە دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(ثُمَّ) ئینجا (الله أکبر)ێکیتریش دەلّێ (لِلْهَوِيِّ) بۆ چوونە سوجدە (بِلا رَفْعٍ) بیّدەست بەرزکردنەوەو (وَسَجَدَ) تەنها یەك سوجدە دەبا (كَسَجْدَةِ الصَّلاةِ) وەکو سوجدەی نوێژ (وَرَفَعَ) ئینجا هەڵدەستێتەوە (مُكَبِّراً) لەگەلّ هەڵسانەوەش (الله أکبر)ێك دەلّێو دادەنیشێ، ئینجا (وَسَلَّمَ) واجبە سەلامیش بداتەوە: وەك سەلامدانەوەی نوێژ.

(وَتَكْبِيرَةُ الإِحْرَامِ) ئەو (الله أکبر)ەی سوجدەدابەستن (شَرْطٌ) مەرجەو واجبە بۆ سوجدەدابەستن (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست (وَكَذَاالسَّلامُ) هەروەها سەلامدانەوەش مەرجەو واجبە (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَتُشْتَرَطُ) بەمەرج دانراوە لە سوجدەی(تلاوَة)دا: (شُروطُ الصَّلاةِ) گشت مەرجەکانینوێژ بێنەجێ: وەك دەستنوێژو پاکیی لاشەو شوێنو بەرگو ڕوو لەقیبلەکردنو داپۆشینیعەورەتو هاتنی کاتی سوجدەبردن، واتە: مەرجە ئایەتەکەی سوجدەی بە تەواوی خوێندبێ، یان گوێی لێبوبێ، کەوابو: ئەگەر تەنها یەك پیت مابێ ئایەتەکە تەواو بێ، دروست نیە: نە قورئانخوێنەکەو نە گوێگرەکە هیچیان سوجدە ببەن، هەروەك لەسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَنْ سَجَدَ فِيها) هەر کەسێك لە ناو نوێژدا سوجدەی(تلاوَة) ببا (كَبَّرَ لِلْهَوِيِّ) بۆ هاتنەخوارەوەی سوجدە سوننەتە (الله أکبر) بلّێو هەم (وَ لِلرَّفْعِ) بۆ هەڵسانەوەش (الله أکبر) بلّێ، بەلاّم (وَلاَيَرْفَعُ يَدَيْهِ) دەستەکانی بەرز ناکاتەوە: نە لە هاتنەخوارەوەو نە لە هەڵسانەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (وَلا يَجْلِسُ لِلإِسْتِراحَةِ) لە دوای سوجدەکە دانانیشێ بۆ (جِلْسَةِ الإستراحَة)، بەلّکو یەکسەر هەڵدەستێتەوە پێوە (وَالله أعلم).

(وَيَقُولُ) سوننەتە: لە ناو سوجدەی(تلاوة)دا بلّێ: ﴿سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِه وَقُوَّتِهِ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، زاد الحاكم والبيهقي: ﴿فَتَبارَكَ اللهُ أَحسَنُ الْخَالِقِينَ﴾. جا لەم زیکرەدا جیاوازی ناو نوێژو دەرەوەی نوێژیش نیە.

وَلَوْ كَرَّرَ آيَةً فِي مَجْلِسَيْنِ سَجَدَ لِكُلٍّ، وَكَذاالْمَجْلسُ فِيْالأَصَحِّ، وَرَكْعَةٌ كَمَجْلِسٍ وَرَكْعَتَانِ كَمَجْلِسَيْنِ، فَإِنْ لَمْ يَسْجُدْ وَطَالَ الْفَصْلُ لَمْ يَسْجُدْ. وَسَجْدَةُ الشُّكْرِ لاَ تَدْخُلُ الصَّلاَةَ، وَتُسَنُّ لِهُجُومِ نِعْمَةٍ أَوِ انْدِفَاعِ نِقْمَةٍ أَوْ رُؤْيَةِ مُبْتَلىً أَوْ عَاصٍ، وَيُظْهِرُهَا لِلْعَاصِي لاَ لِلْمُبْتَلَى،

(وَلَوْ كَرَّرَ آيَةً) ئەگەر ئایەتێکی دووبارە کردەوە (فِي مَجْلِسَيْنِ) لە دوو دانیشگەدا (سَجَدَ لِكُلٍّ) لە هەموو جارێکدا سوجدەی(تلاوة) دەبا (وَكَذا الْمَجْلسُ) هەروەها ئەگەر لە یەك دانیشگەدا ئایەتێك دوو جار بلێتەوە، هەردووجار سوجدەی(تلاوة) دەبا (فِيْالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا (وَرَكْعَةٌ) ڕەکعەتێکی نوێژ (كَمَجْلِسٍ) وەکو یەك دانیشگەیە، واتە: ئەگەر لە ڕەکعەتێکدا ئایەتێکی دووبارە کردەوە، لە فەرموودەی ڕاستردا: سوجدەش دووبارە دەباتەوە (وَرَكْعَتَانِ كَمَجْلِسَيْنِ) دوو ڕەکعەتیش وەکو دوو دانیشگەیە، واتە: ئەگەر ئایەتەکەی دووبارە کردەوە سوجدەش دووبارە دەکاتەوە.

(فَإِنْ لَمْ يَسْجُدْ) جا ئەگەر-لە دوای تەواوبوونیئایەتەکە- سوجدەی(تلاوة)ی نەبرد (وَطَالَ الْفَصْلُ) ماوەیەکیدرێژیش کەوتە نێوان تەواوبوونیئایەتەکەو سوجدەکە، ئەوە (لَمْ يَسْجُدْ) نابێ سوجدەکە ببا، کەواتە: قەزاش ناکرێتەوە، هەروەك لە زۆریەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە. بەڵام ئەگەر نێوانەکە نزیك بێ: وەك لە دوای تەواوبوونی ئایەتەکەیسوجدە یەکسەر تەنها ئایەتێکیتر بخوێنێو یەکسەر سوجدەی(تلاوة)ش ببا، ئەو کاتە سوجدەکەی دروست دەبێ، هەروەك لە (الشرواني) لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕوون کراوەتەوە.

﴿سوجدەی شوکر﴾

(وَسَجْدَةُ الشُّكْرِ) سوجدەی شوکر (لاتَدْخُلُ الصَّلاةَ) ناچێتە ناو نوێژ، واتە: ئەگەر بەقەسدی لە ناو نوێژدا سوجدەیشوکر بباو بشزانێ حەرامە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَتُسَنُّ) سوجدەیشوکر سوننەتە (لِهُجُومِ نِعْمَةٍ) لە کاتی پەیدابوونی نیعمەتێکینوێ: بۆ خۆی، یان بۆ موسڵمانان (أَوْ إِنْدِفَاعِ نِقْمَةٍ) یان لە کاتی لاچوونی ناخۆشیەك: لە سەر خۆی، یان لە سەر موسوڵمانان ﴿عَنْ أَبِي بَكْرَةَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ أَمْرٌ فَسُرَّ بِهِ فَخَرَّ لِلَّهِ سَاجِداً﴾ رواه الترمذي وَحَسَّنَهُ، پێغەمبەرﷺ هەواڵێکی بۆ هاتو پێی دڵخۆش بوو، ئینجا یەکسەر بۆ خوا کەوتە سوجدە بردن.

(أَوْ رُؤْيَةِ مُبْتَلىً) یان لە کاتی دیتنی خاوەن بەڵایەك (أَوْ عَاصٍ) یان لە کاتی دیتنی گوناهبارێك، واتە: سوننەتە سوجدەی شوکر ببا؟ کە خوا لەو بەڵایە، یان لەو گوناهە پاراستویەتی (وَيُظْهِرُهَا) سوننەتە: سوجدەی شوکر ئاشکرا بکا (لِلْعَاصِي) بۆ ئەو گوناهبارەی گوناه دەکا، تاکو ڕووشکێن ببێ بەڵکی تۆبە بکا (لاَ لِلْمُبْتَلَى) بەڵام نابێ بۆ خاوەن بەڵا سوجدەکە ئاشکرا بکا، نەوەك دڵی بشکێ.

وَهيَ كَسَجْدَةِالتِّلاَوَةِ، وَالأَصَحُّ جَوَازُهُماَ عَلَى الرَّاحِلَةِ لِلْمُسَافِرِ، فَإِنْ سَجَدَ لِتِلاَوَةِ صَلاَةٍ جَازَ عَلَيْهاَ قَطْعاً.

(بابٌ)

(وَهِيَ) سوجدەیشوکر تەنها یەك سوجدەیە (كَسَجْدَةِالتِّلاَوَةِ) وەکو سوجدەی(تِـلاوَة)ی دەرەوەی نوێژە: لە گشت مەرجو چۆنیەتیدا، قەزاش ناکرێتـەوە (وَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (جَوازُهُما) سوجدەی(تلاوَة)و سوجدەی شوکر هەردووکیان دروستن (عَلى الرَّاحِلَةِ) لە سەر پشتی وولاّغ (لِلْمُسافِرِ) بۆ مرۆڤی ڕێبوار: بە ئامـاژەکردن وەك سـوجدەی نوێژی سوننەت (فَإِنْ سَجَدَ لِتِلاوَةِ صَلاةٍ) ئەگەر سوجدەی برد لە بەر خوێندنی قورئـان لـە ناو نوێژدا (جَازَ عَلَيْها) ئـەوە سـوجدەی(تـلاوَة) لـە سـەر پشـتی وولاّغ بـەئاماژە دروسـتە (قَطْعاً) بە فەرموودەیەکی بڕاوە.

﴿**پاشـکۆ**﴾: خواپەرستی بـە ڕوکووعێکیتـەنها، واتـە: کـە لـە نوێـژدا نـەبێ، یـان بـە سوجدەیەك: کە هۆیەکی نەبێ- هەرچەند لە دوای نوێژیش بێ- گشتی حەرامە، هـەروەها ڕوکووع، یان سوجدەبردن لە بەر دەست شێخو مرۆڤیگەورەدا حەرامە، هەرچـەند بـەرەو قیبلەش بێ، بەڵکو جاری وا هەیە: بەو ڕوکووعو سوجدەیە کافر دەبێ (أعاذَنا الله تعالى)، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

﴿ بابٌ: **لە باسی نوێژی سوننەت** ﴾

(**پێشـەکی**) بزانـە: لـە دوای ئیسـلامبوون، نوێـژکردن لـە گشـت خواپەرستیەکانی لاشـەیی گەورەترە، کەوابو: نوێژیواجب لە گشت واجبـەکان گـەورەترەو نوێژیسـوننەتیش لـە گشـت سوننەتێك گـەورەترە، بـەڵام قورئـان لەبـەرکردنو هـەروەها خـەریکبوون بـە زانسـتی ئـایینی خێری زۆرترە لە نوێژی سوننەت-هەروەك ئیمامی(شافعی) فەرموویەتی- چونکە ئـەو دووانـە (فَرْضُ الْكِفايَةِ)نە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە. هەروەها خێری واجب حـەفتا پلـە گەورەترە لە خێری سوننەت، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: پێویستە مرۆڤی موسڵمان-لـە دوای بـەجێهێنانی واجـب- زۆر سـوننەت بکـاو بەردەوام بێ لە سەر ئەو سـوننەتانەی لێرەدا باسـیان دەکـەین-إن شـاء الله تعـالى-تـاکو ببێتـە دۆسـتی ڕاسـتەقینەی خوایگـەورە، هـەروەك خوایگـەورە لـە حەدیسـێکی(قُدْسـی)دا دەفـەرموێ: ﴿مَنْ عَادَى لِي وَلِيّاً فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَماتَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَـيَّ مِمَّاافْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ...﴾ الحديثَ رواه البخاري، هەر کەسێك دژایەتی دۆستێکی من بکا، ئەوە بەڕاستی ئاگادارم کـردەوە: جـەنگی لەگـەڵ دەکەم، هیچ شتێك لە لای من لە بـەجێهێنانی واجـب خۆشەویسـتتر نیـە کـە بەنـدە بیـەوێ

صَلاَةُ النَّفْلِ قِسْمَان: قِسْمٌ لايُسَنُّ جَمَاعَةً، فَمِنْهُ اَلرَّوَاتِبُ مَعَ الْفَرائِضِ وَهِيَ: رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ وَرَكْعَتَانِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَكَذَاَ بَعْدَهاَ وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشاَءِ،

خۆی پیّ لە من نزیك بكاتەوە، بەندەی من بەردەوام بە سوننەت كردن خۆی لە من نزیك دەكاتەوە، تا خۆشم دەویّ... تا كۆتایی حەدیسەكە.

جگە لە ناوەڕۆكی ئەو حەدیسەش نوێژە سوننەتەكان ناتەواوی نوێژە واجبەكان پڕ دەكەنەوە، هەم لە قیامەتیشدا—نەك لە دونیادا— جێگەی ئەو نوێژە واجبانە دەگرنەوە: كە لە بیری چووە قەزایان بكاتەوە، هەروەك لە (تحفە)دا ڕوونی كردۆتەوە، لە باسی قەزا كردنەوەی نوێژیش بە بەڵگەوە درێژتر ڕوونمان كردەوە.

﴿(اَلرَّوَاتِبُ): سوننەتەكانی دامەزراو لەگەڵ نوێژە واجبەكاندا ﴾

(صَلاَةُ النَّفْلِ) نوێژی سوننەت (قِسْمانِ) دوو بەشن: (قِسمٌ لا يُسَنُّ جَماعَةً) بەشێكیان سوننەت نیە: بە جەماعەت بكرێن، بەڵكو سوننەتە بە تەنهایی بكرێن، چونكە پێغەمبەرﷺ بە تەنهایی كردونی، بەڵام ئەگەر بە جەماعەتیش بكرێن، خودی سوننەتەكە دروست دەبیّو ناپەسندیش نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(فَمِنْهُ) هەندێك لەو سوننەتانەی جەماعەتیان تیّدا سوننەت نیە (اَلرَّواتِبُ) ئەو سوننەتە دامەزراوانە: كە (مَعَ الْفَرائِضِ) لە پێشو لە دوای نوێژە واجبەكاندا دەكرێن (وَهِيَ) ئەو سوننەتە دامەزراوانە ئەمانەن:

(رَكْعَتانِ قَبْلَ الصُّبْحِ) دوو ڕەكعەت لە پێش نوێژی سبەینیّدا: بە نیەتی سوننەتی پێش نوێژی سبەینیّ، یان بەیانی، لە دوای فاتیحە: لە ڕەكعەتییەكەمدا سوڕەتی (قُلْ يَاأَيُّهَا الْكافِرُونَ)و لە ڕەكعەتیدووەمدا سوڕەتی (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) دەخوێنیّ، هەروەك (مسلم) گێڕاویەتیەوە.

جا بزانە: هەر نوێژێكی سوننەت: كە سوڕەتیتایبەتیی بۆ دانەندرابیّ—لە دوایفاتیحە— ئەو دوو سوڕەتانەیڕابردووی تیّدا سوننەتن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَرَكْعَتانِ قَبْلَ الظُّهْرِ) دوو ڕەكعەتیش لە پێش نوێژی نیوەڕۆدا: بە نیەتی سوننەتی پێش نیوەڕۆ (وَكَذا بَعْدَها) هەروەها دوو ڕەكعەتیش لە دوای نوێژی نیوەڕۆدا: بە نیەتی سوننەتی دوای نیوەڕۆ (وَبَعْدَالْمَغْرِبِ) دوو ڕەكعەتیش لە دوای نوێژی مەغریبدا: بە نیەتی سوننەتی دوای مەغریب (وَالْعِشاءِ) دوو ڕەكعەتیش لە دوای نوێژیعیشادا: بە نیەتی سوننەتی دوای عیشا ﴿عَنْ عبدالله بن عمررضي الله عنهما: حَفِظْتُ مِنْ رَسولِ اللهﷺ عَشْرَ رَكَعاتٍ: رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَها، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِه، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ﴾رواه الشيخان، دە ڕەكعەت سوننەتم لە پێغەمبەرﷺ وەبیر دیّ بەردەوام

وَقِيلَ لاَ رَاتِبَ لِلْعِشَاءِ، وَقِيلَ أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَقِيلَ وَأَرْبَعٌ بَعْدَهَا، وَقِيلَ وَأَرْبَعٌ قَبْلَ الْعَصْرِ، وَالْجَمِيعُ سُنَّةٌ وَإِنَّماالْخِلاَفُ فِيالرَّاتِبِ الْمُؤَكَّدِ، وَرَكْعَتَانِ خَفِيفَتَانِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، قُلْتُ: هُمَا سُنَّةٌ عَلَىالصَّحِيحِ فَفِي صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ الأَمْرُ

دەیکردن: دوو لە پێش نیوەڕۆ و دوو لە دوای نیوەڕۆ، دوو لە دوای مەغریب لە ماڵەوە دەیکردن، دوو لە دوای عیشا، دوو لە پێش نوێژی سبەینێ.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لاَ رَاتِبَ لِلْعِشَاءِ) نوێژی عیشا سوننەتی دامەزراوی نیە، چونکە دەگونجێ: دوو ڕەکعەتەکەی حەدیسیڕابردوو شەونوێژ بن (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتردا (أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ) چوار ڕەکعەت لە پێش نوێژی نیوەڕۆدانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتردا (وَأَرْبَعٌ بَعْدَهَا) چوار ڕەکعەت لە دوای نوێژی نیوەڕۆدانە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَافَظَ عَلى أَرْبَعِ رَكَعاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللهُ عَلى النَّارِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، هەر کەسێك بەردەوام چوار ڕەکعەت سوننەت لە پێش نیوەڕۆداو چواریش لە دوای نیوەڕۆدا بکا، خوای گەورە لە ئاگری دۆزەخ قەدەغەی دەکا.

(وَقِيلَ أَرْبَعٌ قَبْلَ الْعَصْرِ) لە فەرموودەیەکدا: چوار ڕەکعەت سوننەت لە پێش نوێژی عەسردانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رَحِمَ اللهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعاً﴾ رواه أبوداود والترمذي بسندحسن، خوا ڕەحم بەو کەسە بکا: کە لە پێش نوێژی عەسردا چوار ڕەکعەت سوننەت دەکا. هەروەها دوو ڕەکعەتیش لە پێش عەسردا سوننەتن ﴿عَنْ عَلِيٍّ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كَانَ يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه أبوداود بإسنادٍ صحيح، پێغەمبەرﷺ لە پێش نوێژی عەسردا دوو ڕەکعەت سوننەتی دەکردن.

(وَالْجَمِيعُ سُنَّةٌ) گشت ئەوانەی باسمان کردن سوننەتن، چونکە لە حەدیسی(صحیح)دا هاتون، بەڵام (وَإِنَّمَاالْخِلاَفُ) تەنها جیاوازی (فِيالرَّاتِبِ الْمُؤَكَّدِ) لەوەدایە: سوننەتە دامەزراوەکان کامەیان (سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ)ن، واتە: زۆر خێرن؟ لە فەرموودەیبەهێزدا: دە ڕەکعەتەکەی حەدیسییەکەم (سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ)ن، چونکە پێغەمبەرﷺ بەردەوام کردونی، ئەوانیتریش تەنها سوننەتن.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك چوار ڕەکعەت سوننەتی کردن، سوننەتە: هەر کە دوو ڕەکعەتی تەواو کردن سەلام بداتەوە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرمویەتی.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتردا (رَكْعَتَانِ خَفِيفَتَانِ) دوو ڕەکعەتی سووك سونەتن (قَبْلَ الْمَغْرِبِ) لە پێش نوێژیمەغریبدا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (هُمَا سُنَّةٌ) ئەو دوو ڕەکعەتە سوننەتن (عَلى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست (فَفِي صَحِيحِ الْبُخَارِي الأَمْرُ

بـــهِماَ، وَبَعْدَالْجُمُعَةِ أَرْبَعٌ وَقَبْلَهاَ مَا قَبْلَ الظُّهْرِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ.

بهما) چونكه لـه حەديسـى(بخـارى)دا فـەرمانيان پـێكـراوه، پێغەمبـەرﷺ فەرموويـەتى: ﴿صَلُّوا قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: لِمَـــنْ شَـــاءَ﴾ رواه البخـاري، زاد أبـوداود: ﴿رَكْعَتَيْنِ﴾. لـه پـێش نوێژى مەغريبـدا دوو ڕەكعـەت سوننەت بكـەن، ئينجا لـه جـارى سێيەمدا فەرمووى: بۆ ئەو كەسەى حەز دەكا.

هــەروەها دوو ڕەكعــەتيش لـــه پـــێش نوێژىعيشــادا ســوننەتن، چـونكه پێغەمبـــەرﷺ دەفەرموێ: ﴿بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ﴾ رواه الشيخان، له نێوان گشت بانگ و ئيقامەتێكدا نوێژێكى سوننەت هەيە. واتە: به يەكدەنگى زانايـان: (أَذَانَيْــنِ) به بانگو ئيقامەت دەگوترێ، هـەر وەك لـه (المجموع)دا فەرموويـەتى، هـەم بـه بەڵگـەى حەديسەكەى (عَبدُاللّٰه بن الزُّبَير)ىداهاتووە إن شاء اللّٰه تعالى.

﴿ سوننەتى جومعه ﴾

(وَبَعدَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعٌ) له دواىنوێژىجومعه چوار ڕەكعەت سونەتن، به نيەتىسوننەتى دواى جومعه، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَاصَلَّى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْـــدَهَا أَرْبَعـــاً﴾ رواه مسلم، هەركاتێك يەكێكتان نوێژى جومعەى كرد، با چوار ڕەكعەت نوێـژى سوننەتيش لـه دواىدا بكا. هەروەها دوو ڕەكعەتيش له دواى جومعەدا سوننەتن ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَرَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَينِ فِي بَيْتِهِ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەرﷺ لـه دواى جومعه دوو ڕەكعەت سوننەتى له ماڵەوه دەكردن.

(وَقَبْلَهَا) هەم له پێش نوێژى جومعەشدا نوێژى سوننەت هەيە: به نيەتى سـوننەتى پـێش جومعه، وەك (مَا قَبْلَ الظُّهْرِ) ئەو سوننەتانەى پێش نيـوەڕۆ، واتـە: يـان چـوار ڕەكعـەت، يان دوو ڕەكعەت، به بەڵگەى حەديسەكەى(أَذَانَـيْنِ)ىڕابـردوو (وَاللّٰه أعلـم)، واتـە: چـونكه جومعەش بانگو ئيقامەتى له پێشدا هەيە.

هەم ﴿عَنْ عبداللّٰهِ بن الزُّبيرِرَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: قَالَ النَّبِيُّﷺ: مَا مِنْ صَـــلاةٍ مَفْرُوضَـــةٍ إلاَّ وَبَـــيْنَ يَـــدَيْهَا رَكْعَتَانِ﴾ رواه إبن حبان وصـححه، هـەر نوێـژێكى واجـب بـێ، دوو ڕەكعـەت سوننەتيشـى لـه پێشدا هەيە. واتە: (جومعه)ش نوێژێكى واجبه، كەوابو: دوو ڕەكعەتيشى له پێشدا سوننەته.

هـەم ﴿وَعَنْ عبداللّٰه بنِ مسعودﷺ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعاً وَبَعْدَهَا أَرْبَعاً وَكَانَ يَأْمُرُ بِهَا﴾ رواه عبدالرزاق بسند صـحيح والترمذي، فهو أثر صـحيح، (عبداللّٰه بن مسعود) له پێش نوێژى جومعەدا چوار ڕەكعـەت سـوننەتى دەكـردنو لـه دواى جومعـەش چـوار ڕەكعـەتى دەكردن، فەرمانيشى دەدا: خەڵك ئەو سوننەتانه بكا، واتـه ئـەم (صـحابه) بـەڕێزەش لـه پێغەمبەرەوەﷺ بەڵگەيەكى هەبوە، بۆيێ واى دەكرد.

وَمِنْهُ الْوِتْرُ، وَأَقَلُّهُ رَكْعَةٌ وَأَكْثَرُهُ إِحْدَىعَشَرَةَ، وَقِيلَ ثَلاثَ عَشَرَةَ،

﴿ نوێژی وەتر ﴾

(وَمِنْهُ) یەكێكیتر لەو سوننەتانەی جەماعەتیان تێدا سوننەت نیە: (اَلْوِتْرُ) نوێژی وەترە، واتە: تاك، (وَأَقَلُّهُ) لای كەمی وەتر (رَكْعَةٌ) تەنها یەك ڕەكعەتە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْوِتْرُ حَقٌّ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِثَلاثٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِواحِـــدَةٍ فَلْيَفْعَـــلْ﴾ رواه أبوداود بسندصالح، سوننەتیوەتر مافێكی ڕاستە لە سەر گشت موسڵمانێك، جا هەر كەسێك پێی خۆشە: با بە پێنج ڕەكعەت وەتر بكا، هەر كەسێك پێی خۆشە: با بە سێ ڕەكعەت وەتر بكا، هەر كەسێك پێی خۆشە: با بە یەك ڕەكعەت وەتر بكا.

ئینجا بزانە: لای كەمی وەتریتەواو سێ ڕەكعەتە، لە دوای فاتیحە: لە ڕەكعەتییەكەمدا سورەتی﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلى﴾ بخوێنێو لە ڕەكعەتیدووەمدا سورەتی﴿قُـــلْ يَاأَيُّهَـــا الْكَافِرُونَ﴾و لە ڕەكعەتیسێیەمدا سورەتی﴿قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)و (قُـــلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن.

جا ئەگەر وەترەكەی لە سێ ڕەكعەت زیاتر بوو، ئەو كاتەش ئەو سورەتانەیڕابردوو، لە سێ ڕەكعەتەكەی ئاخیردا سوننەتنو لەوانی پێشداش سوننەتە: سورەتەكانیتر بە گوێرەی ڕیزی قورئان بخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَأَكْثَرُهُ) لای زۆریوەتر لە فەرموودەی بەهێزیمەزهەبدا (إِحْدَىعَشَرَةَ) یانزە ڕەكعەتە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَاللهُ عَنهـا:كانَ النَّبِيُّ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ إِحْدَىعَشَرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَيُوتِرُ مِنْهَا بِواحِدَةٍ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە شەوێ یانزە ڕەكعەتی دەكردنو لە گشت دوو ڕەكعەتێكدا سەلامی دەداوەو لەو یانزەیە یەكێكی دەكردە تاك. جگە لەوانەش: حەفت ڕەكعەتو نۆ ڕەكعەتیش لە حەدیسی(صحيح)دا هاتووە، خێرەكەش بە گوێرەی زۆرترەكەیەتی.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: لای زۆریوەتر (ثَلاثَ عَشَرَةَ) سێزدە ڕەكعەتە، هەروەك ئەوەش لە چەند حەدیسێكی (بخاريو مسلم)دا هاتووە، بەڵام فەرموودەی بەهێز وەڵامی دەداتەوە: كە دووانیان لەو سێزدەیە سوننەتی دوایعیشا بووە، كەوابو: لە سەر فەرموودەی بەهێز: لە یانزە ڕەكعەت–بە نیەتی وەتر– زیاتر دروست نیە، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەم لە فەرموودەی بێهێزیش لە سێزدە ڕەكعەت–بە نیەتی وەتر– زیاتر دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

وَلِمَنْ زَادَ عَلَى رَكْعَةٍ اَلْفَصْلُ وَهُوَ أَفْضَلُ، وَالْوَصْلُ بِتَشَهُّدٍ أَوْ تَشَهُّدَيْنِ فِي الآخِرَتَيْنِ، وَوَقْتُهُ بَيْنَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ وَطُلُوعِ الْفَجْرِ،

(وَلِمَنْ زَادَ عَلَى رَكْعَةٍ) دروسته: بۆ ئەو کەسەی لە ڕەکعەتێك زیاتر وەتر دەکا: (اَلْفَصْلُ) نێوان بخاتە وەترەکەی بە سەلامدانەوە: وەك لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا نیەت بێنیّو تەحیات بخوێنیّو سەلام بداتەوە، ئینجا بۆ تاکەکەش نیەت بێنیّو بیکاو تەحیات بخوێنیّو سەلام بداتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان نیەت بێنیّ: گشت ڕەکعەتە جووتەکان بە یەکەوە بکا، ئینجا تەحیاتێك بخوێنیّو سەلام بداتەوە، ئینجا بۆ تاکەکەش نیەت بێنیّو بیکاو تەحیات بخوێنیّو سەلام بداتەوە، هەروەك لە (القليوبی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَهُوَ) ئەو نێوانە بە هەردوو شێوەیڕابردوو (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە لە پێکوەنانی داهاتوو، چونکە حەدیسەکانی زۆرترن: وەك حەدیسەکەی(عائشة)یڕابردوو و هەم حەدیسەکەی﴿صَلاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى﴾ رواه الشيخان، نوێژی شەویّ دوو دووە.

(وَالْوَصْلُ) هەروەها پێکوەنانی ڕەکعەتەکانی وەتریشی بۆ دروستە: (بِتَشَهُّدٍ) بە یەك تەحیات، واتە: نیەت بێنیّ جووتەکانو تاکەکە بە یەکەوە بکاو لە کۆتاییدا یەك تەحیات بخوێنیّو سەلام بداتەوە (أَوْ تَشَهُّدَيْنِ) یان بە دوو تەحیات (فِي الأخِيرَتَيْنِ) لە هەردوو ڕەکعەتەکەی ئاخیردا: وەك نیەت بێنیّ گشت جووتەکان بە یەکەوە بکاو تەحیاتێك بخوێنیّو سەلام نەداتەوە، بەڵکو هەڵسێتەوە تاکەکەش بکاو تەحیات بخوێنیّ، ئینجا سەلام بداتەوە، چونکە ئەم دوو شێوەیەش لە حەدیسی (صحيح)دا هاتون.

بەڵام لە حاڵەتی پێکوەناندا لەو دوو تەحیاتە زیاتر دروست نیە، هەم دروستیش نیە تەحیاتەکەییەکەم لە کۆتاییجووتەکانەوە بباتە ناو جووتەکان، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەو دوو شێوەی نەکردون، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: یەك ڕەکعەت وەتر بکا، یان زیاتر، پێکەوە بیکا، یان نێوانی بخاتیّ بە سەلامدانەوە، لە گشت حاڵەتێکدا نیەتیوەتر دەهێنیّ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە، ئینجا سوننەتە لە دوایوەتر سیّ جار بڵیّ: ﴿سُبْحانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ﴾. ئینجا بڵیّ: ﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ﴾ الحديثان صحيحان رواهما أبوداود وغيره.

(وَوَقْتُهُ) کاتی نوێژیوەتر (بَيْنَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ) لە نێوان کردنی نوێژی عیشاو (وَطُلُوعِ الْفَجْرِ) دەرکەوتنی بەیانە، بە (إجماع)ی زانایان، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: ئەگەر نوێژی عیشای بە (جمع التقديم) لە کاتیمەغریبدا کرد، ئەو کاتە وەتریشی بۆ دروستە، هەرچەند کاتیعیشاش نەهاتبیّ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَقِيلَ شَرْطُ الْإِيتَارِ بِرَكْعَةٍ سَبْقُ نَفْلٍ بَعْدَ الْعِشاءِ، وَيُسَنُّ جَعْلُهُ آخِرَ صَلَاةِاللَّيْلِ،

بەڵام ئەگەر نوێژی عیشای نەکردبو، یان کردبوی بەڵام دروست نەبو، ئەو کاتە وەتری بۆ دروست نیە، هەر چەند کۆتایی شەویش بێ، هەروەها ئەگەر نوێژی عیشای کردبو وەتریشی کرد، ئینجا ئاشکرا بوو: نوێژی عیشای دروست نەبوە، ئەو کاتە وەترەکەشی دروست نەبوە، بەڵام مەرج نیە: سوننەتی دوایعیشا بکا، بەڵکو دروستە: وەتر بکا، ئینجا سوننەتی دوای عیشا بکا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەی ڕوون کردۆتەوە.

هەروەها ئەگەر نوێژیعیشای نەکردبو فەوتا، ئەو کاتەش واجبە: لە پێشدا نوێژی عیشا قەزا بکاتەوە، ئینجا دروستە وەترەکەش قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة) و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (شَرْطُ الإِيتَارِ بِرَكْعَةٍ) مەرجی دروستبوونی وەتر کردن بە یەك ڕەکعەت ئەوەیە (سَبْقُ نَفْلٍ) سوننەتێك لە پێش ڕەکعەتەکەدا بکرێ (بَعْدَ الْعِشاءِ) لە دوای نوێژیعیشا، تاکو بەو ڕەکعەتە سوننەتەکە ببێتە تاك، بەڵام لە فەرموودەی ڕاستدا: ئەگەر سوننەتەکەش نەکرێ، ئەو کاتە ڕەکعەتەکە نوێژە واجبەکە دەکاتە تاك، ئەوەندەش بەسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: (جَعْلُهُ آخِرَ صَلَاةِ اللَّيْلِ) گشت وەترەکەی لە دوای نوێژەکانی شەویدا بکا: وەك سوننەتی عیشاو تەراویحو (تَهَجُّد)، واتە: ئەو شەونوێژەی لە دوای خەوتن دەکرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً﴾ رواه الشيخان، نوێژی وەتر بکەنە ئاخیری نوێژەکانتان لە شەویدا. کەوابو: ئەگەر–لە ڕەمەزاندا– دەیویست لە دوای تەراویح زیاتر شەونوێژ بکا، ئەو کاتە لەگەڵ تەراویحدا هیچ بەشێکی وەترەکەی بە جەماعەت نەکا، بەڵکو سوننەتە: گشت وەترەکەی بخاتە ئاخیری شەونوێژەکانی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە

بەڵام ئەگەر باوەڕی وا نەبو لە خەو هەشیار ببێتەوە، یان ماوەی وەتری نەدەما، ئەو کاتە سوننەتە: لە دوای سوننەتیعیشادا وەترەکەی بکا.

ئینجا بزانە: ئەگەر تەنها وەترەکەش لە دوای خەوتن بکا، ئەوە خێری زۆرترە، چونکە هەم دەبێتە وەترو هەم دەبێتە (تَهَجُّدْ)، هەروەك لە (تحفة) و (نهاية)دا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ خَافَ أَلاَّ يَقُومَ مِنْ آخِرِاللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَاللَّيْلِ فَإِنَّ صَلَاةَ آخِرِاللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ وَذَلِكَ أَفْضَلُ﴾رواه مسلم، هەر کەسێك بترسێ: کە لە ئاخیری شەویدا لە خەو هەڵنەستێ، با لە سەرەتای شەویدا وەتر بکا، هەر کەسێك بە تەما بوو لە ئاخیری شەویدا لە خەو هەڵستێ، با لە ئاخیری شەویدا

فَإِنْ أَوْتَرَ ثُمَّ تَهَجَّدَ لَمْ يُعِدْهُ، وَقِيلَ يُشَفِّعُهُ بِرَكْعَةٍ ثُمَّ يُعِيدُهُ، وَيُنْدَبُ الْقُنُوتُ آخِرَ وِتْرِهِ فِي النِّصْفِ الثَّانِي مِنْ رَمَضَانَ، وَقِيلَ كُلَّ السَّنَةِ، وَهُوَ كَقُنُوتِ الصُّبْحِ،

وەتر بکا، چونکە نوێژی ئاخیری شەوێ مەلائیکە ئامادەی دەبن‌و خێریشی گەورەترە. واتە: چونکە هەم (تَهَجُّد)و هەم وەترە.

جا بزانە: هەر کاتێك وەتری کرد ڕێگەی وەترێکی‌تری لێدادەخرێ، کەوابو: (فَإِنْ أَوْتَرَ) ئەگەر وەتری کرد (ثُمَّ تَهَجَّدَ) ئینجا لە خەو هەڵساو (تَهَجُّد)ی کرد (لَمْ يُعِدْهُ) دروست نیە: وەترەکە دووبارە بکاتەوە؟ چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لا وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ﴾رواه أصحاب السنن بسندحسن، دوو وەتر لە شەوێکدا نابن. کەوابو: ئەوەندەی توانای هەیە لە دوای وەترەکە جووت جووت شەونوێژ–(تَهَجُّد)– دەکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (يُشَفِّعُهُ) وەترەکە دەکاتەوە جووت (بِرَكْعَةٍ) بە ڕەکعەتێکی‌تر (ثُمَّ يُعِيدُهُ) ئینجا لە دوای (تَهَجُّد) وەترەکەی دووبارە دەکاتەوە، جا بە مە دەگوترێ: (نَقْضُ الْوِتْرِ) هەڵوەشاندنەوەی وەتر، بەڵام ئەم فەرموودە بێ‌هێزە بە حەدیسەکەی‌ڕابردوو ڕەد کراوەتەوە.

(وَيُنْدَبُ الْقُنُوتُ) سوننەتە قونووت بخوێنێ (آخِرَ وِتْرِهِ) لە ئاخیری وەترەکەیدا، واتە: لە دوای ڕوکووعی ڕەکعەتە تاکەکە، هەر چەند تەنها بە یەك ڕەکعەتیش وەتر بکا (فِي النِّصْفِ الثَّانِي) لە نیوەی‌دووەمدا (مِنْ رَمَضَانَ) لە مانگی‌ڕەمەزاندا ﴿عَنْ عمرﷺ: اَلسُّنَّةُ إِذَاانْتَصَفَ شَهْرُرَمَضانَ: أَنْ يَلْعَنَ الْكَفَرَةَ فِي الْوِتْرِ بَعْدَ ما يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ﴾ رواه الشيرازي في المهذب والرافعي في العزيز وابن زرقويه في الفوائد، وقال الحافظ العسقلاني في التلخيص: إسناده حسن، وروى محمد بن نصر: نحوه عن ابن عمر باسنادصحيح، ئیمامی(عمرﷺ) فەرمووی: هەر کاتێك ڕەمەزان بووە نیوە، سوننەتە: لەعنەت لە کافرەکان بکا لە نوێژی وەتردا، لە دوای (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ). واتە: قونووت بخوێنێ.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (كُلَّ السَّنَةِ) لە تەواوی ساڵێدا گشت شەوێك سوننەتە لە وەتردا قونووت بخوێنێ، لە (المجموع)دا–بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌داهاتوو– ئەم فەرموودەی بە بەهێز داناوە.

(وَهُوَ) قونووتی وەتر (كَقُنُوتِ الصُّبْحِ) وەکو قونووتی نوێژی سبەینێ‌یە: لە ووشەکانی‌و لە شوێنی خوێندنی‌و لە دەنگ هەڵێنان‌و دەست بەرزکردن‌و سوجدەی‌سەهوو بۆ نەخوێندنی‌و ...هتد ﴿عَنِ الْحسن بن عَلِيٍّ رضي الله عنهما: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِﷺ كَلِماتٍ أَقُولُهُنَّ فِي الْوِتْرِ: اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ...﴾ الحديث رواه أصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ چەند ووشەیەکی فێرکردم لە قونووتی وەتردا بیانڵێم: کە (اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ...) تا کۆتایی حەدیسەکەی‌ڕابردوو لە چۆنیەتی نوێژکردندا.

وَيَقُولُ قَبْلَهُ: اَللّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ إِلى آخره. قُلْتُ: اَلأَصَحُّ بَعْدَهُ، وَأَنَّ الْجَمَاعَةَ تُنْدَبُ فِي الْوِتْرِ عَقِبَ التَّراوِيحِ جَمَاعَةً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمِنْهُ الضُّحَى، وَأَقَلُّهَا رَكْعَتَانِ،

(وَ يَقُولُ قَبْلَهُ) سوننەتە: لە پێش قونووتیڕابردوودا ئەم قونووتەی ئیمامی(عمر) بخوێنێ: ﴿اَللّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، نَشْكُرُكَ وَلاَ نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ، اَللّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ، نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذابَكَ إِنَّ عَذابَكَ الْجِدَّ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ، اَللّهُمَّ عَذِّبِ الْكَفَرَةَالَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ وَيُكَذِّبُونَ رُسُلَكَ وَيُقاتِلُونَ أَوْلِيَائَكَ، اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِناتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِماتِ وَأَصْلِحْ ذاتَ بَيْنِهِمْ وَأَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَاجْعَلْ فِي قُلُوبِهِمُ الإِيمانَ وَالْحِكْمَةَ وَثَبِّتْهُمْ عَلى مِلَّةِ رَسُولِكَ وَأَوْزِعْهُمْ أَنْ يُوفُوا بِعَهْدِكَ الَّذِي عَاهَدْتَهُمْ عَلَيْهِ وَانْصُرْهُمْ عَلى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ إِلَهَ الْحَقِّ وَاجْعَلْنا مِنْهُمْ﴾ رواه البيهقي بإسناد صحيح.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفـەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەیڕاسـتتر (بَعْدَهُ) سـوننەتە: لـە دوای قونووتەکەیتر، ئـەم قونووتـە بخـوێنێ، چـونکە ئـەو لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ هـاتووەو ئەمەش لە ئیمامی(عمر)ەوە ﷺ، کـەوابو: ئەگـەر ویسـتی تـەنها یـەکێکیان بخـوێنێ، یـان ئیمـام بـوو و مەئموومـەکان بـە درێـژکردن ڕازی نـەبون، ئـەو کاتـەش هـەر قونووتەکـەی پێغەمبەر ﷺ خێرترە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّ الْجَماعَةَ تُنْدَبُ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: جەماعـەت سـوننەتە (فِي الْوِتْرِ) لـە نوێـژی وەتری مانگی ڕەمەزاندا (عَقِبَ التَّراوِيحِ) لە دوای تەواوبوونی تەراویحی گشت شـەوێك: لـە سەرەتای ڕەمەزانەوە تا کۆتاییڕەمەزان (جَماعَةً) کە بە جەماعـەت دەکرێن، چـونکە لـە پێشینەی ئەم ئوممەتەی ئیسلامەوە تا ئێستا ئەوها کراوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایـة)دا فەرموویانە (والله أعلم).

هەروەها ئەگەر تەراویحی بە جەماعـەت نەشکرببێ، یـان هـەر تـەڕوایحی نـەکردبێ، ئـەو کاتەش جەماعەت لە وەترییڕەمەزاندا هەر سوننەتە، بەڵام –جگە لە ڕەمەزان– لە وەتـری مانگەکانیتردا جەماعەت سوننەت نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئـەو مەسـەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ صَلاةُ الضُّحَى: چێشتەنوێژ ﴾

(وَمِنْهُ) یـەکێکیتر لـەو سـوننەتانەی جەماعـەتیان تـێدا سـوننەت نیـە: (اَلضُّحَى) چێشتەنوێژە، نیـەتی(صلاةالضّحی)–واتـە: چێشـتەنوێژی– لێدێنـێ (وَأَقَلُّهـا) لایکـەمی چێشتەنوێژ (رَكْعَتانِ) دوو ڕەکعەتە، هەروەك لە حەدیسی(أبیهریرة)و (أبینر) لـە (بخـاریو مسلم)دا هاتوە.

(وَأَكْثَرُهـا) لای زۆری چێشـتەنوێژ (اِثْنَتاعَشَرَةَ) دوانـزە ڕەكعەتـە، چـونكە لـە حەدیسـێكی (ضعیف)بێهێزدا ئەو ژمارەیە هاتوە.

بەلام ئەگەر لای زۆری چێشتەنوێژ هەشت ڕەكعەت بكرێو بۆ گشت دوو ڕەكعـەتێك نیـەت بێنـێو تـەحیات بخـوێنێو سـەلام بداتـەوە، خێـری گـەورەترە، چـونكە بەلگـەی هەشـت ڕەكعەتەكە حەدیسێكی (صَحیح)و بەهێزە، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا ڕوون كراوەتـەوە ﴿عن أُمِّ هانئ رضي الله عنها صَلَّى النَبيُّﷺ سُبْحَةَالضُّحَى ثَمـانِيَ رَكَعـاتٍ﴾ رواه الشـيخان، زاد أبوداود: ﴿يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ﴾. پێغەمبەرﷺ هەشت ڕەكعـەت چێشـتەنوێژی كـردو لـە گشت دوو ڕەكعەتێكدا سەلامی دەداوە.

هەروەها لای كەمی چێشتەنوێژیتەواو: چوار ڕەكعەتە، هەروەك لە حەدیسـی(عائشـة) لـە (مسلم)دا هاتووە، هەم خوایگەورە لە حەدیسـێكی(قدسـی)دا دەفـەرموێ: ﴿يـاابْنَ آدَمَ لاتُعْجِزْنِي مِنْ أَرْبَعِ رَكَعاتٍ مِنْ أَوَّلِ نَهارِكَ أَكْفِكَ آخِـرَهُ﴾ رواه أبـوداود بإسـناد صـحيح، ئەی ئادەمیزاد لە بیرم مەكە لە سەرەتای ڕۆژەكەتدا چـوار ڕەكعـەتم بـۆ بكـە، منـیش تـا كۆتایی ڕۆژەكەت دەتپارێزم.

ئینجـا بزانـە: لـە دوای فاتیحـە لـە ڕەكعـەتی یەكەمـدا سـوننەتە: سـوڕەتی (والشـمس) بخوێنێو لە دووەمدا سوڕەتی (والضحی)، جا ئەگەر دوو ڕەكعەت زیاتری كرد، ئەو كاتـە لە گشـت دوو ڕەكعەتێكدا لـە دوای فاتیحـە لـە یـەكێك (الكـافرون)و لـەویتر (الاخـلاص) دەخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

هەروەها بزانە: كاتی چێشتەنوێژ لە نێوان ئـەو كاتـەی ڕۆژ بـە قـەد ڕمێك بـەرز دەبـێو تـا (زوال)ی دەبێ، بەلام وا خێرترە: چواریەكیڕۆژێ بڕوا، ئینجا چێشتەنوێژ بكـا، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاةُالأَوّابِينَ حِـينَ تَـرْمَضُ الْفِصالُ﴾ رواه مسلم، چێشتەنوێژ لەو كاتەیـە: كـە فەرخەكانیووشـتر لـە بـەر گـەرما سمـی دەسووتێ.

﴿ سوننەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِد): سەلامیمزگەوت ﴾

(وَتَحِيَّةُالْمَسْجِد) یـەكێكیتر لـەو سوننەتانەی جەماعـەتیان تـێدا سـوننەت نیـە: سـوننەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِد)ە، كە چووە ناو مزگەوت–جگە لە (اَلْمَسْجِدالْحَرام) لە (مكة)ی پیرۆز؟ چونكە لەوێدا ئەگەر بیەوێ (طواف) بكـا، ناپەسـەندە: (تَحِيَّةُالمَسْجِد) لـە پـێش (طـواف)دا بكـا، چونكە بە دوو ڕەكعەتەكەی دوای (طواف) دێتە جێ– هەروەهاش هەر كاتێك ئیقامەتینوێـژ كرا، ناپەسەندە: (تَحِيَّةُالْمَسْجِد) بكا، هەروەك لە باسـی بانگـدا بەلگـەمان بـۆ هێنـاوەو لـە سەرچاوەكانیشدا هەر دوو مەسەلە ڕوون كراونەوە.

رَكْعَتَان، وَتَحْصُلُ بِفَرْضٍ أَوْ نَفْلٍ آخَرَ، لاَ بِرَكْعَةٍ عَلَى الصَّحِيحِ، قُلْتُ: وَكَذَا الْجَنَازَةُ وَسَجْدَةُ التِّلاَوَةِ وَالشُّكْرِ، وَتَتَكَرَّرُ بِتَكَرُّرِ الدُّخُولِ عَلَى قُرْبٍ فِي الأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(رَكْعَتَانِ) سوننەتی (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) دوو ڕەكعەتە، بە نیەتی(تَحِيَّةُ الْمَسْجِد)، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَيَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك یەكێكتان چووە ناو مزگەوت با دانەنیشێ تا دوو ڕەكعەت نوێژ دەكا. كەوابو: لەو پێنج كاتانەشدا كە نوێژكردن تێیاندا حەڕامە، (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) هەر سوننەتە.

جا بزانە: ناپەسەندە (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) نەكاو دابنیشێ، واتە: ئەگەر بەقەسدی دانیشت، (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد)ی لەدەست دەچێ‌و سوننەت نیە قەزای بكاتەوە، بەڵام ئەگەر بە نەزانی، یان لە بیری چوو دانیشت‌و دانیشتنەكەش كەم بوو، یان ماوەیەك بە پێوە ڕاوەستا، ئەو كاتە ماوەی (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) هەر دەمێنێ‌و با بیكا.

هەروەها ناپەسندە بە بێ‌دەستنوێژی-بۆ دانیشتن-بڕواتە ناو مزگەوت، جا ئەگەر بە بێ‌دەستنوێژی چووە ناو مزگەوت، یان لە بەر هەر هۆیەكی‌تر (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد)ی پێ‌نەكرا، سوننەتە: چوار جار بڵێ: (سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ وَلاإِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَر)، هەروەك لە پاشكۆی مزگەوتەكاندا بەڵگەمان بۆ هێناوە، هەروەها سوننەتە: لە دوای ئەو زیكرانەدا بڵێ: (وَلاحَوْلَ وَلاقُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيم) هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَتَحْصُلُ) سوننەتی(تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) دێتە جێ‌و خێرەكەشی دەگاتێ (بِفَرْضٍ) بە كردنی نوێژێكی واجب: جا بە ئەدا بێ، یان بە قەزا بێ، هەر چەند نیەتی (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد)شی لەگەڵدا نەهێنێ (أَوْ نَفْلٍ آخَرَ) یان بە كردنی سوننەتێكی‌تر لە نوێژە سوننەتەكان، هەر چەند نیەتی (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد)شی لەگەڵدا نەهێنێ، چونكە مەبەست ئەوەیە: سوكایەتی بە مزگەوت نەكرێ، بەڵكو بە نوێژكردنێك ڕێزی لێبندرێ.

(لا رَكْعَة) بەڵام بە تەنها یەك ڕەكعەت سوننەتی(تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) نایەتەجێ (عَلَى الصَّحِيح) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونكە لە حەدیسەكەدا دوو ڕەكعەتی فەرمووە، ئینجا هەر بە بەڵگەی حەدیسەكە: (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَكَذَا الْجَنَازَة) هەروەها بە نوێژی (جنازة)و (وَسَجْدَةُ التِّلاوَةِ وَالشُّكْرِ) بە سوجدەی (تلاوة)و شوكریش (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) نایەتە جێ، چونكە ئەوانە ڕەكعەتێكی تەواویش نین.

(وَتَتَكَرَّرُ) سوننەتی(تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) دووبارە دەبێتەوە (بِتَكَرُّرِ الدُّخُول) بە هۆی دووبارەبوونەوەی چوونە ناو مزگەوت (عَلَى قُرْبٍ) لە چەند جارێكی لێك نزیكدا، واتە: هەر جارێك هاتە دەرەوەو چووە ژوورەوە، سوننەتە (تَحِيَّةُ الْمَسْجِد) بكاتەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، چونكە لە ووشەی (إِذا دَخَلَ)ی‌حەدیسەكە وەها دەفامێتەوە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

وَيَدْخُلُ وَقْتُ الرَّوَاتِبِ قَبْلَ الْفَرْضِ بِدُخُولِ وَقْتِ الْفَرْضِ وَبَعْدَهُ بِفِعْلِهِ، وَيَخْرُجُ النَّوْعَانِ بِخُرُوجِ وَقْتِ الْفَرْضِ، وَلَوْ فَاتَ النَّفْلُ الْمُؤَقَّتُ نُدِبَ قَضَاؤُهُ فِي الْأَظْهَرِ.

﴿ قەزاكردنەوەی نوێژە سوننەتەكان ﴾

(وَيَدْخُلُ وَقْتُ الرَّواتِبِ) كاتی (رَواتِب) واتە: سوننەتە دامەزراوەكان دادێ: (قَبْلَ الْفَرْضِ) ئەوانەی لە پێش نوێژە واجبەكاندا دەكرێن (بِدُخُولِ وَقْتِ الْفَرْضِ) بە هاتنی كاتی نوێژە واجبەكە (وَبَعْدَهُ) كاتی ئەوانەش كە لە دوای نوێژە واجبەكان دەكرێن (بِفِعْلِه) بە كردنی نوێژە واجبەكە، هەر چەند نوێژە واجبەكەش قەزاكراوە، یان كۆكراوە بێ، واتە: تا كاتی نوێژە واجبەكە نەیێ، دروست نیە: سوننەتەكانی پێشدای بكا، تا نوێژە واجبەكەش بە دروستی نەكا، دروست نیە: سوننەتەكانی دواوەی بكا، جیاوازی نیە: نوێژە واجبەكە بە ئەدا بێ، یان قەزاكراوە بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَيَخْرُجُ النَّوْعانِ) كاتی سوننەتەكانی پێش نوێژە واجبەكانو دوای نوێژە واجبەكان دەردەچێ (بِخُرُوجِ وَقْتِ الْفَرْضِ) بە دەرچوونی كاتی نوێژە واجبەكە، جیاوازی نیە: نوێژە واجبەكەی كردبێ، یان نا، كەوابو: ئەگەر بەقەسدی سوننەتەكەی پێشدای خستە دوای نوێژە واجبەكە، ئەوە دروستەو هەر بە ئەداش دادەندرێ، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە ﴿عن عائشةرضی‌الله عنها: كانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذا لَمْ يُصَلِّ الأَرْبَعَ قَبْلَ الظُّهْرِ صَلاَّهُنَّ بَعْدَها﴾ رواه الترمذي وحسنه، هەر كاتێك پێغەمبەر ﷺ چوار ڕەكعەتەكەی پێش نوێژی نیوەڕۆی نەكردبا، لە دوای نوێژی‌نیوەڕۆدا دەیكردن.

ئینجا بزانە: لەگەڵ ئەوەشدا وەها خێرترە: سوننەتەكەی پێشدا هەر لە پێش نوێژە واجبەكەدا بكا، چونكە پێغەمبەر ﷺ زۆرتر وەهای كردوە، تەنها لە بەر خاتری نوێژی بە جەماعەت نەبێ، ئەو كاتەش با سوننەتەكەی پێشدا بخاتە دوای نوێژە واجبەكە، چونكە هەر كاتێك ئیقامەت دەستی پێ‌كرا، ناپەسەندە: هیچ سوننەتێك بكا، تا جەماعەت تەواو دەكا، هەر چەند سوننەتی پێش نوێژی‌سبەینێش بێ، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە باسی بانگدا بە بەڵگەوە ڕوونمان كردەوە.

(وَلَوْ فاتَ النَّفْلُ الْمُؤَقَّتُ) هەر كاتێك سوننەتێكی خاوەن كات فەوتاو لە كاتی خۆیدا نەكرا (نُدِبَ قَضاؤُهُ) سوننەتە قەزا بكرێتەوە (فِي‌الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، مەبەست بە سوننەتی خاوەن كات: (رواتب)ی هەر پێنج نوێژە واجبەكانەو نوێژی‌جەژنەكانەو وەترەو تەراویحەو چێشتەنوێژەو شەونوێژە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نامَ عَنِ الْوِتْرِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إِذا ذَكَرَهُ﴾ رواه أبوداود بإسناد حسن، هەر كەسێك خەوت، یان لەبیری چوو سوننەتی‌وەتر بكا، هەر كاتێك هاتەوە بیری با بیكا.

وَقِسْمٌ يُسَنُّ جَماعَةً: كَالْعِيدِ وَالْكُسُوفِ وَالإِسْتِسْقَاءِ، وَهُوَ أَفْضَلُ مِمَّا لاَ يُسَنُّ جَماعَةً،

هەم ﴿وعن أمِّ سلمة رضي الله عنها: صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَالْعَصْرِ فَسَأَلْتُهُ؟ فَقالَ: أتَانِي ناسٌ فَشَغَلُونِي عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَالظُّهْرِ فَهُما هاتان﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە دوای نوێژی عەسر دوو ڕەکعەت سوننەتی کرد، ئینجا فەرمووی: خەڵکێك هاتنە لامو ماوەیان نەدام دوو ڕەکعەت سونەتەکەی دوای نیوەڕۆ بکەم، ئەوانە دوو ڕەکعەتەکەی دوای نیوەڕۆ بون ئێستا کردنم.

هەم ﴿وعن أبي قتادة وعمران بن حصين رضي الله عنهما أنَّ النَّبِيَّ ﷺ كانَ فِي مَسِيرٍ لَهُ فَنامُوا عَنْ صَلاةِ الْفَجْرِ فَاسْتَيْقَظُوا بِحَرِّ الشَّمْسِ، فَارْتَحَلُوا وَنَزَلُوا مَكَاناً آخَرَ، فَأَذَّنَ بِلالٌ وَتَوَضَّؤُوا وَصَلَّوْا رَكْعَتَي الْفَجْرِ ثُمَّ أَقَامَ بِلالٌ الصَّلاَةَ فَصَلَّى بِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ صَلاةَالصُّبْحِ﴾ رواه مسلم وأبوداود، پێغەمبەرو ﷺ (صحابە)کان لە کاتی نوێژی سبەینێدا خەوتبونو بە گەرمایی ڕۆژێ لە خەو هەڵسان –واتە: نوێژەکەیان نەکرد– ئینجا چوونە شوێنێکیترو (بلال الحبشي) بانگی داو دەستنوێژیان گرتو دوو ڕەکعەت سوننەتی پێش نوێژی سبەینێیان قەزا کردەوە، ئینجا (بلال) ئیقامەتی نوێژی کردو نوێژی سبەینێشیان بە جەماعەت لە گەڵ پێغەمبەر ﷺ قەزا کردەوە.

ئینجا بزانە: هەر سوننەتێك خاوەن کات نەبێ، بەڵکو خاوەن هۆیەك بێ: وەك نوێژی ڕۆژگیرانو مانگگیرانو بارانو سوننەتی دەستنوێژو (تحیةالمسجد)و...هتد، ئەوانە هیچیان قەزا ناکرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو حەدیسانەی ڕابردوو بەڵگەنە کە جیاوازی نیە: لە ماڵەوەو لە سەفەردا (رواتب)–سوننەتە دامەزراوەکان لەگەڵ نوێژە واجبەکاندا دەکرێنو لە هەردوو حاڵەتیشدا گشتیان قەزا دەکرێنەوە، بەڵام لە ماڵەوە زیاتر سوننەتن.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك بەردەوام بێ: لە سەر نەکردنی(رواتب)ەکان، ئەوە شاهیدیی لێوەرناگیرێ، چونکە سوکایەتی بە ئایین دەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ باسی تەراویحی ڕەمەزان ﴾

(وَقِسْمٌ) بەشێکیتر لە نوێژە سوننەتەکان: (يُسَنُّ جَمَاعَةً) سوننەتە: بە جەماعەت بکرێن (كَالْعِيدِ) وەکو نوێژی جەژنو (وَالْكُسُوفِ) نوێژی ڕۆژگیرانو مانگگیرانو (وَالإِسْتِسْقاءِ) نوێژی باران، إن شاءالله هەر یەکەیان لە شوێنی خۆیدا بە بەڵگەوە ڕوون دەکەینەوە.

(وَهُوَ) ئەو بەشە سوننەتەی جەماعەتی تێدا سوننەتە (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە (مِمَّا لاَيُسَنُّ جَمَاعَةً) لەو بەشەی جەماعەتی تێدا سوننەت نیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ جەماعەتی بۆ داناوە، ئەوەش بەڵگەی گەورەتریەکەیەتی.

لَكِنِ ٱلأَصَحُّ تَفْضِيلُ الرَّاتِبَةِ عَلَىالتَّرَاوِيحِ، وَأَنَّ الْجَمَاعَةَ تُسَنُّ فِيالتَّرَاوِيحِ،

(لَكِنِ الأَصَحُّ) بەڵام فەرموودەیڕاستتر ئەمەیە: (تَفْضِيلُ الرَّاتِبَةِ) ئەو نوێژە دامەزراوانەی لەگەڵ نوێژە واجبەکاندا دەکرێن بە گەورەتر داندراون (عَلَىالتَّراوِيحِ) لە سەر تەراویحی ڕەمەزان، هەر چەند تەراویح بە جەماعەتیش دەکرێن، چونکە پێغەمبەرﷺ بەردەوام (رواتب)ی کردون، بەڵام تەنها سێ شەوان تەراویحی لە مزگەوت کردوە، هەروەك لە حەدیسی(بخاریو مسلم)دا هاتوە.

(وَأَنَّ الْجَمَاعَةَ تُسَنُّ فِيالتَّرَاوِيحِ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر سوننەتە: تەراویح بە جەماعەت بکرێن، بە (إجْماعِ)ی (صحابە)ی پێغەمبەرﷺ ﴿عن عبدالرحمن القاريِّ: أَنَّ عُمَرَ بنَ الخطاب جَمَعَ النَّاسَ فِي رَمَضانَ عَلَى أُبَيِّ بنِ كَعْبٍ فَكَانُوا يُصَلُّونَ بِصَلاتِهِ﴾ رواه البخاري، زاد البيهقي: ﴿وَالنِّساءَ عَلَى سُلَيْمانَ بنِ أَبِيحَثْمَةَ﴾ ئیمامی(عمر) لە مانگی ڕەمەزاندا پیاوی کۆکردنەوە تاکو تەراویح بە جەماعەت لە پشت (أُبَيِّ بنِ كَعْب) بکەنو ئافرەتانیش تەراویح بە جەماعەت لە پشت (سُلَيْمان بن أبيحَثْمة) بکەن.

ئینجا بزانە: تەراویح بە جەماعەت بکرێن، یان بە تەنهایی بکرێن: لە گشت چۆنیەتیەکاندا وەکو نوێژەکانیترن، بەڵام وەها سوننەتە: لە دوای فاتیحە تا کۆتایی ڕەمەزان ختمێك تەواو بکا، هەروەك لە (الاذكار)دا فەرموویەتیو لە باسی سورەتی دوایفاتیحەش ڕوونمان کردەوە.

﴿ کاتو ژمارەی تەراویح ﴾

بزانە: کاتی تەڕوایح لە دوای کردنی نوێژی عیشاوە دەست پێدەکاو تا دەرکەوتنی بەیان کاتەکەی دەمێنێ وەك سوننەتی وەتر، واتە: ئەگەر نوێژیعیشای بە (جمع التقديم) لەگەڵ مەغریبدا کرد، ئەو کاتە دروستە: تەڕوایحیش بکا، بەڵام ئەگەر نوێژی عیشای نەکردبو، یان دروست نەبو، ئەو کاتە دروست نیە: تەراویح بکا.

هەروەها مەرجیش نیە سوننەتی دوایعیشا لە پێش تەراویحدا بکرێ، هەروەك لە نوێژی (وتر)دا ڕوونمان کردەوە.

هەروەها بزانە ژمارەی تەراویح بیست ڕەکعەتە ﴿عن السائب بن يزيد:كانُوا يقُومُونَ عَلى عَهْدِ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بِعِشْرِينَ رَكْعَةً﴾ رواه البيهقي بالاسناد الصحيح، لە سەردەمی ئیمامی(عمر) لە مانگیڕەمەزاندا بیست ڕەکعەت تەراویحیان دەکرد.

ئینجا بزانە: واجبە لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا نیەتی تەڕوایح، یان شەونوێژی ڕەمەزان بێنێو لە دوای تەحیات سەلام بداتەوە، واتە: ئەگەر لە دوو ڕەکعەت زیاتر بە یەکەوە بکا تەراویحەکەی دروست نیە، چونکە بە پێچەوانەی ئەو شەرعەیە: کە لە پێغەمبەرەوەﷺ پێمان گەیشتوە.

هـەروەها: لـەو ژمارەیـەی ڕابـردوو-بـە نیـەتی تـەراویح- زیـاتر دروسـت نیـە، تـەنها بـۆ دانیشتووانی (مدینة)ی پیرۆز دروستە: سی‌و شەش ڕەکعەت تەراویح بکەن، چونکە ئەوان بە هۆی دراوسێیەتی پێغەمبەرﷺ بە شەرەفن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئـەو مەسـەلانە ڕوون کراونەوە.

دیسان بزانە: لە حەدیسێکی‌تری (صحیح)دا: هەشت ڕەکعەتیش ژمارەی تـەراویح هـاتووە ﴿عن جابرﷺ: صَلّى بِنا رَسُولُ اللهِﷺ فِي رمضانَ ثَمانَ رَكْعاتٍ ثُمَّ أَوْتَـــرَ﴾ رواه ابـن خزیمـة وابـن حبـان فـی صـحیحیهما، پێغەمبـەرﷺ لـە مـانگی ڕەمەزانـدا هەشـت ڕەکعـەتی بـە جەماعەت لەگەڵدا کردین، ئینجا وەتری کرد. بەڵام وەڵامی ئەو حەدیسـە دراوەتـەوە: کـە دەگـونجێ پێغەمبـەرﷺ لـە ماڵـەوەی بیسـت ڕەکعەتەکـەی تـەواو کردبـێ، هـەروەك لـە (الشبراملسـي)و (الشـرواني)دا ڕوون کراوەتـەوە، واتـە: چـونکە ژمـارەی بیسـت، کـرداری (صحابە)کانەو فەرموودەی گشت زانایانە، جگە لە ئیمام (مالك)، ئەو دەفەرموێ: تەراویح سی‌وشەش ڕەکعەتە.

جا ئەی موسڵمانانی‌ڕێزدار -ئەگەر تەراویح هەشت بێ، یان بیست بێ- تکایە: تـەراویحی مانگی ڕەمەزان لە دەست مەدەو لەو بەرەکەتە خۆت بێبەش مەکە، چونکە پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ قامَ رَمَضانَ إيماناً وَاحْتِساباً غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ﴾ رواه الشیخان، هـەر کەسێك لە شەوانی‌ڕەمەزاندا خواپەرستی بکا، باوەڕی پێ هەبێ‌و پاداشی لە خوا بوێ، لە تاوانە بچووکەکانی‌ڕابردووی دەبوردرێ.

﴿ سوننەتی بێناو ﴾

(وَلاَحَصْرَ) هـیچ گەمارۆیـەك دانەنـدراوە (لِلنَّفْلِ الْمُطْلَـقِ) بـۆ سـوننەتی بێنـاو، واتـە: ئـەو سوننەتەی کات‌و هۆی نیە، لە شـەرعدا ژمـارەی بـۆ دانەنـدراوەو ژمـارەی ڕەکعەتەکانیشـی دانەندراوە ﴿عن ثوبانﷺ: قال النَّبِيُّﷺ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِالسُّجُود للّه-تعالى- فَإنَّـــكَ لا تَسْـــجُدُ لِلّـــهِ سَجْدةً إلاّ رَفَعَكَ اللهُ بِها دَرَجَةً وحَطَّ عَنْكَ بِها خَـــــطِيئَةً﴾ رواه مسلم، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: زۆر نوێژ بکە بۆ خوای گەورە، چونکە هەر سوجدەیەك بـۆ خـوا ببـەی، خـوای گەورە پلەیەکت بەرز دەکاتەوەو خراپەیەکیشت لێدەسڕێتەوە.

کەوابو: ئەگەر حەز دەکا: ڕکعەتێك بکا، ئەگەر حەز دەکا: سەد، یان هەزار ڕەکعەت بکـا، جیاوازی شەوێ‌و ڕۆژێش نیە، بەڵام حەرامە: لەو پێنج کاتانەدا بیکا: کە نوێژی‌سوننەتیان تێدا حەرامە، هەروەك باسمان کرد، کەوابو: دروستە: ڕەکعەتێك بکاو تـەحیات بخوێنێ‌و سەلام بداتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

فَإنْ أحْرَمَ بِأكْثَرَ مِنْ رَكْعَة فَلَهُ التَّشَهُّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَفِي كُلِّ رَكْعَة، قُلْتُ: اَلصَّحِيحُ مَنْعُهُ فِي كُلِّ رَكْعَة وَاللهُ أعْلَمُ، وَإذَا نَوَى عَدَداً فَلَهُ أنْ يَزِيدَ وَيَنْقُصَ بِشَرْط تَغْيِيرِ النِّيَّـةِ قَبْلَهُمَا، وَإلاَّ فَتَبْطلُ، فَلَوْ نَوَى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَامَ إلَى ثَالِثَة سَهْواً فَالأصَحُّ أنَّهُ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُـومُ لِلزِّيَادَة إنْ شَاءَ.

هەروەها (فَإنْ أحْرَمَ بِأكْثَرَ مِنْ رَكْعَةٍ) ئەگەر نیەتی هێنا لە ڕەکعەتێك زیاتر سوننەت بکا (فَلَهُ التَّشَهُّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ) بۆی دروستە: لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا تەحیات بخوێنێو سەلامیش نەداتەوە، بەڵکو هەڵستێتەوە دوو ڕەکعەتیتریش بکا...هتد، ئینجا لە کۆتاییشدا تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە.

هەروەها دروستیشە: هیچ تەحیاتێك نەخوێنێ تا سوننەتەکە تەواو دەبێ، ئینجا لە کۆتایی کۆیڕەکعەتەکاندا تەحیاتێك بخوێنێو سەلام بداتەوە، واتە: لە کۆتایی گشت نوێژێکی سوننەتدا –وەك نوێژی واجب– تەحیاتی ئاخیر ڕوکنێکی نوێژەو واجبە بخوێندرێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغني)دا فەرموویانە (وَفِي كُلِّ رَكْعَةٍ) لە گشت ڕەکعەتێکیشدا دروستە، بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفەموێ (اَلصَّحِيحُ مَنْعُـهُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: قەدەغەیەو دروست نیە (فِي كُلِّ رَكْعَةٍ) لە گشت ڕەکعەتێکدا تەحیات بخوێنێو سەلامیش نەداتەوە (والله أعلم) چونکە ئەو جۆرە نوێژە لە شەرعدا نەهاتوە.

(وَإذَا نَوَى عَدَداً) هەر کاتێك لە نوێژی سوننەتی بێناودا نیەتی ژمارەیەکی ڕەکعەتەکانی هێنا: وەك یەك، یان دوو، یان سێ، یان چوار...هتد، ئەوە (فَلَهُ أنْ يَزِيدَ) بۆی دروستە: لە ناو نوێژدا لە ژمارەی دیارکراو زیاتر بکاو (وَيَنْقُصَ) کەمتریش بکا، واتە: یەك ڕەکعەتەکە بکاتە دوو، یان دوو ڕەکعەتەکە بکاتە چوار، شەش، دە...هتد، یان چوار ڕەکعەتەکە بکاتەوە دوو، یان یەك (بِشَرْطِ تَغْيِيرِالنِّيَّةِ قَبْلَهُمَا) بەو مەرجەی لە ناو نوێژدا نیەتەکەی بگۆڕێ پێش زیدەکردن، یان کەمکردنەکە (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر لە پێشدا نیەتەکەی نەگۆڕیو بە بێنیەت بە قەسدی زیدە بکا، یان کەم بکا (فَتَبْطُلُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە نیەتی بۆ نەهێناوە.

بەڵام ئەگەر بەقەسدی نەبو، نوێژەکە بەتاڵ نابێ، بۆ وێنە: (فَلَوْ نَوَىرَكْعَتَيْنِ) ئەگەر نیەتی دوو ڕەکعەت سوننەتی هێنا (ثُمَّ قَامَ إلَى ثَالِثَةٍ سَهْواً) ئینجا بە سەهوو بۆ ڕەکعەتیسێیەم هەڵساوە (فَالأصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر ئەمەیە: (أنَّهُ يَقْعُدُ) واجبە یەکسەر بگەڕێتەوەو دانیشێ (ثُمَّ يَقُومُ لِلزِّيَادَةِ) ئینجا هەڵبستێتەوە بۆ ڕەکعەت زیادەکە (إنْ شَاءَ) ئەگەر حەز بکا لەو دوو ڕەکعەتە زیاتر بکا، ئینجا لە کۆتاییدا سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، بەڵام ئەگەر حەزی نەکرد لە دوو ڕەکعەت زیاتر بکا، ئەو کاتە کە

قُلْتُ: نَفلُ اللَّيْلِ أفْضَلُ وَأَوسَطُهُ أَفْضَلُ ثُمَّ آخِرُهُ، وَأَنْ يُسَلِّمَ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَيُسَنُّ التَّهَجُّدُ،

گەڕاوە تەحیات دەخوێنیو سەلام دەداتەوە، لە پێش سەلامدانەوەشدا سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە نیەتیژمارەی هێنابێ، بەڵام ئەگەر نیەتی ژمارەی نەهێنا، وەك بڵێ: نیەتم وەیە نوێژێکی سوننەت بکەم ئەوە هەر چەندی حەز بکا کەم بێ، یان زۆر بێ، دروستە: بیکا، هەروەها دروستە: لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا تەحیات بخوێنیو دروستە: نەشخوێنێ، هەروەها لەو حاڵەتەدا مەرج نیە بزانێ چەند ڕەکعەتی کردوە، کەوابو: هەر کاتێك ویستی کۆتایی بە نوێژەکە بێنێ، واجبە تەحیاتی ئاخیر بخوێنێ، ئینجا سەلام بداتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ باسی (تَهَجُّد)و شەونوێژ ﴾

پێناسە: هەر نوێژێکی سوننەت لە شەوێدا بکرێ، پێی دەگوترێ: (صَلاةُاللَّيْلِ) واتە: شەونوێژ، بەڵام (تَهَجُّد) بەو نوێژکردنە دەگوترێ: کە بە شەوێ لە دوای خەوتنو لە دوای کردنی نوێژیعیشادا بکرێ، جیاوازی نیە ئەو نوێژە: سوننەت بێ، یان واجب: وەك نوێژ قەزا کردنەوە، هەروەك لە حاشیەکانی (القليوبي)و (البجيرمي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، کەواتە: گشت (تَهَجُّد)ێك شەونوێژیشی پێدەگوترێ، بەڵام گشت شەونوێژێك (تَهَجُّد)ی پێ ناگوترێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (نَفْلُ اللَّيْلِ) سوننەتە بێناوەکانی شەوێ (أَفْضَلُ) خێریان گەورەترە لە سوننەتە بێناوەکانی ڕۆژێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَفْضَلُ الصَّلاةِ بَعْدَالْفَرِيضَةِ صَلاةُ اللَّيْلِ﴾ رواه مسلم، گەورەترین نوێژ لە دوای نوێژیواجب شەونوێژە. (وَأَوْسَطُهُ) ناوەندیشەوێ ئەگەر بکرێتە سێ بەش (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە لە سەرەتاو ئاخیری شەوێ (ثُمَّ) ئینجا (آخِرُهُ) ئاخیری شەوێش خێری گەورەترە لە نیوەی یەکەمی شەوێ، ئەگەر بیکاتە دوو بەش.

(وَأَنْ يُسَلِّمَ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ) ئەو کەسەی بە شەوێ، یان بە ڕۆژێ نوێژی سوننەت دەکا، سوننەتە: لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا لە دوایتەحیات سەلام بداتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاةُاللَّيْلِ وَالنَّهارِ مَثْنَى مَثْنَى﴾ رواه أبوداود بإسنادصحيح، سوننەتەکانی شەوێو ڕۆژێ دوو دووە.

(وَيُسَنُّ التَّهَجُّدُ) سوننەتە (تَهَجُّد) بکا، واتە: بە شەو لە خەو هەڵسێو نوێژ بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ بەردەوام کردویەتی، خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ﴾ بەشێکی شەوێ لە خەو هەڵسەو بۆ خۆت نوێژی زیاتر بۆ خوا بکە.

وَيُكْرَهُ قِيَامُ كُلِّ اللَّيْلِ دَائِماً وَتَخْصِيصُ لَيْلَةِالْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ، وَتَرْكُ تَهَجُّدٍ اعْتَادَهُ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئینجا بزانه: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا قامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَحْ صَلاَتَهُ بِـرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك یەکێکتان بە شەو لە خەو هەڵسا بۆ (تَهَجُّد)کردن، با لە پێشدا بە دوو ڕەکعەتی‌سوك دەست بە نوێژ بکا.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە (قِيامُ كُلِّ اللَّيْلِ) بە شەوێ تا بەیانی نەخەوێ (دائماً) بە بەردەوامی، جا خواپەرستی بکا، یان نەیکا ﴿عن عبدالله بن عمرورضي الله عنهما: قالَ لِي النَّبِيُّﷺ: أَلَمْ أُخْبَرْ: أَنَّكَ تَقُومُ اللَّيْلَ وَتَصُومُ النَّهارَ؟ قُلْتُ: إنِّي أَفْعَلُ ذلكَ. قالَ: فَإنَّكَ إنْ فَعَلْتَ ذلكَ هَجَمَتْ عَيْنُكَ وَنَفِهَتْ نَفْسُكَ، وَإنَّ لِنَفْسِكَ حَقٌّ وَلأَهـْلِكَ حَقٌّ، فَصُمْ وَأَفْطِرْ وَقُـمْ وَنَـمْ﴾ رواه الشيخان، ئەدی پێیان نەگوتم: تۆ بە شەوێ تا بەیانی ناخەوی‌و بە ڕۆژیش بەڕۆژوو دەبی؟ گوتم: بەڵێ وا دەکەم. فەمووی: ئەگەر بەردەوام وا بکەی، چاوت بێهێز دەبی‌و گیانت ماندوو دەبێ، گیانت مافی لە سەر تۆ هەیەو ژنەکەشت مافی لە سەر تۆ هەیە، کەوابو: هەندێ ڕۆژ بەڕۆژوو بەو هەندێکیش بەڕۆژوو مەبە، بەشێکی‌شەوێ بخەوەو بەشێکیشی هەڵسە شەونوێژ بکە.

کەواتە: ئەگەر بەردەوام نەبو لە سەر نەخەوتنی شەوێ تا بەیانی، ئەو کاتە ناپەسند نیە، چونکە بێهێز نابی‌و مافی خۆی‌و ژنەکەی پێ دەدرێ، هەروەك سوننەتە: دە شەوەکەی ئاخیری ڕەمەزان تا بەیانی نەخەوێ‌و خواپەرستی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرمویانە، چونکە لە (بخاری)دا هاتوە.

(وَتَخْصيصُ لَيْلَةِالْجُمُعَةِ بِقِيامٍ) هەروەها ناپەسندە بە تایبەتی تەنها لە شەوی‌جومعەدا شەونوێژ بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتَخُصّوا لَيْلَةَالْجُمُعَةِ بِقِيامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيالِي﴾ رواه مسلم، تەنها شەوی‌هەینی لە نێوان شەوەکاندا تایبەت مەکەن بە نوێژکردن. واتە: ئەگەر تایبەتیەکە بە نوێژکردن نەبو، بەڵکو بە شتێکی‌تر بوو: وەك سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ ئەو کاتە ناپەسەند نیە، چونکە سەلاوات لێدان لە شەوی‌جومعەدا سوننەتە، هەروەك لە (نهاية)و(مغني)دا فەموویانەو، لە حەدیسی(صحيح)دا بەڵگەی هەیە.

(وَتَرْكُ تَهَجُّدٍ) هەروەها ناپەسەندە واز لە (تهجد)ێك بێنێ: کە (اعْتادَهُ) کردبێتیە پیشەی خۆی (والله أعْلَم) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿يا عَبْدَالله لاتَكُنْ مِثْلَ فُلانٍ كانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيامَ اللَّيْلِ﴾ رواه الشيخان، ئەی (عبدالله) وەك فلانکەس نەکەی: کاتی خۆی شەونوێژی دەکرد، جا وازی لە شەونوێژ هێنا.

کەوابو: هەر ئەوەندە شەونوێژە بکاتە پیشەی خۆی: کە بتوانێ لە سەری بەردەوام بێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ مِنَ الأَعْمالِ ماتُطِيقُونَ فَإنَّ اللهَ لايَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا

....

﴿وَإِنَّ أَحَبَّ الأَعْمالِ إِلَى اللهِ -تعالى- مادُووِمَ عَلَيْهِ وَإِنْ قَلَّ﴾ رواه الشيخان واللفظ لمسلم، هەر ئەوەندە کردەوانە بکەنە پیشەی خۆتان: کە بتوانن لە سەری بەردەوام بن، چونکە خوای گەورە خێری کردەوەکانتان لێنابڕێ تا ئێوە واز دێنن، خۆشەویستترینی کردەوەکان لە لای خوای گەورە ئەو کردەوەیە: بە بەردەوامی بکرێ هەر چەند کەمیش بێ.

کەوابو: ئەی موسڵمانی ڕێزدار، ئەو هەلە لەدەست خۆت مەدەو بە شەو لە خەو هەڵسەو شەونوێژ بکە، هەر چەند تەنها دوو ڕەکعەتیش بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِقِيامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالحينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ وَمَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئاتِ ومَنْهاةٌ عَنِ الأَثْمِ وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ﴾ رواه أحمد وغيره قال العزيزي هو حديث صحيح، شەونوێژ بکەن، چونکە شەونوێژ پیشەی پیاوچاکانی پێش ئێوەیەو شەونوێژ لە خوای خۆتان نزیکتان دەکاتەوەو تاوانەکانتان دادەپۆشێ‌و گوناهتان لێقەدەغە دەکاو دەرد لە لاشەتان دەردەکا.

ئینجا بزانە: درێژکردنەوەی نوێژ: بە خوێندنی قورئان لە دوای فاتیحە، خێری گەورەترە لە زۆر نوێژکردن، هەروەها -جگە لە نوێژکردنیش- دوعاکردن‌و (أَسْتَغْفِرُالله) زۆر خێرە لە گشت کاتێکی شەوێدا، بە تایبەتی لە کاتی(سَحَر)=بەرەبەیاندا خێری گەورەترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿كانُوا قَليلاً مِنَ اللَّيْلِ مايَهْجَعُونَ وَبِالأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ پیاوچاکە لەخواترسەکان بە شەوێ کەم دەخەوتن‌و شەونوێژیان دەکردو لە کاتی بەرەبەیاندا تکای لێخۆشبوونی گوناهەکانیان لەخوا دەکردو دەیانگوت: (أَسْتَغْفِرَالله).

جا ئەگەر نەگونجا دەستنوێژ بگرێو شەونوێژ بکەی، ڕوو لە قبیلە خۆت بە زیکرو دوعا خەریك بکە، تاکو بە ڕەحمی خوای گەورە لە پۆلی خواپەرستانی شەوێ بنووسرێی، هەروەك لە (إحياء علوم الدين)دا فەموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی چەند سوننەتێکی‌تر ﴾

ئینجا بزانە: چەند سوننەتێکی‌تر ماوە، جەماعەتیان تێدا سوننەت نیە، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا گوتراون، ئێمەش هەندێکیان دەهێنین:

یەکەم: (صَلاةُالأسْتِخارَة): داواکردنی کارەکەی باشتر، هەر کەسێك دوو دڵ بوو، ئایا ئەم کارە حەڵاڵە بکا، یان نا، با دوو ڕەکعەت سوننەت بکا، بە نیەتی (صَلاةُالإسْتِخارَة)، ئینجا لە دوای سەلامدانەوە، ئەم دوعایە بکا: ﴿أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ، أَللَّهُمَّ

....

إنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أنَّ هذاالأمْرَ(...) خَيْرٌ لي في دِيني وَدُنْيايَ وَمَعاشي وَعاقِبَةِ أمْري–عاجِلِه وَآجِلِه– فَاقْدُرْهُ لي وَيَسِّرْهُ لي ثُمَّ بارِكْ لي فيه، اَللّهُمَّ وَإنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أنَّ هذا الأمْرَ(...) شَرٌّ لي في دِيني وَدُنْيايَ وَمَعاشي وَعاقِبَةِ أمْري–عاجِلِه وَآجِلِه– فَاصْرِفْهُ عَنّي وَاصْرِفْني عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كانَ ثُمَّ أرْضِني بِه﴾ رواه البخاري.

ئینجا بزانە: لە شوێنی دوو کەوانەکاندا ناوی کارەکە دەهێنیێ، جا لە دوای دووعایەکە دڵی بۆ کام لا ڕۆیشت ئەو لایە دەکا، هەروەها بزانە: بۆ کردنی کاری (واجب)، یان (سُنَّة)، هەروەها بۆ نەکردنی کاری (حَرام)، یان (مَكْروُه)، نوێژی (إستخارة) ناکرێو سوننەت نیە، هەروەك لە (فتح الباری)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (صَلاَةُالتَّسْبِيحِ)، هەرچەند حەدیسەکەی بێهێزە، بەلام چونکە لە زۆر ڕێگەوە هاتووە، بووەتە (حَسَنٌ لِكَثْرَةِ طُرُقِه)، هەروەك لە (تُحْفَة)دا فەرموویەتی، کەواتە: حەدیسەکە ڕەفتاری پێدەکرێ، جا ئەو نوێژە چوار ڕەکعەتە: بە یەك سەلام، یان بە دوو سەلام، بە نیەتی(صَلاَةُالتَّسْبِيح) نوێژەکە دادەبەستێ، ئینجا لە دوای خوێندنی فاتیحەو سوڕەت پانزە جار دەڵێ: (سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ وَلاإلهَ إلاّاللهُ وَاللهُ أكْبَرُ). ئینجا لە ڕوکووعدا دە جاریتریش دەڵێ، ئینجا لە ڕوکووع هەڵدەستێتەوەو دەجاریتر دەڵێ، ئینجا لە سوجدەییەکەمدا دەجاریتر دەڵێو لە دانیشتنی نێوان سوجدەکاندا دە جار دەڵێو لە سوجدەیدووەمدا دە جار دەڵێو لە دوای سوجدەیدووەم بۆ (جِلْسَةُ الإسْتِراحَة)، یان بۆ تەحیات دادەنیشێو دە جار دەڵێ، ئەوە دەکاتە حەفتاو پێنج، ئینجا هەڵدەستێتەوەو لە ڕەکعەتی دووەمو سێیەمو چوارەم بە هەمان ژمارە دەیڵێتەوە، تا سێسەد جار تەواو دەبێ، هەروەها بە شێوەیەکیتریش دروستە: وەك لە پێش فاتیحەدا پانزە جار بیڵێو لە دوای فاتیحەو سوڕەتیش دە جار، واتە: لە دوای سوجدەی دووەم لە (جِلْسَةُ الإسْتِراحَة)دا هیچ جارێك نەیڵێ.

سێیەم: (سُنَّةُالْقَتْلِ)، هەر کاتێك ویسترا بکوژرێ: بە هەق، یان بە ناهەق– ئەگەر ماوەی هەبو– سوننەتە دوو ڕەکعەت بکا، بە نیەتی سوننەتی(الْقَتْل)=کوشتن، هەروەك (خُبَيْب ﷺ) لە سەردەمی پێغەمبەرﷺ لە (مكة)دا کردی لەو کاتەی کافرەکان بردیان بیکوژن، هەروەك لە (بخاري)دا گێڕدراوەتەوە.

چوارەم: (صَلاَةُالتَّوْبَة)، هەر کاتێك گوناهێکی کردو ویستی تۆبە بکا، دەستنوێژ دەگرێو دوو ڕکعەت بە نیەتی(صَلاَةُالتَّوْبَة) دەکاو لە دوای سەلامدانەوە دەست بە (أسْتَغْفِرُالله) دەکا، خوای گەورە دەیبورێ، هەروەك لە (ترمذي)و (ابن ماجه)دا (بسند حسن) گێڕدراوەتەوە.

(كتابُ صَلاةِ الْجَماعَةِ)

هِيَ فِي الْفَرَائِضِ غَيْرِ الْجُمُعَةِ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ، وَقِيلَ فَرضُ كِفَايَةٍ لِلرِّجَالِ

پێنجەم: (سُنَّةُالسَّفَرِ)، کاتی چوونە سەفەر لەماڵەوەدا، کاتی گەڕانەوەش لە مزگەوتدا دوو ڕەکعەت بە نیەتی(سُنَّةُالسَّفَرِ) دەکا، هەروەك لە پاشکۆی (صَلاَةُالمُسَافِرِ)دا بە بەڵگەوە ڕوونیان دەکەینەوە، إن شاءالله تعالی.

شەشەم: دوو ڕەکعەت بە نیەتی بووك گواستنەوە، هەم بۆ بووكو هەم بۆ زاوا لە پێش بە زاوابووندا سوننەتن.

حەفتەم: (صَلاةُالأَوَّابِينَ)، لە نێوان مەغریبو عیشادا، لای کەمی چوار، یان شەش ڕەکعەتە، لای زۆری بیست ڕەکعەتە بە نیەتی(صَلاةُ الأَوَّابِينَ). ئینجا بزانە (صَلاةُ الأَوَّابِينَ) هەم بە (صلاةالضُّحی): چێشتەنوێژیش دەگوترێ.

هەشتەم: (صَلاةُالإِشْراقِ)، کاتێك ڕۆژ بە قەد ڕمێك بەرز بۆوە، دوو ڕەکعەت بە نیەتی (سُنَّةُالإِشْراقِ) سوننەتە، ئینجا بزانە: ئەمەیان جگە لە (صَلاةُالضُّحَی)یە.

جا بزانە: لەو سوننەتانەیڕابردوودا لە دوای فاتیحە: لە ڕەکعەتی یەکەمدا سوڕەتی (قُلْ يَاأَيُّهاالْكافِرُونَ)و لە دووەمدا (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) سوننەتە.

بەڵام **ئاگاداربە**: (صَلاةُالرَّغائِبِ): کە دوانزە ڕەکعەتە لە شەوی یەکەم جومعەی مانگی (رَجَب)دا دەکرێو هەم نوێژی شەوبەرات: کە سەد ڕەکعەتە لە شەوی نیوەی شەعباندا دەکرێ، هەردووکیان (بِدْعَة)یەکی ناشیرنن‌و حەدیسەکانیشیان درۆنەو ڕاست نینە، کەوابو: لە هەر کتێبێکدا نووسرابن، پەیڕەوی هەڵەمەخەڵەتێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، والله اعلم.

﴿ كِتابُ صَلاةِ الْجَماعَةِ: پەڕتووکی نوێژی جەماعەت ﴾

(هِيَ) جەماعەت کردن (فِيالْفَرائِضِ) لە هەر پێنج نوێژە واجبەکاندا-(غَيْرَالْجُمُعَةِ) جگە لە نوێژیجومعە- (سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ) سوننەتێکی(مُؤَكَّدة) زۆر خێرە، چونکە پێغەمبەرﷺ بەردەوام کردویەتیو هەم دەشفەرموێ: ﴿صَلاةُالْجَماعَةِ تَفْضُلُ صَلاةَالْفَرْدِ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً﴾ رواه الشيخان، نوێژی بەجەماعەت خێری گەورەترە لە نوێژی بەتەنها: بە بیستو حەفت پلە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکدا کە بە ڕاستتر داندراوە: (فَرْضُ كِفايَةٍ لِلرِّجالِ) نوێژی بە جەماعەت (فَرْضُ الْكِفايَةِ)یە بۆ پیاوان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ ثَلاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلاَ بَدْوٍ لاتُقامُ فِيهِمُ الصَّلاةُ إِلاَّاسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطانُ، فَعَلَيْكَ بِالْجَماعَةِ فَإِنَّما يَأْكُلُ الذِّئْبُ مِنَ الْغَنَمِ الْقاصِيَةَ﴾ رواه أبوداود والنسائي بإسناد صحيح، لە هەر دێیەكو لە هەر هۆبە

فَتجبُ بحَيْثُ يَظْهَرُ الشّعَارُ فيالْقَرْيَة فَإن امْتَنَعُوا كُلُّهُمْ قُوتلُوا، وَلاَ يَتَأَكّـدُ النّـدْبُ للنِّسَاء تَأَكُّدَهُ للرِّجَالِ فِيالْأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنصُوصُ أَنَّهَا فَرْضُ كفاَيَة

ڕەشماڵێکدا سێ پیاو هەبن‌و نوێژی بە جەماعەت نەکرێ، شەیتان زاڵ دەبێ بە سەریاندا، کەوابو: هەر لەگەڵ جەماعەت دا بە، چونکە گورگ مەڕی بە تەنها دەخوا.

ئینجا کە جەماعەت بۆ پیاوان (فَرْض الْكفايَة)بێ (فَتَجبُ) واجبە: جەماعەت بکرێ لە هەر پێنج نوێژەکاندا (بحَيْثُ) بە شێوەیەکی وەها: کە (يَظْهَرُ الشّعَارُ) دروشمی جەماعەت ئاشکرا ببێ (فِيالْقَرْيَة) لە شوێنێکی دێیەکەدا ئەگەر بچوك بێ، بەڵام ئەگەر دێیەکە، یان هۆبە ڕەشماڵەکە گەورە بون، یان شوێنەکە شار بو، ئەو کاتە واجبە: لە چەند شوێنێکدا جەماعەت بکرێ‌و لە گشت شوێنێکدا بە شێوەیەکی وەها دروشمەکەی ئاشکرا ببێ: هەر کەسێك بیەوێ جەماعەت بکا بتوانێ بە بێ‌ماندووبوونێکی زۆر بگاتە شوێنەکە.

کەوابو: ئەگەر لە ناو بازاڕدا، یان لە ناو ماڵێکدا جەماعەت کرا، پێویستە: بە شێوەیەکی وەها دەرگاکان بکرێنەوە: کە هیچ کەسێك شەرم نەکا بچێتە ژوورەوە، هەروەك لە (تُحْفَة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئینجا (فَإنْ امْتَنَعُوا كُلُّهُمْ) ئەگەر خەڵکی دێیەکە، یان گەڕەکەکە، گشتیان ڕێك کەوتن جەماعەت نەکەن (قُوتلُوا) لە لایەن پێشەوای‌ئیسلام، یان جێگرەکەی جەنگیان لەگەڵ دەکرێ، تا تۆبە دەکەن‌و بە ئاشکرایی جەماعەت دەکەن، کەواتە: ئەگەر ڕێککەوتنەکەیان لە سەر جەماعەت نەکردن بە گشتی نەبو، بەڵکو چینێکی کەم لە گشت شوێنێکدا جەماعەتیان دەکردو دروشمەکەشیان ئاشکرا دەکرد، ئەوە جەماعەتەکە بە ئەوان پێك دێ‌و تاوانیش لە سەر خەڵکی‌تر لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: جەماعەت بۆئافرەتان هیچ کاتێك نە (فَرْضُ الْعَيْن)و نە (فَرْضُ الْكفاَيَة)ش نیە، بەڵکو سوننەتە، جا لەگەڵ ئەوەشدا (وَلاَ يَتَأَكّدُ النّدْبُ للنّساء) ئەوەندە بە گرنگی داوای جەماعەت لە ئافرەتان ناکرێ (تَأَكّدَهُ للرِّجَالِ) وەك بە گرنگی داوا لە پیاوان دەکرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا، هەر چەندەش بڵێین بۆ پیاوان سوننەتە، کەوابو: جەماعەت نەکردن بۆ ئافرەتان ناپەسندیش نیە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ) دەقێی فەرموودەی‌ڕاستتر کە ئیمامی(شافیعی)ش فەرموویەتی (أَنَّها فَرْضُ كفاَيَة) جەماعەت (فَرْضُ الْكفايَة)یە، لە هەر پێنج نوێژەکاندا –جگە لە جومعە– لە سەر پیاوانی بالغ و ئازادو نیشتەجێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو.

وَقِيلَ فَرْضُ عَيْنٍ، وَاللهُ أَعْلَمُ. وَفِي الْمَسْجِدِ لِغَيْرِ الْمَرْأَةِ أَفْضَلُ،

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (فَرْضُ عَيْنٍ) جەماعەت لە سەر پیاوان (فَرْضُ الْعَيْنَ)ەو واجبە: گشت پیاوێك بیکا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِيَ بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لاَيَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بِيُوتَهُمْ بِالنَّارِ﴾ رواه الشيخان، ويستم فەرمان بدەم ئیقامەتی‌نوێژ بکرێ، ئینجا فەرمان بدەم پیاوێك جەماعەت بۆ خەڵکی بکا، ئینجا منیش چەند پیاوێك لە گەڵ خۆم ببەم -کە باوەشە داریان پێبێ- و بچم ماڵی ئەو کەسانە بە ئاگر بسوتێنم: کە نایەن نوێژ بەجەماعەت بکەن.

جا بزانە: وەڵامی ئەو فەرموودەیە وەها دراوەتەوە: کە ئەو حەدیسە دەربارەی(مُنافِق)= دوو ڕووەکان گوتراوە، کەوابو: فەرموودەی (فَرْضُ الْكِفَايَةِ) ڕاسترە (وَاللهُ أَعْلَم).

دیسان بزانە: جەماعەت لە نوێژی جومعەدا (فَرْضُ الْعَيْنَ)ەو لە چەند نوێژێکی سوننەتیشدا سوننەتە، هەروەك باسمان کرد، بەڵام لەو نوێژە واجبانەی قەزا دەکرێنەوە، جەماعەت سوننەت نیە، بەڵکو دروستەو نەکردنی خێرترە، تەنها لە حاڵەتێکدا سوننەتە: ئەگەر نوێژەکەی‌ئیمام‌و نوێژەکەی‌مەئموم هەردووکی قەزا بن‌و لە یەك جۆریش بن، هەروەك مسلم و أبوداود گێڕاویەتیانەوە: کە ﴿پێغەمبەرﷺ و (صحابة)ﷺ نوێژی‌سبەینێیان بە جەماعەت قەزا کردوە﴾. هەروەك لە قەزاکردنەوەی نوێژی واجب‌و سوننەتدا حەدیسەکانمان ڕوون کردنەوە، کەوابو: ئەگەر نوێژەکان یەك جۆر نەبون، یان یەکێکیان قەزا نەبو، ئەو کاتە بە تەنهایی قەزا بکرێنەوە خێرترە.

هەروەها جەماعەت بۆ منداڵی فامیدەش سوننەتە، بەڵام واجبە: سەرپەرشتکارەکەی فەرمانی پێبکا: بچێتە مزگەوت‌و جەماعەت، تاکو خووی پێوە بگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَفِي الْمَسْجِدِ) جەماعەت کردن لە مزگەوتدا-(لِغَيْرِ الْمَرْأَةِ) جگە بۆ ئافرەت- (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە لە جەماعەت کردن لە شوێنەکانی‌تردا، کەواتە: جگە لە مزگەوت لە هەر شوێنێکی‌تردا جەماعەت بکا، خێری جەماعەت-کە بیست‌و حەفت پلەیە- دێتەجێ: وەك لە ماڵەوەیدا جەماعەت بۆ ژن و منداڵەکانی بکا، هەروەك لە (نهاية)و(مغني)دا فەرموویانە، بەڵام خێری مزگەوتی لە دەست دەچێ، چونکە پێغەمبەرﷺ بە زۆری لە مزگەوتدا جەماعەتی کردوەو هەم دەشفەرموێ: ﴿أَفْضَلُ صَلاَةِ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ﴾ رواه الشيخان، خێرترین نوێژی مرۆڤ ئەو نوێژەیە: لە ماڵەوەیدا بیکا، تەنها نوێژی‌واجب نەبێ، واتە: ئەو لە مزگەوتدا خێرترە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاوێك ڕۆیشتبا مزگەوت، دانیشتووانی ماڵەوەی بە تەنهایی نوێژیان دەکرد، بەڵام ئەگەر لە ماڵەوەیدا بمابایەوە، جەماعەتیان لەگەڵ دەکرد، ئەو کاتە لە ماڵەوەیدا جەماعەتیان بۆ بکا خێرترە لە چوونە مزگەوت، هەروەها ئەگەر لە ماڵەوەیدا جەماعەت دەکراو لە مزگەوتدا نەدەکرا، دیسان لە ماڵەوەیدا خێرترە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

هەروەها بۆ ئافرەت لە ماڵەوەیدا خێرترە –نەك لە مزگەوتدا– پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ﴾ رواه أبوداود بسندصحیح، ئافرەتەکانتان قەدەغە مەکەن لە مزگەوتەکان، بەڵام لە ماڵەوەیاندا نوێژ بکەن خێرترە.

ئینجا بزانە: هەر بەبەڵگەی ئەم حەدیسە، بە بێ ئیزنی (وەلی)، واتە: سەرپەرشتکار –وەك باوكو برا– یان بە بێ ئیزنی مێرد، حەرامە: ئافرەت بڕواتە مزگەوت، هەروەها ئەگەر مەترسی لە ئافرەتەکە بکرێ، هەر حەرامە، بەڵام ئەگەر مێرد، یان سەرپەرشتکار ئیزنی بدا، ئەو کاتەش بە بەرگی جوان و بۆنی خۆش و هەم ئەو ئافرەتەی حەزی لێدەکرێ بۆ گشتیان ناپەسندە بڕۆنە جەماعەتی مزگەوت، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لای کەمی جەماعەت دوو کەسن: یەکێکیان ببێتە ئیمام پێشنوێژی بکا، یەکێکیشان ببێتە مەئمووم شوێنی بکەوێ، واتە: خێری بیست و حەفت پلەیان بۆ دەنووسرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بەڵام (وَمَا كَثُرَ جَمْعُهُ) هەر شوێنێك كۆمەڵی خەڵكی لە جەماعەتدا زۆرتر بێ (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە: لەو شوێنەی كۆمەڵی خەڵکی لە جەماعەتدا کەمتر بێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاَةُالرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مَعَ الرَّجُلِ، وَمَا كَانَ أَكْثَرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ﴾ رواه أبوداود وصححه إبن حبان وإبن خزيمة، نوێژی بە جەماعەت لە گەڵ یەك پیاودا خێری زیاترە لە نوێژی بە تەنهایی، نوێژی بە جەماعەت لەگەڵ دوو پیاودا خێری زیاترە لە هی لەگەڵ یەك پیاودا، هەر جەماعەتێك كۆمەڵی زۆرتر بێ، ئەو لای خوای گەورە خۆشەویستترە.

کەوابو جەماعەتی مزگەوتی قەرەباڵغتر خێری گەورەترە لە مزگەوتێکی کەمتر، هەروەها لە شوێنێکی قەرەباڵغتریش خێری زیاترە لە شوێنێکی کەمتر، بەڵام جەماعەتی كۆمەڵ کەم لە مزگەوتدا خێری گەورەترە: لە جەماعەتی كۆمەڵ زۆرترو قەرەباڵغتر لە شوێنێکی تردا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە پێش ئێرەشدا ڕوون کراوە.

(إِلاَّ) تەنها لە دوو حاڵەتدا جەماعەتی مزگەوتی قەرەباڵغتر خێرتر نیە، یەکەم: (لِبِدْعَةِ إِمَامِهِ) بە هۆی بیدعەکاری ئیمامی مزگەوتەکە: وەك لە كۆمەڵێکی (أَهْلِ الْبِدْعَةِ) بێ، یان

أَوْ تَعَطُّلِ مَسْجِد قَرِيب لِغَيْبَته، وَإِدْرَاكُ تَكْبِيرَةِ الإِحْرَامِ فَضِيلَةٌ، وَإِنَّمَا تَحْصُلُ بِالاشْتِغَالِ بِالتَّحَرُّمِ عَقِبَ تَحَرُّمِ إِمَامِه وَقِيلَ بِإِدْرَاكِ بَعْضِ الْقِيَامِ وَقِيلَ بِأَوَّلِ رُكُوعٍ، وَالصَّحِيحُ إِدْرَاكُ الْجَمَاعَةِ مَا لَمْ يُسَلِّمْ،

(فاسِق)= گوناهكار بێ، یان مەرجێك، یان ڕوكنێكی نوێژ بە واجب نەزانێ، ئەو كاتە مزگەوتی كۆمەڵ كەم خێرترە، بەڵكو بە تەنهاییش نوێژ بكا خێرترە نەوەك لە پشت ئەو جۆرە ئیمامە بیكا، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

دووەم: (أَوْ تَعَطُّلِ مَسْجِدٍ قَرِيبٍ) یان مزگەوتێكی نزیك، یان دوور جەماعەتی تێدا نەكرێ (لِغَيْبَتِه) بە هۆی دیارنەبوونی ئەو كەسە، وەك پیاوماقوڵێك بێ، یان باوەڕ پێكراوێك بێ، یان هەر ئیمامی مزگەوتەكە بێ، ئەو كاتەش جەماعەت لەم مزگەوتەدا خێرترە، هەر چەند كۆمەڵەكەشی كەم بێ.

(وَإِدْرَاكُ تَكْبِيرَةِالإِحْرَامِ) وێڕاگەیشتنی(الله أكبر)ی نوێژدابەستن لەگەڵ ئیمامدا (فَضِيلَةٌ) خێرێكی گەورەیەو فەرمانی پێكراوە (وَإِنَّمَا تَحْصُلُ) ئەو خێرەش تەنها ئەوها وەدەست دێ: (بِالأَشْتِغَالِ بِالتَّحَرُّمِ) كە ئامادەی (الله أكبر)ی ئیمامەكەی بێو بە خۆیشی خۆی خەریك بكا بە نوێژدابەستن (عَقِبَ تَحَرُّمِ إِمَامِه) یەكسەر لە دوای تەواوبوونی (الله اكبر)ی نوێژدابەستنی ئیمامەكەی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِه، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا﴾ رواه الشيخان، ئیمام بۆ ئەوە داندراوە: تا شوێنی بكەون، جا هەر كاتێك (ألله‌اكبر)ی گوت، ئێوەش یەكسەر (ألله أكبر) بڵێن. واتە: یەكسەرییەكە لە پیتی(فَ) وەردەگیرێ (وَ قِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: خێرەكەی دەست دەكەوێ (بِإِدْرَاكِ بَعْضِ الْقِيَامِ) بەوەی بگاتە بەشێكی ڕاوەستانی ئیمام، واتە: پێش چوونە ڕوكووع (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزیتردا: خێرەكە دەست دەكەوێ (بِأَوَّلِ رُكُوعٍ) بەوەی بگاتە ڕوكووعی ڕەكعەتییەكەم.

ئینجا بزانە: ئەو فەرموودانەیڕابردوو، دەربارەی خێرە هەرە گەورەكەی جەماعەت بون، بەڵام دەربارەی خودیجەماعەت (وَالصَّحِيحِ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (إِدْرَاكُ الْجَمَاعَةِ) دەگاتە جەماعەتو خێری دەگاتێ كە لە پشت ئیمام نوێژ دابیەستێ (مَالَمْ يُسَلِّمْ) لە ماوەیەكی وەهادا: كە ئیمام سەلامییەكەمی نەدابێتەوە، واتە: ئەگەر لە پێش سەلامدانەوەی یەكەمیئیمام، نوێژ دابیستێ، خێری جەماعەتی بۆ دەنووسرێ، بەڵام خێرەكەی ناگاتە خێرە گەورەكەی ئەو كەسەی لە سەرەتای جەماعەتەوە تاكۆتاییەكەی لەگەڵدا بووە، بۆیێ زانایان فەرموویانە: ئەگەر مرۆڤ گەیشتە بەشێكی جەماعەتێكو لە هەمان كاتیشدا دەگونجا جەماعەتێكیتر بكرێو بگاتە سەرەتای جەماعەتەكە، ئەو كاتە

وَلْيُخَفِّف اْلإمامُ مَعَ فِعْل اْلأَبْعَاضِ وَاْلهَيْئات إلاَ أَنْ يَرْضَى بتَطْويله مَحْصُورُونَ، وَيُكْرَهُ التَّطْوِيلُ لِيَلْحَقَ آخَرُونَ، وَلَوْ أَحَسَّ فِيالرُّكُوعِ أَوِ التَّشَهُّدِاْلأَخِيرِ بِدَاخِلٍ لَمْ يُكْرَهْ إنْتظَارُهُ فِياْلأَظْهَرِ إنْ لَمْ يُبَالِغْ فيه وَلَمْ يَفْرُقْ

چاوەڕوانی جەماعەتەکەیتر بکا خێرترە، تاکو بە تەواوی خێرە گەورەکەی بۆ بنووسرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلْيُخَفِّفِ اْلإمَامُ) سوننەتە: ئیمام نوێژەکەی بە سووکی بکا (مَعَ فِعْلِ اْلأَبْعَاضِ)–لە گەڵ ئەوەش کە بە سووکی دەیکا– ئەو سوننەتانەش بکا: کە ئەندامێکی‌نوێژن‌و (وَاْلهَيْئَاتِ) هەم سوننەتەکانی‌تری نوێژیش بکا: وەك سورەتی دوای(فاتحَة)و سێ جار سێ جار تەسبیحات‌و ...هتد، بە شێوەیەکی وەها: بە لایە کەمەکە واز نەهێنێ‌و لایە تەواوەکەش هەمووی نەکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أَمَّ أَحَدُكُمُ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ فِيهِمُ الصَّغِيرَ وَالْكَبِيرَ وَالضَّعِيفَ وَذَاالْحَاجَةِ، وَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ﴾رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان ئیمامەتی بۆ خەڵك کرد، با نوێژەکە بە سووکی بکا، چونکە لەو خەڵکەدا بچوك هەیەو پیر هەیەو بێهێز هەیەو خاوەن ئیش‌و کار هەیە، هەر کاتێکیش بە تەنهایی نوێژی کرد، چۆن حەز دەکا با نوێژەکە بکا.

(إلاّأنْ يَرْضَى بِتَطْوِيلِهِ مَحْصُورُونَ) مەگەر کۆمەڵە مەئموومێکی‌دیارکراو، بە درێژکردنەکەی ڕازی بن‌و–بەو مەرجەش– لە شوێنێکی وەهادا نوێژ بکەن: کەسی‌تر نێتە گەڵیان‌و کۆیلەو ژنی بەمێردو کارکەری بەکرێگیراویشیان لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە سوننەتە نوێژەکە درێژ بکا، بەڵام ئەگەر مەرجێك لەو مەرجانە نەبو، ئەو کاتە ناپەسندە نوێژەکە درێژ بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَيُكْرَهُ) بۆ ئیمامی‌نوێژ ناپەسندە (التَّطْوِيلُ) نوێژەکە درێژ بکا (لِيَلْحَقَ آخَرُونَ) تاکو خەڵکی‌تر بگاتە جەماعەت، هەر چەند خەڵکەکەش عادەتی وەهابێ: لە دوای‌ئیقامەتکردن کۆمەڵ کۆمەڵ بێنە جەماعەت، هەروەها ئەگەر کاتی نوێژدابەستن هاتبو و کۆمەڵێکی‌کەم ئامادە بون، ئەو کاتەش سوننەتە: لەگەڵ ئەو کۆمەڵەدا جەماعەت بکاو چاوەڕوانی زۆربوونی جەماعەت نەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرمویانەو، لە پاشکۆی بانگدا بە بەڵگەوە ڕوونمان کردەوە.

بەڵام (وَلَوْ أَحَسَّ) ئەگەر ئیمام هەستی کرد (فِيالرُّكُوعِ أَوِ التَّشَهُّدِالأَخِيرِ) لە کاتی ڕوکوع بردندا، یان لە تەحیاتی‌ئاخیردا (بِدَاخِلٍ) یەکێك هاتە نوێژو دەیویست جەماعەتی لە پشت دابەستێ (لَمْ يُكْرَهِ إِنْتِظَارُهُ) ناپەسند نیە چاوەڕوانی بکا (فِياْلأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (إِنْ لَمْ يُبَالِغْ فِيهِ) بەو مەرجەی درێژە بە چاوەڕانکردنەکەی نەدا، هەم (وَ لَمْ يَفْرُقْ

بَيْنَ الدَّاخِلِينَ، قُلْتُ: اَلْمَذْهَبُ اسْتِحْبَابُ إِنْتِظَارِهِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ. وَلاَ يَنْتَظِرُ فِي غَيْرِهِمَا، وَيُسَنُّ لِلْمُصَلِّي وَحْدَهُ-وَكَذَا جَمَاعَةً فِي الْأَصَحِّ- إِعَادَتُهَا مَعَ جَمَاعَةٍ يُدْرِكُهَا،

بَيْنَ الدَّاخِلِينَ) جیاوازیش نەکا لە نێوان ئەو کەسانەی دێنە نوێژکردن، بەڵکو بۆ خوا بە یەکسانی چاوەڕوانی نوێژکەرەکان بکا، کەوابو: ئەگەر بۆ خۆشەویستی‌دونیا چاوەڕوانی دەکرد، یان لە بەر خاتری‌زانست، یان پلەو پایە، یان خزمایەتی، یان دۆستایەتی بوو، لەو حاڵەتانەدا چاوەڕوانکردن ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفـەرموێ (اَلْمَذْهَبُ) فـەرموودەی ڕاستی‌مەزهەب ئەمەیە: (إِسْتِحْبَابُ انْتِظَارِهِ) سوننەتە: لە ڕوکووع و لە تەحیاتی ئاخیردا بەو مەرجانەی‌ڕابردوو، چاوەڕوان بکا (وَاللّٰهُ أَعْلَمُ) چونکە ئەو چاوەڕوانکردنە یارمەتی‌دانە بۆ چاکە، لە بەر ئەوەی ئەگەر مەئموم بگاتە ڕوکووع دەگاتە ڕەکعەتێك، هەروەها ئەگەر بگاتە تەحیاتی ئاخیر دەگاتە جەماعەت، کەوابو: (وَلاَ يَنْتَظِرُ) ئیمام چاوەڕوانی هیچ کەسێك ناکا، واتە: ناپەسندە چاوەڕوان بکا (فِي غَيْرِهِمَا) لە شوێنەکانی‌تری جگە لە ڕوکووع‌و تەحیاتی ئاخیر: وەك سوننەت‌و ڕوکنەکانی‌تری نوێژ؟ چونکە پێویست ناکا.

هەروەها ئەگەر مەئمومەکەش پیشەی ئەوەبو: سستی‌ی دەکردو تا کاتی ڕوکووع نوێژی دانەدەبەست، ئەوکاتەش چاوەڕوانکردنی سوننەت نیە، ئینجا بزانە: ئەوەی‌ڕابردوو دەربارەی ئیمام بوو، واتە: نوێژکەری بەتەنها بۆی هەیە چاوەڕوان بکا هەر چەند نوێژەکەش زۆر درێژ ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی دووبارە کردنەوەی جەماعەت ﴾

(وَيُسَنُّ لِلْمُصَلِّي وَحْدَهُ) سوننەتە بۆ ئەو کەسەی نوێژی واجبی بەتەنهایی کردوە-(وَكَذَا جَمَاعَةً) هەروەها بۆ ئەو کەسەش کە بە جەماعەت کردویەتی (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا- (إِعَادَتُهَا) بۆ هەردووکیان سوننەتە: نوێژەکە دووبارە بکەنەوە (مَعَ جَمَاعَةٍ) لەگەڵ جەماعەتێکی‌تردا: کە (يُدْرِكُهَا) بگاتە ئەو جەماعەتە لە کاتی‌نوێژەکەدا، هەر چەند جەماعەتەکەی‌دووەمیش تەنها ئیمام‌و مەئمومێك بن، بەڵام ئەگەر کاتی‌نوێژەکە نەمابو، دووبارەکردنەوەی جەماعەت سوننەت نیە.

جا بەڵگەی نوێژکەری بە تەنهایی ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ يَزِيدَ بن الأَسْوَدِ﵁ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى رَجُلَيْنِ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ لَمْ يُصَلِّيَا، فَقَالَ لَهُمَا: مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَنَا؟ قَالاَ: قَدْ صَلَّيْنَا فِي رِحَالِنَا. فَقَالَ: لاَتَفْعَلُوا، إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فِي رَحْلِهِ ثُمَّ أَدْرَكَ الإِمَامَ وَلَمْ يُصَلِّ فَلْيُصَلِّ مَعَهُ فَإِنَّهَا لَهُ نَافِلَةٌ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، پێغەمبەر ﷺ نوێژی‌سبیەنێی کردو دوو پیاوی لە مزگەوتدا دیتن نوێژیان نەکرد، فەرمووی: چی ئێوەی قەدەغە کرد نوێژمان

لەگەڵ بکەن؟ گوتیان: لە ماڵەوە نوێژمان کردوە. پێغەمبەرﷺ فەمووی: وامەکەن، هەر کاتێك یەکێکتان لە ماڵەوە بە تەنهایی نوێژی کرد ئینجا گەیشتە ئیمام نوێژی نەکردبو، با نوێژی لە گەڵدا بکاتەوە، چونکە نوێژەکەی دووەمی بۆ دەبێتە سوننەت.

هەروەها بەڵگەی نوێژکەری بە جەماعەتیش ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه أَنَّ رَجُلاً دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ بِأَصْحَابِهِ فَقَالَ ﷺ: مَنْ يَتَصَدَّقُ عَلَى هَذا فَيُصَلِّيَ مَعَهُ؟ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَصَلَّى مَعَهُ﴾ رواه الإمام أحمد وحسنه الترمذي، پیاوێك هاتە مزگەوت لەو کاتەیدا پێغەمبەرﷺ نوێژی جەماعەتی بە (صحابة)کان کردبو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: کێ خێرێك بەم پیاوە دەکا نوێژی لەگەڵدا بکا؟ پیاوێك -کە ئیمامی(أبوبکر) بوو- هەڵسا نوێژی بە جەماعەتی لەگەڵ پیاوەکەدا کرد. واتە: لە پێشداش نوێژەکەی بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرداﷺ کردبو.

(وَفَرْضُهُ) نوێژە واجبەکەی نوێژکەری بە تەنهاییو نوێژکەری بە جەماعەت (الأُولَى) نوێژەکەی یەکەمە (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعي)دا، واتە: نوێژەکەی یەکەم بۆ هەردووکیان بە بەر واجب دەکەوێ، نوێژەکەی دووەمیش -کە بە جەماعەت دووبارەی دەکەنەوە- بۆیان بە سوننەت دەنووسرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (یزید)ی رابردوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی راستتر ئەمەیە: (أَنَّهُ) ئەوەی نوێژەکە بە جەماعەت دووبارە دەکاتەوە (يَنْوِي بِالثَّانِيَةِ الْفَرْضَ) هەر بە نیەتی فەرز نوێژەکەی دووەمیش دادەبەستێتەوە، وەك بە دڵ بڵێ: (**نیەتم وەیە فەرزی نیوەڕۆ بە جەماعەت دووبارە دەکەمەوە**). تاکو بەو نیەتە خێری جەماعەتی بۆ بنووسرێ.

ئینجا بزانە: ئەو جۆرە سوننەتانەی جەماعەتیان تێدا سوننەتە ئەوانیش وەکو نوێژیفەرز سوننەتە بە جەماعەت دووبارە بکرێنەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها دووبارەکردنەوەش لە گشت حاڵەتێکدا تەنها یەك جار سوننەتە، بەڵام نوێژی (إِسْتِسْقاء) زیاتر لە جارێکیش هەر سوننەتە، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: حەدیسەکەی(أبی‌سعید)ی‌رابردوو، بەڵگەیە: لە مزگەوتە گشتیەکانی بازاڕو سەر ڕێگەو شوێنە گشتیەکانیتردا، دروستەو ناپەسند نیە: جەماعەت لە دوای جەماعەت بکرێ، هەر چەند ئیمامێکی دامەزراویشی هەبێ، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام بەو مەرجەی ئیمامیمزگەوتەکە ئیزن بدا، یان بێ‌دەنگ بێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشبراملسي)دا بە بەڵگەی حەدیسەکەی(أبی‌سعید رضي الله عنه) ڕوون کراوەتەوە.

وَلاَ رُخْصَةَ فِي تَرْكِهاَ وَإِنْ قُلْناَ سُنةٌ إلاَّ بِعُذْرٍعَامٍّ كَمَطَرٍ أَوْ رِيحٍ عَاصِفٍ بِاللَّيْلِ وَكَــذَا وَحَلٌ شَدِيدٌ عَلَى‌الصَّحِيحِ، أَو خَاصٍّ كَمَرَضٍ وَحَرٍّ وَبَرْدٍ شَدِيدَيْنِ

هەروەها ئەگەر ئیمامی‌مزگەوت لەکاتی‌نوێژدا ئامادە نەبو، سوننەتە ماوەیەك چاوەڕوانی بکەن، ئینجا ئەگەر نەهات، یەکێك پێشنوێژی بکا، تاکو خێری سەرەتای‌کاتیان لەدەست نەچیٚ، بەو مەرجەی لە گێچەڵ و ئاژاوە نەترسێن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و بەڵگەشی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن سهل‌ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ‌ﷺ ذَهَبَ لِيُصْلِحَ بَيْنَ بَنِيعمرٍو، فَقَدَّمَ النّاسُ أبابَكْرٍ‌ﷺ لِيُصَلِّيَ بِهِمْ فَحَضَرَالنَّبِيُّ‌ﷺ وَهُمْ فِي‌الصَّلاةِ فَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِمْ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ڕۆیشت سولح لە نێوان (بنی‌عمرو)دا بکاو لە نوێژی عەسر دواکەوت، (صحابة)کانیش ئیمامی(أبوبکر)یان کردە ئیمامی نوێژەکە، جا ئەوان هەر لە نوێژدا بوون پێغەمبەرﷺ گەڕاوە، ڕەخنەشی لێنەگرتن.

بەڵام ئەگەر مەترسی ئاژاوە و گێچەڵ هەبو، ئەو کاتە بە تەنهایی نوێژ دەکەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهایە)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بەم ئاگاداریە مەبەستی (نهایة) ئاشکرا دەبیٚ، کە دەفەرمویٚ: لە مزگەوتی‌گشتی‌دا دروستە: لە یەك کاتدا دوو جەماعەت بکرێن. واتە: بەو مەرجەی ئیمامەکە ڕزای بیٚ، تاکو ئاژاوە ڕوو نەدا، والله أعلم.

﴿ عوزرەکانی جەماعەت نەکردن ﴾

(وَلا رُخْصَةَ فِي‌تَرْكِها) هیچ ڕێگەیەك نەدراوە بۆ نەکردنی‌جەماعەت (وَإِنْ قُلْنا سُنَّةٌ) هەر چەندەش بڵێین: جەماعەت سوننەتە (إلاّ بِعُذْرٍ) تەنها بە هۆی عوزرێك لەم عوزرانەی داهاتوو نەبیٚ، جیاوزای نیە عوزرەکە: (عامٍّ) عوزرێکی گشتی بیٚ (كَمَطَرٍ) وەکو باران، یان بەفرێکی وەها جل و بەرگی تەڕ بکەن بە شەو، یان بە ڕۆژ (أَوْ رِيحٍ عَاصِفٍ) یان وەکو بایەکی بەهێز، یان بایەکی‌سارد (بِاللَّيْلِ) بە شەو، نەك بە ڕۆژ (وكذا وَحَلٌ شَدِيدٌ) هەروەها قوڕێکی‌بەهێز: کە بکەوێتە ناوی، یان خلیسکی لێببا (عَلَى‌الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی‌ڕاست ﴿عن ابن عمررَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ‌ﷺ كانَ يَأْمُرُالْمُؤَذِّنَ–إذا كانَتْ لَيْلَةٌ ذاتُ بَرْدٍ وَمَطَرٍ– يَقُولُ: أَلا صَلُّوا فِي‌الرِّحالِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ فەرمانی دەدا بانگدەر–لە شەوی باران‌و ساردا– بڵیٚ: ئاگادار بن لە ماڵەوە نوێژ بکەن.

(أَوْ خاصٍّ) یان عوزرەکە عوزرێکی تایبەت بیٚ (كَمَرَضٍ) وەکو نەخۆشیەکی وەها: بە هۆی هاتنە جەماعەت ئازاری بدا، چونکە پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشی مردنی‌دا چەند ڕۆژێك نەهاتە جەماعەت (وَحَرٍّ) هەروەها وەکو گەرما (وَ بَرْدٍ) وەکو سەرما (شَدِيدَيْنِ) کە زۆر بەهێز بن، بە شەو، یان بە ڕۆژ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی(ابْن عمر) رضي الله عنهما.

وَجُوعٍ وَعَطَشٍ ظَاهِرَيْنِ وَمُدَافَعَةِ حَدَثٍ وَخَوْفِ ظَالِمٍ عَلَى نَفْسٍ أَوْ مَالٍ وَمُلاَزَمَةِ غَرِيمٍ مُعْسِرٍ وَعُقُوبَةٍ يُرْجَى تَرْكُهَا إِنْ تَغَيَّبَ أَيَّاماً وَعُرْيٍ وَتَأَهُّبٍ لِسَفَرٍ مَعَ رُفْقَةٍ تَرْحَلُ وَأَكْلِ ذِيرِيحٍ كَرِيهٍ وَحُضُورِ قَرِيبٍ مُحْتَضَرٍ أَوْ مَرِيضٍ بِلاَ مُتَعَهِّدٍ أَوْ يَأْنَسُ بِهِ.

هەم (وَجُوعٍ) وەکو برسیەتی‌و (وَعَطَشٍ) تێنووەتی (ظَاهِرَيْنِ) کە هەردووکیان بەهێز و ئاشکرا بن‌و خواردەمەنی‌و ئاوەکەش ئامادە بن (وَمُدَافَعَةِ حَدَثٍ) وەکو تەنگاوی میز و با و پیسایی، ئەگەر نەگونجێ: ئەو شتانە لە خۆی دەرکاتە دەرەوەو دەستنوێژ بگرێتەوەو بگاتە جەماعەت، چونکە لەو حاڵەتانەدا نوێژکردن ناپەسەندە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاصَلاةَ بِحَضْرَةِالطَّعامِ وَ لا هُوَ يُدافِعُهُ الأَخْبَثانِ﴾ رواه مسلم، نوێژکردن تەواو نیە لە کاتی ئامادەبوونی خواردەمەنی‌و لەو کاتەش کە هەردوو پیسەکان تەنگاوی دەکەن.

(وَخَوْفِ ظَالِمٍ) هەروەها وەك لە ستەمکارێك بترسێ (عَلَى نَفْسٍ) کە زیان لەگیان، یان لە ئەندامێکی بدا (أَوْ مَالٍ) یان زیان لە ماڵ و سامانی بدا، یان زیان لە نامووسی بدا، یان بترسێ باڵندە، یان ئاژەڵ زیانێکی ماڵی لێبدا.

(وَمُلاَزَمَةِ غَرِيمٍ مُعْسِرٍ) هەروەها وەك ترسی بەرۆکگرتنی خاوەن قەرزێکی هەبێ‌و هیچیشی نەبێ قەرزەکەی پێبداتەوە (وَعُقُوبَةٍ) هەروەها وەکو ترسی سزادانێکی وەهای هەبێ: کە (يُرْجَى تَرْكُهَا) تەمای لاچوونی سزایەکە بکا (إِنْ تَغَيَّبَ أَيَّامًا) ئەگەر چەند ڕۆژێك خۆی بشارێتەوە.

هەم (وَعُرْيٍ) وەکو ڕووتی: کە بەرگێکی شیاوی دەست نەکەوێ، هەم (وَتَأَهُّبٍ لِسَفَرٍ) وەکو بەرێکەوتن بۆ سەفەرێکی‌حەڵاڵ (مَعَ رُفْقَةٍ) لەگەڵ چەند هاوڕێیەکی وەها: کە (تَرْحَلُ) لە پێش نوێژی جەماعەتدا دەست بە ڕۆیشتن بکەن (وَأَكْلِ ذِيرِيحٍ كَرِيهٍ) هەروەها وەکو خواردنی شتێکی بۆن ناخۆش: وەکو سیر.

(وَحُضُورِ قَرِيبٍ) وەکو ئامادەبوون لە لای خزمێکی، یان دۆستێکی وەها: کە (مُحْتَضَرٍ) لە سەرەمەرگدا بێ‌و نزیکی گیاندان بێ (أَوْ مَرِيضٍ) یان لە لای نەخۆشێکی وەهابێ: کە (بِلاَ مُتَعَهِّدٍ) کەس نەبێ ئاگاداری بێ (أَوْ يَأْنَسُ بِهِ) یان نەخۆشەکە دڵی بە وی خۆش بێ ئەگەر لە لای بمێنێتەوە.

هەروەها مانەوە لە لای ژنەکەی لە شەوانی‌زاوایەتی‌دا بۆ جەماعەتی عیشاو سبەینێ بە عوزر دادەندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو عوزرانەی‌ڕابردوو تەنها بۆ ئەو کەسەیە: کە بۆی نەگونجێ لە ماڵەوە جەماعەت بکا، ئەگینا: داوالێکردنی جەماعەتی لە سەر لاناچێ، هەروەهاش ئەو عوزرانە تەنها تاوان، یان ناپەسندی نەکردنی جەماعەت لادەبەن، واتە: ئەگەر بە هۆی ئەو

(فَصْلٌ) لاَ يَصِحُّ إِقْتِدَاؤُهُ بِمَنْ يَعْلَمُ بُطْلاَنَ صَلاَتِهِ أَوْ يَعْتَقِدُهُ كَمُجْتَهِدَيْنِ اخْتَلَفَا فِي الْقِبْلَةِ أَوْ إِنَائَيْنِ، فَإِنْ تَعَدَّدَ الطَّاهِرُ فَالأَصَحُّ الصِّحَّةُ مَالَمْ يَتَعَيَّنْ إِنَاءُ الإِمَامِ لِلنَّجَاسَةِ،

عوزرانە جەماعەتی نەکرد خێری جەماعەتی بۆ نانووسرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەلاّم ئەگەر کەسێك پیشەی وەهابو: بەردەوام بوو لە سەر جەماعەت کردن و ئەگەر عوزرێکی نەبوایە ئەم جارەش دەیویست بڕواتە جەماعەت، ئەو کاتە خێری جەماعەتی دەگاتێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كَتَبَ اللهُ تعالى لَهُ مِنَ الأَجْرِ مِثْلَ مَاكَانَ يَعْمَلُ صَحِيحاً مُقِيماً﴾ رواه البخاري وأحمد، هەر کاتێك بەندەی ئیماندار نەخۆش بوو، یان بەسەفەر چوو و خواپەرستی جارانی پێنەکرا، خوای گەورە خێری وەك ئەو خواپەرستیەی بۆ دەنووسێ: کە لە کاتی ساغی و لە ماڵەوەیدا دەیکرد.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی سیفەتەکانی ئیمامی نوێژ ﴾

بزانە: مەرجە ئیمامی نوێژ ئەم پێنج سیفەتانەیداهاتووی تێدا بێنەجێ:

یەکەم: دەبی نوێژی ئیمامەکە دروست بێ، کەوابو: (لاَيَصِحُّ) دروست نیە (إِقْتِدَاؤُهُ) ئیقتیدا بکا، واتە: نوێژی خۆی ببەستێتەوە (بِمَنْ) بە نوێژی کەسێکی وەها: کە (يَعْلَمُ بُطْلاَنَ صَلاَتِهِ) بزانێ نوێژەکەی بەتاڵە، واتە: دروست نیە جەماعەت لە پشت ئیمامێکی وەها بکا: کە بێگومان نوێژەکەی بەتاڵ بێ: وەك ئیمامەکە کافر بێ، یان دەستنوێژی ناتەواو بێ، یان پیسی پێوە بێ، واتە: ئەگەر ئیقتیدای پێبکا، گوناهبار دەبێ و نوێژەکەشی دروست نیە.

(أَوْ يَعْتَقِدُهُ) یان باوەڕی وابێ: نوێژی ئیمامەکەی بەتاڵە (كَمُجْتَهِدَيْنِ إِخْتَلَفَا فِيالْقِبْلَةِ) وەکو دوو کەس بۆچوونیان لێك جیابێ دەربارەی قیبلە (أَوْ إِنَائَيْنِ) یان دەربارەی دوو قاپە ئاوی دەستنوێژ، واتە: یەکێك بڵێ: ئەم لایە قیبلەیە، یان بڵێ: قاپە ئاوەکەی تۆ پیسە. ئەویتریش بڵێ: نا، قیبلە لایەکەیترە، یان بڵێ: قاپەکەی من پاکە. ئەوە بۆ هیچێکیان دروست نیە جەماعەت لە پشت ئەویتر بکا، چونکە هەر یەکەیان باوەڕی وایە: نوێژی ئەویتر بەتاڵە.

ئینجا بزانە: ئەوە لەو کاتەدابو: کە تەنها دوو قاپە ئاو هەبن، چونکە (فَإِنْ تَعَدَّدَ الطَّاهِرُ) ئەگەر ژمارەیەك قاپی پاك هەبون: وەك لە سێ قاپ دووانیان پاك بون (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (اَلصِّحَّةُ) دروستە: جەماعەت لە پشت یەکتری بکەن (مَا لَمْ يَتَعَيَّنْ إِنَاءُ الأَمامِ لِلنَّجاسَةِ) تا ئەو ماوەیەی قاپە ئاوەکەی ئیمام بە پیس دانانرێ، واتە:

فَإِنْ ظَنَّ طَهارَةَ إناء غَيْرِه اقْتَدَى به قَطْعاً، فَلَوْ اشْتَبَهَ خَمْسَةٌ فِيهاَ نَجسٌ عَلَى خَمْسَة فَظَنَّ كُلٌّ طَهارَةَ إِناء فَتَوَضَّأَ به وَأَمَّ كُلٌّ فِي صَلاَة فَفِي الأَصَحّ يُعِيدُونَ الْعشاءَ إلاَّ إِمَامَهَا فَيُعِيدُ الْمَغْرِبَ، وَلَوْ إقْتَدَى شَافِعِيٌّ بحَنَفِيٍّ مَسَّ فَرْجَهُ أَوْ افْتَصَدَ فَالأَصَحُّ الصِّحَّةُ فِي الْفَصْد دُونَ الْمَسِّ اعْتبَارَاً بنِيَّةِ الْمُقْتَدي،

هەر كاتێك قاپە ئاوی یەكێك بە پیس داندرا -كەسێیەمەكەیە- دروست نیە جەماعەت لە پشت ئەوی بكەن، كەوابو: لەو سێ كەسانە تەنها بۆ یەكێكیان دەبێ پێشنوێژی بۆ گشتیان بكا، چونكە بێگومان قاپە ئاوی یەكێكیان پیسە.

بەلام (فَإِنْ ظَنَّ) ئەگەر یەكێكیان وایزانی (طَهارةَ إِناءِ غَيْرِه) قاپە ئاوەكەی یەكێكی‌تریش -جگە لەخۆی- پاكە (إِقْتَدى بِهِ قَطْعاً) ئەوە بە بێ‌دوودڵی با جەماعەت لە پشت ئەویش بكا، هەروەك ئەگەر وای دەزانی قاپە ئاوی یەكێكیان پیسە دروست نیە جەماعەتی لە پشت بكا.

(فَلَوْ اشْتَبَهَ خَمْسَةٌ) ئەگەر پێنج قاپە ئاو شێوران (فِيها نَجِسٌ) لەو پێنجانەدا قاپە ئاوێكی پیس هەبو (عَلى خَمْسَةٍ) شێورانەكەش لە سەر پێنج كەسان بوو (فَظَنَّ كُلٌّ طَهارةَ إِناءٍ) هەر یەكێك وایزانی قاپێك پاكەو (فَتَوَضَّأَ بِهِ) دەستنوێژی بەو قاپە گرتو (وَ أَمَّ كُلٌّ فِي صَلاةٍ) هەر یەكە-بە نۆبەت- لە نوێژێكدا ئیمامەتی‌ی كرد (فَفِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (يُعِيدُونَ الْعِشاءَ) گشتیان نوێژی عیشا دووبارە دەكەنەوە، چونكە گشتیان وا تێگەیشتون قاپەكەی ئیمامی عیشا پیسە (إِلاّ إِمَامَها) تەنها ئیمامی عیشا نوێژی عیشا دووبارە ناكاتەوە، بەڵكو (فَيُعِيدُالْمَغْرِبَ) ئەو نوێژی مەغریب دووبارە دەكاتەوە، چونكە بە تێگەیشتنی خۆی قاپەكەی ئیمامی مەغریب پیسە.

(وَلَوْ اقْتَدَى شافِعِيٌّ) ئەگەر یەكێكی شافعی‌مەزهەب جەماعەتی دابەست (بِحَنَفِيٍّ) لە پشت ئیمامێكی حەنەفی‌مەزهەب: كە (مَسَّ فَرْجَهُ) دەستی لە ئەندامی میزكردنی دابو، یان دەستی لە ئافرەتی بێگانە دابو (أَوافْتَصَدَ) یان خوێنی لە لاشەی‌خۆی دەرهێنابو، یان فاتیحەی نەدەخوێند، یان (بِسْمِ اللهِ...)ی لە سەرەتای فاتیحە نەدەخوێند (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (الصِّحَّةُ) جەماعەتەكەی دروستە: (فِي‌الْفَصْدِ) لە مەسەلەی خوێن دەرهێناندا (دُونَ الْمَسِّ) بەلام لە مەسەلەی دەست لێدانەكە دروست نیە، هەروەها لە مەسەلەی نەخوێندنی(بِسْمِ اللهِ)و فاتیحەش دروست نیە (إِعْتِباراً بنيّةِ الْمُقْتَدِي) چونكە بە گوێرەی باوەڕی مەئمومەكە ڕەفتار دەكرێ.

واتە: چونكە لە مەزهەبی(شافیعی)دا بە خوێن دەرهێنان دەستنوێژ ناشكێ نوێژی مەئمومەكە دروستە، چونكە بە هەردوو دەست لێدانەكان دەستنوێژ دەشكێ‌و بە

نەخوێندنی (بسم الله...)و فاتیحەش نوێژ بەتاڵە، بۆیێ نوێژی مەئموومەکەش بەتاڵە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

دووەم: دەبی ئیمامەکە لە حاڵەتیجەماعەتدا سەربەخۆ بێ، کەوابو: (وَلاَتَصِحُّ قُدْوَةٌ) دروست نیە ئیقتیداکردن (بِمُقْتَدٍ) بە مەئموومێك: کە لە حاڵەتی ئیقتیدادابێ، بە بەڵگەی (إجماع)، چونکە لەم نوێژکردنەیدا سەربەخۆ نیە.

ئینجا بزانە: لە (بخاري و مسلم)دا هاتوە: ﴿كَانَ أَبُوبَكْرٍ﷜ يُصَلِّي بِصَلاَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ-أيْ في مَرَضِ مَوْتِهِ- وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلاَةِ أَبِي بَكْرٍ﴾ ئیمامی(أبوبکر) ئیقتیدای بە پێغەمبەرﷺ کردبو لە نەخۆشی مردنیدا، خەڵکیش ئیقتیدایان بە ئیمامی(أبوبکر) کردبو. مەبەست ئەوەیە گشتیان ئیقتیدایان بە پێغەمبەرﷺ کردبو، بەڵام پێغەمبەرﷺ بە هۆی نەخۆشی دەنگەکەی بێهێز بوبو و ئیمامی(أبوبکر)ش جموجۆڵی پێغەمبەری دەگەیاندە خەڵکەکە، هەروەك لە ڕیوایەتی(مسلم)دا هاتوە: ﴿وَأَبُوبَكْرٍ يُسْمِعُهُمُ التَّكْبِيرَ﴾ ئیمامیأبوبکر (الله أكبر)ی دەگەیاندە گوێی خەڵکەکە. هەم لە (المجموع) شدا ئەوها ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: ئەگەر وایدەزانی یەکێك بە تەنهایی نوێژ دەکاو ئیقتیدای پێکرد، ئینجا ئاشکرا بوو: ئەویش لە حاڵەتی ئیقتیدا بە کەسێکیتردا بووە، یان نەیدەزانی کامەیان ئیمامەو لە خۆیەوە ئیقتیدای بە یەکێکیان کرد، یان وایدەزانی ئیمامەو ئیقتیدای پێکرد ئینجا ئاشکرا بوو: ئەویش لەو کاتدا ئیقتیدای بە کەسێکیتر کردبو، لەو حاڵەتانەدا نوێژەکەی دروست نیەو واجبە: دووبارەی بکاتەوە.

بەڵام ئەگەر لە حاڵەتی ئیقتیدا نەبو، بەڵکو ئیقتیدایەکە بچڕا بوو-وەك ئیمام سەلامی دابێتەوە- ئەو کاتە دروستە: ئیقتیدا بە مەئموومەکە بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، هەروەها دروست نیە: لە یەك کاتدا ئیقتیدا بە دوو کەسان بکا: کە بە تەنهایی نوێژ دەکەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

سێیەم: نابێ ئیمامەکە دووبارەکردنەوەی نوێژەکەی لە سەر بێ، کەوابو: (وَ لا بِمَنْ) دروست نیە: ئیقتیدا بکا بە کەسێکی وەها: کە (تَلْزَمُهُ إعادَةٌ) دووبارەکردنەوەی ئەو نوێژەی لە سەر بێ (كَمُقِيمٍ تَيَمَّمَ) وەکو یەکێك لە ئاوەدانیدا لە بەر نەبوونی ئاو تەیەمومی کرد بێ، یان برینەکەی لە ئەندامی تەیەمومدا بێو پێچەری لە سەر بێ، یان نە گڵو نە ئاوی دەست نەکەوێ، یان لە شوێنێکی پیس بەند کرابێ، یان بەستراببێتەوەو ڕوکنێکینوێژی پێنەکرێ...هتد، ئەوانە گشتیان واجبە: نوێژەکە بکەنو دووبارەکردنەوەی نوێژەکەشیان لە سەر واجبە، کەوابو: دروست نیە ئیقتیدایان پێوە بکرێو ببنە ئیمامی

وَلاَ قارِئ بِأُمِّيٍّ فِي الْجَدِيد وَهُوَ مَنْ يُخِلُّ بِحَرْفٍ أَوْ تَشْدِيدَةٍ مِنَ الْفَاتِحَةِ، وَمِنْــهُ أَرَتُّ يُدْغِمُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ، وَأَلْثَغُ يُبْدِلُ حَرْفاً بِحَرْفٍ،

نوێـژ، هـەر چـەند مەئموومەكـەش وەكـو ئیمامەكـە بـێ، بـەڵام ئەگـەر تەیەمومەكـەی لـە سەفەردا لە بەر نەبوونی ئاو بوو، یان لە ئاوەدانیدا بە هۆی نەخۆشیو برینـداری بـوو، ئـەو كاتە دروستە: ئیقتیدای پێوە بكرێ، چونكە دووبارەكردنـەوەی لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

چوارەم: دەبێ ئیمامەكە خوێندنی فاتیحەی ڕەوانو تەواو بێ، كەوابو: (وَلاَقارِئٍ) دروست نیـە: یـەكێكی فاتیحـە ڕەوان ئیقتیـدا بكـا (بِأُمِـيٍّ) بـە ئیمـامێكیئوممی، واتـە: فاتیحـە نـاڕەوان (فِيالْجَدِيـدِ) لـە فـەرموودەی نـوێی ئیمـامی(شـافیعی)دا، هـەر چـەندەش بـۆی نەگونجێ فاتیحەكەی ڕەوان بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەم فەرمووده نوێیە مەزهەبی هەرسێك ئیمامەكەیترە، بەڵام لـە فـەرموودەی كـۆنی ئیمـامی(شـافیعی)دا: ئیقتیـدا لـەو نوێژانـەدا دروسـتە: كـە فاتیحـەیان بـە بـێدەنگ دەخوێندرێو لە بەدەنگەكان دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَهُوَ) ئوممی=فاتیحە ناڕەوان (مَنْ يُخِلُّ بِحَرْفٍ) ئەو كەسەیە ناتەواوی بگەیێنێتـە پیتێكی فاتیحە: وەك نەیخوێنێتەوە، یان بە ڕاستی نەیخوێنێتـەوە (أَوْ تَشْـدِيدَةٍ مِـنَ الْفاتِحَـةِ) یـان ناتەواوی بگەیێنێتە شەددەیەكی فاتیحە، واتـە: پیتێكـی تێكنـراو هەڵبوەشـێنێتەوە، وەك بڵێ (أَلْرَحْمنِ الْرَحِيمِ). یان نەیگرێو سوكی بكا، وەك بڵێ: (إِيَاكَ).

ئینجـا بزانـە: ئەگـەر شـەددەكەی دەگـرتو زۆر گرانـی نـەدەگرت، ئـەو كاتـە ئیقتیـدا پێوەكردنی دروستە، بەڵام ناپەسەندە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَمِنْهُ أَرَتُّ) پیتگر بەشێكە لە ئوممیو دروسـت نیـە ئیقتیـدای پێـوە بكـرێ: كـە پیتەكـە بگۆڕێو (يُدْغِمُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ) لە ناوپیتێكیتری بنێو بیگرێ، شوێنەكەش جێی گرتن نەبێ، وەك بڵێ: (أَلْمُسَّقِيمِ)، یان (أَلْمُتَّقِيمِ). بەڵام ئەگـەر پیتەكـەی نـەگۆڕی بـەڵكو تـەنها پیتێكی سوكی دەگرت، وەك بڵـێ: (مَالِـكٌ)، یـان (نَعْبُـدُّ) ئـەوە زیـانی نیـە، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَلْثَغُ) هەروەها پیتگۆڕ بەشێكە لە ئوممیو دروست نیە ئیقتیدای پێوە بكرێ: وەك (يُبْـدِلُ حَرْفاً بِحَرْفٍ) پیتێك بە پیتێكیتر بگۆڕێتەوە، وەك بڵێ: (أَلْزِينَ)، یان (غَيْـغِ الْمَغْظُـوبِ)، یـان (وَلا الظَّالِّينَ)، یان (الْمُتْتَقِيمِ)، بەڵام ئەگەر پیتەكەی نـەدەگۆڕی بـەڵكو تـەنها بـە بێگـەردی نەیدەخوێندەوە، ئەوە زیانی نیە، هەورەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَتَصِحُ بِمِثْلِهِ وَيُكْرَهُ بِالتَّمْتَامِ وَالْفَأْفَاءِ وَاللاَّحِنِ، فَإِنْ غَيَّرَ مَعْنىً كَأَنْعَمْتُ بِضَمٍّ أَوْ كَسْرٍ أَبْطَلَ صَلاَةَ مَنْ أَمْكَنَهُ التَّعَلُّمُ،

ئینجا بزانە: ئەگەر دەگونجا: ئوممیو پیتگرو پیتگۆڕ خۆیان فێرە خوێندنەوەی ڕاست بکەنو بەقەسدی خۆیان فێر نەدەکرد، ئەو کاتە نوێژەکەشیان بەتاڵە، بەڵام ئەگەر نەگونجا: وەك زوبانەکەیان نەتوانێ پیتەکە ڕاست بخوێنێتەوە، یان ماوەی فێربوونی نەبو، ئەو کاتە نوێژەکەی خۆیان دروستە بەڵام ئیقتیدای فاتیحە ڕەوان بەوانەوە دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَتَصِحُّ) دروستە: ئوممی ئیقتیدا بکا (بِمِثْلِهِ) بە ئوممیێکی وەکو خۆی، واتە: هەردووکیان لە یەك پیتدا ناتەواو بن، هەر چەند لە شێوەی گۆڕینەکەشدا لێك جیا بن، وەك یەکێکیان بڵێ: (بِتْمِ اللهِ...). ئەویتریش بڵێ: (بِزْمِ اللهِ...). بەڵام ئەگەر لە پیتە ناتەواوەکانیش لێك جیابون: وەك یەکێك لە (راء)و یەکێکیش لە (سین)دا ناتەواو بێ، ئەو کاتە ئیقتیدای هیچێکیان بەویتر دروست نیە.

هەروەها دروست نیە زمانساغ ئیقتیدا بە لاڵ بکا، بەڵام دروستە: لاڵ ئیقتیدا بە لاڵێکی وەکو خۆی بکا، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، بەڵام لە (نهایە)دا دەفەرموێ: دروست نیە لاڵ ئیقتیدا بە لاڵ بکا. (وَيُكْرَهُ) ناپەسندە ئیقتیدا بکا (بِالتَّمْتَامِ) بەو کەسەی پیتی (تاء) دووبارە دەکاتەوە (وَالْفَأْفَاءِ) ناپەسندە ئیقتدا بکا بەو کەسەی پیتی(فاء) دووبارە دەکاتەوە، هەروەهاش ناپەسندە بە (الْوَأْوَاءِ) : کە پیتی(واو) دووبارە دەکاتەوە.

(وَاللاَّحِنِ) هەروەها ناپەسەندە ئیقتیدا بەو کەسە بکا کە لە سەرو بۆرو ژێری پیتێکی فاتیحەدا هەڵە دەکاو هەڵەکەشی واتەی ووشەکەی نەگۆڕێ: وەك بۆر بداتە (هاء)و بڵێ: (لِلَّهُ)، یان سەر بداتە (باء)و بڵێ: (نَعْبَدُ).

بەڵام (فَإِنْ غَيَّرَ مَعْنىً) ئەگەر هەڵەکەی واتەی دەگۆڕی: (کَـ) وەك لە (أَنْعَمْتَ)دا هەڵەبکا (بِضَمٍّ أَوْ كَسْرٍ) بۆر بداتە (تاء)، یان ژێری بداتێ و بڵێ: (أَنْعَمْتُ)، یان (أَنْعَمْتِ). یان بڵێ: (إِيَّاكِ). واتە: ژێر بداتە کافەکە (أَبْطَلَ صَلاَةَ مَنْ) ئەو جۆرە هەڵەیە نوێژی ئەو کەسە بەتاڵ دەکا: کە (أَمْكَنَهُ التَّعَلُّمُ) بۆی گونجابێ خۆی فێرە خوێندنەوەی ڕاست بکاو کەمتەرخەمی کردبێو خۆی فێر نەکردبێ، کەوابو: تاوانباریش دەبێو واجبە: بە پەلە خۆی فێر بکا، هەم واجبە گشت ئەو نوێژانەش قەزا بکاتەوە: کە لەکاتی کەمتەرخەمیدا کردونی، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا کە نوێژەکەیخۆی دروست نەبێ، دروستیش نیە: ئیقتیدای پێوە بکرێ، واتە: نوێژی مەئموکانیش بەتاڵ دەبێ، هەورەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

فَإِنْ عَجَزَ لِسانُهُ أَوْ لَمْ يَمْضِ زَمَنُ إِمْكانِ تَعَلُّمِهِ: فَإِنْ كانَ فِي الْفاتِحَةِ فَكَأُمِّيٍّ وَإِلاَّ فَتَصِحُّ صَلاتُهُ وَالْقُدْوَةُ بِهِ، وَلاَ تَصِحُّ قُدْوَةُ رَجُلٍ وَلاَ خُنْثَى بِامْرَأَةٍ وَلاَ خُنْثَى، وَتَصِحُّ لِلْمُتَوَضِّئِ بِالْمُتَيَمِّمِ

(فَإِنْ) بەڵام ئەگەر هەڵەکە بە کەمتەرغەمی نەبو، بەڵکو (عَجَزَ لِسانُهُ) زوبانەکەی توانای فێربونی نەبو (أَوْ لَمْ يَمْضِ زَمَنُ إِمْكانِ تَعَلُّمِهِ) یان ماوەیەکی وەها نەبو خۆی فێر بکا: وەك تازە موسوڵمان بوبێ، یان منداڵەکە تازە فامیدە بوبێ–واتە: لێرەدا جیاوزای منداڵو باڵغ نیە– ئەوە دوو حاڵەتی هەنە:

یەکەم: (فَإِنْ كانَ فِي الْفاتِحَةِ) ئەگەر ئەو هەڵەیە لە فاتیحەدا بوو (فَكَأُمِّيٍّ) ئەمە وەکو ئوممی وایە، واتە: نوێژەکەیخۆی دروستە، بەڵام دروست نیە یەکێکی فاتیحە ڕەوان ئیقتیدای پێوە بکا.

دووەم: (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هەڵەکە لە فاتیحەدا نەبو، بەڵکو لە تەحیات، یان لە سورەتیدوایفاتیحە، یان لە زیکرەکانیتردا بوو، ئەو کاتە (فَتَصِحُّ صَلاتُهُ) نوێژەکەیخۆی دروستە، هەم (وَالْقُدْوَةُ بِهِ) ئیقتیدا پێوەکردنیشی دروستە.

ئینجا بزانە: ئەوە دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە عوزری هەبێ، هەروەك گوتمان، کەوابو: ئەگەر عوزری نەبو و دەگوتجا هەڵەکەی ڕاست بکاتەوەو بەقەسدی ڕاستی نەدەکردەوەو خۆیشی فێر نەدەکرد، ئەو کاتە نوێژەکەیخۆی بەتاڵەو نوێژی مەئمومەکەش بەتاڵە ئەگەر بزانێ بە کەمتەرغەمی هەڵە دەکا، واتە: لەو حاڵەتەیکەمتەرغەمیدا جیاوزای فاتیحەو سورەتو تەحیات نیە، هەورەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: نابێ ئیمامەکە ناتەواوتر بێ لە مەئمومەکە، کەوابو: (وَلاَتَصِحُّ قُدْوَةُ رَجُلٍ) دروست نیە نێرینە ئیقتیدا بکا هەر چەند منداڵیش بێ (وَلاخُنْثى) هەروەهاش دروست نیە، نەنێرنەمێ ئیقتیدا بکا هەرچەند منداڵیش بێ (بِامْرَأَةٍ وَلاخُنْثى) نە بە ئافرەتو نە بە نەنێرنەمێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ إِمْرَأَةً﴾ رواه البخاري، بەختەوەر نابێ ئەو گەلەی کاریخۆیان بدەنە دەست ئافرەت.

ئینجا بزانە: دروستە مێینە ئیقتیدا بکا: هەم بە نێرینەو هەم بە نەنێرنەمێ، هەروەهاش دروستە: نەنێرنەمێ ئیقتیدا بە نێرینە بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَصِحُّ لِلْمُتَوَضِّئِ) دروستە بۆئەو کەسەی دەستنوێژی هەیە: ئیقتیدا بکا (بِالْمُتَيَمِّمِ) بە ئیمامێکی وەها: کە تەیەمومی کردبێ، بەو مەرجەی دووبارەکردنەوەی نوێژی لە سەر نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە لەو حاڵەتەدا تەواوە، واتە: بەڵام

وَبِماسِحِ الْخُفِّ ولِلْقائِمِ بِالْقاعِدِ وَالْمُضْطَجِعِ، وَلِلْكامِلِ بِالصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ، وَالْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ سَوَاءٌ عَلَى النَّصِّ،

ئەگەر دووبارەكردنەوەی لە سەر بێ، ئیقتیدا پێوەكردنی دروست نیە، هەروەك لە سیفەتی سێیەمدا روونمان كردەوە.

(وَبِماسِحِ الْخُفِّ) هەروەهاش دروستە: ئیقتیدا بەو ئیمامە بكا: كە مەسحی لە سەر خوف كردوە لە جیاتی شۆردنی پێیەكانی، چونكە تەواوەو دووبارەكردنەوەی لە سەر نیە، كەوابو: ئەگەر لە سەر گۆرەویەكی تەنك مەسحی كردبو، ئەو كاتە دروست نیە چونكە دەستنوێژی ناتەواوە، هەروەك لە باسی(مەسحی خوف)دا روونمان كردەوە.

(وَلِلْقائِمِ) دروستە بۆ ئەو كەسەی بە پێوەیە: ئیقتیدا بكا (بِالْقاعِدِ) بەو ئیمامەی بە دانیشتوویی نوێژ دەكا (وَالْمُضْطَجِعِ) هەروەها دروستە ئیقتیدا بەو كەسەش بكا: كە لە سەر تەنیشت نوێژ دەكا، چونكە ئەوانەش تەواون و دووبارەكردنەوەیان لە سەر نیە، كەوابو: ئیقتیدای دانیشتووش بە دانیشتوو و بە پاڵكەوتوو دروستە ﴿عَن عائشةَ رَضِيَ اللهُ عَنها: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى بالنَّاسِ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ جالِساً إِلى جَنْبِ أَبِيبَكرٍ، وَأَبُوبَكْرٍ وَالنَّاسُ قِياماً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە نەخۆشی مردنیدا بە دانیشتوویی لە تەنیشت ئیمامی (أبوبكر) ئیمامەتی بۆ (صحابة)كان دەكردو ئەوانیش بە پێوە نوێژیان دەكرد.

ئینجا بزانە: بە بەڵگەی ئەو حەدیسە مەرجە: ئیمامەكە توانای نەبێ بە پێوە نوێژی واجب بكا، هەم دروست نیە: مەئموومەكانی بە توانا وەك ئیمام بە دانیشتوویی نوێژی واجب بكەن، جا هەرچەند ئیقتیدایەكەش دروستە، بەلام لەو حاڵەتەدا وەها سوننەتە ئیمامەكە یەكێكی تر لە جێیخۆی دابنێ، تاكو ئیمامەتی بۆ خەڵك بكا، چونكە پێغەمبەر ﷺ لە زۆربەی ماوەی نەخۆشیەكەیدا ئیمامی(أبوبكر)ی لە جێی خۆی دانابو، هەروەك لە (المجموع)دا روونی كردۆتەوە، هەروەها لە نوێژی سوننەتدا ئەو مەرجە پێویست نیە، هەروەك لە روكنیسێیەمی نوێژدا روون كراوە.

(وَلِلْكامِلِ) دروستە: بۆ مرۆڤی تەواو، واتە: بالغو ئازاد ئیقتیدا بكا (بِالصَّبِيِّ) بە منداڵی فامیدەو (وَالْعَبْدِ) هەم بە كۆیلە ﴿عن عَمْرو بن سَلَمة ﷺ: أَنَّهُ كانَ يَؤُمُّ قَوْمَهُ عَلى عَهْدِ رسول الله ﷺ وَهُوَ إِبْنُ سَبْعٍ أَوْ ثَمانٍ﴾ رواه البخاري، لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ (عمرو بن سلمة) ئیمامەتی بۆ گەلەكەیخۆی دەكرد، لەو كاتدا منداڵێكی حەفت، یان هەشت ساڵان بوو.

(وَالْأَعْمى) كوێرو (وَالْبَصِيرُ) چاوساغ بۆ ئیمامەتی نوێژ، هەردووكیان (سَواءٌ) یەكسانن (عَلَى النَّصِّ) لە سەر دەقی فەرموودەی ئیمامی(شافیعی)، چونكە كوێر زیاتر بیری لە سەر نوێژەو چاوساغیش چاكتر خۆی لە پیسی دەپارێزێ ﴿عن أنس ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إِسْتَخْلَفَ

وَالأَصَحُّ صِحَّةُ قُدْوَةِ السَّلِيمِ بِالسَّلَسِ وَالطَّاهِرِ بِالْمُسْتَحَاضَةِ غَيْرِ الْمُتَحَيِّرَةِ، وَلَـوْ بَـانَ إِمَامُهُ امْرَأَةً أَوْ كَافِراً مُعْلِناً-قِيلَ أَوْ مُخْفِياً- وَجَبَتِ الإِعَادَةُ، لاَ جُنُباً وَذَا نَجَاسَةٍ خَفِيَّةٍ،

إِبْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يَؤُمُّ النَّاسَ وَهُوَ أَعْمى﴾ حديث حسن رواه أبوداود وأحمد، پێغەمبەرﷺ (عبـدالله بن أم مكتوم)ی لە (مەدینە) لە شوێن خۆی دانا: تاكو ئیمامەتی بۆ خەڵكی بكا.

(وَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر: (صِـحَّةُ قُـدْوَةِ السَّلِيمِ) دروسـتە: مرۆڤـی سـاغ ئیقتیـدا بكـا (بِالسَّلَسِ) بەو ئیمامەی چۆڕمیزكەی هەیەو (وَالطَّـاهِرِ) هـەم دروسـتە: ئافرەتیپـاك ئیقتیـدا بكا (بِالْمُسْتَحَاضَةِ) بەو ئافرەتەی خوێنچركەی نەخۆشی هەیە، بەو مەرجەی (غَيْرِ الْمُتَحَيِّرَةِ) ئافرەتەكـە سـەر لێشـێواوی خوێنچركە نـەبێ، چـونكە ئەگـەر سـەر لێشێواو بـێ، ئیقتیـدا پێوەكردنی دروست نیە، هەروەها دروستە ئیقتیدا بەو كەسەش بكـا: كـە تـارەتی بـە بـەرد كـردوە، یـان خـوێن لـە برینەكـەی دێ، یـان پیسـیەكیلێبوردراوی پێوەیـە، چـونكە دووبارەكردنەوەیان لە سەر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ بَانَ) ئەگەر لە دوای تەواوبوونینوێـژ، مـەئمووم‌نێر بـۆی ئاشـكرا بـوو (إِمَامُـهُ إِمْـرَأَةً) ئیمامەكەی ئافرەت بووە، یان نەنێرنەمێ بووە (أَوْ كَافِراً مُعْلِناً) یان ئیمامەكەی كافرێكی بە ئاشكرا بووە (قِيلَ) لە فەرموودەیەكدا (أَوْ مُخْفِياً) یان ئیمامەكەی كافرێكی بـە نهێنـی بـووە (وَجَبَتِ الأَعادَةُ) لە هەر سێك حاڵەتدا واجبە: نوێژەكەی دووبارە بكاتـەوە، چـونكە هـەر لـە سەرەتاوە ئیقتیدا بەو سێیانەوە دروست نیە، كەوابو: ئەگـەر لـە نـاو نوێژیشـدا یـەكێك لـەو سێ حاڵەتانە ئاشكرا ببێ، واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەكـە بكاتـەوە، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها ئەگەر ئاشكرا بوو: ئیمامەكەی شـێتە، واجبـە: نوێژەكەی دووبارە بكاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(لاجُنُباً) نەك ئەگەر لە دوای تەواوبوونی نوێژ ئاشكرا بوو: ئیمامەكەی جەنابەتدارە، یـان بێدەستنوێژە (وَذا نَجاسَةٍ خَفِيَّةٍ) یان پیسیەكی لێنەبوردراوی شاردراوەی پێوەیە: كە بـە بیرلێكردنـەوەش پیسـیەكە نـەدیترێ، واتـە: ئەگـەر یـەكێك لـەو سـێ حاڵەتانـە لـە دوای تەواوبوونی نوێژ ئاشكرا بوو، دووبارەكردنەوە واجب نیە.

ئینجا بزانە: هەر لە سەرەتاوە دروست نیە ئیقتیدا بەو كەسە بكا: كە بێدەستنوێژە، یان جەنابەتدارە، یان پیسـیەكی لێنـەبوردراوی شـاردراوەی پێوەیـە، واتـە: ئەگـەر دەیزانـیو ئیقتیداشی بە یەكێكیان كرد، گوناهبار دەبێو نوێژەكەشی دروست نیە، بـەڵام ئەگـەر لـە سـەرەتاوە نەیـدەزانی، بـەڵكو لـە نـاو نوێـژدا ئاشـكرا بـوو: كـە بێدەسـتنوێژە، یـان جەنابەتدارە، یان پیسیەكی لێنەبوردراوی شاردراوەی پێوەیە، ئەو كاتە واجبە: یەكسـەر نیەتی جیابوونەوە بێنێو بە تەنهـایی نوێژەكـەی تـەواو بكـا، ئـەگینا: نوێژەكـەی بـەتاڵ

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ هُوَ قَوْلُ الْجُمْهُورِ: إِنَّ مُخْفِيَ الْكُفْرِ هُنا كَمُعْلنه وَاللهُ أَعْلَمُ. وَٱلأُمِّيُّ كَالْمَرْأَة فِيٱلأَصَحِّ، وَلَوْ اقْتَدىَ بخُنْثَى فَبَانَ رَجُلاً لَمْ يَسْقُطِ الْقَضَاءُ فِيٱلأَظْهَرِ، وَالْعَدْلُ أَوْلَى مِنَ الْفَاسِقِ، وَٱلأَصَحُّ أَنَّ ٱلأَفْقَهَ أَوْلَى مِنَ ٱلأَقْرَإِ وَٱلأَوْرَعِ،

دەبێ، بەڵام ئەگەر ئیمامەکە پیسیەکی لێنەبوردراوی ئاشکرای پێوەبێ: کە بە بیرلێکردنەوە پیسیەکە بدیترێ، ئەو کاتە دووبارەکردنەوەی‌نوێژ واجبە، جیاوزای نیە: لە ناو نوێژدا ئەو پیسیە ئاشکرا ببێ، یان لە دوای تەواوبوونی‌نوێژ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ) دەقی فەرموودەی ڕاستتر (هُوَ قَوْلُ الْجُمْهُورِ) فەرموودەی زۆرترینی زانایانە: (أَنَّ مُخْفِيَ الْكُفْرِ) ئەو کەسەی کوفرەکەی نهێنی‌یە (هُنا) لە باسی‌جەماعەتدا (كَمُعْلِنَة) وەك ئەو کەسەیە کە بە ئاشکرا کافر بێ، واتە: هەرکەسێك لە نوێژدا ئیقتیدای پێوە کردبێ، واجبە: نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە، جیاوزای نیە: لە دوای نوێژ، یان هەر لە ناو نوێژدا بزانێ کافرە (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَالأُمِّيُّ) ئیمامی فاتیحە ناڕەوان (كَالْمَرْأَةِ) وەکو ئیمامی ئافرەت بڕیاری بۆ دەدرێ (فِی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: ئەگەر فاتیحە ڕەوان لە ناو نوێژدا بۆی ئاشکرا ببێ: ئیمامەکەی فاتیحەی ناڕەوانە، واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەکە بکاتەوەو ئەگەر لە دوای نوێژ ئاشکرا ببێ، واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە.

(وَ لَوْ إِقْتَدى بِخُنْثى) ئەگەر مەئموومی‌نێر ئیقتیدای کرد بە ئیمامێکی نەنێرنەمێ (فَبانَ رَجُلاً) جا لەدوای ئیقتیدا ئاشکرا بوو: ئەم ئیمامە نێر بووە (لَمْ يَسْقُطِ الْقَضاءُ) دووبارەکردنەوەی لە سەر لاناچێ (فِی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە لە سەرەتاوە بە باوەڕی‌خۆی ئیقتیدایەکەی دروست نەبوە.

(وَالْعَدْلُ) مرۆڤی دادپەروەر (أَوْلَى) لەپێشترە بۆ ئیمامەتی‌نوێژ هەرچەند کەم زانستیش بێ (مِنَ الْفاسِقِ) لە مرۆڤی فاسق، یان بیدعەچی، هەرچەند زۆریش زانابێ، چونکە نوێژکردن لە پشت ئیمامی فاسق، یان بیدعەچی ناپەسندە، بەڵام نوێژەکەش دروستە ﴿عَنْ عبدالكريم: أَدْرَكْتُ عَشْرَةً مِنْ أَصْحابِ مُحَمَّدٍ ﷺ يُصَلُّونَ خَلْفَ أَئِمَّةِ الْجُورِ﴾ رواه البخاري فیالتأريخ، گەیشتمە دە (صحابة)ی پێغەمبەر ﷺ نوێژیان لە پشت پێشەوایانی ستەمکار دەکرد.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الأَفْقَهَ) ئەو کەسەی شەرعزانترە لە نوێژدا (أَوْلَى) لەپێشترە بۆ ئیمامەتی (مِنَ الأَقْرَإِ) لەو کەسەی زۆر قورئان دەزانێ‌و شەرعزانتریش نیە (وَالأَوْرَعِ) هەروەها شەرعزان لەپێشتریشە لەو کەسەی خۆی لە حەرام‌و (شُبُهات)

وَيُقَدَّمُ ٱلأَفْقَهُ وَٱلأَقْرَأُ عَلَىالأَسَنِّ النَّسِيب، والْجَدِيدُ تَقْدِيمُ ٱلأَسَنّ عَلَىالنَّسِيب، فَإِنْ اسْتَوَيَا فَبِنَظَافَةِالثَّوْب وَٱلْبَدَن وَحُسْنِ الصَّوْت، وَطِيب الصَّنْعَة وَنَحْوِهَا، وَمُسْتَحِقُّ ٱلْمَنْفَعَة بِمِلْك أَوْ نَحْوِه أَوْلَى فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلاً فَلَهُ التَّقْدِيمُ، وَيُقَدَّمُ عَلَى عَبْدِه السَّاكِنِ

دەپارێزێ؛ چونکە نوێژ پێویستی زیاتر بە شەرع هەیە، بەڵگە: ﴿پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشی‌مردنی‌دا ئیمامی(ابوبکر)ی لە جێی‌خۆی دانا بۆ پێشنوێژی کردن، لەگەڵ ئەوەشدا (صحابة)ی لەوی قورئان خوێنتر هەبون: وەك (أبيّ و معاذ و زيد و ابوزيد رضي‌الله عنهم﴾، هەروەك لە (بخاري)دا هاتوە.

(وَيُقَدَّمُ الأَفْقَهُ وَالأَقْرَأُ) هەر یەکێك لە مرۆڤی شەرعزانترو لە مرۆڤی قورئانخوێنتر بە پێش دێخرێ: بۆ ئیمامەتی‌نوێژ (عَلَىالأَسَنِّ النَّسِيبِ) لە سەر مرۆڤی بە تەمەنتری خاوەن نەژاد (وَالْجدِيدُ) بە فەرموودەی‌نوێ (تَقْدِيمُ الأَسَنِّ) مرۆڤی بە تەمەنتر لە ئیسلامدا بە پێش دێخرێ بۆ ئیمامەتی‌نوێژ (عَلَىالنَّسِيبِ) لە سەر مرۆڤی بە نەژاد (فَإِنْ إِسْتَوَيَا) جا ئەگەر ئیمام و مەئموم لە گشت سیفەتەکانی‌رابردوودا یەکسان بون (فَبِنَظَافَةِ الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ) بە هۆی جوانی‌و پوختی جل‌و بەرگ‌و لاشە لە چڵکنی، بە پێش دێخرێ (وَحُسْنِ الصَّوْتِ) ئینجا بە دەنگ خۆشی (وَطِيبِ الصَّنْعَةِ) هەروەها بە هۆی ڕێزداری کارو پیشە: وەك بازرگانی‌و فەلاحەتی (وَنَحْوِهَا) هەم ئەو جۆرە سیفەتانەی ڕێزدارییان تێدایە: وەك شێوە جوانی‌و باسکردنی بە چاکەو خاوەن ژنی، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەو ڕیزەی‌رابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە ئیمامی دامەزراو نەبێ، چونکە ئیمامی دامەزراو بە پێش گشت ئەوانەی‌رابردوو دێخرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو.

(وَمُسْتَحِقُّ الْمَنْفَعَةِ) ئەو کەسەی مافی سود وەرگرتنی لە شوێنێکدا هەیە (بِمِلْكٍ) بە هۆی ئەوەی خۆی خاوەنی‌شوێنەکەیە: وەك خاوەن ماڵ‌و زەوی (أَوْ نَحْوِهِ) یان بە هۆیەکی‌تر: وەك بەکرێ‌گرتن‌و وەقفکران‌و ئیزندان (أَوْلَى) ئەو خاوەن مافە لەپێشترە بۆ ئیمامەتی نوێژ: لە شەرعزان‌و گشت ئەوانەی تریش، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَايَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطانِهِ وَلَايَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ على تَكْرِمَتِهِ إلاَّ بِإِذْنِهِ﴾ رواه مسلم، نابێ پیاو ئیمامەتی بۆ پیاو بکا لە شوێنی دەسەڵاتی‌خۆی‌داو، کە چووە ماڵێك نابێ لە سەر جێگەی تایبەتی خاوەن ماڵ دابنیشێ تەنها بە ئیزنی خاوەنەکەی نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێکدا بوو: کە شیاوی ئیمامەتی‌کردن بێ، کەوابو: (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلاً) ئەگەر خاوەن مافەکە بە خۆی شیاوی ئیمامەتی نەبو (فَلَه التَّقْدِيمُ) هەر ئەو مافی هەیە: یەکێك بە پێش بێخێ تاکو ئیمامەتی بکا (وَيُقَدَّمُ عَلَى عَبْدِهِ السَّاكِنِ)

لاَ مُكاتَبه فِي مِلْكه، وَالأَصَحُّ تَقديمُ الْمُكْتَرِي عَلى الْمُكْرِي، وَالْمُعِيرِ عَلَى الْمُسْتَعِيرِ، وَالْوالِي فِي مَحَلِّ وِلاَيَته أَوْلَى مِنَ الأَفْقَه وَالْمَالِك.

(فَصْلٌ) لاَ يَتَقَدَّمُ عَلَى إِمَامِه فِي الْمَوْقِفِ فَإِنْ تَقَدَّمَ بَطَلَتْ فِي الْجَدِيدِ، وَلاَ تَضُرُّ مُسَاوَاتُهُ، وَيُنْدَبُ تَخَلُّفُهُ قَلِيلاً،

گەورە بە پێش کۆیلەی خۆی دێخرێ: کە لە ملکی گەورەکەیدا نیشتەجێیە (لأمُكَاتَبه فِيمُلْكه) بەڵام بە پێش کۆیلە نووسراوپێدراوەکەی ناکەوێ: کە لە ملکی خۆیدا نیشتەجێیە.

(وَالأَصَحّ) فەرموودەی ڕاستتر (تَقْدِيمُ الْمُكْتَرِي) بەکرێگر بە پێش دێخرێ بۆ ئیمامەتی نوێژ (عَلىالْمُكْرِي) لە سەر خاوەنە بەکرێدەرەکە، چونکە بەکرێگرەکە مافی سود وەرگرتنی هەیە (وَالْمُعِيرِ) هەروەها ئەوەی شوێنێکی بە خوازتن داوەتە یەکێکیتر بە پێش دێخرێ (عَلىالْمُسْتَعِيرِ) لە سەر ئەو کەسەی بە خوازتن وەریگرتوە.

(وَالْوَالِي) گەورەی موسڵمانان (فِي مَحَلِّ وِلاَيَتِه) لە شوێنی دەسەڵاتی خۆیدا (أَوْلى) لەپێشترە بۆ ئیمامەتی نوێژ (مِنَ الأَفْقَه) هەم لە شەرعزانترو (وَالمالِك) هەم لە خاوەن ملکو خاوەن ماڵو هەم لە ئیمامی مزگەوتیش، هەر چەند ئەو گەورەیەش فاسقو ستەمکاریش بێ ﴿عَنْ ابْنِ عمر رضي الله عنهما: أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي خَلْفَ الْحَجَّاجِ﴾ رواه البخاري، (عبدالله) کوڕی ئیمامی (عمر) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نوێژی بە جەماعەت لە پشت (حجاج الثقفي) دەکرد. واتە: هەر چەند زۆریش ستەمکارو فاسق بوو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند مەرجێکی ئیقتیدا ﴾

مەرجەکانی ئیقتدا حەفتن، یەکەم: (لاَ يَتَقَدَّمُ) دروست نیە: مەئموم پێش بکەوێ (عَلى إِمَامِه) لە ئیمامەکەی خۆی (فِيالْمَوْقِفِ) لەو شوێنەدا: کە جەماعەتی لێدەکەن، چونکە ئەوانەی نوێژیان بە جەماعەت لە پشت پێغەمبەر ﷺ هەرچوار خەلیفەکان رضي الله عنهم کردوە، هیچیان لە ئەوان بە پێش نەکەوتون لە شوێنی جەماعەتدا.

کەوابو: (فَإِنْ تَقَدَّمَ) ئەگەر لە شوێنەکەدا مەئموم بە پێش ئیمامەکەی کەوت (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافیعی)دا، جیاوازی نیە پێش کەوتنەکە: لە سەرەتا، یان لە ناوەوەی نوێژدا بێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَتَضُرُّ مُسَاوَاتُهُ) زیانی نیە: بە یەکسانی لەگەڵ ئیمامەکەی ڕابوەستێ، واتە: نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ناپەسندە، کەوابو: (وَيُنْدَبُ تَخَلُّفُهُ قَلِيلاً) سوننەتە لە شوێنی جەماعەتدا مەئموم کەمێك لە ئیمامەکەی دوا بکەوێ، واتە: سەرە پەنجەی پێیەکانی لە

وَالإعتِبَارُ بِالْعَقِبِ، وَيَسْتَدِيرُونَ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَوْلَ الْكَعْبَةِ، وَلاَ يَضُرُّ كَوْنُهُ أَقْرَبَ إِلَى الْكَعْبَةِ فِي غَيْرِ جِهَةِ الإِمَامِ فِي الأَصَحِّ، وَكَذَا لَوْ وَقَفَا فِي الْكَعْبَةِ وَاخْتَلَفَتْ جِهَتَاهُمَـــا، وَيَقِفُ الذَّكَرُ عَنْ يَمِينِهِ، فَإِنْ حَضَرَ آخَرُ أَحْرَمَ عَنْ يَسَارِهِ، ثُمَّ يَتَقَدَّمُ الإِمَامُ أَوْ يَتَأَخَّرَانِ وَهُوَ أَفْضَلُ،

دواوەی پاژنەپێی ئیمامەکەی بێو لە سێ گەزیش دوورتـر نـەبێ، هـەروەك لـە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالإعْتِبارُ بِالْعَقِبِ) پێشکەوتن و یەکسانی و دواکەوتن: لـە پێـوەو لەڕکووعدا بـەگوێرەی پاژنەی پێیەکانەو لە دانیشتندا بەگوێرەی لاقینگەکانەو لە سوجدەدا بەگوێرەی پەنجەی پێیەکانەو لە پاڵدانەوەشدا بەگوێرەی تەنیشتەکانە، هەروەك لـە زۆریـەی سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَسْتَدِيرُونَ) لە نوێژی جەماعەتدا مەئموومەکان بازنەیی ڕیز دەبن (فِي الْمَسْجِدِ الْحَرامِ) لـە (الْمَسْجِدِ الْحَرامِ) لە (مكة)ی پیرۆزدا (حَوْلَ الْكَعْبَةِ) لە دەورەی(كعبة)ی ماڵیخوایگـەورە: کـە قیبلەیە (وَلاَيَضُرُّ) زیانی نیە (كَوْنُهُ أَقْرَبَ إِلَى الْكَعْبَةِ) مەئموومەکـە بـۆ لای(كعبـة) نـزیکتر بـێ (فِي غَيْرِ جِهَةِ الإِمَامِ) لە لایەکانیتری جگە لە لای ئیمام (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسـتردا، ولتە: چونکە ئەو پێشکەوتنە لە لایەکەی ئیمام نیە، بە ناشیرین دانانـدرێ (وَكَذَا) هـەروەها زیانی نیە (لَوْ وَقَفاً فِي الْكَعْبَةِ) ئەگەر ئیمام و مەئموم لە ناو ژوورەکەی(كعبة)دا نوێـژ بکـەن و مەئموومەکـەش بـۆ لایدیـواری(كعبـة) نـزیکتر بـێ، بـەم مەرجـە: (وَاخْتَلَفَـتْ جِهَتَاهُمَـا) لای ڕووتێکردنیان جیا بێ: وەك پشت لە یەکتر بکەن، کەواتە: ئەگـەر هـەردووکیان بـەرەو یـەك دیوار نوێژ بکەن، ئەو کاتە دروست نیە مەئمووم بە پێش ئیمام بکەوێ.

(وَيَقِـفُ الذَّكَرُ عَنْ يَمِينِهِ) سوننەتە: نێرینە—هەرچەند منداڵیش بـێ— لـە لای ڕاسـتەی ئیـمام ڕابوەسـتێ، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی (جـابر)یداهـاتوو (فَـإِنْ حَضَـرَ آخَـرُ) جـا ئەگـەر نێرینەیـەکیتریش هـات (أَحْـرَمَ عَـنْ يَسَـارِهِ) ئـەویش لـە لای چـەپەی ئیمامەکـەی نوێـژ دادەبەستێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای نوێژدابەستن (يَتَقَدَّمُ الإِمَامُ) ئیمامەکە دەڕواتـە پێشـەوە (أَوْ يَتَـأَخَّرانِ) یان هەردوو مەئموومەکان دەکشێنەوە دوا وە، ئینجا دەبنە یەك ڕیز.

(وَهُوَ أَفْضَلُ) کشانەوەی مەئموومەکان خێرترە لـە ڕۆیشـتنە پێشـەوەی ئیمامەکە ﴿عـن جابر ﷺ قام النَّبِيُّ ﷺ لِيُصَلِّيَ فَقُمْتُ عَنْ يَسارِهِ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَدارَنِي حَتَّى أَقامَنِي عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ جاءَ جَبَّارُ بنِ صَخْرٍ فَقامَ عَنْ يَسارِهِ، فَأَخَذَ بِأَيْدِينا جَمِيعاً فَدَفَعَنا حَتَّى أَقامَنا خَلْفَهُ﴾ رواه مسلم في الزهد، پێغەمبەرﷺ هەڵسا نوێژ بکا، منیش لە لای چەپەی ڕاوەستام تـاکو جەماعـەتی لەگەڵ بکەم، ئەویش دەستی گرتم و سوڕاندمیە لایڕاستەی، ئینجا (جبّار)ش هات لە لای

وَلَوْ حَضَرَ رَجُلَانِ أَوْ رَجُلٌ وَصَبِيٌّ صُفَّا خَلْفَهُ، وَكَذَا امْرَأَةٌ أَوْ نِسْوَةٌ، وَيَقِـفُ خَلْفَـهُ الرِّجَالُ ثُمَّ الصِّبْيَانُ

چەپەی نوێـژی دابەسـت، پێغەمبەرﷺ دەسـتی هـەردووکمانی گـرت و لـە پشـتە خـۆی کردینیە یەك ڕیز.

کەوابو: ئەگەر لە لای چەپەی ئیمام ڕابوستیّ، یان یەکێك لە چەپەو یەکێك لە ڕاستە، یان هەردووکیان لە ڕاستە، یان هەردووکیان لە چەپە ڕابوەستن، یـان یـەکێك لـە تەنیشـتێکی ئیمامو ئەویتریش لە پشتەوە ڕابوەستیّ، ئـەو حاڵەتانـە گشـتی ناپەسـندن، بـەڵام نوێـژ بەتاڵ ناکەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەگونجا مەئموومەکەیدووەم لە لای چەپەیئیمام نوێژ دابیەستیّ، ئـەو کاتە لە پشتەوەی ئیمام نوێژ دادەبەستیّو مەئموومەکەی لایڕاستەش دەکشێتەوە دواوە، بەڵام ئەگەر مەئموومەکەیدووەم ئافرەت بوو: ئـەوە یەکسـەر لـە پشـت مەئموومەکـەی لای ڕاستەوە نوێژ دادەبەستیّ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ حَضَرَ رَجُلَانِ) ئەگەر لە سەرەتاوە دوو پیاو بە یەکـەوە ئامـادەبون (أَوْ رَجُـلٌ وَصَبِـيٌّ) یان پیاوێك و منداڵێکی نێرینە (صُفَّا خَلْفَـهُ) هـەردووکیان لـە پشـت ئیمامەکـە بـە یـەك ڕیـز ڕادەوەستن، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، هـەم ﴿عَن أَنسٍ ﷺ صَلّى النَّبِيُّ ﷺ فَصَفَفْتُ أَنـا وَالْيَتِيمُ وَراءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرائِنا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبـەرﷺ پێشـنوێژی بـۆ کـردین مـن و کوڕە یەتیمەکە بە یەك ڕیز لە پشت پێغەمبەرﷺ ڕاوەستاینو پیرەدایکیشـم لـە پشـت ئێمـە ڕاوەستا.

(وكذا امْرَأَةٌ) هەروەها ئەگەر تەنها یەك ئافرەتیش ئامادە بـوو، ئـەویش لـە پشـت ئیمامـە نێرەکە ڕادەوەستیّ (أَوْ نِسْوَةٌ) یان ئەگەر کۆمەڵێك ئافرەت ئامادە بون ئەوانیش لە پشت ئیمامە نێرەکە ڕادەوەستن، هەرچەند مەحرەمیش بن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أنـس)ی ڕابردوو، کەوابو: ناپەسندە ئافرەت لە تەنیشـت ئیمـامینێر، یـان لـە تەنیشـت مەئمومـە نێرەکان نوێژ دابیەستیّ، هەرچەند مەحرەمیش بن، بەڵام نوێژەکە بـەتاڵ نـابیّ، هـەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَ) هەرکاتێك لە سەرەتاوە مەئموومـەکان زۆر بـون بـەم شـێوەیە ڕیـز دەبـن: (يَقِـفُ خَلْفَـهُ الرِّجالُ) پیاوەکان لە پشت ئیمامەکە ڕادەوەستن (ثُمَّ) ئینجا ئەگـەر ڕیزەکـەیپیاوان تـەواو بوو (الصِّـبْيانُ) لـە پشـت پیاوەکـانیش منداڵـە نێرینـەکان ڕیـز دەبـن، بـەڵام ئەگـەر ڕیـزی پیاوەکان تەواو نەبو، ئەو کاتە بە منداڵـە نێرینـەکان تـەواو دەکریّ، هـەروەها ئەگـەر ئـەو منداڵانـە پـێش پیاوەکـان ئامـادە بـون و جێگـەی خۆیـان لـە ڕیزیپێشـەوە گـرت، نـابیّ لایانبدەنە ڕیزیدواوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ثُمَّ النِّساءُ، وَتَقِفُ إمامَتُهُنَّ وَسْطَهُنَّ، وَيُكْرَهُ وُقُوفُ الْمأْمُومِ فَرْداً بَلْ يَدْخُلُ الصَّــفَّ إنْ وَجَدَ سَعَةً، وَإلاَّ فَلْيَجُرَّ شَخْصاً بَعْدَالإحْرَامِ

(ثُمَّ) ئینجا لـه دوای ریـزی منداڵـه نێرینـهکانیش (النِّساءُ) ئـافرەت ریـز دەبـن، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرمویٚ: ﴿لِيَلِني مِـنْكُمْ أُولُو الأَحْلامِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُـونَهُمْ﴾ رواه مسـلم، بـا خـاوەن عەقڵ و بالغەکان لە پشتەوەی من نوێژ دابیەستن، ئینجا ئەوانەی لەوان نزیکن لەو سیفەتەدا.
ئینجا بزانە: جیاوازی نیە ریزی نێرینەکان تەواو بوبێ، یان نا، ئافرەتەکان هەر لـه پشـت ئەوان ریز دەبن، بەڵکو ئەگەر تەنها یەك نێرینەش ئامادە بێ، ئەوە نێرینەکە لـه راسـتەی ئیمامەکە رادەوەستێ و ئافرەتـەکانیش لـه پشـت مەئمومەکـه رادەوەسـتن، هـەر چـەند مـەحرەمیش بـن ﴿عن أنس﵁ أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَمَّهُ وَامْرأةً مِنْهُمْ، فَجَعَلَهُ عَنْ يَمِينِه والْمَرأَةَ خَلْفَ ذلكَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ پێشنوێژی بۆ منو ئافرەتێکی خۆمانی کـرد، منـی خسـته لای راستەی خۆیو ئافرەتەکەشی خستە دواوە.
(وَتَقِفُ إمامَتُـهُنَّ وَسْطَهُنَّ) سوننەتە: ئیمامە مێیەکەی ئافرەتـان لـه نێوانیانـدا رابوەسـتێ ﴿عن عائشةَ وأُمِّ سلمةرَضِيَ اللهُ عَنْهما: أنَّهما أَمَّتا نِساءً فَقامَتا وَسْطَهُنَّ﴾ رواهماالشافعي والبیهقـي باسنادين حسنين، حەزرەتی (عائشـةو أم سـلمة) ئیمامـەتییان بـۆ ئافرەتـان دەکـردو لـه نێوانیاندا رادەوەستان. بەڵام ئەگەر ئیمامەکەی ئافرەتان نێر بـوو، یـان نەنێرنـەمێ بـوو، ئەوە لە پێشەوە رادەوەستێ.
ئینجا بزانە: ئەگەر کۆمەڵێکی رووت نوێژیان بە جەماعەت دەکردو ئیمامەکەشیان رووت بـوو و چاوساغیان لەگەڵدا بـوو و لـه رۆناکیشـدا نوێـژیان دەکـرد، ئیمامەکـەی ئـەوانیش -وەکـو ئیمامەکـەی ئافرەتـان- لـه نێوانیانـدا رادەوەسـتێ، هـەروەك لـه سەرچـاوەکاندا روون کراوەتەوە.
(وَيُكْرَهُ وُقُوفُ الْمَأْمُومِ فَرْداً) ناپەسندە مەئموم بە تەنها رابوەسـتێ ﴿عن أبي بَكْرَة﵁: أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ والنَّبِيُّﷺ راكِعٌ فَرَكَعَ دونَ الصَّفِّ فَقالَ النَّبِيُّﷺ: زادَكَ اللهُ حِرْصاً وَلا تَعُدْ﴾ رواه البخاري، (أبـوبکرة) چـووە مزگـەوتو نوێـژی دابەسـت، جـا پـێش بگاتـه ریزی نوێـژ روکووعی بـرد، پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: خـوا زیـاتر دڵـت بخاتـه سـەر جەماعـەت کـردن، جارێکی تریش وا مەکە، واتە: لە دەرەوەی ریز نوێژ مەکە.
(بَلْ يَدْخُلُ الصَّـفَّ) بـەڵکو مـەئموم دەچێتە نـاو ریزەکـه (إنْ وَجَـدَ سَـعَةً) ئەگـەر کـەلێنێکی دەست کەوتو خەڵکیشی ئـازار نـەدەدا (وَإلاَّ) بـەڵام ئەگـەر هـیچ کـەلێنێکی دەسـت نەکـەوت (فَلْيَجُـرَّ شَخْصـاً) سـوننەتە: یـەکێك لـه ریزەکـه رابکێشـێتە دەرەوە (بَعْـدَالأحْرامِ) پـاش دابەستنی نوێژ، تاکو لە گەڵی ریز بێ، واتە: پێش دابەستنی نوێژ حەرامە رایبکێشێتە دەرەوە

وَلْيُساعِدْهُ الْمَجْرُورُ،

(وَلْيُساعِدْهُ الْمَجْرُورُ) سوننەتە مرۆڤە ڕاکێشراوەکەش یارمەتی بداو لەگەڵی ڕیز ببێ، تاکو خێری یارمەتیدانی لە سەر چاکەی دەست بکەوێ، کەواتە: ئەگەر مرۆڤەکە لەوانە نەبو یارمەتیی بدا، ئەو کاتە دروست نیە ڕایبکێشێتە دەرەوە؟ چونکە مەترسی ئازاوەی لێدەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: سوننەتە نێوان ئیمامو ڕیزییەکەمی مەئمومەکانو هەروەها نێوان ڕیزی یەکەمو دووەمو...هتد، لە سێ گەز -واتە: متر و نیوێك- زیاتر نەبێو سوننەتە ڕیزەکان ڕاستو ڕێك بکرێن، ئینجا تا ڕیزێك تەواو دەبێ، ناپەسندە هیچ ڕیزێکیتر دابمەزرێندرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ، فَما كانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ﴾رواه أبوداود بإسناد حسن، ڕیزیپێشەوە تەواو بکەن ئینجا ڕیزی دوای وی، جا هەر ناتەواویەك هەبێ، با لە ڕیزیدواوە بێ.

هەروەها سوننەتە مەئمومەکان پاڵ بە یەکتری بدەنو کەلێن لە نێوانیاندا نەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحاذُوا بَيْنَ الْمَناكِبِ وَسُدُّوا الْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوانِكُمْ وَلا تَذَرُوا فُرُجاتٍ لِلشَّيْطانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللهُ وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللهُ﴾ رواه أبوداود بإسناد صالح، ڕیزەکانینوێژ ڕاستو ڕێك بکەنو شانتان بەرامبەر یەکتری بکەنو کەلێنەکان پڕ بکەنەوە، شانتان بۆ دەستی براکانتان نەرمو شل بکەن، واتە: لە تەنیشت خۆتان جێگەیان بکەنەوەو، هیچ کەلێنێك بۆ شەیتان مەهێڵنەوە-واتە: شەیتان دێتە نێوان کەلێنەکان- هەرکەسێك ڕیزێکینوێژ بگەیەنێتەوە یەك خوا بیگەیەنێتە ڕەحمەتی خۆی، هەرکەسێك ڕیزێکینوێژ لێك بپچڕێنێ خوا لە ڕەحمەتی خۆی بیپچڕێنێ.

جا ئەگەر مەئمومەکان ئەو سوننەتەیان بەجێ نەهێنا، سوننەتە ئیمام فەرمانیان پێبکا ﴿عَنْ أَنَسٍ: أُقِيمَتِ الصَّلاةُ فَأَقْبَلَ عَلَيْنا النَّبِيُّﷺ بِوَجْهِهِ فَقالَ: أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَراصُّوا﴾ رواه الشيخان، ئیقامەتینوێژ کرا، ئینجا پێغەمبەرﷺ ڕووی لە ئێمە کردو فەرمووی: ڕیزەکانتان ڕێك بکەن و پاڵ بە یەکتری بدەن.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالى وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلى الَّذِينَ يَصِلُونَ الصُّفُوفَ الأُوَلَ﴾ رواه أبوداود بسند صالح، خوایگەورە ڕەحمەت دەبارێنێتەسەر ئەو کەسانەی ڕیزەکانی یەکەم تەواو دەکەن، مەلائیکەتیش دوعای لێخۆشبوونیان بۆ دەکەن.

کەوابو: گەورەترین ڕیزی پیاوان ڕیزی یەکەمە: کە لە پشت ئیمامەوە دەست پێ دەکا، ئینجا ڕیزەکەیتر...هتد، هەروەها لای ڕاستەی گشت ڕیزێك-هەرچەند دوریش بێ- لە لای چەپە گەورەترە، هەرچەند نزیکیش بێ، بەڵام پشت ئیمام-بە هۆینزیکی- لە لای ڕاستەش گەورەترە، هەر وەك لە (الشبراملسي)و(الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَيُشْتَرَطُ عِلْمُهُ بِانْتِقَالاَتِ الإِمَامِ: بِأَنْ يَرَاهُ أَوْ بَعْضَ صَفٍّ أَوْ يَسْـمَعَهُ أَوْ مُبَلِّغــاً، وَإِذَا جَمَعَهُمَا مَسْجِدٌ صَحَّ الاِقْتِدَاءُ وَإِنْ بَعُدَتِ الْمَسَافَةُ وَحَالَتْ أَبْنِيَةٌ،

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ڕیزی دووەمو سێیەمو...هتد، لە پشت ئیمامەوە دەست پێدەکرێ، ئینجا بە ڕاستەو چەپەدا تەواو دەکرێ، بەڵگەش حەدیسەکەی (أنس)و یەتیمەکەی ڕابردووە، والله تعالى أعلم.

دووەم مەرجی ئیقتیدا: (وَيُشْتَرَطُ عِلْمُهُ) بە مەرج داندراوە: مەئموم ئاگادار بێ (بِانْتِقَالاتِ الإِمَامِ) لە جموجوڵو دانیشتنو هەڵسانەوەی ئیمام (بِأَنْ يَرَاهُ) وەك بەخۆی ئیمامەکە ببینێ (أَوْ بَعْضَ صَفٍّ) یان بەشە ڕیزێکی مەئمومەکان ببینێ (أو يَسْمَعَهُ) یان گوێی لە ئیمامەکە ببێ (أَوْ مُبَلِّغاً) یان گوێی لە ڕاگەیەنەرێك بێ: کە جموجوڵی ئیمام دەگەیەنێتە مەئمومەکان، جیاوازی نیە: ئەو ڕاگەیەنەرە بەخۆی نوێژ بکا، یان نا، جا ئەگەر لە کاتی نوێژکردندا ڕاگەیەنەرەکە ڕۆیشت، واجبە: مەئمومەکان نیەتی جیابوونەوە بێنن، مەگەر بزانن لە پێش تەواوبوونی دوو ڕوکن دەگەڕێتەوە، ئەو کاتە چاوەڕوانی دەکەن، هەروەك لە (تحفه)و (نهایه)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم مەرجی ئیقتیدا: مەرجە ئیمامو مەئموم لە حاڵەتی ئیقتیدادا لە یەك شوێندا کۆ ببنەوە، جا ئەم کۆبوونەوەیەش چوار حاڵەتی هەنە:

حاڵەتی یەکەم: هەردووکیان لە ناو مزگەوتدابن (وَإِذَا جَمَعَهُمَا مَسْجِدٌ) هەر کاتێك مزگەوتێك ئیمامو مەئمومی لە ناو خۆیدا کۆ کردنەوە (صَحَّ الاقْتِدَاءُ) دروستە: مەئموم ئیقتیدا بە ئیمامەکە بکا (وَإِنْ بَعُدَتِ الْمَسَافَةُ) هەرچەند نێوانەکەشیان زۆر لێك دوور بێ: وەك ئیمام لە پێشەوەی مزگەوتدابێو مەئمومیش لە پشتەوەدابێ (وَحَالَتْ أَبْنِيَةٌ) هەرچەند دیوارو بانو شتی تریش بکەوێتە نێوان ئیمامو مەئمومەکە، بەڵام بەو مەرجەی دەرگایەکی وەهای تێدابێ: بتوانێ تێیدا بڕواتە لای ئیمامەکە بەگوێرەی عادەت:

واتە: لەم حاڵەتەی ناو مزگەوتدا هەرچەند لە چوونە ژوورەوەو هاتنە دەرەوەشدا خوار ببێتەوەو پشتی بکەوێتە قیبلە زیانی نیە، هەر وەك لە (الشرواني)و (إعانة)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: پەنجەرە وەك دەرگا نیە، واتە: ئەگەر دەرگا نەبو، ئیقتیدا لە پشت پەنجەرەی مزگەوتەوە دروست نیە، هەر وەك لە (مغني)دا فەرموویەتی.

کەوابو: مەرجە لە ژێر زەمینو سەربانی مزگەوتەوە دەرگاو پەیژەیەکی وەها هەبن: بگونجێ لەوێوە بڕواتە ناو مزگەوت بەگوێرەی عادەت، ئەگینا: ئیقتیدا دروست نیە، جا لەو حاڵەتانەی ڕابردوودا جیاوازی نیە: دەرگاکە دابخرێو کلیل درابێ، یان کراوە بێ.

وَلَوْ كَانَا بِفَضَاءٍ شُرِطَ أَنْ لاَيَزِيدَ ما بَيْنَهُماَ عَلَى ثَلاَثمِأَة ذِراعٍ تَقْرِيباً وَقِيلَ تَحْدِيداً، فَإِنْ تَلاَحَقَ شَخْصَانِ أَوْ صَفَّانِ أُعْتُبِرَتِ الْمَسَافَةُ بَيْنَ الأَخِيرِ وَالأَوَّلِ، وَسَوَاءٌ الْفَضَاءُ الْمَمْلُوكُ وَالْوَقْفُ وَالْمُبَعَّضُ وَلاَ يَضُرُّ الشَّارِعُ الْمَطْرُوقُ وَالنَّهَرُ الْمُحْوِجُ إِلى سِباحَةٍ عَلَى الصَّحِيحِ،

هەروەها بزانە: هەیوان و حەوشی مزگەوت هەر بە مزگەوت دادەنرێن لە گشت بڕیارەکانی ڕابردوودا، هەرچەند پیس و بێ ڕێزیش بکرێن، هەر وەك لە سەرچاوەکانداو لە حاشیەکانی (القلیوبی) و (البجیرمی)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

حاڵەتی دووەم: هەردووکیان لە دەشتایی دا بن (وَلَوْ كانا بِفَضاءٍ) ئەگەر ئیمام و مەئموم لە شوێنێکی بەرفراوانی بێ پەردەدا بون: وەك هۆڵێکی گەورەو بەرین، یان شوێنێکی دەشتایی (شُرِطَ) بە مەرج داندراوە (أَنْ لاَيَزِيدَ مابَيْنَهُما عَلى ثَلاثمِأَةِ ذِراعٍ) نێوان ئیمام و مەئموم لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ، واتە: لە سەدو پەنجا مەتر (تَقْرِيباً) ئەو ئەندازەیە ئەندازەیەکی نزیککەرەوەیە، کەواتە: ئەگەر سێ گەزیش زیاتر بێ زیانی نیە (وَقِيلَ تَحْدِيداً) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەو ئەندازەیە سنووردانانەو نابێ زیاتر بێ.

(فَإِنْ تَلاَحَقَ شَخْصانِ) جا ئەگەر لە پشت ئیمامەوە دوو کەس بە دوای یەکدا ڕاوەستان (أَوْ صَفَّانِ) یان دوو ڕیز بە دوای یەکدا بەستران (أُعْتُبِرَتِ الْمَسافَةُ) ئەو سێسەد گەزە ڕەچاو دەکرێ (بَيْنَ الأَخِيرِ وَ الأَوَّلِ) لە نێوان ڕیزی ئاخیرو ڕیزی یەکەم، واتە: لە ئیمامەوە ناژمێردرێ، چونکە هەر ڕیزێك وەك ئیمام وایە بۆ ڕیزی پشتەوەی.

(وَسَوَاءٌ) یەکسانە لەو بڕیارەی ڕابردوودا (الْفَضاءُ الْمَمْلُوكُ) ئەو شوێنەی ملکی کەسێك بێ و (وَالْوَقْفُ) ئەوەی وەقفکراو بێ و (وَالْمُبَعَّضُ) ئەوەی بەشێکی ملك بێ و بەشێکی وەقف بێ، یان هیچیان نەبێ، بەڵکو دەشتێکی بێ خاوەن بێ.

(وَلاَيَضُرُّ الشَّارِعُ الْمَطْرُوقُ) زیانی نیە ڕێگەیەکی بە ڕێبوار بکەوێتە نێوان (وَالنَّهَرُ الْمُحْوِجُ إِلى سِباحَةٍ) هەروەها زیانی نیە ڕووبارێکی وەها بکەوێتە نێوان: کە پێویستی بە مەلەوانی بێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە ئەو دووانە بە پەردە دانانرێن و ڕێگەی هاتوچۆ ناگرن.

کەوابو: ئەگەر ئیمام لە دەریادا لە ناو کەشتیەکی سەر والادا بوو و مەئمومیش لە ناو کەشتیەکی تری سەر والادا بوو، یان ئەو لە سەر بانێك بوو و مەئمومیش لە سەر بانێکی تر بوو، هەردوو بانەکەش پەیژەیان دەهاتەوە ئەو کۆڵانەی نێوانیان و بە بێ پشت لە قیبلەکردن مەئموم دەگەیشتە لای ئیمام، ئەوە لەو دوو حاڵەتەشدا ئیقتیدا دروستە، بەو مەرجەی نێوانیان لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ، هەر وەك لە (تحفە) و (نهایە) و حاشیەکانیاندا هەردوو مەسەلە ڕوون کراونەوە.

فَإنْ كانا فِي بِنائَيْنِ كَصَحْنٍ وَصُفَّةٍ أوْ بَيْتٍ فَطَرِيقانِ أصَحُّهُما: إنْ كَانَ بِناءُ الْمَأْمُومِ يَميناً أوْ شِمالاً وَجَبَ اتِّصالُ صَفٍّ مِنْ أحَدِ الْبِنائَيْنِ بِالآخَرِ، وَلاَ تَضُرُّ فُرْجَةٌ لاَ تَسَعُ وَاقِفاً فِي الأصَحِّ، وَإنْ كَانَ خَلْفَ بِنَاءِ الإمَامِ فَالصَّحِيحُ صِحَّةُ الْقُدْوَةِ بِشَرْطِ أنْ لاَ يَكُونَ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ أكْثَرُ مِنْ ثَلاَثَةِ أذْرُعٍ، وَالطَّرِيقُ الثَّانِي: لاَ يُشْتَرَطُ إلاَّ الْقُرْبُ كَالْفَضاءِ إنْ لَمْ يَكُنْ حَائِلٌ

حاڵەتی سێیەم: لە ناو خانوواندا بن (فَإنْ كانا فِي بِنائَيْنِ) ئەگەر ئیمامو مەئمووم لە ناو دوو خانوودا بون (كَصَحْنٍ) وەك یەكێكیان لە ناو حەوشی خانووەكەدا بێ (وَصُفَّةٍ) یەكێكش لە ناو كەپرێكی خانووەكەدا بێ (أوْ بَيْتٍ) یان یەكێكیان لە ناو ژوورێكی خانووەكەدا بێو ئەویتریش لە شوێنێكی‌تردا بێ، لەو حاڵەتەدا (فَطَرِيقانِ) دوو ڕێگەی مەزهەب لەم مەسەلەیەدا هەنە:

(أصَحُّهُما) یەكەمیان كە ئیمامی(الرافعي) بە ڕاستتری دلناوە، ئەمەیە: (إنْ كانَ بِناءُ الْمَأْمُومِ) ئەگەر ئەو ژوورەی مەئمووم تێیدا ڕاوەستاوە (يَميناً أوْ شِمالاً) لە ڕاستەی‌ئیمامەكە بوو، یان لە چەپەی بوو (وَجَبَ إتِّصالُ صَفٍّ مِنْ أحَدِ الْبِنَائَيْنِ) واجبە: ڕیزێك لە یەكێك لەو ژوورانەوە بگاتەوە یەك (بِالآخَرِ) لەگەڵ ڕیزی خانووەكەی‌تر، واتە: مەئموومی ئەو خانووە پاڵ وە مەئموومی ئەم خانووە بدا، بەلام (وَلاَتَضُرُّ فُرْجَةٌ) زیانی نیە كەلێنێكی كەم لە نێوانیاندا هەبێ: كە (لا تَسَعُ واقِفاً) جێگەی مرۆڤێكی ڕاوەستاوی تێدا نەبێتەوە (فِي‌الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەلام (وَإنْ كانَ خَلْفَ بِناءِ الأمامِ) ئەگەر شوێنی مەئموومەكە لە پشت شوێنی ئیمام بوو (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (صِحَّةُ القُدْوَةِ) دروستە ئیقتیدا بە ئیمامەكە بكا (بِشَرْطِ أنْ لا يَكُونَ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ أكْثَرُ مِنْ ثَلاَثَةِ أذْرُعٍ) بەو مەرجەی نێوان هەردوو ڕیزەكە لە سێ گەز زیاتر نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەم ڕێگەیەی‌یەكەم لای زۆربەی‌زانایان بێ‌هێزە، كەوابو: ڕەفتار بە ڕێگەی دووەمیان دەكرێ، كە ئەمەیە: (وَالطَّرِيقُ الثَّانِي) ڕێگەی‌دووەم كە ڕاستترەكەیانە: (لاَيُشْتَرَطُ الاَّ القُرْبُ) بە مەرج دانانرێ تەنها نزیكی نەبێ، واتە: مەرجە نێوان ئیمامو مەئمووم، یان ڕیزەكان لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ (كَالْفَضاءِ) وەكو شوێنی دەشتایی، واتە: بە یەككەیشتنەوەی ڕیزەكان مەرج نیە، كەوابو: جیاوزای نیە: مەئموومەكە لە ڕاستە، یان لە چەپە، یان لە پشتەوەی ئیمام بێ، بەلام بەم مەرجەش (إنْ لَمْ يَكُنْ حائِلٌ) ئەگەر پەردە لە نێوان شوێنی‌ئیمامو مەئموومدا نەبێ: وەك مەئمووكە ئیمام ببینێ، یان مەئموومەكانی‌تر ببینێو بشگونجێ بە بێ‌پشت لەقیبلەكردن بڕواتە لای ئیمام.

أَوْ حَالَ بَابٌ نَافِذٌ، فَإِنْ حَالَ مَا يَمْنَعُ الْمُرُورَ لاَالرُّؤْيَةَ فَوَجْهَانِ، أَوْ جِدَارٌ بَطَلَتْ بِاتِّفَاقِ الطَّرِيقَيْنِ، قُلْتُ: اَلطَّرِيقُ الثَّانِي أَصَحُّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِذَا صَحَّ اقْتِدَاؤُهُ فِي بِنَاءٍ آخَرَ صَحَّ اقْتِدَاءُ مَنْ خَلْفَهُ وَإِنْ حَالَ جِدَارٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْإِمَامِ،

(أَوْحالَ) یان شتێکی وەها بووە پەردە: کە (بابٌ نافذٌ) دەرگایەکی وەهای تێدا کرابێتـەوە: هاتوچۆی تێدا بکرێو لە بەرامبەر دەرگاکەش مرۆڤێك، یان ڕیزێك ڕاوەستا بۆ ئیمامەکـە، یان مەئموومێکی پشت ئیمامەکە ببینـێو بشـگونجێ بـە بێپشت لەقیبلـەکردن بڕواتـە لای مرۆڤەکە، یان ڕیزەکە، چونکە ئەو مرۆڤە، یان ئەو ڕیزە وەکو ئیمام وایە بـۆ ڕیزەکـانی نـاو ژوورەکانیتر، کەواتە: لێرەدا دروست نیە لە شـوێنینوێژدا ئەوانـەی ناوژوورەکـانیتر لـە پێش ئەو مرۆڤە، یان ئەو ڕیزە ڕابوەستنو دروست نیە: پێش ئەوان نوێـژ دابیەسـتنو نـابێ نێوانیان لە سێسەد گەز زیاتر بێ.

ئیتر جیاوزای نیە دەرگاکە: لە ڕاستە، یان لە چەپە، یان لە پشتەوەی ئیمام بێ، جا ئەگـەر لە ناو نوێژدا مرۆڤەکە، یان ڕیزەکە نەما، یان دەرگاکـە پێـوەدراوەو نەشـگونجا بکرێتـەوە، ئـەو کاتـە زیـانی نیـە، بـەو مەرجـەی پێوەدرانەکـەش بـە فـەرمانو کـرداری وی نـەبێو لـە جموجۆڵی ئیمام ئاگادار بێ، چونکە ئەگەر ئاگادار نەبێ، واجبە: بە دڵ نیـەتی جیابوونـەوە بێنێو بە تەنها نوێژەکەی تەواو بکا، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبـێ، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(فَإنْ حَالَ) جـا ئەگـەر کەوتـە نێوانیـان (مـا يَمْنَـعُ الْمُرُورَ) پەردەیـەکی وەهـا: کـە ڕێگـەی هاتوچۆی دەگرت (لاالرُّؤْيَةَ) بەلام ڕێگـەی دیتنـی نـەدەگرت: وەکـو پەنجـەرە، یـان ڕێگـەی دیتنی دەگرت بەلام ڕێگەی هاتوچۆی نـەدەگرت: وەکـو دەرگـای پێـوەدراو (فَوَجْهـانِ) دوو فەرموودە هەنە، ڕاسترەکەیان ئەمەیە: ئیقتیدایەکە دروست نیەو نوێژەکە بەتاڵە، هـەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە (أَوْ جِدارٌ) یان دیوارێکیبێدەرگا لـە نێوانیانـدا بـووە پـەردە، یان دەرگایەکی کلیلدراو (بَطَلَتْ) دیسان ئیقتیدایەکە بەتاڵەو نوێژەکە دروست نیـە (بِاتِّفـاقِ الطَّرِيقَيْنِ) بە یەکدەنگی ڕێگەییەکەمودووەم (قُلْتُ) ئیمـامی(النـواوی) دەفـەرموێ (اَلطَّرِيـقُ الثّاني) ڕێگەیدووەم (أَصَحّ) ڕاسترە لە ڕێگەییەکەم (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَاذا صَحَّ إِقْتِداؤُهُ) هەر کاتێك ئیقتیدای مەئمووم بە ئیمامەوە دروست بێ (فِي بِناءِ آخَرَ) کە مەئمومەکە لە ژوورێکیتردا بێ جگـە لـە ژوورەکـەی ئیمـام (صَحَّ إِقْتِـداءُ مَنْ خَلْفَـهُ) ئیقتیـدای مەئمووەـەکانی پشـتەوەییو ڕاسـتەو چەپەشـی دروسـتە (وَإِنْ حـالَ جِـدارٌ) هەرچەند دیوارێکیش بێتە پەردە (بَـيْنَهُ وَبَـيْنَ الأَمـامِ) لـە نێـوان ئیمـامو مەئموومـەکانی پشـتەوەو ڕاسـتەو چەپە، چونکە بۆ ئەوانە ڕیزی پێشەخۆیان وەکو ئیمـام وایە، کـەوابو:

وَلَوْ وَقَفَ فِي عُلُوٍّ وَإِمامُهُ فِي سُفْلٍ أَوْ عَكْسُهُ شُرِطَ مُحاذَاةُ بَعْضِ بَدَنِه بَعْضَ بَدَنِه، وَلَوْ وَقَفَ فِي مَوَاتٍ وَإِمامُهُ فِي مَسْجِدٍ فَإِنْ لَمْ يَحُلْ شَيْءٌ فَالشَّرطُ اَلتَّقَارُبُ مُعْتَبَـراً مِـنْ آخِرِ الْمَسْجِدِ، وَقِيلَ مِنْ آخِرِ صَفٍّ، وَإِنْ حَالَ جِدَارٌ أَوْ بَابٌ مُغْلَقٌ مَنَعَ،

هەر مەئموومێك بكەوێتە پێش ئەم ڕیزە ئیقتیـدای دروسـت نیـەو نوێـژی بەتاڵـە، چـونكە بەخۆی ناتوانێ بـە بـێ پشـت لەقیبلـەكردن–بـە ڕۆیشـتنێكیعادەتی– بڕواتـە لای ڕیـزی پشتەخۆیو بـە هـۆی پـەردەش پەیوەنـدیخۆی لەگـەڵ ئیمامەكـەیدا پچڕاوە، هـەروەك باسمان كردو لە سەرچاوەكانیشدا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ وَقَفَ فِي عُلُوٍّ) ئەگەر مەئمووم لە سەر خانووێكی بڵند بوو (وَ إِمامُهُ فِيسُفْلٍ) ئیمامەكـەش لە خوارەوە بوو (أَوْ عَكْسُهُ) یان بە پێچەوانە: ئەو لە خوارەوە بوو و ئیمامەكەش لە سـەرەوە بوو (شُرِطَ مُحَاذاةُ بَعْضِ بَدَنِـهِ) بـە مـەرج دانـدراوە–لـە ڕێگـەی یەكـەمی بێهێـزدا– بەشـێكی لاشـەی مەئموومەكـە بەرامبـەر (بَعْـضَ بَدَنِـهِ) بەشـێكی لاشـەی ئیمامەكـە بـێ: وەك سـەری خوارەوە بەرامبەر قاچی سەرەوە بێ، بەڵام لە ڕێگە دووەمەكەی ڕاستتردا: ئـەوە مـەرج نیـە، بەڵكو تەنها مەرجە نێوانیان لە سێسـەد گـەز زیـاتر نـەبێ، هـەروەها ئەگـەر ئیمـامو مـەئمووم هەردووكیان لە ناو مزگەوتدا بون، ئـەم مەرجـەش پێویسـت نیـەو بـە هـەموو جۆرێـك ئیقتیـدا دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: كەشتیی واڵا –واتە: هەم ئۆتومبێلی واڵا– وەك دەشتو بیابان وایە، خێمەو كەشتیی سەرپۆشكراو–واتە: ئۆتومبێلی سەرپۆشكراویش– وەكو ژوور وایە، هەروەك لـە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

حاڵەتیچوارەم: یەكێكیان لـە مزگەوتـدا ئـەویتریش لـە دەرەوەدا بـێ (وَ لَـوْ وَقَـفَ فِـي مَواتٍ) ئەگەر مەئمووم لە دەرەوەی مزگەوت لە كۆڵانێك، یان لە دەشتێكی بێخاوەندا بـوو (وَإِمامُهُ فِي مَسْجِدٍ) ئیمامەكەشی لە ناو مزگەوتدا بوو، یان بە پێچەوانەوە بوو، لە هەردوو حاڵەتیشدا مزگەوتو كۆڵانەكە، یان دەشتەكە پێكەوە بـوون (فَـإنْ لَـمْ یَحُـلْ شَـيْءٌ) ئەگـەر هیچ پەردەیەك لە نێوانیاندا نەبو (فَالشَّرْطُ اَلتَّقارُبُ) مەرجە: لێك نزیك بن، واتە: نێوانیـان لە سێسەد گەز زیاتر نـەبێ (مُعْـتَبَراً مِـنْ آخِـرِ الْمَسْجِدِ) ئـەو سێسـەد گـەزە لـە كۆتـایی مزگەوتەوە ڕەچاو دەكرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (مِنْ آخِرِ صَفٍّ) لە دواتـرین ڕیزەكانی ناو مزگەوتەوە ڕەچاو دەكرێ.

(وَإِنْ حالَ جِدارٌ) بەڵام ئەگەر دیوارێكی بێدەرگا لە نێوانیاندا بووە پـەردە (أَوْ بـابٌ) یـان دیوارەكە دەرگای تـێدا بـوو، بـەڵام (مُغْلَـقٌ) كلیلـدراو بـوو (مَنَـعَ) لـە هـەردوو مەسـەلەدا ئیقتیـدای مەئمومـەكانی پشتەوەیان قەدەغـە دەكـاو نوێژەكـە بەتاڵـە، چـونكە ڕێگـەی هاتوچۆ نیە، جیاوزای نیە: دیوارەكە هی مزگەوت بێ، یان نا.

وَكَذاالْبَابُ الْمَرْدُودُ وَالشُّبَّاكُ فِيالْأَصَحِّ، قُلْتُ: يُكْرَهُ إرْتفاعُ الْمَــأْمُومِ عَلَــى إمامِــهِ وَعَكْسُهُ إلاّ لحاجة فَيُستَحَبُّ، وَلاَ يَقُومُ حَتَّى يَفْرُغَ الْمُؤَذِّنُ مِنَ الإِقَامَةِ،

(وكَذاالْبَابُ الْمَرْدُود) هەروەها ئەگەر دەرگاكە پێوەدراویش بێ، ئیقتیدای مەئمومەكانی پشتەوەی دروست نیە، چونكە ڕێگەی دیتن دەگرێ (وَالشُّبَّاك) هەروەها ئەگەر پەنجەرەش لە نێواندا هەبێ ئیقتیدای مەئموومەكانی پشتەوەی دروست نیە، چونكە ڕێگەی هاتوچۆ دەگرێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها ئەگەر دەرگاكە كراوەش بێ، بەڵام هیچ كەس لە بەرامبەری ڕانەوەستابێ، دیسان ئیقتیدای ڕیزەكانی پشتەوەی دروست نیە، چونكە پەیوەندی لە نێواندا نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: مەبەست بە هاتوچۆ لە هەرسێك حاڵەتەكانی جگە لە ناو مزگەوتدا ئەوەیە: بە بێ پشت لەقیبلەكردن بتوانێ بڕواتە لایئیمامەكەی، واتە: بەڵام ئەگەر ڕاستە، یان چەپەی دەكەوتە لایقیبلە زیانی نیە، هەروەك لە (تحفة)و(نهایة)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (يُكْرَهُ إِرْتِفَاعُ الْمَأْمُومِ عَلى إمامِهِ) ناپەسندە: شوێنی مەئموم لە شوێنی ئیمامەكەی بەرزتر بێ‌و (وَ عَكْسُهُ) پێچەوانەش ناپەسندە، واتە: شوێنی ئیمام لە شوێنی مەئموم بەرزتر بێ، هەر چەند لە مزگەوتیشدا بن ﴿عَــنْ حذيفة‌ﷺ: أَنَّهُ صَلَّى عَلى دُكَّانٍ وَالنَّاسُ أَسْفَلُ مِنْهُ فَجَذَبَهُ أَبُومَسْعُودٍ وَقَالَ: أَمَا عَلِمْــتَ أَنَّ أَصْحَابَكَ يَكْرَهُونَ ذَلِــكَ﴾ رواه الشافعي وأبوداود وغيرهما بإسنادصحيح، حەزرەتی (حذیفة) لە سەربانی دوكانێك ئیمامەتی كردو مەئموومەكانیش لە خوارەوە بون، ئینجا (أبومسعود) ڕایكێشا خوارەوەو فەرمووی: نەتزانیوە (صحابە)كان ئەم كارەیان بە ناپەسند داناوە؟.

(إلاّ لِحَاجَةٍ) تەنها لە بەر پێویستی‌نوێژ نەبێ: وەك فێركردنی مەئموومەكان (فَيُسْتَحَبُّ) ئەو كاتە سوننەتە، چونكە جارێك ﴿پێغەمبەرﷺ لە سەر مینبەر نوێژی كرد تاكو (صحابە) لێی فێر ببن﴾ هەروەك لە (بخاری‌و مسلم)دا هاتوە، هەروەها ئەگەر لە شوێنەكەدا یەكسانی نەگونجێ ئەو كاتەش ناپەسند نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلاَ يَقُومُ) سوننەتە: ئیمام‌و مەئموم–ئەگەر دانیشتوو بون– هەڵنەستنەوە پێوە (حَتَّى يَفْرُغَ الْمُؤَذِّنُ مِنَ الإِقَامَةِ) تا بانگدەر–یان یەكێكی‌تر– هەموو ئیقامەتەكە تەواو دەكا، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم فەرموودەی‌پێغەمبەرﷺ هێناوە: ﴿إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَقُومُوا حَتَّى‌تَرَوْنِي﴾ رواه الشیخان، هەركاتێك دەست بە ئیقامەت كرا، ئێوە هەڵمەستنە پێوە تا من دەبینن. واتە: پێغەمبەرﷺ لە دوای تەواوبوونی ئیقامەت دەهاتە نوێژكردن، هەروەك

وَلاَ يَبْتَدِئُ نَفْلاً بَعْدَ شُرُوعِه فِيهاَ، فَإِنْ كَانَ فِيه أَتَمَّهُ إِنْ لَمْ يَخْشَ فَوْتَ الْجَمَاعَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) شَرْطُ الْقُدْوَةِ: أَنْ يَنْوِيَ الْمَأْمُومُ مَعَ التَّكْبِيرِ الإِقْتِدَاءَ

له (تحفه)دا فەرموويەتی، بەلام ئەگەر لە كاتی دەست پێكردنی ئیقامەتدا ئیمام، یان مەئموم بە پێوە بوو، یان لەو كاتدا هاتە ناو مزگەوت، ئەوە با هەر بە پێوە ڕابوەستێ و دانەنیشێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلاَ يَبْتَدِئُ نَفْلاً) نابێ هیچ كەسێك هیچ جۆرە سوننەتێك دەست پێ بكا (بَعْدَ شُروعِهِ فِيها) لە پاش دەست پێكردنی ئیقامەت، چونكە گشت جۆرە سوننەتێك لەپاش دەست پێكردنی ئیقامەت ناپەسندە، هەروەك لە باسی بانگ و ئیقامەتدا بەلگەمان بۆ هێناوە، بەلام (فَإِنْ كَانَ فِيهِ) ئەگەر ئەو لە ناو سوننەتەكەدا بوو، واتە: دایبەستبو، ئینجا ئیقامەت كرا (أَتَمَّهُ) سوننەتە: تەواوی بكا، ئینجا جەماعەت بكا (إِنْ لَمْ يَخْشَ فَوْتَ الْجَماعَةِ) بەو مەرجەی نەترسێ گشت جەماعەتێكی لە دەست بچێ (وَاللهُ أَعْلَم).

كەواتە: ئەگەر تا ئەو سوننەتەكەی تەواو دەكرد ئیمام سەلامی دەداوەو چاوەڕوانی هیچ جەماعەتێكیتریش نەدەكرا، ئەو كاتە سوننەتە: سوننەتەكە ببڕێ و جەماعەت دابیەستێ، چونكە جەماعەت خێری گەورەترە، بەلام ئەگەر دەیزانی دەگاتە ئەم جەماعەتە، یان دەیزانی جەماعەتێكیتریش لە دوای ئەم جەماعەتە دەكرێ، ئەو كاتە لە هەردوو حاڵەتدا سوننەتە: سوننەتەكەی تەواو بكا، تاكو دوو خێری دەست بكەون، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾ ئەگەر نوێژە واجبەكەی ئەم كاتەی دابەستبو، ئینجا دەست بە ئیقامەت كرا، ئەوە ئەگەر دەستی بە ڕەكعەتی سێیەم كردبو، ئەو كاتە سوننەتە: نوێژە واجبەكە تەواو بكا، ئینجا بە جەماعەت دووبارەی بكاتەوە ئەگەر مەترسی لە دەستچوونی جەماعەتی نەبێ، بەلام ئەگەر دەستی بە ڕەكعەتی سێیەم نەكردبو، ئەو كاتە سوننەتە: نوێژە واجبەكە بگۆڕێ و بیكاتە سوننەتێكی دوو ڕەكعەتی بێ ناو و سەلام بداتەوە، ئینجا نوێژە واجبەكە بە جەماعەت بكا ئەگەر مەترسی لە دەستچوونی جەماعەتی نەبێ، واتە: ئەگەر دەترسا جەماعەتی لە دەست بچێ، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا سوننەتە: نوێژە واجبەكە ببڕێ و بە جەماعەت بیكا، بەلام ئەگەر نوێژەكە واجبی ئەم كاتە نەبو، بەلكو نوێژێكی قەزاكراوە بوو، ئەو كاتە دروست نیە بیگۆڕێ و بیكاتە سوننەت، بەلكو واجبە: تەواوی بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەم باسە ڕوون كراوەتەوە.

﴿فَصْلٌ: لە باسی چەند مەرجێكیتری ئیقتیدا﴾

(شَرْطُ القُدْوَةِ) چوارەم مەرجی ئیقتیدا لە سەرەتادا: (أَنْ يَنْوِيَ الْمَأْمُومُ مَعَ التَّكْبِيرِ) ئەوەیە: مەئموم لە گەڵ (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا نیەت بێنێ: (الإِقْتِداءَ) كە ئیقتیدا

أَو الْجَماَعَةَ، وَالْجُمُعَةُ كَغَيْرِهاَ عَلَى‌الصَّحِيحِ، فَلَوْ تَرَكَ هَذه النِّيَّةَ وَتَابَعَــهُ فِى‌الْأَفْعــاَلِ بَطَلَتْ صَلاتُهُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الْإِماَمِ فَإِنْ عَيَّنَهُ وَأَخْطَأَ بَطَلَتْ صَلاتُهُ،

بەم ئیمامە دەكا (أَوالْجَمَاعَةَ) یان ئەم نوێژە بە جەماعەت دەكا، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَإِنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ مَانَوَى﴾ رواه الشیخان، گشت مرۆڤێك تەنها خێـری ئـەو كـردەوەی بـۆ دەنووسرێ: كە نیەتی بۆ هێناوە.

كەوابو: ئەگەر لەگەڵ (أَللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستندا نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعـەتی نـەهێنا، ئەوە نوێژەكەی بە تەنهایی دادەبەسترێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالْجُمُعَةُ كَغَيْرِها) نوێژی جومعەش وەك نوێژەكانی‌ترە: لە سـەر مـەئموم واجبـە: لەگـەڵ (أَللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستندا نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعـەتی بـۆ بهێنـی (عَلَى‌الصَّحِيحِ) لـە سەر فەرموودەی ڕاست، ئەگینا: جومعەكەی بـەتاڵ دەبـێ (فَلَوْ تَـرَكَ هـذِهِ النِّيَّةَ) ئەگـەر یەكێك نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعەتی نەهێنا، یان كەوتە گومان: ئایا ئەو نیەتەی هێناوە، یان نا؟ (وَتَابَعَهُ فِى‌الأَفْعالِ) شوێن ئیمامەكەش كەوت لە كردارەكانی‌نوێژدا (بَطَلَتْ صَلاتُهُ) نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەرچەند تەنها لە یەك كرداریشدا شوێنی بكـەوێ (عَلَى‌الصَّحِيحِ) لەسەر فەرموودەی ڕاست، چونكە ئەوە گاڵتە كردنە.

ئینجا بزانە: مەبەست بەو شوێنكەوتنە ئەوەیە: لـە ڕوكـووع و سـوجدەو كردارەكـانی‌تری نوێژدا ماوەیەكی زۆر چاوەڕوانی ئیمامەكە بكا، تاكو لەگەڵ ئـەودا كردارەكـە بكـا، واتـە: ئەگەر وا ڕێك دەكەوت لەگەڵ ئیمامەكەدا كردارێكی تـەواو دەكردو دەستی بە كردارێكی‌تـر دەكرد، یان ماوەیەكی‌كەم چاوەڕوانی دەكرد، ئەوە بـە شـوێنكەوتن دانانـدرێو نوێژەكـە بەتاڵ نابێ، هەر وەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلا يَجِبُ تَعْيِينُ الإِمامِ) لە سەر مەئموم واجب نیە، بەڵكو سوننەتیش نیە: لە نیەتەكـەی‌دا ئیمامەكە دیاری بكـا، وەك نـاوی بێنـێ، یـان ئامـاژەی بـۆ بكـا (فَـإِنْ عَيَّنَـهُ) جـا ئەگـەر لـە نیەتەكـەی‌دا نـاوی ئیمامەكـەی هێنـاو (وَأَخْطَـأَ) لـە ناوهێنانەكەشـدا هەڵـەی كـرد، واتـە: ئیمامەكە یەكێكی‌تر بوو (بَطَلَتْ صَـلاتُهُ) نوێژەكـەی بـەتاڵ دەبـێ، واتـە: هـەر دانامـەزرێ، بەڵام ئەگەر لـە نیەتەكـەی‌دا ئامـاژەی بـۆ ئیمامەكـە كـرد، ئـەو كاتـە نوێژەكـەی دروسـتە، هەرچەندەش لە ناوەكەی‌دا هەڵەی كردبێ، هەر وەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە شوێنێكدا لە یەك كاتدا دوو جەماعەت دەكران، ئەو كاتە واجبە: لـە نیەتەكەی‌دا ئیمامەكەی خۆی جیا بكاتـەوەو شـوێنی بكـەوێ، هـەر وەك لـە (المجمـوع) و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَلاَ يُشْتَرَطُ للأَمَامِ نِيَّةُ الْإِمَامَةِ بَلْ تُسْتَحَبُّ، فَإِنْ أَخْطَأَ فِي تَعْيِينِ تَابِــعِهِ لَمْ يَضُرَّ، وَتَصِحُّ قُدْوَةُ الْمُؤَدِّي بِالْقَاضِي وَالْمُفْتَرِضِ بِالْمُتَنَفِّلِ، وَفِي الظُّهْرِ بِالْعَصْرِ،

(وَلاَيُشْتَرَطُ لِلإِمَامِ) بۆ ئیمامی‌نوێژ –جگە لە جومعە– بە مەرج دانانْدرێ (نِيَّةُالإِمامَةِ) نیـەتی ئیمامەتی، یان جەماعەت بێنـێ چـونکە سـەریەخۆیە (بَلْ تُسْتَحَبُّ) بـەڵکو بـۆی سـوننەتە: نیـەتی ئیمامـەتی، یـان جەماعـەت بێنـێ تـاکو خێـری جەماعـەتی بگـاتێ، بـە بەڵگـەی حەدیسەکەی ڕابردوو.

کەوابو: ئەگەر ئیمام ئەو نیەتە نەهێنێ، نوێژەکەی خۆی‌و مەئمومەکان دروستە، بەڵام ئەو خێری جەماعەتی ناگاتێ‌و مەئموومەکانیش خێریان دەگاتێ، جا ئەگەر لە ناو نوێژدا نیـەتی ئیمامەتی هێنا، ئەویش لەو کاتدا خێری بۆ دەنووسرێ، هەر وەك لە زۆربەی سەرچـاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەگـەر لـە کـاتی نوێژدابەسـتندا هـیچ مـەئموومێك نـەبو ئیقتیـدای پێ‌بکـا، بـەڵام دەیزانی لەمەودوا یەکێك دێ‌و ئیقتیدای پێ‌دەکا، ئەوە دروستە: لـە کـاتی نوێژدابەسـتندا نیـەتی ئیمامـەتی بێنـێ، بـەڵام دەشـگوترێ: بـا نیەتەکـەی دوا بێخـێ تـا مەئموومەکـە ئیقتیدای پێ دەکا، ئینجا لەو کاتدا لە ناو نوێژدا بە دڵ نیەتی ئیمامەتی بێنێ، هـەر وەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

قازی (الحسَیْن) دەفەرموێ: ئەگەر بـە تـەنهایی نوێـژی دەکـرد، ئینجـا ئیقتیـدایان پێ‌کرد، ئەویش نەیزانی ئیقتیدای پێ‌کراوە، بۆیی لە ناو نوێژدا نیەتی ئیمامەتی‌ی نەهێنا، ئـەو کاتـە ئیمامەکەش خێری جەماعەتی بۆ دەنووسرێ، هەر وەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: لە نوێژی جومعەدا واجبە: ئیمامەکەش نیەتی ئیمامـەتی بێنـێ هەرچـەند لـە چل کەسیش زیاتر بێ، واتە: ئەگەر نیـەتی ئیمامـەتی نـەهێنێ جومعەکـەی‌خۆی دروسـت نیەو بەتاڵە، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ أَخْطَأَ فِيتَعْيِينِ تابِعِهِ) جا ئەگەر ئیمام هەڵـەی کـرد لـە دیـاریکردنی مەئموومەکـەی خۆی: وەك نیەت بێنێ ئیمامەتی بـۆ (محمـد) بکـا، بـەڵام مەئموومەکـە (أحمـد) بـوو (لَمْ يَضُرَّ) ئەو هەڵەیـە زیـانی نیـەو نوێژەکـەش دروسـتە، چـونکە ئەگـەر نیـەتی ئیمامـەتیش نەهێنێ نوێژەکەی دروستە، وَاللهُ أَعْلَم.

پێنجەم مەرجی‌ئیقتیدا ئەوەیە: نوێژکردنەکەی ئیمام‌و مـەئموم تێـك بکاتـەوە، کـەوابو: (وَتَصِحُّ قُدْوَةُ الْمُؤَدِّي) دروستە: ئەو کەسەی نوێژی ئەدا دەکا، ئیقتیدا بکا (بِالْقاضِي) بەو کەسەی نوێژەکە قەزا دەکاتەوە (وَالْمُفْتَـرِضِ) هەروەهاـەو کەسـەی نوێـژی واجـب دەکـا دروسـتە: ئیقتیدا بکا (بِالْمُتَنَفِّلِ) بەو کەسـەی نوێژی سونەت دەکا (وَفِـي الـظُّهْرِ بِالْـعَصْرِ)

وَبِالْعُكُوسِ، وَكَذَاالظُّهْرُ بِالصُّبْحِ وَالْمَغْرِبِ، وَهُوَ كَالْمَسْبُوقِ، وَلاَ تَضُرُّ مُتَابَعَةُ الْإِمَـامِ فِيالْقُنُوتِ وَالْجُلُوسِ الْأَخِيرِ فِيالْمَغْرِبِ، وَلَهُ فِرَاقُهُ إِذَا اشْتَغَلَ بِهِمَا، وَيَجُوزُ الصُّـبْحُ خَلْفَ الظُّهْرِ فِيالْأَظْهَرِ، فَإِذَا قَامَ لِلثَّالِثَةِ فَإِنْ شَاءَ فَارَقَهُ وَسَلَّمَ وَإِنْ شَاءَ انْتَظَرَهُ لِيُسَـلِّمَ مَعَهُ، قُلْتُ: انْتِظَارُهُ أَفْضَلُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

هەروەها ئەوەی نوێژی نیوەڕۆ دەکا دروستە: ئیقتیدا بەو کەسە بکا: کە نوێـژی عەسـر دەکا (وَبِالْعُكُوسِ) بە پێچـەوەانەی گشـت ڕابردووەکـانیش دروسـتە: وەك قـەزا بـە ئـەدا، سوننەت بە فەرز، عەسر بە نیوەڕۆ.

(وكَذَاالظُّهْرُ) هەروەها ئەو کەسەی نوێژی نیوەڕۆ، یان نوێژێکی‌تری چوار ڕەکعەتی دەکـا، دروستە: ئیقتیدا بکا (بِالصُّبْحِ وَالْمَغْرِبِ) بەو ئیمامەی نوێژی سبەینێ، یان مەغریب دەکا، هەرچەند ژمارەی ڕەکعەتەکانیشی کەمترە، کەوابو: دروستە ئیقتیدا بەو ڕێبـوارەش بکـا: کە نوێژ کورت دەکاتەوە (وَهُوَ) ئەو جۆرە مەئموومەی نوێژەکەی لە نوێژی ئیمام درێژترە (كَالْمَسْبُوقِ) وەك مەئمومی دواکەوتووە، واتە: هەرکاتێك ئیمامەکەی سەلامی داوە، ئـەو هەڵدەستێتەوە نوێژەکەی خۆی تەواو دەکا.

(وَلَا تَضُرُّ) زیانی نیە (مُتَابَعَةُ الإمامِ) ئەو مەئمومە شوێن ئیمامەکەی بکەوێ (فِيالْقُنُـوتِ) لە قونووتی نوێژی‌سبەینێو (وَالْجُلُوسِ الأَخِيرِ فِيالْمَغْـرِبِ) لـە دانیشـتنی تـەحیاتی‌ئاخیری نوێژی مەغریبدا (وَلَهُ فِرَاقُهُ) هەم ئەم مەئمومە بۆی دروستە: نیەتی جیابوونـەوە بێنـێو سەربەخۆ نوێژەکەی خۆی تەواو بکا (إِذا اشْتَغَلَ بِهِما) هـەر کاتێـك ئیمامەکـە دەسـتی بـە قونووتی سبەینێ، یان بە تەحیاتی‌ئاخیری مەغریب کرد، واتە: چونکە ئەم جیابوونەوەیە بە هـۆی عـوزرێکی شـەرعیە، خێـری جەماعـەتی لەدەسـت ناچـێ، بـەڵام شـوێنکەوتنەکە خێرترە لە جیابوونەوەکە، هەر وەك لە (تحفە)و (نهایە)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَجُوزُ الصُّبْحُ) دروستە: نوێژی سبەینێ بکا (خَلْفَ الظُّهْرِ) لە پشت ئەو ئیمامـەی نوێـژی نیـوەڕۆ دەکـا، هەرچـەند ژمـارەی ڕەکعەتەکانیشـی زیـاترە (فِيالأَظْهَـرِ) لـە فـەرموودەی بەهێزتردا (فَإِذا قامَ لِلثَّالِثَةِ) جا کە ئیمامەکـە بـۆ ڕەکعـەتی سـێیەمی نیـوەڕۆ هەڵساوە، مەئمومەکە—وەك مەسەلەی‌ڕابردوو— سەر پشکە: (فَـإِنْ شـاءَ فارَقَـهُ) ئەگـەر حـەز دەکـا نیەتی جیابوونەوە دێنێو (وَسَلَّمَ) سـەلام دەداتـەوە (وَإِنْ شـاءَ انْتَظَـرَهُ) ئەگـەر حـەزیش دەکا لە دانیشتنی‌تەحیاتدا چاوەڕوانی ئیمام دەکا (لِيُسَلِّمَ مَعَهُ) تاکو لەگەڵ ئیمام سـەلام بداتەوە (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (إِنتِظارُهُ أَفْضَلُ) چاوەڕوانکردنەکەی خێرترە لە جیابوونەوەکە (وَاللهُ أَعْلَم) کـەوابو: لـەو چـاوەڕوانکردنەدا لـە دوای تـەحیات سـوننەتە دوعای زۆرو درێژ بکا، هەر وەك لە (تحفە) و (نهایە)دا فەرموویانە.

(وَإِنْ أَمْكَنَهُ الْقُنُوتُ) ئەگەر ئەم مەئمومە بۆی گونجا قونوتی سبەینێ بخوێنێ (فِي الثَّانِيَةِ) لە ڕەکعەتی دووەمدا، وەك ئیمامەکەی لە دوای ڕوکووع ماوەیەك ڕابوەستێ (قَنَتَ) سوننەتە قونووتەکە بخوێنێ (وَإِلاَّ) بەلاّم ئەگەر بۆی نەگونجا (تَرَكَهُ) سوننەتە وازی لێبێنێ، ئەوەك لە ئیمامەکەی دوا بکەوێ (وَلَهُ فِرَاقُهُ) هەم بۆ مەئمومەکە دروستە: نیەتی جیابوونەوە بێنێ (لِيَقْنُتَ) تاکو قونووت بخوێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا.

ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژی سبەینێی لە پشت مەغریب کرد، هەمان بڕیاریڕابردووی بۆ دەدرێ، بەلاّم ئەگەر نوێژی مەغریبی لە پشت نوێژێکی چوار ڕەکعەتی کرد، ئەوە کە ئیمامەکە بۆ ڕەکعەتی چوارەم هەڵساوە، واجبە: مەئموم نیەتی جیابوونەوە بێنێو تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە، چونکە ئەگەر شوێنی بکەوێ، یان چاوەڕوانی بکا نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە ووشەی (أَفْضَلُ)یڕابردوو وەردەگیرێ: کە لە گشت ئەو ئیقتیدایانەی ڕابردوودا خێری جەماعەتی بۆ دەنووسرێ، هەر وەك لە (تحفە)و (نهایە)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

جا لە سەرچاوەکاندا بۆ نوێژی واجب لە پشت سوننەت بەلگەیان بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عَنْ جابِرٍ ﷺ: كانَ مُعاذٌ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشاءَ ثُمَّ يَطْلُعُ إِلى قَوْمِهِ فَيُصَلِّيها لَهُمْ، هِيَ لَهُ تَطَوُّعٌ وَلَهُمْ مَكْتُوبَةٌ﴾ رواه الشافعي والشيخان واللفظ للأول، حەزرەتی (معاذ) نوێژی عیشای بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ دەکرد، ئینجا دەگەڕاوە لای هۆزەکەی خۆی دووبارە نوێژی عیشای بە جەماعەت بۆ دەکردنەوە، ئەم نوێژەی دووەم بۆ ئەوی دەبووە سوننەتو بۆ ئەوانیش واجبەکەی عیشا بوو.

کەواتە: نوێژی عیشا لە پشت تەڕاویح دروستە، جا هەرکاتێك ئیمامی تەڕاویح سەلامی داوە، مەئموم هەڵدەستێتەوەو نوێژەکەی عیشا بۆ خۆی تەواو دەکا، هەروەها نوێژی سبەینێ لە پشت نوێژیجەژن دروستە، بەلاّم وا باشترە: مەئموم لە (أَللهُ أَكْبَر)ەکانی نوێژیجەژندا شوێن ئیمامەکەی نەکەوێ، کەواتە: دەستەکانیشی بەرز ناکاتەوە، هەروەها بە پێچەوانەوە: نوێژی جەژنیش لە پشت سبەینێ دروستە، بەلاّم سوننەتە مەئموم (أَللهُ أَكْبَر)ەکانی بڵێ، هەر وەك لە (نهایە) و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا ئەوەش بزانە: قەزاکردنەوەینوێژ بە تەنهایی خێری زیاترە لە قەزاکردنەوەی بە جەماعەت، مەگەر لە پشت قەزاکراوەیەکی وەکو خۆی بێ، هەر وەك لە سەرەتای جەماعەتدا ڕوونمان کردەوە.

فَإنْ اخْـتَلَفَ فـعْلُهُما كَـمَكْتُوبة وَكُـسوف أوْ جَـنازَة لَمْ تَصِـحَّ عَلَى الصَّحيحِ.
(فَصْلٌ) تَجِبُ مُتابَعَةُ الإمَامِ فِي أَفْعَالِ الصَّلاَةِ: بِأَنْ يَتأَخَّرَ ابْتِدَاءُ فِعْلِه عَنْ إبْتِدائه وَيَتَقَدَّمَ

(فَإنْ اخْتَلَفَ فِعْلُهُما) بەڵام ئەگەر نوێژکردنەکەی ئیمامو مەئمووم لێك جیا بوونو تێکیان نەدەکردەوە (کَمَکْتُوبَةٍ وکُسُوفٍ) وەك یەکێك لە پێنج نوێژە واجبەکان لە پشت نوێژی ڕۆژگیران بکا، یان بە پێچەوانەوە (أوْ جَنازَةٍ) یان یەکێك لە پێنج نوێژە واجبەکان لە پشت نوێژی(جنازە) بکا، یان بە پێچەوانەوە (لَمْ تَصِحَّ) ئیقتیدایەکە دروست نیە (عَلَى الصَّحيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە شوێنکەوتن ناگونجێ.

شەشەم مەرجی ئیقتیدا ئەوەیە: مەئموومەکە لەگەڵ ئیمامەکەی ڕێك بێ: لە کردنی ڕوکنەکانی نوێژو لە کردنو نەکردنی ئەو سوننەتانەی ڕێك نەبوونیان تێدا بە ناشیرین دادەنرێ: وەك سوجدەی (تلاوة)و (سَهْو)و تەحیاتی یەکەم، واتە: ئەگەر لەکردنو نەکردنی ئەو جۆرە سوننەتانە شوێن ئیمامەکەی نەکەوێ نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّما جُعِلَ الأمامُ لِيُؤتَمَّ بِهِ﴾ رواه الشيخان، ئیمام بۆ ئەوە داندراوە: تاکو شوێنی بکەون.

ئینجا بزانە: دروست نیە لە نەکردنی ڕوکنی نوێژدا شوێن ئیمامەکەی بکەوێ، چونکە ئەگەر ئیمام بە قەسدی ئەو ڕوکنەی نەکردبێ، نوێژی بەتاڵە، ئەگەر بە سەهووش بێ، بە هیچ دانانرێ، هەر وەك لە سەرچاوەکانداو لە سێزدەمین ڕوکنی نوێژدا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: یان هەر لە شوێنی خۆیدا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا، یان بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێ.

هەروەها لە کردارە زیادەکانیشدا دروست نیە شوێن ئیمامەکەی بکەوێ: وەك ڕەکعەتی زیادو ڕوکووعی زیادو سوجدەی زیادو...هتد، چونکە ئەگەر بە قەسدی ئەو زێدەییانە بکا نوێژی بەتاڵە، ئەگەر نا: بە هیچ دانانرێ، کەوابو: یان هەر لە شوێنی خۆیدا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا، یان بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکا، هەر وەك لە باسی پچڕاندنی پەیوەندی ئیمامو مەئموومدا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجی حەفتەمی ئیقتیدا ﴾

حەفتەم مەرجی ئیقتیدا ئەمەیە: (تَجِبُ مُتابَعَةُ الإمامِ) شوێنکەوتنی ئیمام لە سەر مەئمووم واجبە (فِي أفْعالِ الصَّلاةِ) لە کردارەکانی نوێژدا (بِأنْ) شوێنکەوتن بەم جۆرەیە:

(يَتَأَخَّرَ إبْتِداءُ فِعْلِهِ) دوا بکەوێ دەست پێکردنی کرداری مەئموومەکە (عَنْ إبْتِدائِهِ) لە دەست پێکردنی کرداری ئیمامەکە، واتە: ئیمامەکە دەست بە کردارەکە بکا، ئینجا لە دوای وی مەئموومیش دەستی پێ بکا، هەم (وَيَتَقَدَّمَ) پێش بکەوێ دەست پێکردنی کرداری

عَلَى فَرَاغه منهُ، فَإِنْ قَارَنَهُ لَمْ يَضُرَّ، إلاَّ تَكْبِيرَةَ إِحْرَامٍ، وَإِنْ تَخَلَّفَ بِرُكْنٍ بِأَنْ فَرَغَ الإِمامُ منهُ وَهُوَ فِيماَ قَبْلَهُ لَمْ تَبْطُلْ فِيالأَصَحِّ،

مەئمومەکە (عَلَى فَرَاغه منهُ) لە تەواوکردنی کرداریئیمامەکە، واتە: کە مەئموم دەست بە کردارەکە دەکا، ئیمام کردارەکەی تەواو نەکردبیّ، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویّ: ﴿إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَ إِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا...﴾الحديث رواه الشيخان، ئیمام بۆ ئەوە دانراوە: تاکو شوێنی بکەون، کەوابو: کە (ألله أكبر)ی نوێژدابەستنی گوت ئێوەش بیڵێن، کە چووە ڕکووع ئێوەش بڕۆنە ڕکووع.

ئینجا بزانە: لە گوفتارەکانینوێژ، واتە: لە ڕوکنە زمانیەکاندا–جگە لە (الله أكبر)ی نوێژدابەستنو سەلامدانەوە– شوێنکەوتنیئیمام واجب نیە، کەوابو: دروستە: لەگەڵ ئیمامەکەی فاتیحەو تەحیات بخوێنیّ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ قَارَنَهُ) جا ئەگەر هاوکاتیی کرد، واتە: هەر لە گەڵ ئیمامەکەیدا–بیّدواکەوتن– کردارێکینوێژی کرد، یان گوفتارێکی خوێند (لَمْ يَضُرَّ) زیانی نیەو نوێژەکە بەتاڵ نابیّ، بەڵام هاوکاتیکردن لە کردارەکانینوێژدا ناپەسندەو خێری جەماعەت لە دەست دەدەن –هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە– چونکە دژ بە حەدیسەکەیڕابردووە.

(إلاَّ تَكْبِيرَةَ الأَحْرَامِ) تەنها (الله أكبر)ینوێژدابەستن نەبیّ، ئەو زیانی هەیە، واتە: ئەگەر پێش ئیمام، یان لە گەڵ ئیمامدا (الله أكبر)ینوێژدابەستن بڵیّ، دروست نیەو نوێژەکەی دانابەستریّ، کەوابو: مەرجە ئیمام (الله أكبر)ینوێژدابەستن تەواو بکا، ئینجا مەئموم دەستی پیّبکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر پێش ئیمامەکەی سەلام بداتەوە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبیّ، ئەگەر بە قەسدی بیّو نیەتی جیابوونەوەشی نەهێنابیّ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ باسی دواکەوتنی مەئمومی(ألْمُوافِق): ڕێککەوتوو ﴾

پێناسە: مەئمومی(ألْمُوافِق): ڕێککەوتوو، ئەو مەئمومەیە: لە بە پێوەڕاوەستانی ئیمامەکەیدا بگاتە ماوەی فاتیحەخوێندنێکی ناوەنجی، واتە: نە بە پەلەو نە بە سستی.

(وَإِنْ تَخَلَّفَ) ئەگەر مەئموم لە ئیمامەکەی دواکەوت (بِرُكْنٍ) بە تەنها ڕوکنێکینوێژ (بِأَنْ) بەم جۆرە: (فَرَغَ الإِمَامُ مِنْهُ) ئیمامەکەی ڕوکنەکەی تەواو کردبو (وَهُوَ فِيما قَبْلَهُ) مەئمومەکەش هەر لە ڕوکنەکەی پێش ئەو ڕوکنەدا بوو: وەك ئیمام لە ڕکووع هەڵسێتەوەو مەئمومیش نەچوبێتە ڕوکووع (لَمْ تَبْطُلْ فِيالأَصَحِّ) نوێژەکەی بەتاڵ نابیّ لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەر چەند بە قەسدیو بیّعوزریش دوا کەوتبیّ، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویّ: ﴿لاَ تُبادِرُونِي بِالرُّكُوعِ وَلاَ بِالسُّجُودِ فَمَهْمَا أَسْبِقْكُمْ بِهِ إِذا رَكَعْتُ، تُدْرِكُونِي

أَوْ بِرُكْنَيْنِ بِأَنْ فَرَغَ مِنْهُما وَهُوَ فِيما قَبْلَهُما فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عُذْرٌ بَطَلَتْ، وَإِنْ كَانَ: بِـأَنْ أَسْرَعَ قِرَاءَتَهُ وَرَكَعَ قَبْلَ إِتْمامِ الْمَأْمُومِ الْفَاتِحَةَ فَقِيلَ يَتْبَـعُهُ وَتَسْقُطُ الْبَقِيَّةُ،

إذا رَفَعْتُ...﴾ حديث صحيح رواه أحمد وابن حبان، به ڕوكووعو بـه سوجده پـێش مـن مەكـەون، چـونكە هـەر چـەندی مـن لێتـان پـێش بكـەوم كـاتێ دەچـمە ڕوكووع، ئێـوە دەگەنەوە من كاتێ هەڵسامەوە له ڕوكووع.

(أَوْ بِرُكْنَيْنِ) یان به دوو ڕوكن مەئمووم له ئیمامەكەی دوا كەوت (بِأَنْ) بـەم جـۆره: (فَـرَغَ مِنْهُما) ئیمامەكەی هەردوو ڕوكنەكانی تەواو كردبون (وَهُـوَ فِيمـا قَبْلَهُمَـا) مەئموومەكـەش هـەر لـە ڕوكنـی پـێش هـەردوو ڕوكنەكانـدا بـوو: وەك ئیمامەكـەی دەسـت بـە چـوونە خوارەوەی سوجدە بكاو مەئموومیش هەر بە پێوە بێ‌و نەچوبێتە ڕوكووع، ئـەوە دوو حاڵەتی هەنە:

یەكەم: (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عُذْرٌ) ئەگەر مەئمووم هیچ عوزرێكی نەبێ، بـەڵكو خـۆی بـە سـوننەتێك خـەریك كردبـێ: وەك بـۆ سـوڕەتی دوایفاتیحـە، یـان تەحیاتییەكـەم، یـان زیكرەكـانی ڕوكـووعو سـوجدە دوا كـەوتبێ، یـان بـە قەسـدی فاتیحـەی نەخوێنـدبێ، یـان بـە هـۆی وەسوەسە پیێی تەواو نەكرابێ، ئینجا بۆ خوێندنیفاتیحـە، یـان بـۆ تەواوكردنیفاتیحـە دوا بكەوێ (بَطَلَتْ) لەو حاڵەتانەدا نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، چونكە دواكەوتنەكەی بـە بێ‌عـوزری شەرعیەو ناشیرنە، كەواتە: لـەو حاڵەتانـەدا لـە دواكـەوتنی بـە تـەنها ڕوكنێـك چاوپۆشـی لێدەكرێ، بـەڵام بـە تـەواوبوونی دوو ڕوكـن نوێـژی بـەتاڵ دەبـێ، كـەوابو: پـێش ئـەوەی ئیمامەكەی ڕوكنیدووەم تەواو بكا، واجبە: نیەتی جیابوونەوە بێنێ‌و سـەربەخۆ نوێژەكـەی تەواو بكا، هەروەك له (تحفة)و (نهایه)دا ڕوون كراوەتەوە.

جا لێرەدا جیاوازی نیە: هەردوو ڕوكنـەكان درێژ بن، یان درێژێك‌و كورتێك بن، هەروەك لـە (مغنی)دا فەرموویەتی.

دووەم: بەڵام (وَإِنْ كَانَ) ئەگەر مەئمووم عـوزرێكی هـەبێ نوێژەكـەی بـەتاڵ نـابێ (بِـأَنْ) عوزرەكەشی وەك (أَسْرَعَ قِرَاءَتَهُ) ئیمامەكەی بە پەلە فاتیحە بخوێنێ‌و مەئـموومـەكـەش سست بیخوێنێ‌و توانای ئەو پەلەكردنەی نەبێ، یان مەئموومەكە چاوەڕوانی دەكـرد لـە دوای فاتیحەی ئیمام فاتیحەیخۆی بخوێنێ، بەڵام ئیمامەكـەی مـاوەی نـەداو (وَرَكَـعَ) لـە هەر دوو حاڵەتدا ئیمامەكـە چووە ڕوكووع (قَبْـلَ إِتْمَـامِ الْمَـأْمُومِ الْفَاتِحَـةَ) پـێش ئـەوەی مەئمووم فاتیحـەی خـۆی تـەواو بكـا (فَقِيـلَ يَتْبعُـهُ) لـە فەرموودەیـەكی بێ‌هێـزدا: واز لـە فاتیحە دەێنێ‌و شوێن ئیمامەكەی دەكـەوێ (وَتَسْـقُطُ الْبَقِيَّـةُ) ئەوەنـد فاتیحـەی مـاوە لـە سەری لادەچێ.

وَالصَّحيحُ يُتمُّهاَ وَيَسْعَى خَلْفَهُ مَالَمْ يُسْبَقْ بأَكْثَرَ منْ ثَلاَثَة أَرْكَان مَقْصُودَة وَهيَ الطَّويلَةُ، فَإنْ سُبقَ بأَكْثَرَ فَقيلَ يُفارقُهُ، وَالْأَصَحُّ يَتْبَعُهُ فيماَ هُوَ فيه ثُمَّ يَتَدَارَكُ بَعْدَ سَلاَم الإمَام، وَلَوْ لَمْ يُتمَّ الْفَاتحَةَ لشَغْله بدُعَاء الإفْتتاح فَمَعْذُورٌ، هَذَا كُلُّهُ فيالْمُوَافق،

بەلام (وَالصَّحيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: دروست نیە واز لە فاتیحە بێنێو لە سەری لاناچێ، بەڵکو (يُتمُّها) واجبە: فاتیحەیخۆی تەواو بکاو (وَيَسْعَى خَلْفَهُ) بەگوێرەی ڕیزی نوێژەکەیخۆی بە دوای ئیمامەکەیدا دەڕوا (مَالَمْ يُسْبَقْ) بەو مەرجەی لە ئیمامەکەی دوا نەکەوێ (بأَكْثَرَ منْ ثَلاَثَة أَرْكَانٍ مَقْصُودَة) بە زیاتر لە سێ ڕوکنی مەبەست (وَهيَ الطَّويلَةُ) ڕوکنە مەبەستەکان لێرەدا ڕوکنە درێژەکانن، کەواتە: هەڵسانەوە لە ڕوکووعو دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەکان بە ڕوکنیدرێژ دانانرێن، بەڵکو جگە لەو دووانە ڕوکنی درێژن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر بە عوزر بە سێ ڕوکن، یان بە کەمتر لە ئیمامەکەی دوا کەوت، ئەوە هەر لە سەر ڕیزینوێژەکەی خۆی بە دوای ئیمامەکەیدا دەڕوا.

بەلام (فَإنْ سُبقَ بأَكْثَرَ) ئەگەر بە عوزر بە زیاتر لە سێ ڕوکن لە ئیمامەکەی دواکەوت: وەك ئیمامەکەی لە سوجدەی دووەم هەڵساوە دەستی بە تەحیات، یان بە فاتیحە کردو مەئموومیش هەر بە پێوە بوو فاتیحەکەیتری دەخوێند، ئەوە (فَقيلَ يُفَارقُهُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو نوێژەکەی تەواو دەکا.

بەلام (وَالْأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر: واجب نیە نیەتیجیابوونەوە بێنێ، بەڵکو (يَتْبَعُهُ) واجبە: شوێن ئیمامەکەی بکەوێ (فيمَا هُوَ فيه) لەو ڕوکنەدا: کە ئیمامەکەی تێیدایە، واتە: واز لە ڕیزی نوێژەکەیخۆی دێنێو دەڕواتە ئەو ڕوکنەی ئیمامەکەی گەیشتویەتیێ (ثُمَّ يَتدارَكُ بَعْدَ سَلاَم الْإمَام) ئینجا لە دوای سەلامدانەوەیئیمامەکەی ئەوەی لە دەستی چووە دەیکاتەوە، واتە: وەك مەئمومی دواکەوتوو هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

(وَلَوْ لَمْ يُتمَّ الْفَاتحَةَ) ئەگەر ئەو مەئموومەیڕێککەوتوو فاتیحەی تەواو نەکرد (لشُغْله بدُعَاء الإفْتتاح) چونکە خەریکی دوعای(إفتتاح)ی پێش فاتیحە بوو (فَمَعْذُورٌ) ئەوەشی بۆ بە عوزر دادەندرێو بە گوێرەی ئەو حاڵەتانەیڕابردوو بڕیاری بۆ دەدرێ.

(هذا) ئەوەی باسمان کرد: لە بارەی دوا کەوتنی مەئموم بە هۆی خوێندنیفاتیحە (كُلُّهُ فِي الْمُوافقِ) گشتی دەربارەی مەئمومی ڕێککەوتوو بوو.

﴿ باسی مەئمومی (اَلْمَسْبُوق): دواکەوتوو ﴾

پێناسە: مەئمومی(الْمَسْبُوق): دواکەوتوو، ئەو مەئموومەیە: لە بە پێوەڕاوەستانی ئیمامەکەیدا نەگاتە ماوەی فاتیحەخوێندنێکی ناوەنجی.

فَأَمَّا مَسْبُوقٌ رَكَعَ الْإِمامُ فِي فَاتِحَتِه فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَشْتَغِلْ بِالْإِفْتِتاحِ وَالتَّعَـوُّذِ تَـرَكَ قِرَاءَتَهُ وَرَكَعَ وَهُوَ مُدْرِكٌ لِلرَّكْعَةِ، وَإِلاَّ لَزِمَهُ قِراءَةٌ بِقَدَرِه،

(فَأَمَّا مَسْبُوقٌ) بەلام مەئموومێکیدواکەوتوو (رَكَعَ الإمـامُ فِـي فاتِحَتِـه) کە ئیمامەکەی ڕوکووع ببا لەو کاتەی ئەو فاتیحە دەخوێنێ (فَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَشْتَغِلْ بِالافْتِتاحِ وَالتَّعَوُّذِ) ئەگەر ئەم مەئمـوومە خۆی خەریك نەکردبێ بە دوعای(إفْتِتـاح)و بە (أعوذُ بِاللّه...) گوتن، بەڵکو هەر لە دوای (الله أكبر)یںوێژدابەستن دەستی بە فاتیحە کردبو، بەلام پێش ئەوەی تەواوی بکا ئیمامەکەی چووە ڕوکووع (تَرَكَ قِراءَتَهُ) ئەویش واز لە فاتیحەخوێندن دێنێو (وَرَكَعَ) لەگەڵ ئیمامەکەیدا دەچێتە ڕوکووع (وَهُوَ مُدْرِكٌ لِلرَّكْعَةِ) بەم ڕوکووعە دەگاتـە هـەموو ڕەکعەتەکـە، چـونکە ئەوەنـدەی لـە فاتیحـە نەیخوێنـدوە، ئیمامەکەی لە جیاتی وی هەڵیدەگرێ.

کـەوابو: ئەگـەر مـەئمووم (الله أكبر)ی نوێژدابەستنی گـوتو هـەر ئـەو دەم ئیمامەکـەش چووە ڕوکووع، واجبە: ئەویش لەگەڵی یەکسـەر بڕواتـە ڕوکـووعو فاتیحەکەشـی لـە سـەر لادەچێو دەشگاتە هەموو ڕەکعەتەکە، هەر وەك لە (شَرْحُ المَحلِّي)دا فەرموویەتی.

کەواتە: ئەگەر لەم حاڵەتەو لە حاڵەتیڕابردوودا فاتیحەی تەواو کردو وێڕانەگەیشت لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع ببا، بەڵکو ئیمامەکەی لە ڕوکووع هەڵساوە ئینجا ئەو چووە ڕوکـووع، ئەو کاتە هەموو ڕەکعەتەکەی لەدەست دەچێ، بـەلام نوێژەکـەی بـەتاڵ نـابێ، کەواتـە: واجبـە لـە دوای سـەلامدانەوەیئیمام هەڵسـێتەوە ڕەکعـەتێکیتر بکـا، هـەر وەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِلّا) بەلام ئەگـەر مەئموومیدواکـەوتوو خـۆی خـەریك کردبـو بـە دوعـای (إفتتـاح)، یـان (أعوذُ بِاللّه...) گوتن (لَزِمَهُ قِراءةٌ بِقَدَرِه) ئـەو کاتـە واجبـە بـە ئەنـدازەی (إفتتـاح)، یـان (أعوذُ بِاللّه...) لـە فاتیحـە بخـوێنێ، ئینجـا ئەگـەر ئـەو ئەندازەیـەی لـە فاتیحـە خوێنـدو وێڕاگەیشت لە گەڵ ئیمام چووە ڕکووع، ئـەوە دەگاتـە ڕەکعەتـە کـە، بـەلام ئەگـەر ئـەو ئەندازەیـەی نەخوێنـدو چـووە ڕوکـووع: ئـەوە ئەگـەر بـە قەسـدی بـێو بزانـێ حەڕامـە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، وە ئەگەر نەزانێ حەڕامە، یان بە قەسدی نەبو، ئـەوە نوێژەکـەی بەتاڵ نابێ، بەلام ڕەکعەتەکەی لە دەست دەچێ.

هەروەها ئەگەر ئەندازەکەش بخوێنێ بەلام لەگەڵ ئیمامەکەیدا نەگەیشتە ڕوکووع، واتە: تا ئەو ئەندازەکەی تەواو کرد ئیمامەکەی لە ڕوکووع هەڵساوە، ئەو کاتە دروسـت نیـە ڕوکـووع ببا؟ بەڵکو لە گەڵ ئیمامەکەی دەڕواتە سوجدەو ڕەکعەتەکەی لە دەسـت دەچـێ، کەواتـە: لەم دوو حاڵەتەدا لە دوای سەلامدانەوەیئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

وَلاَ يَشْتَغِلُ الْمَسْبُوقُ بِسُنَّةٍ بَعْدَالتَّحَرُّمِ بَلْ بِالْفَاتِحَةِ إلاَّ أَنْ يَعْلَمَ إدْرَاكَهَا، وَلَوْ عَلِمَ الْمَأْمُومُ فِي رُكُوعِهِ أَنَّهُ تَرَكَ الْفَاتِحَةَ أَوْ شَكَّ لَمْ يَعُدْ إلَيْهَا، بَلْ يُصَلِّي رَكْعَةً بَعْدَ سَلاَمِ الإِمَامِ، فَلَوْ عَلِمَ أَوْ شَكَّ وَقَدْ رَكَعَ الإِمَامُ وَلَمْ يَرْكَعْ هُوَ قَرَأَهَا

ئینجا بزانـە: زۆربـەیزانایان فەرموویانـە: ئـەم مەئمووم ـەش ـوەك مەئموومەكـەی مەسەلەكەیتر– لـە گـەڵ ئیمامەكـەی ڕكـووع دەبـاو بـە هـۆی شـوێنكەوتنی ئیمامەكـەی فاتیحەی لە سـەر لادەچـێو دەگاتـە ڕەكعەتەكـە، چونكە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا﴾ رواه الشيخان، هەركاتێك ئیمام ڕوكووعی برد ئێوەش ڕوكووع ببەن.

جا ئەم مەسەلە ئاڵۆزە لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، بۆیێ دەفەرموێ: (وَلاَ يَشْتَغِلُ الْمَسْبُوقُ) سوننەتە مەئموومیدواكەوتوو خۆی خـەریك نـەكا (بِسُنَّةٍ) بـە هـیچ سـوننەتێك (بَعْدَ التَّحَرُّمِ) لە دوای (الله أكبر)یئنوێژدابەستن، واتە: دوعـای (إفتتـاح)و (أعـوذ بـالله...) نەخوێنێ (بَلْ بِالْفَاتِحَةِ) بەڵكو یەكسەر دەست بە خوێندنی فاتیحە بكـا، نـەوەك بـە هـۆی سوننەت واجبی لە دەست بـڕوا؟ چـونكە فاتیحـە واجبـەو ئـەوانیتریش سـوننەتن (إِلاَّ أَنْ يَعْلَمَ إِدْرَاكَهَا) مەگەر بزانێ لەگەڵ ئیمام دەگاتە تەواوی فاتیحـە: وەك ئیمامەكـە فاتیحـەو سوڕەتی دوای فاتیحە درێژ بكاتـەوە، ئەو كاتە ئەو سوننەتانەیڕابردووش دەخوێنێ تـاكو خێرەكەی لە دەست نەچێ.

(وَلَوْ عَلِمَ الْمَأْمُومُ فِي رُكُوعِهِ) ئەگەر مەئمووم لـە نـاو ڕوكـووعی خـۆیدا زانـی: (أَنَّهُ تَرَكَ الْفَاتِحَةَ) فاتیحەی نەخوێندوە (أَوْ شَكَّ) یان كەوتە گومان: ئایا فاتیحەی خوێندوە، یان نـا (لَمْ يَعُدْ إِلَيْهَا) دروست نیە بگەڕێتەوە بۆ فاتیحەخوێندن، چونكە شوێنكەوتنی ئیمامەكەی لـە دەسـت دەچـێ; كـەوابو: ئەگـەر دەیزانـی گەڕانـەوە حەرامـەو بـە قەسـدی گـەڕاوە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ (بَلْ يُصَلِّي رَكْعَةً بَعْدَ سَلَامِ الإِمَامِ) بـەڵكو لـە دوای سـەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەكعەتێكیتر دەكا، ئینجا ئەویش سەلام دەداتەوە.

بەڵام ئەگەر مەئموم نەبو، بەڵكو ئیمام بوو، یان نوێژكەری بـە تـەنهایی بـوو، ئـەو كاتـە واجبە: بگەڕێتـەوە بـۆ فاتیحەخوێنـدن، هـەروەك لـە ڕوكنـی سـێزدەمینینوێژدا ڕوونمـان كردەوە، جا ئەگەر ئیمام لە ڕوكووعەوە گەڕاوە بۆ فاتیحەخوێنـدنو مەئموومـەكانیش لـە گەڵی هەڵسانەوە، ئەو كاتە واجبە: ئەوان بڕۆنە سوجدەو لە سوجدەدا چاوەڕوانی ئیمـام بكەن، هەروەك لە (الشرواني) دا ڕوون كراوەتەوە.

(فَلَوْ عَلِمَ أَوْ شَكَّ) ئەگـەر مـەئمووم زانـی فاتیحـەی نەخوێنـدوە، یـان كەوتـە گومـان لـە خوێندنی فاتیحەدا (وَقَدْ رَكَعَ الإِمَامُ) لە كاتی پێزانین، یان گومانیئەودا ئیمام دەستی بـە ڕوكـووع كـردبو، بەڵام (وَلَمْ يَرْكَعْ هُوَ) ئەو هەر بە پێوە بوو و ڕوكـووعی نـەبردبو (قَرَأَهَا)

وَهُوَ مُتَخَلِّفٌ بِعُذْرٍ، وَقِيلَ يَرْكَعُ وَيَتَدَارَكُ بَعْدَ سَلَامِ الْإِمَامِ، وَلَوْ سَبَقَ إِمَامَهُ بِالتَّحَرُّمِ لَمْ تَنْعَقِدْ، أَوْ بِالْفَاتِحَةِ أَوِ التَّشَهُّدِ لَمْ يَضُرَّهُ وَيُجْزِئُهُ، وَقِيلَ تَجِبُ إِعَادَتُهُ، وَلَوْ تَقَدَّمَ بِفِعْلٍ كَرُكُوعٍ وَسُجُودٍ إِنْ كَانَ بِرُكْنَيْنِ بَطَلَتْ

لەم حاڵەتەدا واجبە: فاتیحە بخوێنێ، ئینجا بڕواتە ڕوکووع (وَ هُوَ مُتَخَلِّفٌ بِعُذْرٍ) ئەم مەئموومە بە هۆی عوزرێکیشەرعی لە ئیمامەکەی دواکەوتوە، واتە: بە گوێرەی ڕیزی نوێژەکەیخۆی بە دوای ئیمامەکەیدا دەڕواو چاوپۆشیی لێدەکرێ بەو مەرجەی بە زیاتر لە سێ ڕوکن لە ئیمامەکەی دوا نەکەوێ، هەروەك ڕوون کراوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَرْكَعُ) ڕوکووع دەباو (وَيَتَدارَكُ بَعْدَ سَلَامِ الإمامِ) لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

﴿ باسی پێشکەوتن لە ئیمامەکەی ﴾

(وَلَوْ سَبَقَ إِمَامَهُ) ئەگەر مەئمووم پێش ئیمامەکەی کەوت (بِالتَّحَرُّمِ) بە نوێژدابەستن، واتە: پێش ئیمامەکەی (الله أكْبَر)ینوێژدابەستنی گوت (لَمْ تَنْعَقِدْ) نوێژەکەی دانابەسترێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی﴿إذا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا﴾یڕابردوو، کەوابو: دروستیش نیە لەگەڵ ئیمامەکەی بیڵێ، بەڵکو مەرجە: ئیمام (الله أكبر)ینوێژدابەستنیخۆی تەواو بکا، ئینجا مەئمووم دەستی پێبکا.

هەروەها ئەگەر بە سەلامدانەوەش پێش ئیمامەکەی بکەوێ، نوێژی بەتاڵ دەبێ، ئەگەر نیەتی جیابوونەوەی نەهێنابێ، هەروەك ڕوونمان کردوە.

(أَوْ بِالْفاتِحَةِ أَوِ التَّشَهُّدِ) یان بە فاتیحە، یان بە تەحیات پێش کەوت، واتە: پێش ئیمامەکەی فاتیحەو تەحیاتی خوێندن (لَمْ يَضُرُّهُ وَ يُجْزِئُهُ) زیانی لێناداو دروستەو بۆی بەردەکەوێ، هەروەك باسمان کرد، هەروەها ئەگەر لە گەڵ ئیمامەکەش بیانخوێنێ، هەر دروستە، چونکە ئەوانە ڕوکنە زمانیەکانن (وَ قِيلَ تَجِبُ إِعادَتُهُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا واجبە: دووبارەی بکاتەوە.

(وَلَوْ تَقَدَّمَ) ئەگەر مەئمووم پێش ئیمام کەوت (بِفِعْلٍ) بە کردارێکینوێژ (كَرُكُوعٍ وَ سُجُودٍ) وەکو ڕوکووعو سوجدە، ئەوە تەماشا دەکرێ: (إِنْ كانَ بِرُكْنَيْنِ) ئەگەر پێشکەوتنەکە بە دوو ڕوکنی لە دوای یەکتری بێ (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، ئەگەر بە قەسدی بێو بشزانێ حەرامە، واتە: ئەگەر سەهووی کرد، یان نەیزانی حەرامە بۆیێ بە دوو ڕوکن لە ئیمامەکەی پێش کەوت، ئەو کاتە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەم ڕەکعەتەی دروست نابێو واجبە: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەی هەڵسێتەوە ڕەکعەتێکیتر بکا.

وَإِلاَّ فَـــــــلاَ، وَقِــــــــيلَ تَـبْـطُــــــــلُ بِـرُكْــــــــنٍ.
(فَصْلٌ) خَرَجَ الْإِمَامُ مِنْ صَلاَتِهِ انْقَطَعَتِ الْقُدْوَةُ، فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ وَقَطَعَهَا الْمَأْمُومُ جَـــازَ، وَفِي قَوْلٍ لاَ يَجُوزُ إِلاَّ بِعُذْرٍ يُرَخِّصُ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، وَمِنَ الْعُذْرِ تَطْوِيلُ الْإِمَـــامِ أَوْ تَرْكُهُ سُنَّةً مَقْصُودَةً كَتَشَهُّدٍ،

ئینجا بزانه: لەم پێشکەوتنەشدا جیاوازی نیە: هەردوو ڕوکنـەکان درێـژبن، یـان درێـژێكو کورتێك بن: وەك پـێش ئیمـام ڕوکووع ببـاو هەڵسێتەوەو بۆ سوجدە شـۆڕ ببێتـەوە، ئیمامەکەشی نەچوبێتە ڕوکووع، واتە: بە پێشـکەوتنی بـەو دوو ڕوکنـە نوێژەکـەی بـەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَإِلاَّ) بـەڵام ئەگـەر پێشـکەوتنەکەی بـە تـەنها ڕوکنێـك بـوو جگـە لـە سـەلامدانەوە (فَـلاَ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەگەر بە قەسدی بێ حەرامە؟ چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ﴾ رواه الشيخان، ئایا ئەو کەسەی لە ڕوکووعو سوجدە پێش ئیمام سەری بەرز دەکاتـەوە، ناترسـێ خوایگـەورە سەری بکاتە سەری کەر؟. (وَ قِيْـلَ تَبْطُـلُ بِـرُكْنٍ) لـە فەرموودەیـەکی بێهێـزدا: نوێژەکـەی بەتاڵ دەبێ بە پێشکەوتنی بە تەنها ڕوکنێکیش، چونکە پێشکەوتن زۆر ناشیرنە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پچڕاندنی پەیوەندی مەئموم بە ئیمامەکەیەوە ﴾

(خَرَجَ الأمامُ مِنْ صَلاَتِهِ) هەر کاتێك ئیمام لە نوێژەکەی دەرچوو: وەك نوێژەکـەی تـەواو ببێو سەلام بداتەوە، یان بە هۆی بێدەستنوێژی، یان بە هۆیەکیتر لە نوێژەکەی بڕواتـە دەر، یان بمرێ (إِنْقَطَعَتِ الْقُدْوَةُ) ئیقتدایەکـەی دەپچڕێ، واتـە: پەیوەنـدی مـەئموم بـە ئیمامەکەیەوە نامێنێ، وەك بە تەنها نوێژ بکا ئەوهایە.
(فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ) جا ئەگەر ئیمام لە نوێژەکەی دەرنەچو، بەڵام (وَقَطَعَهَاالْمَأْمُومُ) مەئموم بـە بێعوزر بە خۆی پچڕاندی، واتە: بـە دڵ نیـەتی جیابوونـەوەی هێنـاو سـەربەخۆ نوێژەکـەی تەواو کرد (جَازَ) دروستە، بەڵام ناپەسندەو خێری جەماعەتی لە دەست دەچێ (وَفِي قَـوْلٍ) لە فەرموودەیەکیکۆندا: (لاَ يَجُوزُ) دروست نیـە مـەئموم جەماعەتەکـەی بـبڕێو سـەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا (إِلاَّ بِعُذْرٍ) تەنها بە عوزرێکی وەها نەبێ: کە (يُرَخِّصُ فِيترك الْجَمَاعَةِ) ڕێگە بدا بۆ نەکردنی جەماعەت: کە باسمان کردن.
(وَمِنَ الْعُذْرِ) یەکێك لەو عوزرانەی کـە دەخرێتـە پـاڵ عوزرەکانیڕابردوو (تَطْوِيـلُ الأمـامِ) درێژەپێدانی ئیمامەکەیە: کە مەئموم توانای ئـەو درێـژە پێدانـەی نـەبێ (أَوْ تَرْكُـهُ سُـنَّةً مَـقْصُودَةً) یان ئیمـام سـوننەتێکیگرنگی نوێژ نەکا (كَتَشَهُّدٍ) وەکو تەحـیاتییەکەم، یان

قونووت، یان سورەتی دوایفاتیحە، واتە: بە هۆی ئەو عوزرانە مەئموم بۆی دروستە: بە دڵ نیەتی جیابوونەوە بێنیو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا، ئەو سوننەتانەش بخوێنی.
ئینجا بزانە: هەر جیابوونەوەیەك بە هۆی عوزرێکیشەرعی بیّ، ناپەسند نیەو خێری جەماعەتی لە دەست نادا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر ئیمام ڕوکنێکینوێژی نەکرد، دروست نیە مەئموم شوێنی بکەویّ، هەروەك لە مەرجیشەشەمدا باسمان کرد، کەوابو: مەئمومەکە: یان لە شوێنی خۆیدا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا، بەو مەرجەی شوێنەکە ڕوکنێکیدرێژ بیّ، یان بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنیو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکا، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبیّ، هەروەها ئەگەر ئیمامەکەی کردارێکیزیادی کرد: وەك لە نوێژی دوو ڕەکعەتی هەڵسێتەوە بۆ ڕەکعەتیسێیەم، یان لە سیّڕەکعەتی بۆ چوارەم، یان لە چوارەم بۆ پێنجەم، یان سوجدەیەك، یان ڕوکووعێك زیاد بکا، لەو حاڵەتانەشدا دروست نیە شوێنی بکەویّ، بەڵکو: یان چاوەڕوانی دەکا، یان بە دڵ نیەتیجیابوونەوە دێنیو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکا، هەروەك لە چەند شوێنێکی جۆراوجۆری سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.
دووەم: هەر کاتێك مەئموم بزانیّ ئیمامەکەی بیّدەستنوێژ بووە، یان پیسیەکی لێنەبوردراوی وێکەوتوە، یان عەوڕەتی بەدەرکەوتوە...هتد، لە گشت ئەو حاڵەتانەدا واجبە: بەدڵ نیەتی جیابوونەوە بێنیو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبیّ، جیاوازی نیە: ئیمامەکەش لەو حاڵەتانە ئاگادار بیّ، یان نا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
ئینجا بزانە: هەر کاتێك ئیمام لە نوێژەکەی دەرچوو، واتە: بە هۆی بیّدەستنوێژی، یان پیسی...هتد، وازی لە ئیمامەتی هێنا، یان بە بیّهیچ هۆیەك وازی هێنا، لە گشت ئەو حاڵەتانەدا دروستە: یەکێك لە جێگەی خۆی بکاتە ئیمام تاکو نوێژەکە بە مەئمومەکان تەواو بکا، هەروەها بۆ مەئمومەکانیش دروستە: بە ئاماژەکردن یەکێك بە پێش بێخن، لە هیچ حاڵەتێکیشدا دووبارەکردنەوەی نیەتیئیقتدا واجب نیە، بەڵگە: ﴿عَنْ عمرو بن میمونﷺ: حِينَ طُعِنَ عُمَرُ‌ﷺ وَهُوَ فِي الصَّلاةِ تَنَاوَلَ يَدَ عَبْدِالرَّحْمنِ بنِ عَوْفٍ فَقَدَّمَهُ لِلصَّلاةِ﴾ رواه البخاري، کە ئیمامی(عمر) لە ناو نوێژدا بریندار کرا، دەستی (عبدالرحمن)ی گرتو بە پێشی خست، تاکو ئیمامەتینوێژ تەواو بکا. لە کۆتایی نوێژی جومعەدا ئەم مەسەلەیە درێژتر ڕوون دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

وَلَوْ أَحْرَمَ مُنفَرِداً ثُمَّ نَوَىالْقُدْوَةَ فِي خِلاَلِ صَلاتِهِ جَازَ فِيالأَظْهَرِ -وَإِنْ كَانَ فِي رَكْعَةٍأُخْرَى- ثُمَّ يَتْبَعُهُ قَائِماً كانَ أَوْ قَاعِداً، فَإِنْ فَرَغَ الإِمَامُ أَوَّلاً فَهُوَ كَمَسْبُوقٍ، أَوْ هُوَ: فَإِنْ شَاءَ فَارَقَهُ وَإِنْ شَاءَ انْتَظَرَهُ لِيُسَلِّمَ مَعَهُ، وَمَا أَدْرَكَهُ الْمَسْبُوقُ فَأَوَّلُ صَلاتِهِ فَيُعِيدُ فِيالْبَاقِي الْقُنُوتَ،

(وَلَوْ أَحْرَمَ مُنْفَرِداً) ئەگەر یەکێك بە تەنهایی نوێژی دابەست (ثُمَّ نَوَىَ الْقُدوَةَ فِي خِلاَلِ صَلاتِه) ئینجا لە ناو نوێژەکەیدا بە دڵ نیەتی ئیقتیدای هێنا، واتە: ئیقتدای بە یەکێکیتر کرد (جَازَ فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: دروستەو نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ناپەسەندەو خێریجەماعەتی لەدەست دەدا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: وەها سوننەتە ئەم نوێژە واجبەی بکاتە سوننەتێکی دوو ڕەکعەتی بێناو و سەلام بداتەوە، یان نوێژەکەی ببڕێ ئینجا ئیقتیدای پێبکا، هەروەك لە پێش چوارەم مەرجیئیقتیدا ڕوونمان کردەوە.

(وَإِنْ كَانَ فِي رَكْعَةٍ أُخْرَى) هەر چەند مەئمومەکەش لە ڕەکعەتێکیتری جگە لە ڕەکعەتەکەی ئیمامدا بێ، هەر دروستە ئیقیتدای پێبکا (ثُمَّ) ئینجا لە دوای نیەتیئیقتیدا (يَتْبَعُهُ) شوێن ئیمامەکەی دەکەوێ (قائِماً كانَ أَوْ قاعِداً) جا ئیمامەکەی بە پێوە بێ، یان دانیشتوو بێ، هەرچەندەش ڕیزی نوێژەکەیخۆی تێك بچێ:

(فَإِنْ فَرَغَ الأَمامُ أَوَّلا) جا ئەگەر ئیمامەکەی پێش ئەوی نوێژەکەیخۆی تەواو کرد (فَهُوَ) ئەو مەئمومە (كَمَسْبُوقٍ) وەك مەئموومیدواکەوتووە، واتە: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەی نوێژەکەیخۆی تەواو دەکا.

(أَوْ هُوَ) یان ئەگەر مەئموومەکە پێش ئیمامەکەی نوێژی تەواوکرد، ئەو کاتە سەرپشکە: (فَإِنْ شاءَ فارَقَهُ) ئەگەر حەز دەکا بەدڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەلام دەداتەوە (وَ إِنْ شاءَ إِنْتَظَرَهُ) ئەگەر حەزیش دەکا لە دانیشتنی تەحیاتدا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا (لِيُسَلِّمَ مَعَهُ) تاکو لەگەڵ ئەودا سەلام بداتەوە.

﴿ باسی سەرەتای نوێژی مەئمومی دواکەوتوو ﴾

(وَما أَدرَكَهُ الْمَسْبُوقُ) ئەو ڕەکعەتەی مەئموومیدواکەوتوو دەیگاتێو لەگەڵ ئیمامەکەیدا دەیکا (فَأَوَّلُ صَلاتِه) ئەوە سەرەتای نوێژەکەیەتی، ئەوەی لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەشی دەیکا ئاخیری نوێژەکەیەتی، کەوابو: ئەگەر لە ڕەکعەتی دووەمی نوێژی سبەینێ گەیشتە ئیمامەکەی ئەوە لە بەر شوێنکەوتن لەگەڵ ئیمامدا قونووت دەخوێنێو هەروەها (فَيُعِيدُ فِيالْباقِي الْقُنُوتَ) لەو ڕەکعەتەش کە ماویەتی دووبارە قونووتەکە دەخوێنێتەوە، چونکە قونووت لە ڕەکعەتی ئاخیردا دەخوێندرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

وَلَوْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْمَغْرِبِ تَشَهَّدَ فِي ثَانِيَتِه، وَإِنْ أَدْرَكَهُ رَاكِعاً أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ، قُلْتُ: بِشَرْطِ أَنْ يَطْمَئِنَّ قَبْلَ ارْتِفَاعِ الْإِمَامِ عَنْ أَقَلِّ الرُّكُوعِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ شَكَّ فِي إِدْرَاكِ حَدِّ الْإِجْزَاءِ لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُهُ فِي الْأَظْهَرِ، وَيُكَبِّرُ لِلإِحْرَامِ ثُمَّ لِلرُّكُوعِ،

﴿فَما أدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَما فاتَكُمْ فَـأتِمُّوا﴾رواه الشيخان، ئەوەنـدە نوێـژەی لەگـەڵ ئیمام وێراگەیشتن بیکەن‌و ئەوەی لە دەستتان چووە تەواوی بکەن.

هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: (وَلَوْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِـنَ الْمَغْـرِبِ) ئەگـەر لەگـەڵ ئیمامـدا گەیشتە یەك ڕەكعەت لە نوێژی مەغریب (تَشَهَّدَ فِي ثانِيَتِهِ) لـە دوای سـەلامدانەوەی‌ئیمام سـوننەتە: مـەئمووم لـە ڕەكعـەتی دووەمی‌خـۆیدا تەحیاتی‌یەكـەم بخـوێنێ، چـونكە ئێـرە شـوێنی تەحیاتی یەكەمیەتی‌و ئەوەی لەگەڵ ئیمامدا خوێندویەتی تەنها لە بەر شوێنكەوتن بووە.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەتەڵێك هەیـە: (كـام نوێـژ سێ ڕەكعـەت‌و چـوار تەحیاتـە)؟ وەڵام: ئەمە نوێژی مەغریبە: كە مەئمووم لە تەحیاتی یەكەمی‌ئیمامدا نوێـژ دابەسـتێ، واتـە: ئـەو دوو تەحیاتەی لەگەڵ ئیمامدا دەیانخوێنێ بە بەر تەحیاتی‌یەكەمی نوێژی‌خۆی ناكەون.

(وَإنْ أدرَكَهُ راكِعاً) ئەگـەر مـەئمووم لـە حاڵەتی‌ڕوكووعـدا گەیشـتە ئیمـام (أدْرَكَ الرَّكْعَـةَ) دەگاتە هەموو ڕەكعەتەكە، واتە: بۆی بە بەر خوێندنی فاتیحـەش دەكـەوێ، پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: ﴿إذا جِئْتُمْ إلَى الصَّلاةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدوا وَلاتَعُدُّوهُ شَـيْئاً، وَ مَـنْ أدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاةَ﴾ رواه أبوداود و غيره بسندصالح، و في صحيح إبن خزيمة نحوه عن أبي‌هريرة، هـەر كاتێـك هاتنـە نوێـژی جەماعـەت‌و ئێمـە لـە سـوجدەدا بـوین ئێـوەش سوجدە ببـەن بـەڵام بـە هـیچ ڕوكنێكی‌نوێـژی دامـەنێن، وە هـەر كەسـێك بگاتـە ڕوكـووع دەگاتە ڕەكعەتێكی نوێژ.

(قُلْتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرموێ: (بِشَـرْطِ أنْ يَطْمَـئِنَّ) بـەو مەرجـە ڕوكووعەكـە بـە ڕەكعـەتێك دادەنـدرێ: كـە لـە ڕوكووعەكـەدا خـۆی ڕابگـرێ (قَبْـلَ إرْتِفـاعِ الامـامِ) پـێش هەڵسانەوەی ئیمام (عَنْ أقَلِّ الرُّكوعِ) لە كەمترینی ڕوكووعەكەی: كە لە ڕوكنـی پێنجـەمی نوێژدا باسمان كرد (و اللهُ أعْلَمُ).

كەوابو: (وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر كەوتە گومـان: (فِـي إدْراكِ حَـدِّ الإجْـزاءِ) ئایا پـێش هەڵسانەوەی ئیمام گەیشتۆتە سنووری‌دروستبوون، یان نا، واتە: ئایا لـە ڕوكووعـدا خـۆی ڕاگرتـوە، یـان نـا؟ (لَـمْ تُحْسَـبْ رَكْعَتُـهُ) ئـەم ڕوكووعـەی بـە ڕەكعـەت نـاژمێردرێ‌و واجبـە لـە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەكەی ئەم ڕەكعەتەش بكاتەوە (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَ يُكَبِّـرُ لِلاحْرامِ) واجبە: مەئمومی‌دواكەوتوو بە پێوە (الله أكبر)ی‌نوێژدابەستن بڵـێ (ثُـمَّ لِلرُّكوعِ) ئینجا سوننەتە: یەكسەر (الله أكـبر)ێكی‌تـریش بـۆ چـوونە ڕوكـووع بڵـێ، چـونكە دروست نیە خۆی بە فاتیحەخوێندن خەریك بكا.

فَإِنْ نَواهُما بِتَكْبِيرَةٍ لَمْ تَنْعَقِدْ وَقِيلَ تَنْعَقِدُ نَفْلاً، وَإِنْ لَمْ يَنْوِ بِهَا شَيْئاً لَمْ تَنْعَقِدْ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ أَدْرَكَهُ فِي اعْتِدَالِهِ فَمَا بَعْدَهُ انْتَقَلَ مَعَهُ مُكَبِّراً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُوَافِقُهُ فِي التَّشَهُّدِ وَالتَّسْبِيحَاتِ، وَأَنَّ مَنْ أَدْرَكَهُ فِي سَجْدَةٍ لَمْ يُكَبِّرْ لِلإِنْتِقَالِ إِلَيْهَا، وَإِذَا سَلَّمَ الإِمَامُ قَامَ الْمَسْبُوقُ مُكَبِّراً إِنْ كَانَ مَوْضِعَ جُلُوسِهِ،

(فَإِنْ نَواهُما بِتَكْبِيرَةٍ) جا ئەگەر بە تەنها یەك (الله أكبر) مەبەستی دابەستن‌و چوونە ڕوكووع بوو بە یەكەوە (لَمْ تَنْعَقِدْ) نوێژەكەی دانابەسترێ؟ چونكە واجب‌و سوننەتی كردونەتە هاوبەش (وَقِيلَ تَنْعَقِدُ نَفْلاً) لە فەرموودەیەكی بێ‌هێزدا: نوێژەكە بە نوێژێكی‌سوننەت دادەبەسترێ (وَإِنْ لَمْ يَنْوِ بِهَا شَيْئاً) ئەگەر بەو (الله أكبر)ە هیچیانی مەبەست نەبو (لَمْ تَنْعَقِدْ) دیسان نوێژەكەی دانابەسترێ (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

هەروەها ئەگەر تواناى بە پێوەڕاوەستانی هەبێ‌و بە پێوە (الله أكبر)ی‌نوێژدابەستن نەڵێ، دیسان نوێژەكەی دانابەسترێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ أَدْرَكَهُ فِي إِعْتِدالِهِ) ئەگەر مەئموم لە هەڵسانەوەی ڕوكووعی‌ئیمامدا گەیشتە ئیمامەكە (فَما بَعْدَهُ) هەروەهاش ئەگەر لە دوای ئەو هەڵسانەوەیەش بگاتە ئیمامەكە (إِنْتَقَلَ مَعَهُ مُكَبِّراً) لە گشت هەڵسانەوەو دانیشتندا شوێن ئیمام دەكەوێ‌و (الله أكبر)ەكانیش دەڵێ (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يُوافِقُهُ) مەئمومی‌دواكەوتوو لە دوای ئیقتیدا لەگەڵ ئیمام ڕێك دەبێ (فِي التَّشَهُّدِ وَالتَّسْبِيحاتِ) لە خوێندنی‌تەحیاتەكان‌و لە تەسبیحاتەكاندا.

(وَأَنَّ مَنْ أَدْرَكَهُ فِي سَجْدَةٍ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر مەئمومی‌دواكەوتوو لە سوجدەدا گەیشتە ئیمامەكەی، یان لە دانیشتنی نێوان سوجدەكان، یان لە تەحیاتی یەكەم، یان لە تەحیاتی‌ئاخیر گەیشتە ئیمامەكەی، واتە: كە مەئموم نوێژی دابەست، ئیمامەكە لەو كردەوانەدا بوو (لَمْ يُكَبِّرْ) ئەوە لەدوای(الله أكبر)ی نوێژدابەستن هیچ (الله أكبر)ێكی‌تر ناڵێ (لِلإِنْتِقالِ إِلَيْها) بۆ ڕۆیشتنە خوارەوە بۆ ئەو كردارانە، چونكە بە تەنهایی دەڕوا تاكو لەو كردارانەدا شوێن ئیمام بكەوێ، كەوابو: كە گەیشتە ئیمام ئینجا لەگەڵ ئەودا (الله أكبر)ەكان دەڵێ.

(وَإِذا سَلَّمَ الإِمامُ) هەركاتێك ئیمام سەلامی داوە (قامَ الْمَسْبُوقُ) مەئمومی دواكەوتوو هەڵدەستێتەوە بۆ تەواوكردنی نوێژەكەی (مُكَبِّراً) سوننەتە: بۆ هەڵسانەوە (الله أكبر) بڵێ (إِنْ كانَ مَوْضِعَ جُلُوسِهِ) ئەگەر دانیشتنەكەی لە تەحیاتی‌ئیمامدا شوێنی دانیشتنی‌خۆی بێ

وَإِلاَّ فَلاَ فِي الأَصَحِّ.

ئەگەر بە تەنها بوایە: وەك لە ڕەكعەتی دووەمی مەغریب، یان لە سێیەمی نیوەڕۆو عەسرو عیشادا بگاتە ئیمام، چونكە ئەم دانیشتنە بۆ وی تەحیاتی یەكەمە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دانیشتنەكەی لە تەحیاتی ئیمامدا شوێنی دانیشتنی خۆی نەبو: وەك لە ڕەكعەتی سێیەمی مەغریب، یان لە ڕەكعەتی دووەم، یان چوارەمی چوار ڕەكعەتیەكان بگاتە ئیمام (فَلا فِي الأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا: (الله أكبر)ی هەڵسانەوە سوننەت نیە.

ئینجا بزانە: هەر لە دوای تەواوبوونی سەلامدانەوەی یەكەمی ئیمام دروستە: مەئمومی دواكەوتوو هەڵسێتەوە نوێژەكەی تەواو بكا، بەڵام وەها سوننەتە: هەردوو سەلامەكەی ئیمام تەواو ببێ، ئینجا هەڵسێتەوە.

هەروەها بزانە: دروست نیە مەئموم لە دوای سەلامدانەوەی دووەمی ئیمام لە دانیشتندا بمێنێتەوە، مەگەر شوێنی دانیشتنی خۆی بێ، ئەو كاتە زیانی نیە، واتە: ئەگەر دوای سەلامی دووەمی ئیمام بە قەسدی لە دانیشتندا بەردەوام بوو و دەشیزانی حەرامە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر پێش تەواوبوونی سەلامدانەوەی یەكەمی ئیمامەكەی بە قەسدی هەڵساوە پێوە، دیسان نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی...كۆتایی.

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ لێرەدا -بە تەواوبوونی پەرتووكی نوێژی جەماعەت- بەرگی یەكەمی ﴿ ڕووناكی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونكردنەوەی (مِنْهاجِ الطَّالِبِين)﴾ كۆتایی هات لە شەوی دووشەممە (١٥)ی (شوال)ی (١٤١٩)ی كۆچی، إن شاء الله بەرگی دووەمی بە دوادا دێ: كە بە (صَلاةُ الْمُسافِر: نوێژی ڕێبوار) دەست پێدەكا، لە خوای گەورە دەپاڕێمەوە: هێزو توانام بداتێ بۆ تەواوكردنی ڕوونكردنەوەی هەموو (منهاج)ی ئیمامی(النواوي) رحمه الله تعالى، منیش بەندەی بێچارە: (عبدالله عبدالعزيز هەرتەلی)م، خودا لە خۆم و دایكم و باوكم و خۆشەویستانم خۆش ببێ، آمين، وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

هەولێر – كوردستان

١٥ی شوال – ١٤١٩ی كۆچی

١٢ی ڕێبەندان – ٢٦٩٨ی كوردی

١ی شباط – ١٩٩٩ی زایینی

شارەزاكردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر كاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

*رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، یان ڕوون كراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار كتێبەنە:

١ –(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

٢ –(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

٣ –(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

٤ –(مغنىالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جـا ئەگـەر یەكـێك لـەو چـوارانە لـە گـەڵـدا نەبێ، ئەو كـاتە دەڵـێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تكایە:

١– پێشەكیەكەلە بەرگی یەكەمدا بە بیرلێكردنەوەیەكی ورد بخوێنەوە.

٢– بۆ تێگەیشتنی ئەم كتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵكو لە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونكە چەند پێناسەو زاراوەیەكی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

*دانراوەكانیتری دانەر:

١ – هـۆنـراوەی ﴿ ئیمان و ئیسلام ﴾

٢ – ڕوونكردنەوەی ﴿ الأربعين النواوية ﴾

٣ – ﴿ عـەقـیدەی ئیسـلامـی ﴾

٤ – ڕوونكردنەوەی ﴿ العقيدةالطحاوية ﴾

٥ – چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾

٦ – ڕوونكـردنەوەی ﴿ متن فتح القريب ﴾

٧ – ڕوونكردنەوەی ﴿ قطرالعارض فى علم الفرائض ﴾

٨ – چۆنیەتی ﴿ حەج و عومرە ﴾

ناوەڕۆكی بەرگی یەكەمی ﴿ ڕووناكی(رَبُّ العالَمین)﴾

ناوەڕۆكی بەرگی یەكەمی ﴿ ڕووناكی(رَبُّ الْعالَمِين)﴾

دەربارەی شەریعەتی ئیسلام

١-خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ ﴾ (التوبة:١٢٢)، واتە: دەبوا لە هەر هۆزێکی موسوڵمانان کۆمەڵێك ڕاپەڕیبان بۆ (جیهاد)کردن و کۆمەڵێکیش بۆ خوێندن، تاکو لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن.

٢- پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەفەرموێ: ﴿ مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ ﴾ رواه البخاري ومسلم، واتە: هەر کەسێك خوای گەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتی ئیسلام) تێی ئەگەیێنێ.

٣-ئیمام (عمر بن الخطاب ﷺ) دەفەرموێ: ﴿ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَوْمُهُ عَلَى فِقْهٍ، كَانَ حَيَاةً لَهُ وَلَهُمْ ﴾ رواه الدارميُّ، واتە: لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن پێش ئەوەی بکرێنە گەورە، چونکە هەر کەسێك (شەرع) بزانێ و گەلەکەی خۆی بیکاتە گەورە، ئەبێتە هۆی ژیانێکی خۆش بۆ خۆی و بۆ ئەوان.

٤- ئیمام (الأعمش) دەفەرموێ: ﴿ يَامَعْشَرَ الْفُقَهَاءِ أَنْتُمُ الأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ ﴾ رواه الصيمري، واتە: ئەی چینی (شەرعزانان) ئێوە پزیشکن، ئێمەی (حەدیس گێڕەوەش) دەرمانناسی دەرمانخانەین.

٥- ئیمام (الشافعي) دەفەرموێ: ﴿ مَنْ حَفِظَ الْفِقْهَ عَظُمَتْ قِيمَتُهُ وَمَنْ تَعَلَّمَ الْحَدِيثَ قَوِيَتْ حُجَّتُهُ ﴾ رواه ابن حجر الهيتمي، واتە: هەرکەسێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا بێ نرخی بەرز ئەبێتەوە، هەر کەسێك (حەدیس) فێر بێ بەڵگەی بەهێز دەبێ.

٦-ئیمامی (البخاري) دەفەرموێ: ﴿ هُوَ-أَيْ الْفِقْهُ- ثَمَرَةُ الْحَدِيثِ، وَلَيْسَ ثَوَابُ الْفَقِيهِ دُونَ ثَوَابِ الْمُحَدِّثِ ﴾ رواه القسطلاني، واتە: (شەریعەتی ئیسلام) بەرهەمی حەدیسە، پاداشتی (شەرعزان) کەمتر نیە لە پاداشتی (حەدیس گێڕەوە).